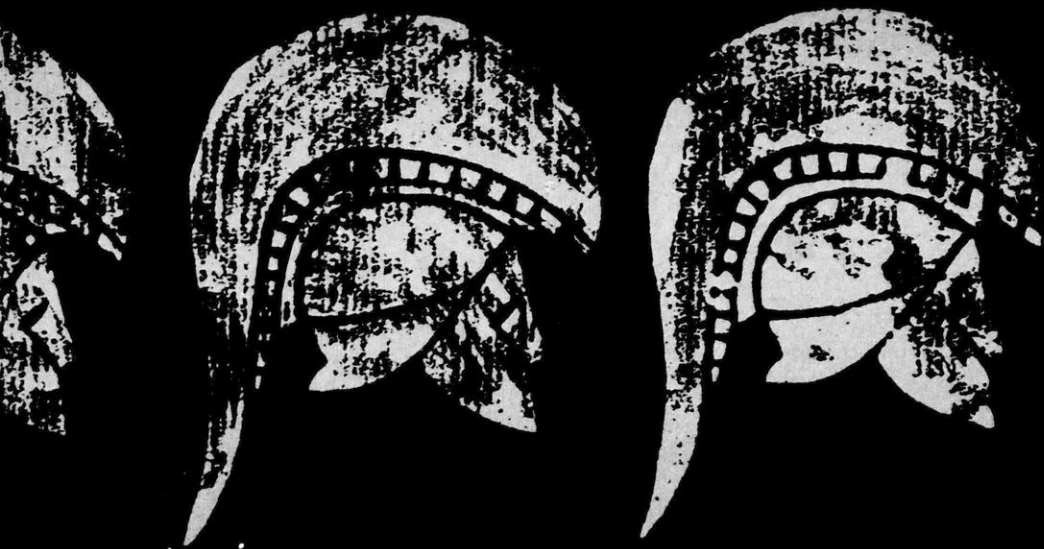

ΓΙΩΡΓΟΥ Δ. ΖΕΥΓΩΛΗ

**ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ
ΚΥΡΟΥ ΑΝΑΒΑΣΗ
Η ΚΑΘΟΔΟΣ
ΤΩΝ ΜΥΡΙΩΝ**

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΒΙΒΛΙΑΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑ 1982

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ

ΚΥΡΟΥ ΑΝΑΒΑΣΗ

Η ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΜΥΡΙΩΝ

Μέ απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ διδασκτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καί Λυκείου τυπώνονται ἀπό τόν Ὀργανισμό Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων καί μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

ΓΙΩΡΓΟΥ Δ. ΖΕΥΓΩΛΗ

46152

ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ

**ΚΥΡΟΥ ΑΝΑΒΑΣΗ
Η ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΜΥΡΙΩΝ**

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1982

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένας από τους πιο εύφορους και τους πιο γνωστούς δήμους¹ της αρχαίας Αττικής ήταν η Έρχια, που θρισκόταν στη θέση του σημερινού χωριού Σπάτα. Απ' αυτόν το δήμο καταγόταν, εκτός από τον περίφημο ρητοροδιδάσκαλο Ίσοκράτη, και ο ιστορικός συγγραφέας Ξενοφώντας. Γιά τη γέννησή του δεν μπορούμε να μιλήσουμε με βεβαιότητα, γιατί οι γνώμες των ερευνητών διαφέρουν. Τό πιθανότερο, πάντως, είναι πώς γεννήθηκε γύρω στο 427 π.Χ. Τον πατέρα του τον έλεγαν Γρύλλο και φαίνεται πως ανήκε στην τάξη των ιππέων.² Γι' αυτό η μόρφωση του Ξενοφώντα ήταν εκείνη που ταίριαζε στην κοινωνική του προέλευση, δηλαδή εκείνη που έπαιρνε ένα παιδί εύπορης και αρι-

Καταγωγή
και μόρ-
φωση του
Ξενοφώντα.

1. Με τη μεταρρύθμιση του Κλεισθένη η Αττική χωρίστηκε σε 100 περί-
που δήμους. Απ' αυτούς δέκα μαζί, παρμένοι όμως ανάκατα από το άστυ,
τήν παρὰλία και τή μεσόγαια, αποτελούσαν μία φυλή.

2. Όπως ξέρομε, στην Αθήνα οι πολίτες, με βάση την καταγωγή τους,
είχαν χωριστεί σε 3 τάξεις: των ιππέων, των ξενιγτών και των θητών. Όταν
όμως ο Σόλωνας για τη διακρίση των τάξεων πήρε βάση την ιδιοκτησία
και το εισόδημα, τότε ξεχωρίστηκαν από τους ιππείς οι πλουσιότεροι κι
έτσι δημιουργήθηκε και η τάξη των πεντακοσιομεδίωνων, των πολιτών
δηλαδή που είχαν ετήσιο εισόδημα πάνω από πεντακόσιους μεδίμνους
σίταρι, ή άλλα προϊόντα αναλόγως αξίας. Από τότε η τάξη των ιππέων δεν
ήταν πρώτη αλλά δεύτερη.

στοκρατικής οικογένειας. Είχε δασκάλους τὸ φιλόσοφο Σωκράτη³, τὸν Πρόδοικο τὸν Κεῖο⁴ καί, ἴσως τὸν Ἰσοκράτη⁵. Ἡ διδασκαλία τοῦ Σωκράτη εἶχε ὁπωσδήποτε ἐπίδραση στὴ διαμόρφωση τοῦ χαρακτήρα τοῦ Ξενοφῶντα, πού ξεχώριζε γιὰ τὴν εὐθύτητα, τὴν εὐσέβεια καὶ τὴν καλοσύνη του. Ἀποτέλεσμα τῆς ἴδιας διδασκαλίας εἶναι καὶ ἡ πρακτικὴ ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων πού τὸν χαρακτηρίζει, ἀντίθετα πρὸς τὴ φιλοσοφικὴ τάση τοῦ Πλάτωνα. Αὐτὴ ἡ βαθιὰ ἐπίδραση τοῦ δασκάλου εἶχε κάμει* τὸν Ξενοφῶντα νὰ τοῦ εἶναι ἀφοσιωμένος σ' ὅλη του τὴ ζωὴ.

3. Πρόκειται γιὰ τὸ γνωστὸ Ἀθηναῖο φιλόσοφο Σωκράτη (470-399 π.Χ.), πού δίδασκε τοὺς νέους στὴν ἀγορὰ, στὰ γυμναστήρια καὶ στοὺς δρόμους τῆς πόλης, συζητώντας μαζί τους κοινωνικοπολιτικά καὶ ἠθικο-θηρησκευτικὰ θέματα, χωρὶς ἀμοιβή. Γιὰ τὴ φιλοσοφία του ἔχομε πηγὲς τὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Ξενοφῶντα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη, ἀφ' οὗ ὁ ἴδιος δὲν ἄφησε κανένα σύγγραμμα. Ὁ Σωκράτης κατηγορήθηκε ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του πὼς «ἀδικεῖ, καινὰ δαιμόνια εἰσηγοῦμενος καὶ τοὺς νέους διαφθείρων». Καταδικάστηκε σὲ θάνατο καὶ ἤπιε τὸ κώνειο μὲ ἀπόλυτὴ ἡρεμία.

4. Ὁ Πρόδοικος ἔζησε τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ μὲ τὸ Σωκράτη. ἦταν σοφιστὴς καὶ γεννήθηκε στὸ νησί τῶν Κυκλάδων Κέα (Τζιά). Οἱ ἀρχαῖοι τὸν ἐκτιμοῦσαν πολὺ γιὰ τὴ ρητορικὴ του δεινότητα καὶ τὴν πνευματικὴ του συγκρότηση. Γι' αὐτό, ὅταν ἤθελαν νὰ τονίσουν τὴν ἐξαιρετικὴ μόρφωση κάποιου, ἔλεγαν τὴ φράση «Προδίκου σοφώτερος».

5. Ὁ Ἰσοκράτης, ἓνας ἀπὸ τοὺς δέκα ἀττικοὺς ρήτορες, ἔζησε ἀπὸ τὸ 436 ὠς τὸ 338 π.Χ. Περίφημη ἦταν ἡ ρητορικὴ σχολὴ πού ἀνοίξε στὴν Ἀθήνα. Ἀπ' αὐτὴν, ἔλεγε ὁ Ρωμαῖος Κικέρωνας, μονάχα ἔξοχοι ἄντρες ὄγῃκαν. Ὁ Ἰσοκράτης εἶχε θέσει στόχο τῆς δραστηριότητάς του τὴν ἔνωση ὅλων τῶν Ἑλλήνων, γιὰ τὴν καταπολέμηση τῶν διαφορῶν τῆς Ἀσίας.

* Γιὰ τοὺς στιγμιαίους καὶ τοὺς συντελεσμένους χρόνους τοῦ ρήματος *κάνω* προτιμήσαμε τοὺς τύπους μὲ χαρακτήρα μ (ἐκάμα, θά κάμω, ἔχω κάμει, νὰ κάμω κ.τ.λ.), γιατί ἔτσι διακρίνομε τὸ συνοπτικὸ τῶν χρόνων αὐτῶν ἀπὸ τὸ ἐξακολουθητικὸ τοῦ ἔνεστώτα, παρατατικοῦ καὶ ἐξακολουθητικοῦ μέλλοντα, πού ἔχουν χαρακτήρα ν' (κάνω, ἔκανα, θά κάνω

Τῇ γυναίκα τοῦ ἱστορικοῦ τὴν ἔλεγον Φιλησία. Ἀπ' αὐτὴν ἔκαμε δύο γιούς. Τόν ἕνα τόν ὀνόμασε Γρύλλο, ἀπὸ τόν πατέρα του, τόν ἄλλο Διοδώρο, ἀπὸ τὴ μητέρα του τὴ Διοδώρα. Καί οἱ δύο γιοί του κατατάχτηκαν στὸ ἀθηναϊκὸ ἱππικὸ καὶ πολέμησαν στὴ μάχῃ τῆς Μαντίνειας (362 π.Χ.), ὁ μεγάλος μάλιστα, ὁ Γρύλλος, σκοτώθηκε σ' αὐτὴν. Ὅταν ἔφεραν στὸν Ξενοφῶντα τὴν εἰδηση πὼς ὁ γιὸς του ἔπεσε στὴ μάχῃ, δέν ταράχτηκε καθόλου οὔτε ἔχασε τὴν ψυχραιμία του, παρὰ, ὅπως μᾶς ἀναφέρει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος, εἶπε: «Ἦδειν θνητὸν γεγεννηκῶς» δηλαδὴ «τὸ ἥξερα πὼς ὁ γιὸς μου ἦταν θνητός».

Ὁ Ξενοφώντας ἀκολούθησε, σάν ἀπλὸς ιδιώτης, τὴν ἐκστρατεία πού ὀργάνωσε ὁ Κύρος, διεκδικώντας τὴν ἐξουσία τοῦ περσικοῦ κράτους. Οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι, πού εἶχαν πάει μαζί του, ὁρέθηκαν μετὰ ἀπὸ τὸ θάνατό του σὲ μιά χωρὰ ἐχθρική καὶ ἀπέραντη, χωρὶς ἀρχηγούς. Μπαίνει τότε ἐπικεφαλῆς τους ὁ Ξενοφώντας πού διακρίθηκε γιὰ τὴ στρατηγικὴ του δεξιότητι, καὶ ὕστερ' ἀπὸ πολλές, κοινὲς προσπάθειες, μόχθους καὶ ἀγῶνες, κατόρθωσαν νά σωθοῦν καὶ νά φτάσουν στὸν Εὐξείνιο Πόντο. Σὲ λίγο τὸν βρῖσκομε** νά πολεμᾷ τοὺς Πέρσες τῆς Ἀσίας μέ τόν Ἀγρησίλο καὶ τέλος τοὺς συμπατριῶτες του Ἀθηναίους στὴν Κορώνεια (394 π.Χ.), μέ τόν ἴδιο Σπαρτιάτη βασιλιά.

Οἱ Ἀθηναῖοι κατηγοροῦσαν τὸ συγγραφέα ἐ π ί λ α κ ω ν ι σ μ ῶ, δηλαδή πὼς ἀγαποῦσε τοὺς Λακεδαιμόνιους καὶ τοὺς ὠφέλησε, καὶ γι' αὐτὸ τὸν κατ' ἄδικαν σὲ ἐξορία. Τὴν ἀγάπῃ του καὶ τὴν ἐξυπηρέτησή του στοὺς Σπαρτιάτες τὴν ἔδειξε, σύμφωνα μ' αὐτὴν τὴ γνώμη, μέ τὸ νά παραδώσει στὸ Θῆβωνα τοὺς Ἕλληνες μισθοφόρους, ὕστερ' ἀπὸ τὴ σωτηρία τους καὶ τὸν ἐρχομὸ τους στὸν Εὐξείνιο, καθὼς καὶ μέ τὸ νά πολεμήσῃ στὴν Κορώνεια

Ἡ οἰκογενειακὴ του κατάστασις.
Ἡ δόξα του.

Ὁ Ξενοφώντας ἐξορίζεται.

κ.τ.λ.). Αὐτὸ εἶναι σύμφωνο καὶ μέ τὴ Γραμματικὴ τοῦ Μαν. Τριανταφυλλίδη, σελ. 355, § 940 β', καὶ ὑποσ. 1 (ἐκδόσις 1941).

** Τὴ ρηματικὴ κατάληξις —ομε χρησιμοποιοῦμε μονάχα γιὰ τὸν ἐνεστώτα τῆς Ὀριστικῆς (βρῖσκομε) ἐνῶ γιὰ τοὺς μέλλοντες καὶ γιὰ τοὺς χρόνους τῆς Ὑποτακτικῆς μεταχειρίζομαστε τὴν κατάληξις —οιμε (νά μιλήσουμε).

έναντια στους συμπολίτες του. Άλλοι όμως παραδεχονται πώς ή καταδίκη του σέ εξορία όφείλεται μονάχα στο ότι είχε παρακολουθήσει την έκστρατεία που άναφέραμε παραπάνω. Καί τούτο, γιατί έτσι έξυπνήρησε τόν Κύρο, που οί Άθηναίοι τόν θεωρούσαν έχθρό τους, έπειδή είχε δοθήσει τους Σπαρτιάτες στόν πελοποννησιακό πόλεμο.

Οί Λακεδαιμόνιοι παραχώρησαν στόν έξοριστο Ξενοφώντα κτήματα στο Σκιλλούντα της Τριφυλίας. Εκεί έμεινε είκοσι χρόνια περίπου και πέρασε την πιο ήρεμη περίοδο της ζωής του. Ύστερα πήγε στην Κόρινθο, όπου έμεινε ως τό θάνατό του (355 π.Χ.).

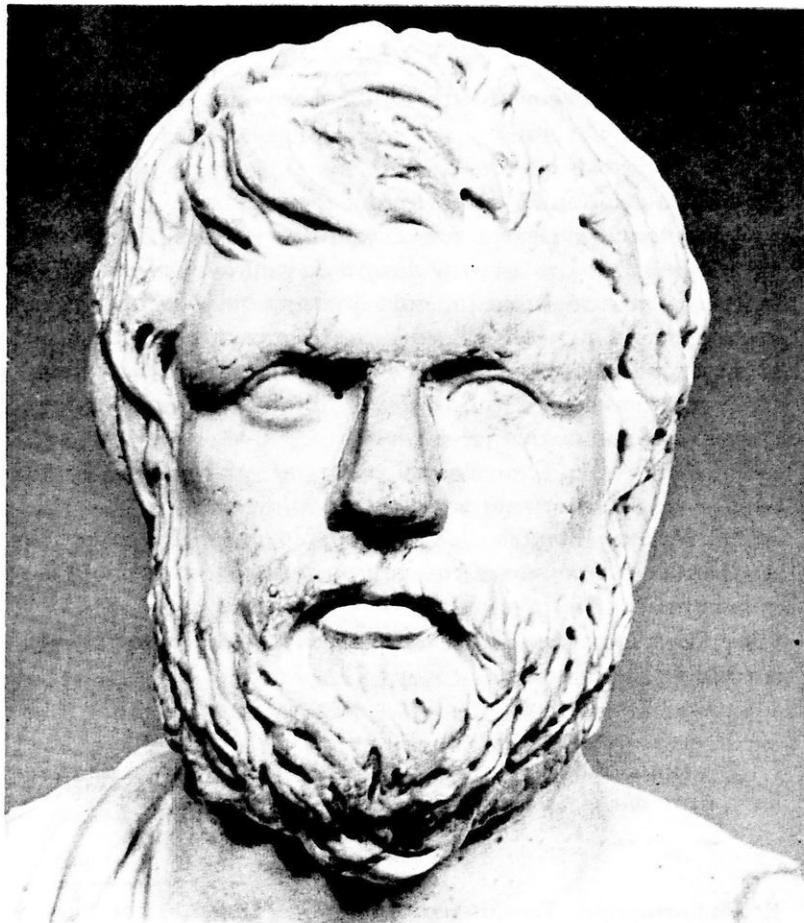
Οί Άθηναίοι εκτιμούσαν πολύ τόν ιστορικό, παρόλο που τόν είχαν εξορίσει. Κι αυτό, γιατί ήταν γνωστή ή ψυχική του ανωτερότητα και μεγάλη ή φημη που άπόχτησε από τη δράση του στην Άσία κι από τό πνευματικό του έργο. Για νά καταλάβουμε την υπόληψη που είχαν στόν Ξενοφώντα οί συμπολίτες του, άρκει νά θυμηθούμε ένα σημείο από τη διογραφία του, που την έχει γράψει ό Διογένης ό Λαέρτιος: «Φησι δέ Άριστοτέλης ότι έγκώμα και επίταφιον Γρύλλον μύριοι όσοι συνέγραψαν, τό μέρος και τῷ πατρί χαριζόμενοι». Δηλαδή «ό Άριστοτέλης λέει πώς έγραψαν πάρα πολλοί ύμνώντας τό γενναίο θάνατο τοῦ Γρύλλον, όχι μονάχα έπειδή τοῦ άξιζε, αλλά και για χάρη τοῦ πατέρα του». Μεταنيωμένοι, λοιπόν, οί Άθηναίοι άποφάσισαν νά τόν ξαναφέρουν πίσω. Μά ό συγγραφέας φαίνεται πώς προτίμησε νά μείνει και νά πεθάνει στην Κόρινθο.

Τό έργο τοῦ
Ξενοφώντα.

Τά περισσότερα έργα τοῦ Ξενοφώντα γράφτηκαν τότε που ζούσε έξοριστός στο Σκιλλούντα κι έχουν ποικίλο περιεχόμενο. Άν άπ' αυτά εξαίρεσουμε δυό («Άπολογία τοῦ Σωκράτους» και «Άθηναίων Πολιτεία») που δέ θεωρούνται γνήσια, τά υπόλοιπα μπορούμε νά τά χωρίσουμε στις παρακάτω κατηγορίες:

Α' Διατριβές ή Πραγματείες. Σ' αυτές άνηκουν τά:

1. «Πόροι ή περί προσόδων», όπου ό Ξενοφώντας προτείνει τρόπους για την αύξηση των εσόδων της Άθήνας και τη δελτίωση τοῦ διοικητικοῦ επιπέδου των πολιτών.

Προτομή του Ξενοφώντα, έργο του 4ου αϊ. π.Χ. (Ρωμαϊκό αντίγραφο, Μαδρίτη, Μουσείο Πράντο).

2. «Περι ίππικῆς»: σ' αυτό περιέχονται αιτιολογίες καί οδηγίες χρήσιμες στους ίππείς.

3. «Ίππαρχικός», όπου παρέχονται γνώσεις απαραίτητες για τόν άρχηγό τού ίππικού.

4. «Κινηγητικός»: περιέχει διάφορες πληροφορίες, σχετικές με την τέχνη τού κινηγιού.

5. «Λακ δαιμονίων Πολιτεία», όπου υμνείται το σπαρτιατικό πολίτευμα.

Β΄ Φιλοσοφικοί διάλογοι. Σ' αυτούς ανήκουν τὰ:

1. «Ἀπομνημονεύματα τοῦ Σωκράτους»· ἐδῶ ὁ Ξενοφώντας προσπαθεῖ νά ἀνατᾷ ψεῖς τήν κατηγορία πού διατύπωνσαν οἱ Ἀθηναῖοι κατά τοῦ δασκάλου του, ὅτι τάχα συντελεῖ στήν καταστροφή τῶν νέων κι εἶναι ἀσεδής, γιατί πιστεύει σ' ἄλλους θεοὺς κι ὄχι σέ κείνους πού λατρεύει ἡ πόλη. Ἀναφέρεται ἔτσι ἀναλυτικά στή διδασκαλία τοῦ Σωκράτη, μέ ἀποτέλεσμα νά μᾶς παρουσιάσει δική του εἰκόνα γι' αὐτόν.

2. «Συμπόσιον», ὅπου γίνεται συζήτηση γιά τήν ὁμορφιά καί τόν ἔρωτα (καί ἰδιαίτερα τόν νευματικό).

3. «Ἰέρων ἢ Τυραννικός»· εἶναι διάλογος τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἰέρωνα καί τοῦ ποιητῆ Σιμωνίδη, στόν ὁποῖο διατυπώνεται ἀμείλικτη κριτική κατά τῆς τυραννίας.

4. «Οἰκονομικός»· σ' αὐτόν ὁ Ξενοφώντας μιλάει γιά τή γεωργία καί τή διοίκηση τοῦ σπιτιοῦ.

Γ΄ Ἑγκώμια. Ἐδῶ ἀνήκει τό ἔργο «Ἀγασίλαος», πού ἀποτελεῖ ὕμνο στόν ὁμώνυμο Σπαρτιάτη βασιλιά.

Δ΄ Μυθιστόρημα. Τέτοιο εἶναι ἡ «Κύρου Παιδεία», πού παρουσιάζει τό πρότυπο ἀρχηγοῦ, σύμφωνα μέ τή γνώμη τοῦ Ξενοφώντα, στηριγμένη στίς διδασκαλίες τοῦ Σωκράτη.

Ε΄ Ἱστορικά. Σ' αὐτά ἀνήκουν τὰ:

1. «Ἑλληνικά», ὅπου συνεχίζεται ἡ ἱστορία τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀπό τό 411 π.Χ., πού τή σταμάτησε ὁ Θουκυδίδης, ὥς τό 404 π.Χ., καί ἀκολουθεῖ ἐξιστόρηση τῶν κατοπινῶν γεγονότων ὥς τή μάχη τῆς Μαντινείας.

2. «Κύρου Ἀνάβασις»· σ' αὐτήν ὁ Ξενοφώντας ἀφηγεῖται πρῶτα τήν ἐκστρατεία πού ἔκαμε ὁ Κύρος, γιός τοῦ βασιλιά τῶν Περ-

σὼν Δαρείου⁶, ἀπὸ τῆ σατραπείας⁷ τοῦ ὥς τὰ βάθη τῆς Ἀσίας, γιὰ νὰ πάρει τὸ θρόνο ἀπὸ τὸν ἀδερφό του τὸν Ἀρταξέρξη, κι ἔπειτα τὴν ἐπιστροφὴ τῶν Μυρίων, ὅπως ὀνομάστηκαν οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι πού πῆραν μέρος σ' αὐτὴ τὴν ἐπιχείρηση. Ποικίλα ἦταν τὰ κίνητρα πού ἔκαμαν αὐτοὺς τοὺς στρατιῶτες νὰ μποῦν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Κύρου. Ἔτσι ἄλλοι ἦταν ἀναγκασμένοι ν' ἀναζητήσουν κάποιο πόρο ζωῆς, γιατί θρέθηκαν χωρὶς δουλειά ἢ ἐκπατρίστηκαν, ἐξαιτίας τῆς ἐρημώσεως, τῆς φτώχειας καὶ τῆς ἀναστάτωσης πού εἶχε προκαλέσει ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος σ' ὅλη σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλοι ἔδρισκαν τώρα εὐκαιρία νὰ περιπλανηθοῦν σὲ χῶρες ἄγνωστες, γιατί πάντα τοὺς ἔτερπαν οἱ περιπέτειες. Μερικοί, τέλος, θεωροῦσαν ὡφέλιμο καὶ τιμητικὸ νὰ γνωριστοῦν μέ τὸν Κύρο, πού τὸν ἐθαύμαζαν, ἔχοντας ἀκούσει γιὰ τὸν ἐξαιρετικὸ του χαρακτήρα. Ὅλοι αὐτοὶ λοιπὸν ἦταν φυσικὸ νὰ δεχτοῦν πρόθυμα νὰ τὸν ὑπηρετήσουν ὡς μισθοφόροι.

«Ἀνάσσεις» ὀνομάζεται ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κύρου, γιατί οἱ στρατιῶτες πορεύονταν ἀπὸ τὰ δυτικὰ παρὰ τῆς Ἀσίας στοῦ ἐσωτερικοῦ της, δηλαδή ἀπὸ χαμηλότερη περιοχὴ σὲ ψηλότερη. Μύριοι (= δέκα χιλιάδες) λέγονταν οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι πού πῆγαν μαζί μέ τὸν Κύρο στὴν ἐκστρατεία. Στὴν πραγματικότητα ἦταν παραπάνω ἀπὸ δέκα χιλιάδες, τοὺς ὀνομάζει ὁμως ὁ συγγραφέας ἔτσι γιὰ νὰ στρογγυλέψει τὸν ἀριθμὸ.

Σημασία.

6. Πρόκειται γιὰ τὸ Δαρεῖο τὸ Β' πού λεγόταν καὶ Νόθος· αὐτὸς βασίλεψε στὴν Περσία ἀπὸ τὸ 424 ὡς τὸ 405 π.Χ.

7. Σατρατεία λεγόταν ἓνα μεγάλο τοπικὸ διαμέρισμα τοῦ ἀρχαίου περσικοῦ κράτους, πού τὸ κυβερνοῦσε ὁ σατράπης. Αὐτὸς εἶχε στρατιωτικὴ, διοικητικὴ καὶ δικαστικὴ ἐξουσία στὴ σατρατεία του. Σὲ εἴκοσι τέτοιες περιοχὲς ἦταν χωρισμένο τὸ περσικὸ κράτος, πού τίς εἶχε διοργανώσει προπάντων ὁ Δαρεῖος ὁ Α', βασιλιάς τῆς Περσίας ἀπὸ τὸ 521 π.Χ. ὡς τὸ 485 π.Χ. Ἡ σατρατεία τοῦ Κύρου, μέ πρωτεύουσα τίς Σάρδεις, πού δρίσκονταν στίς ὄχθες τοῦ Πακτωλοῦ ποταμοῦ πρὸς τὰ Β.Α. τῆς Σμύρνης, ἐκτεινόταν στὴν κεντρικὴ καὶ δυτικὴ Μ. Ἀσία καὶ συγκεκριμένα στίς χῶρες Λυδία, Φρυγία καὶ Καππαδοκία.

Περιεχόμενο.

Τό ἔργο τοῦτο χωρίζεται σέ ἑπτὰ μέρη. Στά δυό πρῶτα ὁ ἱστορικός μᾶς μιλάει γιά τόν τρόπο ποῦ ἔγινε ἡ συγκέντρωση τοῦ στρατοῦ, γιά τήν πορεία ὡς τά Κοῦναξα, τή μάχη ποῦ ἔγινε ἐκεῖ κοντά, καθῶς καί γιά τήν τραγική θέση τῶν Ἑλλήνων ὥστερ' ἀπό τό θάνατο τοῦ Κύρου καί τή σφαγή τῶν στρατηγῶν τους. Ἀπομονωμένοι στά δάθη τῆς Ἀσίας, ἀνάμεσα σέ κάμπους ἀπέραντους, ποτάμια καί ψηλά βουνά, περικυκλωμένοι ἀπό δαρδάρους κι ἐχθρικούς λαούς, πῆραν τήν τολμηρή ἀπόφαση νά ὀγούν ἀπ' αὐτό τόν ἀσφυκτικό κλοιό καί, πολεμώντας συνεχῶς, νά γυρίσουν πίσω στήν πατρίδα. Στά ὑπόλοιπα πέντε μέρη, λοιπόν, μᾶς ἀφηγεῖται αὐτό τό γυναισιόμ, τήν κἀ θ ο δ ο ν τ ὠ ν Μ ν ρ ῖ ω ν, ποῦ ἀποτελεῖ καί τό κύριο περιεχόμενο τοῦ ἔργου.

Γνησιότητα.

Τό διδῶν τοῦ αὐτοῦ ὁ Ξενοφώντας τό ἔφερε στοῦ φῶς γύρω στά 380 π.Χ. ὅχι μέ τό ὄνομά του, ἀλλά μέ τό ψευδώνυμο Θ ε μ ι σ τ ο γ ἑ ν η ς ὁ Σ υ ρ α κ ὸ σ ι ο ς. Αὐτό τό ἔκαμε πιθανότατα γιά δυό λόγους. Πρῶτα πρῶτα γιά νά μπορέσει νά τό παρουσιάσει ἐλεύθερα στήν Ἀθήνα, ἀπ' ὅπου ὁ ἴδιος εἶχε ἐξοριστεῖ. Κι ἔπειτα γιατί φοδοῦσαν μήπως οἱ ἀναγνώστες ἀμφισβητήσουν τά ἱστοροῦμενα, ἐπειδὴ θά σκέφτονταν πῶς ὁ συγγραφέας, ποῦ ἦταν ταυτόχρονα καί πρωταγωνιστής, ἴσως τά ἀφηγεῖται ἐξογκωμένα, μέ σκοπό τήν προσωπική του προδολή καί ἡρωοποίηση. Πάντως, μέ τό νά χρησιμοποιήσει ψευδώνυμο, ἔδωσε ἀφορμή νά δημιουργηθοῦν πολλές συζητήσεις, σχετικές μέ τή γνησιότητα τοῦ ἔργου. Δέ μένει ὅμως καμιᾶ ἀμφιβολία πῶς εἶναι δικό του, ἀφοῦ δέν ἀναφέρεται ἀπό τους ἀρχαίους ὄνομα Θ ε μ ι σ τ ο γ ἑ ν η ς.

Ἀξία.

Ἡ «Κύρου Ἀνάβασις», γραμμένη μέ σαφήνεια καί παραστατικότητα, ἀποτελοῦσε πάντα ἓνα εἰςῆχαιστο ἀνάγνωσμα. Τό ἔφος τῆς τό χαρακτηρίζει ἀπλότητα καί χάση, ὅπως συμβαίνει καί μέ ἄλλα ἔργα τοῦ Ξενοφῶντα, ποῦ γι' αὐτό οἱ ἀρχαῖοι τόν ἀποκαλοῦσαν "ἀ τ τ ι κ ῆ ν μ ἑ λ ι σ σ α ν ἢ ἀ τ τ ι κ ῆ ν μ ο ὕ σ α ν".

Ἐκτός ὅμως ἀπ' αὐτά τό διδῶν ἔχει μεγάλη ἀξία καί γιά τή μελέτη τῆς πολεμικῆς τέχνης καί τακτικῆς. Ἀπ' αὐτῇ τήν ἀποψη ὠφελήθηκαν διαδάζοντάς το ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ὁ Σκιπίωνας ὁ Ἀφρικανός καί πολλοί ἄλλοι. Ἀπό τους νεότερους ὁ Γάλλος στρατηγός Φεδριέ συνήθιζε νά λείει σέ κείνους ποῦ θαίμαζαν τήν

ιδιοφνία του στη στρατηγική τακτική: «Δάσκαλο είχα τόν Ξενοφώντα, κανέναν άλλο».

Αλλά, τό σπουδαιότερο, μέσα σ' όλόκληρο τό ἔργο διαφαίνεται ἡ φναιογνωμία τοῦ Ξενοφώντα, γεμάτη εὐσέδεια, εὐλικρίνεια καί ἀνθρωπιά. Δέν εἶναι σπάνια σ' αὐτό καί τὰ παραδείγματα ἀπλῶν στρατιωτῶν ποῦ διακρίνονται γιά τό θάρρος καί τή γενναιοτήτά τους, καθῶς κι οἱ περιπτώσεις ἄλλων ποῦ δέ διστάζουν, μέ δικό τους κίνδυνο, ν' ἀγωνιστοῦν γιά τή σωτηρία τοῦ συνόλου. Χαρακτηριστικοί εἶναι κι οἱ ἐλεύθεροι διάλογοι ἀνάμεσα σέ ἀρχοντες καί ἀρχόμενους, κάθε φορά ποῦ ὁρίζονται σέ κρίσιμες περιστάσεις ἢ ὅποτε ἀναζητοῦν τρόπους ἐνέργειας, γιά τήν ἀποτελεσματική ἀντιμετώπιση δύσκολων προδλημάτων. Συναντοῦμε ἀκόμα στίς σελίδες τοῦ διδλίου τήν αἰώνια νοσταλγία τοῦ Ἑλλήνα καί τόν ἀκατάλυτο δεσμό του μέ τή θάλασσα, ποῦ ἀποκορυφώνεται στήν παρομιώδη ἐπιφώνηση τῶν Μυρρίων «θάλαττα, θάλαττα», μόλις ἀντίκρισαν τόν Εὐξεινο Πόντο.

Γιά ὅλα αὐτά ἡ μελέτη τοῦ ἔργου διδάσκει, σμιλεῖναι τοῖς χαρακτήρες καί δημιουργεῖ ψυχικές ἀρετές. Μᾶς μαθαίνει, πρῶτα πρῶτα, ν' ἀγαποῦμε τόν ἄνθρωπο. Κι ἡ ἀγάπη αὐτή εἶναι σίγουρα ἡ βασικότερη ἀρχή, γιά τήν ἐπιτέλεση τοῦ προορισμοῦ μας στή ζωή. Ἐπειτα, μᾶς συνειδητοποιεῖ τήν ἀξία τῆς ὁμόνοιας καί μᾶς ἐπισημαίνει τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς ἀπειθαρχίας. Μᾶς ὑπογραμμίζει ἐπίσης κάθε τόσο τήν τόλμη, τήν καρτερία καί τήν ἀγωνιστικότητα, διαιωνίζοντας ἔτσι ζηλευτά γνωρίσματα τῆς φνίλης μας. Μᾶς σφρηλατεῖ, τέλος, τήν εὐθύτητα καί τήν ἀξιοπρέπεια, ποῦ εἶναι ἀπό τίς ὑψηλότερες ἀνθρώπινες ἀρετές.

Μποροῦμε νά ποῦμε, λοιπόν, πῶς ἡ «Κύρον Ἀνάδασις», εἰδικότερα στό τμήμα ποῦ περιγράφεται ἡ κ α θ ο δ ο ς τ ῶ ν Μυρρίων, κρίνεται κατάλληλη νά διαπλάσει τίς νέες γενιές, ἀποτελώντας ἀριστο μορφωτικό μέσο ὄχι μονάχα γιά τὰ Ἑλληνόπουλα, ἀλλά καί γιά τοῖς νέους ὅλον τοῦ πολιτισμένον κόσμον.

ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

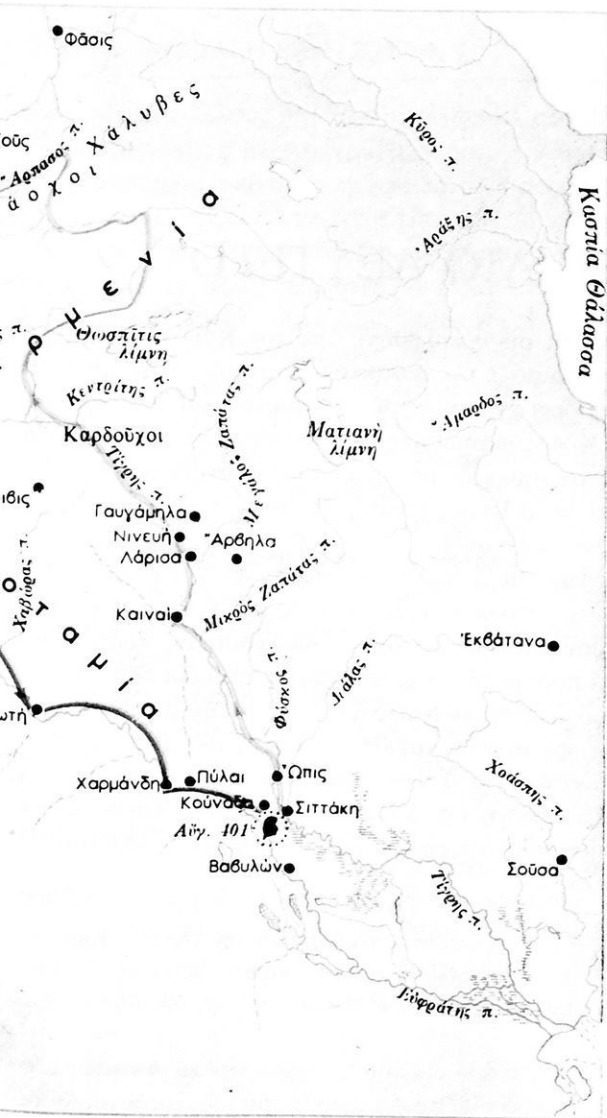
Ὁ Ἀρταξέρξης, γιὸς τοῦ βασιλιᾶ τῆς Περσίας Δαρείου τοῦ Β', διαδέχτηκε σὸ θρόνο τὸν πατέρα του πού πέθανε τὸ 405 π.Χ.

Ὁ σατράπης ὅμως Τισσαφέρνης ἔβαλε λόγια στὸν Ἀρταξέρξη, πὼς τάχα ὁ ἀδελφός του Κύρος σχεδίαζε νὰ τοῦ κάμει κακό. Ἐκεῖνος, πιστεύοντάς τα, τὸν πιάνει κι ἐτοιμάζεται νὰ τὸν σκοτώσει· ἀλλὰ ἡ μητέρα τους Παρυσάτιδα, μὲ τὴν παρακλητικὴ τῆς παρέμβασι, κατορθώνει νὰ τὸν σώσει. Ὁ Κύρος τότε πικραμένος καὶ πεισσωμένος γιὰ τὸν κίνδυνο πού πέρασε καὶ τὴν ταπείνωσι πού δοκίμασε, ἀρχίζει νὰ συγκεντρώνει στράτευμα κρυφά, μὲ στόχο νὰ πάρει ἀπὸ τὸν ἀδερφό του τὴ βασιλεία. Ἐκτὸς λοιπὸν ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες τῆς σατραπείας του συναθροίζει καὶ Ἕλληνες μισθοφόρους, πού σὸ τέλος ἀνέρχονται σὲ δεκατρεῖς χιλιάδες κι ἔχουν ἐπικεφαλῆς διάφορους στρατηγούς.

Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 401 π.Χ. ὁ Κύρος μὲ τὰ στρατεύματά του ξεκίνησε ἀπὸ τίς Σάρδεις, πρωτεύουσα τῆς περιοχῆς πού ἐξουσίαζε, γιὰ νὰ πάει τάχα νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Πισίδες, γιατί ἐνοχλοῦσαν τὴ χώρα του. Ὅταν ὅμως προσπέρασε τὴν Πισιδίαν, οἱ Ἕλληνες ὑποψιάζονται τοὺς πραγματικοὺς σκοποὺς του καὶ ἀρνούνται νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Ἐκεῖνος τότε μὲ διαφορὰς προφάσεις τοὺς ἔπεισε νὰ συνεχίσουν τὴν πορεία καὶ μονάχα ὅταν ἔφτασαν στὸν Εὐφράτη ποταμὸ τοὺς ἀποκάλυψε τὴν ἀλήθεια.

Προχωροῦσαν πιά μέσα στὴ Βαβυλωνία, ὅταν ἀπὸ διαφορὰς παρατηρήσεις κατάλαβαν πὼς ὁ βασιλιάς Ἀρταξέρξης, πού ἔγκαιρα εἶχε πληροφορηθεῖ ἀπὸ τὸν Τισσαφέρνη τὸ σκοπὸ τῆς μεγάλης προετοιμασίας τοῦ ἀδερφοῦ του κι ἦταν κι ἐκεῖνος ἐτοιμὸς ἀπὸ καιρὸ, θρυσκόταν κοντά μὲ τὰ στρατεύματά του. Σὲ λίγο ἔφτασε ἡ εἰδησιὴ πὼς πλησιάζει ὁ εχθρός κι οἱ στρατιῶτες τοῦ Κύ-

ρου ὕστερ' ἀπὸ ἐξάμηνῃ πορείᾳ, τόφθινόπωρο τῆς ἰδίας χρονιάς πού ξεκίνησαν ἀπὸ τίς Σάρδεις, παρατάχτηκαν γιά μάχη. Οἱ Ἑλληνες ἔπιασαν τῇ δεξιᾷ πτέρυγᾳ, οἱ θάρβαροι τοῦ Ἀριαίου τὴν ἀριστερή κι ὁ Κύρος μέ τοὺς ἱππεῖς τὸ κέντρο. Ἀπὸ τοὺς ἀντίπαλους οἱ στρατιῶτες τοῦ Τισσαφέρνῃ παρατάχτηκαν ἀπέναντι στοὺς Ἑλληνες, οἱ ἄλλοι Πέρσες ἀρχηγοὶ συνέχαι μ' ἐκείνους, ἐνῶ ὁ βασιλιάς μέ τοὺς ἱππεῖς στή μέση. Στὴ σύγκρουση πού ἐπακολούθησε, ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ἔτρεψε σέ φυγὴ τοὺς ἀπέναντί του. Καί τὸ ἱππικὸ τοῦ Κύρου νίκησε, ὁ ἴδιος ὁμως σκοτώθηκε. Τότε ὁ Ἀρταξέρξης ἐνώθηκε μέ τὸν Τισσαφέρνῃ καί στράφηκε κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ τελευταῖοι κάνουν ἐπίθεση καί τρέπουν σέ φυγὴ τὰ θαρβαρικά στρατεύματα, κοντά στό χωριὸ Κούναζα. Ὑστερα, ἀγνοώντας ἀκόμα πὼς ὁ Κύρος εἶχε σκοτωθεῖ, ξαναγύρισαν στίς σκηνές τους, πού στό μεταξύ τίς εἶχαν λεηλατήσει οἱ θάρβαροι.

Χάρτης πού δείχνει τήν πορεία τοῦ Κύρην ἀπό τίς Σάρδεις ὡς τὰ Κούνουσα, καθὼς καί τὸ δρόμο πού ἀκολούθησαν οἱ Μῦριοι στήν ἐπιστροφή τους.

ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦ. 1

Ἀνακεφαλαίωση.

2-3

Οἱ Ἕλληνες πληροφθοῦνται τό θάνατο τοῦ Κύρου.

1 [Μέ ποιο τρόπο συγκεντρώθηκε ἀπό τόν Κύρο τό ἑλληνικό στρατεύμα, ὅταν ἐτοίμαζε τήν ἐκστρατεία ἐνάντια στό ἀδελφό του Ἀρταξέρξη, καί ὅσα ἔγιναν κατά τήν πορεία καί πῶς ἔγινε ἡ μάχη καί πῶς ὁ Κύρος σκοτώθηκε καί πῶς πῆγαν οἱ Ἕλληνες στό στρατόπεδο καί κοιμήθηκαν, μέ τήν ἐντύπωση ὅτι εἶναι πέρα γιά πέρα νικητές καί ὅτι ὁ Κύρος εἶναι ζωντανός, ὅλα ἔχουν εἰπωθεῖ στήν προηγούμενη διήγηση⁸].

2 Μόλις ξημέρωσε μαζεύτηκαν οἱ στρατηγοί καί ἀποροῦσαν, πού ὁ Κύρος οὔτε ἔστειλε κανένα νά τοὺς πει τί ἔπρεπε νά κάμουν, οὔτε παρουσιάστηκε ὁ ἴδιος. Ἀποφάσισαν, λοιπόν, νά συμμαζέψουν τά πράγματά τους, νά πάρουν τά ὅπλα τους καί νά ἀρχίσουν νά προχωροῦν, ὥσπου νά συναντηθοῦν μέ τόν Κύρο.

3 Ξεκινοῦσαν πιά τή στιγμή πού ἔδγαινε ὁ ἥλιος, ὅταν ἦρθε ὁ Προκλῆς ὁ διοικητής τῆς Τευθρανίας, πού καταγόταν ἀπό τό Δημάρατο ⁹ τό Σπαρτιάτη, καί ὁ Γλοῦς ¹⁰, ὁ γιός τοῦ Ταμῶ. Αὐτοί ἔφεραν τήν εἶδηση πῶς ὁ Κύρος εἶχε σκοτωθεῖ κι ὁ Ἀρταίος ¹¹

8. Ἐδῶ γίνεται μιὰ ἀνακεφαλαίωση περιληπτική τοῦ Πρώτου Βιβλίου, πού ὀφείλεται ὄχι στόν Ξενοφῶντα, ἀλλά σέ κάποιο μελετητή. Τό ἴδιο γίνεται σέ ὅλα τά Βιβλία, ἐκτός ἀπό τό Ἑκτο.

9. Ὁ Δημάρατος εἶχε πάει ἀπό τή Σπάρτη, διωγμένος ἀπό τό συμβασιλέα του Κλεομένη, στό βασιλεῖο τῆς Περσίας Δαρεῖο, γιό τοῦ Ὑστάσπτη. Αὐτός τόν ἔκαμε διοικητή στίς πόλεις Πέργαμο, Τευθρανία καί Ἀλίσιανα.

10. Ὁ Γλοῦς ἦταν γιός τοῦ Αἰγύπτιου Ταμῶ, πού ἦταν ὑποδιοικητής τῆς Ἰωνίας, ὅταν τήν εἶχε ὁ Τισσαφέρνης, καί τώρα ναύαρχος τοῦ Κύρου.

11. Ὑποδιοικητής τῆς σατραπείας τοῦ Κύρου.

μαζί μέ τούς ἄλλους θαρδάρους εἶχε πάει στό σταθμό, ἀπ' ὅπου τήν προηγούμενη μέρα εἶχαν ξεκινήσει¹². Αὐτός παράγγειλε νά τούς ποῦν, πώς ἐκείνη τήν ἡμέρα θά τούς περιμένουν, ἄν πρόκειται νά πᾶνε, τήν ἐπόμενη ὅμως εἶπε πώς θά φύγει γιά τήν Ἰωνία, ἀπ' ὅπου ἦρθε. "Όταν τ' ἄκουσαν αὐτά οἱ στρατηγοί καί τά ἔμαθαν καί οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, ἐνίσωσαν μεγάλη στενοχώρια. Ὁ Κλέαρχος τότε εἶπε αὐτά ἐδῶ: «Μακάρι νά ζοῦσε ὁ Κύρος. Ἄφοῦ ὅμως ἔχει πεθάνει, λέστε στόν Ἀριαῖο πώς ἐμεῖς ἔχομε νικήσει τό βασιλιά καί κανέναν πιά δέ μᾶς πολεμᾶ, ὅπως δλέπετε. Ἄν μάλιστα δέν ἐρχόσαστε σεις, ἐμεῖς θά κυνηγούσαμε τό βασιλιά καί τό στρατό του. Πάντως ὑποσχόμαστε στόν Ἀριαῖο πώς, ἄν ἐρθεῖ ἐδῶ, θά τόν ἐγκαταστήσουμε στό βασιλικό θρόνο. Γιατί ἡ ἐξουσία ἀνήκει σέ κείνους πού νικοῦν στή μάχη». Αὐτά εἶπε καί στέλνει πίσω τούς ἀγγελιοφόρους καί μαζί τους τό Χειρίσοφο τό Λακεδαιμόνιο καί τό Μένωνα το Θεσσαλό. Γιατί αὐτό τό ἤθελε κι ὁ ἴδιος ὁ Μένωνας, μιά καί συνδεόταν μέ τόν Ἀριαῖο μέ φιλία καί φιλοξενία.

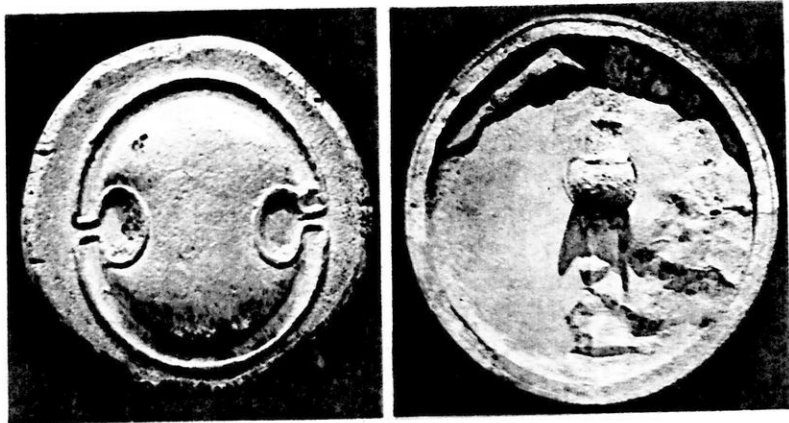
4-5
Πρόταση τοῦ
Κλέαρχου.

Ἐκεῖνοι ἔφυγαν, ἐνῶ ὁ Κλέαρχος περίμενε. Οἱ στρατιῶτες πάλι ἐξασφάλιζαν ὅπως ὅπως τήν τροφή τους ἀπό τά ζῶα, σφάζοντας δηλαδή τά βόδια καί τά γαῖδούρια. Γιά ξύλα χρησιμοποιοῦσαν, προχωρώντας λίγο ἀπό τό μέρος πού εἶχαν παραταχθεῖ κι ἔκαναν τή μάχη, τά θέλη, πού ἦταν πολλά, γιατί οἱ Ἕλληνες ἀνάγκαζαν ἐκείνους πού αὐτομολοῦσαν ἀπό τό στρατό τοῦ βασιλιά νά τά θγάξουν ἐξῶ ἀπό τίς φαρέτρες¹³. Χρησιμοποιοῦσαν ἀκόμα γιά ξύλα καί ἀσπίδες φτιαγμένες μέ κλωνάρια λυγαριάς, καθῶς καί τίς ξύλινες τίς αἰγυπτιακές. Ἀλλά ὑπῆρχαν ἐκεῖ πεταμένες καί ἀσπίδες ἀπό ξύλο ἱτιάς, καθῶς καί ἀμάξια, καί μπορούσαν νά τά παίρνουν.

6
Προμήθεια
φαγητοῦ.

12. Γι' αὐτά μιλάει στό Βιβλ. Πρῶτο, κεφ. 7, παράγρ. 20 κ. ἐξ. καί κεφ. 10, παράγρ. 1.

13. Φαίνεται πώς οἱ Ἕλληνες ἀνάγκαζαν τούς Πέρσες πού αὐτομολοῦσαν νά θγάξουν ἀπό τίς φαρέτρες τά θέλη καί νά τά πετάνε, ἀποβλέποντας στή δική τους ἀσφάλεια, δηλ. γιά νά μήν μποροῦν εὐκολά οἱ αὐτόμολοι νά τά χρησιμοποιήσουν ἐναντίον τους.

Τύποι στρογγυλής ἀσπίδας.

7-8

Ἀπεσταλμέ-
νοι τοῦ βασι-
λιά φέρουν
τίς διαταγές.

7

Ὅλα αὐτά χρησιμοποιώντας τα γιὰ ξύλα, ἔδραζαν κρέατα κι ἔτρω-
γαν ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα.

7

Ἦταν πιά ἡ ὥρα πού ἡ ἀγορά εἶναι γεμάτη ἀπὸ κόσμο, καί
ἔρχονται ἀπὸ τὸ βασιλιά καί τὸν Τισσαφέρνη¹⁴ ἀπεσταλμένοι. Με-
ρικοί ἦταν δαῖδαροι, ἕνας ὁμῶς ἀπ' αὐτοὺς, ὁ Φαίνοσ, ἦταν
Ἕλληνας, πού ἔτιζε νά εἶναι στὴν ὑπηρεσία τοῦ Τισσαφέρνη καί νά

8

τὰχα καὶ τὴν τακτικὴ τοῦ πολέμου καί τὴ χρῆση τῶν ὀπλῶν. Αὐτοὶ
πλησίασαν, κάλεσαν τοὺς ἀρχηγούς τῶν Ἑλλήνων καί τοὺς εἶπαν
ὅτι ὁ βασιλιάς, ἐπειδὴ συμθαίνει νά εἶναι νικητὴς καί νά ἔχει
σκοτώσει τὸν Κερό, στέλνει διαταγὴ στοὺς Ἕλληνες νά παραδώ-
σουν τὰ ὀπλα καί νά πάνε στὴ σκηνὴ του, μὴπως μπορέσουν καί πε-

9

τύχουν κατὶ καλὸ. Αὐτὰ εἶπαν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ βασιλιά. Οἱ
Ἕλληνες ἀγανάχτησαν πού τ' ἀκούσαν, ἐνὸς ὁ Κλέαρχος ἀποκριθί-
κε μονάχα τοῦτο, ὅτι δὲν ταιριάζει νά παραδίνουν οἱ νικητὲς τὰ
ὀπλα τους. Καί πρόσθεσε: «Ἐσεῖς, στρατιῆροί, δώστε τὴν καλύτερη
καὶ ἀξιοπρεπέστερη ἀπάντηση πού μπορεῖτε· κι ἐγὼ θὰ γυρίσω στὴ
σιτιγῇ». Γιατί κάποιος ἀπὸ τοὺς ὑπηρετὲς τὸν φώναξε γιὰ νά

9-14

Ἀπαντήσεις
διαφόρων
Ἑλλήνων.

14. Ὁ Τισσαφέρνης ἦταν διοικητὴς (σατραπὴς) στὴν παρθιακὴ περιοχὴ
τῆς δυτικῆς Μ. Ἀσίας.

Ποδῆρης ἀσπίδα, ποῦ τὴν κρα-
τάει ὁ δοηθὸς τοῦ πολεμιστῆ.

παρατηρήσει τὰ ὀγδαλμένα σπλάγχνα τῶν σαγαιμένων ζώων, ἐπειδὴ
ἔτυχε νὰ θυσιάζει.

Τότε λοιπὸν ἀποκρίθηκε ὁ Κλεάνορας ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία, πολὺ 10
ἡλικιωμένος πιά, πὺς πρῶτα θά πεθάνουν¹⁵ κι ὕστερα θά παραδώ-
σουν τὰ ὄπλα. Ὁ Πρόξενος ὁ Θηραῖος εἶπε κατόπι: «Ἐγώ, Φαλίνε,
ἔχω μιὰν ἀπορία: γιὰ ποῖο λόγο μᾶς ζητάει τὰ ὄπλα ὁ βασιλιάς;
ἐπειδὴ τάχα εἶναι νικητὴς ἢ μὴπως τὰ θέλει γιὰ δῶρα ποῦ θά
δείχνουν τὴ φιλία μας. Γιατί, ἂν τὰ θέλει σὰ νικητὴς, ποιά ἡ ἀνάγκη
νὰ τὰ ζητάει καὶ δὲν ἔρχεται νὰ τὰ πάρει; Ἄν πάλι θέλει νὰ μᾶς
καταφῇ νὰ τοῦ τὰ δώσουμε, ἄς μᾶς πεῖ τί θά ἔχουν νὰ κερδίσουν
οἱ στρατιῶτες, ἂν τοῦ κάμουν αὐτὴν τὴ χάρη;

Ὁ Φαλίνος ἔδωσε τοῦτη τὴν ἀπάντησι: «Ὁ βασιλιάς νομίζει 11
πὺς εἶναι νικητὴς, ἀφ' οὗ ἔχει σκοτώσει τὸν Κύρο. Γιατί τώρα ποιὸς
θά ὀρεθῇ νὰ διεκδικήσει ἀπ' αὐτόν τὴν ἐξουσία; Ἐχει ἀκόμα τὴ
γνώμη πὺς κι ἐσεῖς εἰστε δικοὶ του, ἀφ' οὗ σὰς κρατάει στὴ μέση τῆς
χώρας του καὶ γύρω σας ὑπάρχουν ποτάμια ἀδιάδοτα.

Ἐπειτα μπορεῖ νὰ φῇ ἀμέτοχοι τοὺς ἀνθρώπους νὰ σὰς πολε-

15. Τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Κλεάνορα, ἂν μάλιστα συνδυαστοῦν μετὰ τὴν γερο-
ντική του ἡλικία, μᾶς δείχνουν τὸ μεγαλεῖο τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς, ποῦ πάνω
ἀπ' ὅλα τοποθετεῖ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια.

μήσουν· τόσους, πού δέ θά μπορούσατε νά τοὺς σκοτώσετε κι ἂν
 12 σᾶς τοὺς ἔδινε». Ὑστερα ἀπ' αὐτόν μίλησε ὁ Θεόπομπος¹⁶ ὁ Ἀθη-
 ναῖος: «Τώρα ὅπως ὀλέπεις, Φαλίνε, δέ μᾶς ἔμεινε κανένα ἄλλο
 ἀγαθό, παρὰ μονάχα τὰ ὄπλα καὶ ἡ ἀνδρεία. Ἄν κρατᾶμε λοιπόν τὰ
 ὄπλα, νομίζομε πὼς μπορούμε νά χρησιμοποιήσουμε καὶ τὴν παλι-
 καριά μας· ἂν ὅμως τὰ παραδώσουμε, ὑπάρχει κίνδυνος νά χάσου-
 με καὶ τὴ ζωὴ μας. Μὴ βάζεις λοιπόν στό μυαλό σου πὼς θά σᾶς
 παραδώσουμε τὰ μόνα καλὰ πού ἔχομε· ἀντίθετα, μέ αὐτά θά πολε-
 μήσουμε νά πάρουμε καὶ τὰ δικά σας».

- 13 Ὅταν τ' ἄκουσε αὐτά ὁ Φαλίνος, γέλασε καὶ εἶπε: «Εσύ, νεαρό
 μου, μοιάζεις μέ φιλόσοφο καὶ λές χαριτωμένα πράγματα. Νά
 ξέρεις ὅμως πὼς εἶσαι ἄμυαλος, ἂν ἔχεις τὴ γνώμη πὼς ἡ πα-
 λικαριά σας θά φανεῖ ἀνώτερη ἀπὸ τὴ δύναμη τοῦ βασιλιᾶ».
- 14 Μερικοὶ ἄλλοι δεῖλιασαν κάπως καί, καθὼς μοῦ εἶπαν, ἔλεγαν ὅτι
 ὅπως ἦταν ἀφοσιωμένοι σπὸν Κύρο, τὸ ἴδιο θά μπορούσαν νά
 προσφέρουν ὑπηρεσίες καὶ στὸ βασιλιά, ἂν δεχόταν νά γίνει φίλος
 τους. Καὶ ὅτι, εἴτε ἤθελε νά τοὺς χρησιμοποιήσῃ κάπου ἄλλου εἴτε
 γιὰ νά κάμουν ἐκστρατεία στὴν Αἴγυπτο, θά τὸν δοηθοῦσαν νά τὴν
 ὑποτάξῃ.

15-23

Τελικὴ ἀπά-
 ντηση τοῦ
 Κλέαρχου.

- 15 Στὸ μεταξὺ ἦρθε ὁ Κλέαρχος καὶ ρώτησε ἂν τοῦ εἶχαν δώσει
 ἀπάντησι. Ὁ Φαλίνος τότε πῆρε τὸ λόγο καὶ εἶπε: «Ἀπ' αὐτούς,
 Κλέαρχε, ὁ καθένας λέει τὰ δικά του. Νά μᾶς πεῖς λοιπόν ἐσύ τὴ
 16 γνώμη σου». Κι ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Ἐγώ, Φαλίνε, σέ εἶδα μέ
 χαρά, ὅπως, νομίζω, καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι. Γιατί κι ἐσύ εἶσαι Ἕλληνας κι
 ἐμεῖς, ὅσους ὀλέπεις ἐδῶ. Τώρα ὀρискόμαστε σέ μιὰ κρίσιμη περὶ-
 στασι καὶ γι' αὐτὸ σοῦ ζητοῦμε τὴ συμβουλὴ σου, τί πρέπει νά
 17 κάμουμε γι' αὐτά πού μᾶς λές. Συμβούλεψέ μας λοιπόν, γιὰ ὄνομα
 τῶν θεῶν, ἐκεῖνο πού σοῦ φαίνεται πὼς εἶναι καλύτερο καὶ ὠφελι-
 μότερο καὶ πού θά σέ τιμᾷ στίς μελλούμενες ἐποχές. Γιατί ποτέ δέ
 θά πάψουν νά λένε, πὼς κάποτε ἔστειλε ὁ βασιλιάς τὸ Φαλίνο μέ
 διαταγὴ στοὺς Ἕλληνες νά παραδώσουν τὰ ὄπλα τους κι ὅταν
 αὐτοὶ τοῦ ζητήσαν τὴ γνώμη του, τοὺς ἔδωσε τούτῃ δῶ τὴ συμβουλή.

16. Μερικοὶ ἔχουν τὴ γνώμη πὼς ὁ Θεόπομπος εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Ξενοφώ-
 ντας μέ ψευδώνυμο.

Καί ξέρεις, ὅτι ἀναγκαστικά θά διαδοθοῦν στήν Ἑλλάδα οἱ συμ- 18
 δούλές σου θά μᾶς δώσουν». Ὁ Κλέαρχος μ' αὐτά προσπαθοῦσε νά
 τόν φέρει στή δική του γνώμη, γιατί ἤθελε κι ὁ ἴδιος ὁ ἀπεσταλμένος
 τοῦ βασιλιά νά τοῦς συμβουλέψει νά μήν παραδώσουν τά ὅπλα, γιά
 νά ἔχουν περισσότερο θάρρος οἱ Ἕλληνες. Ὁ Φαλίνος ὁμως ξέφυγε 19
 μέ τρόπο καί, ἀναπάντεχα γιά τόν Κλέαρχο, εἶπε: « Ἄν στίς ἀπειρες
 ἐλπίδες ὑπάρχει γιά σᾶς μιᾶ νά σωθεῖτε πολέμωντας τό βασιλιά,
 τότε σᾶς συμβουλεύω νά μήν παραδώσετε τά ὅπλα. Ἄν ὁμως δέν
 ὑπάρχει καμιᾶ ἐλπίδα σωτηρίας χωρίς τή θέληση τοῦ βασιλιά,
 τότε σᾶς συμβουλεύω νά προσπαθήσετε νά γλιτώσετε μέ ὅποιο
 τρόπο μπορεῖτε». Ὁ Κλέαρχος ἀπάντησε σ' αὐτά: «Αὐτά λές ἐσύ.
 Πές του ὁμως ἀπό μᾶς πώς ἔχομε τή γνώμη ὅτι, ἂν εἶναι ἀνάγκη νά 20
 εἴμαστε φίλοι μέ τό βασιλιά, θά εἴμαστε πιό ἀξιόλογοι φίλοι ἂν
 ἔχουμε ὅπλα παρά ἂν τά παραδώσουμε σέ ἄλλον. Ἄν πάλι χρειαστεῖ
 νά πολεμήσουμε, καλύτερα θά πολεμοῦμε ἔχοντας τά ὅπλα παρά ἂν
 τά παραδώσουμε σέ ἄλλον». Καί ὁ Φαλίνος εἶπε: «Αὐτά, δέδαια, 21
 θά τοῦ τά ἀνακοινώσουμε. Ἀλλά ὁ βασιλιάς ἔδωσε διαταγή νά σᾶς
 ποῦμε καί τοῦτα δώ: ὅτι δηλαδή ἂν ἐσεῖς ἐξακολουθήσετε νά μένετε
 σ' αὐτό τό μέρος, θά ἔχετε εἰρήνη, ἂν ὁμως προχωρήσετε ἢ ὀπισθο-
 χωρήσετε, θά ἔχετε πόλεμο. Πέστε μου λοιπόν καί γι' αὐτό τί θά
 γίνει: θά μένετε, ὅποτε ὑπάρχει εἰρήνη, ἢ νά τοῦ ἀνακοινώσω ὅτι
 προτιμάτε πόλεμο;» Ὁ Κλέαρχος ἀποκρίθηκε: Ἀνάφερέ του, λοι- 22
 πόν καί γι' αὐτό τό ζήτημα, ὅτι κι ἐμεῖς ἔχομε τήν ἴδια γνώμη μέ τό
 βασιλιά». Τί σημαίνει αὐτό;» ρώτησε ὁ Φαλίνος. Κι ὁ Κλέαρχος
 ἀπάντησε: « Ἄν μένουμε ἐδῶ, ὑπάρχει εἰρήνη, ἂν πάλι προχωρή-
 σουμε ἢ ὀπισθοχωρήσουμε, πόλεμος». Ἐκεῖνος ξαναρώτησε: «Εἰ- 23
 ρήνη ἢ πόλεμο νά τοῦ ἀνακοινώσω;». Κι ὁ Κλέαρχος ἀποκρίθηκε
 τά ἴδια: «Εἰρήνη ἂν μένουμε, καί πόλεμο ἂν προχωρήσουμε ἢ
 ὀπισθοχωρήσουμε». Δέν ἐφάνερωσε, ὁμως, καθαρά τί ἐπρόκειτο
 νά κάμει.

Ὁ Φαλίνος λοιπόν ἔφυγε, ὅπως κι ἐκεῖνοι σου ἦταν μαζί του. 1
 Σέ λίγο γύρισαν ἀπό τόν Ἀριαῖο ὁ Προκλῆς καί ὁ Χειρίσοφος, ἐνῶ
 ὁ Μένωνας ἔμεινε ἐκεῖ κοντά του. Αὐτοί ἔλεξαν πώς τοῦς εἶπε ὁ
 Ἀριαῖος, ὅτι ὑπῆρχαν πολλοί Πέρσες καλύτεροί του, σου δέν ἦταν
 δυνατό νά ἀνεχτοῦν νά γίνει αὐτός βασιλιάς. « Ἄν ὁμως θέλετε νά

ΚΕΦ. 2

1-7

Ἀπάντηση
 τοῦ Ἀριαίου.
 Λόγος τοῦ
 Κλέαρχου.

Αὐτομόληση
Θρακῶν.

- φύγετε μαζί του¹⁷, σὰς προτρέπει νά πάτε ὅσο ἀκόμα εἶναι νύχτα, διαφορετικά, λέγει πὼς θὰ ἀναχωρήσει αὐριο τὸ πρωῒ. Ὁ Κλέαρχος ἀποκρίθηκε: «Ἐτοί πρέπει νά γίνει, ἂν πᾶμε, ὅπως λέτε· διαφορετικά, κάνετε ἐκεῖνο ποὺ νομίζετε πὼς σὰς συμφέρει περισσότερο». Τί σκόπευε νά κάμει ὁμοῦς δὲν εἶπε οὔτε σ' αὐτοὺς. Ὑστερὰ ἀπ' αὐτά, ὅταν πιά βασιλεύε ὁ ἥλιος, κάλεσε τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς λοχαγούς καὶ τοὺς εἶπε τέτοια περὶ τούτων: «Φίλοι μου, οἱ θυσίες τοῦ ἔκαμα, γιὰ νά δῶ ἂν πρέπει νά θαδίσουμε ἐνάντια στοῦ βασιλιά δὲν ἦταν εὐνοϊκές. Καὶ ἦταν φυσικὸ νά μὴν πᾶνε καλὰ. Γιατί, ὅπως πληροφοροῦμαι τώρα ἀνάμεσα σέ ὑᾶς καὶ τὸ βασιλιά δοίσκεται ὁ Τίγρητας ποταμὸς¹⁸ ποὺ εἶναι πλωτός, ἀλλὰ δὲν μπορούμε νά τον περάσουμε δίχως καράδια. Καὶ καράδια ἐμεῖς δὲν ἔχομε. Μὰ δὲν εἶναι δυνατό καὶ νά μείνουμε ἐδῶ, γιατί δὲν μπορούμε νά δοῖσκουμε τροφίμα. Οἱ θυσίες ὁμοῦς φάνηκαν πολὺ καλές, σχετικὰ μὲ τὸν πληγεῖ σὰς στοὺς φίλους τοῦ Κύρου. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νά ἐνεργήσετε μὲ τοῦτο τὸν τρόπο: νά φύγετε ἀπὸ δῶ καὶ νά πάτε νά δειπνήσετε μὲ ὅ,τι ἔχει ὁ καθένας. Ὑστερὰ, μόλις ἀκούσετε τὴν σάλπιγγα¹⁹ νά σημαίνει ἀνάπαυση, νά σημαζέψετε τὰ πράγματά σας. Ὅταν τὴν ἀκούσετε δευτέρη φορὰ, νά φορτώσετε τὰ πράγ-

17. Οἱ σκοποὶ τοῦ Ἀριαίου δὲ φαινόνται καθάρῃ ἐδῶ, δηλ. ἂν ἀπὸ πραγματικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς Ἕλληνας τοὺς προτρέπει νά φύγουν μαζί του ἢ ἔχοντας στοῦ νοῦ του νά τοὺς προξενήσει κακὸ. Ἀπὸ τὴ διαχωρὴ τοῦ ὁμοῦς ποὺ θὰ δείξει λίγο ἀργότερα, θὰ φανεῖ πὼς οἱ προθέσεις του δὲν ἦταν καλές.

18. Ὁ βασιλιάς μὲ τὸ στρατό του δὲ δοιόκοταν στὴν ἀπέναντι ὄχθῃ τοῦ Τίγρητα, ὥστε νά χρειάζεται νά τὸν περάσουν οἱ Ἕλληνες γιὰ νά συμπλακοῦν. Ἡ λοιπὸν ὁ Κλέαρχος κάνει λάθος, θεωρώντας τὸν Τίγρητα κάτοιο κανάλι, ἢ τὸ λέει σκόπιμα, γιὰ νά δείξει πὼς ἦταν ἀδύνατο νά συναντήσουν τὸ βασιλιά κι ἐτοί ἔπρεπε νά προτιμήσουν τὴ δευτέρη λύση ποὺ προτείνει.

19. Ἡ σάλπιγγα ὅταν ἦταν φτιαγμένη ἀπὸ κέρατο ζῶον, ὅπως ἐδῶ, ὀνομαζόταν ἀπὸ τοὺς Ἀρχαίους κ ε ρ α ς· ὅταν ὁμοῦς εἶχε κατασκευαστεῖ ἀπὸ μέταλλο, λεγόταν σ α λ π ι γ γ ι ς.

ματα πάνω στά ὑποζύγια²⁰. Κι ὅταν τὴν ἀκούσετε γιὰ τρίτη, τότε νά ἀκολουθήσετε ἐκεῖνον ποῦ θά πηγαίνει μπροστά καί νά ἔχετε τὰ ὑποζύγια πρὸς τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ²¹, ἐνῶ τοὺς ὀπλισμένους στρατιῶτες πρὸς τὰ ἔξω. Μόλις τ' ἀκουσαν οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ 5 λοχαγοὶ ἔφυγαν καὶ ἔκαναν ὅπως τοὺς εἶπε. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἐκεῖνος ἦταν ἐπικεφαλῆς κι οἱ ἄλλοι ἐκτελοῦσαν τὶς διαταγές του. Ὅχι πὼς τὸν εἶχαν ἐκλέξει νά κυθερνᾶ, ἀλλὰ ἐδλεπαν ὅτι μονάχα αὐτός ἦταν μυαλωμένος, ὅπως ταυριάζει νά εἶναι ὁ ἀρχηγός, ἐνῶ οἱ ἄλλοι δὲν εἶχαν πείρα. (Σύνολο τῆς πορείας, ποῦ ἔκαμαν ἀπὸ τὴν 6 Ἐφεσο τῆς Ἰωνίας ὡς τὸ μέρος ποῦ ἐγινε ἡ μάχη, σὲ ἀριθμοὺς, εἶναι: ἑνενήντα τρεῖς σταθμοί, δηλαδή πεντακόσιοι τριάντα πέντε παρασάγγες ἢ δεκάξι χιλιάδες πενήντα στάδια. Ἀπὸ τὸ μέρος ποῦ ἐγινε ἡ μάχη ὡς τὴ Βαβυλώνα²², ἔλεγον πὼς εἶναι τρακόσια ἑξήντα 7 στάδια). Ἀπὸ κεῖ, ὅταν σκοτεινίαισε, αὐτομόλησε πρὸς τὸ βασίλειό ὁ Μιλοκυθῆς, ποῦ καταρχοῦταν ἀπὸ τὴ Θράκη, μὲ τοὺς σαράντα ἱππεῖς του καὶ μὲ τρακόσιους περὶ τοὺς Θράκες πεζοὺς.

Ὁ Κλέαρχος, σύμφωνα μὲ τὶς ὁδηγίες ποῦ εἶχε δώσει, ὁδηγοῦ- 8 σε τοὺς ἄλλους κι ἐκεῖνοι ἀκολουθοῦσαν. Καί κατὰ τὰ μεσάνυχτα ἔφτασαν στὸν πρῶτο σταθμό, κοντὰ στὸν Ἀριαῖο καὶ στὸ στρατό του. Οἱ στρατιῶτες ἀκούμπησαν τὰ ὄπλα στὴ γῆ χωρὶς νά χαλάσουν τίς γραμμές, ἐνῶ οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ λοχαγοὶ τῶν Ἑλλήνων συγκεντρώθηκαν στὴ σκηνὴ τοῦ Ἀριαίου. Ἐκεῖ ὀρκίστηκαν καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ ὁ Ἀριαῖος καὶ οἱ πιὸ ἐπίσημοι ἀπὸ τοὺς δικούς του, πὼς δὲ θά προδώσει ὁ ἓνας τὸν ἄλλο καὶ θά εἶναι σύμμαχοι. Οἱ ὀρκωδοὶ μάλιστα ὀρκίστηκαν πὼς θά τοὺς ὁδηγήσουν χωρὶς πονηριές. Τοὺς ὀρκους αὐτοὺς τοὺς συνόδεψαν μὲ τὴ σφαγὴ ἑνὸς ταύ- 9

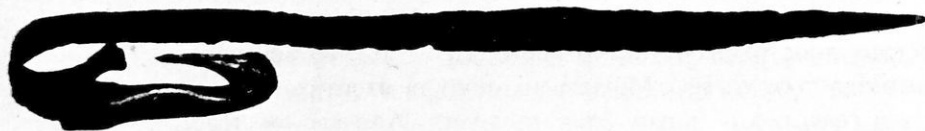
8-12

*Συμμαχία
Ἑλλήνων -
Ἀριαίου.
Συνεννοήσεις
γιὰ τὴν
πορεία.*

20. Ἔτσι λεγόταν τὰ ζῶα ποῦ χρησιμοποιεῖν γιὰ νά σέρνουν ἀμαξί ἢ νά μεταφέρουν φορτίο.

21. Ἐννοεῖται τοῦ Εὐφράτη.

22. Ἡ Βαβυλώνα ἦταν ἀρχαία, μεγάλη πόλις, στὴν ἀριστερὴ ὄχθῃ τοῦ Εὐφράτη ποταμοῦ.

Ξίφος με μία κόψη, κλασικής εποχής. (Αθήνα, Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

- ρου, ενός αγριόχοιρου καὶ ἑνὸς κριαριοῦ πάνω σέ μιάν ἀσπίδα²³,
 ὅπου οἱ Ἕλληνες ἔδωσαν ἓνα ξίφος καὶ οἱ θάρβαροι μιὰ λόγχη. Ὁ-
 10 ταν δόθηκαν οἱ ὅρκοι, ὁ Κλέαρχος εἶπε: «Ἐλα τώρα Ἀριαῖε, ἀφου
 κι ἐσεῖς κι ἐμεῖς ἔχομε νά κάμουμε τήν ἴδια πορεία, πές ποιά γνώμη
 ἔχεις γιά τό δρόμο· θά φύγουμε ἀπό κείνον πού ἤρθαμε, ἢ νομίζεις
 πώς ἔχεις ὁρεῖ μέ τό μυαλό σου κανέναν ἄλλο καλύτερο;». Ἐκεῖνος
 11 ἀποκρίθηκε: «Ἄν γυρίσουμε ἀπό τό δρόμο πού ἤρθαμε, θά πεθά-
 νουμε ὅλοι ἀπό τήν πείνα. Γιατί τώρα δέν ἔχομε καθόλου τροφίμα.
 Στούς δεκαεφτά τελευταίους σταθμούς πού βαδίσαμε, ὅταν ἐρχό-
 μασταν ἐδῶ, δέ ὁρίσκαμε νά προμηθευτοῦμε τίποτε ἀπό τή χώρα. Κι
 ἂν κάπου ὑπῆρχε κάτι, τό ἐξαντλήσαμε σέ κείνη τήν πορεία. Γι'
 αὐτό τώρα σκέφτομαι νά πᾶμε ἀπό δρόμο πού εἶναι πιό μακρινός,
 12 ἀπό τόν ὁποῖο ὅμως δέ θά μᾶς λείπουν τά τροφίμα. Ἀλλά πρέπει
 τούς πρῶτους σταθμούς νά τοῦς κάνουμε ὅσο μπορέσουμε μακρό-
 τερους, γιά νά ἀπομακρυνθοῦμε ἀπό τά στρατεύματα τοῦ βασιλιά
 ὅσο γίνεται περισσότερο. Γιατί μιὰ φορά νά βρεθοῦμε ἀπομακρυ-
 σμένοι δυό τρεῖς μέρες δρόμο, δέ θά καταφέρει πιά ὁ βασιλιάς
 νά μᾶς φτάσει. Καί τοῦτο, ἐπειδή μέ λίγο στρατό δέ θά πάρει τό
 θάρρος νά μᾶς κυνηγήσει. Ἄν πάλι ἔχει μαζί του πολὺ στρατό, δέ
 θά μπορεῖ νά βαδίζει γρήγορα. Ἴσως μάλιστα νά τοῦς λείπουν καί
 τά τροφίμα. Ἐγὼ πάντως, εἶπε, ἔχω αὐτήν τή γνώμη».

23. Τά ζῶα τά ἔσφαζαν ἔτσι, ὥστε τό αἷμα τους νά πηγαίνει σπὴν κοιλότη-
 τα τῆς ἀσπίδας, ὅπου δύνθιζαν τό ξίφος καὶ τῇ λόγχῃ.

Δυό λαβές ξίφους· ή πρώτη παριστάνει κεφάλι λέαινας και ή δεύτερη
 άετου. (Γιάννενα, Άρχαιολογικό Μουσείο).

Σέ τίποτε άλλο δέν μπορούσε νά τούς ώφελήσει αυτό τό στρα- 13
 τηγικό τέχνασμα, παρά στό νά ξεφύγουν και νά γλιτώσουν. Ή
 τύχη όμως φάνηκε καλύτερος στρατηγός. Όταν δηλαδή ξημέρω-
 σε, προχωρούσαν έχοντας πρός τά δεξιά τόν ήλιο, και λογαριά-
 ζοντας πώς στό ήλιοδασίλεμα θά φτάσουν σέ κάτι χωριά της
 Βαβυλωνίας²⁴. Σ' αυτό πραγματικά δέν έπεσαν έξω. Θά ήταν 14
 ακόμη απόγευμα, όταν τούς φάνηκε πώς είδαν έχθρικό ίππικό.
 Τότε όσοι από τούς Έλληνες έτυχε νά βρίσκονται έξω από τίς
 γραμμές τους, έτρεχαν νά συνταχτούν. Και ό Άρριαίος (πού προ-
 χωρούσε άνεδρασμένος σ' ένα άμάξι, γιατί ήταν τραυματισμένος,)
 κατέθηκε και φόρεσε τό θώρακα, καθώς κι έκείνοι πού ήταν γύ-
 ρω του. Τήν ώρα πού όπλιζονταν, γύρισαν οί άνιχνευτές πού εί- 15
 χαν στείλει μπροστά κι είπαν πώς δέν ήταν ίππικό, παρά ύποζύ-
 για πού έδοσκαν. Τότε κατάλαβαν όλοι πώς ό βασιλιάς είχε

13-21
 Φόβος στό
 έλληνικό
 στράτευμα.

24. Βαβυλωνία είναι ή χώρα πού βρίσκεται ανάμεσα στους ποταμούς Τί-
 γρητα και Εύφρατη, στό νοτιοανατολικό μέρος της Μεσοποταμίας.

στρατοπεδέψει κάπου κοντά. Μάλιστα φαινόταν και καλνός σε
 16 μερικά κοντινά χωριά. Ο Κλέαρχος δεν οδηγούσε το στρατεύμα
 του ενάντια στους εχθρούς, γιατί ήξερε πως οι στρατιώτες ήταν
 κουρασμένοι και νηστικοί και ήταν πιά άργά. Ωστόσο δεν άλλα-
 ξε πορεία, προσέχοντας μήπως νομίσουν ότι φεύγει. Αντίθετα,
 τραώηξε ίσια και με το ήλιοδασύλημα έφτασε με τις προφυλάκες
 στα πιο κοντινά χωριά κι έστησαν τις σκηνές. Από τα χωριά αυ-
 17 τά είχε αρπάξει τα πάντα ο βασιλικός στρατός, ακόμα και τα
 ξύλα των σπιτιών. Οι πρώτοι στρατιώτες, λοιπόν, στρατοπεδε-
 ψαν κάπως καλά. Οι άλλοι όμως, που έρχονταν στα σκοτεινά,
 στρατοπέδευαν όπως όπως κι έργαζαν δυνατές φωνές, καλώντας
 ο ένας τον άλλο, έτσι που να τους ακούν και οι εχθροί. Γι' αυτό
 όσοι από τους εχθρούς βρίσκονταν πάρα πολύ κοντά τους, έφυ-
 18 γαν από τις σκηνές. Αυτό φάνηκε την άλλη μέρα, που δεν παρου-
 σιάστηκε πιά ύποζυγιο ούτε στρατόπεδο ούτε καλνός σε κανένα
 κοντινό μέρος. Από τον έρχομό του ελληνικού στρατού φοβήθη-
 κε, όπως φαίνεται, και ο βασιλιάς. Αυτό έγινε φανερό από κείνα
 19 που έκαμε την άλλη μέρα. Καθώς προχωρούσε όμως εκείνη η νύ-
 χτα, πιάνει φόδος και τους Έλληνες κι ακουγόταν θόρυβος και
 χτύπος, όπως είναι φυσικό να γίνεται, όταν πιάνει τους ανθρώ-
 20 πους τρομάρα. Τότε ο Κλέαρχος έδωσε διαταγή στον πιο καλό κή-
 ρυκα της εποχής, που έτυχε να τον έχει στην υπηρεσία του, στον
 Τολμίδα από την Ήλιδα, πρώτα να κάμει να σωπάσουν κι ύστε-
 ρα να διαλαλήσει τη διακήρυξη των στρατηγών, πως θα πάρει γι'
 ανταμοιβή ένα τάλαντο, όποιος καταγγείλει εκείνον που άφησε
 21 ελεύθερο το γαϊδούρι²⁵ μέσα στο στρατόπεδο. Όταν αυτά διαλα-
 λήθηκαν, καταλαβαν οι στρατιώτες πως ο φόδος τους ήταν αστή-
 ριχτος και οι στρατηγοί τους δεν είχαν πάθει κανένα κακό. Τέ-
 λος, με τα ξημερώματα, έδωσε ο Κλέαρχος διαταγή να συντα-
 χθούν οι Έλληνες και να στήσουν τα όπλα στη γη, ακριβώς όπως
 ήταν την ώρα που ετοιμάζονταν για μάχη.

25. Σκοπία ο Κλέαρχος αναφέρει σαν οθόια οτι καποιος στρατιωτης
 αφησε ελευθερο ενα γαϊδουρι στο στρατοπεδο, κι απ' αυτο ταχα δημοθυ-
 ρηθηκε ο θορυβος και ο φοδος. Μ' αυτο τον τροπο καθησυχασε τους
 στρατιωτες.

Εκείνο που ἔγραψα, πώς δηλαδή φοιήθηκε ὁ βασιλιάς ἀπό τόν ἐρχομό τῶν Ἑλλήνων, ἔγινε φανερό ἀπό τοῦτο δῶ: Τὴν προηγουμένη μέρα ἔστειλε ἀνθρώπους του καὶ ζητοῦσε νά τοῦ παραδώσουν οἱ Ἕλληνες τὰ ὄπλα, ἐνῶ τότε, μόλις ἔδωαινε ὁ ἥλιος, ἔστειλε κήρυκες γιὰ νά ζητήσει ἀνακωχή.

Τοῦτοι πλησίασαν τίς προφυλάκες καὶ ζήτησαν τοὺς ἀρχηγούς. Ὄταν τὸ ἀνακοίνωσαν οἱ στρατιῶτες πού φύλαγαν μυστοστά, ὁ Κλέαρχος, πού ἔτιγχε τὴν ὥρα κείνη νά ἐπιθεωρεῖ τὴν παρατάξη, τοὺς εἶπε νά παραγγεῖλουν στοὺς κήρυκες νά περιμένουν, ὥσπου νά εὐκαιρήσει. Τέλος ἐτακτοποίησε τὸ στράτευμα ἔτσι, ὥστε νά εἶναι ὁμορφα παραταγμένο καὶ νά φαίνεται ἀπὸ παντοῦ μιὰ πυκνὴ φάλαγγα καὶ νά μὴ διακρίνεται κανένας ἐξω ἀπὸ τὴν παρατάξη τῶν ὀπλιτῶν. Τότε φώναξε τοὺς ἀγγελιοφόρους, προχώρησε κι ὁ ἴδιος ἔχοντας μαζί ἐκείνους ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες του πού εἶχαν τὸν πιό καλὸ ὀπλισμὸ κι ἦταν πάρα πολὺ ὁμορφοί, καὶ παρὰγγεῖλε στοὺς ἄλλους στρατηγούς νά κάνουν τὰ ἴδια. Ὄταν πῆγε κοντὰ στοὺς ἀγγελιοφόρους, τοὺς ρώτησε τί ἤθελαν. Ἐκεῖνοι εἶπαν πὼς εἶχαν ἐρθεῖ γιὰ ἀνακωχή καὶ πὼς ἦταν ἀνθρώποι πού θά ἔχουν τὴν ἀρμοδιότητα καὶ τίς παραγγελίες τοῦ βασιλιά νά ἀνακοινώσουν στοὺς Ἕλληνες καὶ τὴν ἀπάντησιν τῶν Ἑλλήνων στοῦ βασιλιά. Ἐκεῖνος ἀποκριθῆκε: «Πέστε του, λοιπόν, ὅτι πρῶτα πρῶτα πρέπει νά γίνῃ μάχη. Γιατί δὲν ὑπάρχει φαιρητό, οὔτε θά μπορέσει κανεὶς νά μιλήσῃ στοὺς Ἕλληνες γιὰ ἀνακωχή, ἂν πρῶτα δὲν τοὺς δώσῃ νά φάνε». Ὄταν τ' ἀκούσαν αὐτὰ οἱ ἀγγελιοφόροι, ἔφευγαν κασιῶλα στ' ἄλογα, καὶ γύρισαν στὴ στιγμῇ. Ἀπ' αὐτὸ ἦταν φανερό πὼς ὁ βασιλιάς ὀρισκόταν κάπου κοντὰ ἢ κανένας ἄλλος, πού τοῦ εἶχε δοθεῖ ἐντολὴ νά κάνῃ αὐτὲς τίς συνεννοήσεις. Εἶπαν λοιπόν πὼς τὰ λόγια τοὺς φαίνονταν λογικά στοῦ βασιλιά καὶ πὼς ἤρθαν μὲ ὁδηγούς, πού θά τοὺς πᾶνε σὲ μέρος, ἀπ' ὅπου θά παρουν τροφίμα, ἀρκεῖ νά γίνῃ συνθήκη. Ὁ Κλέαρχος τοὺς ρώτησε ἂν οἱ συμφωνίες θά γίνονταν μονάχα μὲ τοὺς ἀνθρώπους πού ἔρχονταν κι ἔφευγαν ἢ καὶ μὲ τοὺς ὑπόλοιπους. Κι ἐκεῖνοι ἀποκριθῆκαν: «Μὲ ὅλους, ὥσπου νά ἀνακοινωθεῖ ἡ ἀποφασὴ σας στοῦ βασιλιά».

Ὄταν τὰ εἶπαν αὐτὰ, ὁ Κλέαρχος τοὺς πῆγε σ' ἄλλη θέσιν, ἐνῶ ὁ ἴδιος συσκέφθηκε μὲ τοὺς στρατηγούς. Ἀμέσως ἀποφάσι-

ΚΕΦ. 3

1-7

*Συζήτηση μὲ
τοὺς ἀπε-
σταλμένους
τοῦ βασιλιά.*

8-9

*Ἀπόφασιν
τῶν Ἑλλήνων.*

10-16
 Προμήθεια
 και είδη
 τροφίμων.

- σαν νά κάμουν τίς συνθήκες καί νά πάνε ἡσυχά στό μέρος πού
 9 ὑπῆρχαν τά τρόφιμα καί νά τά πάρουν. Ὁ Κλέαρχος ὁμως εἶπε:
 «Κι ἐγώ, θεέβαια, ἔχω αὐτήν τή γνώμη, ἀλλά δέν πρόκειται νά
 τοὺς τήν ἀνακοινώσω ἀμέσως. Θά ἀργοπορήσω, ὥσπου νά κάμω
 τοὺς ἀπεσταλμένους νά φοβηθοῦν μήπως ἀποφασίσουμε νά μὴν
 κάμουμε συνθήκες. Μά νομίζω, πρόσθεσε, πώς ὁ ἴδιος φόδος θά
 πιάσει καί τοὺς δικούς μας στρατιώτες». Ὅταν, τέλος, τοῦ φάνη-
 κε πώς ἤρθε ἡ κατάλληλη στιγμή, τοὺς ἀνακοίνωσε πώς δεχόταν
 τήν ἀνακωχή, καί τοὺς εἶπε νά τοὺς ὀδηγήσουν γρήγορα στόν
 10 τόπο πού βρισκόνταν τά τρόφιμα. Οἱ ἀπεσταλμένοι λοιπόν πῆ-
 γαιναν μπροστά, ἐνῶ ὁ Κλέαρχος προχωροῦσε μέ παραταγμένο τό
 στρατό²⁶, παρόλο πού εἶχε κάμει τίς συνθήκες. Ὁ ἴδιος μάλιστα
 διοικοῦσε τήν ὀπισθοφυλακή. Στό δρόμο συναντοῦσαν χαντάκια
 καί αὐλάκια γεμάτα νερό, πού δέν μποροῦσαν νά τά περνοῦν χω-
 ρίς γεφύρια. Γι' αὐτό ἔκαναν περάματα ἀπό χουρμαδιές, πού εἶτε
 11 τίς ἐβρίσκαν ξεριζωμένες εἶτε τίς ἔκοβαν αὐτοί. Τότε μποροῦσε
 νά καταλάβει κανεῖς πόσο καλός ἀρχηγός ἦταν ὁ Κλέαρχος. Στό
 ἀριστερό του χέρι κρατοῦσε τό δόρυ καί στό δεξιό ἓνα ραβδί.
 Καί ὅποτε τοῦ φαινόταν πώς χαζεῦει κανένας ἀπό κείνους πού
 εἶχαν ἀναλάβει αὐτήν τή δουλειά, διάλεγε ὅποιον τοῦ ἄξιζε καί
 τόν χτυποῦσε. Καμιά φορά βοηθοῦσε κι ὁ ἴδιος, μπαίνοντας μέσα
 στή λάσπη. Ἔτσι ὅλοι ἐνιωθάν ντροπή νά μὴ βοηθοῦν πρόθυμα
 στή δουλειά, μαζί του. Τό ἔργο αὐτό τό εἶχαν ἀναλάβει ἐκεῖνοι
 12 πού ἦταν ὡς τριάντα χρονῶν. Μιά κι ἔδλεπαν ὁμως τόν Κλέαρχο
 νά ἐργάζεται πρόθυμα, βοηθοῦσαν καί οἱ μεγαλύτεροι. Πιο πολύ
 13 ἀπ' ὅλους διαζόταν ὁ Κλέαρχος, ἐπειδὴ εἶχε τήν ὑποψία πώς δέν
 ἦταν πάντα ἔτσι γεμάτα μέ νερό τά χαντάκια. Γιατί δέν ἦταν ἡ
 ἐποχή πού ποτίζουν τοὺς ἀγρούς²⁷. Ὑποψιαζόταν λοιπόν πώς ὁ
 βασιλιάς εἶχε ἀφήσει ἐλεύθερα τά νερά στόν κάμπο, γιά νά πα-

26. Μέ παραταγμένο τό στρατό προχωρεῖ ὁ Κλέαρχος, γιατί δέν ἔχει ἀπόλυτη πεποίθηση πώς οἱ Πέρσες θά τηρήσουν τή συμφωνία.

27. Ἦταν ἀρχές τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 401 π.Χ., σύμφωνα μέ τοὺς ὑπολογισμοὺς πού ἔχουν γίνει γιά τή χρονολογία τῆς μάχης στὰ Κοῦναξα.

ρουσιάζονται μεγάλες δυσκολίες στους Έλληνες από την ἀρχή 14
 τῆς πορείας. Προχωρώντας ἔφτασαν σέ κάτι χωριά, ἀπ' ὅπου οἱ 14
 ὁδηγοί τοὺς ὄρισαν νά παίρνουν τὰ τρόφιμα. Ὑπῆρχε ἐκεῖ πολὺ
 σιτάρι καί κρασί ἀπὸ χουρμάδες, καί ξίδι, πού τό ἔδγαζαν ἀπὸ
 τοὺς ἴδιους θράζοντάς τους. Βρίσκονταν ἀκόμα στίς ἀποθήκες 15
 χουρμάδες γιά τοὺς δούλους, σάν ἐκείνους πού μπορεῖ νά δεῖ κα-
 νεῖς στήν Ἑλλάδα. Ἐνῶ ἐκεῖνοι πού εἶχαν ἀποθηκευτεῖ γιά τ'
 ἀφεντικά ἦταν διαλεγμένοι, ἔξοχοι στήν ὁμορφιά καί στο μέγε-
 θος· ἡ ὄψη τους ἦταν ὁλόιδια μέ τό κεχρομπάρι. Μερικοὺς τέ-
 τοιους τοὺς ξεραιναν καί τοὺς ἀποθήκευαν, γιά νά τοὺς τρῶνε
 ὕστερ' ἀπὸ τό φαγητό. Ὅταν τοὺς ἔτρωγε κανεῖς πίνοντας κρασί
 ἦταν νόστιμοι, προκαλοῦσαν ὁμως πονοκέφαλο. Τότε γιά πρώτη 16
 φορά ἔφαγαν οἱ στρατιῶτες καί τήν ψίχα τῆς χουρμαδιάς, πού ἡ
 μορφή καί ἰδιαίτερη νοστιμάδα τῆς προξένησε σ' ὅλους τό θαν-
 μασμό. Κι αὐτή ὁμως προκαλοῦσε πολὺ πονοκέφαλο. Ἡ χουρμα-
 διά, ὅταν τῆς ἔδγαζαν τήν ψίχα, ξεραινόταν ὁλόκληρη.

Σ' αὐτό τό μέρος ἔμειναν τρεῖς μέρες. Κι ἤρθε σταλμένος ἀπὸ 17
 τό βασιλιά ὁ Τισσαφέρνης κι ὁ ἀδελφός τῆς γυναίκας τοῦ βασι-
 λιᾶ καί τρεῖς ἄλλοι Πέρσες, πού τοὺς ἀκολουθοῦσαν πολλοὶ δού-
 λοι. Ὅταν τοὺς συνάντησαν οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἑλλήνων, πρῶτος
 ὁ Τισσαφέρνης μίλησε καί, μέ κάποιο διερμηνέα, εἶπε αὐτά περί-
 που: «Ἐγώ, Ἕλληνες, κατοικῶ κοντά στήν πατρίδα σας.²⁸ τώρα 18
 εἶδα πῶς ἔχετε πέσει σέ πολλές καί φοδερές δυσκολίες καί γι'
 αὐτό σκέφτηκα μήπως μποροῦσα νά παρακαλέσω τό βασιλιά νά
 μοῦ ἐπιτρέψει νά σᾶς πάω πίσω στήν Ἑλλάδα ἄδραφτους. Γιατί
 νομίζω πῶς σέ τέτοια περίπτωση δέ θά ἔδρικα ἀγνωμοσύνη οὔτε
 ἀπὸ σᾶς οὔτε ἀπὸ τήν Ἑλλάδα ὁλόκληρη.

Αὐτά σκέφτηκα καί παρακάλεσα τό βασιλιά, λέγοντάς του 19
 πῶς ἦταν σωστό νά μοῦ κάμει τή χάρη. Καί τοῦτο, γιατί πρῶτος
 ἐγώ τόν εἶχα εἰδοποιήσει πῶς ὁ Κύρος ἔκανε ἐκστρατεία ἐναντία
 του καί μαζί μέ τήν εἰδοποίηση πῆγα κι ὁ ἴδιος μέ στρατό νά τόν

17-24

*Ὁ Τισσαφέρ-
 νης προσφέ-
 ρεται νά δο-
 ηθῇσιν τοὺς
 Ἕλληνες.*

28. Ξέρομε πῶς ἡ σατρατεία, δηλαδή ἡ περιοχὴ πού κυβερνοῦσε ὁ Τι-
 σαφέρνης, ἐκτεινόταν στὰ παρὰ τῆς δυτικῆς Μ. Ἀσίας. Γι' αὐτό λέει,
 πῶς γειτονεῖ μετ' τήν Ἑλλάδα.

δοθήσω. Ἐπειτα, μονάχα ἐγὼ δὲν τὸ ἔοῦλα στὰ πόδια ἀπὸ ὅσους ἦταν παραιταγμένοι ἀπέναντι στοὺς Ἕλληνες, ἀλλὰ πέρασα μὲ τὸ ἵππικὸ μου ἀνάμεσά τους καὶ συναντήθηκα μὲ τὸ βασιλιά στὸ στρατόπεδό σας, ὅπου ἐκεῖνος εἶχε πᾶσι τότε πού σκοτώσε τὸν Κύρο, κι ὕστερα μαζί μὲ τοὺτους ἐδῶ πού εἶναι τώρα κοντά μου καὶ πού τοῦ εἶναι πάρα πολὺ πιστοί, κυνήγησε τοὺς βαρβάρους τοῦ Κυρου. Σχετικὰ λοιπὸν μὲ αὐτά, ὁ βασιλιάς μοῦ ὑποσχέθηκε πὼς θὰ σκεφτεῖ. Μὲ πρόσταξε ὁμως νὰ ἔρθω καὶ νὰ σᾶς ρωτήσω ποιά ἦταν ἡ αἰτία πού κινήσατε νὰ τὸν πολεμήσετε. Σᾶς συμβοῦνένω νὰ ἀπαντήσετε φρόνιμα, γιὰ νὰ τὰ καταφέρω κι ἐγὼ εὐκολότερα, ἂν μπορέσω δέδαια νὰ πετύχω ἀπὸ κείνον κάτι καλὸ γιὰ σᾶς».

21 Οἱ Ἕλληνες ἀποσύρθηκαν καὶ τὰ συζητοῦσαν αὐτά. Ὑστερα ἔδωσαν ἀπόκριση, πού ὁ Κλέαρχος τὴν εἶπε γιὰ λογαριασμό τους: «Ἐμεῖς οὔτε συγκεντρωθήκαμε μὲ σκοπὸ νὰ πολεμήσουμε τὸ βασιλιά, οὔτε θαδίζαμε ἐναντίᾱ του. Ὁ Κύρος ὁμως ἔδρισκε πολλές ἀφορμές, ὅπως ξέρεις κι ὁ ἴδιος καλά, ὥστε κι ἐσᾶς νὰ 22 προλάβει ἀπροετοίμαστους κι ἐμᾶς νὰ ὀδηγήσει ἐδῶ πέρα. Ὅταν εἶδαμε νὰ ὀρίσκεται πιά σέ δύσκολη θέση, ντραπήκαμε καὶ θεοῦς καὶ ἀνθρώπους νὰ τὸν προδώσουμε, ἐνῶ πρωτύτερα δεχόμεσταν 23 τίς εὐεργεσίες του. Ἀπὸ τότε ὁμως πού σκοτώθηκε ὁ Κύρος οὔτε προσπαθοῦμε νὰ πάρουμε τὴ βασιλικὴ ἐξουσία, οὔτε ὑπάρχει αἰτία νὰ θέλουμε νὰ κακοποιῶμε τὴ χώρα τοῦ βασιλιά, οὔτε θὰ θέλαμε νὰ σκοτώσουμε τὸν ἴδιο. Θὰ ἐπιθυμοῦσαμε μονάχα νὰ πᾶμε στὴν πατρίδα μας, ἂν κανένας δέ μᾶς ἐνοχλοῦσε. Πάντως ἐκεῖνον πού θὰ ἐπιχειρήσει νὰ μᾶς δῶλφει, θὰ προσπαθήσουμε μὲ τὴν δοῆθεια τῶν θεῶν νὰ τὸν ἀποκρούσουμε. Ἄν πάλι κάποιος πρωτοκάμει ἀρχὴ νὰ μᾶς εὐεργετῇ, ὅσο μπορέσουμε δέ θὰ φανοῦμε κατώτεροί του στὴν εὐεργεσία».

24 Αὐτὰ εἶπε ὁ Κλέαρχος. Ὅταν τ' ἄκουσε ὁ Τισσαφέρνης, ἀποκριθῆκε: «Θὰ τὰ ἀνακοινώσω στὸ βασιλιά, καὶ σέ σᾶς ὕστερα θὰ πῶ τὴν ἀπάντησή του. Ὡσπὸν νὰ γυρίσω, ὁμως, ἄς ἐξακόλυνθῇσιν οἱ συνθήκες νὰ ἰσχύουν. Ὅσο γιὰ τρόφιμα, θὰ σᾶς δίνουμε ἐμεῖς».

25 Τὴν ἄλλῃ μέρα δὲν ἤρθε, καὶ γι' αὐτὸ οἱ Ἕλληνες ἀνησύχησαν. Τὴν τρίτῃ μέρα ὁμως γύρισε καὶ τοὺς εἶπε πὼς τὰ εἶχε κα-

25-29

Συμφωνία τοῦ
Τισσαφέρνη

ταφέρει νά τοῦ ἐπιτρέψει ὁ βασιλιάς νά σώσει τοὺς Ἕλληνες. Καί τοῦτο, παρ' ὅλες τίς ἀντιρρήσεις πού εἶχαν πολλοί, πού νόμιζαν ὅτι δέν ἦταν σωστό ν' ἀφήσει ἐλεύθερους ὁ βασιλιάς ἐκείνους πού ἦρθαν νά τόν πολεμήσουν. Στό τέλος πρόσθεσε: «Καί τώρα 26
μπορεῖτε νά πάρετε ἐγγυήσεις ἀπό μᾶς, πῶς θά σᾶς παραχωρή-
σουμε τή χώρα μας φιλική στό πέρασμά σας καί πῶς θά σᾶς ὀδη-
γήσουμε στήν Ἑλλάδα χωρίς πανουργία, παρέχοντάς σας καί
τρόφιμα ν' ἀγοράζετε. Ἄν σέ κάποιο μέρος δέν ὑπάρχει ἀγορά,
τότε θά σᾶς ἐπιτρέπουμε νά παίρνετε τά τρόφιμα ἀπό τή χώρα.
Ἐσεῖς πάλι θά χρειαστεῖ νά μᾶς ὀρκιστεῖτε πῶς θά προχωρεῖτε 27
ἀνάμεσα στή χώρα μας σά νά εἶναι φιλική, χωρίς νά τή δλάφτε-
τε, παίρνοντας φαγητά καί πιотά, στήν περίπτωση πού δέ σᾶς
δίνομε ν' ἀγοράσετε. Ἄν ὅμως σᾶς παρουσιάζουμε ἀγορά, θά ἔ-
χετε τά τρόφιμα, ἀγοράζοντάς τα».

Αὐτά τά δέχτηκαν, καί ὀρκίστηκαν κι ἔδωσαν τά δεξιὰ τους 28
χέρια ὁ Τισσαφέρνης καί ὁ ἀδερφός τῆς γυναίκας τοῦ βασιλιά
στούς στρατηγούς καί στούς λοχαγούς τῶν Ἑλλήνων, κι ἔπιασαν
τά δικά τους χέρια.

Ὑστερ' ἀπ' αὐτά ὁ Τισσαφέρνης εἶπε: «Τώρα πιά θά πάω 29
στό βασιλιά. Καί ὅταν κατορθώσω νά πετύχω ἐκεῖνα πού ἔχω
ἀνάγκη, θά ἐτοιμασῶ καί θά ἔρθω, γιά νά σᾶς ὀδηγήσω πίσω
στήν Ἑλλάδα καί γιά νά πάω κι ἐγώ στήν περιφέρεια πού διοι-
κῶ».

Ὑστερ' ἀπ' αὐτά οἱ Ἕλληνες κι ὁ Ἀριαῖος, στρατοπεδευμέ- 1
νοι πλάι πλάι, περιμέναν τόν Τισσαφέρνη περισσότερο ἀπό εἴκο-
σι μέρες. Στό διάστημα τοῦτο ἔρχονται στόν Ἀριαῖο τ' ἀδέρφια
του καί οἱ ἄλλοι συγγενεῖς του καί σέ κείνους πού τόν ἀκολου-
θοῦσαν πῆγαν μερικοὶ Πέρσες. Αὐτοὶ τοὺς ἔδιναν θάρρος κι ἔ-
φερναν σέ μερικοὺς διαδεδαιώσεις ἀπό τό βασιλιά, πῶς δέ θά
τοὺς κρατῇ κακία, γιά τὴν ἐκστρατεία πού ἔκαμαν ἐνάντιά του
μέ τόν Κύρο, οὔτε γιά τίποτε ἄλλο ἀπ' ὅσα ἐγιναν πρωτύτερα. 2
Ὅσο γίνονταν αὐτά, ἦταν φανερό πῶς οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἀριαίου
πολύ λίγο πρόσεχαν τοὺς Ἕλληνες. Γι' αὐτό καί πολλοὶ Ἕλληνες
στρατιῶτες δέν τοὺς συμπαθοῦσαν, ἀλλὰ πῆγαιναν στόν Κλέαρχο
καί στοὺς ἄλλους στρατηγούς καί τοὺς ἔλεγαν: «Τί περιμένομε 3
ἐδῶ; Δέν ξέρομε πῶς ὁ βασιλιάς θά προτιμοῦσε, περισσότερο ἂ-

καί τοῦ
Κλέαρχου.

ΚΕΦ. 4

1-7

Ἑλλειψη ἐμπι-
στοσύνης στόν
Ἀριαῖο.

- πό κάθε ἄλλο, νά μᾶς καταστρέψει, γιά νά φοβοῦνται καί οἱ ἄλλοι Ἕλληνες νά κάνουν ἐκστρατεία ἐνάντια στό μεγάλο βασιλιά; Καί τώρα ἐξαπατώντας μᾶς, μᾶς καταφέρνει νά μένουμε ἐδῶ, ἐπειδή ὁ δικός του στρατός εἶναι σκορπισμένος. Ὅταν ὁμως ξανα-
- 4 συγκεντρωθεῖ, τότε ὅπωςδήποτε θά μᾶς ἐπιτεθεῖ. Ἴσως τώρα σέ κάποιο μέρος φτιάχνει χαντάκι ἢ τείχος, γιά νά εἶναι ἀδύνατη ἡ πορεία μᾶς. Γιατί ποτέ δέ θά μᾶς ἀφήσει θεληματικά νά πάμε στήν Ἑλλάδα καί ἐκεῖ νά κάμουμε γνωστό πώς ἐμεῖς, ὄντας τόσο λίγοι, νικήσαμε τό βασιλιά δίπλα στό παλάτι του²⁹ κι ὕστερα τόν
- 5 περιπαίξαμε καί φύγαμε». Ὁ Κλέαρχος ἀποκρίθηκε σέ κείνους πού τά ἔλεγαν: «Ἐγώ τά ἔχω ὑπόψη μου ὅλα αὐτά. Σκέφτομαι ὁμως πῶς, ἂν φύγουμε τώρα, θά φανοῦμε ὅτι φεύγουμε μέ σκοπό νά κάμουμε πόλεμο καί ὅτι ἐνεργοῦμε ἀντίθετα πρός τίς συνθήκες. Ἐπειτα κανένας δέν πρόκειται νά μᾶς ἔχει ἔτοιμη ἀγορά νά ψωνίζουμε, οὔτε θά μᾶς δείχνει μέρη ἀπ' ὅπου θά προμηθευόμαστε τά τρόφιμα. Ἀκόμα δέ θά ὑπάρχει κανένας ὁδηγός γιά τό δρόμο. Κι ἂν ἐμεῖς ἐνεργήσουμε ἔτσι, ἀμέσως ὁ Ἀρταίος θά μᾶς παρατήρει καί δέ θά μᾶς μείνει κανένας φίλος, παρὰ καί ὅσους
- 6 εἴχαμε πρωτύτερα, κι αὐτοί θά γίνουν ἐχθροί μᾶς. Δέν ξέρω μήπως ὑπάρχει καί ἄλλος ποταμός πού πρέπει νά τόν περάσουμε· τοῦτο μονάχα ξέρομε, πῶς εἶναι ἀδύνατο νά περάσουμε τόν Εὐφράτη³⁰, ἂν μᾶς ἐμποδίσουν οἱ ἐχθροί. Ἄν, τέλος, χρειαστεῖ νά κάμουμε μάχη, δέν ἔχομε συμμαχικό ἱππικό· ἀντίθετα, οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς ἐχθροὺς εἶναι ἱππεῖς καί ἀλίστα πάρα πολὺ ἀξιόλογοι. Ἔτσι κι ἂν νικήσουμε, ποιούς θά μπορούσαμε νά σκοτώσουμε; Ἄν ὁμως νικηθοῦμε, κανένας μᾶς δέν εἶναι δυνατό νά σωθεῖ.
- 7 Ἀφοῦ λοιπόν ὁ βασιλιάς ἔχει τόσο πολλὰ μέσα στή διάθεσή του, στήν περίπτωση πού θά εἶχε ὀρεξη νά μᾶς καταστρέψει, δέν ξέρω ποιά ἀνάγκη ὑπάρχει νά ὀρκιστεῖ καί νά δώσει τό χέρι του

29. Εἶναι βέβαια ὑπερβολή, θέλει νά δείξει ὁμως κάτω ἀπό πόσο δύσκολες συνθήκες πολέμησαν καί νίκησαν οἱ Ἕλληνες τόν Ἀρταξέρξη μέσα στήν ἴδια τή χώρα του.

30. Εἶναι ποταμός τῆς Ἀσίας, πού οἱ πηγές του ὀρίσκονται στήν Ἀρμενία.

καί νά πατήσει τόν ὄρκο τοῦ στούς θεοῦς καί, τίς διαδεδαιώσεις
πού ἔδωσε, νά τίς κάμει ἀναξιόπιστες στούς Ἕλληνες καί στούς
βαρβάρους». Τέτοια πολλά ἔλεγε. Στό μεταξύ ἦρθε ὁ Τισσαφέρνης 8
μέ τό στρατό του, φεύγοντας τάχα γιά τήν περιφέρειά του, καί ὁ
Ὁρόντας³¹ μέ τοὺς δικούς του στρατιῶτες· αὐτός εἶχε μαζί καί τήν
κόρη τοῦ βασιλιᾶ γιά γυναίκα του.

Ἀπό κεῖ πιά προχωροῦσαν μέ ὁδηγό τόν Τισσαφέρνη, πού 9
τούς εἶχε ἔτοιμα καί τρόφιμα ν' ἀγοράζουν. Μέ τόν Τισσαφέρνη
καί μέ τόν Ὁρόντα προχωροῦσε καί ὁ Ἀριαῖος μέ τό βαρβαρικό
στράτευμα τοῦ Κύρου, καί στρατοπέδευε μαζί μέ κείνους.

Οἱ Ἕλληνες ὅμως τοὺς ἔδλεπαν ὑλοπτα καί γι' αὐτό πῆγαι- 10
ναν χωριστά κι εἶχαν δικούς τους ὁδηγούς. Καί κάθε φορά πού
στρατοπέδευαν, ἀπείχαν μεταξύ τους περισσότερο ἀπό ἓνα πα-
ρασάγγη³². Μάλιστα προφυλάγονταν οἱ Ἕλληνες καί οἱ Πέρσες
σάν νά ἦταν ἐχθροί ὁ ἓνας πρὸς τόν ἄλλο, κι αὐτό δημιουργοῦσε
ἀπό τήν ἀρχή ὑποψίες. Καμιά φορά ἐπαιρναν ξύλα ἀπό τό ἴδιο 11
μέρος ἢ μάζευαν χορτάρι καί ἄλλα τέτοια, καί τότε χτυπιόνταν
ἀναμεταξύ τους. Ἔτσι κι αὐτό τοὺς δημιουργοῦσε ἐχθρότητα.

Ὅταν προχώρησαν τρεῖς σταθμοὺς³³ ἔφτασαν στό τεῖχος πού 12
ὀνομαζόταν τῆς Μηδίας³⁴ καί προσπερνώντας το ὁρέθηκαν

8-11

Ἑλλειψη
ἐμπιστοσύνης
στόν
Τισσαφέρνη.

12-14

Τεῖχος Μηδίας.
Σιττάκη.

31. Ὁ Ὁρόντας ἦταν διοικητὴς τῆς Ἀρμενίας κι εἶχε πάρεῖ γυναίκα τήν
κόρη τοῦ βασιλιᾶ, τῆ Ροδογούνη (ὄλ. Πλουτ. Ἀρτάξ. κς.). Αὐτός ἦταν
ἄλλος ἀπὸ τόν Ὁρόντα πού σκότωσε ὁ Κύρος (Βιβλίο Πρώτο, κεφ. 6,
παράγρ. 1-11).

32. Ὁ παρασάγγης ἦταν ἡ ἀπόσταση πού ἔκαναν θαδίζοντας δυὸ ὥρες.
Ἰσοδυναμοῦσε μέ 30 ἀρχαῖα στάδια, δηλαδή μέ 5520 μέτρα. Πάνω κάτω
(τό κάθε στάδιο εἶχε 184 μέτρα).

33. Σταθμός λεγόταν ἡ ἀπόσταση πού περνοῦσε κανεὶς θαδίζοντας μιὰ
ὀλοκλήρη μέρα. Κάθε σταθμός ἰσοδυναμοῦσε μέ 5, περίπου, παρασάγγες.

34. Μηδία ἦταν ἡ χώρα τῆς Ἀσίας πού ὀρισκόταν στὰ ὅρια τῆς Βαβυ-
λώνας, ἀνάμεσα στὴν Κασιπία θάλασσα, τὴν Περσία, τὴν Ἀσσυρία καί τὴν
Ἀρμενία, καί ὁριοῦταν ἀπὸ τὸν Τίγρητα καί τὸν Εὐφράτη. Τὸ τεῖχος πού

πρός τὰ μέσα. Αὐτό ἦταν χτισμένο μέ τοῦδ' αὖ συγκολλημένα μέ ἀσφαλτο³⁵ κι εἶχε πλάτος εἴκοσι πόδια καί ὕψος ἑκατό. Τό μέρος του ἔλεγε πὼς εἶναι εἴκοσι παρασάγγες. Δέν εἶναι πολὺ
 13 μακριὰ ἀπὸ τῆ Βαβυλώνα. Ἀπὸ κει δάδισαν δυὸ σταθμούς καὶ προχώρησαν ὀκτὼ παρασάγγες. Καὶ πέρασαν δυὸ κανάλια, τὸ ἓνα μέ τῇ δοῇθεια μιᾷς γέφυρας καὶ τὸ δεῦτερο μέ ἑπτὰ καράδια, πού τὰ ἔδεσαν τὸ ἓνα δίπλα στό ἄλλο. Τὰ κανάλια ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὸν Τίγρητα ποταμό. Ἀπ' αὐτὰ χωρίζονταν χαντάκια πρὸς τοὺς ἀγρούς, τὰ πρῶτα μεγάλα καὶ πιὸ πέρα μικρότερα. Στό τέλος σχηματίζονταν καὶ μικρὰ αὐλάκια, ὅπως γίνεται στήν Ἑλλάδα μέ τὰ χωράφια τὰ σπαρμένα μελίνη³⁶. Ὑστερα φτάνουν στόν Τίγρητα ποταμό. Ἐκεῖ κοντά ὁρισκόταν μιὰ μεγάλη καὶ πολυάνθρωπη πολιτεία πού τὴν ἔλεγε Σιττάκη, δεκαπέντε στάδια μακριὰ ἀπὸ τὸν ποταμό.

14 Οἱ Ἕλληνες κατασκήνωσαν κοντά στήν πολιτεία, δίπλα σέ μιὰ δασωμένη ἑκταση, μεγάλη καὶ ὁμορφη καὶ κατάφυτη ἀπὸ κάθε λογῆς δέντρα. Οἱ δαρθάροι πέρασαν τὸν Τίγρητα καὶ κατασκήνωσαν ἀπέναντι. Δέν τοὺς ἔολεπαν ὅμως οἱ Ἕλληνες.

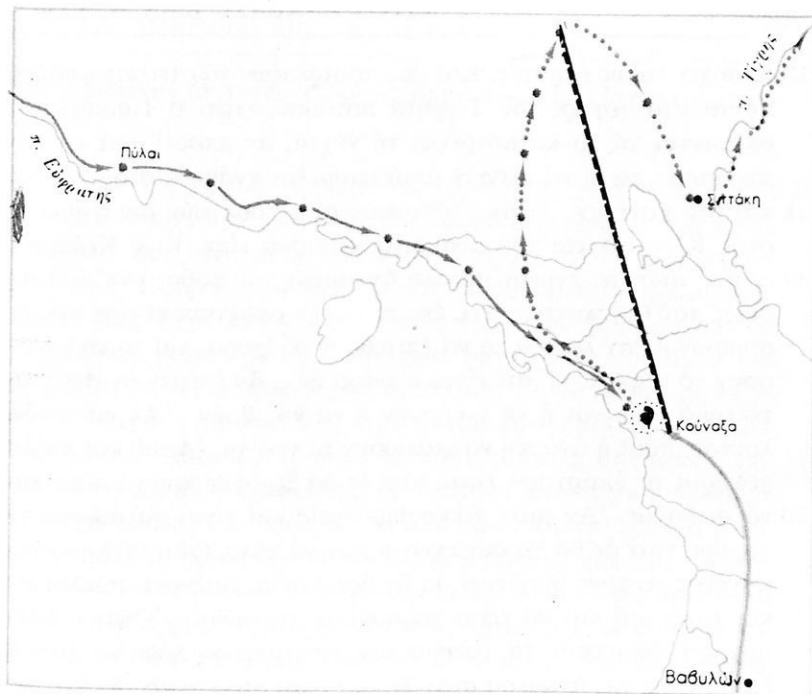
15-23
 Μυστικές
 συμβουλές
 τοῦ Ἀριαίου

15 Ὑστερ' ἀπὸ τὸ δειλνὸ ἐτυχε νὰ κάνουν περίπατο μπροστὰ στοῦ στρατοπέδου ὁ Πρόξενος καὶ ὁ Ξενοφώντας. Τότε πλησίασε κάποιος ἄνθρωπος καὶ ρώτησε τοὺς σκοποὺς, πού θὰ μπορούσε νὰ δεῖ τὸν Πρόξενον ἢ τὸν Κλέαρχο. Τὸ Μένωνα δέν τὸν ζήτησε, παρόλο πού ἦταν σταλμένος ἀπὸ τὸν Ἀριαίον, τὸ φίλον τοῦ Μένωνα. Σάν τοῦ εἶπε ὁ Πρόξενος: «Ἐγὼ εἶμαι ἐκεῖνος πού ζητᾶς»,
 16 ὁ ἄνθρωπος μίλησε ἔτσι δά: «Μ' ἔστειλε ὁ Ἀριαίος καὶ ὁ Ἀρτάξος, πού ἦταν ἀφοσιωμένοι στόν Κύρο καὶ σέ σᾶς ἔχουν συμβάθεια, καὶ σᾶς συμβουλεύουν νὰ προφυλαχτεῖτε, μήπως σᾶς ἐπιτεθοῦν τῇ νύχτᾳ οἱ ἐχθροί. Γιατί στό κοντινὸ δασωμένο μέρος

ἀναφέρεται ἐδῶ εἶχε γίνει γιὰ νὰ προφυλαεῖ τὴ χώρα ἀπὸ τίς ἐπιδρομὰς ἄλλων λαῶν.

35. Τὴν ἀσφαλτο τὴ χρησιμοποιοῦσαν στίς οἰκοδομὰς ἀντὶ γιὰ ἀσφάλτη.

36. Ἡ μελίνη ἦταν ἓνα εἶδος δημητριακοῦ καρποῦ, ἴσως κάποια ποικιλία κεριοῦ.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- πορεία τοῦ Κύρου
- σταθμοὶ τῆς πορείας
- • • • πορεία τῶν Μυρρίων μετὰ τὴ μάχη στὰ Κούναξα
- • • • μάχη
- πορεία τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀρταξέρξεω

Χάρτης πού δείχνει τὸ δρόμο πού ἀκολούθησαν οἱ Μύριοι, κατὰ τὸν πρῶτο μῆνα ὕστερ' ἀπὸ τὴ μάχη καὶ τὸ θάνατο τοῦ Κύρου, ἀπὸ τὰ Κούναξα ὥς τὸ σημεῖο πού πέρασαν τὸν Τίγρητα ποταμὸ. Μὲ μαύρη γραμμὴ παριστάνεται τὸ τεῖχος τῆς Μηδίας.

- 17 ὑπάρχει πολὺς στρατός. Καί σᾶς προτρέπουν νά στείλετε φρουρά κοντά στό γεφύρι τοῦ Τίγρητα ποταμοῦ, γιατί ὁ Τισσαφέρνης σκέφτεται νά τό καταστρέψει τή νύχτα, ἂν μπορεῖ, γιά νά μὴν περάσετε, παρὰ νά μείνετε ἀποκλεισμένοι ἀνάμεσα στὸν ποταμό
- 18 καί στό κανάλι». Ὅταν τ' ἄκουσαν αὐτά, ὁδηγοῦν τὸν ἄνθρωπο στὸν Κλέαρχο καί τοῦ ἀνακοινώνουν ὅσα εἶπε. Κι ὁ Κλέαρχος
- 19 σάν τ' ἄκουσε, ἐνίωσε μεγάλη ἀνησυχία καί φόβο. Ἀπ' αὐτοὺς ὅμως ποὺ ὁρίσκονταν ἐκεῖ, ἓνα παλικάρι σκέφτηκε κι εἶπε πῶς δέ συμφωνοῦσαν λογικά τό νά ἐπιτεθοῦν οἱ ἐχθροὶ καί τό νά χαλάσουν τό γεφύρι. «Γιατί εἶναι φανερό πῶς, ἂν ἐπιτεθοῦν, τό ἀποτέλεσμα θά εἶναι ἢ νά νικήσουν ἢ νά νικηθοῦν. Ἄν νικήσουν, λοιπόν, ποιὰ ἢ ἀνάγκη νά χαλάσουν τό γεφύρι; Ἀφοῦ καί πολλὰ γεφύρια νά ὑπάρχουν, ἐμεῖς τότε δέ θά ξέρουμε ποῦ νά πάμε καί
- 20 νά σωθοῦμε. Ἄν πάλι νικήσουμε ἐμεῖς καί εἶναι χαλασμένο τό γεφύρι, τότε δέ θά ξέρουν ἐκεῖνοι ποῦ νά πάνε. Οὔτε θά μπορέσει κανένας νά τοὺς βοηθήσει, κι ἂν ὁρίσκονται ἀπέναντι πολλοὶ δι-
- 21 κοί τους, μιά καί θά εἶναι χαλασμένο τό γεφύρι». Ὅταν ὁ Κλέαρχος τ' ἄκουσε αὐτά, ρώτησε τὸν ἀγγελιοφόρο πόση νά ἦταν ἡ ἔκταση τῆς γῆς ἀνάμεσα στὸν Τίγρητα καί στό κανάλι. Κι ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε πῶς εἶναι μεγάλη καί πῶς ὑπάρχουν σ' αὐτὴ τὴν ἔ-
- 22 κταση χωριά καί πολιτεῖες πολλές καί μεγάλες. Τότε κατάλαβαν πῶς οἱ δάσκαροι ἔστειλαν ὑποῦλα τὸν ἄνθρωπο, γιατί φοβήθηκαν μήπως οἱ Ἕλληνες γκρεμίσουν τό γεφύρι καί μείνουν στό νησί³⁷, ἔχοντας ὀχυρά ἀπὸ τό ἓνα μέρος τὸν Τίγρητα καί ἀπὸ τό ἄλλο τό κανάλι. Ὅσο γιὰ τὰ τρόφιμα, θά μπορούσαν νά τὰ προμηθεύονται ἀπὸ τὴ χώρα ποὺ ὑπῆρχε ἀνάμεσα, ποὺ ἦταν μεγάλη καί εὐφορη, καί ὁρίσκονταν ἐκεῖ ἄνθρωποι νά τὴν καλλιεργοῦν. Ἐπειτα καί σάν καταφύγιο ἦταν δυνατό νά χρησιμοποιηθεῖ τό μέρος ἐκεῖνο, ἀπὸ ὁποιοὺς ἤθελαν νά δλάφτουν τό βασίλειά. Ὅ-
- 23 στερ' ἀπ' αὐτά ξεκουράζονταν, ἔστειλαν ὅμως στὴ γέφυρα φρουρά. Ἀλλὰ οὔτε ἐπίθεση ἔγινε ἀπὸ κανένα μέρος οὔτε στὴ γέφυρα

37. Νησί ὀνομάζει ὁ Ξενοφώντας τό μέρος τῆς Βαβυλωνίας, ποὺ ἀπλωνόταν ἀνάμεσα στὸν Τίγρητα καί στὰ κανάλια, γιὰ τὰ ὁποῖα μᾶς ἔχει μιλήσει.

πῆγε κανένας ἀπό τοὺς ἐχθροὺς, ὅπως ἀνάφεραν ἐκεῖνοι τοῦ φύλαγαν.

Ὅταν ξημέρωσε ἄρχισαν νά περνοῦν τὸ γεφύρι, πού ἦταν 24 κατασκένιασμένο μέ τριάντα ἐφτά καράβια δεμένα τὸ ἓνα κοντά στ' ἄλλο, ὅσο γινόταν μέ μεγαλύτερη προφύλαξη. Γιατί μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες, πού ἦταν μέ τὸν Τισσαφέρην, τοὺς πληροφορήσαν πὼς τάχα ἐπρόκειτο νά τοὺς ἐπιτεθοῦν τὴν ὥρα πού θά περνοῦσαν. Αὐτὰ ὅμως ἦταν ψέματα. Μονάχα σά διάδαιναν, παρουσιάστηκε ὁ Γλοῦς μέ μερικοὺς ἄλλους, γιὰ νά παρατηρήσει ἂν περνοῦσαν τὸν ποταμό. Καί ὅταν τὸ εἶδε, ἔφυγε μονομιᾶς καθάλα 25 στό ἄλλογο. Ἀπὸ τὸν Τίγρητα βάδισαν τέσσερις σταθμοὺς, προχώρησαν εἴκοσι παρασάγγες κι ἔφτασαν στό Φύσκο³⁸ ποταμό, πού ἔχει πλάτος ἓνα πλέθο³⁹, κι ἀπὸ πάνω του ὑπῆρχε ἓνα γεφύρι. Σ' αὐτὸ τὸ μέρος ὁριοσκόταν μιὰ μεγάλη πολιτεία, πού λεγόταν Ὡτη⁴⁰. Ἐνῶ οἱ Ἑλλήνες πηγαινιν πρὸς τὰ ἐκεῖ τοὺς συνάντησε ὁ νόθος ἀδερφός τοῦ Κύρου καὶ τοῦ Ἀρταξέρξη, ὀδηγώντας πολὺ στρατό ἀπὸ τὰ Σουσιὰ⁴¹ καὶ τὰ Ἐκβάτανα⁴² γιὰ νά βοηθήσει τὸ βασίλει. Τότε σταμάτησε τὸ στρατὸ του καὶ παρατηροῦσε τοὺς Ἑλλήνες πού περνοῦσαν. Ὁ Κλέαρχος τοὺς ὀδηγοῦσε δυὸ δυό, 26

24-28

*Διάβαση τοῦ
Τίγρητα καὶ
συνέχιση τῆς
πορείας.*

38. Ὁ Φύσκος ἦταν παρατόταμος τοῦ Τίγρητα.

39. Τὸ πλέθο ἦταν μονάδα μήκους, τὸ 1/6 τοῦ ἀρχαίου σταδίου. Ἰσοδυναμοῦσε δηλαδὴ μέ 31, πάνω κάτω, σημερινὰ μέτρα.

40. Δέν εἶναι ἀκριδῶς γνωστὴ ἡ θέση τῆς πολιτείας αὐτῆς. Μερικοὶ νομίζουν πὼς ὁριοσκοτάν ἐκεῖ πού εἶναι τὸ σημερινό Ἑσκι-Βαγδάτ.

41. Πρόκειται γιὰ τὴν πρωτεύουσα τοῦ περσικοῦ κράτους, πού ὁριοσκοτάν στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Χοάσπη ποταμοῦ, στὴν ἐπαρχία Σουσιανῆς. Ἡ πόλη αὐτὴ πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τοὺς πολλοὺς κρῖνους (σουσιάν, στὴν περσικὴ γλῶσσα), πού φῆτρωναν ἐκεῖ.

42. Τὰ Ἐκβάτανα ἦταν πολιτεία τῆς ἄνω Μηδίας, στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ Ὀρόντη.

- καί προχωροῦσε κάνοντας κάθε τόσο στάση. Ὅσῃν ὥρᾳ ἔμενε σταματημένο τό μέρος τοῦ στρατοῦ τοῦ προπορευόταν, ἄλλη τόση σταματοῦσε ἀναγκαστικά ὁλόκληρο τό στρατεύμα. Ἔτσι καί στούς ἰδίους τοὺς Ἕλληνες φάνηκε ὁ στρατός ὅτι εἶναι πάρα πολλύς, καί ὁ Πέρσης τοῦ τόν παρατηροῦσε ἔμεινε κατάπληκτος. Ἀ-
 27 πό κεί δάδισαν ἀνάμεσα στή Μηδία ἔξι σταθμοὺς μέσα ἀπό περιοχὴ ἀκατοίκητη, προχώρησαν τριάντα παρασάγγες κι ἔφτασαν στά χωριά τῆς Παρυσάτιδας⁴³, τῆς μητέρας τοῦ Κύρου καί τοῦ βασιλιᾶ. Αὐτά τὰ χωριά ὁ Τισσαφέρνης, γιά νά γελάσει σέ δάρος τοῦ Κύρου, ἄφησε ἐλεύθερους τοὺς Ἕλληνες νά τὰ λεηλατήσουν, ἀλλά τοὺς ἐμπόδισε ν' ἀρπάξουν δούλους. Ἐκεῖ μέσα ὑπῆρχαν
 28 οἰτάρια πολλά καί πρόβατα καί ἄλλα πράγματα. Ἀπό τό μέρος αὐτό δάδισαν σέ ἀκατοίκητη χώρα τέσσερις σταθμοὺς καί προχώρησαν εἴκοσι παρασάγγες, ἔχοντας πρός τὰ ἀριστερά τόν Τίγρητα ποταμό. Στόν πρῶτο σταθμό τοῦ ἔκαμαν, στήν ἀπέναντι μεριά τοῦ ποταμοῦ, θρῖσκόταν μιὰ μεγάλη καί πλούσια πολιτεία τοῦ εἶχε τ' ὄνομα Καινές⁴⁴, ἀπ' ὅπου οἱ δάρδαροι μεταφέρνανε, ἐπάνω σέ πλεούμενα ἀπό προδιές, ψωμιά, τυριά καί κρασί.

ΚΕΦ. 5

1-15

*Λόγος τοῦ
Κλέαρχου
στόν Τισσα-
φέρνη γιά τή
διάλυση τῶν
ὑποψιῶν.*

- 1 Ὑστερα φτάνουν στό Ζαπάτα⁴⁵ ποταμό, τοῦ ἔχει πλάτος τέσσερα πλῆθρα. Ἐδῶ ἔμειναν τρεῖς μέρες. Σ' αὐτό τό διάστημα ἔξακολουθοῦσαν νά ὑπάρχουν ὑποψίες, δέν ἐκδηλωνόταν ὅμως
 2 φανερά καμιά ἐχθρική πράξη. Γι' αὐτό φάνηκε σωστό στόν Κλέαρχο νά συναντηθεῖ μέ τόν Τισσαφέρνη καί, ἂν μπορούσε, νά σταματήσει τίς ὑποψίες, προτοῦ τοὺς δημιουργήσουν πόλεμο. Ἐ-
 στεῖλε λοιπόν κάποιον, γιά νά τοῦ πει πῶς εἶναι ἀνάγκη νά τόν

43. Αὐτά θρῖσκονταν ἴσως στήν περιοχὴ, ὅπου ὁ παραπόταμος Ζαπάτας χύνεται στόν Τίγρητα. Σήμερα ὁ παραπόταμος αὐτός λέγεται μικρὸς Ζάδ.

44. Ἡ πόλη αὐτὴ θρῖσκόταν στή Μεσοποταμία, στή σημερινή τοποθεσία Καλαάτ-Σερκάτ.

45. Ὁ Ζαπάτας εἶναι παραπόταμος τοῦ Τίγρητα καί χύνεται σ' αὐτόν ἀπὸ τὴν ἀριστερὴ ὄχθη. Σήμερα ὀνομάζεται μεγάλος Ζάδ κι εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸ μικρὸ Ζάδ, τοῦ εἶδαμε σέ προηγούμενη σημείωση.

συναντήσει. Καί κείνος πρόθυμα τοῦ παράγγειλε νά πάει. "Όταν 3
 συναντήθηκαν, ὁ Κλέαρχος τοῦ εἶπε αὐτά ἐδῶ: «Ξέρω, Τισσα-
 φέρνη, πῶς ἔχομε κάμει ὄρκους ἀναμεταξὺ μας κι ἔχομε δώσει τὰ
 χέρια, μέ τὴν ὑπόσχεση πῶς δέ θά κάμει κακὸ ὁ ἕνας στὸν ἄλλο.
 Σέ βλέπω ὅμως νά προφυλάγεσαι ἀπὸ μᾶς, σά νά εἴμαστε ἐ-
 χθροί· κι ἐμεῖς πάλι, βλέποντάς τα αὐτά, προφυλαγόμεστε τὸ ἴδιο
 ἀπὸ σᾶς. Μά ἀπὸ τίς παρατηρήσεις πού κάνω, δέ στάθηκε δυνα- 4
 τὸ νά καταλάβω πῶς ἐσὺ προσπαθεῖς νά μᾶς δῶλῃς· ὅσο γιὰ
 μᾶς, ξέρω καλὰ πῶς οὔτε δάξομε στὸ μυαλό μας κάτι τέτοιο. Γι'
 αὐτό μοῦ φάνηκε καλὸ νά συζητήσω μαζί σου, ὥστε νά θγάλουμε
 ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον αὐτὴ τὴν καχυποψία, ἂν μπορέσουμε. Γιατί 5
 γνόρισα ὡς τώρα ἀνθρώπους πού, εἴτε ἀπὸ συκοφαντία εἴτε μο-
 νάχα ἀπὸ ὑποψία, φοβήθηκαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο καὶ θέλησαν νά
 προλάβουν τὸ κακὸ προτοῦ τὸ πάθουν. Τό ἀποτέλεσμα ὅμως ἦ-
 ταν νά προξηνήσουν ἀγιάτρευτες συμφορές σέ κείνους πού οὔτε
 σκόπευαν, οὔτε ἠθελαν νά τοὺς κάμουν παρόμοια πράγματα. Ἐ- 6
 πειδὴ λοιπὸν νομίζω πῶς οἱ τέτοιες ἀπεισκευίες σταματοῦν μο-
 νάχα μέ συνάντηση καὶ συζήτηση, γι' αὐτό ἔχω ἐρθεῖ καὶ θέλω νά
 σοῦ ἀποδείξω πῶς ἄδικα μᾶς ὑποψιάζεσαι. Πρῶτα πρῶτα, καὶ
 περισσότερο ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα, οἱ ὄρκοι πού κάμαμε στοὺς θεοὺς 7
 μᾶς ἐμποδίζουν νά εἴμαστε ἐχθροὶ ἀναμεταξὺ μας. Κι ἐκείνον
 πού συνειδητὰ ἀδιαφορεῖ γι' αὐτοὺς τοὺς ὄρκους, αὐτὸν ἐγὼ πο-
 τέ δέ θά μπορούσα νά τὸν καλοτυχίσω. Γιατί τὸν πόλεμο τῶν
 θεῶν δέν ξέρω οὔτε μέ ποιά γρηγοράδα οὔτε πού πηγαίνοντας θά
 μπορούσε κανεὶς νά τὸν ξεφύγει, οὔτε σέ ποιοὶ σκοτάδι θά ἦταν
 δυνατό νά τρυπώσει, οὔτε σέ ποιά ὀχυρὴ τοποθεσία ν' ἀποσυρ-
 θεῖ. Παντοῦ τὰ πάντα ὑπακοῦνε στοὺς θεοὺς, κι οἱ θεοὶ τὰ ἐξου- 8
 σιάζουν ὅλα τὸ ἴδιο. Αὐτὴ εἶναι ἡ γνώμη μου γιὰ τοὺς ὄρκους καὶ
 τοὺς θεοὺς, πού, κάνοντας τὴ φιλία μας, τὴν ἐμπιστευτήκαμε σ'
 αὐτοὺς νά τὴ φυλάξουν. "Όσο γιὰ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ, νομίζω
 πῶς τὸ μεγαλύτερο γιὰ μᾶς εἶσαι σὺ σέ τοῦτῃ τὴν περίστασι. Για- 9
 τί μαζί σου κάθε δρόμος καὶ κάθε ποταμὸς εἶναι εὐκολοπέρα-
 στος, καὶ δέν ὑπάρχει ἔλλειψη ἀπὸ τροφίμα. Ἐνῶ χωρὶς ἐσένα θά
 βαδίζουμε μέσα στὸ σκοτάδι, ἀφοῦ καθόλου δέν ξέρομε τὸ δρό-
 μο. Κάθε ποταμὸς θά εἶναι δυσκολοπέραστος, κάθε λαὸς φοβε-
 ρός, μά πιὸ φοβερό ἀπ' ὅλα θά εἶναι ἡ μοναξιά μας, γιατί ἐξαι-

- 10 τίας της θά μᾶς λείπουν όλότελα τὰ πάντα. Κι ἂν ὑποθέσουμε πῶς μᾶς ἔπιανε τρέλα καί σέ σκοτώναμε, τί ἄλλο θά κάναμε παρὰ θά σκοτώναμε τόν εὐεργέτη μας καί θ' ἀνοίγαμε πόλεμο μέ τό μεγαλύτερο ἀντίπαλό μας, τό βασιλιά, πού περιμένει τή σειρά του νά μᾶς ἐπιτεθεῖ; Τώρα ὁμως θά σοῦ πῶ πόσες καί ποιές ἐλπίδες
- 11 θά χάσω, ἂν ἐπιχειρήσω νά σοῦ κάμω κακό. Ἡ ἐπιθυμία μου ἦταν νά γίνει φίλος μου ὁ Κύρος, γιατί εἶχα τή γνώμη πώς, ἀπό τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του, αὐτός ἦταν ὁ ἱκανότερος νά εὐεργετῇ ὅποιον ἤθελε. Μά τώρα ὁλέπω πώς ἐσύ ἔχεις καί τή δύναμη καί τή χώρα τοῦ Κυρου, καί πώς διατηρεῖς καί τή δική σου
- 12 ἔξουσία. Ἀκόμα ὁλέπω πώς τό στρατό τοῦ βασιλιά, πού ὁ Κύρος τόν εἶχε ἔχθρικό, ἐσύ τόν ἔχεις σύμμαχο. Ἀφοῦ αὐτά εἶναι ἔτσι, ποιός τρελάθηκε τόσο πολύ, ὥστε νά μὴ θέλει νά εἶναι φίλος σου; Θά σοῦ πῶ ὁμως καί κείνα πού μέ κάνουν νά πιστεῦω πώς κι ἐσύ
- 13 μέ χαρά θά γίνεις φίλος μας. Ξέρω δηλαδή πώς οἱ Μυσοί⁴⁶ σᾶς ἐνοχλοῦν. Αὐτοὺς ἔχω τή γνώμη ὅτι μπορῶ, μέ τήν τωρινή μου δύναμη, νά τοὺς ταπεινώσω καί νά τοὺς ὑποτάξω σέ σᾶς. Ξέρω πώς τό ἴδιο γίνεται καί μέ τοὺς Πισίδες⁴⁷. Μαθαίνω ὅτι ὑπάρχουν καί πολλές ἄλλες τέτοιες φυλές, πού νομίζω πώς θά ἦταν δυνατό νά σταματήσουν νά ἐνοχλοῦν ἐξακολουθητικά τήν εὐτυχισμένη σας ζωή. Ὅσο γιά τοὺς Αἰγύπτιους, πού ξέρω πώς τώρα εἶστε μαζί τους πάρα πολύ ὀργισμένοι⁴⁸, δέ βλέπω μέ ποιόν ἄλλο συμμαχικό στρατό, ἐκτός ἀπό τό δικό μου, θά μπορούσατε νά τοὺς
- 14 τιμωρήσετε καλύτερα. Ἐξάλλου μέ τό νά ἔχεις ἐμᾶς στήν ὑπηρεσία σου, ἂν ἤθελες νά εἶσαι φίλος μέ κανέναν ἀπό ὅσους κατοικοῦν γύρω στήν περιφέρειά σου, θά τό κατόρθωνες ἀπόλυτα· ἐνῶ ἂν κάποιος σέ στενοχωροῦσε στίς σχέσεις σας, θά τοῦ φερνόσουν

46. Οἱ Μυσοί κατοικοῦσαν στή Μ. Ἀσία πρὸς τό βορινό μέρος τῆς Λυδίας, ἀπέναντι στή Λέσβο.

47. Πισίδες ὀνομάζονταν οἱ κάτοικοι τῆς Πισιδίας, μιᾶς χώρας ἀσιατικῆς πού ἐκτεινόταν ἀνάμεσα στή Φρυγία καί στήν Παμφυλία.

48. Ὅργισμένοι ἦταν οἱ Πέρσες μέ τοὺς Αἰγύπτιους, γιατί οἱ τελευταῖοι εἶχαν ἀποστατήσει ἀπό τήν Περσία τό 414 π.Χ.

δεσποτικά. Γιατί ἡμεῖς δὲ θά σέ ὑπηρετοῦμε μονάχα γιά νά παίρ-
 νουμε μισθό, ἀλλά καί ἔξαιτίας τῆς εὐγνωμοσύνης πού εἶναι δι-
 καιο νά σοῦ χρωστοῦμε, ὅταν μᾶς σώσεις. "Ὅσο τά φέρνω στό
 μυαλό μου ὅλα αὐτά, τόσο μοῦ φαίνεται πώς εἶναι παράξενο νά
 μή μᾶς ἔχεις ἐμπιστοσύνη. Γι' αὐτό μέ πολύ μεγάλη εὐχαρίστηση
 θά ἄκουα ποιός εἶναι τόσο ἱκανός ρήτορας, ὥστε νά σέ πείσει μέ
 τά λόγια του πώς τάχα ἡμεῖς σχεδιάζουμε κακά γιά σένα». Ὁ Κλέ-
 αρχος λοιπόν τόσα εἶπε, ἐνῶ ὁ Τισσαφέρης ἀποκρίθηκε ἔτσι δά:
 «Μέ μεγάλη χαρά, Κλέαρχε, ἀκούω φρόνιμα λόγια ἀπό τό στόμα 16
 σου. Ἀφοῦ ἔχεις τέτοιες γνώμες, ἂν σκεφτόσουν κακό γιά μένα,
 μοῦ φαίνεται πώς θά ἤθελες καί τοῦ ἑαυτοῦ σου κακό. Μά γιά νά
 καταλάβεις πώς κι ἐσεῖς ἄδικα δέ θά εἴχατε ἐμπιστοσύνη στό βα-
 σιλιά εἴτε σέ μένα, ἄκουσε καί τά δικά μου.

*Ἀπάντηση
 τοῦ Τισσαφέ-
 ρη στόν
 Κλέαρχο.*

"Ἄν θέλαμε νά σᾶς καταστρέψουμε, νομίζεις πώς δέν ἔχομε 17
 ἄρκετό ἱππικό ἢ πεζικό ἢ ὅπλα, πού μέ αὐτά θά ἤμασταν ἱκανοί
 νά σᾶς κάμουμε κακό, χωρίς νά ὑπάρχει κανένας κίνδυνος νά πά-
 θουμε ἡμεῖς; Μήπως σοῦ φαίνεται πώς μᾶς λείπουν κατάλληλες 18
 θέσεις γιά νά σᾶς ἐπιτεθοῦμε; Δέν ὑπάρχουν τόσοι κάμποι πού
 τοὺς περνάτε μέ μεγάλο κόπο, παρόλο πού σᾶς φέρνονται φιλι-
 κά οἱ κάτοικοί τους; Δέ δλέπετε πώς ὑπάρχουν τόσα δυνά πού
 πρέπει νά τά περάσετε καί πώς μποροῦμε ἡμεῖς νά τά καταλά-
 δουμε πρῶτοι καί νά σᾶς τά κάμουμε ἀπέραστα; Πώς ὑπάρχουν
 τόσοι ποταμοί, ὅπου μᾶς εἶναι δυνατό νά σᾶς χωρίζουμε κι ἔτσι
 χωρισμένους⁴⁹ νά σᾶς πολεμοῦμε; Μερικούς μάλιστα δέ θά μπο-
 ροῦσατε μέ κανένα τρόπο νά τοὺς περάσετε, ἂν ἡμεῖς δέ σᾶς με-
 ταφέρναμε ἀπέναντι⁵⁰. Μά κι ἂν γαίνατε νικητές σέ ὅλα αὐτά 19

49. Αὐτό θά τό κατόρθωναν, ἂν ἄφηναν νά περνάει μονάχα ἓνα μέρος
 τοῦ στρατοῦ καί νά τό ἐξολοθρεύουν. Ἔτσι θά τό χώριζαν σέ τμήματα μι-
 κρά, γιά νά τό καταστρέψουν εὐκολότερα.

50. Αὐτό θά γινόταν στήν περίπτωσι πού ὁ ποταμός ἦταν πολὺ ὀρθὸς καί
 πλατὺς, ὅποτε χρειαζόταν γέφυρα μέ πλοῖα γιά νά περαστεῖ (βλ. καί Β' βιβλ.
 Δεύτερο, κεφ. 4, παρ. 13.).

- τά ἐμπόδια, ὅμως ἡ φωτιά εἶναι πιό δυνατή ἀπό τοὺς καρπούς. Αὐτοὺς θά μπορούσαμε νά τοὺς κάψουμε ὀλότελα καί νά σᾶς δά-
 λουμε ἀντίπαλο τὴν ὑπερβολικὴ πείνα, πού μαζί τῆς θά σᾶς ἦταν
 ἀδύνατο νά τὰ θγάλετε πέρα, κι ἂν ἀκόμα εἶχατε μεγάλη παλικά-
 20 ριά. Ἀφοῦ λοιπὸν ἔχομε τόσα μέσα νά σᾶς πολεμήσουμε, πού
 κανένα δὲ θά ἔφερνε κίνδυνο σέ μᾶς, πῶς ἀπ' ὅλα τοῦτα θά δια-
 λέγαμε τὸ μοναδικὸ τρόπο πού δείχνει ἀσέβεια στοὺς θεοὺς, τὸ
 μόνο πού φέρνει ντροπὴ στοὺς ἀνθρώπους; Τό νά θέλουν νά πε-
 21 τύχουν κάτι μὲ ψεύτικους ὅρκους στοὺς θεοὺς καί μὲ ἀνελικρί-
 νεια στοὺς ἀνθρώπους, αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικὸ ἐκείνων πού
 δὲν ἔχουν καθόλου μέσα καί ὁρίσκονται σέ μεγάλες δυσκολίες
 καί πιέζονται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη καί πού εἶναι, πάνω ἀπ' ὅλα, ἀν-
 θρωποὶ κακοί. Ἐμεῖς, Κλέαρχε, δὲν εἴμαστε οὔτε τόσο ἀσυλλόγι-
 22 στοι οὔτε τόσο ἀνόητοι. Γιὰ ποιὸ λόγο, λοιπὸν, ἀφοῦ μπορούμε νά
 σᾶς καταστρέψουμε, δὲν τὸ κάναμε; Νά ξέρεις καλὰ ὅτι αἰτία
 ἦταν ἡ ἐπιθυμία μου νά ἀποκτήσω τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν Ἑλλή-
 νων. Ἦθελα, μὲ τοὺς μισθοφόρους πού χρησιμοποίησε ὁ Κύρος
 στὴν ἐκστρατεία του καί τοὺς ἐμπιστευόταν ἐπειδὴ τοὺς πληρώνει,
 μ' αὐτοὺς ἐγὼ νά ἐπιστρέψω, ἔχοντας κερδίσει δύναμη, ἐπειδὴ θά
 23 τοὺς εὐεργετοῦσα. Ἀπὸ τίς ὠφέλειες πού μοῦ προσφέρετε, μερι-
 κές τίς εἶπες καί σὺ πρωτύτερα, τὴν πιὸ σημαντικὴ ὅμως ἐγὼ τὴν
 ξέρω. Τὴν τιὰρα⁵¹ δηλαδή πού δάζουν στὸ κεφάλι, μονάχα ὁ βα-
 σιλιάς ἐπιτρέπεται νά τὴ φορεῖ ὀρθία, ἐνῶ τὴν τιὰρα τῆς καρδιάς
 ἴσως θά μπορούσε κι ἄλλος εὐκόλα νά τὴ φορεῖ ὀρθία⁵², ὅταν
 ἔχει ἐσᾶς κοντά του».
- 24 Αὐτὰ εἶπε, κι ὁ Κλέαρχος πίστεψε πῶς μιλοῦσε ἀληθινά. Καί
 τὸν ρώτησε: «Ἐκεῖνοι λοιπὸν πού προσπαθοῦν μὲ συκοφαντίες

*Ἕλληνες
στρατηγοὶ καί*

51. Ἡ τιὰρα ἦταν ἀρχαῖο περσικὸ κάλυμμα γιὰ τὸ κεφάλι, σὲ σχῆμα κώ-
 νου, πού μονάχα ὁ βασιλιάς τὸ φοροῦσε ὀρθίω, ἐνῶ οἱ ἄλλοι Πέρσες γερτοὶ
 πρὸς τὸ μέτωπο.

52. Μὲ τὴ φράση αὐτὴ ὁ Τισσαφέρνης ἐννοεῖ πῶς ἔχει κάποιο ἀπώτερο
 σκοπὸ, νά γίνῃ δηλαδή ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ μεγάλο βασιλιά. Προκειται
 ὅμως γιὰ παγίδα, πού στήνει μὲ τέχνη στὸν Κλέαρχο.

Ἡ τιὰρα ὀρθία διακρίνεται στό κεφάλι ἑνός Πέρση βασιλιά,
ἐνῶ οἱ ἄλλοι πολεμιστές τή φοροῦν πλαγιαστή, γερτή.

νά μᾶς κάμουν ἐχθρούς, ἀφοῦ ὑπάρχουν τόσοι λόγοι νά εἴμαστε
φίλοι, δέν ἀξιᾶει νά τιμωρηθοῦν αὐστηρότατα;». «Κι ἐγώ», ἀπο- 25
κριθῆκε ὁ Τισσαφέρνης, «ἂν θέλετε οἱ στρατηγοί καί οἱ λοχαγοί
νά μ' ἐπισκεφτεῖτε, θά σᾶς φανερώσω ἐκείνους πού μοῦ λένε ὅτι
ἐσὺ σχεδιάζεις κακό γιά μένα καί γιά τό στότό μου». «Ἐγώ», 26
ἀπάντησε ὁ Κλέαρχος, «θά τοῦς φέρω ὅλους καί θά σοῦ ἀποκα-
λύψω ἀπό ποιούς ἀκούω γιά σένα». Ὑστερ' ἀπ' αὐτήν τή συζή- 27
τηση ὁ Τισσαφέρνης, δείχνοντας φιλική διάθεση, τόν παρακάλεσε
νά μείνει ἐκείνη τή μέρα καί δεῖπνησαν μαζί. Τήν ἄλλη μέρα ὁ
Κλέαρχος γύρισε στό στρατόπεδο καί ἦταν φανερό πώς εἶχε τή
γνώμη ὅτι οἱ σχέσεις του μέ τόν Τισσαφέρνη ἦταν πολὺ φιλικές.
Ἀνακοίνωσε σ' ὅλους τά ὅσα τοῦ εἶπε ὁ Τισσαφέρνης, καί πρό-
σθεσε πώς ἔπρεπε νά τόν ἐπισκεφθοῦν ἐκείνοι πού προσκλήθη-
καν. Εἶπε ἀκόμα πώς ὅσοι ἀπό τοῦς Ἑλλήνες ἀποδειχτοῦν ὅτι
συκοφαντοῦν, αὐτοὶ θά τιμωρηθοῦν σάν προδότες καί σάν ἐχθροί
τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Κλέαρχος ὑποψιαζόταν πώς τά ζητήματα τά 28
προκαλοῦσε ὁ Μένωνας, ἐπειδὴ ἤξερε πώς αὐτός συναντήθηκε μέ
τόν Τισσαφέρνη μαζί μέ τόν Ἀριαῖο καί δέν πειθαρχοῦσε στίς

λοχαγοί στη
σκηνή τοῦ Τις-
σαφέρνη. Δο-
λοφονία.

- διαταγές του καὶ ἔκανε σχέδια κρυφά, σκοπεύοντας νά πάρει με
 τὸ μέρος του ὅλο τὸ στρατό καὶ νά γίνει φίλος τοῦ Τισσαφέρνη.
- 29 Ἦθελε ὁμως καὶ ὁ Κλέαρχος νά τοῦ εἶναι ἀφοσιωμένοι ὁλόκλη-
 ρος ὁ στρατός καὶ νά φύγουν ἀπὸ τῆ μέση οἱ ἀπείθαρχοι. Με-
 ρικοί ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες εἶχαν ἀντίθετη γνώμη κι ἔλεγαν πὼς
 δὲν ἔπρεπε νά πάνε ὅλοι οἱ λοχαγοὶ καὶ οἱ στρατηγοὶ στὸν Τισ-
 30 σαφέρνη, οὔτε νά τοῦ ἔχουν ἐμπιστοσύνη. Ὁ Κλέαρχος ὁμως ἐπέ-
 μενε πολὺ, ὥσπου κατόρθωσε νά πάνε πέντε στρατηγοὶ καὶ εἴκοσι
 λοχαγοί. Μαζί τους πῆγαν καὶ διακόσιοι πάνω κάτω στρατιῶτες,
 31 μὲ σκοπὸ ν' ἀγοράσουν τρόφιμα. Ὅταν ἔφτασαν στὴ σκηνὴ τοῦ
 Τισσαφέρνη, τοὺς στρατηγούς τοὺς φώναξαν μισοί, δηλαδή τὸν
 Πρόξενο τὸ Βοιωτό, τὸ Μένωνα τὸ Θεσσαλό, τὸν Ἀγία τὸν Ἀρ-
 κάδα, τὸν Κλέαρχο τὸ Λακεδαιμόνιο καὶ τὸ Σωκράτη τὸν Ἀχαιο.
- 32 Οἱ λοχαγοὶ ἔμειναν στὴν πόρτα τῆς σκηνῆς. Ὑστερ' ἀπὸ λίγη ὥρα
 ὁμως, μὲ τὴν ἐμφάνιση ὀρισμένου σημαδιοῦ⁵³, κι ἐκείνους ποὺ
 ἦταν μέσα τοὺς ἔπιασαν οἱ Πέρσες κι αὐτοὺς ποὺ ἦταν ἔξω τοὺς
 ἔσφαξαν. Ἐπειτα μερικοὶ ἄντρες ἀπὸ τὸ βαρβαρικό ἱππικό, τρέχο-
 ντας καθάλα στ' ἄλογά τους μέσα στὸν κάμπο, ὅποιον Ἕλληνα
 33 συναντοῦσαν, δοῦλο ἢ ἐλεύθερο, ὅλους τοὺς σκότωναν. Οἱ Ἕλλη-
 νες, κοιτάζοντας ἀπὸ τὸ στρατόπεδό τους, καὶ ἀποροῦσαν μὲ τὸ
 τρέξιμο τῶν ἱππέων καὶ δὲν ἦταν σίγουροι γιὰ τὸ τί γινόταν, ὥσπου
 ὁ Νίκαρχος ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία, ξεφεύγοντας μὲ πληγωμένη τὴν
 κοιλιά καὶ συγκρατώντας τὰ ἔντερά του μὲ τὰ χέρια, ἦρθε καὶ
 34 τοὺς τὰ εἶπε ὅλα, ὅσα εἶχαν γίνει. Τότε πιά οἱ Ἕλληνες ἔτρεχαν νά
 πάρουν τὰ ὅπλα, τρομαγμένοι ὅλοι καὶ νομίζοντας πὼς ἀμέσως
 35 θά πάνε οἱ ἐχθροὶ στὸ στρατόπεδό τους. Ἐκεῖνοι ὁμως δὲν πῆγαν
 ὅλοι, παρὰ μονάχα ὁ Ἀρτιαῖος καὶ ὁ Ἀρτάοχος καὶ ὁ Μιθρα-
 δάτης, ποὺ ἦταν οἱ πιὸ ἀφοσιωμένοι στὸν Κύρο. Ἀλλὰ ὁ διερ-
 μηνέας τῶν Ἑλλήνων εἶπε πὼς μαζί μ' αὐτοὺς εἶδε καὶ ἀναγνώ-
 ρισε καὶ τὸν ἀδερφό του Τισσαφέρνη. Τοὺς ἀκολουθοῦσαν ἀκό-
 36 σοι. Ὅταν αὐτοὶ πλησίασαν, καλοῦσαν νά παρουσιαστεῖ, ἂν ὁ

*Οἱ Πέρσες
 ζητοῦν ἀπὸ
 τοὺς Ἕλληνες
 νά παραδώ-
 σουν τὰ ὅπλα.*

53. Τὸ σημάδι αὐτό, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Διόδωρος (ΙΔ, 26), ἦταν μιά
 κόκκινη σημαιοῦλα (φ ο ν ι κ ῖ ς).

πῆρχε, κάποιος στρατηγός ἢ λοχαγός ἀπό τοὺς Ἕλληνες, γιὰ νὰ τοῦ ἀνακοινώσουν τίς διαταγές τοῦ βασιλιᾶ. Τότε θῆκαν μέ 37 προφύλαξη στρατηγοὶ τῶν Ἑλλήνων ὁ Κλεάνορας ὁ Ὀρχομένιος⁵⁴ καὶ ὁ Σοφαίνετος ὁ Στυμφάλιος καὶ μαζί τους ὁ Ξενοφώντας ὁ Ἀθηναῖος, πού ἤθελε νὰ μάθει τί ἀπέγινε ὁ Πρόξενος. Ὁ Χειρίσοφος ἔτυχε νὰ λείπει σέ κάποιο χωριό, μαζί μέ ἄλλους πού πηγάν νὰ προμηθευτοὺν τροφίμα. Ὅταν ἔφτασαν σέ ἀπόσταση πού 38 νὰ μποροῦν νὰ ἀκούονται, ὁ Ἀριαῖος εἶπε τοῦτα δῶ: «Ὁ Κλέαρχος, Ἕλληνες, τιμωρήθηκε καὶ θανατώθηκε, γιατί ἀποδείχτηκε πῶς ἔκαμε ψεύτικους ὅρκους καὶ πῶς παραδίασε τίς συμφωνίες. Ἀντίθετα ὁ Πρόξενος καὶ ὁ Μένωνας θρῖσκονται σέ μεγάλες τιμές, γιατί κατὰ γρῆλαιαν τὰ κακὰ σχέδια ἐκείνου. Ὁ βασιλιάς τώρα ζητάει ἀπὸ σᾶς τὰ ὅπλα. Γιατί λέει πῶς εἶναι δικά του, ἀφοῦ ἀνῆκαν στὸν Κύρο, πού ἦταν ἐπὶ τοῦ Κόρου». Οἱ Ἕλληνες ἀπάντη- 39 σαν σ' αὐτὰ - γιὰ λογαριασμό τους μίλησε ὁ Κλεάνορας ὁ Ὀρχομένιος: «Ἀριαίε, πού εἶσαι ὁ πιὸ τιποτένιος τοῦ κόσμου, κι ἐσεῖς οἱ ἄλλοι, πού ἦσασταν ἄλλοτε φίλοι τοῦ Κόρου, δέν ντρέπεστε οὔτε θεοὺς οὔτε ἀνθρώπους. Μᾶς ὀρκιστήκατε πῶς θὰ ἔχετε τοὺς ἰδίους φίλους κι ἐχθροὺς πού ἔχομε μεις, καὶ ὕστερα μᾶς προδώσατε μαζί μέ τὸν Τισσαφέρνη, πού δέν πιστεύει καθόλου στοὺς θεοὺς κι εἶναι ἀνθρώπος πάρα πολὺ πανοῦργος. Ἐκείνους ἴσα ἴσα πού δεθήκατε μέ ὅρκους, τοὺς σκοτώσατε, κι ἐμᾶς τοὺς ἄλλους μᾶς ἔχετε προδώσει. Καὶ τώρα θαδίζετε μέ τοὺς ἐχθροὺς ἐναντία μας». Ὁ Ἀριαῖος ἀποκρίθηκε: «Αὐτὰ ἐγιναν, γιατί ἀπο- 40 δείχτηκε πῶς ὁ Κλέαρχος ἀπὸ καιρὸ ἔκανε κακὰ σχέδια γιὰ τὸν Τισσαφέρνη καὶ τὸν Ὀρόντα καὶ γιὰ ὅλους ἐμᾶς πού εἴμαστε μαζί τους». Σ' αὐτὰ ὁ Ξενοφώντας ἔδωσε τοῦτη τὴν ἀπάντησι: «Ἄν 41 ὁ Κλέαρχος, ἀντίθετα πρὸς τοὺς ὅρκους, παραδίασε τὴ συμφωνία, τιμωρήθηκε. Εἶναι δίκαιο νὰ καταστρέφονται ἐκεῖνοι πού ὀρκίζονται ψέματα. Ἀφοῦ ὅμως ὁ Πρόξενος καὶ ὁ Μένωνας εἶναι δικοὶ σας εὐεργέτες καὶ δικοὶ μας στρατηγοί, στείλτε τους ἐδῶ.

54. Ἀλλοῦ ἀναφέρεται Κ λ ε ά ν ω ρ ὁ Ἀ ρ κ ά ς (Βιβλ. Δεύτερο, κεφ. Ι, παρᾶρ. 10). Πρόκειται πάντως γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο. Ὀρχομένιος λέγεται, ἐπειδὴ καταγόταν ἀπὸ τὸν Ὀρχομένο τῆς Ἀρκαδίας.

Γιατί είναι φανερό πώς θά προσπαθήσουν νά δώσουν καί σέ σᾶς καί σέ μᾶς τίς καλύτερες συμβουλές, μιά καί εἶναι φίλοι καί μέ 42 τοὺς δυό μας». Οἱ δ'ἀρδανοὶ κουδέντιασαν ἀναμεταξύ τους πολλήν ὥρα, κι ἔφυγαν χωρὶς νά δώσουν καμιάν ἀπάντησιν σ' αὐτά.

ΚΕΦ. 6

*Χαρακτηρι-
σμός τοῦ
Κλέαρχου*

- 1 Οἱ στρατηγοὶ πιάστηκαν, ὅπως εἶπαμε, κι ὕστερα ὀδηγήθη-
καν στό βασιλιά καί θανατώθηκαν μέ ἀποκεφαλισμό. Ἕνας ἀπ'
αὐτοὺς ἦταν ὁ Κλέαρχος πού, ὅπως παραδέχονται ὅλοι ὅσοι τόν
γνώριζαν καλά, φάνηκε ἄντρας μέ γνώση τῆς πολεμικῆς τέχνης
- 2 καί μέ ἀπέραντη ἀγάπη στόν πόλεμο. Γι' αὐτό, ὅσο κρατοῦσε ὁ
πόλεμος ἀνάμεσα στοὺς Σπαρτιάτες καί στοὺς Ἀθηναίους, αὐτός
ἔμενε ἐκεῖ⁵⁵. Ὅταν ὁμως ἐγινε εἰρήνη, τότε ἔπεισε τοὺς συμπα-
τριῶτες του πὼς οἱ Θράκες ἔδλαφταν τοὺς Ἕλληνες⁵⁶, κατάφερε
ὅπως μποροῦσε νά πάρει τὴν ἐγκριση τῶν ἐφόρων⁵⁷ καί μπῆκε
στό καράδι κι ἔφυγε γιὰ νά πάει νά πολεμήσει τοὺς Θράκες, πού
- 3 κατοικοῦσαν πάνω ἀπὸ τὴ Χερσόνησο καί τὴν Πέρινθο⁵⁸. Μά οἱ
ἐφοροὶ μετάνιωσαν. ὅταν πιά αὐτός εἶχε φῦγει, καί προσπαθήσαν
νά τόν γυρίσουν πίσω ἀπὸ τόν Ἰσθμό. Τότε ὁμως δέν πειθάρχησε,
- 4 παρὰ τράδηξε, ἀρμενίζοντας γοήγορα, γιὰ τόν Ἑλλησποντο. Κι
ἔτσι καταδικάστηκε σέ θάνατο ἀπὸ τοὺς ἀρχόντες τῆς Σπάρτης,
γιατί ἀρνήθηκε νά ὑπακούσει. Ἐξόριστος πιά, ἐρχεται στόν Κύ-

55. Ὁ Κλέαρχος παρᾶμεινε στὴν Ἑλλάδα ὅσο κρατοῦσε ὁ πελοποννησια-
κὸς πόλεμος, στόν ὁποῖο καί ἔλαβε μέρος.

56. Ἐννοεῖ ἐκείνους πού ἔμεναν στὴ θρακικὴ χερσόνησο, στόν Ἑλλη-
σποντο, καί ὄχι στὴν κυρίως Ἑλλάδα.

57. Ἡ ἐξουσία πού εἶχαν οἱ 5 ἐφοροὶ τῆς Σπάρτης ἦταν ἀνώτερη ἀπὸ
κεινὴ πού εἶχαν οἱ βασιλιάδες. Γι' αὐτό ὁ Κλέαρχος κατάφερε νά ἐγκρίνουν
οἱ ἐφοροὶ τὸ σχέδιό του.

58. Πέρινθος λεγόταν ἡ ἀρχαία πολιτεία πού ὀνομάστηκε ἀπὸ τοὺς Βυ-
ζαντινοὺς Ἡράκλεια. Βρισκόταν στὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καί
ὀνομάζεται σήμερα Ἐρεκλί.

ρο. Μὲ ποιούς λόγους τὸν κατάφερε, σὲ ἄλλο ἔργο⁵⁹ ἔχει γραφτεῖ, 5
 πάντως ὁ Κύρος τοῦ ἔδωσε δέκα χιλιάδες δαρεικοὺς⁶⁰. Ὅταν πῆ-
 ρε τὰ χρήματα δὲν ἀδράνησε, ἀλλὰ μὲ αὐτὰ συγκέντρωσε στρατό
 καὶ πολεμοῦσε τοὺς Θράκες καὶ μάλιστα τοὺς νίκησε σὲ μιὰ μά-
 χη. Ἀπὸ τότε λεηλατοῦσε τὴ χώρα τους καὶ τοὺς πολεμοῦσε ἀδιά-
 κοπα, ὥσπου ὁ Κύρος χρειάστηκε τὸ στρατό του. Τότε ἔφυγε, 6
 γιὰ νὰ πάει νὰ πολεμήσει πάλι μαζί μὲ κείνον. Αὐτὰ λοιπὸν μού
 φαίνονται πὼς εἶναι πράξεις ἀνθρώπου ποὺ ἔχει ἀπέραντη ἀγά-
 πη στὸν πόλεμο· ἀνθρώπου ποὺ μπορεῖ νὰ ζεῖ εἰρηνικά, χωρὶς
 ντροπὴ ἢ ζημιὰ, κι αὐτὸς προτιμᾷ νὰ πολεμᾷ· ποὺ τοῦ εἶναι
 δυνατό νὰ ζεῖ ἄνετα, κι αὐτὸς θέλει νὰ κοιιάζει, φτάνει νὰ θρι-
 σκεται σὲ μάχης· ποὺ εἶναι στὸ χέρι του νὰ ἔχει χρήματα χωρὶς νὰ
 κινδυνεύει, κι ἐκεῖνος προτιμᾷ νὰ τὰ κάνει λιγότερα πολεμώντας.
 Τόση μεγάλη ἀγάπη εἶχε στὸν πόλεμο. Νομιζόταν ὅμως πὼς εἶχε 7
 καὶ γνώση τῆς πολεμικῆς τέχνης γι' αὐτόν τὸ λόγο, ἐπειδὴ δηλαδὴ
 ἀγαποῦσε τοὺς κινδύνους θαδίζοντας μέρα καὶ νύχτα καταπάνω
 στοὺς ἐχθροὺς κι ἐπειδὴ στίς κρίσιμες στιγμὲς εἶχε φρόνηση, ὅ-
 πως θεδαίωνα ὅλοι ὅσοι θρίσκονταν παντοῦ μαζί του. Ἐλεγαν 8
 πὼς εἶχε καὶ ἱκανότητες νὰ κυθερνᾷ, ὅσο εἶναι δυνατό νὰ ὑπάρ-
 χουν διοικητικὲς ἱκανότητες μὲ τὴ μέθοδο ποὺ ἐφάρμοζε⁶¹ κι ἐ-
 κείνος. Ἦταν ἱκανὸς δηλαδὴ, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον, νὰ
 νοιάζεται νὰ θρίσκει γιὰ τὸ στρατό του τὰ τροφίμα⁶² καὶ νὰ τοῦ

59. Δὲν ξέρομε ποιὸ σύγγραμμα ἔννοεῖ ὁ Ξενοφώντας. Μερικοὶ στὸ ἀρ-
 χαῖο κείμενο γράφουν «ἄλλοις» ἀντὶ «ἄλλῃ», ὑποθέτοντας πὼς ὁ Κτησίας
 ἐκθέτει τοὺς λόγους τοῦ Κλέαρχου.

60. Ὁ δαρεικὸς ἦταν περσικὸ νόμισμα χρυσό, ποὺ ἰσοδυναμοῦσε μὲ 20
 ἀττικές δραχμὲς. Στὴ μιὰ ὄψη εἶχε τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλιᾶ Δαρείου.

61. Πρόκειται γιὰ τὴν αὐστηρότητα καὶ τὴ σκληρότητα, μὲ τὴν ὁποία φέρο-
 νονταν οἱ Σπαρτιάτες ἀρχηγοὶ στοὺς στρατιῶτες. Ἀπ' ὅσα λέει ὁ Ξενο-
 φώντας, φαίνεται πὼς δὲν ἐγκρίνει τὴ σπαρτιατικὴ αὐτὴ μέθοδο.

62. Ὅχι μονάχα γιὰ τὴν ἐξεύρεση τῶν τροφίμων νοιαζόταν ὁ Κλέαρχος,

τά ἔχει ἑτοιμα τὴν ὥρα ποῦ ἔπρεπε. Ἦταν ἀκόμα ἱκανὸς νὰ κάνει τοὺς γύρω του νὰ πιστεύουν ὅτι πρέπει νὰ πειθαρχοῦν στὸν Κλέ-
 9 αρχο. Αὐτὸ τὸ πετύχαινε μὲ τὴν αὐστηρότητα. Εἶχε πρόσωπο σκυθρωπὸ καὶ δραχνή φωνή καὶ πάντα τιμωροῦσε αὐστηρά, καμιά φορά μάλιστα τόσο ὀργισμένα, ποῦ κι ὁ ἴδιος κάποτε μετά-
 10 νιωνε. Τιμωροῦσε ὁμως καὶ σκόπιμα. Γιατί εἶχε τὴ γνώμη, πὼς δὲν ὑπάρχει καμιὰ ὠφέλεια ἀπὸ στρατιῶτες ποῦ δὲν τιμωροῦνται. Βεβαιώνουν ἀκόμα πὼς ἔλεγε, ὅτι ὁ στρατιώτης πρέπει νὰ φοδᾶται περισσότερο τὸν ἀρχηγό του παρὰ τοὺς ἐχθροὺς, ἂν
 11 πρόκειται νὰ φυλάξει φρουρά ἢ νὰ ἀποφυγεῖ νὰ δαύρει φίλους ἢ νὰ δοῦναι ἐνάντια τοὺς ἐχθροὺς χωρὶς ἀντίρρηση. Στίς κρίσιμες
 στιγμές οἱ στρατιῶτες μὲ προθυμία πειθαρχοῦσαν σὲ κεῖνον, δὲν ἤθελαν ἄλλο στρατηγό. Γιατί ἔλεγαν, πὼς τότε ἡ σκυθρωπότητά του φαινόταν ἀνάμεσα στὰ ἄλλα πρόσωπα μιὰ αἰσιόδοξη διάθε-
 12 ση καὶ ἡ αὐστηρότητα ἔμοιαζε πὼς ἦταν παλικάρι ἀπέναντι τοὺς ἐχθροὺς. Ἐτσι φαινόταν ὅχι πιά πὼς προκαλοῦσε τὸ φόδο, ἀλλὰ πὼς ἔφερνε τὴ σωτηρία. Ὅταν ὁμως οἱ στρατιῶτες ὀρίσκο-
 νταν ἔξω ἀπὸ τὸν κίνδυνο καὶ μποροῦσαν νὰ πάνε νὰ τοὺς κυ-
 θερνήσει ἄλλος στρατηγός, τότε πολλοὶ τὸν ἄφηναν κι ἔφευγαν. Γιατί δὲν εἶχε τρόπους χαριτωμένους, ἀλλὰ πάντα ἦταν ἄριος
 13 καὶ σκληρός. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ στρατιῶτες εἶχαν ἀπέναντί του τὰ ἴδια αἰσθήματα ποῦ ἔχουν τὰ παιδιά στὸ δασκάλω⁶³. Ποτέ δὲν εἶχε ἀνθρώπους, ποῦ νὰ τὸν ἀκολουθοῦν ἀπὸ φιλία καὶ ἀγάπη. Ὅποιοι ὁμως ἦταν κοντά του ὕστερ' ἀπὸ διαταγή τῆς πατρίδας τοὺς ἢ ἐπειδὴ χρειαζόνταν κάτι ἢ γιατί πιεζόνταν ἀπὸ κάποια ἀνάγκη, τοὺς κρατοῦσε σὲ ἀπόλυτη πειθαρχία. Μὰ ὅταν ἀρχίζαν

ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ διάθεσή τους στὸ στρατό. Εἶναι γνωστὸ μάλιστα πὼς φυλάγε τὸ σιτάρι γιὰ τοὺς στρατιῶτες, ἐνῶ τὰ παιδιά καὶ οἱ γυναῖκες πέθαιναν ἀπὸ τὴν πείνα (ὁλ. Ξενοφ. Ἑλληνικά Α', γ', παράγρ. 19).

63. Στὴν ἀρχαιότητα τὸ κυριότερο παιδαγωγικὸ μέσο ἦταν τὸ ξύλο καὶ ἄλλα βασανιστήρια (ὁλ. Πλουτάρχου, περὶ Παίδων Ἀγωγῆς, κεφ. ΙΒ', παράγρ. 8). Γι' αὐτὸ τὰ παιδιά δὲν ἦταν δυνατό νὰ ὀρίσκονται σὲ καλὲς σχέσεις μὲ τοὺς δασκάλους.

νά νικούν μαζί του τούς ἐχθρούς, ἀπό τότε ὑπῆρχαν σοδαροί 14
λόγοι πού ἔκαναν νά εἶναι χρήσιμοι οἱ στρατιῶτες του. Γιατί, καί
τὴν τόλμη εἶχαν νά ἀντιμετωπίζουν τούς ἐχθρούς, καί ὁ φόβος
μήπως τιμωρηθοῦν ἀπὸ κείνον τούς ἔκανε πειθαρχικούς. Τέτοιος
ἀρχηγός ἦταν. Ἐλεγαν ἀκόμα πὼς δὲν εἶχε πολλή διάθεση νά 15
παίρνει διαταγές ἀπὸ ἄλλους. Ὅταν πέθανε ἦταν, πάνω κάτω,
πενήντα χρονῶν.

Ὁ Πρόξενος ὁ Βοιωτός, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ἦταν νεαρός, 16
λαχταροῦσε νά γίνει ἄντρας, ἱκανός νά ἀσχολεῖται μὲ σοδαρά ζη-
τήματα. Γιὰ νά πραγματοποιήσει τὴ λαχτάρα του αὐτὴ ἔδωσε
χρήματα στὸ Γοργία τὸ Λεοντίνο⁶⁴. Ὅταν ἔμεινε κοντά του κι 17
ἄκουσε μαθήματα, πίστεψε πὼς ἦταν πιά ἱκανός καί νά ἀρχη-
γεύει καί νά μὴ φαίνεται στίς εὐεργεσίες κατώτερος ἀπὸ τούς
ἐπίσημους, πού τούς εἶχε φίλους. Ἐτοί ἀνακατόθηκε στίς ἐπιχει-
ρήσεις τοῦ Κύρου, νομίζοντας πὼς ἀπ' αὐτὲς θά γίνει ξακουστός
καί θ' ἀποκτήσει μεγάλη δύναμη καί πολλὰ χρήματα. Παρόλο 18
ὅμως πού ἐπιθυμοῦσε ὑπερβολικά τόσο μεγάλα πράγματα, ἔδει-
χνε καθαρά καί τοῦτο, ὅτι δηλαδή τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἤθελε νά
ἀποκτήσει μὲ ἀδικίες. Ἐνόμιζε πὼς ἔπρεπε νά τὰ πετύχει μὲ δι-
καιοσύνη καί τιμιότητα, ἀλλιῶτικα δὲν τὰ ἤθελε. Εἶχε ἀκόμα τὴν 19
ἱκανότητα νά διοικεῖ καλοὺς καί φρόνιμους ἀνθρώπους. Δὲν
μποροῦσε ὅμως νά κάνει τούς στρατιῶτες του νά τοῦ ἔχουν οὔτε
σεβασμὸ οὔτε φόβο. Ἀντίθετα, περισσότερο ντρεπόταν αὐτὸς
τούς στρατιῶτες, ἀπ' ὅσο ντρέπονταν ἐκεῖνον ὅσοι ἦταν στὴν ἐ-
ξουσία του. Καί ἦταν φανερό πὼς εἶχε περισσότερο φόβο μήπως
τόν μισήσουν οἱ στρατιῶτες, ἀπὸ ὅσο φοβόνταν οἱ στρατιῶτες νά
μὴν ὑπακούσουν στίς διαταγές του. Εἶχε τὴ γνώμη πὼς γιὰ νά 20
εἶναι καί νά φαίνεται ἱκανός ἀρχηγός, ἦταν ἀρκετὸ νά ἐπαινεῖ
ὅσους ἔκαναν καλές πράξεις, ὅχι ὅμως ἐκείνους πού ἔκαναν κα-
κό. Γι' αὐτὸ οἱ καλοὶ καί φρόνιμοι ἀπὸ τούς ἀνθρώπους του τόν

*Χαρακτηρι-
σμός τοῦ
Πρόξενου.*

64. Ἐτοί λέγεται ὁ Γοργίας, γιατί καταγόταν ἀπὸ τούς Λεοντίνους, μιὰ
πλούσια ἑλληνικὴ ἀποικία τῆς ἀνατολικῆς Σικελίας. Ὁ Γοργίας ἦταν
περίφημος σοφιστὴς καί δάσκαλος τῆς ρητορικῆς.

ἀγαποῦσαν, ἐνῶ οἱ ἄδικοι τὸν ἐπιδοῦλεῦνταν, γιατί τὸν ἐδορίσκαν τοῦ χειριοῦ τους. Ὅταν πέθανε ἦταν τριάντα χρόνων.

Χαρακτηρισμός τοῦ Μένωνα.

- 21 Ὁ Μένωνας ὁ Θεσσαλός ἦταν φανερό πὼς εἶχε μεγάλη ἐπιθυμία ν' ἀποχτήσῃ πλοῦτη καὶ νά εἶναι ἀρχηγός, γιὰ νά παίρνει περισσότερα. Ἐπιθυμοῦσε νά ἔχει καὶ τιμές, ὥστε τὰ κέρδη του νά εἶναι πιό πολλά. Ἦθελε ἀκόμα νά εἶναι φίλος μέ τοὺς πολὺ
- 22 ἰσχυροῦς, γιὰ νά μὴν τιμωρεῖται ὅταν κάνει ἀδικίες. Εἶχε τὴ γνώμη πὼς ὁ συντομότερος δρόμος, γιὰ νά πετυχαίνει αὐτά πού λαχταροῦ, εἶναι νά πατάει τὸν ὄρκο του καὶ νά λέει ψέματα καὶ νά ξεγελά, καὶ πὼς, ἀντίθετα, ἡ ἀπλότητα καὶ ἡ εὐλικρίνεια εἶναι
- 23 πραγματικὴ ἀνοησία. Ἦταν φανερό πὼς δὲν ἀγαποῦσε κανένα. Κι ἂν ἔλεγε σέ κάποιον πὼς εἶναι φίλος του, ὕστερα γινόταν ὀλοφάνερο πὼς ἐσχδιάζε νά τοῦ κάμει κακό. Κανέναν ἐχθρό δὲν εἰρωνεύοταν, ἐνῶ πάντοτε συζητοῦσε κοροϊδευτικά γιὰ ὅλους
- 24 πού ἀνῆκαν στὴ συντροφία του. Δὲν ἐπιδοῦλεῦνταν τίς περιουσίες τῶν ἐχθρῶν, γιατί νόμιζε πὼς εἶναι δύσκολο νά παίρνει κανεῖς ὅσα ἀνήκουν στοὺς ἀνθρώπους πού φυλάγονται. Τὰ πράγματα ὁμως τῶν φίλων εἶχε τὴ γνώμη ὅτι μονάχα αὐτός ξέρει πὼς εἶναι πάρα πολὺ εὐκολο νά τὰ παίρνει, ἐπειδὴ εἶναι ἀφύλαχτα.
- 25 Ὅσους ἤξερε πὼς ὀρκίζονται ψέματα καὶ πὼς κάνουν ἀδικίες, τοὺς φοδοῦνταν, γιατί τοὺς θεωροῦσε καλὰ ὀπλισμένους. Ἀντίθετα τοὺς εὐσεβοῖς καὶ ἐκείνους πού ἀγαποῦσαν τὴν ἀλήθεια, προόπα-
- 26 θοῦσε νά τοὺς μεταχειρίζεται σάν δειλοῦς. Ὅπως καμαρώνει κανεῖς γιὰ τὴν εὐσέβεια, τὴν εὐλικρίνεια καὶ τὴ δικαιοσύνη του, ἔτσι ὁ Μένωνας καμάρωνε πού μποροῦσε νά ξεγελά, νά κατασκευάζει ψευτιές, νά εἰρωνεύεται τοὺς φίλους. Καὶ πάντα εἶχε τὴ γνώμη πὼς ἐκεῖνος πού δὲν εἶναι πανοῦργος, εἶναι ἀμόρφωτος. Ὅταν προσπαθοῦσε νά πάρει τὴν πρώτη θέση στὴ φιλία μερικῶν ἀνθρώπων, ἐνόμιζε πὼς πρέπει νά τὸ πετύχει συκοφαντώντας ἐκεῖ-
- 27 νους πού εἶχαν αὐτὴν τὴ θέση. Μηχανεύοταν νά φτιάχνει πειθαρχικούς τοὺς στρατιῶτες, μέ τό νά παίρνει μέρος στίς ἀδικίες πού ἔκαναν. Νόμιζε πὼς τοῦ ἄξιζε νά ἔχει τιμές καὶ περιποιήσεις, ἐπειδὴ ἔδειχνε πὼς εἶχε τὴ δύναμη καὶ τὴ θέληση νά δολάφει τοὺς ἄλλους. Ἄν καμιά φορὰ τὸν ἄφηνε κανένας, τό θεωροῦσε εὐεργεσία πὼς δὲν εἶχε καταστρέφει τότε πού τοῦ ἔκανε συντρο-

φία. Ὅταν οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ σκοτώθηκαν, ἐπειδὴ ἔκαμαν ἐκ- 29
 στρατεία μαζί με τὸν Κύρο ἐνάντια στοῦ βασιλιά, ὁ Μένωνας δὲ
 σκοτώθηκε. παρόλο που εἶχε κάμει τὰ ἴδια με κείνους. Ἀλλά
 ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατό τους τιμωρήθηκε κι αὐτὸς ἀπὸ τὸ βασιλιά
 καὶ θανατώθηκε ὅχι με ἀποκεφάλισμό, ὅπως ὁ Κλέαρχος κι οἱ
 ἄλλοι στρατηγοί, που εἶναι τὸ πιὸ σύντομο τέλος, παρὰ, ὅπως
 λένε, κακοποιήθηκε ζωντανὸς ἕναν ὁλόκληρο χρόνο καὶ πέθανε
 σὰν κακὸς ἄνθρωπος. Ὁ Ἀγίας, ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία, καὶ ὁ Σω- 30
 κράτης ὁ Ἀχαιὸς σκοτώθηκαν κι αὐτοί. Οὔτε ὅμως σὰν δειλοὺς
 τοὺς περιγελοῦσε κανένας, οὔτε στοῦ ζήτημα τῆς φιλίας μπορούσε
 νὰ τοὺς κατηγορήσει. Κι ὁ ἕνας κι ὁ ἄλλος ἦταν, πάνω κάτω,
 τριάντα πέντε χρόνων ὅταν πέθαναν.

*Χαρακτηρι-
 σμός τοῦ
 Ἀγία καὶ
 τοῦ Σωκράτη*

ΒΙΒΛΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΚΕΦ. 1

*Ἀνακεφα-
λαίωση.*

2-3

*Οἱ Ἕλληνες
στενοχωρη-
μένοι.*

1 [Ὅσα ἔκαμαν οἱ Ἕλληνες τότε πού γινόταν ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κύρου ὥς τή μέρα τῆς μάχης καί ὅσα ἐγιναν ὕστερ' ἀπό τό θάνατο τοῦ Κύρου, ὅταν οἱ Ἕλληνες γύριζαν μαζί μέ τόν Τισσαφέρνη σύμφωνα μέ τίς συνθήκες τους, ὅλα ἔχουν εἰπωθεῖ στήν προηγούμενη διήγηση].

2 Ὅταν εἶχαν πιαστεῖ οἱ στρατηγοί καί εἶχαν σκοτωθεῖ ὅσοι τοὺς ἀκολουθοῦσαν ἀπό τοὺς λοχαγούς καί τοὺς στρατιῶτες, οἱ Ἕλληνες θορίσκονταν σέ μεγάλη ἀμηχανία. Σκέφτονταν πῶς ἦταν κοντά στ' ἀνάκτορα τοῦ βασιλιᾶ καί πῶς ὀλόγυνρά τους ὑπῆρχαν πολλές φυλές καί πόλεις ἐχθρικές, καί κανένas πιά δέν ἐπρόκειτο νά τοὺς δώσει ν' ἀγοράσουν τροφίμα. Ἐπειτα (σκέφτονταν) πῶς θορίσκονταν μακριά ἀπό τήν Ἑλλάδα ὅχι λιγότερο σχεδόν ἀπό δέκα χιλιάδες στάδια, δέν εἶχαν κανένα ὁδηγό γιά τό δρόμο καί τοὺς ἐμπόδιζαν νά πᾶνε στήν πατρίδα ἀπέραντα ποτάμια. Ἀκόμα πῶς τοὺς εἶχαν προδώσει οἱ δάσκαροι πού ἀκολουθοῦσαν τόν Κύρο στήν ἐκστρατεία, κι εἶχαν μείνει μόνοι, χωρίς νά ἔχουν οὔτε ἕναν ἱππέα σύμμαχο. Ἔτσι ἦταν ὀλοφάνερο πῶς ἂν νικοῦσαν, κανένα δέ θά μπορούσαν νά σκοτώσουν, ἐνῶ ἂν ἔδωγαιναν νικημένοι δέ θά ἔμενε οὔτε ἕνας ζωντανός. Αὐτά δάζοντας στό μυαλό

3 τους καί μὴν ἔχοντας διάθεση, λίγοι δοκίμασαν ἐκεῖνο τό θράδυ φαγητό καί λίγοι ἄναψαν φωτιά. Πολλοί δέν πῆγαν αὐτήν τή νύχτα στό στρατόπεδο, παρὰ πλάγιασαν ὅπου ἔτυχε καθένας. Δέν μπορούσαν νά κοιμηθοῦν ἀπό τή θλίψη καί ἀπό τή λαχτάρα πού εἶχαν γιά τήν πατρίδα, γιά τοὺς γονιούς, γιά τίς γυναῖκες, γιά τά παιδιά, πού εἶχαν τή γνώμη πῶς ποτέ δέ θά τοὺς ξαναδοῦν. Μέ τέτοια διάθεση λοιπόν ξάπλωσαν ὅλοι γιά ν' ἀναπαυτοῦν.

4-10

*Πῶς θρέ-
θηκε ὁ Ξε-
νοφώντας
σὴν
ἐκστρατεία.*

4 Μέσα στό στράτευμα ἦταν κάποιος Ξενοφώντας Ἀθηναῖος, πού ἀκολουθοῦσε κι αὐτός χωρίς νά εἶναι οὔτε στρατηγός οὔτε λοχαγός οὔτε στρατιώτης, παρὰ τόν κάλεσε ἀπό τήν πατρίδα του ὁ Προξένος, πού τόν εἶχε φίλο ἀπό χρόνια. Τοῦ ὑποσχόταν μάλιστα πῶς ἂν πάει θά τόν κάμει φίλο μέ τόν Κύρο πού, καθώς ἔλεγε, αὐτός τόν θεωροῦσε γιά τόν ἐαυτό του καλύτερο κι ἀπό

5 τήν πατρίδα. Ὁ Ξενοφώντας διάδασε τό γράμμα, ἀνακοινώνει

στο Σωκράτη⁶⁵ τόν Ἀθηναῖο τὸ περιεχόμενο καὶ ζητάει τὴ γνώμη
 του γιὰ τὸ ταξίδι. Ὁ Σωκράτης φοβήθηκε μήπως κατηγορήσουν
 τὸν Ξενοφῶντα οἱ συμπολίτες του, ἐπειδὴ θὰ γινόταν φίλος μὲ
 τὸν Κύρο, γιατί πίστευαν πὼς ὁ Κύρος προθύμα πολέμησε μαζί
 μὲ τοὺς Σπαρτιάτες ἐνάντια στοὺς Ἀθηναίους. Γι' αὐτὸ τοῦ δίνει
 συμβουλὴ νὰ πάει στοὺς Δελφούς, νὰ ἐκθέσει τὴν ὑπόθεση στὸ
 θεό καὶ νὰ τὸν ρωτήσῃ γιὰ τὸ ταξίδι. Πῆγε ὁ Ξενοφώντας καὶ 6
 ρώτησε τὸν Ἀπόλλωνα σὲ ποῖο θεό ἂν θυσιάσῃ κι ἂν προσευ-
 χθῇ θὰ κάμῃ τὸ ταξίδι πού σκέφτεται μὲ τίς καλύτερες καὶ τίς
 εὐνοϊκότερες συνθήκες καὶ θὰ γυρίσῃ ζωντανός ὕστερ' ἀπὸ τὴν
 ἐπιτυχίᾳ τοῦ σκοποῦ του. Ὁ Ἀπόλλωνας τοῦ χρησιμοδότησε σὲ
 ποιούς θεοὺς ἔπρεπε νὰ θυσιάσῃ. Στὸ γυρισμό του, λέει τὸ χρη- 7
 σμὸ τοῦ μαντείου στὸ Σωκράτη. Αὐτὸς ὅταν τ' ἄκουσε, τὸν ἐμά-
 λωσε, πού δὲν πρωτορώτησε ποῖο ἦταν προτιμότερο, νὰ κάμῃ τὸ
 ταξίδι ἢ νὰ μείνῃ, παρὰ ἀφοῦ ὁ ἴδιος πῆρε τὴν ἀπόφαση ὅτι
 ἔπρεπε νὰ ταξιδέψῃ, ζήτησε νὰ μάθῃ ποιὲς θὰ ἦταν οἱ καλύτερες
 συνθήκες τοῦ ταξιδιοῦ. «Ἀφοῦ ὅμως ἔτσι ρωτήσεις αὐτά, εἰπε,
 πρέπει νὰ κάμῃς ὅσα σὲ πρόσταξε ὁ θεός». Ὁ Ξενοφώντας λοι- 8
 πὸν ἔκαμε θυσιά σὲ κείνους πού τοῦ ὅρισε ὁ θεός κι ὕστερα μπῆ-
 κε στὸ καράδι κι ἔφυγε. Καὶ πρόλαβε τὸν Πρόξενο καὶ τὸν Κύρο
 στίς Σάρδεις, ὅταν ἐτοιμάζονταν πιά νὰ ξεκινήσουν γιὰ τὴν ἐκ-
 στρατεία, καὶ γνωρίστηκε μὲ τὸν Κύρο. Στίς προτροπές πού τοῦ 9
 ἔκαμε ὁ Πρόξενος νὰ μείνῃ, πρόσθεσε καὶ ὁ Κύρος τίς δικές του,
 καὶ τοῦ εἶπε πὼς τὴν ὥρα πού θὰ τελειώσῃ ἡ ἐκστρατεία, ἀμέσως
 θὰ τὸν στείλῃ πίσω στὴν πατρίδα. Τοῦ εἶπαν ἀκόμα πὼς θαδί-
 ζουν ἐνάντια στοὺς Πισίδες. Ἐτοί ἀκολούθησε κι αὐτὸς τὴν ἐκ- 10
 στρατεία ξεγελασμένος· ὄχι ἀπὸ τὸν Πρόξενο· γιατί οὐτ' αὐτὸς ἤ-
 ξερε πὼς ἡ ἐκστρατεία γινόταν ἐνάντια στὸ βασίλειον, οὔτε κανέ-
 νας ἄλλος ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Κλέαρχο. Ὅταν ὁ-
 μως ἔφτασαν στὴν Κιλικία, σὲ ὅλους πιά ἦταν φανερό πὼς πῆγαι-
 ναν νὰ πολεμήσουν τὸ βασίλειον. Καὶ παρόλο πού φοβόνταν τὸ
 μακρινὸ δρόμο καὶ πῆγαιναν χωρὶς τὴ θέλησή τους, ὥστόσο οἱ
 περισσότεροι ἀκολούθησαν ἀπὸ τὴ ντροπὴ πού ἐνιωθάν ἀναμε-

65. Πρόκειται γιὰ τὸ μεγάλο Ἀθηναῖο φιλόσοφο, πού ἦταν δάσκαλος τοῦ Ξενοφῶντα.

11-14

Τό ὄνειρο τοῦ
Ξενοφώντα.

ταξὺ τοὺς καὶ πρὸς τὸν Κύρο. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν κι ὁ Ξενοφώντας.

- 11 Ἐπειδὴ ὅμως ἡ κατάσταση ἦταν δύσκολη, στενοχωριόταν κι αὐτός μαζί μέ τοὺς ἄλλους καὶ δέν μπορούσε νά κοιμηθεῖ. Μά μόλις τὸν πῆρε λιγάκι ὁ ὕπνος, εἶδε ἓνα ὄνειρο. Τοῦ φάνηκε πὼς ἀκούστηκε μιά ὄροντή κι ἔπεσε κεραυνὸς στό πατρικὸ του σπίτι κι
- 12 ἀπ' αὐτὸν φωτίστηκε ὁλόκληρο. Τρομαγμένος ξύπνησε μονομιᾶς, καὶ τὸ ὄνειρο ἀπὸ τὴ μιά τὸ ἔδρισκε καλὸ, γιατί ὀρискόταν μέσα σέ κόπους καὶ κινδύνους καὶ τοῦ φάνηκε πὼς εἶδε μεγάλο φῶς σταλμένο ἀπὸ τὸ Δία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως ἐνιωθε καὶ φόβο, γιατί νόμιζε, δέβαια, πὼς τὸ ὄνειρο τὸ εἶχε στείλει ὁ Δίας ὁ βασιλιάς, μά τοῦ φάνηκε πὼς ἡ φωτιά ἀναδε ὁλόγυρα. Καὶ σκέφτηκε μήπως δέν μπορούσε νά θῇ ἀπὸ τὴ χώρα τοῦ βασιλιά, ἀλλὰ τὸν ἐμποδίζαν
- 13 οἱ δυσκολίες ἀπ' ὅλα τὰ μέρη. Ποιὰ εἶναι ἡ σημασία ἐνός τέτοιου ὁνείρου, μπορεῖ κανεὶς νά κρίνει ἀπὸ κείνα ποὺ ἔγιναν ἀφοῦ τὸ εἶδε. Ἐγιναν δηλαδὴ τοῦτα δῶ: Τὴ στιγμή ποὺ ξύπνησε, πρῶτα πρῶτα τοῦ ἤρθαν αὐτὲς οἱ σκέψεις: «Γιατί εἶμαι πλავισμένος; Ἡ νύχτα προχωρεῖ· καὶ μόλις ξημερώσει, εἶναι φυσικὸ νά ἐρθοὺν οἱ ἐχθροί. Ἄν πέσουμε στὰ χέρια τοῦ βασιλιά, τί θά ἐμποδίσαι νά σκοτωθοῦμε ὕστερ' ἀπὸ κακοποιήσεις, ἀφοῦ πρῶτα δοῦμε τίς πιό τρομερές συμφορές καὶ πάθουμε τοὺς μεγαλύτερους ἐξευτελισμούς; Κανένας δέν ἐτοιμάζεται οὔτε φροντίζει πὼς θά ὑπερασπίσουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας, ἀλλὰ εἵμαστε πλავισμένοι σά νά ἔχουμε τὸ δικαίωμα νά περνάμε ἡσυχα. Κι ἐγὼ τὸ στρατηγὸ ποιᾶς πόλης καρετρώ νά τὰ κάμει αὐτά; Καὶ σέ ποιὰ ἡλικία περιμένω πρῶτα νά φτάσω; Γιατί δέβαια δέν πρόκειται νά μεγαλώσω ἄλλο, ἂν παραδῶσω τὸν ἑαυτὸ μου στοὺς ἐχθροὺς».

15-25

Ὁμιλία τοῦ
Ξενοφώντα
στοὺς λοχα-
γούς τοῦ Πρό-
ξενου.

- 15 Ὑστερα σηκώνεται καὶ καλεῖ πρῶτα τοὺς λοχαγούς τοῦ Πρόξενου. Ὅταν μαζεύτηκαν, τοὺς εἶπε: «Ἐγὼ, λοχαγοί, οὔτε νά κοιμηθῶ μπορῶ, ὅπως νομίζω συμβαίνει καὶ μέ σᾶς, οὔτε νά εἶμαι ἄλλο ξαπλωμένος, ὀλέποντας σέ ποιὰ κατάσταση ὀρискόμαστε.
- 16 Γιατί εἶναι φανερό πὼς οἱ ἐχθροὶ δέ μᾶς κήρυξαν τὸν πόλεμο πρωτύτερα, παρὰ ὅταν ἐνόμισαν ὅτι προετοιμάστηκαν καλά. Ἐνῶ γὰ μᾶς δέ φροντίζει κανένας πὼς θά πολεμήσουμε ὅσο γίνεται καλύτερα. Καὶ ὅμως, ἂν ὑποχωρήσουμε καὶ πέσουμε στὰ χέρια τοῦ βασιλιά, τί νομίζουμε πὼς θά πάθουμε; Αὐτὸς τὸν ἀδερφό του ἀπὸ τὴν ἴδια

μάνα καὶ σκοτωμένο ἀκόμα τὸν κάρφωσε σ' ἓνα πάσαλο, ἀφοῦ
 πρῶτα τοῦ ἔκοψε τὸ κεφάλι καὶ τὸ χέρι. Ἐμεῖς λοιπὸν ποῦ δὲν
 ἔχομε κανένα προστάτη, ποῦ θαδίσασαμε ἐναντία του γιὰ νὰ τὸν
 κάμουμε δοῦλο ἀπὸ βασιλιά καὶ νὰ τὸν σκοτώσουμε, ἂν μπορέ-
 ῶμε, τί νομίζομε πὼς θὰ πάθουμε; Δὲ θὰ χρησιμοποιήσῃ τάχα 18
 κάθε μέσο, ὥστε, κακοποιώντας μας σκληρότατα, νὰ κάμει νὰ φο-
 δηθοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, γιὰ νὰ μὴ θαδίσῃ ποτέ κανένα ἐναντία
 του; Πρέπει λοιπὸν νὰ κάνουμε τὰ πάντα γιὰ νὰ μὴν πέσουμε στὰ
 χέρια του. Ἐγώ, ὅσο ἴσχυαν οἱ συνθήκες, ποτέ δὲν ἔπαψα νὰ ἔλκει- 19
 νολογῶ τοὺς ἑαυτοὺς μας καὶ νὰ καλοτυγίζω τὸ βασιλιά καὶ τοὺς
 δικούς του, βλέποντας πόσο μεγάλη καὶ πόσο εὐφορη χώρα ἔχουν,
 πόσο ἄφθονα τὰ τρόφιμα, πόσους δούλους, πόσα ζῶα, πόσο χρυ-
 σάφι καὶ πόσο ρουχισμὸ. Καμιά φορὰ πάλι ἔφερνα στὸ μυαλό μου 20
 τὴν κατάστασι τῶν στρατιωτῶν μας, καὶ σκεφτόμουν πὼς ἀπ' αὐ-
 τὰ τὰ ἀγαθὰ τίποτε δὲν ἀνῆκε σέ μᾶς, ἐκτός ἂν τὸ ἀγοράζαμε.
 Χρήματα ὁμως γιὰ νὰ ψωνίσουμε ἤξερα πὼς λίγοι ἔχουν ἀκόμα
 καὶ πὼς μᾶς ἐμπόδιζαν οἱ ὅρκοι νὰ θρίσκουμε τρόφιμα με ἄλλον
 τρόπο, ἐκτός ἀπὸ τὸ νὰ τ' ἀγοράζουμε. Αὐτὰ ἀναλογιζομουν πότε
 πότε καὶ φοβόμουν περισσότερο τὴν εἰρήνην ποῦ εἶχαμε κάμει με τίς
 συνθήκες, παρὰ τὴν πόλεμον. Ἀφοῦ ὁμως ἐκεῖνοι παραδία- 21
 σαν τίς συμφωνίες, μοῦ φαίνεται πὼς τέλειωσαν καὶ τὸ δικό τους
 θρασὺ φέρεσιμον καὶ τὰ δικά μας ἐμπόδια.⁶⁶ Γιατί αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ
 θρίσκονται πιά στὴ μέση σάν θραβεῖα, γιὰ κείνους ἀπὸ τοὺς δυὸ
 ἀντίπαλους ποῦ θὰ φανοῦν γενναιότεροι. Τὸν ἀγῶνα τὸν ὀρίζουν
 οἱ θεοί, ποῦ, φυσικά, θὰ εἶναι με τὸ μέρος μας. Γιατί οἱ Πέρσες
 ὀρκίστηκαν ψέματα σ' αὐτούς. Ἐνὼ ἡμεῖς, παρόλο ποῦ βλέπαμε
 πολλὰ ἀγαθὰ, σταθερὰ μέναμε μακριὰ ἀπ' αὐτά, ἐξαιτίας τῶν ὁρ- 22
 κων ποῦ κάναμε στοὺς θεοὺς. Ἔτσι μοῦ φαίνεται πὼς μπορούμε
 νὰ θαδίσουμε στὸν ἀγῶνα με πολὺ μεγαλύτερο θάρρος ἀπ' αὐτούς.
 Ἀκόμα ἔχομε σώματα ποῦ μποροῦν νὰ ἀντέξουν περισσότερο ἀπὸ 23
 τὰ δικά τους στὸ κρῦο, στὴ ζέστη καὶ στοὺς κόπους· κι οἱ ψυχῆς

66. Ἐννοεῖ τὰ ἐμπόδια ποῦ ἐνιῶθαν ἀπὸ τοὺς ὅρκους, ποῦ δὲν τοὺς ἀφην-
 ναν ν' ἀρπάξουν τὰ ἀγαθὰ τῶν Περσῶν. Αὐτὰ τώρα δὲν ἐπάρχουν πιά,
 ἀφοῦ οἱ ἔχθροί παραδίασαν τίς συμφωνίες.

- μας, μέ τῇ δοῇθεια τῶν θεῶν, εἶναι γενναιότερες ἀπὸ τίς δικές
 τους. Αὐτοὶ εἶναι ἄνθρωποι ποὺ μποροῦν νά πληρωθοῦν καὶ νά
 σκοτωθοῦν εὐκολότερα ἀπὸ μᾶς. γτάνει νά μᾶς δώσουν οἱ θεοὶ τῇ
 νίκη, ὅπως καὶ προτύτερα. Μά ἴσως καὶ ἄλλοι σκέφτονται τὰ ἴδια
 24 πράγματα. Γιά ὄνομα τῶν θεῶν, νά μὴν περιμένουμε νά ἐρθοῦν ἄλ-
 λοι νά μᾶς παρακινοῦν σέ ἐνδοξες πράξεις, παρὰ ν' ἀρχίσουμε
 μεῖς νά προτρέπουμε καὶ τοὺς ἄλλους στὰ πολεμικά κατορθώματα.
 Νά φανεῖτε σεῖς πιὸ γενναῖοι ἀπὸ τοὺς λοχαγοὺς, κι ἀπὸ τοὺς
 25 στρατηγούς πιὸ ἱκανοὶ γι' αὐτὸ τὸ ἀξίωμα. "Ὅσο γιὰ μένα, ἂν ἐσεῖς
 θέλετε ν' ἀναλάβετε αὐτὴ τὴν ἐξόρμησι, εἶμαι ἀποφασισμένος νά
 σᾶς ἀκολουθήσω· ἂν ὅμως ὀρίζετε ἐμένα γιὰ ἀρχηγό, καθόλου δέ
 θά προφασιστῶ τὴν ἡλικία.⁶⁷ ἀλλὰ ἀντίθετα νομίζω πὼς οἱ δυνά-
 μεις μου εἶναι ἀκμαῖες, γιὰ ν' ἀποκρούσω ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου τὰ
 κακά».
- 26 Ἐκεῖνος αὐτὰ εἶπε· κι οἱ λοχαγοὶ συμφώνησαν ὅλοι νά πάρει
 αὐτός τὴν ἀρχηγία, ἐκτός ἀπὸ κάποιον Ἀπολλωνίδη, ποὺ μιλοῦσε
 στὸ δοιωτικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα.⁶⁸ Αὐτὸς εἶπε πὼς λέει ἀνοησίες
 ὅποιος ὑποστηρίζει πὼς εἶναι δυνατό ἀλλιώτικα νά σωθεῖ, παρὰ
 αὐτοῦ πείσει, ἂν μπορεῖ, τὸ θάσιλιά. Κι ἀρχισε ταυτόχρονα ν' ἀνα-
 27 φέρει τίς δυσκολίες ποὺ ὑπάρχουν. Ὁ Ξενοφώντας ὅμως τὸν διέκο-
 πει καὶ εἶπε τοῦτα δῶ: «Πόσο παρὰ ξένος ἄνθρωπος εἶσαι! Βλέπεις,
 ἀλλὰ δὲν καταλαβαίνεις, κι ἀκούς, μὰ δὲ θυμᾶσαι. Στὸ ἴδιο μέρος
 ὅμως ὀρισκόσουν μέ τοὺτους, ὅταν ὁ θάσιλιάς, τότε ποὺ σκοτώθη-
 28 κε ὁ Κύρος, τὸ πήρε ἀπάνω του κι ἔστειλε καὶ μᾶς πρόσταξε νά
 παραδώσουμε τὰ ὅπλα. Κι ὅταν ἐμεῖς δὲν τὰ παραδώσαμε, ἀλλὰ
 ὀπλιστήκαμε καὶ πῆγάμε καὶ στρατοπεδέψαμε κοντά του, τότε

67. Αὐτὸ τὸ λέει ὁ Ξενοφώντας ἐπειδὴ ἦταν ἀκόμα πολὺ νέος καὶ δὲν εἶχε
 τὴ σχετικὴ πείρα. Πάντως εἶναι ἀξιοθαύμαστος γιὰ τὴν πρωτοβουλία
 ποὺ ἀναπτύσσει σέ μιὰ κρίσιμη στιγμή καὶ γιὰ τὴν ἀνιδιοτελεία του. Γιατί
 τὴν ἀπόφασι νά ἀναλάβει τὴν ἀρχηγία τῶν Ἑλλήνων τὴν παίρνει, ἐπειδὴ
 δὲ ὁλεῖται κανέναν ἄλλο νά τὸ κάνει, δηλώνει ὅμως πὼς, ἂν παρουσια-
 στεῖ ἀρχηγός, αὐτὸς θά πειθαρχήσει στὶς διαταγές του.

68. Τὸ ἰδίωμα αὐτὸ ἀνήκε στὴν αἰολικὴ διάλεκτο.

ἔκανε τὰ πάντα στέλνοντας ἀπεσταλμένους καὶ ζητώντας νά γίνου-
 νουν συνθήκες καὶ προσφέροντάς μας τροφίμα, ὥσπου πέτυχε τὴν
 εἰρήνη. Ὅταν πάλι οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ λοχαγοί, ἔχοντας ἐμπιστο- 29
 σύνη στίς συνθήκες, πῆγαν ἄοπλοι νά συζητήσουν μέ τοὺς ἐχθροὺς,
 ὅπως συμβουλευεῖς τώρα κι ἐσύ νά κάνουμε, ποιό ἦταν τὸ ἀποτέλε-
 σμα: Παρόλο πού τοὺς χτυποῦν, τοὺς βασανίζουν, τοὺς ἐξευτελί-
 ζουν, δέν μποροῦν οἱ δύστυχοι οὔτε νά πεθάνουν, ἂν καί μοῦ φαί-
 νεται πολὺ τὸ ἐπιθυμοῦν.⁶⁹ Ὅλα αὐτὰ ἐσύ τὰ ξέρεις καὶ ὁμως ὑπο-
 στηρίζεις πῶς λένε ἀνοησίς ἐκεῖνοι πού συμβουλευοῦν νά ὑπερα-
 σπίζουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας, καὶ προτείνεις νά πάμε καὶ νά προ-
 σπαθήσουμε πάλι νά πείσουμε τὸ βασίλει· Ἐγὼ φίλοι μου, ἔχω τῇ 30
 γνώμῃ πῶς δέν πρέπει νά ἀφήνουμε τὸν ἄνθρωπο τοῦτο νά ἐρχεται
 κοντά μας, παρὰ νά τοῦ ἀφαιρέσουμε τὸ ἀξίωμα τοῦ λοχαγοῦ, νά
 τὸν φορτώσουμε μέ ἀποσκευές καὶ νά τὸν χρησιμοποιοῦμε γιὰ
 φορηγὸ ζῶο. Γιατί αὐτὸς καὶ τὴν ἰδιαίτερη πατριδα του ντροπιά-
 ζει καὶ ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα, ἀφού εἶναι δειλός, ἐνῶ εἶναι Ἕλλη-
 νας». Τότε πῆρε τὸ λόγο ὁ Ἀγασίας ὁ Στυμφάλιος καὶ εἶπε: «Μά 31
 τοῦτος οὔτε μέ τῇ Βοιωτίᾳ ἔχει καμιά σχέση οὔτε γενικότερα μέ
 τὴν Ἑλλάδα, γιατί ἐγὼ πρόσεξα πῶς ἔχει τρύπια καὶ τὰ δυὸ του
 αὐτιά, σάν Λυδός». ⁷⁰ Καὶ ἔτσι ἦταν. Αὐτόν, λοιπόν, τὸν ἐδιώξαν. 32
 Οἱ ἄλλοι πῆγαιναν στὰ τέγματα καὶ ὅπου ὑπῆρχε ζωντανός στρα-
 τηγός τὸν προσκαλοῦσαν, ἀπ' ὅπου ἔλειπε φώναζαν τὸν ὑποστρά-
 τηγο, καὶ ὅπου θρισκόταν ζωντανός λοχαγός καλοῦσαν αὐτόν.
 Ὅταν συγκεντρώθηκαν ὅλοι, κάθισαν στὸ μπροστινὸ μέρος τοῦ 33
 στρατοπέδου. Οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ λοχαγοὶ πού μαζεύτηκαν ἦταν
 πάνω ἀπὸ ἑκατὸ. Καὶ θὰ ἦταν σχεδὸν μεσάνυχτα ὅταν γίνονταν
 αὐτά. Τότε ἄρχισε νά μιλάει ὁ Ἰερώνυμος ἀπὸ τὴν Ἥλιδα, πού ἦταν 34
 ὁ πιὸ ἡλικιωμένος ἀπὸ τοὺς λοχαγοὺς τοῦ Προξένου, κι εἶπε αὐτά

32-34

*Συγκέντρωση
 τῶν ἀρχηγῶν.*

69. Ὅπως μᾶς ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος (Ἀρταξέρξης ΙΗ'), ὁ Κλέαρχος παρκαλοῦσε τὸν Κτησία νά τοῦ στείλει στὴ φυλακὴ κρυφὰ ἓνα μαχαίρι γιὰ ν' αὐτοκτονήσει.

70. Οἱ Λυδοί, καθὼς κι ἄλλοι θάραυροι, εἶχαν τρυπημένα τ' αὐτιά τους καὶ φοροῦσαν σκοιλαρίκια.

ἐδῶ: «Ἐμεῖς, στρατηγοί καὶ λοχαγοί, βλέποντας τὴν τωρινὴν κατάστασιν, κρίναμε σωστό νὰ συγκεντρωθοῦμε καὶ νὰ προσκαλέσουμε κι ἐσᾶς, γιὰ νὰ συζητήσουμε καὶ νὰ πάρουμε, ἂν μπορέσουμε, μιὰ καλὴ ἀπόφασιν. Πές καὶ τώρα, πρόσθεσε, ἐκεῖνα ποὺ εἶπες καὶ σέ μᾶς, Ξενοφῶντα».

35-44

Δεύτερη ὁμιλία τοῦ Ξενοφῶντα.

- 35 Τότε ὁ Ξενοφώντας, εἶπε τοῦτα δὴ: «Αὐτὰ δέδωκα τὰ ἔξερομε ὅλοι, πὼς δηλαδὴ ὁ βασιλείας κι ὁ Τισσαφέρνης ἔχουν πιάσει ὅσους μπόρεσαν ἀπὸ μᾶς, κι εἶναι φανερό πὼς ἔχουν κακὰ σχέδια γιὰ τοὺς ἄλλους, ὥστε νὰ μᾶς ἐξοντώσουν, ἂν τὰ καταφέρουν. Γι' αὐτὸ νομίζω πὼς πρέπει νὰ κάνουμε τὸ καθετί, γιὰ νὰ μὴν πέσουμε ποτέ στὰ χέρια τῶν θαυράδων, παρὰ ἐκεῖνοι νὰ πέσουν στὰ δικά μας.
- 36 Νὰ ξέρετε λοιπὸν καλὰ ὅτι ἐσεῖς ποὺ εἴστε τόσοι, ὅσοι τώρα θρίσκεστε συγκεντρωμένοι, ἔχετε μιὰ ἐξαιρετικὴ εὐκαιρία. Ὅλοι δηλαδὴ αὐτοὶ οἱ στρατιῶτες⁷¹ ἔχουν στραμμένα τὰ μάτια τοὺς σὲ σᾶς. Κι ἂν σᾶς βλέπουν στενοχωρημένους, ὅλοι θὰ φοβοῦνται· ἐνῶ, ἂν εἶναι φανερό πὼς ἐτοιμάζεστε νὰ θαδίσετε καταπάνω στοὺς ἐχθροὺς καὶ πὼς παρακινεῖτε καὶ τοὺς ἄλλους, νὰ ξέρετε καλὰ πὼς θὰ σᾶς ἀκολουθήσουν καὶ θὰ προσπαθήσουν νὰ σᾶς μιμηθοῦν.
- 37 Ἴσως μάλιστα εἶναι σωστό νὰ τοὺς ξεπερνᾶτε σὸ θάρρος. Γιατί ἐσεῖς εἴστε στρατηγοί, ἐσεῖς ταξίαρχοι⁷² καὶ λοχαγοί. Καὶ ὅταν ἦταν εἰρήνη, καὶ μισθοὺς⁷³ καὶ τιμὲς εἶχατε περισσότερα ἀπ' αὐτοὺς. Καὶ τώρα λοιπὸν ποὺ εἶναι πόλεμος, πρέπει νὰ τὸ θεωρεῖτε χρέος σας νὰ εἴστε ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες καὶ νὰ σκέφτεστε γιὰ τὸ

71. Ἐκεῖνοι ποὺ θρίσκονται, ἐννοεῖται, σὸ στρατόπεδο.

72. Οἱ ταξίαρχοι σὲ θαυμῶ ἀντιστοιχοῦσαν μὲ τοὺς λοχαγοὺς. Ἐνῶ ὅμως οἱ τελευταῖοι ἦταν ἀξιωματικοὶ στοὺς στρατιῶτες ποὺ εἶχαν θαυρὸ ὀπλισμὸ καὶ διοικοῦσαν ἓνα λόχον (100 περίπου ἄντρες), ἐκεῖνοι ἦταν στοὺς ἐλαφρὰ ὀπλισμένους, ὅπως στοὺς πελταστῆς, τοξότες κτλ. καὶ διοικοῦσαν τὸν ἴδιον ἀριθμὸ ἀντρῶν μὲ τοὺς λοχαγοὺς.

73. Κάθε στρατιώτης ἔπαιρνε ἓνα θαυρεῖκό τὸ μῆνα, ὁ λοχαγὸς δὺο καὶ ὁ στρατηγὸς τέσσερις (αὐτὰ ἀναφέρονται σὸ Βιβλ. Ἐβδομο, κεφ. 2, παράγρ. 36 καὶ κεφ. 6, παράγρ. 1).

καλό τους καὶ νά κοπιάζετε γιά χάρη τους, ὅποτε παρουσιάζεται ἀ-
νάγκη. Στήν τωρινή περίσταση ἔχω τή γνώμη πώς θά μπορούσατε 38
νά προσφέρετε μεγάλη ἐξυπηρέτηση στό στρατό, ἂν φροντίζατε,
ὅσο γίνεται πιό γρήγορα, νά ὀριστοῦν στρατηγοί καί λοχαγοί στή
θέση ἐκείνων πού χάθηκαν. Γιατί χωρίς ἀρχηγούς δέν μπορεί νά γί-
νει τίποτε τό σωστό ἢ τό ὠφέλιμο, γενικά βέβαια σέ καμιά περιπτώ-
ση, ἀποκλείεται ὁμως πέρα γιά πέρα σέ πολεμικές περιόδους. Καί
τοῦτο, ἐπειδή πιστεῦομε πώς ἡ πειθαρχία σώζει, ἐνῶ ἡ ἔλλειψή της
ἔχει ὀδηγήσει πολλούς ὡς τώρα στήν καταστροφή. Μόλις ὀρίσετε 39
τούς ἀπαραίτητους ἀρχηγούς, νομίζω πώς θά ἐνεργήσετε σέ πολύ
κατάλληλη στιγμή, ἂν συγκεντρώσετε καί τούς ἄλλους στρατιῶτες
γιά νά τοὺς δώσετε θάρρος. Γιατί τώρα κι ἐσεῖς, πιστεῦω, καταλα- 40
βαίνετε πώς ἦρθαν στό στρατόπεδο πολύ ἀνόρεχτα, χωρίς διάθεση
πῆγαν νά φύλαξουν καί σκοποί. Ἐτοι σέ τέτοια κατάσταση πού
ὀρισκονται, δέν ξέρω ἂν θά μπορούσε κανεῖς νά τοὺς χρησιμο-
ποιήσει νύχτα ἢ μέρα, σέ ὥρα ἀνάγκης. Ἄν ὁμως κάποιος τούς 41
ἀλλάξει ἰδέες καί τοὺς κάμει νά σκέφτονται ὄχι μονάχα τί ὑπάρχει
κίνδυνος νά πάθουν ἀλλά καί τί μποροῦν νά κάμουν, τότε θ' ἀπο-
κτήσουν πολύ μεγαλύτερη διάθεση. Ξέρετε, βέβαια, πώς τή νίκη 42
στόν πόλεμο δέν τή δίνει οὔτε ὁ ἀριθμός τῶν στρατιωτῶν οὔτε ἡ
δύναμη, παρὰ ὅποιοι μέ τή βοήθεια τῶν θεῶν διαδίδουν ἐνάντια
στοὺς ἐχθρούς μέ πιό θαρραλέες ψυχές· τήν ἐπίθεση αὐτῶν συ-
νήθως δέν μποροῦν ν' ἀντέξουν οἱ ἀντίπαλοι. Καί ἐγώ τουλάχισ- 43
στο, φίλοι μου, ἔχω ὑπόψη μου πώς ὅσοι ἀγωνίζονται νά σώσουν
τή ζωή τους μέ κάθε τρόπο στοὺς πολέμους, αὐτοί πολύ συχνά
πεθαίνουν ἀνάνδρα καί ἄδοξα. Ἀντίθετα, ὅσοι καταλαβαίνουν
πώς ὁ θάνατος εἶναι κοινός καί ἀναπότρεπτος γιά ὅλους τοὺς
ἀνθρώπους καί ἀγωνίζονται νά θροῦν ἓνα δοξασμένο θάνατο,
ὀλέπω πώς αὐτοί συνηθέστερα φτάνουν στά γεράματα καί πώς
ὅσο ζοῦν περνοῦν πιό εὐτυχισμένη ζωή. Αὐτά πρέπει τώρα κι 44
ἐμεῖς νά τά θάλουμε καλά στό μυαλό μας, γιατί ὀρισκόμαστε
σέ τέτοια κρίσιμη περίσταση, καί νά φανοῦμε κι οἱ ἴδιοι παλικά-
ρια καί τοὺς ἄλλους νά παρακινήσουμε. Αὐτά εἶπε ὁ Ξενοφώντας
καί σταμάτησε. Ὑστερα ἀπ' αὐτόν ὁ Χειρίσοφος εἶπε: «Πρωτύ-
τερα, Ξενοφόντα, δέν ἤξερα γιά σένα παρὰ μονάχα αὐτό πού 45
ἀκουγα, δηλαδή πώς εἶσαι Ἀθηναῖος. Τώρα ὁμως σέ ἐπαινῶ γιά

45-47

*Ἐκλογή νέων
στρατηγῶν.*

τά λόγια σου καὶ τίς πράξεις σου καὶ θά ἤθελα νά ὑπάρχουν, ὅσο γίνεται, πιά πολλοί σάν καί σένα. Γιατί αὐτό θά ἦταν καλὸ
 46 γιά ὅλους. Καὶ τώρα, φίλοι μου, πρόσθεσε, ἄς μὴν καθυστεροῦ-
 με, παρὰ πηγαίνετε νά ἐκλέξετε ἀρχηγούς, ὅσοι χρειάζεστε. "Υ-
 στερ" ἀπὸ τὴν ἐκλογή, ἐλάτε στή μέση τοῦ στρατοπέδου, φέρο-
 ντας καὶ τοὺς ἐκλεγμένους, καὶ κατόπι θά συγκεντρώσουμε ἐκεῖ
 τοὺς ἄλλους στρατιῶτες. Νά θρῖσκεται ὁμως κοντά μας καὶ ὁ Τολ-
 μίδης ὁ κήρυκας". Μόλις τὰ εἶπε αὐτὰ σηκώθηκε, γιά νά μὴ θραδύ-
 47 νουν, ἀλλὰ νά τελειώνουν ὅσα ἔπρεπε νά γίνουν. Τότε διάλεξαν ἀρ-
 χηγούς κι ἀντικατάστησε τὸν Κλέαρχο ὁ Τιμασίωνας ἀπὸ τὴ Δάρ-
 δανο⁷⁴ τὸ Σωκράτη ὁ Ξανθικλῆς ὁ Ἀχαιός, τὸν Ἀγία ὁ Κλεάνορας
 ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία, τὸ Μένωνα ὁ Φιλῆσιος ὁ Ἀχαιός καὶ τὸν Πρό-
 ξενο ὁ Ξενοφώντας ὁ Ἀθηναῖος.

ΚΕΦ. 2

1-3

*Ὁμιλία τοῦ
Χειρίσοφου
στό στρατό.*

1 "Ὅταν εἶχε γίνεῖ ἡ ἐκλογή, τὴν ὥρα πού ἄρχιζε σχεδόν νά ξη-
 μερώνει, ἔφτασαν οἱ ἀρχηγοὶ στή μέση τοῦ στρατοπέδου κι ἀπο-
 φάσισαν νά τοποθετήσουν προφυλακές καὶ νά συγκεντρώσουν
 τοὺς στρατιῶτες. Μόλις μαζεύτηκαν κι αὐτοί, σηκώθηκε πρῶτος ὁ
 Χειρίσοφος ὁ Λακεδαιμόνιος καὶ εἶπε τοῦτα δώ: «Στρατιῶτες, οἱ
 2 τωρινές στιγμές εἶναι δύσκολες, ἀφοῦ στερηθήκαμε τέτοιους στρα-
 3 τηγούς καὶ λοχαγούς καὶ στρατιῶτες. Ἀκόμα κι ὁ Ἀρταῖος μέ τό
 στρατό του μᾶς ἔχουν προδώσει, αὐτοὶ πού ἦταν πρωτύτερα σύμ-
 3 μαχοί μας. Πρέπει ὁμως μέσα στίς συνθήκες πού δοσκόμαστε νά
 φανοῦμε γενναῖοι ἄντρες καὶ νά μὴ φοδηθοῦμε, ἀλλὰ νά προσπα-
 θήσουμε νά γλιτώσουμε, ἂν μπορούμε, μέ μιά νίκη πού θά μᾶς δώ-
 σει τιμὴ. Ἀλλιώτικα, νά πεθάνουμε τουλάχιστο δοξασμένοι καὶ νά
 μὴν πέσουμε ποτέ ζωντανοὶ στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν. Γιατί νομίζω
 πῶς τότε θά παθαίναμε τέτοιες συμφορές, πού μακάρι νά τίς
 ἔστελναν οἱ θεοὶ στοὺς ἐχθροὺς μας».

4-6

*Ὁμιλία τοῦ
Κλεάνορα.*

4 "Ὑστερα ἀπ' αὐτόν σηκώθηκε ὁ Κλεάνορας ὁ Ὀρχομένιος καὶ
 μίλησε ἔτσι: «Βλέπετε, στρατιῶτες, τοὺς ψευτικούς ὄρκους καὶ τὴν
 ἀσεβεία τοῦ βασιλιά. Βλέπετε καὶ τὴν ἀπιστία τοῦ Τισσαφέρνη,
 πού μᾶς ἔλεγε πῶς ἡ χώρα του εἶναι γειτονική μέ τὴν Ἑλλάδα καὶ

74. Αὐτό ἦταν τὸ ὄνομα μιᾶς πόλης, πού θρῖσκόταν κοντά στὸν Ἑλλη-
 σποντο καὶ ἀνῆκε στὴν Τρωάδα.

γι' αὐτό θά φρόντιζε πάρα πολύ νά μᾶς σῶσει, κι ἀκόμα μᾶς ὁρκίστηκε ὁ ἴδιος, δίνοντάς μας τό δεξιόν του χέρι. Μά ὁ ἴδιος μέ ἀπάτη ἔπιασε τοὺς στρατηγούς καί δέ σεβάστηκε τό Δία πού προστατεῦει τοὺς ξένους, παρὰ ἀφ' οὗ ἔφαγε πρῶτα σ' ἓνα τραπέζι μέ τόν Κλέαρχο, ὥστερα μέ πανουργίες ἐξαπάτησε τοὺς ἄντορες καί τοὺς σκότωσε. Κι ὁ Ἀριαῖος, πού ἐμεῖς θέλαμε νά τόν κάμουμε βασιλιά, 5 καί μέ ὅρκους ἐγγυηθήκαμε πῶς δέ θά προδώσει ὁ ἓνας τόν ἄλλο, οὔτε τοὺς θεοὺς φοβήθηκε κι αὐτός οὔτε τόν πεθαμένο Κύρο σεβάστηκε, παρόλο πού ἐκεῖνος τόν τιμοῦσε ὑπερβολικά, ὅσο ὀρισκόταν στή ζωή. Τώρα ἐφ' ὅσον ἀπό κοντά μας καί πῆγε μέ τοὺς μεγάλους ἐχθρούς τοῦ Κύρου, ἐνῶ ἐμᾶς, τοὺς φίλους του, ζητάει τρόπο νά μᾶς καταστρέψει. Μά αὐτοὺς μακάρι νά τοὺς τιμωρήσουν οἱ θεοί. Ἐμεῖς ὁμως πρέπει, ἀφ' οὗ τά ὀλέπομε αὐτά, νά μὴν ξεγελα- 6 στοῦμε ποτέ πιά ἀπ' αὐτοὺς, παρὰ νά πολεμήσουμε ὅσο μπορούμε πιο παλικάρῃσια καί νά πάθουμε ἐκεῖνο πού ἀρέσει στοὺς θεοὺς».

7-32

Ὑστερα σηκώνεται ὁ Ξενοφώντας ὀπλισμένος γιά μάχη, ὅσο 7 μπορούσε πιο ὁμορφα. Καί τοῦτο γιατί νόμιζε πῶς, ἂν οἱ θεοὶ δώσουν τή νίκη, ὁ ὠραιότερος στολισμός ταιριάζει στό νικητή. Ἄν πάλι χρειάζοταν νά πεθάνει, ἦταν ὀρθό νά θεωρήσει τόν ἑαυτό του πῶς ἄξιζε νά στολιστεῖ ὠραιότατα καί νά ὀρεῖ τό θάνατο μέσα σ' αὐτόν τό στολισμό. Ἀρχισε λοιπόν νά μιλάει ἔτσι: «Τοὺς ψεύτικους ὅρκους τῶν βαρβάρων καί τὴν ἀπιστία τους σᾶς τά ἔχει ἀναπτύ- 8 ξει ὁ Κλεάνορας, νομίζω ὁμως πῶς τά ξέρετε κι ἐσεῖς. Ἄν λοιπόν ἐπιμένουμε νά ξανασυνεννοηθοῦμε φιλικὰ μαζί τους, σημαίνει ὅτι ἔχομε χάσει ἐντελῶς τό θάρρος μας, τὴ στιγμή πού ὀλέπομε τά ὅσα ἔπαθαν οἱ στρατηγοὶ μας, ὅταν τοὺς ἐμπιστεύτηκαν τόν ἑαυτό τους βασισμένοι στά λόγια τους. Ἄν ὁμως ἔχουμε στό νοῦ μας μέ τά ὄπλα στά χέρια νά τοὺς τιμωρήσουμε γιά ὅσα μᾶς ἔχουν κάμει, καί ἀπό δῶ καί πέρα νά τοὺς πολεμοῦμε μέ κάθε τρόπο, τότε θά ἔχουμε πολλές καί δάσιμες ἐλπίδες νά σωθοῦμε, μέ τὴ βοήθεια τῶν θεῶν». Τὴν ὥρα πού τά ἔλεγε αὐτά, φταρνίζεται 75 κάποιος. Οἱ στρατιώ- 9

Ὁμιλία τοῦ
Ξενοφώντα.

75. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὸ φτάρνισμα τὸ θεωροῦσαν καλὸ σημάδι (βλ. καί Ὁμήρου Ὀδύσσεια ρ στ. 539), πού τὸ ἔστελνε γιά προμήνυμα ὁ Ζεύς Σωτήρ. Σ' αὐτόν καί προσεύχονται.

- τες, μόλις άκουσαν τό φτάριισμό, όλοι μέ τήν ίδια διάθεση προ-
 σευχήθηκαν στό θεό, καί ό Ξενοφώντας είπε: "Άφού τή στιγμή πού
 μιλούσαμε γιά τή σωτηρία μας, παρουσιάστηκε αυτό τό καλό ση-
 μάδι, σταλμένο από τό Δία τό σωτήρα, στρατιώτες, νομίζω πώς
 πρέπει νά τάξουμε σ' αυτόν τόν θεό πώς θά του προσφέρουμε θυ-
 σίες ευχαριστήριες γιά τή διάσωσή μας, σέ οποιαδήποτε φιλική
 χώρα πρωτοπάμε. Νά τάξουμε άκόμα πώς θά θυσιάσουμε καί
 στους άλλους θεούς, άνάλογα μέ τίς δυνάμεις μας. "Όποιος συμ-
 φωνεί μ' αυτά, είπε, νά σηκώσει τό χέρι». "Όλοι σηκώσαν τά χέρια
 τους. "Υστερ' απ' αυτό προσευχήθηκαν κι έψαλαν τόν παιάνα⁷⁶.
 Καί όταν έκπληρώσανε τό χρέος τους πρós τούς θεούς, ό Ξενο-
 φώντας ξανάρχισε τό λόγο του καί μίλησε έτσι: «Έλεγα πρωτύτε-
 10 ρα πώς έχομε πολλές καί βάσιμες έλπίδες νά σωθούμε. Γιατί, πρώτα
 πρώτα, έμείς φυλάμε τούς όρκους τών θεών, ενώ οί έχθροί καί
 τούς όρκους έχουν πατήσει καί, αντίθετα πρós αυτούς, έχουν
 παραδίσει τίς συμφωνίες. Άφού έτσι είναι τά πράγματα, οί θεοί
 φυσικά θά είναι έχθροί στους αντίπαλούς μας καί σύμμαχοι δικοί
 μας. Αυτοί έχουν τή δύναμη καί τούς μεγάλους νά τούς κάνουν
 γρήγορα μικρούς καί τούς μικρούς, όταν θορίσκονται σέ κρίσιμες
 στιγμές, νά τούς σώζουν εύκολα, φτάνει νά τό θέλουν. "Υστερα θά
 11 σάς θυμίσω καί τούς κινδύνους πού πέρασαν οί πρόγονοί μας, γιά
 νά ξέρετε πώς σάς ταιριάζει νά είστε γενναίοι καί πώς οί γενναίοι
 σώζονται μέ τή δοήθεια τών θεών καί από τρομερούς κινδύνους.
 "Όταν ήρθαν δηλαδή οί Πέρσες κι εκείνοι πού τούς άκολουθούσαν
 μέ πάρα πολύ μεγάλο στρατό γιά νά καταστρέφουν τήν Άθήνα,
 μόνοι οί Άθηναίοι τόλμησαν νά τούς αντίδραθούν καί τούς
 12 νίκησαν⁷⁷. Είχαν τάξει τότε στή θεά Άρτέμιδα πώς όσους έχθρούς
 σκοτώσουν, τόσα χρονιάρικα γίδια⁷⁸ θά τής θυσιάσουν. Έπειδή

76. Τόν παιάνα συνήθιζαν νά τόν ψέλουν πριν από τή μάχη.

77. Πρόκειται γιά τή μάχη καί τή νίκη στό Μαραθώνα, τό 490 π.Χ.

78. Τό χρονιάρικο γίδι λεγόταν χ ι μ α ι ρ α . Στην άρχαία έλληνική μυθο-
 λογία, όμως, χίμαιρα όνομαζόταν ένα τέρας πού είχε κεφάλι λιονταριού,
 σώμα γιδιού καί ουρά δράκοντα.

ὁμως δὲν μποροῦσαν νά θροῦν ἀρκετά, ἀποφάσισαν νά θυσιάζουν
κάθε χρόνο πεντακόσια. Καί συνεχιζοῦν νά κάνουν αὐτὴν τὴ θυ-
σία ἀκόμα καί σήμερ⁷⁹. Ἀργότερα, ὅταν ὁ Ξέρξης συγκέντρωσε 13
ἐκεῖνο τὸν ἀμέτρητο στρατό καί δάδισε ἐνάντια στὴν Ἑλλάδα,
καί τότε οἱ πρόγονοί μας νίκησαν τοὺς δικοὺς τοὺς καί στὴ στεριά
καί στὴ θάλασσα⁸⁰. Ἀπόδειξη γι' αὐτές τίς νίκες εἶναι τὰ τρόπαια 81
ποὺ ὀλέπομε, μὰ πιὸ μεγάλη ἀπόδειξη εἶναι ἡ ἐλευθερία τῶν πό-
λεων, ὅπου ἐσεῖς γεννηθήκατε καί ἀνατραφήκατε. Γιατί κανέναν
ἄνθρωπο δὲν ἔχετε κυρίαρχο καί δὲ λατρεύετε ἄλλον, παρὰ μονά-
χα τοὺς θεοὺς. Ἀπὸ τέτοιους προγόνους κατάγεστε. Δὲ θέλω νά 14
πῶ μ' αὐτά πῶς ἐσεῖς τοὺς ντροπιάζετε, ἀφοῦ πρὶν λίγες μέρες
ἀντιμετωπίσατε τοὺς ἀπογόνους ἐκείνων τῶν Περσῶν καί τοὺς νι-
κήσατε μὲ τὴ βοήθεια τῶν θεῶν, παρόλο ποὺ ἦταν πολὺ περισσό-
τεροί σας. Καί ἀφοῦ φαινόσασταν γενναῖοι τότε ποὺ πολεμοῦσατε 15
νά κάμετε τὸν Κύρο βασιλιά, τώρα, ποὺ ἀγωνίζεστε γιὰ τὴ δική
σας σωτηρία, ταιριάζει νά εἶστε πολὺ γενναϊότεροι καί προθυμό-
τεροι. Μὰ τοῦτη τὴ φορὰ πρέπει νά ἔχετε καί μεγαλύτερη τόλμη 16
ἀπέναντι στοὺς ἐχθροὺς. Γιατί τότε, παρόλο ποὺ δὲν τοὺς εἶχατε
δοκιμάσει καί ὀλέπατε πῶς ἦταν ἀμέτρητοι, ὁμως πήρατε τὸ θάρ-

79. Δὲν εἶναι δυνατό νά συνεχιζόταν ἀκόμα ὥς τότε ἡ θυσία τῶν 500
γιδιῶν κάθε χρόνο, μὲ σκοπὸ νά ξεπληρωθεῖ τὸ τάξιμο ποὺ εἶχαν κάμει οἱ
Ἀθηναῖοι στὴν Ἀρτέμιδα. Καί τοῦτο, γιατί στοὺς Μαραθῶνα σκοτώθηκαν
6.000 Πέρσες, ὅπως μᾶς ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος (ΣΤ' 117). Ἔτσι σὲ δεκαετία
χρόνια ἔπρεπε νά εἶχε ξεπληρωθεῖ τὸ τάξιμο, ἐνῶ τώρα, ποὺ μιλάει ὁ Ξε-
νοφώντας (401 π.Χ.), ἔχουν περάσει ὁλόκληρα ἐνενήντα χρόνια ἀπὸ τὴ
μάχη τοῦ Μαραθῶνα. Ἡ θυσία συνεχιζόταν νά γίνεται κάθε χρόνο, τὴν
ἡμέρα τῆς γιορτῆς τῆς Ἀρτέμιδας, ἀπὸ καθιερωμένη συνήθεια πιά καί
ἄσχετα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν σκοτωμένων Περσῶν.

80. Δηλαδή στὴ Σαλαμίνα (480 π.Χ.), στὶς Πλαταιές καί στὴ Μυκάλη
(479 π.Χ.) Ὁ στρατὸς τοῦ Ξέρξη γιὰ τὴ μεγάλη αὐτὴ ἐπιχείρηση ὑπολογί-
ζεται σὲ ἓνα ἑκατομμύριο ἄνδρες περίπου.

81. Τὰ τρόπαια ἦταν ἀσπίδες καί ἄλλα ὅπλα τῶν ἐχθρῶν, κρεμασμένα σὲ
δέντρο. Στήνονταν ἀπὸ τοὺς νικητὲς στὸν τόπο τῆς μάχης.

- ρος νά θαδίσετε καταπάνω τους μέ τήν πατροπαράδοτη παλικά-
ριά. Καί τώρα πού τοὺς ἔχετε δοκιμάσει καί ξέρετε πώς δέ θέλουν
νά σᾶς ἀντιστέκονται, παρόλο πού εἶναι πολὺ περισσότεροί σας.
- 17 ποιὸς λόγος ὑπάρχει πιά νά τοὺς φοδόσατε; Οὔτε ὅμως γι' αὐτό
νά νομίζετε πώς ὑστερεῖτε, ἐπειδὴ δηλαδή οἱ στρατιῶτες τοῦ
Ἀρμαίου, πού ἦταν πρωτύτερα μαζί μας, τώρα ἔφυγαν ἀπὸ μᾶς
καί πῆγαν μέ τοὺς ἐχθρούς. Γιατί αὐτοὶ εἶναι ἀκόμα πιὸ δειλοὶ ἀπὸ
τοὺς νικημένους ἀντιπάλους μας, κι ἔτσι πῆγαν μέ κείνους κι ἄφη-
σαν ἐμᾶς. Μά ὅσους ἔχουν τή διάθεση νά τό βάζουν πρώτοι στά πό-
δια, εἶναι πολὺ προτιμότερο νά τοὺς ὀλέσουμε στήν παράταξη τῶν
- 18 ἐχθρῶν παρὰ στή δική μας. Ἄν πάλι κάποιος ἀπὸ σᾶς στενοχω-
ριέται πού ἐμεῖς δέν ἔχομε ἱππικό, ἐνῶ οἱ ἐχθροὶ ἔχουν πολὺ, νά
σκεφτεῖτε πώς οἱ δέκα χιλιάδες ἱππεῖς δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ
δέκα χιλιάδες ἄνθρωποι. Γιατί ποτέ ὥς τώρα στή μάχη δέ σκοτώ-
θηκε κανένας ἀπὸ δάγκωμα ἢ ἀπὸ κλωτσιά ἀλόγου, παρὰ οἱ στρα-
19 τῶτες εἶναι ἐκεῖνοι πού κατορθώνουν ὅτι γίνεται στίς μάχες. Μέ
αὐτά τά δεδομένα, ἐμεῖς ὀρискόμαστε σέ πολὺ σταθερότερο ὄχημα
ἀπὸ τοὺς ἱππεῖς. Γιατί ἐκεῖνοι εἶναι κρεμασμένοι πάνω σέ ἄλογα
καί φοδοῦνται ὄχι μονάχα ἐμᾶς, ἀλλὰ καί μήπως πέσουν κάτω.
Ἐνῶ ἐμεῖς, πού θαδίζομε πάνω στή γῆ, πολὺ δυνατότερα θά χτυ-
πήσουμε ὅποιον μᾶς ζυγώσει καί πολὺ εὐκολότερα θά πετύχουμε
ὅποιον θέλουμε. Μονάχα σ' ἓνα πράγμα εἶναι ἀνώτεροί μας οἱ ἱπ-
πεῖς, σὸ ὅτι αὐτοὶ μποροῦν νά φῶνουν μέ μεγαλύτερη ἀσφάλεια
- 20 ἀπὸ μᾶς. Ἄν πάλι ἔχετε θάρρος στίς μάχες, στενοχωριέστε ὅμως
ἀπ' αὐτό, ὅτι δηλαδή δέ θά εἶναι πιά ὁδηγός σας ὁ Τισσαφέρνης
οὔτε θά σᾶς δίνει ὁ βασιλιάς τρόφιμα ν' ἀγοράσετε, σκεφτεῖτε ποιό
ἀπὸ τὰ δυο εἶναι προτιμότερο: Νά ἔχομε στήν πορεία μας ὁδηγό
τόν Τισσαφέρνη, πού ἀποδείχτηκε πώς μηχανεύεται κακὰ γιά μᾶς,
ἢ ἄνθρώπους πού θά τοὺς πιάσουμε ἐμεῖς αἰχμάλωτους καί θά τοὺς
προστάζουμε νά μᾶς ὁδηγοῦν; Αὐτοὶ θά ξέρουν κιόλας πώς ἂν μᾶς
- 21 δολάφουν, θά δολάφουν τή ζωή τους καί τὰ σώματά τους. Ὅσο γιά
τὰ τρόφιμα, τί νομίζετε πώς εἶναι προτιμότερο: νά τὰ ψωνίζουμε
ἀπὸ τήν ἀγορά πού μᾶς ἐτοίμαζαν αὐτοί, ὅπου μᾶς ἔδιναν μικρὲς
ποσότητες κι ἐπαιρναν πολλὰ χρήματα —τώρα πιά κι αὐτὰ μᾶς
λείπουν— ἢ νά τὰ παίρνουμε οἱ ἴδιοι σέ ὅποια ποσότητα θέλει ὁ
- 22 καθένας μας, ἀφοῦ θά εἴμαστε νικητές; Ἄν ὅμως ἔχετε τή γνώμη

πώς αὐτά εἶναι καλύτερα ὅπως τά εἶπα, ἀλλὰ νομίζετε πώς τά πο-
 τάμια εἶναι ἓνα ἀξεπέραστο ἐμπόδιο καί πώς ξεγελαστήκαμε πολύ
 πού τά περάσαμε.⁸² σκεφτεῖτε μήπως αὐτό εἶναι ἡ μεγαλύτερη
 ἀνοησία πού ἔκαμαν οἱ ὀάρδαροι. Γιατί ὅλα τά ποτάμια, κι ἂν
 εἶναι ἀπέραστα μακριά ἀπό τίς πηγές τους, μποροῦν νά περα-
 στοῦν ὅσο πλησιάζουμε τίς πηγές, καί τά νερά τους τότε δέ θά μᾶς
 ὀρέχουν οὔτε τά γόνατα. Ἄν τέλος οὔτε οἱ ποταμοί θά μᾶς ἐπιτρέ- 23
 ψουν νά περάσουμε οὔτε θά παροῦσιαστέ κανέναν ὁδηγό γιά τήν
 πορεία μας, ἀκόμα καί σ' αὐτή τήν περίπτωση δέν πρέπει νά ἀπο-
 γοητευτοῦμε. Γιατί γνωρίζουμε πώς οἱ Μυσοί, πού δέν εἶναι δυ-
 νατό νά παραδεχτοῦμε πώς εἶναι γενναιότεροί μας, κατοικοῦν μέ-
 σα στή χώρα τοῦ βασιλιά σέ πολλές καί πλούσιες καί μεγάλες πο-
 λιτεῖες. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τούς Πισίδες. Ὅσο γιά τοῦς Λυ-
 κάωνες, εἶδαμε μέ τά μάτια μας πώς ἔχουν πιάσει στούς κάμπους
 κάθε ὀχυρή τοποθεσία κι ἔτσι χαίρονται ὅ,τι ὀγάζει ἡ περσική
 χώρα. Γι' αὐτό θά ἔλεγα ὅτι δέν εἶναι ἀνάγκη νά δείχνουμε πώς 24
 ἔχομε ξεκινήσει μέ σκοπό νά πᾶμε στήν πατρίδα, ἀλλά νά κάνου-
 με τέτοιες ἐτοιμασίες, σά νά πρόκειται νά ἐγκατασταθοῦμε ἐδῶ.
 Γιατί ξέρω πώς ὁ βασιλιάς καί στούς Μυσοὺς θά ἔδινε πολλοὺς
 ὁδηγούς καί πολλοὺς ὁμήρους, ὥστε νά εἶναι σίγουροι πώς θά
 τοὺς στείλει ἔξω ἀπό τή χώρα χωρίς κατεργαριές, καί ἀκόμα καί
 δρόμους θά μπορούσε νά τοὺς φτιάξει, ἂν ἤθελαν νά φύγουν μέ
 τέθριππα⁸³. Ξέρω ἐπίσης πώς καί σ' ἐμᾶς θά ἔκανε τά ἴδια μέ πολύ
 μεγάλη εὐχαρίστηση, ἂν ἔδλεπε πώς τακτοποιοῦμε τά πράγματά
 μας μέ σκοπό νά μείνουμε στή χώρα του. Φοβοῦμαι ὁμως, ὅταν 25
 συνηθίσουμε νά ζοῦμε χωρίς δουλειά καί νά περνᾶμε πλούσια
 ζωή, μήπως ξεχάσουμε τό γυρισμό στήν πατρίδα σάν τοὺς
 λωτοφάρους⁸⁴. Γι' αὐτό μοῦ φαίνεται πώς εἶναι σωστό καί δίκαιο 26

82. Οἱ Ἕλληνες εἶχαν περάσει τόν Τίγρητα καί τό Φύσκο (βλ. Βιβλ. Δεῦτε-
 ρο, κεφ. 4, παράρτ. 24 - 25).

83. Τά τέθριππα ἦταν ἀμάξια πού σέρνονταν ἀπό τέσσερα ἄλογα.

84. Δηλαδή σάν τοὺς συντρόφους τοῦ Ὀδυσσεά, πού ἔφαγαν τὸ λωτό καί
 λησιμόνησαν τήν πατρίδα (Ὀμήρου Ὀδύσ. ι, στ. 83).

- νά προσπαθήσουμε πρώτα νά πάμε στην Ἑλλάδα καί στούς δικούς μας, καί νά δεῖξουμε στούς Ἑλληνες πώς θέλουν καί εἶναι φτωχοί, ἐνῶ μποροῦν νά φέρουν ἐδῶ τοὺς συμπατριῶτες πού περνοῦν ἐκεῖ στερημένη ζωή, καί νά τοὺς βλέπουν νά ζοῦν πλούσια. Ὅλα ὅμως αὐτά τὰ ἀγαθὰ, στρατιῶτες, εἶναι φανερό πώς ἀνήκουν στοὺς νικητές. Πρέπει λοιπόν νά ποῦμε τοῦτο, πώς μπορούμε νά θαδίζουμε μέ μεγαλύτερη ἀσφάλεια καί, ἂν παρουσιαστεῖ ἀνάγκη
- 27 νά πολεμοῦμε, πώς θά πολεμήσουμε καλύτερα. Πρώτα πρώτα λοιπόν, εἶπε, μοῦ φαίνεται καλὸ νά κάψουμε ὁλότελα τ' ἀμάξια μας, γιὰ νά μὴ μᾶς διευθύνουν τὰ ζῶα πού τὰ σέρνουν σά νά εἶναι στρατηγοί, παρὰ νά θαδίζουμε ὅπου ἀπαιτεῖ τό συμφέρον τοῦ στρατεύματος. Ὑστερα νά κάψουμε ὁλότελα καί τίς σκηνές. Γιατί αὐτές μονάχα ἐνόχληση μᾶς δημιουργοῦν μέ τὴ μεταφορά τους, ἐνῶ δὲν ὠφελοῦν σέ τίποτα οὔτε γιὰ τὴ μάχη, οὔτε γιὰ τὴν προμή-
- 28 θεια τῶν τροφίμων. Ἀκόμα πρέπει νά ξεφορτωθοῦμε κι ὅσες ἀπὸ τίς ἄλλες ἀποσκευές εἶναι ἄχρηστες, καί νά κρατήσουμε μονάχα ὅσες μᾶς χρειάζονται γιὰ τὸν πόλεμο ἢ γιὰ τὰ φαγητά ἢ τὰ ποτά. Ἔτσι πάρα πολλοὶ ἀπὸ μᾶς θά κρατοῦν ὅπλα, ἐνῶ στὴ μεταφορὰ τῶν ἀποσκευῶν θά χρησιμοποιηθοῦν ἐλάχιστοι. Γιατί, ὅπως ξερετε, ὅταν κανεῖς νικηθεῖ, ὅλα τὰ πράγματά του ἀνήκουν σέ ἄλλους. Ἄν ὅμως νικήσουμε, τότε πρέπει νά θεωροῦμε καί τοὺς ἐχθροὺς
- 29 σάν ἀχθοφόρους δικούς μας. Τώρα μοῦ ὑπολείπεται νά μιλήσω γιὰ κείνο πού, κατὰ τὴ γνώμη μου, εἶναι σπουδαιότατο. Βλέπετε δηλαδή πώς καί οἱ ἐχθροὶ δὲν τόλμησαν νά μᾶς κηρύξουν τὸν πόλεμο πρωτύτερα, παρὰ ὅταν ἐπιασαν τοὺς στρατηγοὺς μας. Καί τοῦτο γιατί νόμιζαν πώς, ὅσο ὑπάρχουν ἀρχηγοί κι ἐμεῖς ἐκτελοῦμε τίς διαταγές τους, μπορούμε νά νικήσουμε στὸν πόλεμο· ἂν ὅμως ἐπιασαν τοὺς ἀρχηγούς, νόμιζαν πώς ἐμεῖς θά καταστροφούμε
- 30 με ἀπὸ τὴν ἀπειθαρχία καί τὴν ἀκαταστασία. Πρέπει λοιπόν οἱ τωρινοὶ ἀρχηγοὶ νά εἶναι πολὺ πιο δραστήριοι ἀπὸ τοὺς προηγούμενους, ἐνῶ οἱ στρατιῶτες πρέπει νά ὑπακούουν καί νά πειθαρχοῦν
- 31 τῶν τώρα περισσότερο ἀπὸ πρῶτα. Κι ἂν κανένας δὲν πειθαρχεῖ, νά πάρουμε ἀπόφαση νά τὸν τιμωρήσῃ ἐκεῖνος πού θά τύχει νά τὸν βλέπει, μαζί μέ τὸν ἀρχηγό. Ἔτσι οἱ ἐχθροὶ θά ὀγοῦν πέρα γιὰ πέρα γελασμένοι. Γιατί σήμερα κιόλας θά δοῦν δέκα χιλιάδες Κλέαρχους ἀντὶ γιὰ ἓναν, πού δὲ θά ἐπιτρέψουν σέ κανένα νά

φανεί δειλός. Μά είναι πιά ώρα νά τελειώνω, γιατί μπορεί νά φα- 32
νοῦν ἀμέσως οἱ ἐχθροί. Σέ ὅποιον λοιπόν αὐτά πού εἶπα φαίνο-
νται καλά, ἄς τά ἐπιδοκιμάσει ὅσο γίνεται πιο σύντομα γιά ν' ἀρχί-
σουμε νά τά ἐφαρμόζουμε. Ἄν πάλι ὑπάρχει καμιά ἄλλη λύση
καλύτερη ἀπ' αὐτήν, ἄς μή διστάσει νά τήν προτείνει καί ὁ πιο
ἄπειρος στρατιώτης. Γιατί ὅλοι μαζί νιώθουμε τήν ἀνάγκη νά
σωθοῦμε».

Ἦτοτε ἅπ' αὐτά ὁ Χειρίσοφος εἶπε: «Ἄν χρειάζεται καί κάτι 33
ἄλλο, ἐκτός ἀπ' αὐτά πού εἶπε ὁ Ξενοφώντας, θά μπορέσουμε καί
λίγο ἀργότερα νά τό σκεφτοῦμε. Μοῦ φαίνεται ὅμως ὅτι τό καλύ-
τερο εἶναι νά ἐγκρίνουμε, ὅσο γίνεται πιο γρήγορα, ἐκεῖνα πού
πρότεινε τώρα. Ἄς σηκώσει λοιπόν τό χέρι του, ὅποιος νομίζει
πώς αὐτά εἶναι καλά». Ὅλοι σηκώσαν τά χέρια. Ὁ Ξενοφώντας
τότε ξανασηκώθηκε καί εἶπε: «Ἀκούστε, στρατιῶτες, ὅσα ἀκόμα
μοῦ φαίνονται καλά. Εἶναι φανερό πώς πρέπει νά διαδίσουμε σέ 34
μέρη, ὅπου θά προμηθευτοῦμε τροφίμα. Καί μαθαίνω πώς ὑπάρ-
χουν ὁμορφα χωριά, πού δέν ἀπέχουν ἀπό δώ παραπάνω ἀπό εἴ-
κοσι στάδια. Σίγουρα, δέ θά μᾶς φαινόταν παράξενο, ἂν οἱ 35
ἐχθροί μᾶς ἐπαιρναν κυνήγι, ὅταν φεύγουμε, ὅπως κάνουν ἀκρι-
βῶς τά φοβιτσιάρικα σκυλιά πού κυνηγοῦν καί δαγκώνουν, ἂν
μποροῦν, τοὺς περαστικούς, ἐνῶ ἅμα δοῦν ἀνθρώπους πού τρέ-
χουν ξοπίσω τους, τό βάζουν στά πόδια. Ἦσως λοιπόν θά μπο- 36
ρούσαμε νά διαδίσουμε μέ μεγαλύτερη ἀσφάλεια, ἂν βάζαμε τοὺς
στρατιῶτες σέ σχηματισμό πλαισίου,⁸⁵ γιά νά θρίσκονται πιο ἀ-
σφαλισμένα τά φορητά ζῶα καί τό ἄμαχο πλῆθος.⁸⁶ Γι' αὐτό, ἂν
ἀπό τώρα ὀρίζονταν ποιοί πρέπει νά πηγαίνουν μπροστά στό
πλαῖσιο καί νά διοικοῦν τήν ἐμπροσθοφυλακή, ποιοί νά θρίσκο-
νται στήν κάθε μία πλευρά του, καθώς κι ἐκεῖνοι πού θά εἶναι στήν
ὀπισθοφυλακή, δέ θά χρειαζόταν νά παίρνουμε ἀποφάσεις ὅταν
κάνουν τήν ἐπίθεση οἱ ἐχθροί, παρὰ στή στιγμή θά χρησιμοποιού-

33-39

*Ἔγκριση
τῶν προτά-
σεων τοῦ
Ξενοφόντα
καί συμπλη-
ρωματικές
συμβουλές
του.*

85. Ὁ σχηματισμός αὐτός ἦταν ἓνα ὀρθογώνιο τετράπλευρο.

86. Τό ἄμαχο πλῆθος τό ἀποτελοῦσαν οἱ μάντις, οἱ κήρυκες, οἱ δοῦλοι
καί οἱ γυναῖκες.

37 σ'αμε συνταγμένο τό στρατό. Ἄν λοιπόν κανένas ἔχει κάποια καλύτερη γνώμη, ἄς γίνουν ἀλλιώτικα τὰ πράγματα. Ἄν ὄχι, ἄς μπει ἐπικεφαλῆς ὁ Χειρίσοφος, μιά πού εἶναι καί Σπαρτιάτης. Τίς δύο πλευρές ἄς τίς διοικούν δύο στρατηγοί, οἱ πῖο μεγάλοι στήν ἡλικία, καί τήν ὀπισθοφυλακή νά τήν ἀναλάβουμε γιά τήν ὥρα ἐμεῖς οἱ 38 πῖο νέοι, δηλαδή ἐγώ καί ὁ Τιμασίωνas. Καί ἀπό δῶ καί πέρα, δοκιμάζοντας αὐτόν τό σχηματισμό τοῦ στρατοῦ, θά ἀποφασίζουμε ἐκεῖνο πού θά μᾶς φαίνεται κάθε φορά ὅτι εἶναι προτιμότερο. Ἄν ὁμως κάποιος ἄλλος βλέπει κάτι καλύτερο, ἄς τό πεί». Ἐπειδή κανένas δέν εἶχε ἀντίρρηση, εἶπε: «Σέ ὅποιον αὐτά φαίνονται καλύτερα, 39 νά σηκώσει τό χέρι». Ἐτσι ἀποφασίστηκαν αὐτά. «Τώρα, λοιπόν, πρόσθεσε ὁ Ξενοφώντας, πρέπει νά φύγουμε καί νά ἐκτελέσουμε τίς ἀποφάσεις μας. Καί ὅποιος ἀπό σᾶς ἔχει λαχτάρα νά δεῖ τοὺς δικούς του, ἄς μὴν ξεχνᾷ πῶς πρέπει νά εἶναι παλικάρι. Γιατί ἀλλιώτικα δέν εἶναι δυνατό νά πετύχει τέτοιο πρᾶγμα. Ὅποιος πάλι ἀγαπᾷ τή ζωή, ἄς προσπαθεῖ νά νικά. Γιατί οἱ νικητές σκοτώνουν ἐνῶ οἱ νικημένοι σκοτώνονται. Ἄν τέλος κανένas λαχταρᾷ ν' ἀποκτήσει χρήματα, ἄς βάλει τὰ δυνατά του νά θγεῖ νικητής. Γιατί οἱ νικητές καί τὰ δικά τους διατηροῦν καί τῶν νικημένων τὰ πρᾶγματα παίρνουν».

ΚΕΦ. 3

1-5

Προτάσεις
τοῦ Μιθρα-
δάτη.

- 1 Ὅταν εἰπώθηκαν αὐτά, σηκώθηκαν ὅλοι κι ἔφυγαν. Ἐκαψαν ὀλότελα τὰ ἀμάξια καί τίς σκηνές, κι ἀπό τὰ παραπανίσια πρᾶγματα ἔδινε ὁ ἕνας στόν ἄλλον ἂν χρειάζοταν κάτι, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα τὰ ἔριχναν στή φωτιά. Σάν τὰ ἔκαμαν αὐτά, ἄρχισαν νά τρῶνε. Καί τήν ὥρα τοῦ φαγητοῦ ἐρχεται ὁ Μιθραδάτης μέ τριάντα πάνω κάτω ἱππεῖς, κάλεσε τοὺς στρατηγοὺς καί, ἀφοῦ στάθηκε σέ ἀπό- 2 σταση πού νά ἀκούεται, εἶπε αὐτά ἐδῶ: «Ἐγώ, Ἕλληνες, καί στόν Κύρο ἤμουν ἀφισιωμένοι, ὅπως ξέρετε, καί ἀπέναντί σας τώρα ἔχω καλές διαθέσεις. Καί ἐδῶ πού ὀρίσκομαι ζῶ μέσα σέ μεγάλο φόβο. Γι' αὐτό ἂν σᾶς ἔδλεπα νά παίρνετε κάποια ἀπόφαση ἱκανή νά σᾶς σώσει, τότε θά ἐρχόμουν κοντά σας, μαζί μέ ὅλους τοὺς ἀκόλουθούς μου. Πέστε μου λοιπόν τί σκεφτεστε, σά νά τό λέτε σέ φίλο σας, σέ ἄνθρωπο πού ἔχει καλές διαθέσεις ἀπέναντί σας καί 3 πού θέλει νά κάνει μαζί σας τήν πορεία». Ὑστερ' ἀπό σύσκεψη, οἱ στρατηγοί ἀποφασίσαν νά τοῦ δώσουν αὐτή τήν ἀπάντηση, πού

τὴν εἶπε ὁ Χειρίσοφος: «Εἴμαστε ἀποφασισμένοι, ἂν μᾶς ἀφήσουν
 νά φύγουμε γιά τὴν πατρίδα μας, νά θαδίσουμε ἀνάμεσα ἀπὸ τὴ
 χώρα, ὅσο γίνεται χωρὶς νά προξηνήσουμε δῖλᾶδες. Ἄν ὅμως μᾶς
 ἐμποδίσει κανένας στὸ δρόμο, θά τὸν πολέμησουμε ὅσο μπορούμε
 γενναϊότερα». Ὁ Μιθραδάτης προσπαθοῦσε τότε νά τοὺς πείσει 4
 πὼς εἶναι ἀδύνατο νά σωθοῦν χωρὶς νά τὸ θέλει ὁ βασιλιάς. Ἀπ'
 αὐτὸ ἄρχισαν οἱ Ἕλληνες νά καταλαβαίνουν πὼς ἦταν σταλμένοι
 ὥς κατὰσκοπος, ἀφ' οὗ μάλιστα ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Τισ-
 σαφέρνη τὸν παρακολουθοῦσε, γιὰ νά θεβαιώσῃ τὴν ἀφοσίωσή
 του. Ἀπὸ τότε νόμισαν οἱ στρατηγοὶ πὼς ἦταν προτιμότερο νά 5
 ἀποφασίσουν νά κάνουν πόλεμο, χωρὶς νά δέχονται κήρυκες, ὅσο
 ὀρίσκονταν σέ ἐχθρική χώρα. Γιατί οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Περσῶν,
 πλησιάζοντας, προσπαθοῦσαν νά ἐξαγοράσουν τοὺς στρατιῶτες.
 Ἐξαγόρασαν μάλιστα ἓνα λοχαγό, τὸ Νίκαρχο ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία,
 ποὺ ἔφυγε κρυφά τὴ νύχτα μὲ εἴκοσι, πάνω κάτω, στρατιῶτες.
 Ὅταν τέλειωσαν τὸ φασητό, πέρασαν τὸ Ζαπάτα⁸⁷ ποταμὸ καὶ 6
 προχωροῦσαν συνταγμένοι, ἔχοντας στὴ μέση τὰ ὑποζύγια καὶ
 τοὺς ἄμαχους. Δὲν εἶχαν προχωρήσει πολὺ καὶ ξαναπαρουσιάζε-
 ται ὁ Μιθραδάτης μὲ διακόσιους περίπου ἱππεῖς καὶ μὲ τετρακό-
 σιους τοξότες καὶ σφεντονήτες⁸⁸, ἐλαφρότατα ὀπλισμένους καὶ
 εὐκίνητους. Ζύγωνε τοὺς Ἕλληνες σάν φίλος. Ὅταν ὅμως πῆγαν 7
 κοντά, ξαφνικά ἄλλοι ἀπ' αὐτοὺς, καὶ ἱππεῖς καὶ πεζοί, ἄρχισαν
 νά ρίχνουν δέλη μὲ τὰ τόξα, ἄλλοι πέτρες μὲ τίς σφεντόνες, καὶ πλή-
 γωσαν μερικοὺς. Στὸ μεταξὺ οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες ποὺ ἦταν
 στὴν ὀπισθοφυλακὴ κακοπαθοῦσαν, χωρὶς νά μποροῦν νά ἀντα-
 ποδώσουν τὰ χτυπήματα. Γιατί οἱ Κρητικοὶ ἔριχναν τὰ δέλη σέ
 κοντινότερη ἀπόσταση ἀπὸ τοὺς Πέρσες· καὶ ἀκόμα, ἐπειδὴ ἦταν
 ἐλαφρὰ ὀπλισμένοι, εἶχαν κλειστεῖ μέσα στὸ τετράπλευρο τῶν θα-
 ριά ὀπλισμένων στρατιωτῶν. Οἱ ἀκοντιστές πάλι ἔριχναν τὰ ἀκό-

6-10

Ἐπίθεση τοῦ
Μιθραδάτη.

87. Γιά τὸν ποταμὸ αὐτὸ μιλῆσαμε στὴ σημείωση 45.

88. Τὸ κύριο ὄπλο αὐτῶν τῶν πολεμιστῶν ἦταν ἡ σφεντόνη, δηλαδή ἓνα
 κομμάτι δέσμα ἢ πλεγμένο σχοινί, λίγο πλατὺ πρὸς τὴ μέση. Ἐκεῖ ἔδαζαν
 τὴν πέτρα ποὺ ἔριχναν ἐνάντια στὸν ἐχθρό.

Ἐφιππος πολεμιστής, γυρνώντας πρὸς τὰ πίσω, χτυπᾷ μὲ τὸ τόξο τὸν ἐχθρὸ πού τὸν κυνηγᾷ.

(Ἀγγειογραφία)

- ντία σὲ ἀπόσταση μικρότερη ἀπὸ κείνη πού χρειάζοταν γιὰ νὰ πε-
 8 τύχουν τοὺς σφεντονήτες. Γι' αὐτὸ νόμισε ὁ Ξενοφώντας πὼς ἔπρε-
 πε νὰ τοὺς κυνηγήσουν. Τοὺς πῆραν λοιπὸν κυνήγι ἐκεῖνοι ἀπὸ
 τοὺς ὀπλίτες καὶ τοὺς πελταστῆς, πού ἔτυχε νὰ δοῖσκονται μαζί του
 στὴν ὀπισθοφυλακή. Κυνηγώντας τους ὁμοῦ δὲν μπόρεσαν νὰ
 9 φτάσουν κανένα ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς. Γιατί οὔτε ἵππικὸ εἶχαν οἱ Ἕλ-
 ληνες, οὔτε οἱ πεζοὶ μπορούσαν νὰ προλαβαίνουν σὲ λίγο διάστη-
 μα τοὺς πεζοὺς, πού ἔφευγαν ἀπὸ μακρινὴ ἀπόσταση. Καὶ τοῦτο,
 ἐπειδὴ δὲν ἦταν δυνατό νὰ τοὺς κυνηγοῦν ἀπομακρυσμένοι πολὺ
 10 ἀπὸ τὸ ἄλλο στράτευμα. Οἱ θάρσαροι ἵππεις πάλι καὶ τὴν ὥρα πού
 ἔφευγαν, πλήρωναν τοὺς Ἕλληνες, χτυπώντας ἀπὸ τ' ἄλογά τους
 πρὸς τὰ πίσω μὲ τὰ δόλη, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ὅσο δρόμο ἔκαναν κατα-
 διώκοντας, ἄλλον τόσο ἔπρεπε νὰ γυρίσουν πίσω πολεμώντας.
 11 Ἔτσι ὁλόκληρη τὴν ἡμέρα δὲν προχώρησαν παραπάνω ἀπὸ εἴκοσι
 πέντε στάδια, κι ἔφτασαν κατὰ τὸ ὄραδν στὰ χωριά.

Τότε τοὺς ἔπιασε πάλι στενοχώρια⁸⁹. Καὶ ὁ Χειρίσοφος καὶ οἱ

89. Τὸ ἴδιο εἶχαν πάθει καὶ ὅταν πιάστηκαν οἱ στρατηγοὶ ἀπὸ τὸν Τισσα-
 φέρνη (δλ. Βιβλ. Τρίτο, κεφ. 1, παρᾶρρ. 3.)

πιό μεγάλοι στήν ἡλικία στρατηγοί τὰ ἔδωξαν μέ τόν Ξενοφώντα, γιατί κυνηγοῦσε τοὺς ἐχθροὺς θγαίνοντας ἀπὸ τὴν παρτάταξη. Ἔτσι ὄχι μονάχα ὁ ἴδιος ἐκινδύνευε, παρὰ καὶ τοὺς ἐχθροὺς δέν μπορούσε νά τοὺς δλάψει περισσότερο. Ὅταν τ' ἄκουσε ὁ Ξενο- 12 φώντας, ἔλεγε πὼς δίκαια τὸν κατηγοροῦσαν καὶ πὼς αὐτὸ τὸ ἐπιδεδαιώνουν τὰ ἴδια τὰ πράγματα. «Μά ἐγώ, εἶπε, ἀναγκάστηκα νά τοὺς κυνηγήσω, γιατί ἔδλεπα πὼς μένοντας στή θέση μας κακοπαθούσαμε, χωρὶς νά μπορούμε νά τοὺς ξεπληρώσουμε τὸ κακό· ὅταν ὁμως ἀρχίσουμε νά τοὺς κυνηγοῦμε, εἶπε, φάνηκαν πραγματικά αὐτά πού λέτε σεῖς. Δηλαδή καθόλου περισσότερο δέν μπορούσαμε 13 νά δλάψουμε τοὺς ἐχθροὺς, καὶ γυρίζαμε πίσω μέ μεγάλη δυσκολία. Στους θεοὺς λοιπόν πρέπει νά χρωστοῦμε εὐγνωμοσύνη, γιατί 14 δέν ἦρθαν μέ πολὺ στρατὸ ἀλλὰ μέ λίγους ἄντρες. Ἔτσι ἀπὸ τὴ μιά δέ μᾶς προξένησαν μεγάλη δλάδῃ, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἔγιναν ἀφορμὴ νά φανοῦν οἱ ἐλλείψεις μας. Γιατί τώρα οἱ ἐχθροὶ ρίχνουν μέ τὰ 15 τόξα καὶ μέ τίς σφεντόνες τόσο μακριά, ὅσο δέν μποροῦν νά ρίξουν οὔτε οἱ Κρητικοὶ τοξότες, οὔτε εἶναι δυνατὸ νά φτάσουν οἱ ἀκοντιστές. Ἔτσι, ὅταν τοὺς κυνηγοῦμε, δέν μπορούμε νά πηγαίνουμε σέ μεγάλη ἀπόσταση ἀπὸ τὸ στράτευμα· σέ μικρὴ πάλι ἀπόσταση ἓνας πεζὸς δικός μας, ἀκόμη καὶ ὁ πιὸ γρήγορος, κυνηγώντας δικόν τους δέ θά μπορούσε νά τὸν φτάσει, ἂν τοὺς χωρίζε μόνο τὸ διάστημα πού διανύει ἓνα δέλος.

*πονα τῶν
στρατηγῶν.*

Ἄν ἔχουμε λοιπόν σκοπὸ νά τοὺς ἐμποδίσουμε, ὥστε νά μὴν 16 μποροῦν νά μᾶς κάνουν κακὸ ὅσο προχωροῦμε, τότε εἶναι ἀνάγκη νά ἐτοιμάσουμε, ὅσο γίνεται πιὸ γρήγορα, σφεντονήτες καὶ ἱππεῖς⁹⁰. Μαθαίνω πὼς ἔχομε στὸ στρατὸ μας ἄντρες ἀπὸ τὴ Ρόδο καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς, ὅπως λένε, ξέρουν νά χτυποῦν μέ τίς σφεντόνες καὶ μάλιστα ἡ πέτρα πού ρίχνουν φτάνει σέ διπλάσια ἀπόσταση ἀπ' ὅ,τι φτάνει μέ τίς περσικές. Καὶ ρίχνουν οἱ Πέρσες σέ μι- 17 κρότερη ἀπόσταση, γιατί στίς σφεντόνες τους χρησιμοποιοῦν πέτρες σέ μέγεθος γροθιάς, ἐνῶ οἱ Ροδίτες ξέρουν νά μεταχειρίζο-

*16-20
Νέες προ-
τάσεις τοῦ
Ξενοφώντα.*

90. Τὸ ἐφευρετικὸ μυῶλό τοῦ Ξενοφώντα κατορθώνει νά ὁρεῖ τὸν τρόπο νά ἐτοιμάσει γιὰ μάχη σφεντονήτες καὶ ἱππεῖς, ἐνῶ δέν ὑπῆρχαν οὔτε σφεντόνες οὔτε ἄλλα.

Θώρακας από χαλκό.
Τόν βρήκαν στο Άργος.
σ' έναν τάφο ύστερο-
γεωμετρικής εποχής.

18 νται και μολυβένιες μπάλες. Έτσι, αν ερευνήσουμε να δούμε ποιοί
ἀπ' αὐτοὺς ἔχουν σφεντόνες, καὶ τίς πάρομε δίνοντάς τους χρή-
ματα, κι ἂν πληρώσουμε κι ἄλλα σὲ κείνους ποὺ θὰ δεχτοῦν νά
πλέκουν κι ἄλλες σφεντόνες⁹¹, ἂν ἀκόμα ἀπαλλάξουμε ἀπὸ κά-
ποιες ἀργαριεῖς ὅσους θὰ θέλουν νά εἶναι σφεντονητές μέσα στὴν
παράταξη, ἴσως θὰ παρουσιαστοῦν μερικοὶ ποὺ θὰ ἔχουν τὴν ἱκα-
νότητα νά μᾶς φανοῦν χρήσιμοι. Βλέπω ἐπίσης πὺς ὑπάρχουν
ἀλλοῖα στὸ στρατό· ἄλλα τὰ ἔχω ἐγώ, μερικά εἶναι ὑπολείμματα
19 ἀπὸ κείνα ποὺ εἶχε ὁ Κλέαρχος, κι ἄλλα πολλὰ τὰ ἔχομε πάρει ἀπὸ
τοὺς ἔχθρους καὶ τὰ χρησιμοποιοῦμε γιὰ φορηγὰ. Ἄν λοιπὸν ὅλα
αὐτὰ τὰ ξεχωρίσουμε καὶ δώσουμε στὴ θέση τους ἄλλα ζῶα γιὰ νά

91. Ἡ σφεντόνα δὲν ἦταν μονάχα δερματίνη, ἀλλὰ πολλὲς φορές καὶ ἀπὸ
σχίνοι πλεγμένο ἔτσι, ὥστε στὴ μέση νά εἶναι φαρδύτερο καὶ στὰ δυὸ ἅκρα
στενότερο.

Θώρακας (πίσω πλευ-
ρά). Ἐπάνω θορίσκο-
νται χαραγμένες διά-
φορες παραστάσεις.
(Ἀρχαιολογικό Μου-
σεῖο Ὀλυμπίας).

κουράζον τῖς ἀποσκευές, κι ἂν συγκροτήσουμε μονάδα ἵππικου,
ἴσως κι αὐτὴ θά ἐνοχλεῖ τοὺς ἐχθροὺς ὅταν τὸ θάζουν στὰ πόδια».
Κι αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Ξενοφῶντα φάνηκαν καλὰ. Ἔτσι τὴν ἴδια
νύχτα ὁρεθίστηκαν διακόσιοι, πάνω κάτω, σφεντονήτες, ἐνῶ τὴν ἄλ-
λῃ μέρα ἐγκρίθηκαν ἕστερ' ἀπὸ ἐξέταση πενήντα περὶ πον ἀλογα
καὶ καβαλάωηδες. Τοὺς ἔδωσαν τότε δερμάτινα χιτῶνια καὶ θώρα- 20
κες, κι ἔδωκαν ἀρχηγὸ τοῦ ἵππικου τὸ Λύκιο, τὸ γιό τοῦ Πολύ-
στρατου ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

Τὴν ἡμέρα ἐκείνη ἔμειναν ἐκεῖ⁹², τὴν ἄλλῃ ὁμοῦς σηκώθηκαν 1
πρῶτ' πρῶτ' καὶ συνέχισαν τὴν πορεία. Γιατὶ ἐπρεπε νὰ διαφύγουν

ΚΕΦ. 4

1-5

*Καινούρια
ἐπίθεση τοῦ
Μιθραδάτη.*

92. Ἐμείναν δηλαδή στὰ χωριά πού εἶχαν παρὶ προτέτερα (ὁλ. Βιβλ. Τρί-
το, κεφ. 2, παρὰ γρ. 34 καὶ κεφ. 3, παρὰ γρ. 1.).

- ἀπό κάποια χαράδρα καί φοδόνταν μήπως τοὺς ἐπιτεθοῦν οἱ
 2 ἐχθροὶ τὴν ὥρα ποὺ θά τὴν περνοῦσαν. "Ὅταν τὴν εἶχαν περάσει,
 ξαναπαρουσιάζεται ὁ Μιθραδάτης μέ χίλιους ἱππεῖς καί τέσσερις
 χιλιάδες, πάνω κάτω, τοξότες καί σφεντονήτες. Γιατί τόσοις ζήτη-
 σε ἀπὸ τὸν Τισσαφέρην καί τοὺς πῆρε μέ τὴν ὑπόσχεση πῶς, παίρ-
 νοντάς τους, θά τοῦ παραδώσει τοὺς Ἕλληνες. Δέν τοὺς λογάρια-
 ξε, γιατί στὴν προηγούμενη ἐπίθεσή του, παρόλο ποὺ εἶχε λίγους
 3 στρατιῶτες, δέν ἔπαθε κανένα κακό, ἐνῶ εἶχε τὴ γνώμη πῶς τοὺς
 εἶχε προξενήσει μεγάλη δόλῳ. "Ὅταν λοιπόν οἱ Ἕλληνες εἶχαν πε-
 ράσει τὴ χαράδρα καί θοίσκονταν μακριὰ τῆς ὁχτῶς περὶ τοῦ στά-
 δια, τὴ διάδωκε κι ὁ Μιθραδάτης μέ τό στρατό του. Εἶχαν ὀρίσει
 ὁμῶς οἱ Ἕλληνες στρατηγοὶ μερικοὺς πελταστὲς καί ὀπλίτες γιά
 νά πάρουν κυνήγι τὸν ἐχθρό, καί τοὺς ὑποστήριξε σημαντικὴ
 4 στρατιωτικὴ δύναμη. "Ὅταν ὁ Μιθραδάτης εἶχε φτάσει κοντά τους,
 καί τοὺς ἔδρισκαν πιά οἱ πέτρες ἀπὸ τίς σφεντόνες καί τὰ ὄελη
 ἀπὸ τὰ τόξα, τότε δόθηκε μέ τὴ σάλπιγγα τό σημεῖο στοὺς Ἕλλη-
 νες. Καί στή στιγμή ὄρμησαν ἀπάνω στοὺς ἐχθροὺς ἐκεῖνοι ποὺ εἶ-
 χαν πάρει διαταγὴ καί οἱ ἱππεῖς ἔτρεχαν κι αὐτοί. Οἱ ἐχθροὶ δέν
 5 ἄντεξαν, παρὰ ἄρχισαν νά φεύγουν κατὰ τὴ χαράδρα. Σ' αὐτό τό
 κυνηγητό σκοτώθηκαν πολλοὶ δάρδαροι πεζοὶ καί πιάστηκαν μέσα
 στὴ χαράδρα ὡς δεκαοχτῶ ἱππεῖς ζωντανοί. Οἱ Ἕλληνες μάλιστα
 κακοποίησαν χωρὶς διαταγὴ τοὺς σκοτωμένους, γιά νά τοὺς δλέ-
 πουν οἱ ἐχθροὶ καί νά τοὺς πιάνει τρομάρα.
- 6 Οἱ δάρδαροι ἔφυγαν ὅταν ἔγιναν αὐτά, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες προ-
 χώρησαν ἤσυχοι τὴν ὑπόλοιπὴ μέρα κι ἔφτασαν στὸν Τίγρητα πο-
 7 ταμό. Ἐκεῖ θοίσκονταν μιὰ πολιτεία μεγάλῃ, χωρὶς κατοίκους⁹³,
 ποὺ τὴν ἔλεγαν Λάρισα· τὴν παλιά ἐποχὴ τὴν κατοικοῦσαν Μῆδοι.
 Τό τεῖχος τῆς ἦταν εἴκοσι πέντε πόδια⁹⁴ στό πᾶχος καί ἑκατὸ στό
 ὕψος, ἐνῶ ὁ κύκλος ποὺ ἔκανε γύρω ἀπὸ τὴν πόλιν εἶχε μᾶκρος δυό

6-12

Ἡ Λάρισα
 καί ἡ
 Μέσπιλα.

93. Οἱ κάτοικοι φαίνεται πῶς εἶχαν φύγει ἔξαιτίας τῶν πολεμικῶν ἐπιχει-
 ρήσεων, ποὺ ἄκουγαν πῶς γίνονται κοντά, καί τῶν Ἑλλήνων ποὺ πλησία-
 ζαν τὴν πόλιν τους.

94. Κάθε πόδι (ὁ **πούς**, στὴν ἀρχαία γλῶσσα), ἰσοδυναμοῦσε μέ 0,31
 περίπου τοῦ μέτρου.

παρασάγγες· ἦταν χτισμένο ἀπὸ τοῦδ' ὄλα πῆλινα, ἀλλὰ εἶχε ἀπὸ
 κάτω θάσση πέτρινη, εἴκοσι πόδια στό ὕψος. Τὴν ἐποχὴ πού οἱ 8
 Πέρσες προσπαθοῦσαν νά πάρουν ἀπὸ τοὺς Μήδους τὴν ἐξουσία,
 ὁ βασιλιάς τῆς Περσίας πολιορκοῦσε αὐτὴ τὴν πόλιν καὶ δέν τὰ
 κατάφερνε μέ κανένα τρόπο νά τὴν κυριεύει. Στό τέλος ὁμως ἓνα
 σύννεφο σκέπασε τὸν ἥλιο καὶ τὸν ἔκαμε νά χαθεῖ, ὥσπου οἱ
 ἄνθρωποι ἄφησαν τὴν πόλιν κι ἔτσι κυριεύτηκε⁹⁵. Κοντά σ' αὐτὴ 9
 τὴν πολιτεία θρискόταν μιὰ πέτρινη πυραμίδα⁹⁶, πού εἶχε πλάτος
 ἓνα πλέθρο καὶ ὕψος δυό. Σ' αὐτὴν εἶχαν καταφύγει πολλοὶ δάρδα- 10
 ροὶ ἀπὸ τὰ κοντινὰ χωριά. Ἀπὸ κεῖ θαδίζοντας ἓνα σταθμὸ προχώ-
 ρησαν ἔξι παρασάγγες κι ἔφτασαν σ' ἓνα τεῖχος ἀφροῦρητο, μεγάλο.
 Τοῦτο θρискόταν γύρω ἀπὸ μιὰ πόλιν πού τὴν ἔλεγαν Μέσπιλα⁹⁷
 καὶ πού τὴν κατοικοῦσαν κάποτε Μῆδοι. Ἡ θάσση τοῦ τείχους
 ἦταν ἀπὸ πελεκημένη πέτρα πού εἶχε μέσα ἀπολιθωμένα
 κογγυλιά⁹⁸ κι εἶχε πάχος πενήντα πόδια καὶ ὕψος ἄλλα τόσα. Πάνω
 σ' αὐτὴν ἦταν χτισμένο τεῖχος ἀπὸ τοῦδ' ὄλα, πενήντα πόδια στό
 πλάτος κι ἑκατὸ στό ὕψος. Ὁ κύκλος πού ἔκανε τὸ τεῖχος γύρω ἄ- 11
 πό τὴν πόλιν εἶχε μᾶκρος ἔξι παρασάγγες. Ἐκεῖ λένε πὼς δοῖκε
 καταφύγιο ἢ Μῆδεια, ἢ γυναῖκα τοῦ βασιλιά, ὅταν οἱ Πέρσες πῆ-
 ραν τὴν ἐξουσία ἀπὸ τοὺς Μήδους. Τὴν πόλιν αὐτὴ λοιπὸν πο- 12
 λιορκοῦσε ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν καὶ δέν μπορούσε νά τὴν κυριέ-
 ψει οὔτε μέ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου οὔτε μέ τὴ δία. Ὁ Δίας ὁμως 13

95. Οἱ Μῆδοι ὑποτάχτηκαν στό βασιλιά τῆς Περσίας Κύρο, γύρω στὰ 560 π.Χ. Ὅταν πολιορκοῦσαν τὴ Λάρισα οἱ Πέρσες, φαίνεται πὼς ἔγινε ἔκλειψη τοῦ ἡλίου, κι ἔτσι χάθηκε ἀπὸ τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων.

96. Πέτρινη πυραμίδα: ὁ Ἀγγλος ἀρχαιολόγος Λάναρντ παραδέχεται πὼς πρόκειται γιὰ ἓνα λόφο πού ἔχει σχῆμα κώνου καὶ λέγεται ἀπὸ τοὺς ντόπιους Ἀθούρ. Ἐπάνω θρискονται ἐρείπια πύργου. Ἰσως ἐκεῖ ἦταν ὁ τάφος τοῦ βασιλιά τῶν Ἀσσυρίων Σαρδανάπαλου.

97. Ἡ πόλιν αὐτὴ θρискόταν στὴν ἀριστερὴ ὄχθῃ τοῦ Τύγρητα ποταμοῦ, ἀπέναντι στὴ σημερινὴ Μοσούλη.

98. Τὸ μάρμαρο πού περιέχει τέτοια ἀπολιθώματα λέγεται **κογγυλιάτης λίθος** ἢ **κογγίτης**.

13-18

Ἐπίθεση τοῦ
Τισσαφέρου.

τρομάζε τοὺς κατοίκους μέ θροντή, κι ἔτσι ἡ πόλη κυριεύθηκε. Ἀπό κεῖ ὁάδισαν ἓνα σταθμό καί προχώρησαν τέσσερις παρασάγγες. Σ' αὐτόν τό σταθμό παρουσιάστηκε ὁ Τισσαφέρης ἔχοντας τό δικό του ἵππικό καί τό στρατό τοῦ Ὁρόντα, ἐκείνου πού ἦταν ἄντρας τῆς κόρης τοῦ βασιλιᾶ. Εἶχε καί τοὺς θαρβάρους πού ἀκολουθοῦσαν τόν Κύρο στήν ἐκστρατεία του, κι ἐκείνους πού εἶχε ὁ ἀδερφός τοῦ βασιλιᾶ ⁹⁹ καί πῆγαινε νά τόν βοηθήσει, κι ἀκόμα ὅσους στρατιῶτες τοῦ ἔδωσε ὁ βασιλιάς. Ἐτσι ὁ στρατός του φάνταξε πάρα πολύ μέγας. Ὅταν κοντοζῦγωσε, ἄλλα ἀπό τά τάγματα του τά τοποθέτησε ἀπέναντι στήν ὀπισθοφυλακή τῶν Ἑλλήνων καί ἄλλα τά πῆγε πρὸς τά πλάγια. Δέν τόλμησε ὅμως νά κάμει ἐπίθεση οὔτε θέλησε νά ρυθροκινδυνεύει, μονάχα ἔδωσε διαταγή στοὺς σφεντονῆτες καί στοὺς τοξότες ν' ἀρχίσουν νά χτυποῦν. Μά ¹⁵ ὅταν πῆραν θέσεις οἱ Ροδίτες κι ἀρχισαν νά ρίχνουν πέτρες μέ τίς σφεντόνες καί οἱ (Σκύθες) τοξότες νά χτυποῦν μέ δέλη καί κανέννας δέν ἀστοχοῦσε στό χτύπημα, γιατί καί πολύ νά ἤθελε δέν ἦταν εὐκόλο νά τό κάμει ¹⁰⁰, ὁ Τισσαφέρης μονομιᾶς ἔφυγε μακριά ἀπό κεῖ πού ἔφταναν τά δέλη, πράγμα πού ἔκαμε καί ὁ στρατός ¹⁶ του. Τὴν ὑπόλοιπη μέρα οἱ Ἕλληνες συνέχισαν τὴν πορεία, ἐνῶ οἱ Πέρσες τοὺς ἀκολουθοῦσαν. Καί δέν μπορούσαν πιά οἱ θάρβαροι νά δολάφουν τοὺς Ἕλληνες χτυπώντας τους μέ τίς σφεντόνες καί μέ τά τόξα, γιατί οἱ Ροδίτες ἔριχναν μακρύτερα ἀπὸ τοὺς Πέρσες ¹⁷ σφεντονῆτες καί τοξότες. Καθὼς μάλιστα τά περσικά τόξα εἶναι μεγάλα, ὅσα ἐχθρικά δέλη κατόρθωναν οἱ Ἕλληνες νά πιάσουν ἀπὸ κείνα πού ρίχνονταν, τά χρησιμοποιοῦσαν οἱ Κορητικοί, πού καί συνέχεια τά μεταχειρίζονταν καί γυμνάζονταν, ὥστε ρίχνοντάς τα ψηλά, νά τά πηγαίνουν μακριά. Ἐδρiscαν ἀκόμα στά χω-

99. Προκειται γιὰ τὸ νόθο ἀδερφὸ τοῦ Ἀρταξέρξη καὶ τοῦ Κυρου (δλ. Βιβλ. Δεύτερο, κεφ. 4, παρᾶρ. 25).

100. Ἦταν δηλαδὴ τόσοι πολλοὶ οἱ Πέρσες ὥστε καμιά πέτρα καὶ κανένα δέλος τῶν Ἑλλήνων δέν πῆγαινε χαμένο. Κάποιον ἐχθρὸ ἔδρισκε καὶ τὸν χτυποῦσε.

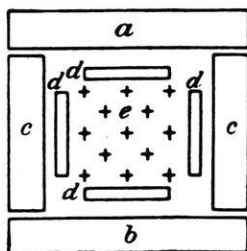
ριά και χορδές πολλές για τὰ τόξα και μολύβι¹⁰¹, πού τό χρησιμο-
 ποιούσαν για τίς σφεντόνες. Ἔτσι ἐκείνη τή μέρα, ὅταν οἱ Ἕλλη- 18
 νες συνάντησαν χωριά κι ἄρχισαν νά στρατοπεδεύουν, οἱ θάρδα-
 ροί αποσύρθηκαν, νικημένοι σ' αὐτές τίς μικρές ἐπιθέσεις. Τήν ἄλ-
 λη μέρα ἔμειναν οἱ Ἕλληνες ἐκεῖ και προμηθεύτηκαν τροφίμα,
 γιατί στά χωριά ὑπῆρχε πολὺ σιτάρι. Τήν τρίτη μέρα προχωροῦ-
 σαν ἀνάμεσα στόν κάμπο, ἐνῶ ὁ Τισσαφέρνης τοὺς ἀκολουθοῦσε
 χτυπώντας τοὺς ἀπὸ μακριά μέ σφεντόνες και τόξα. Τότε κατάλα- 19
 βαν οἱ Ἕλληνες πῶς τό ἰσόπλευρο πλαῖσιο ἦταν ἓνας κακός σχημα-
 τισμός τοῦ στρατοῦ, ἀφοῦ ἀκολουθοῦσαν ἐχθροί. Γιατί ἀναγκα-
 στικά, ὅταν οἱ πλευρές τοῦ πλαίσιου πλησιάζουν, ἢ ἐπειδὴ ὁ δρό-
 μος εἶναι πιό στενός ἢ ἐπειδὴ τοὺς ἀναγκάζει κανένα βουνό ἢ γε-
 φύρι, οἱ στρατιῶτες στριμώχνονται και προχωροῦν μέ κόπο, ἀπὸ τή
 μιὰ γιατί πιέζει ὁ ἓνας τόν ἄλλο, κι ἀπὸ τήν ἄλλη γιατί ἐπικρατεῖ
 ἀταξία. Ἔτσι, μέ τό νά θορίσκονται σέ κάποια σύγχυση, εἶναι δύσκο-
 λο νά χρησιμοποιοῦνται για μάχη. Ὅταν ὁμως ἀνάμεσα στίς δυό 20
 πλευρές ξαναδημιουργεῖται ἀπόσταση, ἀναγκαστικά χωρίζονται,
 οἱ στρατιῶτες πού στριμώχνονταν πρωτύτερα, και στή μέση μένει ὁ
 τόπος ἄδειος. Τότε στενοχωροῦνται ἐκεῖνοι πού τὰ παθαίνουν αὐ-
 τά, γιατί τοὺς ἀκολουθοῦν ἐχθροί. Κι ὅσες φορές χρειαζόταν νά
 περάσουν κάποιο γεφύρι ἢ κανένα ἄλλο στενό, διαζόταν ὁ καθέ-
 νας γιατί ἤθελε νά περάσει πρώτος. Τότε, φυσικά, ἦταν εὐκόλο
 στοὺς ἐχθροὺς νά ἐπιτεθοῦν. Ὅταν λοιπόν τὰ εἶδαν αὐτά οἱ στρα- 21
 τηγοί, ἔκαναν ἔξι λόχους ἀπὸ ἑκατὸ στρατιῶτες τόν καθένα, κι
 ἔδωλιν ἐπικεφαλῆς λοχαγοὺς και ἄλλους πενηκοντῆρες¹⁰² και
 ἐνωμόταρχους¹⁰³. Αὐτοὶ οἱ λοχαγοὶ προχωροῦσαν μαζί μέ τοὺς

19-23
*Ἀλλαγὴ σχη-
 ματισμοῦ τῶν
 Ἑλλήνων.*

101. Ἀπ' αὐτὸ τό μολύβι ἔφτιαχναν **μολυβδίδας**, δηλαδή μολυβένιες μπά-
 λες πού τίς ἔριχναν μέ τίς σφεντόνες, ὅπως εἶδαμε (βλ. Βιβλ. Τρίτο, κεφ. 3,
 παρᾶγο. 17).

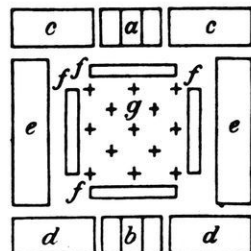
102. Ἔτσι λέγονταν οἱ ἀξιωματικοὶ πού διοικοῦσαν πενήντα στρατιῶτες,
 δηλαδή μιὰ λόχο.

103. Ἐνωμόταρχοι ἦταν ἀξιωματικοὶ πού διοικοῦσαν τό τέταρτο τοῦ λό-
 χου (μιὰ ἐνωμοτία), δηλαδή εἴκοσι πέντε στρατιῶτες.

Τό ισόπλευρο πλαίσιο

- a = μέτωπο
 b = νώτα
 c,c = πλευρές
 d,d,d,d = ελαφρά όπλισμένοι
 στρατιώτες
 e = άποσκευές και άμαχο
 πλήθος

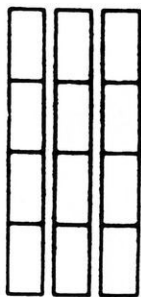

Τό πλαίσιο μέ τους έξι λόγους

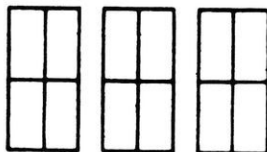
- a = τρεις είδικοί λόχοι στό
 μπροστινό τμήμα
 b = τρεις είδικοί λόχοι στά
 νώτα
 c,c = κέρατα στό μπροστινό
 τμήμα
 d,d = κέρατα στό πίσω τμήμα
 e,e = πλευρές
 f,f,f,f = ελαφρά όπλισμένοι
 στρατιώτες
 g = άποσκευές και άμαχοι

άλλους και όταν οι πλευρές του πλαισίου πλησίαζαν, έμεναν
 πίσω μέ τους στρατιώτες τους θαδίζοντας άργά, για να μήν ένο-
 χλούν τις πλευρές, κι έφερναν τους άντρες τους έξω από αυ-
 22 τές.¹⁰⁴ Όταν χωρίζονταν οι δυό πλευρές του πλαισίου, γέμι-
 ζαν τό άδειο μέρος μέ στρατιώτες που τους έδάζαν κατά λό-
 χους, αν ήταν κάτω στενό τό διάστημα, πενήντα πενήντα αν ήταν

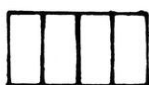
104. "Όταν έφταναν σέ στενό μέρος, που έπρεπε να πλησιάσουν ή μία μέ
 την άλλη πλευρά, ώστε να περάσουν οι στρατιώτες χωρίς άταξία, τότε οι
 άντρες των έξι λόγων, μέ άργό όήμα προχωρώντας, έμεναν πίσω. Έτσι στη
 μέση άφηναν ένα διάστημα άδειο, που επέτρεπε στίς δυό πλευρές να πλη-
 σιάσουν ή μία την άλλη και να περάσουν μέ τάξη. Όταν πάλι έφταναν σέ
 τόπο ευρύχωρο, τότε χωρίζονταν οι δυό πλευρές, τό μεταξύ τους διάστημα
 έμενε άδειο κι έτσι οι έξι λόχοι ξανάπαιρναν τή θέση τους σ' αυτό.

Τρεῖς λόχοι ὁ ἕνας
πλάι στόν ἄλλο. Κα-
θένας ἔχει τέσσερις
ἐνωμοτίες, πού θρί-
σκονται ἢ μιὰ πίσω
ἀπό τήν ἄλλη.

Τρεῖς λόχοι «κατά πεντηκο-
στὺς»· κάθε πεντηκοστὺς
ἔχει 2 ἐνωμοτίες, πού θρί-
σκονται ἢ μιὰ πίσω ἀπὸ τήν
ἄλλη.

Οἱ τέσσερις ἐνωμοτίες κάθε λόχου· ἡ καθεμιά
εἶναι τοποθετημένη πλάι στήν ἄλλη.

πιὸ πλατὺ καὶ σὲ ἐνωμοτίες ἂν ἦταν πολὺ πλατὺ. Ἐτοὶ τὸ κέντρο
ἦταν πάντα γεμάτο. Ἄν πάλι χρειαζόταν νὰ περάσουν κάποιο 23
στενὸ ἢ κανένα γεφύρι, δὲν ἀναστατώνονταν, παρὰ οἱ λοχαγοὶ
περνοῦσαν μὲ τὴ σειρά τους. Κι ἂν ἡ φάλαγγα σὲ κανένα σημεῖο
εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ ἐνίσχυση, αὐτοὶ πῆγαιναν νὰ δοθηθοῦν. Μὲ αὐ- 24
τὸ τὸν τρόπο δάδισαν τέσσερις σταθμοὺς. Καθὼς δάδιζαν τὸν
πέμπτο σταθμὸ, εἶδαν ἕνα ἀνάκτορο καὶ ὀλόγυρά του πολλὰ χω-
ριά. Ὁ δρόμος πού ὀδηγοῦσε σ' αὐτὴ τὴν τοποθεσίαν περνοῦσε
ἀνάμεσα ἀπὸ ψηλοὺς γήλοφους πού κατέβαιναν ἀπὸ τὸ δουνό,
πού στὰ ριζὰ του θρῆσκονταν τὸ κεντρικὸ χωριό. Μὲ χαρὰ εἶδαν οἱ
Ἕλληνες τοὺς λόφους, ὅπως ἦταν φυσικὸ, ἐπεὶ οἱ ἐχθροὶ πού
ἀκολουθοῦσαν ἦταν ἱππεῖς. Ὅταν ὁμως προχώρησαν κι ἀνέβηκαν 25
ἀπὸ τὸν κάμπο στόν πρόπο γήλοφο κι ὕστερα ἄρχισαν νὰ κατεβαί-
νουν ἀπὸ κεῖ γιὰ ν' ἀνέβουν στὸ δεῦτερο, τότε παρουσιάζονται οἱ
δάσδαροι. Τοῦτοι, ἐνὺ τοὺς μαστίγωναν οἱ ἀρχηγοὶ τους, ἄρχισαν
νὰ χτυποῦν ἀπὸ ψηλά τοὺς Ἕλληνες μὲ ἀκόντια, μὲ σφεντόνες, μὲ

24-30
Καινούρια
ἐπίθεση τῶν
δαρδάρων.

Πέρσης τοξότης, πού έχει κρεμασμένη στον
ώμο του τή θήκη για τό τόξο καί τά βέλη.

26 τόξα. Πλήρωσαν πολλούς καί νίκησαν τούς Έλληνες γυμνήτες¹⁰⁵,
καί τούς άνάγκασαν νά μείνουν κλεισμένοι άνάμεσα στους
όπλίτες¹⁰⁶. Έτσι ατή τή μέρα οί σφεντονήτες καί οί τοξότες έμει-
ναν μέσα στο άμαχο πλήθος, χωρίς νά προσφέρουν ούτε τήν παρα-
μικρή ώφέλεια. Οί Έλληνες¹⁰⁷, ύστερα άπ' ατή τήν πίεση, έπι-
27 δώξαν νά τούς καταδιώξουν. Έπειδή όμως ήταν όπλίτες φτάνουν
μέ δυσκολία στην κορυφή, ενώ οί έχθροί έτρεχαν γρήγορα πηδώ-
28 ντας. Τά ίδια πάθαιναν οί Έλληνες από τούς θαρδάρους κι όταν
γύριζαν κοντά στο άλλο στράτευμα, τά ίδια γίνονταν καί πάνω στο

105. Γυμνήτες (ό **γυμνής, του γυμνήτος**) λέγονταν οί στρατιώτες πού ήταν
έλαφρά όπλισμένοι, μονάχα μέ άκόντια ή τόξα ή σφεντόνες. Αυτοί ονομά-
ζονταν καί **ψυλοί**.

106. Έτσι ονομάζονταν οί στρατιώτες πού είχαν θαρύ όπλισμό, όπως θώρα-
κα, μεγάλη άσπίδα καί δόρυ.

107. Οί θαριά όπλισμένοι Έλληνες, πού είχαν επιχειρήσει νά κυνηγήσουν
τούς έχθρούς.

δεύτερο γήλοφο. Γι' αυτό αποφάσισαν, όταν ήταν πάνω στον τρίτο, νά μή μετακινήσουν από κεί τούς στρατιώτες, ὥσπου ἀνέβασαν πελταστές πρὸς τὸ δουνό, ἀπὸ τῇ δεξιᾷ πλευρᾷ τοῦ πλαισίου. Κι 29 ὅταν αὐτοὶ ὀρεθῆκαν πάνω ἀπὸ τούς ἐχθρούς πού ἀκολουθοῦσαν, σταμάτησαν πιά οἱ δάρδαροι τίς ἐπιθέσεις τους ἐνάντια σέ κείνους πού κατέβαιναν, γιατί φοβήθηκαν μήπως ἀποκοποῦν καί ὀρεθοῦν οἱ Ἕλληνες κι ἀπὸ τὰ δυὸ τους μέρη¹⁰⁸. Ἐτοί τὴν ὑπόλοι- 30 πη μέρα συνέχισαν τὴν πορεία καί βάδιζαν οἱ στρατιῶτες τοῦ πλαισίου στὸ δρόμο πού δρισκόταν ἀνάμεσα στοὺς γήλοφους, καί οἱ πελταστές ψηλά στὸ δουνό, παρὰλληλα πρὸς τούς κάτω, ὥσπου ἔφτασαν στὰ χωριά. Ἐκεῖ ὄρισαν ὀχτῶ γιατρούς¹⁰⁹, ἐπειδὴ εἶχαν πολλοὺς πληγωμένους.

Ἐδῶ ἔμειναν τρεῖς μέρες καί ἑξαιτίας τῶν πληγωμένων καί 31 ἐπειδὴ ὀρήκαν πολλὰ τρόφιμα, ὅπως ἀλεύρι, κρασί καί ἀρκετὸ κριθάρι μαζεμένο, γιὰ νά φάνε τὰ ἄλογα. Καί ὅλα αὐτὰ θρίσκο- νταν συγκεντρωμένα σέ ἀποθήκες κι ἀνῆκαν στὸ διοικητὴ τῆς χώρας. Τέλος τὴν τέταρτη μέρα κατεβαίνουν στὸν κάμπο. Ἐπειδὴ 32 ὁμως τούς πρόλαβε ὁ Τισσαφέρνης μὲ τὸ στρατό του, ἀναγκάστη- καν νά σταματήσουν ἀμέσως μόλις συνάντησαν ἕνα χωριό καί νά μὴν προχωροῦν πιά δίνοντας μάχη. Γιατί ὑπῆρχαν πολλοὶ πού ἦταν ἀδύνατο νά πολεμοῦν, δηλαδὴ (καί οἱ) πληγωμένοι καί κεί- νοι πού τούς κουβαλοῦσαν καί κείνοι πού σήκωναν τὰ ὅπλα τῶν τελευταίων. Ὅταν λοιπὸν σταμάτησαν ἐκεῖ, οἱ δάρδαροι πλησία- 33 σαν τὸ χωριό καί προσπαθοῦσαν νά τούς χτυποῦν ἀπὸ μακριά, ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες φάνηκαν πολὺ ἀνωτεροὶ τους. Γιατί ὑπῆρχε με- γάλῃ διαφορὰ στὸ νά ἀποκροῦν τούς ἐχθρούς ἐξορμώντας ἀπὸ μιὰ τοποθεσία, ἀπὸ τὸ νά τούς πολεμοῦν βαδίζοντας, τὴν ὥρα πού ἐκεῖνοι τούς ἔκαναν ἐπίθεση.

¹ Ἦταν πιά ἀπόγνυμα πρὸς τὸ θραδάκι, κι ἦταν ὥρα νά ἀπο- 34 συρθοῦν οἱ ἐχθροί. Γιατί οἱ δάρδαροι ποτὲ δὲ στρατοπέδεψαν σέ

31-33

Ἀποτελεσμα-
τική ἀντίστα-
ση τῶν Ἑλ-
λῶνων.

34-36

Οἱ Πέρσες ἀ-
ποσύρονται τὴ
νύχτα.

108. Δηλαδὴ οἱ πελταστές ἀπὸ πάνω καί οἱ ὀπλίτες ἀπὸ κάτω.

109. Οἱ γιατροὶ αὐτοὶ ἦταν πρακτικοί, δηλαδὴ ἄνθρωποι πού ἤξεραν νά σταματήσουν τὸ αἷμα ἢ νά κλείσουν κάποια πληγή.

ἀπόσταση μικρότερη ἀπὸ ἐξήντα στάδια ἀπὸ κεῖ ποῦ ὁρισκόταν ὁ
 ἑλληνικὸς στρατός, ἐπειδὴ φοβόνταν μήπως τοὺς ἐπιτεθοῦν οἱ Ἑλ-
 ληνες τῇ νύχτᾳ. Καὶ εἶναι ἄχρηστο τῇ νύχτᾳ ἓνα περσικὸ στράτευ-
 35 μα. Γιατί καὶ τὰ ἄλογα εἶναι δεμένα καὶ συνήθως τὰ πεδικλώ-
 νουν ¹¹⁰ γιὰ νὰ μὴν μποροῦν νὰ φύγουν, ἂν λυθοῦν, κι ἂν γίνει κανέ-
 νας θόρυβος, πρέπει ὁ Πέρσης στρατιώτης νὰ βάλλει στὸ ἄλογο τῇ
 σέλα καὶ τὸ χαλινάρι, νὰ φορέσει ὁ ἴδιος τὸ θώρακά του καὶ νὰ κα-
 θαλῇ. Μὰ ὅλ' αὐτὰ εἶναι δύσκολο νὰ γίνουν τῇ νύχτᾳ καὶ μάλι-
 στα ὅταν ὑπάρχει θόρυβος. Γι' αὐτόν τὸ λόγο οἱ Πέρσες στρατοπέ-
 36 δυναν μακριὰ ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες. Ἀλλὰ ὅταν τοῦτοι ἄρχισαν νὰ
 καταλαβαίνουν πὼς οἱ ἄρῳδοι θέλουν νὰ ἀποσυρθοῦν καὶ πὼς
 δίνουν τὶς ἀνάλογες διαταγές, τότε ὁ κήρυκας ἐφώνησε στοὺς
 στρατιῶτες νὰ ἐτοιμάζουν τὰ πράγματά τους. Ἀκουσαν τὴ φωνή
 του οἱ ἐχθροὶ καὶ δὲν ξεκίνησαν ἀμέσως, μόλις ὅμως ἄρχισε νὰ
 37 ὁραδιάζει, ἐφυγαν. Γιατί νόμιζαν πὼς δὲν εἶναι σωστό νὰ θαδί-
 σουν νύχτᾳ καὶ νὰ γυρίσουν στὸ στρατόπεδο. Μὰ ὅταν οἱ Ἑλλήνες
 τοὺς εἶδαν πιά καθαρά νὰ φεύγουν, ἔξεψαν πάλι κι αὐτοὶ τὰ ζῶα
 κι ἄρχισαν νὰ προχωροῦν, καὶ ὁδίασαν πάνω κάτω ἐξήντα στάδια.
 Τόσο μεγάλη ἀπόσταση χωρίσε τὰ δυὸ στρατεύματα, ὥστε τῇ δεύ-
 τερῇ καὶ τὴν τρίτῃ μέρᾳ δὲν παρουσιάστηκαν οἱ ἐχθροὶ. Τὴν τέ-
 ταρτῇ ὅμως, προχωρώντας ὅσο ἦταν νύχτᾳ, πιάνουν οἱ ἄρῳδοι
 μιὰ πολὺ ψηλὴ τοποθεσία, ἀπ' ὅπου ἐπρόκειτο νὰ περάσουν οἱ
 Ἑλλήνες. Ἦταν ἡ κορυφὴ τοῦ ὑψώματος, ποῦ θὰ τὴν περνοῦσαν
 38 κατεβαίνοντας στὸν κάμπο. Ἐπειδὴ ὁ Χειρίσοφος ἔδλεπε πὼς
 ἦταν πιασμένη ἡ κορυφὴ τοῦ ὑψώματος, ἔστειλε καὶ φώναξε τὸν
 Ξενοφῶντα ἀπὸ τὴν ὀπισθοφυλακὴ καὶ τὸν παρακάλεσε νὰ πάρει
 39 τοὺς πελταστὲς καὶ νὰ φτάσει μπροστά. Ὁ Ξενοφώντας ὅμως δὲν
 ὁδήγησε ἐκεῖ τοὺς πελταστὲς, γιατί ἔδλεπε ὅτι ἐρχόταν ὁ Τισσα-
 φέρνης μὲ ὁλόκληρο τὸ στρατό του, παρὰ ἔτρεξε ὁ ἴδιος καβάλα
 στὸ ἄλογο καὶ τὸν ρώτησε: «Τί μέ φωνάζεις;» Κι ἐκεῖνος τοῦ λέει:
 «Μπορεῖς νὰ δεῖς. Πρόλαβαν οἱ ἐχθροὶ κι ἐπιασαν τὸ ὑψωμα ποῦ

110. Ἡ συνήθεια αὕτῃ νὰ πεδικλώνουν ἄλογα, καθὼς καὶ ἄλλα ζῶα (μον-
 λάρια, γαῖδουρια, κασίκες), ὑπάρχει καὶ σήμερᾳ ἀκόμα στοὺς ἀγρότες
 μας. Τὸ πεδικλῶμα ἔχει σκοπὸ νὰ μὴν ἀφήσει τὸ ζῶο νὰ φύγει ἢ νὰ μπεῖ σὲ
 καλλιεργημένα κτήματα καὶ νὰ κάμει ζημιές.

εἶναι πάνω ἀπὸ τὸ μέρος ἀπ' ὅπου θά κατέδουμε στὸν κάμπο. Ἔτσι δὲν εἶναι δυνατό νά περάσουμε, ἂν δὲν τοὺς διώξουμε ἀπὸ κεῖ. Μά γιατί δὲν ἔφερες τοὺς πελταστές;¹¹¹» Ἐκεῖνος τοῦ ἀπά- 40 νησε πὼς δὲν τὸ ἔδρισκε σωστό νά ἀφήσει ἀπροφύλαχτη τὴν ὀπισθοφυλακή, ἀφοῦ ἔκαμαν τὴν ἐμφάνισή τους οἱ ἐχθροί. «Εἶναι ὅμως καιρός, εἶπε, νά σκεφτοῦμε μέ ποιόν τρόπο θά διώξουμε τοὺς ἄντρες αὐτοὺς ἀπὸ τὸ ὕψωμα». Τότε ὁ Ξενοφώντας παρατηρεῖ πὼς 41 ἡ κορυφή τοῦ βουνοῦ ἦταν πάνω ἀπὸ τὸ δικό τους στράτευμα καὶ πὼς ἀπ' αὐτὴν ὑπῆρχε δρόμος ποῦ ὀδηγοῦσε πρὸς τὸ ὕψωμα, ὅπου θοῖσκονταν οἱ ἐχθροί, καὶ λέγει: «Προτιμότερο εἶναι, Χειρίσοφε, νά ὀρμήσουμε, ὅσο γίνεται γρηγορότερα, πρὸς τὴν κορυφή. Γιατί ἂν καταφέρουμε νά τὴν πιάσουμε, δέ θά μπορέσουν νά μείνουν στὴ θέση τους οἱ ἐχθροί ποῦ εἶναι πάνω ἀπὸ τὸ δρόμο. Ἄν θέλεις, λοιπόν, νά μείνεις ἐσύ κοντά στοῦ στρατοῦ, κι ἐγὼ θ' ἀνέβω ἀπάνω. Ἄν ὅμως προτιμᾷς πῆγαινε σύ στοῦ βουνό, κι ἐγὼ θά μείνω ἐδῶ». «Σ' ἀφήνω, εἶπε ὁ Χειρίσοφος, νά διαλέξεις ὅποιο ἀπὸ τὰ δυὸ θέ- 42 λεις». Ὁ Ξενοφώντας εἶπε πὼς, σὰν πιὸ νέος, προτιμᾷ ν' ἀνέβει στοῦ βουνό, τὸν παρακαλεῖ ὅμως νά στείλει μαζί του στρατιῶτες ἀπὸ τὴν ἐμπροσθοφυλακή. Γιατί ἦταν μεγάλη ἀπόσταση νά πάει νά πάρει ἄντρες ἀπὸ τὴν ὀπισθοφυλακή. Καὶ ὁ Χειρίσοφος στέλνει 43 μέ τὸν Ξενοφόντα τοὺς πελταστές τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς καὶ πῆρε στὴ θέση τους ἐκείνους ποῦ ἦταν στὴ μέση τοῦ πλαισίου. Ἐδῶσε ὅμως διαταγή νά πάνε μαζί του καὶ οἱ τρακόσιοι διαλεγτοί, ποῦ τοὺς εἶχε δάλει ὁ ἴδιος στοῦ μπροστινὸ μέρος τοῦ πλαισίου.

Ἀπὸ κεῖ ξεκίνησαν καὶ προχωροῦσαν, ὅσο μποροῦσαν πιὸ 44 γρήγορα. Μά οἱ ἐχθροί ποῦ θοῖσκονταν στοῦ λόφο, μόλις πῆραν εἰδηση πὼς οἱ Ἕλληνες δάδιζαν γιὰ τὴν κορυφή, μονομιᾷς κι ἐκεῖνοι, θάζοντας ὅλες τίς δυνάμεις τους, ὀρμησαν γιὰ νά φτάσουν ἀπάνω πρῶτοι. Καὶ τότε ἄκουε κανεῖς δυνατός κραυγὴς ἀπὸ τὸ 45 ἑλληνικὸ στράτευμα, καθὼς οἱ Ἕλληνες ἔδιναν κουράγιο στοὺς δικούς τους, τὸ ἴδιο ὅμως κι ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες τοῦ Τισσαφέρνη, ποῦ φώναζαν στοὺς δικούς τους νά ἔχουν θάρρος. Ὁ Ξενοφώντας 46 πάλι περνώντας δίπλα στοὺς στρατιῶτες, καθάλα πάνω στ' ἄλογό

41-49

Οἱ Ἕλληνες
πιάνουν τὴν
κορυφή τοῦ
βουνοῦ.

111. Οἱ πελταστές ἦταν ἐλαφρά ὀπλισμένοι στρατιῶτες ποῦ κρατοῦσαν τὴν **πέλτην**, μιὰ μικρὴ ἀσπίδα πλεγμένη ἀπὸ κλώνια ἰτιάς.

Πέλτασθης με κράνος, πέλτη,
περικνημίδες καὶ δόρυ.
(Παράσταση ἀπὸ ἀγγείου).

του, τοὺς ἐμφύχωνε μ' αὐτὰ τὰ λόγια: «Τώρα, στρατιῶτες, νά σκεφτεῖτε πὼς πηγαίνομε γιὰ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ τὰ παιδιά καὶ γιὰ τίς γυναῖκες μας. Ἄν κολιάσουμε τώρα λίγο, ὥστερα πιά θά προχωροῦμε χωρὶς νά κάνουμε μάχη». Ὁ Σωτηρίδας ὁμως ὁ Σικωνῆσιος¹¹² εἶπε: «Δέ ὀρισκόμαστε κάτω ἀπὸ τίς ἴδιες συνθή-
47 κες, Ξενοφώντας· γιατί ἐσύ εἶσαι καθάλα στο ἄλογο, ἐνῶ ἐγὼ κου-
ράζομαι πολὺ νά σηκώνω τὴν ἀσπίδα».

48 Μόλις τ' ἄκουσε αὐτὰ ὁ Ξενοφώντας πῆδησε κάτω ἀπὸ τὸ ἄλογο, τὸν ἐσπρωξε ἔξω ἀπὸ τὴ γραμμὴ, τοῦ πήρε τὴν ἀσπίδα, καὶ κρατώντας τὴν δάδιζε ὅσο μπορούσε πιὸ γογγυρά. Ἐτυχε ὁμως νά φορεῖ καὶ τὸν ἱππικὸ θώρακα, πράγμα πού τὸν ἔκανε νά ὑποφέρει. Σὲ κείνους πού πηγαινάν μπροστά του, ἔλεγε νά προχωροῦν, σὲ κείνους πού ὀρίζονταν πίσω του, νά τὸν προσπερνοῦν, κι
49 ὁ ἴδιος ἀκολουθοῦσε μὲ κόπο. Τότε οἱ ἄλλοι στρατιῶτες χτυποῦν ἀπὸ κοντὰ κι ἀπὸ μακριὰ τὸ Σωτηρίδα καὶ τὸν ὀρίζουν, ὥσπου τὸν ἀνάγκασαν νά ξαναπάρει τὴν ἀσπίδα καὶ νά προχωρήσει. Καί ὁ Ξενοφώντας ἀνέθηκε στο ἄλογο καὶ πῆγανε καθάλα, ὥσπου μπορούσε νά προχωρεῖ τὸ ζῶο· ὅταν ὁμως τὸ μέρος ἦταν ἀπέρα-

112. Καταγόταν ἀπὸ τὴ Σικωνά, μιὰ πόλη πού ὀρισκόταν βορειοδυτικά τῆς Κορίνθου, δεκαοχτὼ χιλιόμετρα μακριὰ ἀπ' αὐτήν.

στο, ἄφησε τό ἄλογο καί δάδιζε μέ τά πόδια. Τέλος προλαβαίνουν καί φτάνουν στήν κορυφή πρίν ἀπό τούς ἐχθρούς.

Τότε οἱ θάρδαροι¹¹³ γύρισαν τίς πλάτες κι ἄρχισαν νά φεύ-
γουν, ὅπου μπορούσε ὁ καθένας, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες κρατοῦσαν τήν
κορυφή. Οἱ στρατιῶτες πάλι τοῦ Τισσαφέρνη καί τοῦ Ἀριαίου
πῆραν ἄλλο δρόμο κι ἔφυγαν, ἐνῶ ὁ Χειρίσοφος μέ τούς ἄντρες
του κατέδθηκαν καί στρατοπέδεψαν σ' ἓνα χωριό, πού ἦταν γεμάτο
ἀπό πολλά τροφίμα. Σ' αὐτό τόν κάμπο, πλάι-στόν Τίγρητα ποτα-
μό, ὑπῆρχαν καί πολλά ἄλλα χωριά, πού εἶχαν ἀφθονα τροφίμα.
Μά ὅταν ἔφτασε τό ἀπόγευμα, παρουσιάζονται ξαφνικά οἱ ἐχθροί
στόν κάμπο καί σκότωσαν μερικοὺς ἀπό τοὺς Ἕλληνες, πού ἦταν
σκορπισμένοι ἐδῶ κι ἐκεῖ γιά λεηλασία. Γιατί ὁρέθησαν σ' αὐτό τό
μέρος, ἀκριβῶς τήν ὥρα πού οἱ ντόπιοι προσπαθοῦσαν νά περά-
σουν στήν ἀπέναντι ὄχθη τοῦ ποταμοῦ πολλά κοπάδια ζῶα. Τότε ὁ
Τισσαφέρνης μέ τοὺς στρατιῶτες του προσπάθησαν νά κάψουν τά
χωριά. Καί μερικοὶ ἀπό τοὺς Ἕλληνες στενοχωρήθηκαν πολὺ, για-
τί σκέφθηκαν πῶς, ἂν τά κάψουν, δέ θά ἔχουν ἀπό πού νά προμη-
θευτοῦν τροφίμα. Σέ λίγο γύρισαν ὁ Χειρίσοφος μέ τοὺς ἄντρες
του, πού εἶχαν πάει νά δοθηθοῦν τοὺς ἄλλους¹¹⁴. Κι ὁ Ξενοφώ-
ντας πού εἶχε κατέβει ἀπό τήν κορυφή καί περνοῦσε καβάλα στί
ἄλογο μπροστά στά τάγματα, συνάντησε τοὺς Ἕλληνες πού γύρι-
ζαν ἀπό τή δοήθεια καί τοὺς εἶπε: «Βλέπετε, Ἕλληνες, πῶς οἱ
ἐχθροὶ ἀφήνουν πιά τή χώρα νά εἶναι δική μας. Γιατί ἐκεῖνο πού
προσπαθοῦσαν νά πετύχουν ἀπό μᾶς, ὅταν κάναμε τίς συνθήκες,
δηλαδή νά μὴν καίμε τή χώρα τοῦ βασιλιά, τώρα οἱ ἴδιοι τό παρα-
διάζουν καί τῆς θάζουν φωτιά σά νά εἶναι ξένη. Ἀλλά ἂν ἀφή-
νουν κάπου τροφίμα γιά τόν ἑαυτό τους, θά μᾶς δοῦν κι ἐμᾶς νά

ΚΕΦ.5

1-6

Ὑποχωρώ-
ντας ὁ Τισσα-
φέρνης καίει
τά χωριά:

113. Ὁ Ξενοφώντας ἐδῶ ἐννοεῖ τοὺς θάρδαρους πού εἶχαν καταλάβει τό ἕνθεμα γιά νά ἐμποδίσουν τοὺς Ἕλληνες νά περάσουν ἀπὸ κάτω, καθὼς κι ἐκείνους πού ἔτρεχαν νά πιάσουν τήν κορυφή τοῦ βουνοῦ καί δὲν τά κατάφεραν.

114. Ἐννοεῖ τοὺς Ἕλληνες πού εἶχαν πάει γιά λεηλασία καί πού τοὺς ἔκαμε ἐπίθεση ὁ Τισσαφέρνης.

6 πηγαίνουμε σ' αυτό τό μέρος. Μοῦ φαίνεται ὅμως. Χειρίσοφε, εἶπε, πῶς πρέπει νά ὑπερασπίζουμε τή χώρα σά νά εἶναι δική μας, θαδίζοντας ἐνάντια σέ κείνους πού τήν καίνε». Μά ὁ Χειρίσοφος ἀπάντησε: «Ἐγώ δέν ἔχω αὐτήν τή γνώμη. Ἀντίθετα εἶπε, κι ἐμεῖς πρέπει νά θάζουμε φωτιά, καί τότε θά σταματήσουν αὐτοί πῶ γρήγορα νά καίνε».

7-12

Τό σχέδιον
ἐνός Ροδίτη.

7 Ὅταν πῆγαν στόν τόπο ὅπου εἶχαν στρατοπεδέψει, οἱ ἄλλοι ἀσχολήθηκαν μέ τό ζήτημα τῶν τροφίμων, ἐνῶ οἱ στρατηγοί καί οἱ λοχαγοί ἔκαναν σύσκεψη κι ἡ ἀμνηχανία τους ἦταν μεγάλη. Γιατί ἀπό τή μιᾷ ὀρίσκονταν δυνά θεόροτα,¹¹⁵ καί ἀπό τήν ἄλλη ὁ ποταμός¹¹⁶ πού ἦταν τόσο θαθύς, ὥστε οὔτε τά δόρυα δέν ἦταν ψηλότερα ἀπό τά νερά του, ἄν κανεῖς τά ἔχωνε μέσα γιά νά δοκιμάσει τό θαθός του. Τήν ὥρα πού αὐτοί δέν ἤξεραν τί νά κάμουν, πῆγε κοντά τους κάποιος Ροδίτης καί τοῦς εἶπε: «Ἐγώ, ἀρχηγοί, εἶμαι πρόθυμος νά σᾶς περάσω ἀπέναντι τέσσερις τέσσερις χιλιάδες, ἄν μέ βοηθήσετε σέ ὅ,τι χρειάζομαι κι ἄν μοῦ δώσετε γιά πληρωμή ἕνα τάλαντο». Ὅταν τόν ρώτησαν ποιᾶ πράγματα τοῦ εἶναι ἀπαραίτητα, εἶπε: «Θά χρειαστώ δυό χιλιάδες ἄσκια. Βλέπω ὅμως πολλά πρόβατα καί γίδια καί δόδια καί γαῖδούρια, πού ἅμα γθαρθοῦν καί φουσκωθοῦν, μποροῦν νά κάμουν εὐκόλο τό πέρασμα τοῦ ποταμοῦ. Θά χρειαστώ ἀκόμα καί τά σχοινιά πού δένετε τά ὑποζύγια. Μέ αὐτά θά ἐνώσω τά ἄσκια τό ἕνα μέ τό ἄλλο καί θά τοποθετήσω τό κάθε ἄσκι μέσ στό νερό, ἀφοῦ πρῶτα κορεμάσω ἐπάνω πέτρες καί τίς ἀφήσω σά νά ναι ἄγκυρες. Ὑστερα θά τραβήξω τά ἄσκια ὥς τήν ἀπέναντι ὄχθη τοῦ ποταμοῦ, θά τά δέσω κι ἀπό τούτη κι ἀπό κείνη τή μεριά καί θά κουβαλήσω καί θά δάλω 11 ἀπό πάνω χαμόκλαδα καί θά τά σκεπάσω μέ χώμα. Τό ὅτι δέν ὑπάρχει κίνδυνος νά δουλιάξετε, αὐτό θά τό καταλάβετε τούτη τή στιγμή. Κάθε ἄσκι δηλαδή γιά νά μὴ δουλιάξει, θά σηκώνει δυό ἄντρες μονάχα. Καί γιά νά μὴ γλιστροῦν ἀπό πάνω, θά τοῦς ἐμποδί-

115. Ἦταν τά Καρδοῦχεια, πού τά εἶχαν δεξιά τους.

116. Ἐννοεῖται ὁ Τίγρητας, πού ὀρίσκοταν ἀριστερά τους.

ζουν τὰ χαμόκλαδα καὶ τὸ χῶμα». Τ' ἄκουσαν οἱ στρατηγοὶ αὐτὰ 12 καὶ τοὺς φάνηκε χαριτωμένο τὸ τέχνασμα τοῦ Ροδίτη, στὴν πράξη ὁμως τὸ ἔδρισκαν ἀδύνατο. Γιατί στὴν ἀπέναντι ὄχθη ὑπῆρχαν πολλοὶ ἱππεῖς, ποὺ θὰ τοὺς ἐμπόδιζαν καὶ ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχή δέ θ' ἄφηναν τοὺς πρώτους, ποὺ θὰ ἐπιχειροῦσαν, νά κάνουν τίποτε ἀπ' αὐτά.

Ἔτσι τὴν ἄλλη μέρα ξαναγύρισαν πρὸς τὰ πίσω (δηλαδή πρὸς 13 τῇ Βαδυλῶνα), στὰ χωριά ποὺ δέν ἦταν καμένα. Ἐόραζαν ὁμως φωτιά σὲ κείνα ποὺ ἄφηναν κι ἔφευγαν. Γι' αὐτὸ οἱ ἐχθροὶ δέ ζύγωναν, ἀλλὰ κοίταζαν καὶ φαίνονταν πῶς ἀποροῦσαν, μὴ ξέροντας πρὸς τὰ ποὺ θὰ τραθῆξουν οἱ Ἕλληνες καὶ τί σκέφτονται νά κάμουν. Τότε οἱ ἄλλοι στρατιῶτες ἔδβαιναν ν' ἀναζητήσουν 14 τρόφιμα, ἐνῶ οἱ στρατηγοὶ ἔκαναν πάλι σύσκεψη. Συγκέντρωσαν κι ἐκείνους ποὺ εἶχαν πιαστεῖ αἰχμάλωτοι καὶ τοὺς ζητοῦσαν πληροφορίες γιὰ ὁλόκληρη τὴ γύρω περιοχὴ, δηλαδή πῶς ἦταν τὸ κάθε μέρος χωριστά. Ἐκεῖνοι ἔλεγαν πῶς πρὸς τὸ νοτιὰ ὁρισκόταν ὁ 15 δρόμος ποὺ πηγαινε στὴ Βαδυλῶνα καὶ στὴ Μηδία, ἀπ' ὅπου εἶχαν ἐρθεῖ. Πρὸς τὰ ἀνατολικά ἦταν ὁ δρόμος ποὺ πηγαινε στὰ Σοῦσα¹¹⁷ καὶ στὰ Ἐκδάτανα,¹¹⁸ ὅπου λένε πῶς ὁ βασιλιάς παραθερίζει. Πρὸς τὰ δυτικά, πέρα ἀπὸ τὸ ποτάμι,¹¹⁹ ὁρισκόταν ὁ δρόμος ποὺ ὀδηγοῦσε στὴ Λυδία καὶ στὴν Ἰωνία, ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ περνοῦσε ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ θουνά, πρὸς τὸ βορινὸ μέρος, ὀδηγοῦσε στὴ χώρα τῶν Καρδούχων.¹²⁰ Γι' αὐτοὺς ἔλεγαν πῶς κατοικοῦ- 16 σαν ἐπάνω στὰ θουνά καὶ πῶς ἦταν ἱκανοὶ πολεμιστές καὶ δέν

13-18

*Ἀπόφαση νά
τραθῆξουν
πρὸς τὰ θουνά
τῶν Καρ-
δούχων.*

117. Γιά τὰ Σοῦσα: βλ. σημείωση 41.

118. Γιά τὰ Ἐκδάτανα: βλ. σημείωση 42.

119. Ἐννοεῖ τὸν Τίγρητα ποταμό.

120. Ὁ λαὸς αὐτὸς κατοικοῦσε τὴν περιοχὴ ποὺ ἀπλωνόταν σ' ἓνα θουνὸ τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Ζάγρου καὶ στίς κοιλάδες ποὺ ὁρίσκονταν κάτω ἀπ' αὐτό. Ἦταν γενναῖοι ἄντρες καὶ θεωροῦνται πρόγονοι τῶν σημερινῶν Κοῦρδων.

πειθαρχοῦσαν στό βασιλιά. Κάποτε μάλιστα τοὺς ἔκαμε ἐπίθεση ἓνας στρατός τοῦ βασιλιά πού εἶχε ἑκατόν εἴκοσι χιλιάδες ἄντρες, κι ἀπ' αὐτοὺς κανέναν δέ γύρισε πίσω, παρὰ χάθηκαν ὅλοι μέσα στίς κακοτοπιές τῆς χώρας. Ὅσες φορές ὁμοῦς ἔκαναν συνθήκες μέ τό διοικητή πού ἔμενε στόν κάμπο, τότε κι αὐτοί εἶχαν

17 σχέσεις μ' ἐκείνους κι ἐκεῖνοι μ' αὐτούς.¹²¹ Ὅταν τ' ἀκουσαν αὐτά οἱ στρατηγοί, ἔβαλαν νά καθίσουν σέ χωριστό μέρος ἐκείνους πού ἔλεγαν πῶς ξέρουν πρὸς τά πού τραβάει ὁ κάθε δρόμος, χωρὶς νά φανερώσουν πού σκόπευαν νά πᾶνε. Πάντως, οἱ στρατηγοί ἔκριναν πῶς ἦταν ἀνάγκη, θαδίζοντας ἀνάμεσα στά δουνά, νά μποῦν στή χώρα τῶν Καρδούχων. Γιατί ἔλεγαν οἱ αἰχμάλωτοι πῶς, ὅταν περάσουν αὐτή τὴν περιοχὴ, θά φτάσουν στήν Ἀρμενία, πού τὴν κυβερνοῦσε ὁ Ὀρόντας καὶ ἦταν μεγάλη καὶ πλούσια χώρα. Κι ἀπὸ κεῖ πιά ἔλεγαν πῶς ἦταν εὐκόλο νά πάει

18 κανεὶς ὅπου ἤθελε. Γι' αὐτό ἔκαμαν θυσία, ὥστε ν' ἀρχίσουν τὴν πορεία ὅποιαδήποτε στιγμή τοὺς φαινόταν καλὸ. Γιατί φοβόνταν μήπως προλάβουν οἱ Καρδούχοι καὶ πιάσουν τό πέραμα ἐπάνω στά δουνά. Ἔδωσαν λοιπὸν διαταγὴ νά δειπνήσουν, νά ἐτοιμάσουν τὰ πράγματά τους ὅλοι καὶ νά ξεκουράζονται, καί, μόλις τοὺς εἰδοποιῇσει κάποιος ὅτι ἀρχίζει ἡ πορεία, ν' ἀκολουθοῦν.

121. Δηλαδή οἱ ὀρεινοὶ Καρδούχοι εἶχαν σχέσεις μέ τοὺς κατοίκους τοῦ κάμπου καὶ ἀντίθετα οἱ καμπίσιοι μέ τοὺς ὀρεινοὺς.

122. Ἀρμενία λεγόταν ἡ χώρα πού ὁριοκρίναν πρὸς τὰ νότια τοῦ Καύκασου καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ πρὸς τὰ ὀρεινά τῆς Ἀσσυρίας καὶ τῆς Μηδίας.

BIBΛIO ΤΕΤΑΡΤΟ

ΚΕΦ. 1

[Τά ὅσα ἔγιναν τὸν καιρὸ πού δάδιζαν ἀπὸ τὰ παράλια στοῦ ἔσωτερικοῦ τῆς Ἀσίας ὡς τὴ μέρα τῆς μάχης, καί ὅσα ὕστερα ἀπὸ τῇ μάχῃ στοῦ διάστημα πού ἴσχυε ἡ ἀνακωχὴ ἀνάμεσα στοῦ βασιλιά καί στοὺς Ἕλληνες, πού ἀκολούθησαν τὸν Κύρο στὴν ἐκστρατεία, καί οἱ πολεμικὲς ἐνέργειες ἐνάντια στοὺς Ἕλληνες ἀπὸ τότε πού παραδίδασε τὶς συνθήκες ὁ βασιλιάς καί ὁ Τισσαφέρνης, ἐνῶ ἀκολουθοῦσε ὁ περσικὸς στρατός, ὅλα αὐτὰ ἔχουν εἰπωθεῖ στὴν προηγούμενη διήγησι.

Ὅταν ἔφτασαν στοῦ σημείου πού ὁ Τίγρητας ποταμὸς μέ κανένα τρόπο δὲν μπορούσε νὰ περαστεῖ ἐξαιτίας τοῦ βάθους καί τοῦ πλάτους του, οὔτε ὑπῆρχε κανένα πέραμα κοντά, ἀλλὰ ἀπὸ πάνω του κρέμονταν ἀπότομα τὰ δουνά τῶν Καρδούχων, τότε πιά ἀποφάσισαν οἱ στρατηγοὶ νὰ περάσουν ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ δουνά. Γιατί ἀπὸ τοὺς αἰχμάλωτους εἶχαν τὴν πληροφορία πῶς, ἂν περάσουν τὰ δουνά τῶν Καρδούχων, τότε θὰ διαδοῦν καί τὶς πηγές τοῦ Τίγρητα ποταμοῦ στὴν Ἀρμενία, φτάνει νὰ τό θέλουν· ἂν δὲν τό θέλουν, μποροῦν νὰ τὶς προσπεράσουν. Εἶχαν μάθει ἀκόμα πῶς καί οἱ πηγές τοῦ Εὐφράτη δὲν ἦταν μακριὰ ἀπὸ τὶς πηγές τοῦ Τίγρητα, καί πραγματικά ἐτοίμους εἶναι. Ὅσο γιὰ τὴν ἐπίθεση στὴ χώρα τῶν Καρδούχων τὴν κάνουν μέ τοῦτο τὸν τρόπο, ἀπὸ τὴ μιὰ προσπαθώντας νὰ μείνουν ἀπαρατήρητοι, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ προλάβουν νὰ πιάσουν τὶς δουνοκορφές πρὶν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς].

Ἦταν πιά ἡ ὥρα τῆς τελευταίας φρουρᾶς¹²³ καί ὑπολειπόταν τόσο διάστημα τῆς νύχτας, ὅσο χρειαζόταν γιὰ νὰ περάσουν τὸν κάμπο σκοτεινά. Τότε σηκώθηκαν οἱ στρατιῶτες ὕστερα ἀπὸ προφορικὴ διαταγὴ κι ἄρχισαν τὴν πορεία, ὥσπου φτάνουν κατὰ τὰ

1 Ἀνακεφαλαιώση.

2-4

2 Ἀπόφαση γιὰ τὴν πορεία.

5-11

5 Στά χωριά τῶν Καρδούχων.

123. Τρεῖς φρουρές ἀλλάζαν τὴ νύχτα. Ἡ τελευταία ἄρχιζε στὶς 2 περίπου ὕστερ' ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα.

- 6 ξημερώματα στό δουνό. Ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατεύματος ἦταν ὁ Χειρίσοφος, πού εἶχε τοὺς δικοὺς του στρατιῶτες καὶ ὅλους τοὺς γυμνήτες, ἐνῶ ὁ Ξενοφώντας ἀκολουθοῦσε μετὰ τοὺς ὀπλίτες τῆς ὀπισθοφυλακῆς· κανένα γυμνήτη δὲν εἶχε. Γιατί δὲ φαινόταν νὰ ὑπάρχει κανένας κίνδυνος μήπως τοὺς ἀκολουθήσει κάποιος ἀπὸ πίσω, τὴν ὥρα πού θὰ ἀνέβαιναν τὸ δουνό. Ὁ Χειρίσοφος τότε ἀνεδαίνει στὴν κορυφή, προτοῦ τὸν πάρουν εἶδησι οἱ ἐχθροί. Ὑστερα ὁδηγοῦσε ἀργά, κι ἀκολουθοῦσαν οἱ στρατιῶτες πού περνοῦσαν κάθε τόσο, μετὰ κατεύθυνση τὰ χωριά πού ὀρίσκονταν στίς κοιλιάδες καὶ στίς χαράδρες τῶν δουνῶν. Τότε οἱ Καρδοῦχοι ἄφησαν τὰ σπίτια κι ἔδρισκαν καταφύγιο στὰ δουνά, μετὰ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους. Ὅσο γιὰ τὰ τρόφιμα, οἱ Ἕλληνες μποροῦσαν νὰ τὰ παίρνουν ἀφθονά. Καὶ τὰ σπίτια ἦταν γεμάτα ἀπὸ χάλκινα σκεύη, δὲν ἔπαιρναν ὅμως τίποτε ἀπ' αὐτά, οὔτε καὶ τὸν κόσμο κυνηγοῦσαν. Τὰ ἄφηναν ἀπεύραχτα, μήπως κι ἔδειχναν διάθεσι οἱ Καρδοῦχοι νὰ τοὺς ἐπιτρέψουν νὰ περάσουν ἀπὸ τὴ χώρα τους φιλικά, μιά καὶ ἦταν ἐχθροί μετὰ τὸ βασίλει. Τρόφιμα ὅμως ἔπαιρνε ὁ καθένας, ὅσαδὴποτε ἔδρισκε, γιατί τὰ εἶχαν ἀνάγκη. Μὰ οἱ Καρδοῦχοι οὔτε ἀπαντοῦσαν πού τοὺς φώναζαν οἱ Ἕλληνες, οὔτε ἔκαναν καμιάν ἄλλη φιλικὴ ἐνέργεια. Καὶ ὅταν οἱ τελευταῖοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες κατέβαιναν ἀπὸ τὴ δουνοκορυφή στὰ χωριά κι ἦταν πιά σκοτεινά —γιατί τὸ ἀνέδασμα καὶ τὸ κατέδασμα κράτησε ὁλόκληρη τὴ μέρα, ἐπεὶδὴ τὸ μονοπάτι ἦταν στενόν— τότε μαζεύτηκαν μερικοὶ Καρδοῦχοι καὶ ῥίχτηκαν ἀπάνω τους. Σκότωσαν κάμποσους καὶ πλήγωσαν ἄλλους θανάσιμα μετὰ πέτρες καὶ μετὰ δόλη, παρόλο πού ἦταν λίγοι. Καὶ τοῦτο, ἐπεὶδὴ τὸ ἐλληνικὸ στράτευμα
- 11 τοὺς ῥίχτηκε ἀναπάντεχα. Ἄν συγκεντρώνονταν τότε περισσότεροι, θὰ κινδύνευε νὰ καταστραφῇ μεγάλο μέρος τοῦ στρατοῦ. Αὐτὴ τὴ νύχτα λοιπὸν ἔτσι πέρασαν οἱ Ἕλληνες στὰ χωριά, ἐνῶ οἱ Καρδοῦχοι ἀναβάν φωτιές γύρω γύρω, πάνω στὰ δουνά, κι ἔτσι δὲν ἔχαναν ἀπὸ τὰ μάτια τους ὁ ἓνας τὸν ἄλλο.

12-14

Νέα μέτρα γιὰ
τὴν εὐκόλη
πορεία.

- 12 Μόλις ξημέρωσε, μαζεύτηκαν οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ λοχαγοὶ τῶν Ἑλλήνων κι ἀποφάσισαν νὰ κρατήσουν τὰ ἀπαραιτήτα καὶ τὰ πιὸ δυνατά ὑποζύγια καὶ μετὰ αὐτά νὰ συνεχίσουν τὴν πορεία. Τὰ ὑπόλοιπα νὰ τ' ἀφήσουν, καθὼς καὶ ὅλους τοὺς αἰχμάλωτους πού εἶχε

πιάσει τελευταία ὁ στρατός. Γιατί ἡ πορεία γινόταν ἀργά, ἐπειδὴ 13
καὶ τὰ ὑποζύγια ἦταν πολλά καὶ οἱ αἰχμάλωτοι. Ἐξάλλου πολλοὶ
στρατιῶτες ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀπασχολημένοι μὲ αὐτὰ καὶ νὰ μὴν
παίρνουν μέρος στὴ μάχη, κι ἀκόμα ἦταν ἀνάγκη νὰ προμηθεύο-
νται διπλάσια τροφίμα καὶ νὰ τὰ κουβαλοῦν, ἐξαιτίας τοῦ πλήθους
τῶν ἀνθρώπων. Ὅταν τ' ἀποφάσισαν αὐτὰ, ἔβαλαν τὸν κήρυκα
καὶ διαλάλησε νὰ ἐνεργεῖ ὁ στρατός μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο. Ὑστερα 14
ἔφαγαν καὶ ξεκίνησαν· οἱ στρατηγοὶ τότε τοποθέτησαν κρυφὰ σ'
ἓνα στενὸ μερικοὺς ἄντρες, πού ἔπαχναν κι ἔπαιρναν ὅτι ἔδρι-
σκαν ἀπὸ κεῖνα πού εἶχαν πρὶν ν' ἀφήσουν ἐκεῖ. Ἔτσι θάδισαν τὴ
μέρα ἐκείνη, εἴτε μὲ τὸ νὰ κάνουν μικρομάχες εἴτε μὲ τὸ νὰ
ξεκουράζονται.

Τὴν ἄλλη μέρα ἔπιασε μεγάλη κακοκαιρία, ἦταν ὁμοῦς ἀνάγκη 15
νὰ προχωροῦν, ἐπειδὴ δὲν εἶχαν ἀρκετὰ τροφίμα. Ὁ Χειρίσοφος
πῆγαινε μπροστά, κι ὁ Ξενοφώντας ἀκολουθοῦσε μὲ τὴν ὀπισθο-
φυλάκη. Μὰ οἱ ἐχθροὶ ἔκαναν σφοδρὲς ἐπιθέσεις καὶ καθὼς τὰ 16
μέρη ἦταν στενά, σίμωναν καὶ χτυποῦσαν μὲ τὰ τόξα καὶ μὲ τίς
σφεντόνες. Ἔτσι ἀναγκάζονταν οἱ Ἕλληνες, κυνηγώντας τους καὶ
ξαναγυρίζοντας πίσω, νὰ προχωροῦν ἀργά. Κι ὁ Ξενοφώντας συ-
χνὰ ἔδινε διαταγὴ νὰ περιμένουν, κάθε φορὰ δηλαδὴ πού οἱ ἐχθροὶ
ἔκαναν σφοδρὴ ἐπίθεση. Σὲ μιὰ στιγμή ὁ Χειρίσοφος, πού ἄλλῃ 17
φορὰ ὅταν τοῦ πῆγαινε διαταγὴ περιμένε, δὲ σταμάτησε, ἀλλὰ θά-
διζε γρήγορα καὶ πρόσταζε τοὺς ἄλλους νὰ τὸν ἀκολουθοῦν. Φαι-
νόταν λοιπὸν ὅτι κάτι συμβαίνει, ἀλλὰ ὁ Ξενοφώντας δὲν εἶχε και-
ρὸ νὰ προσπεράσει καὶ νὰ δεῖ ποιά ἦταν ἡ αἰτία τῆς διασύνης. Γι'
αὐτὸ οἱ στρατιῶτες τῆς ὀπισθοφυλάκης προχωρώντας ἔμοιαζαν
σὰ νὰ τοὺς κυνηγοῦσαν. Τότε σκοτώνεται ἓνας γενναῖος ἄντρας 18
ἀπὸ τὴ Λακωνία, ὁ Κλεώνυμος· χτυπήθηκε μὲ βέλος πού τοῦ
πέρασε τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ δευμάτινο χιτῶνιο κι ἔφτασε στὰ πλευ-
ρά, ὅπως ἔγινε καὶ μὲ τὸ Βασιλία ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία, πού τοῦ
τρούπησε πέτρα γιὰ πέτρα τὸ κεφάλι. Ὅταν ἔφτασαν σ' ἓνα κατάλυ- 19
μα, ὁ Ξενοφώντας πῆγε μονομιᾶς, ὅπως ἦταν¹²⁴, στὸ Χειρίσοφο

15-22

*Γιατί ὁ Χει-
ρίσοφος δὲν
ἐκτελεῖ πα-
ραγγελία τοῦ
Ξενοφώντα.*

124. Δηλαδή χωρίς καμιά προετοιμασία ἢ χωρίς νὰ χρησιμοποιήσῃ κανέ-
να στρατιῶτὴ ὁ Ξενοφώντας, ἔτρεξε ὁ ἴδιος διαστικά ἀπὸ τὴν ὀπισθοφυ-

καί τὰ ἔβαζε μαζί του πού δέν περίμενε, κι ἔτσι ἀναγκάζονταν σύγχρονα νά φεύγουν καί νά πολεμοῦν. «Καί τώρα σκοτώθηκαν δυό ἔξοχοι ἄντρες, πού δέν μπορέσαμε οὔτε νά τοὺς σηκώσουμε οὔτε νά τοὺς θάψουμε». Ὁ Χειρίσοφος ἀποκρίθηκε: «Κοίταξε 20 κατὰ τὰ δουνά καί πρόσεξε πῶς δέν ὑπάρχει πέραμα ἀπό πουθενά. Πάνω σ' αὐτό τόν ἀνηφορικό δρόμο πού δλέπεις, πού εἶναι καί μοναδικός, μπορεῖς νά διακρίνεις πλῆθος ἀνθρώπων, πού ἔχουν 21 πιάσει τή διάδωσι καί τή φυλάνε. Γι' αὐτό διαζόμενοι καί δέ σέ περίμενα, μήπως μποροῦσα νά προλάβω προτοῦ πιάσουν οἱ ἐχθροί τό πέραμα. Καί οἱ ὁδηγοί πού ἔχομε λένε πῶς δέν ὑπάρχει ἄλλος 22 δρόμος». Ὁ Ξενοφώντας τοῦ ἀπαντά: «Ἐγώ ἔχω δυό ἄντρες ντόπιους. Γιατί μᾶς ἐνοχλοῦσαν οἱ Καρδοῦχοι κι ἐμεῖς στήσαμε καρτέρι, πράγμα πού μᾶς ἔκανε νά πάρουμε ἀνάσα, καί σκοτώσαμε μερικούς. Προσπαθήσαμε ὅμως νά πιάσουμε καί ζωντανούς γι' αὐτόν τό λόγο, δηλαδή γιά νά τοὺς χρησιμοποιήσουμε σάν ὁδηγούς, ἀφοῦ ξέρουν τόν τόπο».

23-28

Πληροφορίες
αἰχμαλώτων
καί σχηματι-
σμός ἐθελοντι-
κοῦ σώματος.

23 Στή στιγμή ἔφεραν ἐκεῖ τοὺς δυό ἀνθρώπους καί ρωτοῦσαν νά μάθουν, χωριστά ἀπό τόν καθένα, ἂν ἤξεραν ἄλλο δρόμο ἐκτός ἀπ' αὐτόν πού φαινόταν. Ὁ ἓνας εἶπε πῶς δέν ἤξερε, παρόλο πού τοῦ ἔκαναν πολλές φθεῖρες. Ἐπειδὴ λοιπόν δέν τοὺς ἔλεγε τίποτε χρήσι-
μο, τὸν ἔσφαξαν μπροστά στὰ μάτια τοῦ ἄλλου. Ὁ δεῦτερος εἶπε 24 πῶς ὁ πρῶτος ἀρνήθηκε ὅτι γνωρίζει, γιατί σέ κείνο τό μέρος εἶχε μιὰ κόρη παντρεμένη. Ὁ ἴδιος ὅμως ὑποσχέθηκε πῶς θά τοὺς ὁδη-
γήσει ἀπὸ ἓνα δρόμο πού μποροῦν νά τὸν περάσουν καί ὑποζύ-
για. Τὸν ρώτησαν ἂν ὑπάρχει σ' αὐτόν τό δρόμο κανένα δυσκόλο-
πέραστο μέρος, κι αὐτὸς εἶπε πῶς ὑπάρχει μιὰ βουνοκορφὴ πού, ἂν 25 δέν προφτάσει κανεὶς νά τὴν καταλάβει, θά εἶναι ἀδύνατο νά πε-
26 ράσει. Τότε νόμισαν καλὸ νά καλέσουν τοὺς διοικητὲς τῶν ὀπλιτῶν καί τῶν πελταστῶν, νά τοὺς ἐκθέσουν τὴν κατάστασι καί νά τοὺς ρωτήσουν ποιὸς ἀπ' αὐτοὺς θά ἠθέλε νά φανεῖ γενναῖος ἄντρας καί θά εἶχε τό θάρρος νά πάει ἐθελοντὴς σέ μιὰ ἐπιχείρησι.
27 Δέχονται ἀπὸ τοὺς ὀπλίτες οἱ Ἀρκαδὲς Ἀριστώνυμος, πού

λακκή, ὅπου θρискόταν, σὴν ἐμπροσθοφυλακή, γιά νά συναντήσῃ τό Χειρίσοφο.

καταγόταν ἀπὸ τὸ Μεθύδριο¹²⁵, καὶ ὁ Ἀγασίας ὁ Στυμφάλιος. Μὲ αὐτοὺς συναγωνίζεται κι ὁ Καλλίμαχος ὁ Παράσιος (ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία κι αὐτός), πού εἶπε πὼς δέχεται νά πάει, φτάνει νά τοῦ δώσουν ἐθελοντές ἀπ' ὅλο τὸ στρατό. «Γιατί, εἶπε, ξέρω πὼς θά ἀκολουθήσουν πολλοὶ νέοι, ἂν ἀναλάβω ἐγὼ τὴν ἐπιχείρηση». Ὑστερα ρωτοῦν ἂν θέλει νά πάει μαζί τους καὶ κανένας ταξίαρχος τῶν 28 γυμνητῶν. Δέχεται ὁ Ἀριστέας ὁ Χιώτης, πού σέ πολλές περιστάσεις πρόσφερε μεγάλες ὑπηρεσίες στοῦ στρατοῦ, σέ τέτοια ζητήματα.

ΚΕΦ. 2

1-8

Οἱ ἐθελοντές νικοῦν τοὺς ἐχθροὺς ἐπὰν στὰ ὑψώματα.

Ἦταν ἀπόγευμα, ὅταν τοὺς ἔδωσαν διαταγή¹²⁶ νά φάνε καὶ νά 1
φύγουν. Ἔδωσαν τὸν ὁδηγὸ καὶ τοὺς τὸν παραδίνουν καὶ συνεννοοῦνται, ἂν πιάσουν τὴ δουνοκορφή, νά τὴ φυλάνε ὅσο εἶναι νύχτα, καὶ μόλις ξημερώσει νά τοὺς εἰδοποιήσουν μὲ τὴ σάλπιγγα. Τότε οἱ ἐπάνω νά θαδίσουν ἐνάντια σέ κείνους πού φύλαγαν τὸ φανερό πέραμα, ἐνῶ οἱ ἄλλοι νά τρεξουν, ὅσο μπορούσαν γρηγορότερα, νά τοὺς βοηθήσουν. Αὐτὰ συμφώνησαν, καὶ ξεκίνησαν οἱ 2
ἐθελοντές πού ἦταν ὡς δυὸ χιλιάδες, ἐνῶ ἄρχισε νά πέφτει δυνατὴ ὄροχη.¹²⁷ Ὁ Ξενοφώντας τότε, ἔχοντας τὴν ὀπισθοφυλακὴ δάδιζε πρὸς τὸ φανερό πέραμα, γιὰ νά στρέψουν οἱ ἐχθροὶ τὴν προσοχή τους σ' αὐτόν τὸ δρόμο, κι ἔτσι νά μείνουν ἀπαρατήρητοι, ὅσο γινόταν περισσότερο, ἐκεῖνοι πού ἔκαναν τὸ γύρο γιὰ νά φτάσουν στὴ 3
δουνοκορφή. Ὅταν οἱ στρατιῶτες τῆς ὀπισθοφυλακῆς βρῖσκο-
νταν στὴ χαράδρα, πού ἔπρεπε νά τὴν περάσουν γιὰ νά δοῦν στὴν ἀνηφοριά, τότε οἱ θάρδαροι, ἄρχισαν νά κυλᾶνε πέτρες στοργυλές, θεόρατες, πού μόλις τίς χωροῦσε ἀμάξι, καὶ τίς μεγάλες καὶ

125. Τὸ Μεθύδριο ἦταν πόλη τῆς Ἀρκαδίας. Τὰ ἐρεῖπιά του βρῖσκονται ἀνάμεσα στὰ χωριά Νεμνίτσα καὶ Πυργάκι.

126. Τὴ διαταγὴ τὴν ἔδωσαν ὁ Χειρίσοφος καὶ ὁ Ξενοφώντας στοὺς ἐθελοντές.

127. Ὑπολογίζεται πὼς οἱ Ἕλληνες μπῆκαν στὴ χώρα τῶν Καρδοῦχων στὰ μέσα τοῦ Νοέμβριου τοῦ 401 π.Χ. καὶ ἔτσι ἡ δυνατὴ ὄροχη εἶναι κάτι τὸ συνηθισμένο γιὰ τὴν ἐποχὴ.

- τίς μικρές. Αὐτές, καθώς κατέβαιναν πρὸς τὰ κάτω, χτυποῦσαν πάνω στοὺς δρόμους κι ἐκσφενδονίζονταν ἐδῶ κι ἐκεῖ. Ἔτσι ἦταν ὁλότελα ἀδύνατο νὰ πλησιάσῃ κανεὶς στὴν εἴσοδο τῆς χαρά-
- 4 δρας. Μερικοὶ ὅμως ἀπὸ τοὺς λοχαγοὺς, μὴ μπορῶντας νὰ ζυγώσουν σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, προσπαθοῦσαν νὰ πλησιάσουν σὲ ἄλλο. Αὐτὰ τὰ ἔκαναν ὥσπου νύχτωσε. Μὰ ὅταν ἐνόμισαν πὼς μποροῦν νὰ φύγουν χωρὶς νὰ φαίνονται, τότε πῆγαν νὰ δειπνήσουν. Γιατί ὅσοι θρίσκονταν στὴν ὀπισθοφυλακή, ἔτυχε νὰ μὴν ἔχουν φάει¹²⁸ οὔτε τὸ μεσημέρι. Οἱ ἐχθροὶ ὅμως δὲ σταμάτησαν ὁλόκληρη τὴ νύχτα νὰ κυλάνε πέτρες. Αὐτὸ μπορούσε νὰ τὸ συμπαι-
- 5 ράνει κανεὶς ἀπὸ τοὺς κρότους. Ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν μαζί τους τὸν ὀδηγό, πηγαίνοντας κυκλικά, θρίσκουν τοὺς φρουροὺς νὰ κάθονται γύρω ἀπὸ τὴ φωτιά. Ἄλλους ἀπ' αὐτοὺς σκότωσαν, ἄλλους κυνήγησαν, κι οἱ ἴδιοι ἔμειναν ἐκεῖ μὲ τὴν ἰδέα πὼς κρατοῦν
- 6 τὴ δουννοκορφή. Μὰ δὲν ἦταν ἔτσι, παρὰ ἀπὸ πάνω τους θρίσκοταν ἓνας λόφος καὶ κοντὰ σ' αὐτόν ἦταν ὁ στενὸς δρόμος, ὅπου κάθονταν οἱ φρουροί. Ἀπὸ δῶ πάλι ὑπῆρχε μέρος ποὺ ὀδηγοῦσε πρὸς τοὺς ἐχθροὺς, ἐκείνους ποὺ ἦταν στρατοπεδευμέ-
- 7 νοι κοντὰ στὸ φανερό δρόμο. Τὴ νύχτα λοιπὸν τὴν πέρασαν ἐκεῖ. Ὅταν ὅμως ξημέρωνε, δάδιζαν χωρὶς νὰ μιλοῦν, συνταγμένοι, ἐνάντια στοὺς ἐχθροὺς¹²⁹. Ἦταν μάλιστα ὁμίχλη, κι ἔτσι κοντοζύγωσαν χωρὶς νὰ τοὺς καταλάβουν ἐκεῖνοι. Ὅταν εἶδαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ὁ ἥχος τῆς σάλπιγγας ἀκούστηκε, κι αὐτοὶ μὲ ἀλαλαγμοὺς ὀρμησαν καταπάνω στοὺς ἐχθροὺς. Ἐκεῖνοι δὲν ἀντιστάθηκαν, παρὰ ἄφησαν τὸ δρόμο κι ἄρχισαν νὰ φεύγουν.
- 8 Λίγοι σκοτώθηκαν, γιατί ἦταν ἐλαφρά ὀπλισμένοι. Ὁ Χειρίσσοφος πάλι μὲ τοὺς στρατιώτες του μόλις ἄκουσαν τὴ σάλπιγγα, ἀμέσως τραῶνξαν πρὸς τὰ πάνω, κατὰ τὸν φανερό δρόμο. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς στρατηγοὺς δάδιζαν ἀνάμεσα σὲ ἀπάτητα μονοπάτια, ὅπου

128. Τὸ πρωινὸ φαγητὸ τὸ ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι **ἀκράτισμα**, τὸ μεσημεριανὸ **ἄριστον** καὶ τὸ βραδινὸ **δειπνον**.

129. Δηλαδή ἐνάντια στοὺς Καρδοῦχους, ποὺ εἶχαν πιάσει τὸ φανερό δρόμο γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τοὺς Ἕλληνες νὰ περάσουν.

ἔτυχε νά θρίσκεται καθένας, καί μόλις κατάφεραν κι ἀνέδθηκαν, τραβοῦσαν ὁ ἕνας τόν ἄλλο μέ τά δόρατα. Πρῶτοι αὐτοί συναντήθηκαν μ' ἐκείνους πού εἶχαν πιάσει πρῶτύτερα τή βουνοκορφή.¹³⁰

9-16
Δραστηριότητα τοῦ Ξενοφώντα.

Ὁ Ξενοφώντας τότε μέ τούς μισοὺς στρατιῶτες τῆς ὀπισθοφυλακῆς προχωροῦσε πρὸς τό μέρος ὅπου πῆγαιναν κι ἐκείνοι πού εἶχαν τόν ὁδηγό. Γιατί ὁ δρόμος ἀπό κεῖ ἦταν εὐκολοπέραστος γιά τά ζῶα. Τούς ἄλλους μισοὺς τούς ἔβαλε πίσω ἀπό τά ὑποζύγια. Προχωρώντας συναντοῦν ἕνα λόφο πιασμένο ἀπό τούς ἐχθροὺς, πάνω ἀπό τό δρόμο. Αὐτούς ἦταν ἀνάγκη νά τούς διώξουν, ἀλλιώτικα ἔπρεπε νά μείνουν χωρισμένοι ἀπό τούς ὑπόλοιπους¹³¹ Ἕλληνες. Θά μπορούσαν βέβαια νά πᾶνε ἀπό τόν ἴδιο δρόμο¹³² πού πῆγαν οἱ ἄλλοι, τά ὑποζύγια ὅμως δέν ἦταν δυνατό νά περάσουν ἀπό διαφορετικό μέρος παρὰ μονάχα ἀπ' αὐτό. Τότε ἔδωσαν θάρρος ὁ ἕνας στόν ἄλλο κι ἔκαναν ἐπίθεση 11 στό λόφο, μέ τούς ἄντρες παραταγμένους σέ μεγάλο βάθος καί μικρό μέτωπο¹³³. Δέν τήν ἔκαναν ὅμως ἀπ' ὅλα τά σημεῖα γύρω, παρὰ ἄφησαν ἕνα μέρος ἀνοιχτό, μήπως ἤθελαν νά φύγουν οἱ ἐχθροί. Κι ὅσο ἀνέβαιναν αὐτοί, ἀπ' ὅπου μπορούσε ὁ καθένας, οἱ 12 δαρδαροὶ τούς χτυποῦσαν μέ βέλη καί μέ πέτρες· ὅταν πλησίαζαν ὅμως δέν τούς περίμεναν, ἀλλά ἀφήνουν τήν τοποθεσία καί φεύγουν. Μόλις εἶχαν προσπεράσει αὐτόν τό λόφο οἱ Ἕλληνες, βλέπουν μπροστά τους ἕναν ἄλλο πού τόν εἶχαν πιάσει οἱ ἐχθροὶ καί νόμισαν πῶς ἔπρεπε νά προχωρήσουν πρὸς τά ἐκεῖ. Σκέφτηκε ὅμως ὁ Ξενο- 13

130. Ἐννοεῖ τούς ἐθελοντές.

131. Δηλαδή ἀπό τούς ἐθελοντές καί τό Χειρίσοφο.

132. Τό φανερό δρόμο, ἀπ' ὅπου εἶχε πάει ὁ Χειρίσοφος μέ τό στρατό του.

133. Μερικοὶ νομίζουν πῶς σ' αὐτόν τό σχηματισμό οἱ ἄντρες τοῦ κάθε λόχου ἦταν παραταγμένοι ὁ ἕνας πίσω ἀπὸ τόν ἄλλο, ἐνῶ ἄλλοι ἔχουν τή γνώμη πῶς τό μέτωπο εἶχε 6 στρατιῶτες καί τό βάθος 16. Πάντως οἱ λόχοι θρίσκονταν ὁ ἕνας πλάι στόν ἄλλο καί ἀνάμεσά τους ὑπῆρχαν κενά διαστήματα.

- φώντας πώς, ἂν ἀφήσει ἀφρούρητο τὸ λόφο πού εἶχε καταλάβει, θά μπορούσαν νά τόν ξαναπάρουν οἱ δάρδαροι καί νά κάμουν ἐπίθεση τήν ὥρα πού θά περνοῦσαν τά ὑποζύγια —κι ἦταν μεγάλη ἡ γραμμή πού ἔκαναν τά ὑποζύγια καθώς διάδιναν ἀπό στενό δρόμο. Γι' αὐτό ἀφήνει πάνω στό λόφο τοὺς λοχαγούς Κηφισόδωρο τόν Ἀθηναῖο, γιό τοῦ Κηφισοφώντα, καί Ἀμφικράτη τόν Ἀθηναῖο γιό τοῦ Ἀμφίδημου, καί τόν Ἀρχαγόρα, πού ἦταν ἐξοριστός ἀπό τὸ Ἄργος, ἐνῶ ὁ ἴδιος μέ τοὺς ὑπόλοιπους θαδίζει πρὸς τὸ δεύτερο ὕψωμα, πού τὸ κυρίεψαν κι ἐκεῖνο μέ τόν ἴδιο τρόπο.
- 14 Τοὺς ἔμενε ἀκόμα ἓνας τρίτος λόφος, πολὺ πιὸ ἀπότομος, ἐκεῖνος πού θρискόταν πάνω ἀπὸ τοὺς φρουρούς πού εἶχαν πιαστεῖ τῇ νύ-
- 15 χτα ἀπὸ τοὺς ἐθελοντές κοντά στη φωτιά. Τήν ὥρα πού πλησίασαν οἱ Ἕλληνες, οἱ δάρδαροι, χωρὶς νά κάμουν μάχη, ἐγκαταλείπουν τὸ λόφο. Ὅλοι παραξευέτηκαν ἀπ' αὐτό καί ὑποψιάστηκαν πὼς ἄφησαν τὸ ὕψωμα, γιατί φοδῆθηκαν μήπως περικυκλωθοῦν καί πολιορκηθοῦν. Ἀλλὰ οἱ Καρδοῦχοι, ἐπειδὴ ἔδωκαν ἀπὸ ψηλά ἐκεῖνα πού γίνονταν πίσω, θαδισαν ὅλοι ἐνάντια στοὺς στρατιῶτες
- 16 τῆς ὀπισθοφυλακῆς.¹³⁴ Ὁ Ξενοφώντας μέ τοὺς πιὸ νέους ἄρχισε ν' ἀνεβαίνει στό ὕψωμα, ἐνῶ στοὺς ἄλλους ἔδωσε διαταγὴ νά προχωροῦν ἀργά, γιὰ νά μπορέσουν οἱ τελευταῖοι λόχοι νά ἐνωθοῦν μαζί τους. Καί τοὺς εἶπε νά θαδίσουν στὸν ἴσιο δρόμο κι ὕστερα νά σταματήσουν στό πεδινό μέρος.

17-21

Ἀπώλειες
τῶν Ἑλλή-
νων.

- 17 Στὸ μεταξύ ἦρθε ὁ Ἀρχαγόρας ὁ Ἀργίτης λαχανιασμένος καί λέει πὼς τοὺς ἔδιωξαν ἀπὸ τὸ λόφο¹³⁵ καί πὼς σκοτώθηκαν ὁ Κηφισόδωρος καί ὁ Ἀμφικράτης, καθώς κι οἱ ἄλλοι ὅσοι δέν πῆδησαν ἀπὸ τὸ δρόμο, γιὰ νά πάνε ἐκεῖ πού θρискονταν οἱ στρατιῶτες
- 18 τῆς ὀπισθοφυλακῆς.¹³⁶ Ὅταν τὰ ἔκαμαν αὐτά οἱ δάρδαροι, πῆ-

134. Πρόκειται γιὰ τοὺς στρατιῶτες πού ἄφησε ὁ Ξενοφώντας νά φυλάνε τὸν πρῶτο λόφο, μέ τοὺς τρεῖς λοχαγούς ἐπικεφαλῆς.

135. Ἐννοεῖ καί δώ τόν πρῶτο λόφο, ἀπ' τὸν ὁποῖο ἔδιωξαν τοὺς ἐχθρούς.

136. Μιλáει γιὰ τοὺς μισοὺς στρατιῶτες τῆς ὀπισθοφυλακῆς, ἐκείνους πού εἶχαν τοποθετηθεῖ πίσω ἀπὸ τὰ ζῶα.

γαν σ' ἓνα λόφο πού ἦταν ἀπέναντι στόν τρίτο. Ὁ Ξενοφώντας τότε συζητοῦσε μαζί τους μέ διερμηνέα γιά ἀνακωχή καί ἀπαιτοῦσε νά τοῦ δώσουν τούς νεκρούς. Ἐκεῖνοι εἶπαν πῶς θά τούς 19 παραδώσουν, μέ τόν ὄρο νά μὴν καίνε τὰ σπίτια τους. Τά δέχτηκε αὐτά ὁ Ξενοφώντας. Τήν ὥρα ὅμως πού περνοῦσε τό ἄλλο στρατευμα, κι ἐκεῖνοι ἔκαναν αὐτήν τή συζήτηση, ὅλοι οἱ ἐχθροί πού ἦταν στά γύρω μέρη μαζεύτηκαν ἐκεῖ¹³⁷. Καί μόλις οἱ Ἕλληνες 20 ἄρχισαν νά κατεδαφίζουν ἀπό τό λόφο στό πεδινό μέρος¹³⁸ πού εἶχαν στρατοπεδέψει οἱ ἄλλοι, τότε οἱ ἐχθροί ὄρμησαν μέ μεγάλο πλήθος καί θόρυβο. Ὅταν ἔφτασαν στήν κορυφή τοῦ λόφου ἀπ' ὅπου κατέβαινε ὁ Ξενοφώντας, ἄρχισαν νά κυλάνε πέτρες. Κάποιου μάλιστα τοῦ ἔσπασαν τό πόδι, ἐνῶ τόν Ξενοφῶντα τόν ἄφησε κι ἔφυγε ὁ ὑπασπιστής πού τοῦ κρατοῦσε τήν ἀσπίδα. Ἐ- 21 νας ὀπλίτης ὅμως, ὁ Εὐρύλοχος, ἀπό τούς Λουσοῦς¹³⁹ (τῆς Ἀρκαδίας), ἔτρεξε κοντά του καί ὑποχωροῦσε προτείνοντας τήν ἀσπίδα ἔτσι, ὥστε νά προφυλάει καί τούς δυό. Καί οἱ ἄλλοι πῆγαν κοντά σ' ἐκείνους πού ὀρίσκονταν συνταγμένοι.

22-28

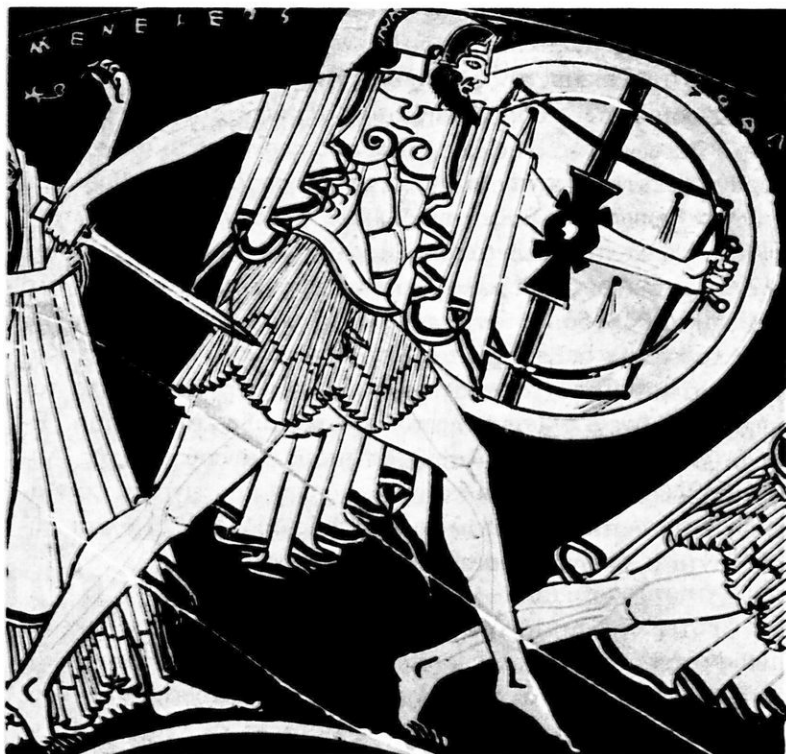
Συνέχιση τῆς πορείας.

Ἦστερ' ἀπ' αὐτό ὁ ἑλληνικός στρατός συγκεντρώθηκε, κι 22 ἔμειναν ἐκεῖ σέ πολλά καί ὁμορφα σπίτια πού εἶχαν ἄφθονα τροφίμα. Ἀκόμα ὑπῆρχε καί πολύ κρασί, πού τό φύλαγαν σέ λάκκους ἀσδεστωμένους. Ὁ Ξενοφώντας μάλιστα κι ὁ Χειρίσοφος τὰ 23 κατάφεραν νά πάρουν τούς νεκρούς καί νά παραδώσουν τόν ὀδηγό. Κατόπιν ἔκαμαν στούς νεκρούς κάθε τιμὴ πού μπορούσαν, ὅπως συνήθίζεται νά γίνεται στούς γενναίους ἄντρες. Τήν ἄλλη 24 μέρα προχωροῦσαν χωρὶς ὀδηγό. Μά οἱ ἐχθροί τούς ἐμπόδιζαν νά περνοῦν, πολεμῶντας τους καί πιάνοντας κάθε στενό πέραμα.

137. Δηλαδή στό λόφο πού ἦταν ἀπέναντι στόν τρίτο.

138. Ἦταν τό μέρος πού τούς εἶχε πει ὁ Ξενοφώντας νά σταματήσουν, «ἐν τῷ ὁμαλῷ» (παράγρ. 16.).

139. Οἱ Λουσοῖοι ἦταν πόλη τῆς Ἀρκαδίας, στήν περιοχή τῆς Κλειτορίας, μέ περίφημο ναό τῆς Ἀρτέμιδας.

Ὅπλίτης. Παράσταση από κύλικα τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.
(Παρίσι, Μουσείο Λούβρου).

- 25 Ἀλλά κάθε φορά πού ἐμπόδιζαν τοὺς πρώτους, ὁ Ξενοφώντας
 θγαίνοντας ἀπὸ πίσω ἀνέβαινε στὰ ὑψώματα καὶ τοὺς ἄνοιγε δρό-
 26 μο, προσπαθώντας νά θρῖσκεται ψηλότερα ἀπὸ κείνους πού γίνο-
 νταν ἐμπόδιο. Ὅταν ὁμως ἔκαναν ἐπίθεση στοὺς τελευταίους, τότε
 ὁ Χειρίσοφος τοὺς ἄνοιγε δρόμο θγαίνοντας ἀπὸ τή γραμμή καὶ
 προσπαθώντας ν' ἀνεδαίνει ψηλότερα ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς. Ἐτσι
 δοηθοῦσαν ἀδιάκοπα ὁ ἕνας τὸν ἄλλο καὶ ἡ ἔργοιά τους ἦταν με-
 27 γάλη. Μά καμιά φορά, τὴν ὥρα πού κατέδαιναν οἱ Ἕλληνες πού
 εἶχαν ἀνεθεῖ στὰ ὑψώματα, οἱ θάρδαροι τοὺς ἐνοχλοῦσαν πολὺ.
 Γιατί τοῦτοι ἦταν ἐλαφρά ὀπλισμένοι καὶ ἔτσι, κι ἀπὸ κοντὰ ἂν

ἔφευγαν, μποροῦσαν νά γλιτώσουν. Τίποτε ἄλλο δὲν κρατοῦσαν παρὰ τόξα καὶ σφεντόνες. ³ Ἦταν μάλιστα καὶ ἔξοχοι τοξότες. Τὰ 28 τόξα τους εἶχαν μάκρος ἀπάνω κάτω τρεῖς πῆγες, καὶ τὰ θέλη περισσότερο ἀπὸ δυὸ πῆγες. Καὶ κάθε φορά πού χτυποῦσαν τέ- ντωναν τὶς χορδές, πατώντας τὸ κάτω μέρος τοῦ τόξου μὲ τὸ ἀρι- στερό πόδι. Ἔτσι τὰ βέλη περνοῦσαν μέσα ἀπὸ τὶς ἀσπίδες καὶ τοὺς θώρακες. Ὅταν ὁμως τὰ ἐπιαναν οἱ Ἕλληνες, τὰ χρησιμοποιοῦ- σαν σάν ἀκόντια, προσαρμόζοντας ἐπάνω μιὰ θηλιά.¹⁴⁰ Σ' αὐτὰ τὰ μέρη οἱ Κρητικοὶ πρόσφεραν πολὺ μεγάλες ὑπηρεσίες. Ἀρχη- γὸς τους ἦταν ὁ συμπατριώτης τους Στρατοκλῆς.

Αὐτὴν τὴ μέρα ἔμειναν στὰ χωριά πού ὀρίσκονταν πάνω ἀπὸ 1 τὸν κάμπο, κοντὰ στὸν Κεντροῖτη¹⁴¹ ποταμό, πού ἔχει πλάτος δυὸ πλέθρα πάνω κάτω, καὶ χωρίζει τὴν Ἀρμενία ἀπὸ τὴ χώρα τῶν Καρδούχων. Καὶ οἱ Ἕλληνες τότε πῆραν ἀνάσα, ἀπὸ τὴ χαρὰ τους πού ἀντίκρισαν κάμπο. Ὁ ποταμὸς αὐτὸς ἦταν ἔξι ἢ ἐφτά στάδια 2 μακριὰ ἀπὸ τὰ θουνά τῶν Καρδούχων. Τότε λοιπὸν ἔμειναν ἐκεῖ μὲ μεγάλη εὐχαρίστηση, ἐπειδὴ καὶ τὰ τροφίμα εἶχαν καὶ ὅλα τὰ περασμένα θάσανα ἔφεραν στὴ μνήμη τους. Γιατί ἐφτά ὀλόκλη- ρες μέρες, πού θαδίζαν ἀνάμεσα στὴ χώρα τῶν Καρδούχων, τὶς πέρασαν μὲ μάχες κι ἐπαθάν τόσα κακά, ὅσα δὲν ἦταν ὅλα πού τοὺς ἔκαμαν ὁ βασιλιάς καὶ ὁ Τισσαφέρνης. Ἔτσι κοιμήθηκαν εὐ- 3 χάριστα, μὲ τὴν ιδέα πὼς εἶχαν γλιτώσει ἀπ' αὐτά.

Ἀλλὰ μόλις ξημέρωσε, ὀλέπουν κάπου στὴν ἀπέναντι μεριά 3 τοῦ ποταμοῦ ἱππεῖς ὀπλισμένους, πού φαίνονταν πὼς εἶχαν σκοπὸ νά τοὺς ἐμποδίσουν νά διαδοῦν. Εἶδαν ἀκόμα πεζοὺς, πού ἦταν παραταγμένοι σὲ ὑψώματα, πιὸ πάνω ἀπὸ τοὺς ἱππεῖς, γιὰ νά τοὺς ἐμποδίσουν νά μποῦν στὴν Ἀρμενία. Αὐτοὶ ἦταν Ἀρμένιοι καὶ 4

ΚΕΦ. 3

1-2

*Ξεκούραση
στὰ χωριά
τοῦ κάμπου.*

3-7

*Κινήσεις
τῶν ἐχθρῶν.*

140. Ἡ θηλιά αὐτὴ ἦταν δερμάτινη καὶ τὴν ἔδεναν στὴ μέση τοῦ ἀκοντίου, γιὰ νά περνάει μέσα τὰ δακτυλά του ὁ ἀκοντιστὴς καὶ νά τὸ πετάει μὲ μεγαλύτερη δύναμη.

141. Ὁ Κεντροῖτης ποταμὸς λέγεται σήμερα Μποτάν – Τσαί. Εἶναι παρα- πόταμος τοῦ Τίγρητα καὶ ὀρίσκεται στὴν Ἀρμενία.

Μάρδοι καὶ Χαλδαῖοι, μισθοφόροι τοῦ Ὀρόντα¹⁴² καὶ τοῦ Ἀρτουῆ¹⁴³. Γιά τοὺς Χαλδαίους ἔλεγαν πὼς ἦταν ἐλεύθεροι καὶ γενναῖοι καὶ εἶχαν γιὰ ὅπλα μεγάλες ἀσπίδες, ἀπὸ κλωνάρια λυγα-
 5 ριάς, καὶ λόγχες. Αὐτὰ τὰ ὑψώματα, ὅπου ἦταν παρταγμένοι οἱ ἱππεῖς, ἀπείχαν ἀπὸ τὸν ποταμὸ τρία ὥς τέσσερα πλέθρα. Καὶ μονάχα ἓνας δρόμος φαινόταν πού ὀδηγοῦσε πρὸς τὰ πάνω, καὶ ἔμοιαζε νὰ εἶναι φτιαγμένος ἀπὸ χέρια ἀνθρώπων. Ἀπ' αὐτὸ τὸ μέρος
 6 προσπαθοῦσαν οἱ Ἕλληνες νὰ περάσουν τὸν ποταμὸ. Μὰ καθὼς προσπαθοῦσαν, ἔδλεπαν πὼς τὸ νερὸ ἔφτανε πάνω ἀπὸ τὰ στήθια τους, κι ὁ ποταμὸς ἦταν ἀνώμαλος, μὲ λιθάρια μεγάλα καὶ γλιστερά· οὔτε μποροῦσαν νὰ κρατοῦν τὰ ὅπλα μέσα στοῦ νεροῦ, γιατί θά τ' ἄρπαζε ὁ ποταμός. Ἄν πάλι ἔδοζαν τὰ ὅπλα στοῦ κεφάλι τους, τότε θά ἔμεναν ἀπροφύλαχτοι ἀπὸ τὰ ὀφθαλμοὶ καὶ ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα πού τοὺς ἐριχναν οἱ ἐχθροί. Γι' αὐτὸ ἀποσύρθηκαν καὶ στρατοπέδευαν
 7 κοντὰ στὸν ποταμὸ. Ἐκεῖ ὁμῶς πού θοῖσκονταν αὐτοὶ τὴν προηγούμενη νύχτα, δηλαδὴ πάνω στοῦ θουνό, ἔδλεπαν πὼς εἶχαν συγκεντρωθεῖ πολλοὶ ὀπλισμένοι Καρδοῦχοι. Καὶ τότε ἐνῶσαν οἱ Ἕλληνες μεγάλη στενοχώρια, γιατί ἔδλεπαν ἀπὸ τὴ μιά πὼς ὁ ποταμὸς ἦταν δυσκολοπέραστος, ἀπὸ τὴν ἄλλη πὼς θοῖσκονταν ἄνθρωποι πού θά τοὺς ἐμπόδιζαν νὰ τὸν περάσουν καὶ πὼς οἱ Καρδοῦχοι σκόπευαν νὰ τοὺς ἐπιτεθοῦν ἀπὸ πίσω, τὴν ὥρα πού θά διάδαιναν.

8-12

Εἰννοικὰ ση-
 μάδια.

8 Αὐτὴ λοιπὸν τὴ μέρα καὶ τὴ νύχτα πέρασαν μέσα σὲ μεγάλη ἀμηχανία. Ὁ Ξενοφώντας ὁμῶς εἶδε ἓνα ὄνειρο: Τοῦ φάνηκε, λέει, πὼς ἐνῶ ἦταν δεμένος, τὰ δεσμά του μόνον χαλαρώθηκαν γύρω, καὶ τέλος λύθηκαν καὶ μποροῦσε νὰ περπατεῖ ἐλεύθερα. Ὅταν ξημέρωσε, ἔρχεται στοῦ Χειρίσοφο καὶ τοῦ λέει πὼς ἐλπίζει ὅτι θά πάνε
 9 καλὰ τὰ πράγματα, καὶ τοῦ διηγίεται τὸ ὄνειρο. Ἐκεῖνος εὖχαριστηθῆκε καὶ μόλις γλυκοχάραζε ἡ αὐγὴ ἦρθαν ὅλοι οἱ στρατηγοί

142. Πρόκειται γιὰ τὸν Ὀρόντα, τὸ διοικητὴ τῆς Ἀρμενίας (βλ. Βιβλ. Δεύτερο, κεφ. 4, παράγρ. 8).

143. Ἔτσι λεγόταν ὁ ἀρχηγὸς τῶν Μάρδων πού ἦταν ὀρεινὴ φυλὴ.

κι ἔκαμαν θυσία. Κι οἱ θυσίαι φαίνονταν καλές, ἀπό τό πρῶτο κίολας σφαγμένο ζῶο. Ὅταν οἱ στρατηγοὶ καί οἱ λοχαγοὶ ἔφυγαν ἀπό τόν τόπο τῆς θυσίας, ἔδωσαν διαταγή στοὺς στρατιῶτες νά κάτσουν γιά φαγητό. Τήν ὥρα πού ἔτρωγε ὁ Ξενοφώντας, ἦρθαν 10 καί τόν ὄρῃκαν τρέχοντας δυό νέοι. Γιατί ὅλοι ἤξεραν πῶς εἶχαν τό δικαίωμα νά πάνε κοντά του, κι ὅταν ἐγευματίζε κι ὅταν δειπνοῦσε, καί νά τόν ξυπνήσουν ἀκόμα, γιά νά τοῦ πουν ὅ,τιδήποτε εἶχαν σχετικό μέ τόν πόλεμο. Τοῦ ἔλεγον λοιπόν τότε πῶς ἔτυχε νά 11 μαζεῦουν φρύγανα γιά ν' ἀνάψουν φωτιά καί ξεχώρισαν στήν ἀπέναντι μεριά τοῦ ποταμοῦ, πάνω σέ ὄρους πού ἔφταναν ὡς τά νερά του, ἓνα γέρο, μιᾶ γυναίκα καί κάτι κοριτσάκια, νά θάζουν σακκιά γεμάτα ροῦχα σέ μιᾶ πέτρα κουφαλωτή. Ὅταν τά εἶδαν 12 τοὺς φάνηκε πῶς μποροῦν νά περάσουν τόν ποταμό μέ ἀσφάλεια. Γιατί σ' αὐτό τό μέρος δέν ἦταν δυνατό νά ζυγώσουν οὔτε οἱ ἵπποι τῶν ἐχθρῶν. Εἶπαν λοιπόν πῶς ἔδωξαν τά ροῦχα τους καί, κρατώντας τά ξίφη, ἄρχισαν νά περνοῦν τόν ποταμό γυμνοί, σά νά εἶχαν σκοπό νά κολυμπήσουν. Μόλις διάδθηκαν τόν ποταμό, πήραν τά ροῦχα καί ξαναγύρισαν.

Ἀμέσως λοιπόν ὁ Ξενοφώντας ὁ ἴδιος ἔκαμε σπονδή¹⁴⁴ καί 13 πρόσταξε νά γεμίσουν τά ποτήρια τῶν νέων μέ κρασί καί νά προσευχηθοῦν στοὺς θεοὺς, πού φανέρωσαν τά ὄνειρα καί τό πέραμα, νά δώσουν καί στά ἄλλα ἓνα καλό τέλος. Ὅταν τελείωσε τῇ σπονδῇ, πήρε τοὺς νεαροὺς καί τοὺς παρουσίασε στό Χειρίσοφο, καί διηγοῦνται καί σ' αὐτόν τά ἴδια. Στό ἄκουσμά τους ὁ Χειρίσοφος ἔκανε κι αὐτός σπονδές. Μόλις τίς τέλειωσαν, ἔδωσαν διαταγή 14 στοὺς στρατιῶτες νά ἐτοιμάζουν τίς ἀποσκευές. Ὑστερα συγκέντρωσαν τοὺς στρατιγούς καί σκέπτονταν ποιὸς θά ἦταν ὁ καλύτερος τρόπος νά περάσουν τόν ποταμό, καί παράλληλα νά ἐξουδετερώσουν ὅσους ἐχθροὺς θά συναντοῦσαν μπροστά τους καί νά μὴν παθαίνουν κανένα κακὸ ἀπὸ κείνους πού θά τοὺς ἀκολουθοῦσαν. Τέλος πήραν τὴν ἀπόφαση νά πηγαίνει μπροστά ὁ Χειρίσοφος 15

13-19

*Προετοιμασί
ες γιά τό πέ-
ρασμα.*

144. Σπονδή (ἀπὸ τό ρῆμα **σπένδω**): οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχαν ἔθιμο, πρὸ τοῦ πιεῖν κρασί ἀπὸ τό ποτήρι, νά χύνουν λίγο στή γῇ γιά νά τιμῇσουν τοὺς θεοὺς. Αὕτῃ τὴν πράξιν τὴν ἔλεγον σπονδή.

- μέ τό μισό στρατό καί νά περνάει ἀπέναντι, ὁ Ξενοφώντας μέ τόν ἄλλο μισό νά μένει πίσω, κι ἀνάμεσά τους νά περνοῦν τά ὑποζύ-
 16 για καί τό ἄμαχο πλῆθος. Ὅταν τακτοποιήθηκαν αὐτά, ἄρχισαν νά προχωροῦν ἔχοντας πρός τ' ἀριστερά τόν ποταμό καί μέ ὁδηγούς τοὺς δυό νεαροὺς. Ἡ ἀπόσταση, ὡς τό μέρος ἀπ' ὅπου θά
 17 περνοῦσαν, ἦταν πάνω κάτω τέσσερα στάδια. Μά τήν ὥρα πού προχωροῦσαν αὐτοί, βάδιζε παράλληλα στήν ἀπέναντι μεριά καί τό ἐχθρικό ἱππικό. Γι' αὐτό πῆγαν ἀπέναντι στοὺς δράχους πού ἔφταναν ὡς τό ποτάμι, σταμάτησαν κι ἔστησαν τά ὅπλα. Πρῶτος ὁ Χειρίσοφος γδύθηκε, φόρεσε στό κεφάλι του στεφάνι κι ἔπιασε τά ὅπλα του, κι ὕστερα πρόσταξε ὅλους τοὺς ἄλλους νά κάνουν τό ἴδιο. Κατόπιν ἔδωσε διαταγή στοὺς λοχαγούς νά ὁδηγοῦν τοὺς ἄντρες παραταγμένους σέ μεγάλο βάθος καί μικρό μέτωπο,¹⁴⁵ ἄλ-
 18 λους πρός τ' ἀριστερά καί ἄλλους πρός τά δεξιά του. Τότε οἱ μάντις ἔκαναν θυσίες στόν ποταμό¹⁴⁶, ἐνῶ οἱ ἐχθροὶ ἄρχισαν νά χτυποῦν μέ τά τόξα καί μέ τίς σφεντόνες. Δέν ἔφταναν ὅμως τά θέλη
 19 κι οἱ πέτρες ὡς ἐκεῖ πού ἦταν οἱ στρατιῶτες. Οἱ θυσίες ἔδειχναν καλές, κι οἱ στρατιῶτες ὅλοι ἄρχισαν νά ψέλνουν τόν παιάνα καί νά φωνάζουν δυνατά.

20-23

Ὁ Χειρίσο-
 φος περνᾷ
 πρῶτος.

- 20 Σέ λίγο ὁ Χειρίσοφος μέ τό στρατό του ἔμπαινε στόν ποταμό, ἐνῶ ὁ Ξενοφώντας πῆρε τοὺς πιό ἐλαφροὺς ὅπλισμένους ἀπό τήν ὀπισθοφυλακή κι ἔτρεχε μέ ὅλη του τή δύναμη πρός τό πέραμα πού ἔβγαζε στό δρόμο πού ὁδηγοῦσε στά θουνά τῆς Ἀρμενίας, θέλοντας νά δώσει τήν ἐντύπωση πῶς θά ἀποκλείσει τό ἐχθρικό
 21 ἱππικό πού ἦταν κοντά στόν ποταμό, ὅταν περάσει ἀπέναντι. Οἱ ἐχθροὶ λοιπόν ὀλέποντας τοὺς στρατιῶτες τοῦ Χειρίσοφου νά περνοῦν εὐκόλα τό νερό καί τόν Ξενοφόντα μέ τοὺς δικούς του νά τρέχουν πρός τά πίσω, φοβήθηκαν μήπως κυκλωθοῦν καί γι' αὐτό τό θάζουν στά πόδια καί πηγαίνουν πρός τό δρόμο πού ἦταν πάνω ἀπό τόν ποταμό. Κι ὅταν ἔφτασαν ἐκεῖ, τράβηξαν τόν ἀνή-

145. Γιά τό σχηματισμό αὐτὸν ὁλ. σημείωση 133.

146. Ἐκαναν θυσίες γιὰ νά ἐξευμενίσουν τόν ποταμό καί νά τόν περάσουν χωρὶς νά πάθουν κακὸ.

φορο πρὸς τὸ θουνό. Στὸ μεταξύ ὁ Λύκιος, πού διοικοῦσε τοὺς 22 ἱππεῖς, κι ὁ Αἰσχίνης πού ἦταν ἐπικεφαλῆς τῶν πελταστῶν στὸ στρατό τοῦ Χειρίσοφου, βλέποντας τοὺς ἐχθροὺς νά φεύγουν μέ ὅλες τίς δυνάμεις τους, ἄρχισαν νά τοὺς κυνηγοῦν. Οἱ στρατιῶτες ὁμῶς τοὺς φώναζαν νά μὴν τοὺς ἀφήνουν πίσω, ἀλλὰ μαζί νά ἀνεβαίνουν πρὸς τὸ θουνό. Ὁ Χειρίσοφος πάλι ὅταν πέρασε, δέν 23 κυνηγοῦσε τοὺς ἱππεῖς, ἀλλὰ μονομιᾶς πῆγε πρὸς τὰ ὑψώματα πού κατέβαιναν ὡς τὸν ποταμό, καὶ ὀρמוῦσε ἐνάντια στοὺς ἐχθροὺς καὶ ἦταν ψηλότερα ἀπὸ τὸ ἱππικό.¹⁴⁷ Κι ἐκεῖνοι βλέποντας τοὺς δικούς τους ἱππεῖς νά τὸ δάζουν στὰ πόδια καὶ βαριά ὀπλισμένους ἐχθροὺς νά πηγαίνουν καταπάνω τους, ἀφήνουν τὰ ὑψώματα πού ἦταν πάνω ἀπὸ τὸν ποταμό.

Ὁ Ξενοφώντας βλέποντας πὼς τὰ πράγματα πηγαινάν καλὰ 24 στὴν ἀπέναντι μεριά, γύρισε ὅσο γινόταν πρὸς γρήγορα καὶ πῆγε κοντὰ στοὺς στρατιῶτες πού περνοῦσαν ἀκόμα τὸν ποταμό. Γιατί οἱ Καρδοῦχοι ἦταν πιά φανερό ὅτι κατέβαιναν στὸν κάμπο, μέ σκοπὸ νά ριχτοῦν ἐπάνω στοὺς τελευταίους.

Ὁ Χειρίσοφος τώρα εἶχε πιάσει τὰ ὑψώματα κι ὁ Λύκιος μέ 25 λίγους δικούς του, κυνηγώντας τοὺς ἐχθροὺς, ἐπίασε ὅσα φορηγὰ ζῶα ἔμεναν πίσω καὶ μαζί μ' αὐτὰ ὁμορφα ροῦχα καὶ διάφορες κοῦπες. Στὸ μεταξύ ἐξακολουθοῦσαν νά περνοῦν τὸ ἄμαχο 26 πλῆθος καὶ τὰ ζῶα τῶν Ἑλλήνων πού κουβαλοῦσαν τίς ἀποσκευές, ἐνῷ ὁ Ξενοφώντας ἔκαμε στροφὴ καὶ παρατάξε τοὺς στρατιῶτες του ἀπέναντι στοὺς Καρδοῦχους. Ἔδωσε κατόπι διαταγὴ στοὺς λοχαγούς νά παρατάξει καθένas τὸ λόχο του σὲ ἐνωμοτίες¹⁴⁸, καὶ νά τοποθετήσουν τὴν καθεμίᾳ στ' ἀριστερὰ τῆς ἄλλης, σὲ γραμμὴ μάχης. Κι εἶπε νά παραταχθοῦν οἱ λοχαγοὶ κι οἱ ἐνωμοτάρχοι¹⁴⁸ ἀπέναντι στοὺς Καρδοῦχους, ἐνῷ οἱ στρατιῶτες τῆς ὀπισθοφυλακῆς νά παραταχθοῦν μέ μέτωπο πρὸς τὸν ποταμό. Τότε οἱ Καρδοῦχοι, βλέποντας τοὺς στρατιῶτες τῆς ὀπισθο- 27

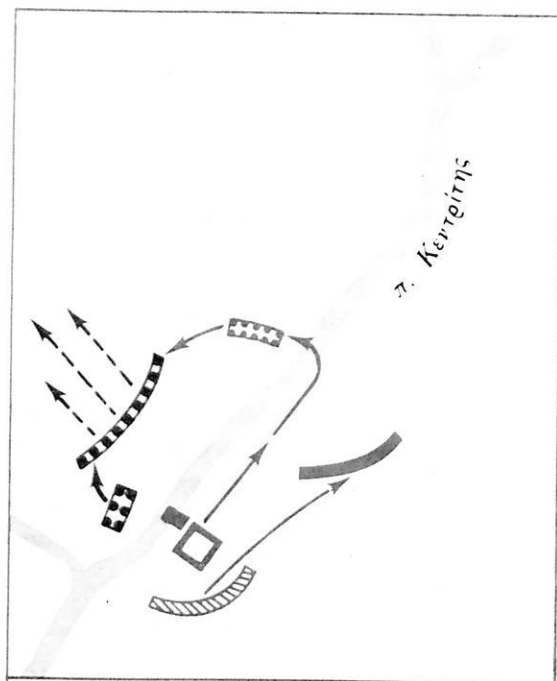
24-29

Τὸ τέχνασμα τοῦ Ξενοφώντας σὲ ἐφαρμογὴ.

147. Ψηλότερα ἀπὸ τὸ ἱππικό : ὀλ. Βιδλ. Τέταρτο, κεφ. 2, παράγρ. 3.

148. Γιά τὴν ἐνωμοτία καὶ γιὰ τοὺς ἐνωμοτάρχους ὀλ. σημείωση 103.

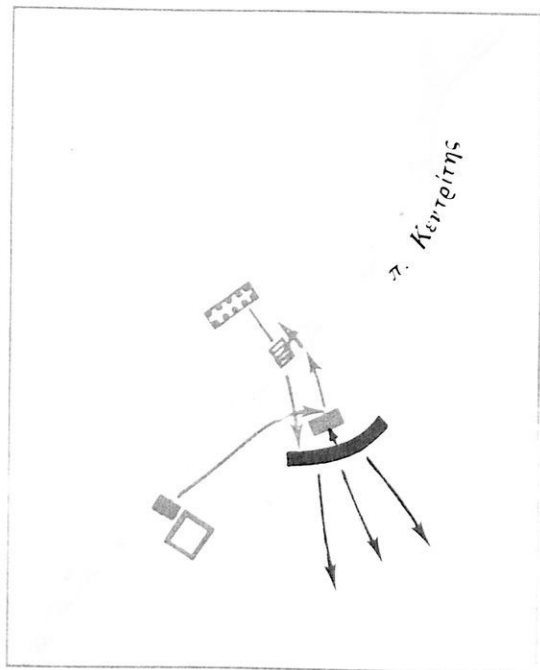
ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ
ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΤΗ ΠΟΤΑΜΟΥ
ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ

- στρατόπεδο τῶν Μυρίων,
- πορεία καὶ διάβαση τοῦ ποταμοῦ ἀπὸ τοὺς ἄντρες τοῦ Χειρίσοφου,
- πρώτη θέσις τῶν Καρδούχων,
- δευτέρα θέσις τῶν Καρδούχων,
- παραπλανητικὴ κίνησις καὶ θέσις τῶν Ἑλλήνων πού ἔχουν ἀρχηγό τὸν Ξενοφῶντα,
- στρατεύματα Ἀρμενίων, Μάρδων καὶ Χαλδαίων,

φυλακῆς νὰ χωρίζονται ἀπὸ τὸ ἄμαχο πλῆθος καὶ νὰ φαίνονται ὕστερ' ἀπ' αὐτὸ λίγοι, ἄρχισαν τὴν ἐπίθεσιν γρηγορότερα, τραγουδώντας καὶ κάτι τραγοῦδια. Ὁ Χειρίσοφος πάλι, ἐπειδὴ στὴ δική του μεριά δὲν ὑπῆρχε κανένας κίνδυνος, στέλνει στὸν Ξενοφῶντα τοὺς πελταστῆς, τοὺς σφεντονῆτες καὶ τοὺς τοξότες, καὶ 28 τοὺς προστάζει νὰ κάνουν ὅ,τι τοὺς διατάξει ἐκεῖνος. Μὰ ὁ Ξενοφῶντας, ὅταν τοὺς εἶδε νὰ προσπαθοῦν νὰ περάσουν, στέλνει ἀπεσταλμένο καὶ τοὺς παραγγέλλει νὰ μὴ διαδοῦν, παρὰ νὰ μείνουν ἐκεῖ, στὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ. Καὶ μονάχα ὅταν ἀρχίσει αὐτὸς μὲ τοὺς δικούς του νὰ περνοῦν, τότε νὰ μποῦν καὶ κείνοι στὸν ποταμὸ ἀπέναντί τους, ἀλλὰ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ πρὸς τ' ἀριστερὰ τους, κάνοντας πὼς τάχα θέλουν κι αὐτοὶ νὰ περάσουν, ἔχοντας ὁμῶς τὰ δάχτυλα στίς θηλιές τῶν ἀκοντίων καὶ τὰ δέλη στίς χορ-

ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ
ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΤΗ ΠΟΤΑΜΟΥ
ΔΕΥΤΕΡΗ ΦΑΣΗ

- στρατόπεδο των Μυρίων, πορεία και θέσεις των στρατιωτών του Ξενοφώντα,
- στρατεύματα των Καρδούχων,
- θέση των αντρών του Χειρίσοφου,
- κίνηση και θέση των ψιλών του Χειρίσοφου, που έκάλυψαν τη διάβαση των στρατευμάτων του Ξενοφώντα.

δές τῶν τόξων¹⁴⁹, καί μὴ προχωρώντας πολὺ μέσα στὸν ποταμό. Ὑστερα ἔδωσε διαταγὴ στοὺς στρατιώτες του, μόλις ἀρχίσουν νά τοὺς φτάνουν οἱ πέτρες ἀπὸ τίς ἐχθρικές σφεντόνες κι οἱ ἀσπίδες τοὺς κάνουν κρότο ἀπὸ τὰ χτυπήματα τῶν ἐχθρῶν, τότε νά τραγουδήσουν τὸν παιάνα καί νά ὀρμήσουν καταπάνω τους. Κι ὅταν οἱ ἐχθροὶ γυρίσουν τίς πλάτες καί φεύγουν καί ὁ σαλπικτής δώσει ἀπὸ τὸν ποταμὸ τὸ πολεμικὸ σάλπισμα, νά γυρίσουν κι αὐτοὶ δεξιὰ καί νά πάνε μπροστά οἱ στρατιώτες τῆς ὀπισθοφυλακῆς. Τότε νά τρέχουν ὅλοι καί νά περνοῦν τὸν ποταμὸ, ὅσο γίνεται πρὶο γρήγορα, κρατώντας τὴ θέση, πού εἶχε ὁ καθένας στήν παρὰ-

149. Δηλαδή ἦταν ἔτοιμοι νά χτυπήσουν τοὺς ἐχθροὺς μέ τὰ ἀκόντια καί μέ τὰ τόξα.

Ακόντιο. Φαίνεται ή θηλιά απ' όπου το κρατούσαν όταν αναπαύονταν κι όταν τό ξορχναν. (Αρχαιογραφία).

30-34

Οί υπόλοιποι Έλληνες περνούν τόν ποταμό.

- 30 Οί Καρδοῦχοι λοιπόν δλέποντας πώς είναι λίγοι πιά οί υπόλοιποι - γιατί πολλοί, κι από κείνους πού είχαν πάρει διαταγή νά μείνουν, ἔφυγαν φροντίζοντας ἄλλοι γιά τά ὑποζύγια, ἄλλοι γιά τίς ἀποσκευές - ἄρχισαν τότε τήν ἐπίθεση μέ τόλμη, χτυπώντας
- 31 τους μέ τίς σφεντόνες καί μέ τά τόξα. Οί Έλληνες πάλι ἔψαλαν τόν παιάνα κι ἔτρεξαν καταπάνω τους μέ ὄρμη. Μά αὐτοί δέν ἀντιστάθηκαν· καί τοῦτο, γιατί ὁ ὅπλισμός τους ἦταν κατάλληλος γιά τά δούνα, ὅπου συνήθιζαν νά κάνουν ἐπίθεση καί νά φεύγουν, δέν ἦταν ὁμως κατάλληλος γιά ἓναν ἀγῶνα σῶμα μέ σῶμα.
- 32 Τότε ὁ σαλπικτής δίνει τό σημεῖο. Στό ἄκουσμά του οί ἐχθροί ἔφευγαν ἀκόμα γρηγορότερα, ἐνῶ οί Έλληνες γυρίζοντας καί περνώντας τόν ποταμό, ἔφευγαν κι αὐτοί μέ πολύ μεγάλη διασύ-
- 33 νη. Μερικοί ὁμως ἀπό τοὺς ἐχθροὺς κατάλαβαν τί εἶχε γίνει καί ξαναγύρισαν στόν ποταμό, ὅπου πλήγωσαν λίγους, χτυπώντας τους μέ δέλη. Ἀλλά οί περισσότεροι καί ὅταν οί Έλληνες εἶχαν
- 34 περάσει ἀπέναντι, καί τότε ἀκόμα φαίνονταν νά φεύγουν. Ἐκεῖνοι πάλι πού πῆγαν νά τοὺς δοθῇσουν σταλμένοι ἀπό τό Χειρί-

Ἐδὼ πλάι: Σαλπικτήης. Στὴν ἀσπίδα του εἶναι προσαρμοσμένη δερμάτινη ποδιά, γιὰ τὴν προφύλαξη τοῦ κάτω μέρους τοῦ σώματος. (Ἀπὸ ἀγγειογραφία).

σοφο¹⁵⁰, πῆραν θάρρος καὶ προχώρησαν πρὸς μακριὰ ἀπ' ὅ,τι ἔπρεπε. Ἔτσι ξαναπέρασαν τὸν ποταμὸ ὕστερ' ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες τοῦ Ξενοφῶντα, καὶ πληρώθηκαν κι ἀπ' αὐτοὺς μερικοί.

ΚΕΦ. 4

1-6

Συμφωνία με
τὸν Τιρίδαζο.

Μόλις πέρασαν τὸν ποταμὸ, συντάχτηκαν κατὰ τὸ μεσημέρι καὶ προχώρησαν ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν Ἀρμενία, πού εἶναι πέρα γιὰ πέρα κάμπος μὲ ὀμαλοὺς γήλοφους, καὶ κάλυψαν ἀπόστασι ὅχι λιγότερη ἀπὸ πέντε παρασάγγες¹⁵¹. Γιατί δὲν ὑπῆρχαν κοντὰ στὸν ποταμὸ χωριά, ἐξαιτίας τῶν πολέμων πού ἔκαναν μὲ τοὺς Καρδούχους. Τὸ χωριὸ πού πῆγαν ἦταν μεγάλο κι εἶχε ἀνάκτορο γιὰ τὸ διοικητὴ καὶ πάνω στὰ πρὸς πολλὰ σπιτία ὑπῆρχαν πολέμισταρες. Ὅσο γιὰ τὰ τροφίμα ἦταν ἀφθονά. Ἀπὸ κεῖ δάδισαν δυὸ σταθμοὺς¹⁵² καὶ προχώρησαν δέκα παρασάγγες, ὥσπου πέρασαν πάνω ἀπὸ τὶς πηγές τοῦ Τίγρητα ποταμοῦ. Ὑστερὰ θαδίζοντας τρεῖς σταθμοὺς προχώρησαν δεκαπέντε παρασάγγες κι ἔφτασαν

150. Γι' αὐτὰ δλ. Βιβλ. Τέταρτο, κεφ. 3, παράγρ. 27.

151. Γιὰ τὸν παρασάγγη δλ. σημείωση 32.

152. Γιὰ τὸ σταθμὸ δλ. σημείωση 33.

- στόν Τηλεδόα¹⁵³ ποταμό, πού ἦταν ὁμορφος, ὃχι ὁμως μεγάλος. Γύρω ἀπ' αὐτό τόν ποταμό θρίσκονταν πολλά χωριά. Ἡ χώρα
- 4 αὐτὴ ὀνομαζόταν δυτικὴ Ἀρμενία. Ὑποδιοικητὴς τῆς ἦταν ὁ Τι-
ρίδαζος, πού ἦταν φίλος μὲ τὸ βασιλιά καὶ ὅσες φορὲς θρίσκόταν
κοντὰ του, κανένας ἄλλος δὲν τὸν δοηθοῦσε ν' ἀνέδει στοῦ ἄλο-
5 γο¹⁵⁴, παρὰ μονάχα αὐτός. Τοῦτος ἦρθε καθάλα στ' ἄλογό του,
ἔχοντας μαζί του καὶ ἱππεῖς, κι ἔστειλε ἓνα διερμηνέα νά πει πὼς
ἤθελε νά συζητήσει μὲ τοὺς ἀρχηγούς. Οἱ στρατηγοὶ νόμισαν πὼς
ἔπρεπε νά τὸν ἀκούσουν. Πῆγαν λοιπὸν σὲ τέτοια θέση ὥστε νά
6 ἀκούονται, καὶ τὸν ρώτησαν τί θέλει. Ἐκεῖνος τοὺς ἀπάντησε
πὼς ἤθελε νά συνθηκολογήσουν, μὲ τὸν ὄρο οὔτε αὐτός νά δλά-
φτει τοὺς Ἕλληνες οὔτε ἐκεῖνοι νά καίνε τὰ σπίτια· καὶ νά παίρ-
νουν ὅσα τρόφιμα τοὺς εἶναι ἀπαραίτητα. Αὐτὰ πού εἶπε φάνη-
καν λογικά στοὺς στρατηγούς καὶ συνθηκολόγησαν μὲ αὐτούς τοὺς
ὄρους.
- 7 Ἀπὸ κεῖ δάδισαν τρεῖς σταθμούς ἀνάμεσα στόν κάμπο καὶ
προχώρησαν δεκαπέντε παρασάργες. Στὸ διάστημα αὐτὸ ὁ Τιρί-
δαζος μὲ τὸ στρατό του τοὺς παρακολουθοῦσε, ἔχοντας ἀπόστα-
ση δέκα πάνω κάτω στάδια. Κι ἔφτασαν σὲ κατὶ ἀνάκτορα πού
8 εἶχαν πολλὰ χωριά τριγύρω, γεμάτα ἀπὸ τρόφιμα. Ἐνῶ ἦταν ἐκεῖ
στρατοπεδευμένοι, ἔπρεπε χιόνι πολὺ τῇ νύχτα. Γι' αὐτὸ πρῶι
πρῶι ἀποφάσισαν νά μείνουν τὰ τάγματα καὶ οἱ στρατηγοὶ στὰ
διάφορα χωριά. Γιατί δὲν ἔδλεπαν κανένα ἐχθρό καὶ τοὺς φαι-
9 νόταν πὼς ὑπάρχει ἀσφάλεια, ἐπειδὴ τὸ χιόνι ἦταν πολὺ. Ἐδῶ
εἶχαν ὅλα τὰ καλὰ πού ὑπάρχουν, δηλαδὴ ζῶα γιὰ σφάξιμο, σι-
τάρια, κρασιά παλιά καὶ μυρωδάτα, σταφίδες καὶ ὄσπρια κάθε
λογης. Μερικοὶ ὁμως, ἀπὸ κείνους πού ξεμάκρυναν ἀπὸ τὸ
στρατόπεδο, ἔλεγαν πὼς εἶδαν τῇ νύχτα νά λάμπουν πολλὲς φω-
10 τίες. Νόμισαν λοιπὸν οἱ στρατηγοὶ πὼς δὲν ὑπῆρχε ἀσφάλεια.

7-13

Οἱ Ἕλληνες
μέσα στὰ χιό-
νια.

153. Πολλοὶ ταυτίζουν αὐτὸ τὸν ποταμὸ μὲ τὸν παραπόταμο τοῦ Εὐφράτη
Καρά – σου, ἐνῶ ἄλλοι μὲ τὸν Μπιτλί – σου.

154. Ἐκεῖνος πού δοηθοῦσε τὸ βασιλιά ν' ἀνέδει στοῦ ἄλογο, σίγουρα ἦταν
ἄνθρωπος πού ὁ βασιλιάς τοῦ εἶχε μεγάλη ἐκτίμησι κι ἐμπιστοσύνη.

ἔτσι πού ἔμεναν χωριστά, καί πώς ἔπρεπε νά συγκεντρώσουν πάλι τό στρατό. Γι' αὐτό συγκεντρώθηκαν, ἀφοῦ μάλιστα φαινόταν πώς ξάνοιγε ὁ καιρός. Ἐνῶ ὁμως περνοῦσαν τή νύχτα τους ἐδῶ, 11 πέφτει ἄφθονο χιόνι, πού σκέπασε καί τά ὄπλα καί τοὺς ξαπλωμένους κάτω ἀνθρώπους, κι ἔκανε νά πιαστοῦν τά πόδια τῶν ζώων. Οἱ στρατιῶτες δέν ἦταν καθόλου πρόθυμοι νά σηκωθοῦν· γιατί, ὅπως ἦταν ξαπλωμένοι, ἐνιωθάν ἀπό τό πεσμένο χιόνι ξεστασιά, ὅσο δέν τό εἶχαν τινάξει νά φύγει ἀπό πάνω τους. Μά 12 ὅταν ὁ Ξενοφώντας τόλμησε νά σηκωθεῖ κι ἄρχισε γυμνός νά σχίζει ξύλα, μονομιᾶς σηκώθηκε κι ἄλλος, τοῦ πήρε τό τσεκούρι κι ἄρχισε καί αὐτός νά σχίζει. Ὑστερα σηκώθηκαν κι ἄλλοι, ἀναψάν φωτιά καί ἀλειψάν τό σῶμα τους γιά νά ξεσταθοῦν. Γιατί 13 ἐδῶ θορίσκονταν ἀρκετά ἀλ ε ἰ μ μ α τ α, πού τά χρησιμοποιοῦσαν ἀντί γιά λάδι, ὅπως ἀπό χοίρους, ἀπό σουσάμι, ἀπό πικρά ἀμύγδαλα κι ἀπό καρπούς τριμιθιάς¹⁵⁵. Ἀπό αὐτά τά ἴδια μάλιστα ἔδορiscαν καί ἀρώματα.

Κατόπι νόμισαν πώς ἔπρεπε νά χωριστοῦν πάλι, γιά νά μείνουν 14 στά σπίτια τῶν χωριῶν. Κι οἱ στρατιῶτες τότε μέ φωνές καί χαρές τραδοῦσαν γιά τά σπίτια καί γιά τά τρόφιμα. Ὅσοι ὁμως ἀπό ἀνοησία τά ἔκαψαν πρωτύτερα πού ἔφευγαν, τώρα τιμωρήθηκαν, γιατί ἡ διαμονή τους παρουσίαζε δυσκολίες. Ἀπό κεῖ 15 στείλαν τή νύχτα τὸ Δημοκράτη τὸν Τημνίτη¹⁵⁶ μαζί μέ ἄλλους στρατιῶτες στά δουνά, ἐκεῖ πού ἔλεγαν ἐκεῖνοι πού ξεμάκραιναν ἀπό τό στρατόπεδο πώς ἔδλεπαν φωτιές. Γιατί εἶχαν τή γνώμη πώς αὐτός καί πρωτύτερα εἶχε φέρει ἀκριβεῖς πληροφορίες σέ πολλές παρόμοιες περιπτώσεις, παρουσιάζοντας καί τά πραγματικά σάν πραγματικά καί τά ψεύτικα σάν ψεύτικα. Πῆγε λοιπόν 16

14-18

*Φανερώνονται
τά σχέδια τοῦ
Τιρίδαζον.*

155. Τριμιθιά εἶναι ἓνα φυτό, πού ἐπιστημονικά ὀνομάζεται **πιστακία ἡ τερεδίνθος**.

156. Ὁ Δημοκράτης εἶχε αὐτό τό ὄνομα, ἐπειδὴ καταγόταν ἀπὸ μιᾶ αἰολικῇ πόλῃ, τὴν Τήμνο. Αὐτὴ θορίσκοταν κοντὰ στίς ἐκβολές τοῦ Ἑρμοῦ ποταμοῦ, πού πηγάζει ἀπὸ τό δουνὸ Τήμνος, τό ὁποῖο ἐκτείνεται στὴν περιοχή τῆς Σμύρνης καί τῆς Προύσας.

καί γυρίζοντας εἶπε πῶς δέν εἶδε φωτιές, ἔπιασε καί ἔφερε ὁμῶς ἓναν ἄντρα, πού κρατοῦσε τόξο περσικό καί φαρέτρα¹⁵⁷ κι ἓνα 17 τσεκούρι σάν αὐτό πού κρατοῦν οἱ Ἀμαζόνες¹⁵⁸. Ὅταν τόν ρώτησαν ποιά ἦταν ἡ πατρίδα του, ἀπάντησε πῶς εἶναι Πέρσης καί πῶς ἦρθε ἀπό τό στρατόπεδο τοῦ Τιριδάζου γιά νά πάρει τροφίμα. Τόν ρώτησαν ἀκόμα πόσος ἦταν ὁ στρατός καί γιά ποῖο 18 σκοπό εἶχε συγκεντρωθεῖ. Κι ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε πῶς ἐκεῖ θρῖσκόταν ὁ Τιριδάζος μέ τό στρατό του καί μέ αἰσθοφόρους Χάλυδες¹⁵⁹ καί Ταόχους!¹⁶⁰ Καί πρόσθεσε πῶς ὅταν οἱ Ἕλληνες θά διαβαίνουν τό δουνό, στήν κλεισοῦρα πού εἶναι τό μοναδικό πέγραμμα, ἐκεῖ θά τοὺς ἐπιτεθεῖ ὁ Τιριδάζος.

19-22

Ἐπίθεση καί
νίκη τῶν Ἑλ-
λήνων.

19 Τ' ἄκουσαν αὐτά οἱ στρατηγοί καί ἀποφάσισαν νά συγκεντρώσουν τό στρατό. Ἀμέσως ἄφησαν φρουροὺς καί ἐπικεφαλῆς τοὺς τό στρατηγὸ Σοφαίνετο τό Στυμφάλιο, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἄρχισαν νά προχωροῦν ἔχοντας γιά ὁδηγὸ τόν Πέρση πού εἶχαν πιάσει. 20 Ἐκεῖ πού περνοῦσαν τὰ δουνά, πῆγαν πὶό μπροστά οἱ πελταστῆς καί μόλις ξεχώρισαν τό ἐχθρικό στρατόπεδο ἔτρεχαν καταπάνω του μέ δυνατές φωνές, χωρὶς νά περιμένουν τοὺς ὀπλίτες. Καί οἱ 21 ὀάρδαροι, μόλις ἄκουσαν τό θόρυβο, ἄρχισαν νά φεύγουν χωρὶς ἀντίσταση. Ὅσοτόσο σκοτώθηκαν μερικοὶ ἐχθροί, πιάστηκαν καμιά εἰκοσαριά ἄλογα καί κυριεύτηκε ἡ σκηνή τοῦ Τιριδάζου. Ἐκεῖ μέσα ὀρέθηκαν κρεβάτια μέ ἀσημένια πόδια καί κουπες καί μερικοὶ ἄνθρωποι, πού ἔλεγαν πῶς ἔχουν γιά δουλειά τοὺς νά

157. Ἡ φαρέτρα ἦταν θήκη γιά τὰ δέλη.

158. Αὐτές ἦταν γυναῖκες πολεμόχαρες πού κατοικοῦσαν στήν Ἀσία, κοντά στοὺς ποταμοὺς Θερμώδοντα καί Φάση, πρὸς τόν Καῦκασο.

159. Οἱ Χάλυδες ἦταν ἓνας λαὸς ἐγκατεστημένος στὰ νοτιοανατολικά τοῦ Εὐξείνου Πόντου, κοντά στήν Ἀρμενία. Στὴ χώρα τοὺς ὑπῆρχαν μεταλλεῖα σιδήρου.

160. Ταόχους ὀνόμαζαν ἓνα ληστικὸ λαό, πού κατοικοῦσε στὰ ὁρρεῖα τῆς Ἀρμενίας.

φτιάνουν τὰ ψωμιά καί νά θάζουν τό κρασί στό ποτήρια. "Όταν
τά ἔμαθαν αὐτά οἱ στρατηγοί τῶν ὀπλιτῶν, ἀποφάσισαν νά γυρί- 22
σουν ὅσο μπορούσαν γρηγορότερα στό στρατόπεδο, ἀπό φόβο
μήπως οἱ ἐχθροί ἐπιτεθοῦν σέ κείνους πού εἶχαν μείνει ἐκεῖ. Γι'
αὐτό ξαναφώναξαν ἀμέσως μέ τή σάλπιγγα τοὺς στρατιῶτες κι
ἔφυγαν, κι ἔφτασαν στό στρατόπεδο τήν ἴδια μέρα.

Τήν ἄλλη μέρα ἔκριναν πῶς ἔπρεπε νά προχωρήσουν ὅσο γί- 1
νεται γρηγορότερα, προτοῦ ξανασυγκεντρωθεῖ ὁ ἐχθρικός στρα-
τός καί πιάσει τὰ στενά. Γι' αὐτό ἐτοίμασαν τίς ἀποσκευές στή
στιγμή κι ἄρχισαν νά προχωροῦν ἀνάμεσα στό ἄφθονο χιόνι, ἔ-
χοντας τώρα πολλοὺς ὁδηγοὺς. Τήν ἴδια μέρα πέρασαν τή δουννο-
κορφή, ὅπου εἶχε σκοπό νά τοὺς ἐπιτεθεῖ ὁ Τιρίδαζος, καί ὕστερα
στρατοπέδεψαν. Ἀπό κεῖ θάδισαν τρεῖς σταθμοὺς σέ ἀκατοίκητη 2
χώρα, προχώρησαν δεκαπέντε παρασάγγες κι ἔφτασαν στόν Εὐ-
φράτη ποταμό πού, καθῶς τόν περνοῦσαν, τὰ νερά τοὺς ἔδρεχαν
ὥς τόν ἀφαλό. Ἐλεγαν μάλιστα πῶς καί οἱ πηγές του ἦταν κοντά.
'Απ' αὐτό τό μέρος προχωροῦσαν ἀνάμεσα στό ἄφθονο χιόνι τοῦ 3
κάμπου καί, θαδίζοντας τρεῖς σταθμοὺς, πέρασαν πέντε παρα-
σάγγες. Τόν τρίτο σταθμό ὁμως τόν θάδισαν δύσκολα, γιατί φυ-
σοῦσε βοριάς πού τοὺς χτυποῦσε στό πρόσωπο κι ἔκαιγε ὁλότελα
τά πάντα καί ξεπάγιαζε τοὺς ἀνθρώπους. Τότε ἓνας μάντης εἶπε
νά κάμουν θυσία στόν ἄνεμο. Πραγματικά ἐγινε ἡ θυσία, καί ὁ 4
λοφάνερα εἶδαν ὅλοι πῶς ἔπαψε ἡ σφοδρότητα τοῦ ἀέρα. Μά καί
τό χιόνι εἶχε βάθος μιά ὀργιά. Γι' αὐτό χάθηκαν καί ὑποζύγια
καί πολλοί αἰχμάλωτοι καί καμιά τριανταριά στρατιῶτες. Πά- 5
ντως ἐκείνη τή νύχτα τήν πέρασαν ἀνάδοντας φωτιές, μιά καί ὑ-
πῆρχαν ἄφθονα ξύλα στό σταθμό. Ὅσοι ὁμως ἔρχονταν ἀργά,
δέν εἶχαν ξύλα. Γι' αὐτό ἐκεῖνοι πού εἶχαν φτάσει πρωτύτερα κι
ἄναδαν τή φωτιά, δέν ἄφηναν νά τήν πλησιάσουν ὅσοι ἔρχονταν
ἀργότερα, ἐκτός ἂν τοὺς ἔδιναν σιτάρι ἢ κάτι ἄλλο φαγώσιμο ἀπ'
αὐτά πού τοὺς ὀρίσκονταν. Ἔτσι ἔδιναν ὁ ἓνας στόν ἄλλο ὅ,τι 6
εἶχαν. Τότε σέ ὅποιο μέρος ἀνάδαν φωτιά, ἔλιωνε τό χιόνι καί
σχηματίζονταν μεγάλοι λάκκοι, πού πῆγαιναν ὥς τό ἔδαφος. Ἐ-
κεῖ μπορούσε κανεὶς νά μετρήσει τό βάθος τοῦ χιονιοῦ. Ἀπ' αὐτό 7
τόν τόπο προχωροῦσαν ὁλοκλήρη τήν ἄλλη μέρα ἀνάμεσα στό

ΚΕΦ. 5

1-8

*Χιόνι καί
πείνα.*

9-14
 Στο πρώτο
 χωριό. Ἀπο-
 τελέσματα τῆς
 παγωνιάς.

- χιόνι καί πολλοί ἄνθρωποι ἔξαντλήθηκαν ἀπό τήν πείνα. Καί ὁ
 Ξενοφώντας πού δοιοκόταν στήν ὀπισθοφυλακή καί συναντοῦσε
 8 ἐκείνους πού ἔπεφταν, δέν ἤξερε τί πάθαιναν. Ὅταν ὁμως κά-
 ποιος ἀπ' αὐτούς πού γινώριζαν τί συμβαίνει τοῦ εἶπε ὅτι ὁπωσ-
 δήποτε ἔξαντλήθηκαν ἀπό τήν πείνα κι ἂν φάνε κάτι θά σηκω-
 θοῦν, πορευτήκε ὡς ἐκεῖ πού ἦταν τά ὑποζύγια καί, ὅπου ἐδῶλε
 τίποτε φαγώσιμο, τό μοίραζε. Ἔστελναν κι ἐκείνους πού μπο-
 ροῦσαν νά τρέχουν, γιά νά δίνουν κάτι στοὺς ἔξαντλημένους ἀπό
 9 τήν πείνα. Καί τοῦτοι, ὅταν ἔτρωγαν λίγο, σηκώνονταν καί προ-
 χωροῦσαν. Ὑστερα ἀπό μεγάλη πορεία ὁ Χειρίσοφος φτάνει καί
 • τά τό δεῖλι σ' ἓνα χωριό καί δοιοσκει μπροστά στό τεῖχος γυναῖκες
 10 καί κοπέλες, πού εἶχαν πάει στή δοῦση νά πάρουν νερό. Αὐτές
 τοὺς ρώτησαν ποιοί ἦταν, κι ὁ διορμηνέας ἀποκρίθηκε σέ περισ-
 κή γλώσσα πῶς ἔρχονται, σταλμένοι ἀπό τό βασιλιά στό σα-
 τράπη. Ἐκείνες εἶπαν πῶς δέν ἦταν ἐκεῖ, παρά δοιοκόταν ἓνα
 παρασάγγη μακριά. Οἱ Ἕλληνες τότε, ἐπειδή ἦταν ἀργά, μπαί-
 νουν μέσα στό τεῖχος μαζί μέ τίς γυναῖκες πού κοιδοῦσαν τό
 11 νερό καί τραδῆξαν νά δοῦν τόν προεστό τοῦ χωριοῦ. Ὁ Χειρί-
 σοφος λοιπόν καί ὅσοι ἀπό τό στράτευμα εἶχαν δυνάμεις νά δο-
 δίσουν, στρατοπέδωσαν ἐδῶ. Οἱ ἄλλοι ὁμως, πού δέν μπόρεσαν
 νά τελειώσουν τήν πορεία, πέρασαν τή νύχτα χωρίς φαγητό καί
 χωρίς φωτιά. Γι' αὐτό χάθηκαν κι ἐδῶ μερικοί στρατιῶτες. Ἐ-
 12 ξάλλου τοὺς ἀκολουθοῦσαν καί κάτι ἐχθρικές ὁμάδες, πού ἄρπα-
 ζαν ὅσα ζῶα δέν μποροῦσαν νά περπατοῦν, καί μάλιστα τσα-
 κώνονταν ἀναμεταξύ τους γι' αὐτά. Ἀπό τοὺς Ἕλληνες στρατιῶ-
 τες πάλι ἔμεναν πίσω ἐκείνοι πού εἶχαν χάσει τήν ὄρασή τους
 ἀπό τά χιόνια¹⁶¹ ἢ πού εἶχαν πάθει κρυοπαγήματα ἀπό τή μεγά-
 13 λη παγωνιά. Μποροῦσε ὁμως νά προφυλάξει κανεῖς τήν ὄρασή
 του ἀπό τό χιόνι, ἂν κρατοῦσε ἓνα μαῦρο πράγμα μπροστά στά
 μάτια τήν ὥρα πού δάδιζε. Προφυλαχτικό μέτρο γιά τά πόδια
 ἦταν νά κινιέται κανεῖς, χωρίς νά σταματᾷ καθόλου, καί νά δογά-
 14 ζει τά παπούτσια του τή νύχτα. Ἐνῶ σ' ὅσους κοιμόνταν φορῶ-

161. Χάνουν προσωρινά τήν ὄρασή τους ὅσοι περπατοῦν συνέχεια μέσα
 στά χιόνια, γιατί τά μάτια τους προσδύλλονται ἀπό φλόγωση.

ντας τα, χώνονταν τά λουριά μέσα στά πόδια τους καί παπούτσια κοκάλιαζαν τριγύρω. Γιατί τώρα φορούσαν τσαρούχια φτιαγμένα από δέρματα νιόγδαρτων βοδιών¹⁶², ἀφοῦ τά πρώτα παπούτσια τους εἶχαν λιώσει.

Ἐπειδὴ ὑπόφεραν ἀπὸ τέτοιες κακουχίες, ἔμεναν πίσω μερικοὶ στρατιῶτες. Καί ὅταν εἶδαν μιὰ τοποθεσία πού ἦταν μαύρη, γιατί ἐκεῖ δὲν ὑπῆρχε χιόνι, συμπέραιναν πὼς εἶχε λιώσει. Καί πραγματικά εἶχε λιώσει ἐξαιτίας κάποιας ὁρῆσης, πού ἔβγαζε ἀτμούς σέ μιὰ γειτονική, δασωμένη κοιλάδα. Πρὸς τὰ ἐκεῖ ξεστράτισαν καὶ κάθησαν, κι ἔλεγαν πὼς δὲ θὰ βαδίσουν πιὸ πέρα. Ὁ Ξενοφώντας ὅμως, πού διοικοῦσε τὴν ὀπισθοφυλακή, μόλις τοὺς πῆρε εἶδηση, τοὺς παρακαλοῦσε μὲ κάθε τρόπο νὰ μὴ μένουν πίσω, λέγοντας πὼς ἀκολουθοῦν πολλοὶ ἐχθροὶ συγκεντρωμένοι. Στὸ τέλος μάλιστα θύμωσε. Μὰ ἐκεῖνοι τὸν πρότρεπαν νὰ τοὺς σφάξει, γιατί δὲ θὰ μπορούσαν νὰ προχωρήσουν. Τότε νόμισε πὼς ἦταν προτιμότερο νὰ κάμει τοὺς ἐχθροὺς πού ἔρχονταν ξοπίσω τους νὰ φοδηθοῦν, ἂν ἦταν δυνατό, γιὰ νὰ μὴν ἐπιτεθοῦν στοὺς ἄρρωστους. Θὰ εἶχε σκοτεινιάσει πιά κι οἱ ἐχθροὶ πλησίαζαν μὲ μεγάλο θόρυβο, γιατί τσακώνονταν γιὰ κεῖνα πού εἶχαν ἀρπάξει.

Τότε λοιπὸν οἱ στρατιῶτες τῆς ὀπισθοφυλακῆς, πού ἦταν γεροί, σηκώθηκαν κι ἔτρεξαν καταπάνω στοὺς ἐχθροὺς. Οἱ ἄρρωστοι πάλι, φωνάζοντας ὅσο μπορούσαν δυνατότερα, χτύπησαν τίς ἀσπίδες μὲ τὰ δόρατα. Ἀπ' αὐτὰ οἱ ἐχθροὶ φοδηθήκαν καὶ ρίχτηκαν μέσα ἀπὸ τὰ χιόνια στὴ δασωμένη κοιλάδα καὶ κανενὸς τους πιά δὲν ἀκούστηκε ἡ φωνὴ ἀπὸ πουθενά. Ὑστερὰ ὁ Ξενοφώντας μὲ τοὺς δικoὺς του εἶπαν στοὺς ἄρρωστους πὼς τὴν ἄλλη μέρα θὰ πάνε μερικοὶ νὰ τοὺς φροντίσουν, καὶ συνέχισαν τὴν πορεία. Πρὸτοῦ βαδίσουν τέσσερα στάδια, συναντοῦν τοὺς στρατιῶτες πού ἦταν ξαπλωμένοι μέσα στὸ δρόμο, πάνω στὸ χιόνι, σκεπασμένοι, χωρὶς νὰ ὑπάρχει καθόλου φρουρά. Προσπαθοῦσαν νὰ

15-21

Ἀρνηση στρατιωτῶν νὰ προχωρήσουν.

162. Μὲ τὸ νὰ εἶναι τὸ δέρμα τῶν παπουτσιῶν ἀπὸ νεογδαρμένα βόδια, δικαιολογεῖται περισσότερο τὸ κοκάλιασμά τους ἀπὸ τὴν παγωνιά.

τούς σηκώσουν, αὐτοὶ ὁμῶς ἔλεγον πῶς οἱ πρῶτοι δὲν προχωροῦ-
 20 σαν. Ἐκεῖνος τότε συνέχισε τὴν πορεία, ἔστειλε μάλιστα μπροστά
 τούς πιό γερούς πελταστές καὶ τούς πρόσταξε νά ἔξετάσουν πιό
 21 ἦταν τὸ ἐμπόδιο. Τοῦτοι τοῦ ἔφεραν τὴν πληροφορία πῶς ὅλος ὁ
 στρατός ἀναπαυόταν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο. Ἔτσι καὶ οἱ στρατιῶτες
 τοῦ Ξενοφῶντα πέρασαν τὴν νύχτα τους ἐκεῖ, χωρὶς φωτιά καὶ
 χωρὶς φαγητό, μονάχα πού ἔβαλαν φρουρές ὅπως μπορούσαν.
 Ὅταν ὁμῶς πλησίαζε νά ξημερώσει, ὁ Ξενοφώντας ἔστειλε στοὺς
 ἄρρωστους τοὺς πιό νέους, μὲ τὴ διαταγὴ νά τοὺς σηκώσουν καὶ
 νά τοὺς ἀναγκάσουν νά προχωροῦν.

22-27
 Στά χωριά
 καὶ στά σπί-
 τια τῆς Ἀρ-
 μενίας.

22 Στὸ μεταξὺ ὁ Χειρίσοφος στέλνει μερικοὺς στρατιῶτες ἀπὸ
 κείνους πού θοῖσκονταν στό χωριό, γιὰ νά δοῦν τί κάνουν αὐτοὶ
 πού ἦταν στὴν ὀπισθοφυλακή. Τοῦτοι τοὺς εἶδαν μὲ χαρὰ καὶ
 τοὺς παραδῶσαν τοὺς ἄρρωστους γιὰ νά τοὺς πᾶνε στό στρατό-
 πεδο, ἐνῶ οἱ ἴδιοι προχωροῦσαν καί, προτοῦ περάσουν εἴκοσι
 στάδια, θοῖσκονταν στό χωριό πού εἶχε στρατοπεδέψει ὁ Χειρί-
 23 σοφος. Ὅταν πιά μαζεύτηκαν ὅλοι, νόμισαν πῶς θά εἶχαν ἀσφάλεια,
 ἂν τὰ τάγματα στρατοπεδευαν χωριστά στά διάφορα χωριά.
 Ὁ Χειρίσοφος, φυσικά, ἐξακολούθησε νά μένει ἐκεῖ πού ἦταν. Οἱ
 ἄλλοι ὁμῶς μοίρασαν μὲ κλῆρο τὰ χωριά πού ἔδωλεπαν, κι ὁ καθέ-
 24 νας πῆγαινε μὲ τοὺς δικούς του σὲ κείνο πού τοῦ ἔλαχε. Τότε ὁ
 Πολυκράτης, ἓνας λοχαγὸς ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, παρακάλεσε νά τὸν
 ἀφήσουν νά προχωρήσει. Πῆρε τοὺς ἐλαφρά ὅπλισμένους στρα-
 τιῶτες, ἔτρεξε στό χωριό πού εἶχε πάρει ὁ Ξενοφώντας μὲ κλῆρο,
 καὶ θοῖσκει μέσα ὅλους τοὺς κατοίκους καὶ τὸν προεστώ του χω-
 ριοῦ. Βρῆκε ἀκόμα δεκαεφτά πουλάρια πού τὰ ἔτρεφαν σάν φό-
 ρο γιὰ τὸ βασίλειά, καθὼς καὶ τὴν κόρη τοῦ προεστοῦ, πού εἶχε
 μόλις ἑννιά μέρες παντρεμένη. Ὁ ἄντρας τῆς ὁμῶς εἶχε πάει νά
 25 κυνηγήσει λαγούς καὶ γι' αὐτὸ δὲν πιάστηκε μέσα στό χωριό. Τὰ
 σπίτια ἦταν ὑπόγεια κι εἶχαν πόρτα πού ἔμοιαζε μὲ στόμα πη-
 γαδιοῦ, ἀλλὰ κάτω ἦταν φαρυδιά. Τὰ ζῶα ἔμπαιναν μέσα ἀπὸ
 σκαμμένες τρύπες, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι κατέβαιναν ἀπὸ σκαλοπά-
 τια. Μέσα στά σπίτια ὑπῆρχαν γίδια, πρόβατα, βόδια, κότες, καὶ
 26 τὰ μικρά τους. Κι ὅλα αὐτὰ τὰ ζῶα θρέφονταν μέσα μὲ χορτάρι.
 Ὑπῆρχαν ἀκόμα καὶ σιτάρια καὶ κριθάρια καὶ ὄσπρια καὶ κρασί
 κριθαρένιο σὲ κρατῆρες. Μέσα σ' αὐτοὺς μάλιστα θοῖσκονταν καὶ

σπυριά από κριθάρι, πού ἔφταναν ὡς ἐπάνω στήν ἐπιφάνεια, καί καλάμια, ἄλλα μεγάλα κι ἄλλα μικρά, πού δέν εἶχαν κόμπους. Αὐτά ἔπρεπε νά τά θάζει κανεῖς στό στόμα, ὅποτε διψοῦσε, καί 27 νά ρουφά. Τό κρασί αὐτό ἦταν πολύ δυνατό, ἂν δέν ἔριχναν μέσα νερό. Κι ὅταν τό συνήθιζε κανεῖς, ἦταν ἓνα πολύ εὐχάριστο πιό-
τό.

Ὁ Ξενοφώντας τότε κάλεσε τόν προεστό τοῦ χωριοῦ νά δει- 28
πνήσουν μαζί καί τοῦ ἔδωσε θάρρος, λέγοντάς του πῶς ὄχι μονά-
χα δέ θά τοῦ πάρουν τά παιδιά του, ἀλλά καί θά τοῦ γεμίσουν τό
σπίτι μέ τροφίμα ἅμα φεύγουν. φτάνει νά δείξει πῶς ἐξυπηρετεῖ
τό στρατό, ὀδηγώντας τους ὥσπου νά πάνε σέ ἄλλη χώρα. Ἐκεῖ- 29
νος ὑποσχόταν πῶς θά τά κάνει καί, δείχνοντας φιλική συμπε-
ριφορά, φανέρωσε τό μέρος πού εἶχαν κρυμμένο κρασί. Ἐτσι αὐ-
τήν τή νύχτα ὅλοι οἱ στρατιῶτες ἐμείναν σ'τά σπίτια καί κοιμή-
θηκαν, ἔχοντας τά πάντα ἄφθονα. Τόν προεστό ὁμως μέ τά παι-
διά του τοὺς κρατοῦσαν ἐκεῖ μπροστά τους καί τοὺς φύλαγαν. Τήν 30
ἄλλη μέρα ὁ Ξενοφώντας πῆρε τόν προεστό καί πῆγε στό Χειρί-
σοφο. Στό δρόμο, ἀπ' ὁποιο χωριό περνοῦσε, πῆγαινε νά συνα-
ντήσῃ τοὺς στρατιῶτες πού ἦταν ἐκεῖ καί τοὺς ἔδρισκε παντοῦ νά
τρωγοπίνουν καί νά διασκεδάζουν, καί δέν τοὺς ἄφηναν¹⁶³ νά
φύγουν ἀπό πούθενά προτοῦ τοὺς προσφέρουν νά φάνε. Κι ἔδλε- 31
πες παντοῦ στρωμένα πάνω στό ἴδιο τραπέζι κρέατα ἀπό ἀρνιά,
κατσίκια, γουρουνία, μοσχάρια καί πούλερικά, μαζί μέ ἄφθονα
σιταρένια καί κριθαρένια ψωμιά. Ὅποτε κάποιος ἤθελε νά πιεῖ 32
στήν ὑγεία ἄλλου γιά νά τοῦ δείξει τήν ἀγάπη του, τόν τραβοῦσε
στόν κρατήρα καί ἔπρεπε νά σκῦψῃ ἀπό πάνω καί νά πίνει ἔτσι,
ρουφώντας σάν τό ὄδι. Πρόσφεραν καί στόν προεστό τοῦ χωριοῦ
νά πάρῃ ὅ,τι ἤθελε. Αὐτός ὁμως δέ δεχόταν τίποτε ἄλλο, παρὰ
κάθε φορὰ πού ἔδλεπε κάπου κανένα συγγενή του, τόν ἐπαίρνε
μαζί του. Τέλος πῆγαν ἐκεῖ πού ἦταν ὁ Χειρίσοφος καί τοὺς ἔ- 33
δρισκαν κι ἐκείνους νά ξεφαντώνουν, φορῶντας στό κεφάλι στε-
φάνια ἀπό ξερό χορτάρι. Τοὺς ὑπηρετοῦσαν Ἀρμενόπουλα μέ

28-36

Ὁ Ξενοφώντας
μέ τόν προεστό
τοῦ χωριοῦ.

163. Δηλαδή τόν Ξενοφόντα καί τόν προεστό.

βαρβαρικές στολές, και με νοήματα τούς έδειχναν τί έπρεπε να
 34 κάνουν, σά να ήταν θουδά. Όταν ο Χειρίσοφος και ο Ξενοφώ-
 ντας μίλησαν μεταξύ τους φιλικά, τότε ρώτησαν κι οι δυο τόν προ-
 εστό, με τό διερμηνέα πού μιλούσε την περσική γλώσσα, ποιά ήταν
 ή χώρα πού πατούσαν. Έκεινος άπάντησε πώς ήταν ή Άρμενία.
 Τόν ξαναρώτησαν για ποιόν τρέφονται τά άλογα, κι εκείνος απο-
 κρίθηκε πώς ήταν φόρος πού έπρεπε να δοθεί στο δασιλιά. Προ-
 σθεσε ακόμα πώς ή γειτονική χώρα ανήκε στους Χάλυδες, και
 35 τούς έδειξε από πού πάει ο δρόμος προς τά εκεί. Τότε ο Ξενο-
 φώντας έφυγε οδηγώντας τόν προεστό στους δικούς του. Του χά-
 ρισε μάλιστα ένα γέρικο άλογο πού είχε πάρει πρωύτερα, για να
 τό περιποιηθεί κι ύστερα να τό θυσιάσει, γιατί είχε μάθει πώς
 ήταν άφιερωμένο στον Ήλιο¹⁶⁴ και τώρα φοδότην μήπως ψοφή-
 σει, καθώς ταλαιπωρήθηκε από την πορεία. Για τόν έαυτό του
 πήρε ένα πουλάρι, κι έδωσε άλλο ένα στον κάθε στρατηγό και
 36 λοχαγό¹⁶⁵. Τά άλογα έδώ είχαν μικρότερο άνάστημα από τά περ-
 σικά, ήταν όμως πολυ ζωηρότερα. Ο προεστός του χωριού συμ-
 βουλευει τότε τούς Έλληνες να τυλίγουν γύρω στά πόδια των
 αλόγων και των άλλων ύποζυγιών μικρά σακκιά, όταν τά περνούν
 ανάμεσα από χιόνια, και τουτο, γιατί χωρίς τά σακκιά χώνονταν
 μες στα χιόνια ως την κοιλιά.

ΚΕΦ. 6

1-3

Απόδραση
του οδηγού.

1 Όταν περασαν οχτώ μέρες, ο Ξενοφώντας παραδίνει τόν
 προεστό στο Χειρίσοφο να τόν έχει για οδηγό, αφήνοντάς του
 και τούς συγγενείς του, εκτός από τό γιό του, πού μόλις αρχιζε
 να μπαίνει στην εφηδική ηλικία. Αυτόν τόν δίνει στον Έπισθένη
 τόν Άμφιπολίτη να τόν φυλάει, για να τόν πάρει ο πατέρας του
 μαζί με τούς άλλους και να γυρίσει πίσω, αν εκτελούσε τίμια τά
 καθήκοντα του οδηγού. Κουθάλησαν και μες στο σπίτι του όσα

164. Ο Ήλιος ήταν θεός των Περσών, τόν έλεγαν Μίθρα και του θυσία-
 ζαν άλογα.

165. Στόν κάθε στρατηγό και λοχαγό της όπισθοφυλακής δέδαια, αφού
 είδαμε πώς τά πουλάρια ήταν όλα όλα δεκαεφτά.

τροφίμα μπορούσαν περισσότερα, κι ὕστερα ἔξεψαν πάλι τὰ ζῶα
 κι ἄρχισαν τὴν πορεία. Μπροστά πῆγαινε ὁ προεστὸς τοῦ χωριοῦ
 μέ τὰ χέρια λυμένα, θαδίζοντας μέσα στό χιόνι. Κι ὅταν θρίσκο-
 νταν στὸν τρίτο σταθμό, ὁ Χειρίσοφος θύμωσε πολὺ μαζί του πού
 δέν τοὺς πῆγε σέ χωριά. Μά ἐκεῖνος ἔλεγε πὼς δέν ὑπῆρχαν σ'
 αὐτὸ τὸν τόπο. Ὁ Χειρίσοφος τότε τὸν χτύπησε, ἀλλὰ δέν τὸν
 ἔδεσε. Ὑστερ' ἀπ' αὐτὸ ἐκεῖνος τὸ ἔσκασε τὴ νύχτα, ἀφήνοντας τὸ
 γιό του. Αὐτὴ ἡ κακομεταχείριση τοῦ ὁδηγοῦ καὶ ἡ ἔλλειψη φρο-
 ντίδας γιὰ τὴ φύλαξή του, στάθηκε σέ ὅλη τὴν πορεία ἡ μο-
 ναδικὴ δυσαρέσκεια ἀνάμεσα στὸ Χειρίσοφο καὶ στὸν Ξενοφώ-
 ντα.

Κατόπι βάδισαν ἐφτά σταθμούς, προχωρώντας πέντε παρα-
 σάγγες κάθε μέρα, δίπλα στὸ Φάση¹⁶⁶ ποταμό, πού ἔχει πλάτος
 ἓνα πλέθρο. Ἀπὸ κεῖ θαδίζοντας δυὸ σταθμούς προχώρησαν δέ-
 κα παρασάγγες. Καὶ στὸ μέρος πού ἦταν τὸ πέραμα γιὰ τὸν
 κάμπο, τοὺς συνάντησαν Χάλυδες καὶ Τάοχοι καὶ Φασιανοί!¹⁶⁷
 Ὅταν ὁ Χειρίσοφος ξεχώρισε τοὺς ἐχθροὺς πάνω στὸ πέραμα,
 σταμάτησε νὰ θαδίζει, τριάντα στάδια μακριά τους, γιὰ νὰ μὴν
 τοὺς πλησιάσει ὁδηγώντας τὴ μιὰ πτέρυγα πίσω ἀπὸ τὴν ἄλλη.
 Ὑστερα ἔδωσε διαταγὴ καὶ στοὺς ἄλλους νὰ φέρουν τοὺς λό-
 χους πλάι πλάι στοὺς δικoὺς του στρατιῶτες, γιὰ νὰ θρίσκεται τὸ
 στράτευμα σέ παράταξη μάχης.¹⁶⁸ Ὅταν ἦρθαν κι οἱ στρατιῶτες

4-9

4 Σκέψεις μπρο-
 στά στους
 5 ἐχθρούς.

166. Ὁ ποταμὸς αὐτὸς εἶναι ὁ Ἀράξης, πού χύνεται στὴν Κασπία
 θάλασσα.

167. Αὐτὸ τὸ ὄνομα εἶχαν οἱ κάτοικοι τῆς χώρας πού ἦταν γύρω ἀπὸ τὴς
 πηγές τοῦ Φάση ποταμοῦ. Βορειοδυτικὰ σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ κατοικοῦσαν
 οἱ Τάοχοι καὶ βορειοδυτικὰ ἀπ' αὐτοὺς οἱ Χάλυδες ἢ Χαλδαῖοι, πού ἡ
 χώρα τους ἔφτανε ὡς τὸν Εὐξείνιο Πόντο.

168. Ὅταν ὁ ἓνας λόχος θάδιζε πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἡ μιὰ πτέρυγα πῆγαινε
 μπροστά καὶ ἡ ἄλλη πίσω, τότε οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγαν πὼς ὁ στρατὸς ἄγεται
κατὰ κέρας. Ὅταν ὅμως ὁ ἓνας λόχος θρισκόταν τοποθετημένος πλάι
 στὸν ἄλλο, τότε τὸ στράτευμα ἦταν **ἐπὶ φάλαγγος**, δηλαδὴ κατὰ μέτωπο,
 σέ παράταξη.

τῆς ὀπισθοφυλακῆς, συγκέντρωσε τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς λοχαγούς καὶ τοὺς εἶπε τούτα τὰ λόγια: «Οἱ ἐχθροί, ὅπως βλέπετε, κρατοῦν τίς δουνοκορφές. Εἶναι λοιπὸν καιρὸς νὰ σκεφτοῦμε

8 πὼς θὰ πολεμήσουμε ἀποτελεσματικότερα. Ἡ γνώμη μου εἶναι νὰ δώσουμε ἐντολὴ στοὺς στρατιῶτες νὰ γευματίσουν, κι ἐμεῖς νὰ συζητήσουμε ἂν εἶναι σωστὸ νὰ περάσουμε τὸ δουνὸ σήμερα ἢ αὐριο».

9 «Ἐγὼ νομίζω, εἶπε ὁ Κλεάνορας, πὼς πρέπει ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὸ φαγητὸ νὰ ἐτοιμαστοῦμε καὶ νὰ ὀρμήσουμε κατὰ πάνω στοὺς ἐχθρούς, ὅσο γίνεται γρηγορότερα. Γιατί ἂν ἀφήσουμε νὰ περάσει ἡ σημερινὴ μέρα, καὶ οἱ ἐχθροὶ ποὺ μᾶς βλέπουν τώρα θὰ πάρουν περισσότερο θάρρος καὶ εἶναι φυσικὸ νὰ προστεθοῦν κι ἄλλοι περισσότεροι σ' αὐτούς, ὅταν τοὺς δοῦν νὰ εἶναι τολμηροί».

10-13

*Ἡ γνώμη τοῦ
Ξενοφώντα.*

10 «Ὑστερ' ἀπ' αὐτόν ὁ Ξενοφώντας εἶπε: «Ἐγὼ ἔχω αὐτὴν τὴν γνώμη: Ἄν εἶναι ἀνάγκη νὰ πολεμήσουμε, πρέπει νὰ προετοιμάσουμε τοῦτο, πὼς δηλαδή θὰ πολεμήσουμε γενναιότερα. Ἄν ὅμως θέλουμε νὰ περάσουμε τὸ δουνὸ ὅσο γίνεται εὐκολότερα, μοῦ φαίνεται πὼς πρέπει νὰ ἐξετάσουμε μέ ποιὸν τρόπο θὰ ἔχουμε ὅσο τὸ δυνατό λιγότερους πληγωμένους, καὶ πὼς θὰ χάσουμε

11 κατὰ τὸ δυνατό λιγότερους ἄντρες. Τὸ δουνὸ λοιπὸν ποὺ ὀλέπομε ἔχει ἔκταση μεγαλύτερη ἀπὸ ἐξήντα στάδια καὶ πουθενά δὲ φαίνονται νὰ φυλάνε ἄντρες, παρὰ μονάχα στὸ δρόμο ποὺ πηγαίνει πρὸς τὰ ἐκεῖ. Ἔτσι εἶναι πολὺ προτιμότερο νὰ προσπαθήσουμε, χωρὶς νὰ μᾶς πάρουν εἶδηση, νὰ πιάσουμε στὸ ἀφροῦρητο δουνὸ ἓνα μέρος καὶ νὰ προλάβουμε νὰ τὸ δάλουμε στὴν ἐξουσία μας, ἂν μπορούμε, παρὰ νὰ πολεμοῦμε ἐνάντια σὲ θέσεις ὀχυρωμένες

12 καὶ σὲ ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν ἐτοιμαστῇ γιὰ μάχη. Γιατί εἶναι πολὺ πιὸ εὐκόλο νὰ θαδίζουμε σὲ ἀνηφορίᾳ χωρὶς νὰ κάνουμε μάχη, παρὰ σὲ τόπο ὁμαλὸ, ὅταν ἀπὸ τὴ μιά μεριά καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὀρίζονται ἐχθροί. Ἀκόμα τὴ νύχτα, ἂν δὲν πολεμάει κανεὶς, εὐκολότερα θὰ δεῖ τὰ ἐμπόδια ποὺ εἶναι μπροστά του, παρὰ τὴ μέρα, ἂν κάνει πόλεμο. Καὶ τέλος ὁ ἀνώμαλος δρόμος εἶναι πιὸ εὐκολοπέραστος γιὰ τοὺς στρατιῶτες ποὺ θαδίζουν χωρὶς νὰ μάχονται, παρὰ ὁ ὁμαλὸς ὅταν οἱ ἐχθροὶ τοὺς χτυποῦν στὰ κε-

13 φάλια. Ἐπειτα νομίζω πὼς δὲν εἶναι ἀδύνατο νὰ πιάσουμε κυ-

φά ἐκεῖνο τό πέραμα, ἀφοῦ μπορούμε νά θαδίζουμε νύχτα, ὥστε νά μὴ φαινόμεστε, κι ἀφοῦ εἶναι στό χέρι μας νά φύγουμε σέ τόση ἀπόσταση, ὥστε νά μὴ μᾶς καταλάβουν. Ἐχω τή γνώμη ἀκόμα, πῶς, ἂν προσποιηθοῦμε ὅτι θά κάνουμε ἐπίθεση σέ τοῦτο τό μέρος, θά εἶναι δυνατό νά θροῦμε ἀφύλαχτη μεγαλύτερη ἐκταση τοῦ δουνού. Γιατί σ' αὐτή τήν περίπτωση οἱ ἐχθροί θά προτιμοῦσαν νά μείνουν συγκεντρωμένοι στό δρόμο.

Μά τί μιλῶ γιά ἀπροσδόκητη ἐπίθεση; Ἀφοῦ ξέρω, Χειρίσο- 14
φε, πῶς ἐσεῖς οἱ Σπαρτιάτες, ὅσοι ἀνήκετε στήν τάξη τῶν εὐγενῶν, πολύ νωρίς ἀπό τήν παιδική ἡλικία μαθαίνετε ν' ἀρπάζετε κρυφά, καί πῶς δέν τό ἔχετε ντροπή νά κλέβετε ἐκεῖνα πού δέν ἐμποδίζει ὁ νόμος, παρὰ τό θεωρεῖτε καλή πράξη. Γιά νά κλέβετε 15
μάλιστα, ὅσο γίνεται πιό πιδέξια, καί γιά νά προπαθεῖτε νά μὴ σᾶς παίρνουν εἶδηση, προστάζει ὁ νόμος τῆς πατρίδας σας νά σᾶς μαστιγώνουν, ὅταν σᾶς πιάσουν νά κάνετε αὐτήν τή δουλειά. Τώρα λοιπόν σοῦ παρουσιάζεται μιὰ μεγάλη εὐκαιρία νά δείξεις τήν ἐκπαίδευσή σας ἐπάνω σ' αὐτό καί νά πάρεις μέτρα νά μὴν πιαστοῦμε τήν ὥρα πού θά κυριεύουμε κρυφά ἓνα μέρος τοῦ δουνού, γιά νά μὴ μᾶς χτυπήσουν».

«Μά κι ἐγώ, εἶπε ὁ Χειρίσοφος¹⁶⁹, ξέρω πῶς ἐσεῖς οἱ Ἀθη- 16
ναῖοι εἶστε ἱκανοί νά κλέβετε τά δημόσια χρήματα, παρόλο πού ὁ κίνδυνος γιά τόν κλέφτη εἶναι πολύ μέγας. Καί τήν ἱκανότητα αὐτή τήν ἔχουν προπάντων οἱ καλύτεροί σας, ἂν δέβαια θεωρεῖτε αὐτούς ἄξιους νά κυδερονῶν. Ἔτσι εἶναι εὐκαιρία καί γιά σένα νά δείξεις τήν ἐκπαίδευσή σας».

«Ἐγώ λοιπόν, εἶπε ὁ Ξενοφώντας, εἶμαι ἐτοιμος, μόλις δει- 17
πνήσουμε, νά πάω μέ τοὺς στρατιῶτες τῆς ὀπισθοφυλακῆς γιά νά καταλάβουμε τό δουνό. Ἐχω μάλιστα καί ὁδηγούς. Γιατί οἱ γυνήτες μου ἔστησαν καρτέρι κι ἔπιασαν μερικοὺς κλέφτες πού μᾶς ἀκολουθοῦσαν. Ἀπ' αὐτοὺς πληροφορήθηκα πῶς τό δουνό δέν εἶναι ἀπάτητο, παρὰ δόσκουν ἐπάνω γίδια καί δόδια. Ἔτσι, ἂν

14-15

*Πείραγμα τοῦ
Ξενοφώντα.**Πείραγμα τοῦ
Χειρίσοφου.*

17-21

*Προετοιμα-
σίες γιά τήν
ἐπίθεση.*

169. Ὁ Χειρίσοφος τώρα, ὅπως ὁ Ξενοφώντας πρωτύτερα, χαριεντίζεται. Ἴσως μάλιστα ὁ εὐθηνος τρόπος τῆς συνομιλίας τους κατόρθωσε νά διαλύσει τήν ψυχρότητα πού εἶχε δημιουργηθεῖ ἀνάμεσά τους.

- καταλάδουμε μιά φορά ένα μέρος του δουνού, θά μπορούν νά τό
 18 περάσουν καί τά ὑποζῦγια. Ἐπειτα πιστεύω πώς ὅταν μᾶς δοῦν
 οἱ ἐχθροί σέ δουνοκορφή, ὅπως εἶναι κι οἱ ἴδιοι, δέ θά μείνουν
 ἐκεῖ πολλή ὥρα. Γιατί οὔτε τώρα δέ δείχνουν διάθεση νά κατέ-
 19 δουν ἐδῶ πού ὀρισκόμαστε ἐμεῖς». Ὁ Χειρῖσοφος ἀποκρίθηκε:
 «Καί ποιά ἡ ἀνάγκη νά πᾶς ἐσύ καί ν' ἀφήσεις τήν ὀπισθοφυ-
 λακή; Στείλε ἄλλους, ἄν δέν παρουσιαστοῦν μερικοί ἐθελοντές».
 20 Τότε ἔρχεται ὁ Ἀριστώνυμος, πού καταγόταν ἀπό τό Μεθύ-
 δοιο¹⁷⁰, μέ ὀπλίτες καί ὁ Ἀριστέας ὁ Χιώτης καί ὁ Νικόμαχος ὁ
 Οἰταῖος¹⁷¹ μέ γυμνήτες. Αὐτοί συνεννοήθηκαν ν' ἀνάρουν πολ-
 21 λές φωτιές, μόλις καταλάδουν τίς δουνοκορφές. Ὑστερ' ἀπό τή
 συνεννόηση ἄρχισαν νά τρῶνε. Κι ὅταν τέλειωσε τό γεῦμα, ὀδη-
 γησε ὁ Χειρῖσοφος ὀλόκληρο τό στράτευμα ἀπέναντι στοὺς ἐ-
 χθροὺς, σέ ἀπόσταση πού θά ἦταν δέκα στάδια, γιά νά μὴν τοὺς
 μέινει καμιά ἀμφιβολία πώς ἀπ' αὐτό τό μέρος θά τοὺς κάμει τήν
 22 ἐπίθεση.
- 22 Ὅταν εἶχαν δειπνήσει κι εἶχε σκοτεινιάσει πιά, ἔφυγαν ἐκεῖ-
 νοι πού ὀρίστηκαν γιά τήν ἐπιχείρηση καί πηγαίνουν καί κυριεύ-
 ουν τό δουνό, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ξεκουράζονταν ἐκεῖ. Οἱ ἐχθροί πάλι
 μόλις κατάλαβαν πώς τό δουνό κυριεύτηκε, ἀγρυπνοῦσαν ὅλη τή
 23 νύχτα κι ἀναθάν πολλές φωτιές. Μέ τά ξημερώματα ὁ Χειρῖσοφος
 θυσίασε κι ὕστερα ὀδηγοῦσε τό στρατό ἀπό τό δρόμο, ἐνῶ ἐκεῖ-
 νοι πού εἶχαν κατάλαβει τό δουνό ἄρχισαν τήν ἐπίθεση ἀπό τίς
 24 κορυφές. Ὅσο γιά τοὺς ἐχθροὺς, τό μεγάλο μέρος τους ἔμεινε στό
 πέραμα τοῦ δουνού, ἐνῶ τό ὑπόλοιπο βαδίζε καταπάνω στοὺς
 Ἕλληνες πού εἶχαν πιάσει τίς κορυφές. Προτοῦ ὁμως συναντη-
 θοῦν τά κύρια σώματα τῶν δυό στρατῶν, συγκρούονται ἐκείνοι
 πού ὀρίζονταν στίς δουνοκορφές, νικοῦν οἱ Ἕλληνες καί παίρ-
 25 νουν τοὺς ἐχθροὺς κυνήγι. Στό μεταξὺ ἀπό τόν κάμπο οἱ πελτα-
 στές τῶν Ἑλλήνων ὀρμοῦσαν ἐνάντια σέ κείνους πού εἶχαν πα-

22-27
*Νίκη τῶν
 Ἑλλήνων.*

170. Γιά τό Μεθύδοιο ὅλ. σημείωση 125.

171. Οἰταῖος λεγόταν ἐκεῖνος πού κατοικοῦσε στά νότια τῆς Θεσσαλίας, στήν περιοχὴ τοῦ δουνού Οἴτη.

ροταχθεῖ ἀπέναντί τους, ἐνῶ ὁ Χειρίσοφος ἔχοντας τοὺς ὀπλίτες ἀκολουθοῦσε μετ' ἑνὸς ὁμίλου γρήγορο.

Τότε οἱ θάρδαροι ποῦ ἦταν στό δρόμο, ἐπειδὴ εἶδαν πῶς νι- 26 κήθηκαν οἱ δικοί τους στά ὑψώματα, τὸ δάζουν στά πόδια. Λίγοι ἀπ' αὐτοὺς σκοτώθηκαν, ἔπεσαν ὁμῶς στά χέρια τῶν Ἑλλήνων πάρα πολλές ἀσπίδες ἀπὸ κλωνάρια λὺγαριάς, ποῦ τίς ἀχρήστευαν κόδοντάς τις μετὰ ταῖς μαχαίραις. Ὅταν ἀνέθηκαν στά ὑψώ- 27 ματα, θυσιάσαν κι ἔστησαν τρόπαιο, κι ὕστερα κατέθηκαν στὸν κάμπο καὶ πῆγαν σὲ χωριά, ποῦ ἦταν γεμάτα ἀπὸ πολλὰ τρόφιμα.

Ὑστερα διαδίζοντας πέντε σταθμούς προχώρησαν τριάντα 1 παρασύργες κι ἔφτασαν στὴ χώρα τῶν Ταόχων. Ἀλλὰ δὲν εἶχαν τρόφιμα, γιατί οἱ Τάχοι κατοικοῦσαν σὲ μέρη ὀχυρωμένα, ὅπου εἶχαν κουδάλῃσει κι ὅλες τίς τροφές. Ὅταν ὁμῶς πῆγαν σ' ἓναν 2 τόπο ποῦ δὲν εἶχε οὔτε πόλη οὔτε σπίτια - μονάχα ἦταν συγκεντρωμένοι ἐκεῖ καὶ ἄντρες καὶ γυναῖκες καὶ πολλὰ ζῶα - ὁ Χειρίσοφος ἔκανε ἐπίθεση σ' αὐτὸ τὸ μέρος, μόλις ἔφτασε. Καὶ ὅταν κουράστηκε ἡ πρώτη ομάδα τῶν στρατιωτῶν, τότε πῆγε ἄλλη καὶ ὕστερα ἄλλη. Γιατί ἡ τοποθεσία ἦταν ἀπόκρημνη γύρω γύρω κι 3 ἔτσι δὲν μποροῦσαν νὰ τὴν περικυκλώσουν ὅλοι μαζί. Μόλις ἤρθε καὶ ὁ Ξενοφώντας μετὰ τοὺς στρατιῶτες τῆς ὀπισθοφυλακῆς καὶ τοὺς πελταστῆς καὶ τοὺς ὀπλίτες, τότε ὁ Χειρίσοφος λέει: «Ἠρθατε σὲ κατὰλληλὴ στιγμή, γιατί ἡ τοποθεσία τοῦτη πρέπει νὰ κυριευτεῖ. Ὁ στρατός θὰ ὀρεῖ τρόφιμα, μονάχα ἂν καταλάβουμε τὸ μέρος αὐτό». Τότε ἔκαναν σύσκεψη οἱ δύο τους. Καὶ ὅταν ὁ 4 Ξενοφώντας ρώτησε τί τοὺς ἐμποδίζει νὰ περάσουν μέσα, ὁ Χειρίσοφος εἶπε: «Ἐνὰ μονάχα πέραμα ὑπάρχει, αὐτὸ ποῦ ὀλέπεις. Κι ὅποτε προσπαθεῖ κανεὶς νὰ τὸ περάσει, ἄνθρωποι κυλάνε πέτρες πάνω ἀπὸ κεῖνο τὸν ψηλὸ δρόμο. Καὶ ὅποιον πετίζουν, νὰ ποῖα εἶναι ἡ κατάντια του». Λέγοντάς τα ἔδειξε μερικoὺς ἄντρες, ποῦ τοὺς εἶχαν τσακίσει τὰ πόδια καὶ τὰ πλευρά.

«Κι ἂν τελειώσουν τίς πέτρες, εἶπε ὁ Ξενοφώντας, ὑπάρχει 5 τίποτε ἄλλο ποῦ μᾶς ἐμποδίζει νὰ περάσουμε; Γιατί ἀπέναντί μας δὲ ὀλέπομε παρὰ αὐτοὺς τοὺς λίγους ἄντρες, κι ἀνάμεσά τους δύο ἢ τρεῖς ὀπλισμένους. Ἐνῶ ὁ τόπος ποῦ πρέπει νὰ περάσουμε 6 τὴν ὥρα ποῦ θὰ μᾶς χτυποῦν οἱ πέτρες εἶναι πάνω κάτω ἐνάμιση

ΚΕΦ. 7

1-7

Ἀντίσταση
τῶν Ταόχων
καὶ
σχέδιο τοῦ
Ξενοφώντα.

- πλήθρο, ὅπως βλέπεις κι ἐσύ. Ἀπ' αὐτή τὴν ἔκταση σχεδόν ἓνα πλήθρο εἶναι δασωμένο μὲ πεῦκα μεγάλα, ἀραιά. Πίσω ἀπὸ τὰ δέντρα ἐκεῖνα ἂν σταθοῦν οἱ ἄντρες, δὲν πρόκειται νὰ πάθουν τίποτε ἀπὸ τὶς πέτρες ποὺ ρίχνουν ἢ ποὺ κυλάνε οἱ ἐχθροί. Ὑπολείπεται ἔτσι γύρω στὸ μισὸ πλήθρο, ποὺ πρέπει νὰ τὸ περάσουμε
- 7 ἅμα σταματήσει τὸ πετροδόλημα». Μά ἀμέσως, εἶπε ὁ Χειρίσσοφος, μὴλιν ἀρχίσουμε νὰ πλησιάζουμε τὸ πευκοδάσο, ἀρχίζουν νὰ ρίχνονται ἄφθονες οἱ πέτρες». «Αὐτό, εἶπε ὁ Ξενοφώντας, εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνει, γιατί ἔτσι θὰ τελειώσουν τὶς πέτρες γρηγορότερα. Ἄς προχωρήσουμε ὅμως, ἂν μπορούμε, σὲ κείνο τὸ μέρος, ἀπ' ὅπου θὰ ἔχουμε νὰ τρέξουμε μικρὴ ἀπόσταση καὶ θὰ εἶναι πάλι εὐκόλο νὰ γυρίσουμε πίσω, ὅποτε θέλομε».
- 8 Ἄρχισαν τότε νὰ προχωροῦν ὁ Χειρίσσοφος καὶ ὁ Ξενοφώντας καὶ ὁ λοχαγὸς Καλλίμαχος ὁ Παροάσιος. Γιατί ἀπὸ τοὺς λοχαγοὺς τῆς ὀπισθοφυλάκης, αὐτὸς εἶχε τὴν ἀρχηγία ἐκείνη τὴ μέρα, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ὀρίσκονταν σὲ σίγουρη θέση. Ὑστερ' ἀπ' αὐτοὺς τραδίηξαν κάτω ἀπὸ τὰ δέντρα ὡς ἐδομήντα ἄντρες, ὅχι μαζεμένοι ἀλλὰ καθένας χωριστά, μὲ ὅσο μπορούσαν μεγαλύτερη
- 9 προφυλάξη. Ὁ Ἀγασίας πάλι ὁ Στυμφάλιος καὶ ὁ Ἀριστώνυμος ἀπὸ τὸ Μεθύδιο, ποὺ ἦταν κι αὐτοὶ λοχαγοὶ τῆς ὀπισθοφυλάκης, καὶ μερικοὶ ἄλλοι, στάθηκαν ἔξω ἀπὸ τὰ δέντρα. Γιατί δὲ θὰ ἦταν ἀσφαλισμένοι νὰ ὀρίσκονται ἀνάμεσα στὰ δέντρα στρατιῶτες περισσότεροι ἀπὸ ὅσους ἔχει ἓνας λόχος. Τότε ὁ Καλλίμαχος μηχανεύεται κάποιο τέχνασμα. Ἐτρεχε δυὸ τρία δῆματα μπροστά ἀπὸ τὸ δέντρο ὅπου ὀρισκόταν ὁ ἴδιος, κι ὅταν ἐριχναν καταπάνω του πέτρες, ὑποχωροῦσε εὐκόλα. Σὲ κάθε τρέξιμό του πρὸς τὰ ἐμπρός, ἔσοδονταν πέτρες περισσότερες ἀπ' ὅσες χω-
- 11 ροῦν δέκα ἀμάξια. Κι ὁ Ἀγασίας μὴλιν βλέπει αὐτὰ ποὺ ἔκανε ὁ Καλλίμαχος, καὶ τὸ στράτευμα ὁλόκληρο νὰ τὸν κοιτάζει, φοβήθηκε μήπως δὲν προλάβει νὰ φτάσει πρῶτος στὴν τοποθεσία. Ἔτσι, χωρὶς νὰ φωνάζει οὔτε τὸν Ἀριστώνυμο ποὺ ἦταν δίπλα του οὔτε τὸν Εὐρύλοχο ἀπὸ τοὺς Λουσοὺς, ποὺ ἦταν κι οἱ δυὸ φίλοι του, οὔτε κανέναν ἄλλο, προχώρησε μόνος καὶ ξεπερνᾷ ὅλους
- 12 τοὺς ἄλλους. Ὁ Καλλίμαχος ὅμως βλέποντάς τον νὰ περνᾷ, τὸν πιάνει ἀπὸ τὸ γύρο τῆς ἀσπίδας. Στὸ μεταξύ τοὺς προσπερνᾷ ὁ Ἀριστώνυμος ἀπὸ τὸ Μεθύδιο, κι ὕστερ' ἀπ' αὐτὸν ὁ Εὐρύλο-

8-14
Σκηνές ἀπὸ
τὴν ἐπίθεση
τῶν Ἑλλήνων.

χος από τούς Λουσοῦς. Γιατί ὅλοι προσπαθοῦσαν νά φαίνονται
γενναῖοι καί συναγωνίζονταν ὁ ἓνας μέ τόν ἄλλο στήν ἀντρείοσύ-
νη. Ἐτοι παραδγαίνοντας κυριεύουν τό μέρος ἐκεῖνο, μιά καί δέν
ξαναρίζηκε ἀπό ψηλά πέτρα, ἀπό τή στιγμή πού ἄρχισαν νά τρέ- 13
χουν πρός τά ἐκεῖ. Αὕτη τήν ὥρα μπορούσε νά δεῖ κανεῖς κάτι τό
τρομερό πού γινόταν. Οἱ γυναῖκες δηλαδή πετοῦσαν τά παιδιά
στούς γκρεμούς κι ὕστερα ἔπεφταν κι οἱ ἴδιες κάτω· τό ἴδιο ἔκα-
ναν καί οἱ ἄντρες. Τότε καί ὁ λοχαγός Αἰνείας ὁ Στυμφάλιος εἶδε
κάποιον μέ ὁμορφη στολή πού ἔτρεχε νά πάει νά πέσει ἀπό τούς
ὄράχους, καί τόν πιάνει γιά νά τόν ἐμποδίσει. Ἐκεῖνος ὁμως τόν 14
παρασέρνει κι ἔτοι γκρεμίστηκαν κι οἱ δυό καί σκοτώθηκαν.
Ἐκεῖ οἱ Ἕλληνες ἔπιασαν πολύ λίγους ἀνθρώπους, δόδια ὁμως
καί γαῖδουρία καί πρόβατα πολλά.

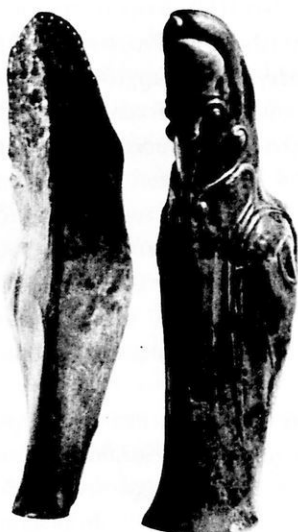
Ἀπό τό μέρος αὐτό δάδισαν ἑπτά σταθμούς καί προχώρη- 15
σαν πενήντα παρασάγγες ἀνάμεσα στή χώρα τῶν Χαλύδων. Τοῦ-
τοι ἦταν οἱ πιό γενναῖοι ἄντρες ἀπ' ὅλους πού γνώρισαν οἱ Ἕλ-
ληνες, περῶντας τίς χώρες τους, καί τούς πολέμησαν. Φοροῦσαν
θώρακες λινοῦς πού ἔφταναν ὥς τό κάτω μέρος τῆς κοιλιᾶς, κι
εἶχαν στή θέση τῶν φτερῶν¹⁷² σχοινιά ἀπό σφιχτοπλεγμένα
σπάρτα. Εἶχαν ἀκόμα περικνημίδες καί κράνη καί στή ζώνη ἓνα 16
μαχαίρι, σάν ἐκεῖνο πού κρατοῦσαν οἱ Λακεδαιμόνιοι¹⁷³. Μέ αὐ-
τό ἔσφαζαν ὅσους κατόρθωναν νά νικήσουν καί δάδιζαν κρα-
τώντας τά κεφάλια τους κομμένα καί μάλιστα τραγουδοῦσαν καί
χόρευαν, ὅταν ἐπρόκειτο νά τοῦς δοῦν οἱ ἐχθροί. Τέλος κρατοῦ-
σαν καί δόρυ, πού τό μάκρος του ἦταν δεκαπέντε πάνω κάτω πη-
χες καί εἶχε μιά λόγχη¹⁷⁴. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί ἔμεναν μέσα στούς 17

15-18
Στούς Χάλ -
δες καί στούς
Σκυθηνούς.

172. Φτερά (πτέρυγες) ὀνόμαζαν τά μετῶλινα ἐλάσματα, πού κρέμονταν
στό κάτω μέρος τοῦ θώρακα.

173. Τά μαχαίρια πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχαν σχῆμα
δρεπανιοῦ.

174. Τό δόρυ τῶν Ἑλλήνων, ἀντίθετα, εἶχε δυό λόγχες· στή μίαν ἄκρη τῇ
μετῶλινῃ λόγχῃ πού τοῦς χρησίμευε γιά νά χτυποῦν τόν ἐχθρό καί στήν
ἄλλῃ τό σφυροπήρα, ἀπ' ὅπου ἐμπεγαν τό δόρυ στή γῆ.

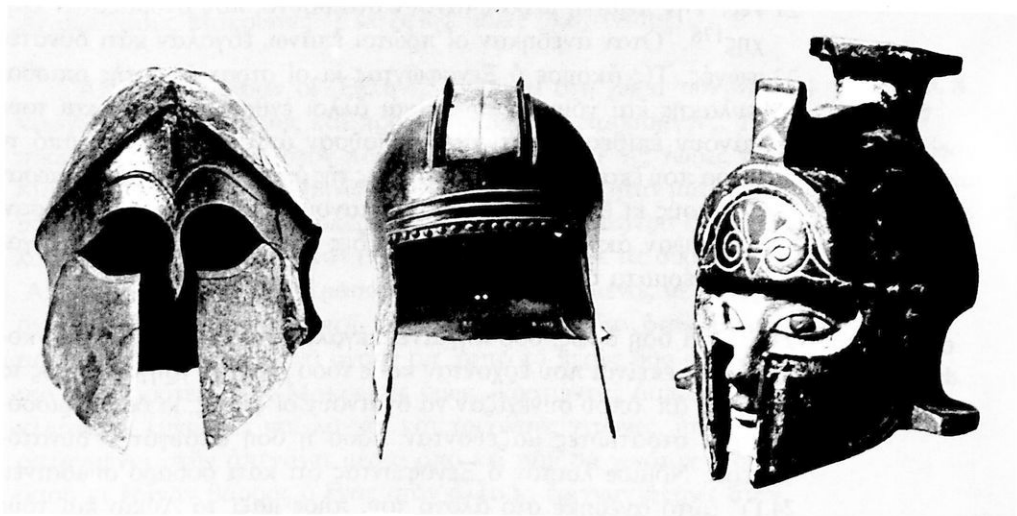
Ιερικνημίδες. Ἡ μία, μέ τήν ἀνάγλυφη διακόσμηση, προέρχεται ἀπό τήν Ἀκρόπολη, ἡ ἄλλη ἀπό τήν Ὀλυμπία.

συννοικισμούς τους, κι ὅταν περνοῦσαν οἱ Ἕλληνες, πάντα τοὺς ἀκολουθοῦσαν γιά νά τοὺς πολεμήσουν. Κατοικοῦσαν ὅμως σέ ὄχυρές τοποθεσίες, καί εἶχαν κουβαλήσει μέσα σ' αὐτές τά τρόφιμα. Ἔτσι οἱ Ἕλληνες δέν μπορούσαν νά παίρνουν τίποτε ἀπ' αὐτό τόν τόπο, παρὰ τρέφονταν μέ τά κρέατα τῶν ζώων πού εἶχαν ἀρπάξει ἀπό τή χώρα τῶν Ταόχων.

- 18 Ἀπό κεῖ οἱ Ἕλληνες ἔφτασαν στόν Ἀρπασο¹⁷⁵ ποταμό, πού εἶχε πλάτος τέσσερα πλέθρα. Ὑστερα διαδίζοντας ἀνάμεσα στή χώρα τῶν Σκυθηνῶν¹⁷⁶ τέσσερις σταθμούς, προχώρησαν εἴκοσι

175. Ὁ Ἀρπασος ποταμός, δέν ξέρομε μέ βεβαιότητα ποιός εἶναι. Μερικοὶ παραδέχονται πώς ἦταν παραπόταμος τοῦ Ἀράξη, αὐτός πού λέγεται τώρα Ἀρπά – Τσαί. Ἄλλοι νομίζουν πώς εἶναι ὁ Τσορούκ, πού χύνεται στή Μαύρη θάλασσα, κοντά στό Βατούμ.

176. Ἡ χώρα αὐτή ὀρισκοῦταν στά ὅρια τῆς Ἀρμενίας.

Ἑλληνικά κράνη. (Διάφοροι τύποι).

παρασάγγες μέσα σέ κάμπο καί πήγαν σέ κάτι χωριά, ὅπου ἔμειναν τρεῖς μέρες καί προμηθεύτηκαν τροφίμα.

Ἀπὸ κεῖ πέρασαν τέσσερις σταθμούς, προχώρησαν εἴκοσι 19 παρασάγγες καί πήγαν σέ μιά πόλη πολυάνθρωπη, πλούσια καί μεγάλη, ποὺ τὴν ἔλεγαν Γυμνιάδα¹⁷⁷. Ἀπ' αὐτὴν ὁ ἄρχοντας τοῦ τόπου στέλνει στοὺς Ἕλληνας ὁδηγό, γιὰ νὰ τοὺς περάσει ἀνάμεσα ἀπὸ ἐχθρική του χώρα. Αὐτός ἦρθε καὶ τοὺς λέει πὼς μέσα σέ 20 πέντε μέρες θὰ τοὺς πάει σ' ἓνα μέρος, ἀπ' ὅπου θὰ δοῦν θάλασσα. Ἄν δέ γίνει ἔτσι, εἶπε πὼς δέχεται νὰ θανατωθεῖ. Καί ὁδηγώντας τους, ἐπειδὴ μπῆκε σέ ἐχθρική του χώρα, τοὺς πρότρεπε νὰ δάξουν φωτιά καί νὰ τὴν καταστρέφουν. Ἀπ' αὐτὸ ἔγινε φανερό πὼς γι' αὐτόν τὸ λόγο ἦρθε κι ὄχι ἀπὸ ἀγάπη στοὺς Ἕλλη-

19-22
Ἀπὸ τὴ Γυμνιάδα στὸ Θήχη.

177. Ἦταν πόλη τῆς χώρας τῶν Σκυθινῶν. Μερικοὶ νομίζουν πὼς πρόκειται γιὰ τὴν Ἐρζερούμ.

21 νες. Τὴν πέμπτη μέρα φτάνουν στοῦ δουνό, πού ὀνομαζόταν Θή-
 χης¹⁷⁸. Ὅταν ἀνέβηκαν οἱ πρῶτοι ἐπάνω, ἔδωκαν κάτι δυνατές
 22 φωνές. Τίς ἄκουσε ὁ Ξενοφώντας κι οἱ στρατιῶτες τῆς ὀπισθο-
 φυλακῆς καί νόμισαν πῶς εἶναι ἄλλοι ἐχθροί μπροστά καί τοὺς
 κάνουν ἐπίθεση. Γιατί ἀκολουθοῦσαν ἀπὸ πίσω ἄντρες ἀπὸ τῆ
 χώρα πού ἔκασαν, κι οἱ στρατιῶτες τῆς ὀπισθοφυλακῆς ἐσκότωσαν
 μερικοὺς κι ἐπίασαν ἄλλους ζωντανούς, σέ ἐνέδρα πού ἔστησαν.
 Κυρίεψαν ἀκόμη ὥς εἴκοσι ἀσπίδες ἀπὸ πυκνότριχα ἀκατέργα-
 στα δέρματα βοδιῶν.

23-27

Οἱ Ἕλληνες
 ἀντικρίζουν
 τὴ θάλασσα.

23 Ἡ δοῇ ὅμως, ὅσο πῆγαινε, μεγάλωνε καί ἀκουγόταν πιό κο-
 ντά, κι ἐκεῖνοι πού ἔρχονταν κάθε τόσο ἔτρεχαν γρήγορα πρὸς τὸ
 μέρος ἀπ' ὅπου συνέχιζαν νά θγαίνουν οἱ φωνές, κι ὅσο περισσό-
 τεροι στρατιῶτες μαζεύονταν, τόσο ἡ δοῇ ἀκουγόταν δυνατό-
 τερα. Νόμισε λοιπόν ὁ Ξενοφώντας ὅτι κάτι σοδαρό συμβαίνει.
 24 Γι' αὐτὸ ἀνέθηκε στοῦ ἀλλογό του, πῆρε μαζί τὸ Λύκιο καί τοὺς
 ἱππεῖς κι ἔτρεχε γιὰ νά δώσει βοήθεια. Σέ λίγο ἀκοῦνε τοὺς στρα-
 τιῶτες νά φωνάζουν «Θάλασσα! Θάλασσα!», κι αὐτὴν τὴ λέξη νά
 πηγαίνει ἀπὸ στόμα σέ στόμα. Τότε ἔτρεχαν ὅλοι, μαζί κι οἱ ὀπι-
 σθοφύλακες, ἐνῶ ἔσερναν γρήγορα μαζί τους τὰ ὑποζύγια, καθὼς
 25 καί τὰ ἄλογα. Ὅταν ἔφτασαν ὅλοι στὴν κορυφή, τότε πιά οἱ
 στρατιῶτες μέ δάκρυα στά μάτια ἀγκάλιαζαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο καί
 τοὺς στρατιηγούς καί τοὺς λοχαγούς. Καί ξαφνικά, μέ τὴν προ-
 τροπή κάποιου, οἱ στρατιῶτες κουβαλᾶνε πέτρες καί κάνουν ἕνα
 26 μεγάλο σωρό. Πάνω σ' αὐτόν ἔδωκαν πολλὰ ἀκατέργαστα δέρμα-
 τα βοδιῶν, ραβδιά, καί τίς ἀσπίδες πού εἶχαν κυριέψει, ἐνῶ ὁ
 ὀδηγός κι ἐκεῖνος κομμάτιαζε τίς ἀσπίδες καί τοὺς ἄλλους παρα-
 27 κινοῦσε νά κάνουν τὸ ἴδιο. Ὑστερα οἱ Ἕλληνες στέλνουν πίσω
 στὴν πατρίδα του τὸν ὀδηγό. Πρῶτα ὅμως τοῦ χάρισαν ὅλοι μαζί
 δῶρα, δηλαδή ἕνα ἄλογο, μιά ἀσημένια κούπα, μιά περσικὴ στο-
 λή καί δέκα δαρεικοὺς. Ἀλλὰ προπάντων τοὺς ζητοῦσε δαχτυλί-
 δια, καί οἱ στρατιῶτες τοῦ ἔδωσαν πάρα πολλὰ. Τέλος τοὺς ἔδει-

178. Σ' αὐτὸ τὸ δουνό, πού δέν ξέρομε μέ ἀκρίβεια πού βρίσκεται, ἔφτα-
 σαν οἱ Ἕλληνες τὸ Γενάρη τοῦ 400 π.Χ.

ξε ένα χωριό για να στρατοπεδέψουν και τό δρόμο πού θά τούς ἔδραζε στούς Μάκρωνες¹⁷⁹ κι ἔφυγε μόλις σκοτείνιασε.

Ἀπό κεῖ βάδισαν οἱ Ἕλληνες ἀνάμεσα στή χώρα τῶν Μακρώνων τρεῖς σταθμούς καί προχώρησαν δέκα παρασάγγες. Τήν πρώτη μέρα ἔφτασαν στόν ποταμό¹⁸⁰ πού χώριζε τίς χώρες τῶν Μακρώνων καί τῶν Σκυθηνῶν. Πάνω, δεξιὰ τους, ἦταν μιὰ τοποθεσία πάρα πολύ δυσκολοπέραστη καί πρὸς τ' ἀριστερά ἕνας ἄλλος ποταμός¹⁸¹, ὅπου χυνόταν ἐκεῖνος πού χώριζε τίς δύο χώρες. Ἀπ' αὐτόν ἔπρεπε νά περάσουν. Κι ἦταν δασωμένος μέ δέντρα ὄχι χοντρά, ἀλλά πυκνά, πού οἱ Ἕλληνες τά ἔκοβαν ὅταν πλησίασαν, γιατί διαίζονταν νά δοῦν ἀπ' αὐτό τό μέρος ὅσο μπορούσαν γρηγορότερα. Οἱ Μάκρωνες ὁμως, κρατώντας ἀσπίδες ἀπό κλωνάρια λυγαριᾶς καί λόγχες καί τρίχινους χιτῶνες, ἦταν παραταγμένοι στήν ἀπέναντι μεριά ἀπό κεῖ πού θά γινόταν ἡ διάβαση κι ἔδιναν θάρρος ὁ ἕνας στόν ἄλλο κι ἔριχναν πέτρες στόν ποταμό. Μά δέν ἔφταναν τούς Ἕλληνες, οὔτε τούς προξενοῦσαν καμιά δολάδη. Τότε παρουσιάζεται στόν Ξενοφῶντα κάποιος ἄντρας ἀπό τούς πελταστές, πού ἔλεγε πῶς ἦταν σκλάβος στήν Ἀθήνα, καί βεβαίως πῶς καταλάβαινε τή γλώσσα τούτων τῶν ἀνθρώπων. «Νομίζω μάλιστα, εἶπε, πῶς αὕτη ἡ χώρα εἶναι ἡ πατρίδα μου. Κι ἂν δέν ὑπάρχει κανένα ἐμπόδιο, θέλω νά συζητήσω μαζί τους». «Τίποτε δέν ἐμποδίζει, εἶπε ὁ Ξενοφώντας· συζήτησε λοιπόν καί μάθε πρῶτα ποιοί εἶναι». Ἐκεῖνοι ἀποκρίθηκαν στήν ἐρώτησή του, πῶς ὀνομάζονταν Μάκρωνες. «Ξαναρώτησέ τους, εἶπ., γιατί παρατάχτηκαν γιά μάχη καί τί τούς ἀναγκάζει νά εἶναι ἐχθροί μας». Ἐκεῖνοι ἀπάντησαν: «Ἐπειδή κι ἐσεῖς ἔρχεστε ἐνάντια στήν πατρίδα μας». Οἱ στρατηγοί τόν πρόσταξαν νά τούς

ΚΕΦ. 8

1-7

*Συνεννόηση
Ἑλλήνων καί
Μακρώνων.*

179. Αὐτό τό ὄνομα εἶχαν οἱ κάτοικοι μιᾶς περιοχῆς, πού θρῖσκόταν νοτιοανατολικά τῆς Τραπεζοῦντας.

180. Δηλαδή στόν Ἀρπασο.

181. Δέν ξέρομε ποιόν ἄλλο ποταμό ἔννοεῖ ἐδώ ὁ Ξενοφώντας.

πεῖ ὅτι δέν ἔρχονται γιά νά τοὺς θλάψουν, παρὰ ἔκαναν πόλεμο μέ τό μεγάλο βασιλιά καί τώρα γυρίζουν στήν Ἑλλάδα καί θέ-
 7 λουν νά φτάσουν στή θάλασσα. Ἐκεῖνοι τοὺς ρώτησαν ἂν μπο-
 ροῦσαν νά δώσουν ἐγγυήσεις γι' αὐτά, κι οἱ Ἕλληνες ἀποκρίθη-
 καν πῶς εἶναι πρόθυμοι καί νά δώσουν καί νά πάρουν. Τότε οἱ
 Μάκρωνες δίνουν στοὺς Ἕλληνες μιά βαρβαρική λόγγη κι οἱ Ἕλ-
 ληνες σέ κείνους μιάν ἑλληνική. Γιατί αὐτά ἔλεγαν πῶς εἶναι ἐγ-
 γυήσεις. Πάντως κι οἱ δύο τους ἐπικαλέστηκαν τοὺς θεοὺς γιά
 μάρτυρες.

8-14
 Προτάσεις
 τοῦ Ξενοφώ-
 νος γιὰ τήν
 ἀντιμετώπιση
 τῶν Κόλχων.

8 Μόλις ἔκαμαν τίς συμφωνίες, ἄρχισαν οἱ Μάκρωνες μαζί μέ
 τοὺς Ἕλληνες νά κόβουν τά δέντρα κι ἄνοιγαν τό δρόμο γιά νά
 τοὺς βοηθήσουν νά περάσουν, δουλεύοντας ἀνάμεσά τους. Τοὺς
 ἔδιναν ἀκόμα ν' ἀγοράσουν τροφίμα, ὅσα μποροῦσαν, καί τοὺς
 συνόδεψαν τρεῖς μέρες, ὥσπου τοὺς ἔφεραν στά σύνορα τῆς χώρας
 9 τῶν Κόλχων. Σ' αὐτό τό μέρος ὑπῆρχε ἕνα μεγάλο δουνό, καί ἐπά-
 νω ἦταν παραταγμένοι οἱ Κόλχοι. Στήν ἀρχή παρατάχτηκαν κι οἱ
 Ἕλληνες σέ φάλαγγα, γιά νά διαδίσουν ἔτσι πρὸς τό δουνό. Ὑστε-
 10 ρα νόμισαν οἱ στρατηγοὶ πῶς ἦταν σωστό νά συγκεντρωθοῦν καί
 νά συζητήσουν γιά τό πῶς θά πολεμήσουν καλύτερα. Ὁ Ξενοφώ-
 ντας τότε εἶπε πῶς θεωροῦσε φρόνιμο νά χαλάσουν τή φάλαγγα καί
 νά παρατάξουν τοὺς ἄντρες τῶν λόχων σέ δάθος μεγάλο καί μέτω-
 10 πο μικρό¹⁸². «Γιατί ἡ φάλαγγα γρήγορα θά διασπαστεῖ, ἀφοῦ τό
 δουνό σ' ἄλλα μέρη θά τό βροῦμε ἀδιάβατο καί σέ ἄλλα εὐκολοπέ-
 11 ραστο. Κι αὐτό τότε θά ἀπογοητέψει τοὺς στρατιῶτες πού θά βλέ-
 πουν διασπασμένη τήν παράταξή τους. Ἐπειτα, ἂν προχωροῦμε μέ
 τοὺς στρατιῶτες ὅλης τῆς φάλαγγας παραταγμένους σέ μεγάλο δά-
 12 θος, οἱ ἐχθροὶ θά εἶναι περισσότερο ἀπό μᾶς, κι ἐκείνους πού θά
 περισσεύουν θά τοὺς χρησιμοποιήσουν μέ ὅποιον τρόπο θέλουν.
 Ἄν πάλι τό δάθος στήν παράταξή μας θά εἶναι μικρό, δέν πρέπει
 νά παραξενευτοῦμε πού θά πέσουν ἀνάμεσά μας ἄνθρωποι καί
 δέλη πολλά καί θά μᾶς χωρίσουν. Κι ἂν αὐτό γίνει σ' ἕνα σημεῖο,
 12 θά εἶναι κακό γιά ὁλόκληρη τή φάλαγγα. Ἀντίθετα, νομίζω πῶς
 πρέπει νά δάλουμε τόν ἕνα λόχο πλάι στόν ἄλλο καί νά παρατά-

182. Γι' αὐτόν τό σχηματισμό βλ. σημείωση 133.

ξουμε τούς ἄντρες καθενός σέ δάθος μεγάλο καί μέτωπο μικρό, ν' ἀφήσουμε διαστήματα ἀνάμεσά τους καί νά πιάσουμε τόσην ἔκταση, ὥστε οἱ τελευταῖοι λόχοι μας νά θρίσκονται ἔξω ἀπό τά ἄκρα τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ. Ἔτσι μέ τούς ἀκρινούς λόχους μας θά εἴμαστε ἔξω ἀπό τή φάλαγγα τῶν ἐχθρῶν κι ὅταν ὀδηγοῦμε τό στρατό μέ τέτοιο σχηματισμό, οἱ πιό γενναῖοι ἀπό μᾶς θά πλησιάσουν πρῶτοι, καί σέ ὅποιο μέρος τό δουνό εἶναι εὐκολοπέραστο, ἐκεῖ θά ὀδηγήσει κάθε λοχαγός τούς ἄντρες του. Γι' αὐτό θά εἶναι δύσκο- 13
λο στούς ἐχθρούς νά μποῦν στά διαστήματα πού θά ὑπάρχουν ἀνάμεσα στούς λόχους, πού θά εἶναι ἀπό τή μιὰ κι ἀπό τήν ἄλλη, κι οὔτε θά τούς εἶναι εὐκολο νά χωρίσουν ἕναν ἀπ' αὐτούς, ἄν προχωρεῖ μέ πολύ δάθος καί λίγο μέτωπο. Κι ἄν κανένας λόχος πιέζεται ἀπό τούς ἐχθρούς, θά τόν βοηθήσει ὁ διπλάνος του. Ἄν πάλι κάποιος ἀπό τούς λόχους καταφέρει ν' ἀνέβει στή δουνοκορφή, οὔτε ἕνας ἐχθρός δέν πρόκειται νά μείνει πιά ἐπάνω». Αὐτά 14
τούς φάνηκαν καλά, κι ἔκαναν τήν παράταξη μέ μεγάλο δάθος καί μικρό μέτωπο. Καί ὁ Ξενοφώντας, πηγαίνοντας ἀπό τή δεξιὰ πτέρυγα στήν ἀριστερή, ἔλεγε στούς ἄντρες: «Στρατιῶτες, αὐτοί πού βλέπετε εἶναι οἱ μόνοι πού μᾶς ἐμποδίζουν, ὥστε νά μή θρискόμαστε ἀκόμα στό μέρος, ὅπου κατευθυνόμαστε ἀπό καιρό. Γι' αὐτό πρέπει νά τούς φάμε ζωντανούς, ἄν μπορέσουμε».

Ὄταν ὁ κάθε λοχαγός πῆγε στή θέση του κι οἱ λόχοι παρατά- 15
χτηκαν μέ τόν τρόπο πού εἶπαμε, ὁρῆθηκαν ὀγδόντά πάνω κάτω λόχοι ὀπλιτῶν, πού καθένας τους εἶχε ὡς ἑκατό ἄντρες. Τούς πελταστές καί τούς τοξότες τούς χώρισαν στά τρία, κι ἔβαλαν ἄλλους ἔξω ἀπό τήν ἀριστερή πτέρυγα, μερικούς ἔξω ἀπό τή δεξιὰ, κι ἄλλους στή μέση, ἑξακόσιους ἄντρες ἀπάνω κάτω στήν κάθε μεριά. Ὑστερα οἱ στρατηγοί ἔδωσαν διαταγή νά προσευχηθοῦν οἱ στρατι- 16
ῶτες στούς θεούς. Ὄταν τέλειωσαν τήν προσευχή κι ἔψαλαν τόν παιάνα, ἄρχισαν νά προχωροῦν. Ὁ Χειρίσοφος καί ὁ Ξενοφώντας καί οἱ πελταστές πού ἦταν μαζί τους βάδιζαν, ἀφοῦ τοποθετήθηκαν ἔτσι, ὥστε νά θρίσκονται ἔξω ἀπό τήν ἐχθρική φάλαγγα. Οἱ ἐχθροί 17
ὁμως, ὅταν τούς εἶδαν, ἔτρεξαν ἀπέναντί τους, τοποθετήθηκαν ἄλλοι στή δεξιὰ κι ἄλλοι στήν ἀριστερή πτέρυγα, χωρίστηκαν καί δημιουργήσαν ἕνα μεγάλο κενό στή μέση τῆς δικῆς τους φάλαγγας. Οἱ πελταστές πάλι, πού θρίσκονταν στό μέρος πού ἦταν ὁ Ἀρκαδι- 18

15-19

*Οἱ Ἕλληνες
παίρνουν τίς
θέσεις τῶν
Κόλχων.*

- κός στρατός¹⁸³ κι είχαν αρχηγό τόν Αισχίνη από τήν Ἀκαρνανία, νόμισαν πώς τό ἔδωκαν στά πόδια οἱ ἐχθροί, καί γι' αὐτό ἄρχισαν νά τρέχουν ξοπίσω τους μέ φωνές. Ἐτσι πρωτοανεβαίνουν αὐτοί στό βουνό. Τούς ἀκολουθοῦσαν ὁμως καί οἱ Ἀρκάδες
 19 ὀπλίτες, πού τούς διοικοῦσε ὁ Κλεάνορας ὁ Ὀρχομένιος. Ὅσο γιά τούς ἐχθρούς, ὅταν ἄρχισαν νά τρέχουν δέ σταμάτησαν πιά, παρὰ ἔφευγαν τραδώντας ἄλλος ἀπό δῶ κι ἄλλος ἀπό κεῖ. Τότε οἱ Ἕλληνες ἀνέβηκαν ὅλοι στό βουνό καί στρατοπέδευαν σέ πολλὰ
 20 χωριά, ὅπου ὑπῆρχαν ἀφθονα τροφίμα. Μά δέν παραξενεύτηκαν μέ τίποτε ἄλλο ἀπ' ὅσα εἶδαν, μονάχα μέ τό ὅτι ἐδῶ ὑπῆρχαν πολλά σμάρια ἀπό μελίσσια. Καί ὅσοι στρατιῶτες ἔφαγαν κερήθρες, ὅλοι ἔχασαν τά λογικά τους κι ἔκαναν ἐμετό καί τούς ἔπιανε διάρροια, ὥστε κανένας τους δέν μποροῦσε νά σταθεῖ ὀρθός. Ἀν ἔτρωγαν λίγο, ἔμοιαζαν μέ πολύ μεθυσμένους, ἄν πολύ, μέ τρελοῦς ἤ μέ
 21 ἀνθρώπους πού πέθαιναν. Κι ἦταν κατάχαμα τόσοι πολλοί ξαπλωμένοι, λές κι εἶχαν νικηθεῖ σέ μάχη, κι ὅλους τούς εἶχε πιάσει ἀπελπισία. Τήν ἄλλη μέρα δέν πέθανε κανένας, μάλιστα τήν ἴδια ὥρα, ἀπάνω κάτω, ἦρθαν στά σύγκαλά τους. Τήν τρίτη καί τήν τέταρτη μέρα ἄρχισαν νά σηκώνονται, σά νά εἶχαν πάθει δηλητη-
 22 ρίαση. Ἀπό κεῖ θαδίζοντας δυό σταθμούς προχώρησαν ἐφτά παρασάγγες κι ἔφτασαν στή θάλασσα, στήν Τραπεζοῦντα¹⁸⁴, μιά ἐλληνική πόλη μέ μεγάλο πληθυσμό πού ὀρισκόταν στόν Εὐξεινο Πόντο στή χώρα τῶν Κόλχων κι ἦταν ἀποικία τῶν κατοίκων τῆς Σινώπης¹⁸⁵. Ἐδῶ ἔμειναν τριάντα, πάνω κάτω, μέρες, στά χωριά τῶν Κόλχων. Καί ξεκινώντας ἀπό ἐκεῖ λεηλατοῦσαν τήν Κολχίδα.
 23 Οἱ Τραπεζοῦντιοι ὁμως πῆγαιναν στό στρατόπεδο τροφίμα, γιά ν'

183. Οἱ Ἀρκάδες ἦταν τοποθετημένοι στή μέση, ἐνῶ ἐκεῖνοι πού ἀκολουθοῦσαν τό Χειρίσοφο ὀρισκόταν μπροστά, καί κεῖνοι πού πῆγαιναν μέ τόν Ξενοφῶντα ἦταν στό τέλος.

184. Στήν Τραπεζοῦντα ἔφτασαν οἱ Ἕλληνες στίς ἀρχές τοῦ Φλεβάρη τοῦ 400 π. χ.

185. Ἡ πόλη αὐτή, πού ἦταν ἀποικία τῆς Μιλήτου, ὀρισκόταν στή Μ. Ἀσία στή βορινή παραλία τῆς Παφλαγονίας.

ἀγοράσουν οἱ Ἕλληνες, καί τοὺς καλοδέχτηκαν καί τοὺς ἔδωσαν
 γιὰ δῶρα βόδια καὶ ἀλεύρι κριθαρένιο καὶ κρασί. Παράλληλα 24
 ἔκαναν συνεννοήσεις καὶ γιὰ τοὺς Κόλχους, πού ἦταν γείτονες
 τους, καὶ μάλιστα γιὰ ὅσους κατοικοῦσαν στὸν κάμπο, κι ἔφεραν
 κι ἀπὸ κείνους βόδια γιὰ δῶρα. Ὑστερ' ἀπ' αὐτὰ ἄρχισαν νά ἐτοι- 25
 μάζουν τὴ θυσία πού εἶχαν τάξει ¹⁸⁶. Τοὺς ἔφεραν τότε βόδια ἀρ-
 κετά, γιὰ νά θυσιάσουν, ὅπως ὑποσχέθηκαν, στὸ Δία τὸ σωτήρα
 καὶ στὸν Ἡρακλῆ καὶ στοὺς ἄλλους θεοὺς, καὶ νά τοὺς εὐχαριστή-
 σουν πού τοὺς ὁδήγησαν ὡς ἐδῶ μὲ σιγουριά. Ἐκαμαν ἀκόμα καὶ
 γυμνικοὺς ἀγῶνες ἀπάνω στὸ θουνό πού εἶχαν στρατοπεδέψει.
 Διᾶλεξαν μάλιστα τὸ Σπαρτιάτη Δρακόντιο, γιὰ νά προετοιμάσει
 τὸ μέρος καὶ νά ἐπιβλέψει στὸν ἀγῶνα. Αὐτὸς ὅταν ἦταν παιδί
 ἔφυγε ἀπὸ τὴν πατρίδα του, γιατί, χωρὶς νά τὸ θέλει, χτύπησε μὲ
 μαχαίρι ἓνα ἄλλο παιδί καὶ τὸ σκότωσε.

Μόλις τελείωσε ἡ θυσία, παράδωσαν τὰ δέρματα τῶν ζώων 26
 στὸ Δρακόντιο καὶ τὸν πρόσταξαν νά τοὺς ὁδηγήσει στὸν τόπο
 πού εἶχε προετοιμάσει γιὰ τοὺς ἀγῶνες. Κι ἐκεῖνος τοὺς ἔδειξε τὸ
 μέρος πού ἔτυχε νά στέκονται, καὶ τοὺς εἶπε: «Αὐτὸς ὁ λόφος εἶναι
 πάρα πολὺ κατάλληλος, γιὰ νά τρέχει κανεὶς σ' ὅποια μεριά θέλει».
 «Πῶς ὁμως, τοῦ εἶπαν, θά μπορέσουν νά παλέψουν σέ τόσο ἀνώ-
 μαλο καὶ δασωμένο τόπο;» Ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Ἔτσι θά 27
 πονάει λίγο περισσότερο ἐκεῖνος πού θά πέφτει». Στὸν ἀγῶνα
 ἔπαιρναν μέρος: γιὰ τὸν ἀπλὸ δρόμο ¹⁸⁷ τὰ πιὸ πολλὰ παιδιά τῶν
 αἰχμαλώτων, γιὰ τὸ μακρινὸ περισσότερο ἀπὸ ἑξήντα Κρητικοί,
 γιὰ τὸ πάλεμα καὶ τὴν πυγμαχία καὶ τὸ παγκράτιο ¹⁸⁸ ἄλλοι. Κι

186. Γιὰ τὸ τάξιμο αὐτὸ τῶν Ἑλλήνων βλ. Βιβλίο Τρίτο, κεφ. 2, παράγρ. 9.

187. Τὰ ἀγωνίσματα στὸ τρέξιμο ἦταν: 1) ἀπλὸς δρόμος ἢ στάδιο· σ' αὐτὸν οἱ ἀθλητὲς συναγωνίζονταν τρέχοντας σέ ἀπόσταση πού εἶχε μήκος 186 περίπου μέτρα· 2) δίαυλος, στὸν ὁποῖο ἡ διαδρομὴ ἦταν διπλάσια ἀπὸ τὴν προηγούμενη, ἀφοῦ ὁ ἀθλητὴς ἔπρεπε νά γυρίσει στὸ μέρος ἀπ' ὅπου ξεκίνησε· 3) δόλιχος, πού ἦταν ἀπόσταση ἑφταπλάσια ἀπὸ τὸ στάδιο, καὶ 4) ὀπλίτης δρόμος· σ' αὐτὸν ὁ ἀθλητὴς ἦταν ὑποχρεωμένος νά τρέχει, φορτωμένος μὲ βαρὺ ὀπλισμό.

188. Τὸ παγκράτιο ἦταν τὸ ἀγώνισμα πού εἶχε πάλεμα καὶ πυγμαχία μαζί.

ἦταν τό θέαμα ὠραῖο. Γιατί πολλοί πῆραν μέρος στούς ἀγῶνες κι
ἀναψαν μεγάλες φιλονικίες ἀνάμεσα στούς στρατιῶτες πού παρα-
28 κολουθοῦσαν ὡς θεατές. Στό τρέξιμο παρόδγαιναν καί ἄλογα,
πού ἔπρεπε οἱ ἵππεῖς νά τά ὀδηγήσουν στήν κατηφοριά πρὸς τή
θάλασσα, κι ὕστερα νά τά γυρίσουν πίσω καί νά τά φέρουν στό
ὄωμό. Ὅταν κατέδαιναν τά περισσότερα ἄλογα κατακυλοῦσαν,
ἐνῶ στή μεγάλη ἀνηφοριά μέ κόπο προχωροῦσαν δῆμα δῆμα. Τότε
ἀκούγονταν οἱ ἄλλοι νά φωνάζουν δυνατά καί γελώντας νά δί-
νουν θάρρος σέ κείνους πού ἀγωνίζονταν.

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

[Όσα ἔκαμαν οἱ Ἕλληνες στήν ἐκστρατεία μέ τόν Κύρο καί στήν πορεία τους ὥσπου νά φτάσουν στή θάλασσα τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καί πῶς πῆγαν στήν ἐλληνική πόλη Τραπεζοῦντα, καί πῶς θυσιάσαν, καθῶς εἶχαν τάξει νά κάμουν, γιά τή σωτηρία τους, μόλις πατήσουν σέ φιλική χώρα, ὅλα αὐτά ἔχουν εἰπωθεῖ στήν προηγούμενη διήγηση].

Ὑστερα συγκεντρώθηκαν καί σκέφτηκαν γιά τό δρόμο πού θά ἀκολουθοῦσαν ἀπό κεῖ καί πέρα. Πρῶτος σηκώθηκε ὁ Λέοντας ἀπό τοὺς Θουρίους¹⁸⁹ καί μίλησε ἔτσι: «Ἐγώ, φίλοι μου, κουράστηκα πιά νά ἐτοιμάζω ἀποσκευές καί νά θαδίζω καί νά τρέχω καί νά σηκώνω τά ὄπλα καί νά προχωρῶ τοποθετημένος στή γραμμὴ καί νά φυλάω φρουρά καί νά πολεμῶ. Λαχτάρησα νά γλιτώσω πιά ἀπό τά δάσανα τοῦτα καί, ἀφ’οὗ δορισκόμαστε σέ θάλασσα, νά ταξιδεύω ἀπό δῶ καί μπρός ξαπλωμένος πάνω στό καράδι, σάν τόν Ὅδυσσεά, ὥσπου νά φτάσω στήν Ἑλλάδα». Οἱ στρατιῶτες ὅταν ἄκουσαν τά λόγια του τά ἐπιδοκίμασαν μέ θόρυβο, κρίνοντας τα σωστά. Ἐνας ἄλλος εἶπε τά ἴδια, καθῶς καί οἱ ὑπόλοιποι πού μίλησαν. Κατόπι σηκώθηκε ὁ Χειρίσοφος καί εἶπε αὐτά τά λόγια: «Στρατιῶτες, ὁ Ἀναξίδιος εἶναι φίλος μου καί τώρα τυχαίνει νά εἶναι ναύαρχος¹⁹⁰. Ἄν μέ ἐξουσιοδοτήσετε λοιπόν νά πάω σ’ αὐτόν, ἔχω τή γνώμη πῶς θά γυρίσω φέροντας καί τριῆρεις¹⁹¹ καί ἄλλα πλοῖα πού θά μᾶς πᾶνε στήν Ἑλλάδα.

ΚΕΦ. 1

Ἀνακεφαλαίωση.

2-4

Οἱ Ἕλληνες σκέπτονται νά γυρίσουν στήν πατρίδα.

189. Ἡ πόλη αὕτη ἦταν γνωστή ἀρχαία ἐλληνική ἀποικία τῆς κάτω Ἰταλίας.

190. Ὁ Ἀναξίδιος ἦταν ἀρχηγός τοῦ στόλου τῶν Σπαρτιατῶν καί δορίσκόταν στό Βυζάντιο.

191. Οἱ τριῆρεις ἦταν πολεμικά πλοῖα, πού εἶχαν τρεῖς σειρές κουπιῶν. Ἐδῶ τίς χρειάζονταν γιά νά συνοδεύουν τά μεταγωγικά γιά ἀσφάλεια.

Ἔτσι, ἂν ἐσεῖς θέλετε νά ταξιδέψετε, περιμένετε ὥσπου νά ἐρθῶ. Θά γυρίσω γρήγορα». Ὅταν τ' ἀκουσαν αὐτά οἱ στρατιῶτες εὐχαριστήθηκαν καί ἀποφάσισαν νά τόν στείλουν, ὅσο γίνεται γρηγορότερα.

5-13

Προτάσεις τοῦ
Ξενοφῶντα.

- 5 Κατόπι σηκώθηκε ὁ Ξενοφώντας καί εἶπε τοῦτα δῶ: «Τό Χειρίσοφο τόν στέλνομε νά πάει νά φέρει πλοῖα, κι ἐμεῖς θά περιμένουμε. Θά σᾶς μιλῶσω λοιπόν γι' αὐτά πού μοῦ φαίνεται πώς
- 6 εἶναι ἀπαραίτητα νά κάνουμε, ὅσο θά μένουμε ἐδῶ. Πρῶτα πρῶτα πρέπει νά προμηθευόμαστε τά τρόφιμα ἀπό τήν ἐχθρική χώρα. Γιατί ἐδῶ οὔτε μᾶς προσφέρουν πολλὰ ν' ἀγοράσουμε, οὔτε χρήματα ἄφθονα ἔχομε νά διαθέσουμε γιά ψώνια, ἐκτός ἀπό μερικούς στρατιῶτες. Ἐλεῖται ἡ χώρα εἶναι ἐχθρική, καί γι' αὐτό ὑπάρχει κίνδυνος νά χαθοῦν πολλοί, ἂν πηγαίνετε γιά τρόφιμα
- 7 ξέγνοιαστοι κι ἀπροφύλαχτοι. Ἔτσι ἔχω τή γνώμη πώς πρέπει ν' ἀρπάζετε τά τρόφιμα κάνοντας ἐπιδρομές, κι ὄχι νά τοιγυρνάτε ἄσκοπα ἐδῶ κι ἐκεῖ, ὥστε νά γλιτώσετε τή ζωή σας. Ἐμεῖς πάλι οἱ στρατηγοί θά φροντίζουμε νά γίνονται αὐτά ὅπως πρέπει». Οἱ
- 8 στρατιῶτες τά ὀρήκαν καλᾶ καί τοῦτα. «Ἀκούστε, ἀκόμα, καί τά παρακάτω. Μερικοί ἀπό σᾶς θά ὀγνῶν γιά λεηλασίες. Νομίζω λοιπόν πώς εἶναι πάρα πολύ χρήσιμο, ἐκεῖνος πού πρόκειται νά κάνει τέτοια δουλειά, νά μᾶς τό πεί, ἀκόμα νά μᾶς δηλώσει καί γιά ποῖο μέρος προορίζεται, ὥστε νά ξέρουμε πόσοι θά πάνε καί πόσοι θά μείνουν, καί νά ἐτοιμάζουμε ὅ,τι χρειάζεται. Ἔτσι, κι ἂν παρουσιαστεῖ ἀνάγκη νά δοηθῇσουμε μερικούς, θά ξέρουμε σέ ποῖο μέρος θά πρέπει νά στείλουμε τή δόθητεια· καί ἂν κανένας ἀπό κείνους πού ἔχουν μικρή πείρα κάνει κάποια ἐπιδρομή, θά τοῦ δώσουμε συμβουλές, προσπαθώντας πρῶτα νά πληροφορηθοῦμε τή δύναμη τῶν ἀνθρώπων πού θά χτυπήσει». Κι αὐτά φά-
- 9 νηκαν σωστά στοὺς στρατιῶτες. «Σκεφτεῖτε ὁμως καί κάτι ἄλλο, εἶπε. Οἱ ἐχθροί μέ ἄνεση μποροῦν νά κάνουν ληστροικές ἐπιδρομές, καί δίκαια σχεδιάζουν νά μᾶς ἐπιτεθοῦν, ἀφοῦ κρατᾶμε τίς περιορισίες τους. Γι' αὐτό ἔχουν πιάσει θέσεις ψηλότερα ἀπό μᾶς. Ἔχω λοιπόν τή γνώμη πώς πρέπει νά δάλουμε φρουρές γύρω ἀπό τό στρατόπεδό μας καί νά φυλάμε, καθέννας μέ τή σειρά του, μέ μεγάλη προσοχή. Τότε δέ θά μποροῦν μέ κανένα τρόπο οἱ ἐχθροί νά μᾶς ἐπιτεθοῦν μ' ἐπιτυχία. Προσέξτε ἀκόμα τοῦτα δῶ: Ἄν

ἤμασταν δέδαισι πῶς γυρίζοντας ὁ Χειρίσοφος θά φέρει ἄρκετά 10
καράδια, δέ θά ἦταν καμιά ἀνάγκη νά σάς πῶ ἐκεῖνα πού σκο-
πεύω. Τώρα ὅμως πού αὐτό εἶναι ἄγνωστο, μοῦ φαίνεται σωστό
νά προσπαθήσουμε νά ἐτοιμάσουμε πλοῖα ἀπό δῶ πέρα. Γιατί ἂν
ἔρθει ὁ Χειρίσοφος καί φέρει, θά ταξιδεύουμε μέ πῖο πολλά, ἀ-
φοῦ θά ἔχουμε κι ἐμεῖς. Ἄν πάλι δέ φέρει, τότε θά χρησιμοποι-
ήσουμε αὐτά πού θά εἶναι ἔτοιμα ἐδῶ. Πολλές φορές κοιτάζω
πλοῖα πού ταξιδεύουν κοντά στή στεριά. Μποροῦμε λοιπόν νά 11
ζητήσουμε ἀπό τοὺς Τραπεζούντιους πολεμικά καράδια καί μ'
αὐτά νά πιάνουμε καί νά φέρνουμε στό λιμάνι ἐκεῖνα πού ταξι-
δεύουν κοντά στή στεριά. Ὑστερα νά τά φυλάμε ὀγάζοντας τά
τιμῶνά τους, ὥσπου νά μαζευτοῦν ὅσα χρειάζονται γιά νά μᾶς
πάνε στήν Ἑλλάδα. Τότε, ἴσως, δέ θά μᾶς ἔλειπαν τά μέσα με-
ταφορᾶς πού χρειαζόμεσθε». Ἀρσεαν κι αὐτά στοὺς στρατιῶτες.
«Στοχαστεῖτε, συνέχισε, μήπως εἶναι λογικό καί νά τρέφουμε μέ 12
δικὰ μας ἔξοδα ἐκείνους πού τά πλοῖα τους θά φέρνουμε στό
λιμάνι, ὅσον καιρό μένουν ἐδῶ ἐξαιτίας μας, καί νά συμφωνή-
σουμε τό ναῦλο πού θά τοὺς πληρώσουμε, ὥστε νά ὑπάρχει ὀφε-
λος ὄχι μονάχα σ' ἐμᾶς, παρὰ καί σ' ἐκείνους». Τά δέχτηκαν κι
αὐτά. «Ἄν αὐτά, πρόσθεσε στό τέλος, δέν ἔρθουν ὅπως τά περι- 13
μένομε, ὥστε νά ἔχουμε ἄρκετά πλοῖα γιά τό ταξίδι, μοῦ φαίνεται
πῶς τότε πρέπει νά παραγγείλουμε στίς παραθαλάσσιες πόλεις
νά φτιάξουν τοὺς δρόμους, πού μαθαίνομε πῶς εἶναι δυσκολο-
πέραστοι. Αὐτές θά πεισθοῦν νά τό κάμουν καί γιατί μᾶς φο-
δοῦνται καί γιατί θέλουν νά μᾶς ξεφορτωθοῦν». Τότε οἱ στρατιῶ- 14
τες φώναξαν δυνατά πῶς δέν ἔπρεπε νά κάνουν τό ταξίδι πε-
ζοπορώντας. Κι ἐκεῖνος, ὅταν εἶδε τήν ἀνοησίαν τους, δέν ἔδωκε
τό ζήτημα σέ ψηφοφορία, παρὰ κατὰφρε τίς πόλεις νά φτιάξουν
τοὺς δρόμους μέ τή θέλησή τους, λέγοντας πῶς ἂν τοὺς κάνουν
εὐκολοπέραστους, πολὺ γρήγορα θά φύγουν οἱ Ἕλληνες. Πῆραν 15
τότε κι ἀπό τοὺς Τραπεζούντιους ἓνα καράδι μέ πενήντα κουπιά,
κι ἔβαλαν γιά κυβερνήτη του τὸ Λάκωνα Δέξιππο, ἀπὸ τά περι-
χωρα τῆς Σπάρτης. Ἐκεῖνος ὅμως ἀδιαφόρησε γιά τὴ συγκέντρω-
ση ἄλλων πλοίων καί τὸ ἔσκασε πηγαίνοντας ἔξω ἀπὸ τὸν Πόντο,
μαζί μέ τὸ καράδι, καί γι' αὐτό ἀργότερα δίκαια τιμωρήθηκε.
Γιατί σκοτώθηκε ἀπὸ τὸ Νικάνδρο τὸ Λακωνα γιά τίς ραδιουργ-

14-17

*Εφαρμογή
τῶν σχεδίων
τοῦ Ξενο-
φῶντα.*

- γίες πού ἔκανε, ὅταν δορικόταν στή Θράκη, κοντά στόν ἀρχοντά
 16 τῆς Σεύθη. Πῆραν ἀκόμα κι ἓνα καράδι μέ τριάντα κουπιά, κι
 ἔβαλαν γιά κυθερνῆτη του τόν Ἀθηναῖο Πολυκράτη. Τοῦτος, ὅ-
 σα πλοῖα ἔπιανε, τά ἔφερεν στό λιμάνι, κοντά στό μέρος πού εἶ-
 χαν στρατοπεδέψει. Καί ὅσα ἐμπορεύματα τύχαινε νά ὑπάρχουν
 μέσα, τά ἔδραζαν κι ἔδραζαν φρουρούς γιά νά μήν τά πειράξει
 κανένας, ἐνῶ τά πλοῖα τά χρησιμοποιοῦσαν γιά νά λεηλατοῦν τά
 17 κοντινά παράλια. Τόν καιρό πού γίνονταν αὐτά, οἱ Ἕλληνες ἔ-
 δγαιναν γιά λεηλασίες, καί ἄλλοι πετύχαιναν, ἄλλοι ὄχι. Πῆρε κι
 ὁ Κλεαίνετος τό δικό του κι ἄλλον ἓνα λόχο καί πῆγε σ' ἓνα
 δυσκολοπρόσδλῆτο μέρος, ὅπου ὅμως σκοτώθηκε κι ὁ ἴδιος κι
 ἄλλοι πολλοί ἀπό κείνους πού ἦταν μαζί του.

ΚΕΦ.2

1-2

Γιατί πήγαν
 στοὺς Δρύλες.

- 1 Ἐπειδὴ δὲν μπορούσαν ὅμως νά δορίσκουν τά τρόφιμα τόσο
 κοντά, ὥστε νά γυρίζουν τὴν ἴδια μέρα στό στρατόπεδο, γι' αὐτό
 ὁ Ξενοφώντας πῆρε Τραπεζούντιους ὁδηγοὺς καί τό μισό στρατό
 τόν ὁδήγησε ἐνάντια στοὺς Δρύλες¹⁹², ἐνῶ τόν ἄλλο μισό τόν
 ἄφησε νά φυλάει στό στρατόπεδο. Γιατί οἱ Κόλχοι, καθὼς ἦταν
 διωγμένοι ἀπὸ τά σπίτια τους, πολλοί εἶχαν μαζευτεῖ καί κάθο-
 2 νταν ψηλότερα ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, πάνω στίς δουνικορφές. Μά οἱ
 Τραπεζούντιοι δὲν πῆγαν τοὺς Ἕλληνες σέ μέρη ἀπ' ὅπου ἦταν
 εὐκόλο νά πάρουν τρόφιμα, γιατί τά κατοικοῦσαν φίλοι τους.
 Ἀντίθετα, τοὺς ὁδήγησαν πρόθυμα σέ τοποθεσίες ὀρεινές καί
 δυσκολοπέραστες καί ἐνάντια στοὺς πῖο καλοὺς πολεμιστὲς τοῦ
 Πόντου, στοὺς Δρύλες, γιατί ἀπ' αὐτοὺς οἱ Τραπεζούντιοι κακο-
 παθοῦσαν.

3-4

Ὁ κεντρικός
 σινοικισμός.

- 3 Μά ὅταν οἱ Ἕλληνες ἔφτασαν στά ψηλότερα μέρη τῆς χώρας,
 οἱ Δρύλες ἔκαψαν ὅσες θέσεις τοὺς φαίνονταν πὼς εἶναι εὐκόλο-
 κυρίευτες κι ἔφυγαν. Ἔτσι δὲν ἦταν δυνατό νά πάρουν οἱ Ἕλλη-
 νες ἀπὸ κεῖ τίποτα, παρὰ μονάχα χοίρους καί δόδια ἢ κανένα
 ἄλλο ζῶο πού εἶχε γλιτώσει ἀπὸ τὴ φωτιά. Ὑπῆρχε ὅμως μιά το-

192. Οἱ Δρύλες ἦταν πολεμικός λαός, πού κατοικοῦσε στά μεσόγεια τῆς
 Τραπεζούντας.

ποθεσία πού ἦταν ὁ κεντρικός τους συνοικισμός. Ἐκεῖ μαζεύτη-
 καν ὅλοι. Γύρω ἀπ' αὐτόν θρискόταν μιά πολύ θαθιά χαράδρα,
 καί τὰ περάματα γιά τό μέρος ἐκεῖνο ἦταν ἀνώμαλα. Οἱ πελτα- 4
 στές τότε ἔτρεξαν πέντε ἤ ἕξι στάδια πρὶν ἀπό τοὺς ὀπλίτες, πέ-
 ρασαν τὴ χαράδρα καί ὀρμησαν πρὸς τό συνοικισμό, ὅπου ἐβλε-
 παν πολλά πρόδρα καί ἄλλα πράγματα. Τοὺς ἀκολουθοῦσαν
 καί πολλοὶ ἄλλοι πού κρατοῦσαν δόρατα καί εἶχαν θγεί ἀπὸ τό
 στρατόπεδο, μέ σκοπὸ νὰ θροῦν τρόφιμα. Ἔτσι ἐκεῖνοι πού πέ-
 ρασαν τὴ χαράδρα ἦταν περισσότεροι ἀπὸ δυὸ χιλιάδες ἄνθρω-
 ποι. Παρ' ὅλη τὴ μάχη ὅμως πού ἔκαμαν δέν μπόρεσαν νὰ κυριέ- 5
 ψουν τὴν τοποθεσία, γιατί γύρω ὑπῆρχε ἓνα φαροῦ χαντάκι, μέ
 τὰ σκαμμένα χώματα σωριασμένα στίς ἄκρες του καί πάνω ἀπ'
 αὐτὰ ἦταν στερεωμένα παλούκια καί στημένοι πυκνοὶ πύργοι ξύ-
 λινοι. Γι' αὐτό προσπαθοῦσαν νὰ φύγουν, ἀλλά οἱ Δρύλες τοὺς
 ἔκαμαν ἐπίθεση. Μά ἐπειδὴ δέν μποροῦσαν νὰ τό βάλουν στά πό- 6
 δια καί νὰ φύγουν, γιατί κατέβαιναν ἓνας ἓνας ἀπὸ τό μέρος ἐ-
 κείνο στὴ χαράδρα, στέλνουν ἀπεσταλμένο στὸν Ξενοφῶντα, πού
 δάδιζε ἐπικεφαλῇ τῶν ὀπλιτῶν. Κι ἐκεῖνος πηγαίνει καί τοῦ λέει 7
 πὼς ὑπάρχει ἓνα μέρος, πού εἶναι γεμάτο ἀπὸ ἄφθονα πράγματα.
 «Αὐτὸ ὅμως δέν μποροῦμε νὰ τό κυριέψουμε, γιατί εἶναι ὀχρω-
 μένο. Οὔτε εἶναι δυνατό νὰ φύγουμε, γιατί μᾶς ἔκαμαν ἐπίθεση
 καί μᾶς πολεμοῦν κι εἶναι δύσκολη ἡ ἀναχώρηση ἀπὸ κεῖ».

Ὅταν τ' ἀκουσε ὁ Ξενοφώντας, πλησίασε στὴ χαράδρα κι 8
 ἔδωσε διαταγὴ ν' ἀποθέσουν τὰ ὅπλα οἱ ὀπλίτες. Ὑστερα πέρασε
 ὁ ἴδιος ἀπέναντι μαζί μέ τοὺς λοχαγοὺς, καί παρατηροῦσε νὰ δεῖ
 ποῖο ἦταν προτιμότερο, νὰ πάρει κι ἐκείνους πού θρискόνταν ἐ-
 κεῖ καί νὰ φύγει ἢ νὰ διατάξει καί τοὺς δικούς του νὰ περάσουν,
 μέ τὴν ιδέα πὼς ἡ τοποθεσία μποροῦσε νὰ κυριευθεῖ. Ἀπὸ τὴ μιά 9
 νόμιζε πὼς τό νὰ πάρει τοὺς ἐδῶ καί νὰ γυρίσει πίσω δέ θά
 γινόταν χωρὶς νὰ σκοτωθοῦν πολλοί, ἀπὸ τὴν ἄλλη καί οἱ λοχα-
 γοὶ εἶχαν τὴ γνώμη πὼς τό μέρος ἦταν δυνατό νὰ τό καταλά-
 βουν, καί ὁ Ξενοφώντας συμφωνοῦσε μαζί τους, ἔχοντας ἐπι-
 στοσύνη στίς θυσίες. Γιατί οἱ μάντιες εἶχαν προφητέψει πὼς θά
 γίνει μάχη, μά ἡ ἐπιχείρηση αὐτὴ θά ἔχει καλὸ τέλος. Ἔστειλε 10
 λοιπὸν τοὺς λοχαγοὺς νὰ πάνε νὰ μεταφέρουν τοὺς ὀπλίτες στὴν

8-15

Μέ τὴ δοῇ-
 θεια τοῦ Ξε-
 νοφῶντα κυ-
 ριεύεται ἡ το-
 ποθεσία.

- ἀπέναντι μεριά, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἔμεινε σ' αὐτὴν τὴ θέσῃ καὶ φώναξε
 νά ἔρθουν κοντά του ὅλοι οἱ πελταστές, ἀπαγορεύοντάς τους νά
 11 χτυποῦν ἀπὸ μακριά τοὺς ἐχθροὺς. Ὅταν ἦρθαν οἱ ὀπλίτες, πρό-
 σταξε νά παρατάξῃ ὁ κάθε λοχαγὸς τὸ λόχο του μὲ ὅποιον τρόπο
 νόμιζε πὼς θά πολεμήσῃ καλύτερα. Γιατί τώρα ἦταν συγκεντρω-
 μένοι οἱ λοχαγοί, πού τόσον καιρὸ παράδωγιναν ἀναμεταξύ τους
 12 στὴν ἀντρείουσὴν. Τὴν ὥρα πού ἐκείνοι ἐκτελοῦσαν τίς διαταγές
 του, αὐτὸς πρόσταξε ὅλους τοὺς πελταστές νά προχωροῦν ἔχο-
 ντας τὰ δάχτυλα στίς θηλιές τῶν ἀκοντίων, γιὰ ν' ἀρχίσουν νά
 χτυπᾶνε μ' αὐτά, τὴ στιγμὴ πού ἡ σάλπιγγα θά ἤχησῃ. Ἐδωσε
 διαταγὴ καὶ στοὺς τοξότες νά ἔχουν τὰ βέλη ἀπάνω στίς χορδές,
 γιὰ ν' ἀρχίσουν νά ρίχνουν, ἂν χρειαστεῖ, μόλις δώσει τὸ σύνθημα
 ὁ σαλπικτής, καὶ στοὺς γυμνήτες νά γεμίσουν τίς σακοῦλες τους
 13 μὲ πέτρες. Ὑστερα ἔστειλε τοὺς ἄντρες, πού ἦταν κατάλληλοι γιὰ
 νά φροντίσουν νά γίνουν αὐτά. Ὅταν ὅλα εἶχαν ἐτοιμαστῇ κι
 εἶχαν παραταχθεῖ οἱ λοχαγοί, οἱ ὑπολοχαγοί καὶ ὅσοι φιλοδοξοῦ-
 σαν νά μὴν εἶναι κατώτεροι ἀπὸ αὐτοὺς, εἶχαν στραμμένα τὰ μά-
 14 τια ὁ ἓνας πρὸς τὸν ἄλλο. Γιατί τὴν παρατάξῃ τὴν εἶχαν κάμει σέ
 σχῆμα δρεπανιοῦ, ἀφοῦ τέτοια ἦταν ἡ διαμόρφωσις τοῦ τόπου.
 Τότε ἐψάλαν τὸν παιάνα, ἤχησε ἡ σάλπιγγα, ἀλάλαξαν γιὰ νά
 τιμήσουν τὸν Ἐννάλιο, κι ἄρχισαν νά τρέχουν γογγύοντα οἱ ὀπλί-
 τες. Ἀπανωτὰ ἔπεφταν τὰ χτυπήματα μὲ λόγγες, μὲ βέλη, μὲ
 σφεντόνες. Ἐρίχναν καὶ πάρα πολλές πέτρες μὲ τὰ χεῖρια, μερικοί
 15 μάλιστα πετοῦσαν ἀκόμα καὶ ἀναμμένα ἀντικείμενα. Τέλος, ἀπὸ
 τὰ πολλὰ χτυπήματα, οἱ ἐχθροὶ ἀναγκάστηκαν ν' ἀφήσουν τὰ χα-
 ρακώματα καὶ τοὺς πυργούς. Ἐτοί ὁ Ἀγασίας ὁ Στυμφάλιος καὶ
 ὁ Φιλόξενος, πού ἦταν ἀπὸ τὴν Πελλήνη¹⁹³, ἀπόθεσαν τὰ ὅπλα
 κι ἀνέδθηκαν ἐπάνω φορώντας μονάχα τὸ χιτῶνα. Τότε τραβοῦσε
 ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀνέδθηκαν πολλοί, καὶ
 φαινόταν πιά πὼς αὐτὸ τὸ ὄχυρὸ εἶχε κυριευτεῖ.

193. Ἡ Πελλήνη ἦταν πολιτεία τῆς Ἀχαΐας πού τὰ ἐρεΐτιά της βοσκο-
 νται δυτικὰ στό σημερινό χωριὸ Ζογγρά.

Ἀπό τοὺς στρατιῶτες οἱ πελταστές καὶ οἱ ψιλοί¹⁹⁴ ὄρμησαν 16
 μέσα κι ἄρπαζαν ὅ,τι μπορούσε ὁ καθένας. Ὁ Ξενοφώντας ὁμοῦς
 στάθηκε στὶς πύλες κι ἐμπόδιζε νὰ μπαίνουν ἀπ' ἔξω ὅσους ὀπλί-
 τες κατάφερνε. Γιατὶ ἄρχισαν νὰ φαίνονται ἄλλοι ἐχθροὶ σὲ κάτι
 ὀχυρωμένα ὑψώματα. Ὑστερ' ἀπὸ λίγη ὥρα ἀκούστηκε μιά δυ- 17
 νατὴ φωνή ἀπὸ μέσα καὶ τότε ἄρχισαν νὰ φεύγουν κρατώντας
 μερικοὶ ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν ἀρπάζει. Ἰσως νὰ βρίσκονταν καὶ κά-
 ποιοι πληγωμένοι ἀνάμεσά τους. Καὶ σιμὰ στὶς πύλες ἦταν μαζε-
 μένοι καὶ σπρώχνονταν δυνατά. Ὅταν ρωτοῦσαν ἐκείνους ποὺ
 ἔδωγαιναν τί συμβαίνει, ἀπαντοῦσαν πὼς ὑπάρχει στοῦ ἐσωτερικοῦ
 ἓνα φρούριο καὶ οἱ ἐχθροὶ πάνω σ' αὐτὸ ἦταν πολλοί, καὶ πὼς
 ἀπὸ κεῖ ἔχουν κάμει ἐξόριση καὶ χτυποῦν τοὺς στρατιῶτες ποὺ
 βρίσκονταν μέσα. Τότε ὁ Ξενοφώντας πρόσταξε τὸν Τολμίδη τὸν 18
 κήρυκα νὰ διαλαλήσει πὼς ὅποιος θέλει ν' ἀρπάζει κάτι, μπορεί
 νὰ μπεῖ. Ὁρμοῦν πολλοὶ πρὸς τίς πύλες καὶ σπρώχνοντας ἐκεί-
 νους ποὺ ἔδωγαιναν, τοὺς γυρίζουν πίσω καὶ ξανακλείνουν τοὺς
 ἐχθροὺς στοῦ φρούριου. Κατόπιν ἄρπαξαν οἱ Ἕλληνες κι ἔδωγαν 19
 ἀπὸ τίς πύλες καθετὶ ποὺ ὀρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὸ ὀχυρὸ, ἐνῶ οἱ
 ὀπλίτες σταμάτησαν κι ἀκούμπησαν τὰ ὅπλα, ἄλλοι στὰ χαρακώ- 20
 ματα κι ἄλλοι στοῦ δρόμο ποὺ ὀδηγοῦσε πάνω. Ὁ Ξενοφώντας
 πάλι μὲ τοὺς λοχαγοὺς προσπαθοῦσαν νὰ διαπιστώσουν μήπως
 ἦταν δυνατό νὰ κυριέψουν αὐτὸ τὸ φρούριο. Γιατὶ ἔτσι ἦταν σίγου-
 ρο πὼς θὰ σωθοῦν, ἀλλιώτικα φαινόταν πολὺ δύσκολο νὰ φύγουν.
 Ὑστερ' ἀπὸ τίς παρατηρήσεις ποὺ ἔκαμαν, ἔδωγαν τὸ συμπέ-
 ρασμα πὼς εἶναι ὀλότελα ἀδύνατο νὰ κυριευτεῖ τὸ ὀχυρὸ. Τότε 21
 ἄρχισαν νὰ ἐτοιμάζουν τὴν ἀποχώρησιν: Ὅλοι οἱ στρατιῶτες ἔ-
 δωγαν τὰ παλοῦκια ποὺ βρίσκονταν μπροστά τους, ἐνῶ οἱ λο-
 χαγοὶ ἐδιώχναν τοὺς ἄμαχους καὶ τοὺς φορτωμένους μὲ τὴ λεία
 καὶ τοὺς περισσότερους ὀπλίτες, καὶ κράτησαν μονάχα ἐκείνους
 ποὺ στὴν πολεμικὴ ἱκανότητά τους εἶχαν ἐμπιστοσύνη. Ὅταν ὁ- 22
 μως ἄρχισαν νὰ φεύγουν, ὀρμοῦσαν ἀπὸ μέσα πολλοὶ ἐχθροὶ ποὺ
 κρατοῦσαν ἀσπίδες πλεγμένες ἀπὸ κλωνάρια λυγαριᾶς καὶ λόγ-

16-20
Λεηλασία.

21-27
*Πυρκαγιά
 στὰ σπίτια.*

194. Ψιλοὶ λέγονταν οἱ ἐλαφροὶ ὀπλισμένοι στρατιῶτες. (βλ. σημείωση 105
 στὴ λέξι *γυμνήτες*.)

χες καί φοροῦσαν περικνημίδες καί κράνη παφλαγονικά, καί ἄλ-
 λοι ἀνέβαιναν πάνω στά σπίτια πού θρίσκονταν ἀπό τή μιὰ μεριά
 23 κι ἀπό τήν ἄλλη τοῦ δρόμου, πού ὀδηγοῦσε στό φρούριο. Ἔτσι
 δέν ὑπῆρχε σιγουριά οὔτε νά τοὺς κυνηγάει κανεὶς πρὸς τίς πύ-
 λες, ἀπ' ὅπου τραβοῦσε ὁ δρόμος γιὰ τὸ ὀχυρωμένο ὕψωμα. Γιατί
 ἔριχναν ἀπὸ πάνω ξύλα μεγάλα, πράγμα πού ἔκανε ἐπικίνδυ-
 νη καί τὴν παραμονή καί τὴν ἀποχώρησι. Σέ λίγο ἄρχισε νά
 24 πέφτει φοβερό σκοτάδι. Μά ἐκεῖ πού μάχονταν καί δέν ἤξεραν τί
 νά κάνουν, κάποιος ἀπ' τοὺς θεοὺς τοὺς στέλνει μέσο σωτηρίας.
 Ξαφνικά δηλαδή φωτίστηκε ἓνα σπίτι ἀπ' αὐτά πού ἦταν πρὸς τὰ
 δεξιά τοῦ δρόμου, γιατί κάποιος ἔβαλε φωτιά. Καί τὴν ὥρα πού
 25 γκρεμιζόταν, τὸ δάλαν σὰ πόδια ὅσοι ἐχθροὶ θρίσκονταν πάνω
 σὰ σπίτια τῆς ἰδίας μεριάς. Μόλις ὁ Ξενοφώντας ἔμαθε τυχαῖα
 τὸ τί ἔγινε, προστάξε νά δάλουν φωτιά καί σὰ σπίτια πού ἦταν
 στό ἀριστερό τοῦ δρόμου, πού ἦταν ξύλινα κι ἔτσι καίγονταν
 γρήγορα. Ἀρχισαν λοιπὸν νά φεύγουν καί οἱ ἐχθροὶ πού θρί-
 26 σκονταν πάνω σ' αὐτά τὰ σπίτια. Τώρα πιά στενοχωροῦσαν τοὺς
 Ἕλληνες μονάχα ὅσοι εἶχαν παραταχθεῖ ἀπέναντί τους, καί ἦταν
 ὀλοφάνερο πὼς θὰ τοὺς ἐπιτεθοῦν τὴν ὥρα πού θὰ ἔδωκιναν ἀπὸ
 τίς πύλες καί θὰ κατέβαιναν πρὸς τὴ χαράδρα. Τότε ὁ Ξενο-
 φώντας προστάζει ὅλους ἐκείνους πού δέν τοὺς ἔφταναν τὰ ἐ-
 χθρικά δέλη, νά φέρουν ξύλα καί νά τὰ σωριάζουν ἀνάμεσα
 στοὺς ἑαυτοὺς τους καί στοὺς ἐχθροὺς. Ὅταν εἶχαν κουβαλήσει
 27 πολλά, τοὺς ἔβαλαν φωτιά. Πυρπόλησαν ὁμῶς καί τὰ σπίτια πού
 ἦταν κοντὰ στό χαράκωμα γιὰ ν' ἀπασχοληθοῦν οἱ ἐχθροὶ μ' αὐ-
 τὰ. Ἔτσι μὲ κόπο ἔφυγαν ἀπὸ κεῖνο τὸ μέρος, ἀφοῦ ἄναψαν φω-
 τιά στὴν ἔκτασι πού θρίσκοταν ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καί τοὺς ἐ-
 χθροὺς. Καί καταστράφηκε ἀπὸ τὴν πυρκαγιά ὁλόκληρη ἡ πολι-
 τεῖς καί τὰ σπίτια καί οἱ πύργοι καί τὰ χαρακώματα καί ὅλα τὰ
 28 ἄλλα, ἐκτός ἀπὸ τὸ φρούριο.

28-32
*Σωτηρία τῶν
 Ἑλλήνων.*

28 Τὴν ἄλλη μέρα ἔφευγαν οἱ Ἕλληνες, κουβαλῶντας τὰ τροφι-
 μα. Τοὺς φόδιζε ὁμῶς τὸ κατέδασμα πρὸς τὴν Τραπεζοῦντα, ἐ-
 πειδὴ ὁ δρόμος ἦταν κατηφορικός καί στενός, καί γι' αὐτὸ ἔστη-
 29 σαν ἀπατηλὴ ἐνέδρα. Ἐνας ἄντρας δηλαδή ἀπὸ τὴ Μυσία¹⁹⁵.

195. Μυσία: χώρα τῆς βορειοδυτικῆς Μ. Ἀσίας.

πού και τό ὄνομά του ἦταν Μυσός, πῆρε μαζί του δέκα Κρητικούς, ἐγκαταστάθηκε σ' ἓνα δασωμένο μέρος κι ἔκανε πῶς τάχα προσπαθοῦσε νά μείνει ἀπαράτηρητος ἀπό τοὺς ἐχθροὺς. Μά κάπου κάπου ἄφηναν τίς χάλκινες ἀσπίδες τους νά ξεχωρίζουν μέσα ἀπό τὰ δέντρα. Οἱ ἐχθροὶ λοιπὸν ἔβλεπαν αὐτὲς τίς κινήσεις 30 καὶ φοβόνταν ὅτι τοὺς ἔσθιαν καρτέρι, ἐνῶ ὁ στρατός στό μεταξὺ κατέβαινε. Κι ὅταν νόμισαν πῶς ἀρκετὰ εἶχαν προχωρήσει βαδίζοντας σιγά, ἔδωσαν σημεῖο στό Μυσό νά φύγει ὅσο μπορούσε γρηγορότερα. Κι ἐκεῖνος σηκώνεται καὶ φεύγει μέ τοὺς στρατιώτες 31 πού εἶχε μαζί του. Οἱ Κρητικοὶ ὅμως νόμισαν πῶς θά πιαστοῦν στό δρόμο, καὶ γι' αὐτό ξεστράτισαν πρὸς τὸ δάσος καὶ κατακυλώντας στίς δασωμένες πλαγιές σώθηκαν, ἐνῶ ὁ Μυσός, πού ἔφευγε τρέχοντας στό δρόμο, μέ δυνατές φωνές ζητοῦσε βοήθεια. Ἐτρεξαν νά τὸν βοηθήσουν, καὶ τὸν πῆραν πληγωμένο. Αὐτοὺς 32 πού πῆγαν γιὰ βοήθειά του τοὺς χτυποῦσαν ἀπὸ πάνω οἱ ἐχθροί, κι ἐκεῖνοι ὑποχωροῦσαν βαδίζοντας πρὸς τὰ πίσω. Μερικοὶ Κρητικοὶ μάλιστα, τὴν ὥρα πού ὑποχωροῦσαν, ἀπαντοῦσαν στὰ ἐχθρικά χτυπήματα ρίχνοντας δέλη. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἔφτασαν ὅλοι στό στρατόπεδο, χωρὶς νά πάθουν κανένα κακό.

Ἐπειδὴ ὅμως οὔτε ὁ Χειρίσοφος γύρισε, οὔτε πλοῖα ὑπῆρχαν 1 ἀρκετά, οὔτε τὰ τρόφιμα μπορούσαν πιά νά προμηθεύονται, γι' αὐτὸ νόμισαν πῶς ἔπρεπε νά ἀναχωρήσουν. Ἐβαλαν τότε μέσα στὰ πλοῖα τοὺς ἄρρωστους κι ἐκείνους πού ἦταν πάνω ἀπὸ σαράντα χρονῶν, καὶ τὰ παιδιά καὶ τίς γυναῖκες, καὶ ὅσες ἀποσκευές δέν ἦταν ἀνάγκη νά τίς κουβαλοῦν μαζί τους. Ἐβαλαν ἀκόμα μέσα καὶ τοὺς πιὸ ἡλικιωμένους στρατηγούς, δηλαδή τὸ Φιλῆσιο καὶ τὸ Σοφαίνετο, μέ τὴν ἐντολὴ νά φροντίζουν γι' αὐτούς. Ὅλοι οἱ ἄλλοι προχωροῦσαν μέ τὰ πόδια· κι ὁ δρόμος ἦταν 2 φτιαγμένος, ὥστε νά μπορούν νά τὸν περνοῦν. Ὑστερ' ἀπὸ πορεία τριῶν ἡμερῶν φτάνουν στὴν Κερασοῦντα, μιά παραθαλάσσια πόλη ἐλληνική, πού ἦταν ἀποικία τῶν Σινωπέων στὴ χώρα τῶν Κόλχων. Ἐδῶ ἔμειναν δέκα μέρες. Σ' αὐτὸ τὸ διάστημα ἐπιθεωρήθηκαν οἱ στρατιῶτες μέ τὰ ὅπλα τους καὶ μετρήθηκαν καὶ 3 ὁρῆθηκαν ὀχτῶ χιλιάδες ἑξακόσιοι. Αὐτοὶ εἶχαν σωθεῖ, ἐνῶ οἱ ἄλλοι χάθηκαν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς κι ἀπὸ τὸ χιόνι καὶ κάτι λίγοι

ΚΕΦ.3

1-2

Ἀναχώρηση.

3-6

*Ἐπιθεώρηση
τοῦ στρατοῦ
καὶ μοίρασμα
χορημάτων.*

- 4 από ἀρρώστιες. Σ' αὐτό τὸ μέρος μοιράζονται καὶ τὰ χρήματα ποῦ πῆραν πουλώνοντας τοὺς αἰχμάλωτους. Τὸ ἓνα δέκατο ἀπὸ αὐτὰ τὸ ξεχώρισαν γιὰ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἐφέσια Ἀρτέμιδα¹⁹⁶, τὸ μοιράστηκαν δηλαδή οἱ στρατηγοὶ ἀναμεταξὺ τους καὶ φύλαξε ὁ καθένας τὸ ποσὸ ποῦ πῆρε γιὰ λογαριασμό τῶν θεῶν. Ἐκεῖνο ποῦ θὰ ἔπαιρνε ὁ Χειρίσοφος, τὸ ἔδωσαν στὸ Νέωνα τὸν Ἀσιναῖο¹⁹⁷. Ὁ Ξενοφώντας ἀργότερα τὸ ποσὸ, ποῦ ἦταν προορισμένο γιὰ τὸν Ἀπόλλωνα, τὸ ἔκαμε τάμα καὶ τὸ ἀφιέρωσε στὸ θησαυρὸ¹⁹⁸ τῶν Ἀθηναίων στοὺς Δελφούς κι ἔγραψε πάνω τὸ ὄνομα τὸ δικό του καὶ τοῦ Πρόξενου, ποῦ σκοτώθηκε μαζί μὲ τὸν
- 6 Κλέαρχο, γιατί ἦταν φίλος του ἀπὸ φιλοξενία. Τὸ ποσὸ πάλι ποῦ ἦταν προορισμένο γιὰ τὴν Ἀρτέμιδα τὴν Ἐφέσια, τότε ποῦ ἔφηνε ὁ Ξενοφώντας μὲ τὸν Ἀγησίλαο ἀπὸ τῆ Ἀσία γιὰ τὴ Βοιωτία, τὸ ἄφησε στὸν ἐπιστάτη τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδας, τὸ Μεγάδυζο, γιατί νόμιζε πὼς αὐτὴ τοῦ ἢ πορεῖα θὰ ἦταν ἐπικίνδυνη, καὶ τοῦ παράγγειλε, ἂν σωθεῖ, νὰ τοὺς τὸ γυρίσει πίσω· ἂν ὅμως πάθει, κακὸ, νὰ τὸ κάμει ἓνα ἀφιέρωμα ποῦ, κατὰ τὴ γνώμη του, θὰ ἦταν εὐχάριστο στὴ θεὰ Ἀρτέμιδα καὶ νὰ τῆς τὸ ἀφιερώσει.

7-13

Ὁ Ξενοφώντας
κάνει νὰ ὀ
στην Ἀρτέμιδα.

- 7 Ὅταν ὁ Ξενοφώντας ἦταν ἐξόριστος κι ἔμεινε στὸ Σκιλλοῦντα (κοντὰ στὴν Ὀλυμπία), ὅπου τὸν εἶχαν ἐγκαταστήσει οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἔρχεται στὴν Ὀλυμπία ὁ Μεγάδυζος γιὰ νὰ παρακολουθήσει τοὺς ἀγῶνες καὶ τοῦ δίνει πίσω τὰ χρήματα ποῦ τοῦ φύλαγε. Ὁ Ξενοφώντας τὰ πῆρε κι ἀγοράζει μ' αὐτὰ ἓνα χτήμα γιὰ τὴν Ἀρτέμιδα, σὲ μέρος ποῦ τὸν συμβούλεψε μὲ χρη-

196. Ἐφέσια ὀνομάζει τὴν Ἀρτέμιδα, γιατί ἓνας περίφημος ναὸς τῆς ἦταν στὴν Ἐφεσο, πόλη τῆς Ἰωνίας κοντὰ στὶς ἐκβολές τοῦ Καῦστρου, πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ τῶν Σάρδεων.

197. Ἀσιναῖος λέγεται ἐπειδὴ καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἀσίην, ἀρχαία πόλη τῆς Μεσσηνίας, στὸ παλιὸ Ρίο.

198. Θησαυροὺς ὀνόμαζαν τὰ μέρη, ὅπου τοποθετοῦσαν τὰ ἀφιερώματά τους ἰδιῶτες ἢ πόλεις. Τέτοιοι θησαυροὶ ὑπῆρχαν στοὺς Δελφούς καὶ σ' ἄλλους τόπους.

σμό του ὁ Ἀπόλλωνας. Ἀνάμεσα σ' αὐτό τό χτήμα ἔτυχε νά περ- 8
 νάει ἕνας ποταμός πού τόν ἔλεγαν Σελινούντα. Μά καί στήν Ἑ-
 φεσο, πλάι στό ναό τῆς Ἀρτέμιδας, τρέχει ἕνα ποτάμι μέ τό ἴδιο
 ὄνομα. Μέσα στά νερά καί τῶν δύο ποταμῶν ὑπάρχουν ψάρια
 καί κοχύλια, ἐνῶ στό χτήμα πού ἦταν στό Σκιλλοῦντα ὑπάρχει
 κυνήγι ἀπ' ὅλα τά ζῶα πού πιάνουν οἱ κυνηγοί. Ἐκαμε ἀκόμα 9
 καί ὁμῶ καί ναό μ' αὐτά τά ἱερά χρήματα, κι ἀπό τότε κι ὕστερα
 κρατοῦσε τό ἕνα δέκατο ἀπό τοὺς καρπούς τῆς κάθε ἐποχῆς καί
 τό πρόσφερε θυσία στή θεά. Σ' αὐτήν τῇ γιορτῇ πήγαιναν ὅσοι
 κατοικοῦσαν στό Σκιλλοῦντα κι ἐκεῖνοι πού κατάγονταν ἀπό
 κοντινά χωριά, ἄντρες καί γυναῖκες. Καί ἡ θεά ἔδινε σέ ὅσους
 μαζεῦνταν κριθαρένιο ἀλεύρι, ψωμιά, κρασί, ξηροὺς καρπούς,
 ἕνα μέρος ἀπό τά κρέατα τῶν θυσιῶν, πού ἀνήκαν σέ ζῶα παρμέ-
 να ἀπό ἱερά δοσκήματα, καθὼς κι ἕνα μέρος ἀπό τό κυνήγι. Γιατί 10
 κυνηγοῦσαν γιὰ τῇ γιορτῇ καί τοῦ Ξενοφῶντα καί τῶν ἄλλων πο-
 λιτῶν οἱ γιοί, καί μαζί μ' αὐτοὺς ὅσοι ἄντρες ἤθελαν. Καί πιά-
 νονταν ἄλλα ζῶα μέσα σ' αὐτό τό ἱερό χτήμα κι ἄλλα πάνω στό
 δουνό Φολῶ¹⁹⁹, προπάντων ἀγριογούρουνα, ζαρκάδια κι ἐλά-
 φια. Ἡ τοποθεσία τοῦτη εἶναι σέ κείνο τό σημεῖο, πού ὁ δρόμος 11
 ὁδηγεῖ ἀπό τῇ Σπάρτῃ στήν Ὀλυμπία, καί ἀπέχει εἴκοσι πάνω
 κάτω στάδια ἀπό τό ναό τοῦ Δία πού ὀρίζεται σ' αὐτήν τῇ χώρα.
 Μέσα στήν ἱερή τοποθεσία ὑπάρχουν κι ἕνα λιθάδι καί δουνά
 γεμάτα ἀπό δέντρα, κατάλληλα νά τρέφουν χοίρους καί γίδια καί
 ὀδῶ καί ἄλογα. Ἐτσι ὑπάρχει ἄφθονη τροφή καί γιὰ τά ζῶα
 πού ἔχουν ἰπὶ πανηγυριώτες. Γύρω στό ναό τῆς Ἀρτέμιδας φν- 12
 τεύτηκε ἕνα δάσος μέ ἡμερα δέντρα, ὅσα δίνουν πολλοὺς καρ-
 ποὺς στήν ἐποχὴ τους. Ὁ ναός αὐτός μοιάζει μέ τό μεγάλο πού
 εἶναι στήν Ἐφεσο, εἶναι μονάχα μικρότερος· ἐπίσης καί τό ἄγλυ-
 μα τῆς θεᾶς μοιάζει μέ τό χρυσό πού ὀρίζεται στήν Ἐφεσο,
 μονάχα πού τοῦτο εἶναι ἀπό ξύλο κυπαρισσιοῦ. Κοντά στό ναό 13
 εἶναι στημένη μιὰ πλάκα μέ τὴν παρακάτω ἐπιγραφή: «Τοῦτη ἡ

199. Ἡ Φολῶν εἶναι ὁροπέδιο πού ὀρίζεται στό νομὸ Ἠλείας πρὸς Ν.
 τοῦ Ἐρυμάνθου. Κατὰ τὴ μυθολογία τὸ ὄνομά του τὸ πήρε ἀπὸ τὸν Κέ-
 νταυρο Φόλο, πού ἦταν φίλος τοῦ Ἡρακλῆ.

ἔκταση εἶναι ἀφιερωμένη στήν Ἀρτέμιδα. Ἐκεῖνος πού τήν ἔχει καί παίρνει τούς καρπούς, πρέπει κάθε χρόνο νά προσφέρει τό ἕνα δέκατο σάν θυσία στή θεά. Ἀπό τά ὑπόλοιπα πρέπει νά ξοδεύει γιά τήν ἐπισκευή τοῦ ναοῦ. Ἄν ὄρεθῇ κανένας πού δέ θά τά κάνει, ἡ θεά θά φροντίσει γιά τήν τιμωρία του».

ΚΕΦ. 4

1-10

Συμμαχία Ἑλλήνων καί δυτικῶν Μοσσυνοίκων.

- 1 Ἀπό τήν Κερασούντα μεταφέρονταν μέ τά πλοῖα ὅσοι καί πρωτύτερα, ἐνῶ οἱ ἄλλοι πορεύονταν ἀπό τή στεριά. Ὅταν ἔφτασαν στά σύνορα τῶν Μοσσυνοίκων²⁰⁰, τούς στέλνουν τόν Τιμησίθεο τόν Τραπεζούντιο πού ἦταν πρόξενός²⁰¹ τους, καί τούς ρωτοῦσαν ἂν θά ἔχουν τή χώρα φιλική ἢ ἐχθρική στό πέρασμά τους. Ἐκεῖνοι ἀποκρίθηκαν πώς δέ θά τούς ἀφήσουν νά περάσουν· γιατί εἶχαν ἐμπιστοσύνη στίς ὀχυρωμένες θέσεις τους. Τότε τούς λέει ὁ Τιμησίθεος πώς ἐκεῖνοι πού κατοικοῦν ἀπέναντι²⁰², εἶναι ἐχθροί μέ τούτους τούς ἀνθρώπους. Γι' αὐτό εἶχε τή γνώμη νά τούς καλέσουν καί, ἂν ἤθελαν, νά κάμουν συμμαχία. Πῆγε ὁ
- 4 Τιμησίθεος καί γύρισε φέρνοντας τούς ἀρχηγούς. Ὅταν ἔφτασαν, συγκεντρώθηκαν καί οἱ ἀρχηγοί τῶν Μοσσυνοίκων καί οἱ στρατηγοί τῶν Ἑλλήνων, κι εἶπε τούτα δῶ ὁ Ξενοφώντας πού τά μετάφραζε ὁ Τιμησίθεος. «Μοσσύνοικοι, ἐμεῖς θέλομε νά σωθοῦμε καί νά πᾶμε στήν Ἑλλάδα θαδίζοντας μέ τά πόδια, γιατί δέν ἔχομε πλοῖα. Μᾶς ἐμποδίζουν ὅμως ἐκεῖνοι, πού μαθαίνομε πώς εἶναι
- 6 ἐχθροί σας. Ἄν θέλετε λοιπόν, μπορεῖτε νά μᾶς πάρете συμμα-

200. Ὁ λαός αὐτός ὀνομαζόταν ἔτσι, ἐπειδή κατοικοῦσε σέ ξύλινους πύργους (**μόσσουν** - **υνος** = ξύλινος πύργος).

201. Πρόξενος ἦταν ὁ ἐπίσημος ἀντιπρόσωπος μιᾶς πόλης. Αὐτός εἶχε ὀρισμένα προνόμια, ὅπως ἀσυλία καί ἀσφάλεια κι εἶχε ὑποχρέωση νά φιλοξενεῖ τούς πρέσβεις τῆς χώρας πού ἀντιπροσώπευε καί νά προστατεύει τούς πολίτες τῆς.

202. Αὐτοί πού κατοικοῦσαν ἀπέναντι ἦταν οἱ δυτικοί Μοσσύνοικοι κι ἦταν ἐχθροί μέ τούς πρώτους, τούς ἀνατολικούς, πού δέν ἄφηναν τούς Ἕλληνες νά περάσουν.

χους καὶ νὰ τοὺς τιμωρήσετε, ἂν σὰς ἔβλαψαν καμιὰ φορὰ, κι
 ἀπὸ δῶ καὶ πέρα νὰ τοὺς ἔχετε ὑποταχτικούς. Ἄν ὅμως δέν τό
 δεχτεῖτε, σκεφτεῖτε ἀπὸ ποῦ θά μπορέσετε νὰ ξανασυμμαχήσετε
 μέ μιὰ δύναμη τόσο μεγάλη, σάν τῇ δικῇ μας». Ἀπαντώντας ὁ
 ἀρχηγὸς τῶν Μοσσυνοίκων εἶπε, ὅτι καὶ τὰ θέλουν αὐτὰ καὶ δέ-
 χονται τῇ συμμαχίᾳ. «Τώρα λοιπόν, εἶπε ὁ Ξενοφώντας, πέστε
 μου ποῦ θά χρειαστεῖ νὰ μᾶς χρησιμοποιήσετε, ἂν γίνουμε σύμ-
 μαχοί σας, καὶ ἐσεῖς πάλι ποιά βοήθεια μπορείτε νὰ μᾶς δώσετε
 γιὰ νὰ περάσουμε μέσα ἀπὸ τὴ χώρα». Ἐκεῖνοι ἀπάντησαν: «Εἰ-
 μαστε ἱκανοὶ νὰ μποῦμε στὴ χώρα τῶν δικῶν σας καὶ τῶν δικῶν
 μας ἐχθρῶν ἀπὸ τὸ ἀντίθετο μέρος, καὶ νὰ σὰς στείλουμε ἐδῶ
 πλοῖα καὶ ἀνθρώπους, ποὺ καὶ σύμμαχοί σας θά εἶναι καὶ θά σὰς
 δείξουν τὸ δρόμο».

Γι' αὐτὰ ἔδωσαν καὶ πῆραν ἐγγυήσεις κι ὕστερα ἔφυγαν. Τὴν
 ἄλλῃ μέρα γύρισαν φέρνοντας τρακόσια πλεούμενα μονόξυλα καὶ
 μέσα στοῦ καθένα ὑπῆρχαν τρεῖς ἄντρες. Ἀπ' αὐτοὺς οἱ δυὸ ὁγῆ-
 καν κι ἀπόθεσαν τὰ ὄπλα στὴ σειρὰ, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἔμεινε μέσα.
 Ὑστερα πῆραν τὰ πλοῖα κι ἔφυγαν. Αὐτοὶ ὅμως ποὺ εἶχαν ξε-
 μπαρκάρει, παρατάχθηκαν μέ τοῦτο τὸν τρόπο: Σταμάτησαν ἑκατό
 ἑκατό σάν χορευτές, ὁ ἕνας ἀντικριστὰ μέ τὸν ἄλλο. Κρατοῦσαν
 ὅλοι ἀσπίδες ἀπὸ κλωνάρια λυγαριᾶς, σκεπασμένα μέ πυκνόμαλ-
 λα δέρματα ἄσπρων βοδιῶν, ποὺ ἔμοιαζαν μέ φύλλα κισσοῦ, καὶ
 στοῦ δεξί τους χέρι ἕνα ἀκόντιο ὡς ἔξι πῆχες στοῦ μακροῦς, ποὺ εἶχε
 μπροστὰ μιὰ λόγχη καὶ πίσω τὸ ξύλο του ἦταν στρογγυλεμένο.
 Φοροῦσαν μικροῦς χιτῶνες, ποὺ δέν ἔφταναν οὔτε ἴσαμε τὰ γό-
 νата κι εἶχαν πάχος ὅσο ἕνα λινό σακί, καὶ στοῦ κεφάλι δευράτινα
 κράνη, ὅπως εἶναι τὰ παφλαγονικά, ποὺ εἶχαν στὴν κορυφή μιὰ
 φούντα ἀπὸ ἀλογότριχες κι ἔμοιαζαν μέ τιάρα. Κρατοῦσαν ἀκό-
 μα καὶ σιδερένια τσεκούρια. Τότε ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ἔκανε ἀρχή, κι
 ὅλοι οἱ ἄλλοι θάδιζαν τραγουδώντας ρυθμικά. Πέρασαν ἀνάμεσα
 ἀπὸ τὴν παρατάξη τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπὸ τὰ ὄπλα τους καὶ προ-
 χωροῦσαν ἀμέσως ἐνάντια στοὺς ἐχθροὺς, σὲ ἕνα ὀχυρὸ μέρος,
 ποὺ φαίνόταν πὼς εἶναι πολὺ εὐκολοκυρίευτο. Τοῦτο δορικόταν
 μπροστὰ στὴν πόλιν ποὺ τὴ λογάριζαν πρωτεύουσά τους, καὶ
 ἀπλωνόταν στοῦ πιὸ μεγάλο ὕψωμα τῶν Μοσσυνοίκων. Γι' αὐτὴν

11-18
*Στὴν πρώτη
 σύγκρουση
 νικοῦν οἱ
 ἀνατολικοὶ
 Μοσσίνικοι*

τῇ θέσῃ γινόταν ὁ πόλεμος. Γιατί ἐκεῖνοι πού κάθε φορά τὴν εἶχαν στὰ χέρια τους, νομίζονταν πὼς ἐξουσίαζαν καὶ ὅλους τοὺς Μοσσυνοικοὺς. Ἐλεγαν ἀκόμα οἱ σύμμαχοι τῶν Ἑλλήνων πὼς δὲν τὴν κρατοῦσαν δίκαια οἱ ἀντίπαλοί τους, παρὰ τὴν κυρίεψαν, ἐνῶ ἀνῆκε καὶ σ' αὐτοὺς, κι ἔτσι δορίσκονταν σὲ πλεονεκτικὴ 16 θέσῃ. Μαζί τους πῆγαιναν καὶ μερικοὶ Ἕλληνες, πού δὲν εἶχαν πάρει διαταγὴ ἀπὸ τοὺς στρατηγούς, παρὰ σκόπευαν νά κάνουν λεηλασίες. Ὅσο τοῦτοι προχωροῦσαν, οἱ ἐχθροὶ ἔμεναν ἀκίνητοι. Ὅταν ὁμως ζύγωσαν τὸ ὄχνηρό, ἐκεῖνοι ὀγῆκαν καὶ τοὺς τρέπουν σὲ φυγὴ καὶ σκότωσαν ἀρκετοὺς βαρβάρους καὶ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες πού ἀνέδθηκαν μαζί τους, καὶ τοὺς κυνήγησαν ὥσπου εἶδαν τοὺς ἄλλους Ἕλληνες νά τρέχουν γιὰ νά τοὺς δώ- 17 σουν βοήθεια. Ὑστερα γύρισαν τὶς πλάτες κι ἔφευγαν, καὶ κόδοντας τὰ κεφάλια τῶν σκοτωμένων τὰ ἐδειχναν στοὺς Ἕλληνες καὶ στοὺς ἐχθροὺς τους, καὶ ταυτόχρονα χόρευαν, τραγουδώντας 18 σύμφωνα μὲ κάποιο μουσικὸ ρυθμὸ. Τότε οἱ Ἕλληνες ἐνίωσαν μεγάλη στενοχώρια, γιατί εἶχαν κάμει τοὺς ἐχθροὺς θρασύτερους καὶ γιατί οἱ στρατιῶτες πού ὀγῆκαν μαζί μὲ τοὺς βαρβάρους τὸ εἶχαν δᾶλει στὰ πόδια, παρ' ὅλο πού ἦταν πολλοί. Τὴν πράξη τοῦτη δὲν τὴν εἶχαν κάμει πρωτύτερα, σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἐκστρατείας.

19-21

Ὁμιλία τοῦ
Ξενοφῶντα
στό στρατό.

19 Ὁ Ξενοφώντας τότε κάλεσε τοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς εἶπε: «Στρατιῶτες, δὲν πρέπει νά στενοχωριέστε μὲ ὅσα ἔγιναν, γιατί ξέρετε πὼς μέσα σ' αὐτά, ὑπάρχει καὶ κάποιο καλὸ, πού δὲν εἶναι 20 μικρότερο ἀπὸ τὸ κακὸ. Πρῶτα πρῶτα δηλαδὴ μάθατε, πὼς αὐτοὶ πού πρόκειται νά μᾶς ὀδηγήσουν, εἶναι πραγματικά ἐχθροὶ μὲ κείνους, πού ἐμεῖς εἶναι ἀνάγκη νά εἰμαστέ ἐχθροὶ τους. Ὑστερα καὶ οἱ Ἕλληνες πού δὲν ἔμειναν στὴν παράταξή μας, παρὰ νομίσαν πὼς εἶναι ἱκανοὶ νά κατορθώσουν μὲ τοὺς βαρβάρους ἐκεῖνα πού κατόρθωναν μαζί μας, ἔχουν τιμωρηθεῖ. Ἔτσι δὲν πρόκειται 21 νά ἀφήσουν ἄλλη φορὰ τὴν παράταξή μας. Πρέπει ὁμως νά ἐτοιμασεῖτε, καὶ γιὰ νά δείξετε σὲ ὅσους ἀπὸ τοὺς βαρβάρους εἶναι φίλοι μας πὼς εἶστε γενναιότεροί τους καὶ γιὰ νά φανερώσετε στοὺς ἐχθροὺς πὼς τώρα θὰ πολέμησουν μὲ ἄντρες, πού δὲ μοιά- ζουν μὲ τοὺς ἄταχτους πού πολέμησαν πρωτύτερα.

22-34

Νίκη τῶν

22 Αὐτὴ λοιπὸν τὴν ἡμέρα δὲν ἔκαναν τιποτέ. Τὴν ἐπόμενη ὁ-

Ἑλλήνων.

μως θυσίασαν καί, ὅταν οἱ θυσίης ἔδειξαν καλά σημάδια, γευμά-
τισαν. Ὑστερα σύνταξαν τοὺς λόχους μέ μικρό μέτωπο καί μεγά-
λο βάθος, τοποθέτησαν καί τοὺς βαρβάρους στήν ἀριστερή πτε-
ρυγα μέ τόν ἴδιο τρόπο καί προχωροῦσαν ἔχοντας τοὺς τοξότες
ἀνάμεσα στοὺς λόχους ἔτσι, ὥστε νά θρίσκονται λίγο πιό μπρο-
στά ἀπό τό μέτωπο τῶν ὀπλιτῶν. Γιατί μερικοί ἀπό τοὺς ἐχθροὺς 23
ἦταν ἐλαφρά ὀπλισμένοι καί τρέχοντας πρὸς τὰ κάτω τοὺς χτυ-
ποῦσαν μέ πέτρες. Αὐτοὺς οἱ τοξότες καί οἱ πελταστὲς τοὺς ἀνά-
γκαζαν νά ὑποχωροῦν. Οἱ ὑπόλοιποι προχωροῦσαν μέ ἀργό δι-
ματισμό, πρῶτα πρὸς τὴν τοποθεσία ἀπ' ὅπου τὴν προηγούμενη
μέρα τό ἔβαλαν στά πόδια οἱ βάρβαροι κι οἱ Ἕλληνες πού ἦταν
μαζί τους. Γιατί σ' αὐτό τό μέρος ἦταν παραταγμένοι οἱ ἐχθροὶ
γιά μάχη. Τὴν ἐπίθεση λοιπὸν τῶν πελταστῶν τὴν ἀντεῖξαν οἱ 24
βάρβαροι καί πολεμοῦσαν μαζί τους, ὅταν ὁμως τοὺς ζύγωσαν οἱ
ὀπλίτες, τό' θάλαν στά πόδια. Οἱ πελταστὲς τότε τοὺς ἀκολου-
θοῦσαν καί τοὺς κυνηγοῦσαν πρὸς τὰ πάνω ὅπου θρискόταν ἡ
πόλη, ἐνῶ οἱ ὀπλίτες βάδιζαν ἀπὸ πίσω παραταγμένοι. Κι ὅταν 25
ἀνέθηκαν κοντά στά σπίτια τῆς πρωτεύουσας, τότε οἱ ἐχθροὶ μα-
ζεμένοι ἴλοι τοὺς πολεμοῦσαν καί τοὺς χτυποῦσαν μέ τὰ ἀ-
κόντια, καί κρατώντας ἄλλα δόρατα χοντρά καί μακριά, πού ἔ-
νας ἄντρας δύσκολα θά μπορούσε νά τὰ σηκώσει, προσπαθοῦσαν
μέ αὐτά, ν' ἀποκρούσουν τοὺς Ἕλληνες ἀπὸ κοντινὴ ἀπόσταση.
Ἐπειδὴ ὁμως οἱ Ἕλληνες δέν ὑποχωροῦσαν, παρὰ βάδιζαν ὅλοι 26
μαζί, ἄφησαν οἱ βάρβαροι τὴν ὀχυρὴ τοποθεσία κι ἄρχισαν νά
φεύγουν κι ἀπὸ κεῖ. Καί ὁ βασιλιάς τους πού ἔμενε μέσα στόν
ξύλινο πύργο, τό χτισμένο πάνω στό ὕψωμα, καί πού τόν τρέ-
φουν ὅλοι μέ κοινὰ ἔξοδα καί τόν φυλάνε, δέν ἠθέλε νά θγεῖ,
καθὼς κι ὁ βασιλιάς τοῦ ὀχυροῦ πού κυριεύτηκε πρωτύτερα, πα-
ρὰ κἀκαν ἐκεῖ μαζί μέ τοὺς πύργους τους. Τότε οἱ Ἕλληνες στίς 27
λεηλασίαις πού ἔκαναν σ' αὐτά τὰ μέρη ἔθρискαν μέσα στά σπίτια
παλιές ἀποθήκες, ὅπου ἦταν σωριασμένα ψωμιά περυσινά²⁰³,
καθὼς ἔλεγαν οἱ Μοσσύνιοι, ἐνῶ τὰ καινούρια σιτάρια ἦταν

203. Πρόκειται γιὰ παξιμάδια ἢ γαλέτες, σάν αὐτές πού χρησιμοποιοῦν
στό στρατό.

ἀποθηκευμένα μαζί με τήν καλαμιά τους· μά αὐτά ἦταν στό με-
 28 γαλύτερο μέρος τους ζειέξ²⁰⁴. Ἐδρῖσκαν ἀκόμα μέσα σέ δοχεῖα
 κομμάτια ἀπό δελφίνια παστωμένα καί μέσα σέ δάξια ἄλειμμα
 ἀπό κρέας δελφινίων, πού τό χρησιμοποιοῦσαν οἱ Μοσσύνοικοι,
 29 ὅπως οἱ Ἕλληνες τό λάδι. Καί πάνω στά ἀνώγια ἦταν ἀποθηκευ-
 μένα πολλά κάστανα, πού δέν εἶχαν καμιά γραμμή νά τά χωρίζει.
 Αὐτά δρασμένα τά χρησιμοποιοῦσαν συχνά γιά φαγητό καί ψητά
 στό φούρνο γιά ψωμί. Βρισκόταν ἀκόμα ἐκεῖ καί κρασί, πού, ὅ-
 ταν δέν ἦταν νερωμένο, φαινόταν πώς εἶναι ξινό, ἐπειδὴ ἦταν
 δοιμύ, ὅταν ὁμως τό νέρωναν, γινόταν μυρωδάτο καί γλυκόπιτο.
 30 Ἐδῶ γευμάτισαν οἱ Ἕλληνες κι ὕστερα παραδῶσαν τήν τοποθε-
 σία σέ κείνους ἀπό τοὺς Μοσσύνοικους πού εἶχαν γίνει σύμμαχοί
 τους, κι ἄρχισαν νά προχωροῦν παρατέρα. Μά καί ἀπ' ὅσα ἄλλα
 ἐχθρικά ὄχουρά περνοῦσαν, τά πιό εὐκολοκυρίευτα τ' ἄφηναν οἱ
 ἐχθροί κι ἔφευγαν, ἄλλα πάλι τά παραχωροῦσαν μέ τή θέλησή
 31 τους. Κι ἦταν οἱ περισσότερες ὄχουρές τοποθεσίες κάπως ἔτσι: οἱ
 πολυτεῖες ἀπείχαν ἀναμεταξύ τους ὀγδόντα στάδια, ἄλλες περισ-
 σότερο κι ἄλλες λιγότερο. Κι ὅταν φώναζαν οἱ ἄνθρωποι ἀπό τή
 μιὰ στήν ἄλλη, ἀκούγαν καί ἀπό τίς δυό μεριές. Τόσο μεγάλα
 ὑψώματα εἶχε ἡ χώρα καί κοιλάδες ἀνάμεσά τους. Ὑστερ' ἀπό
 ἀρκετή πορεία ἔφτασαν σέ φιλική τους χώρα.

ΚΕΦ. 5

1-3

*Χάλυδες καί
 Τιδαρηνοί.*

1 Ἀνάμεσα ἀπ' αὐτήν τήν χώρα, πού ἦταν ἀλλοῦ ἐχθρική κι
 ἀλλοῦ φιλική, δάδισαν οἱ Ἕλληνες ὄχτῳ σταθμούς καί φτάνουν
 στοὺς Χάλυδες.²⁰⁵ Τοῦτοι καί λίγοι ἦταν καί ὑποταγμένοι στοὺς
 Μοσσύνοικους, καί οἱ περισσότεροι ζοῦσαν δουλεύοντας τό σίδε-
 ρο. Ἀπό ἐκεῖ πηγαίνουν στή χώρα τῶν Τιδαρηνῶν.²⁰⁶ Αὕτη ἦταν

204. Εἶδος σιτηροῦ πού χρησιμεύει γιά τροφή ζώων, ἴσως τὸ νταρί, τὸ
 λιανοκαλάμποκο, τὸ σόργο.

205. Στὴ χώρα αὐτοῦ τοῦ λαοῦ ὑπολογίζεται πὼς ἔφτασαν τὸν Ἀπρίλη
 τοῦ 400 π. χ.

206. Οἱ Τιδαρηνοί ἦταν φυλὴ τοῦ Πόντου, κοντὰ στοὺς Χάλυδες.

πολύ πεδινότερη καὶ εἶχε παραθαλάσσια μέρη λιγότερο ὄχυνά. Οἱ 2
στρατηγοὶ ζητοῦσαν ἐπίμονα νὰ ἐπιτεθοῦν ἐνάντια σ' αὐτά, γιὰ νὰ
τά λεηλατήσουν οἱ στρατιῶτες. Γι' αὐτό δὲ δέχτηκαν τὰ δῶρα ποῦ
τούς ἔστειλαν οἱ Τιβαρηνοί, παρὰ τούς εἶπαν νὰ περιμένουν ὥ- 3
σπου νὰ σκεφτοῦν, κι ἄρχισαν νὰ κάνουν θυσίεις. Θυσίασαν πολ-
λά ζῶα καὶ στο τέλος ὅλοι οἱ μάντεις ἔβγαλαν τό συμπέρασμα πῶς
οἱ θεοὶ μὲ κανένα τρόπο δὲν ἤθελαν τόν πόλεμο. Τότε λοιπὸν δέ- 4
χτηκαν τὰ δῶρα καὶ βαδίζοντας δυὸ μέρες μέσα σ' αὐτό τόν τόπο,
σὰ νὰ εἶχαν φιλικές σχέσεις, ἔφτασαν στὰ Κοτύωρα, μιά ἐλληνικὴ
πόλη ποῦ ἦταν ἀποικία τῶν Σινωπέων καὶ βρισκόταν στὴ χώρα
τῶν Τιβαρηνῶν.

[Ὡς ἐδῶ δάδισε μὲ τὰ πόδια ὁ στρατός. Τό μῆκος τῆς πορείας 4
γιὰ νὰ κατέβει ἀπὸ τὴ μάχη ποῦ ἔγινε κοντὰ στὴ Βαβυλῶνα²⁰⁷ ὥς
τὰ Κοτύωρα ἦταν ἑκατὸν εἴκοσι δυὸ σταθμοί, ἑξακόσιοι εἴκοσι
παρασάγγες, δεκαοχτὼ χιλιάδες ἑξακόσια στάδια καὶ τό χρονικὸ
διάστημα γι' αὐτὴ τὴν πορεία ἦταν ὀχτῶ μῆνες. Ἐκεῖ ἔμειναν σα- 5
ράντα πέντε μέρες· σ' αὐτό τό διάστημα πρῶτα ἔκαμαν θυσίεις
στοὺς θεοὺς, κι ὕστερα κάθε ἐλληνικὴ φυλὴ χωριστὰ ὀργάνωσε
θρησκευτικὴ γιορτὴ καὶ γυμνικοὺς ἀγῶνες. Τὰ τρόφιμα τὰ ἄρπα- 6
ζαν εἴτε ἀπὸ τὴν Παφλαγονία, εἴτε ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τῶν
Κοτυώρων. Γιατί δὲν τούς πρόσφεραν ν' ἀγοράσουν, κι οὔτε δέ-
χονταν τούς ἄρρωστους μέσα στὰ τείχη τους. Στό μεταξύ ἔρχονται 7
ἀπὸ τὴ Σινώπη ἀπεσταλμένοι, ποῦ φοβήθηκαν γιὰ τὴν πόλη τῶν
Κοτυωριτῶν (γιατί τούς ἀνῆκε καὶ μάλιστα τούς πληρώνε φόρο)
καὶ γιὰ τὴ χώρα τους, ἐπειδὴ ἄκουγαν πῶς οἱ Ἕλληνες τὴ λεηλα-
τοῦσαν. Ὅταν ἔφτασαν στο στρατόπεδο, ἄρχισαν νὰ μιλοῦν, καὶ
τὴν ὑπόθεση τὴν ὑπεράσπιζε ὁ Ἐκατόνυμος, ποῦ εἶχε τὴ φήμη
ἱκανοῦ ρήτορα. «Μᾶς ἔστειλε, στρατιῶτες, ἡ πόλη τῶν Σινωπέων, 8
πρῶτα πρῶτα γιὰ νὰ σᾶς παινέσουμε ποῦ εἶστε Ἕλληνες καὶ νικά-
τε τοὺς βαρβάρους, κι ὕστερα γιὰ νὰ σᾶς συγχαροῦμε, ποῦ, ὅπως
μάθαμε, σωθήκατε ὕστερ' ἀπὸ πολλὰ καὶ φοβερά δάσανα, καὶ τώ-
ρα βρίσκεστε κοντὰ μας. Ἐχομε ὅμως τὴν ἀπαίτηση, ἀφοῦ εἴμαστε 9

4-12
Στὰ Κοτύωρα.
Λόγος τοῦ
Ἐκατόνυμου.

207. Ἐννοεῖ τὴ μάχη στὰ Κούναξα.

- Ἕλληνες καὶ μεῖς καὶ σεις, νὰ μὴ μᾶς κάνετε κανένα κακὸ, παρὰ
 10 ἀντίθετα νὰ μᾶς καλομεταχειρίζεστε. Γιατί οὔτε ἐμεῖς σὰς ὀλόγα-
 με ποτὲ ὥς τώρα. Ἐπειτα τοῦτοι δὴ οἱ Κορυθαίτες εἶναι ἄποικοί
 μας καὶ αὐτὴν τὴν χώραν ἐμεῖς τὴν πῆραμε ἀπὸ τοὺς βαρβάρους καὶ
 τοὺς τὴν παρωδοῦσαμε. Γι' αὐτὸ μᾶς πληθύνον ἕναν ὁρισμένο φό-
 ρον, ὅπως καὶ οἱ Κεραιῶντιοι καὶ οἱ Τραπεζοῦντιοι. Ἔτσι ἂν κάνε-
 τε σ' αὐτοὺς κάτι κακὸ, ἡ πόλις τῶν Σινωπέων ἔχει τὴν γνώμην πὺς
 11 τὰ παθαίνει ἡ ἴδια. Ἀλλὰ τώρα μαθαίνομε πὺς μερικοὶ ἀπὸ σὰς
 μπηκάτε με τὴν οἰα μὲς στὴν πόλιν καὶ μένετε στὰ σπιτία καὶ ἀρπά-
 ζετε οἰκία ἀπὸ τῆς διαφόρου περιοχῆς ὅσα χρειαζέστε. Ἐχομε λοι-
 12 πὺν τὴν ἀπαίτησιν νὰ μὴ γίνονται αὐτά. Γιατί ἂν ἐξακολουθήσετε
 νὰ τὰ κάνετε, θὰ ἀναγκαστοῦμε νὰ πιάσουμε φίλιες με τὸν Κορύλα
 καὶ τοὺς Παφλαγῶνες καὶ με ὅποιους ἄλλους μπορέσουμε».
- 13 Σ' ἀπάντησιν σηκώθηκε ὁ Ξενοφώντας καὶ εἶπε γιὰ λογαρια-
 σμὸ τῶν στρατιωτῶν: «Ἐμεῖς, Σινωπεῖς, ἤρθαμε δὴ εὐχαριστη-
 μένοι, πὺν γλιτώσαμε τὴν ζωὴν μας καὶ τὰ ὄπλα μας. Γιατί ἦταν
 ἀδύνατον νὰ λεηλατοῦμε καὶ παράλληλα νὰ πολεμοῦμε ἐνάντια
 14 στοὺς ἐχθροὺς. Καὶ τώρα πὺν φτάσαμε στὶς ἐλληνικὰς πόλεις,
 στὴν Τραπεζοῦντα μᾶς πρόσφεραν τροφίμα νὰ ψωνίζουμε, καὶ
 ἔτσι τὰ προμηθευόμεσταν ἀγοράζοντάς τα. Ὅσο γιὰ τῆς τιμῆς
 πὺν μᾶς ἔκαμαν καὶ τὰ δῶρα πὺν χάρισαν στοὺς στρατιώτες, τοὺς
 τιμοῦσαμε καὶ ἐμεῖς, καὶ ἂν κανένας ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ἦταν φί-
 λος τοῦς, δὲν τὸν πειράζαμε. Ἀντίθετα, ἐκείνους πὺν ἦταν ἐχ-
 θροὶ τοῦς, μᾶς ὀδηγοῦσαν οἱ ἴδιοι ἐνάντιά τοῦς καὶ τοὺς κακο-
 ποιούσαμε ὅσο μπορούσαμε. Αὐτοὺς ρωτήστε, νὰ σὰς πὺν πὺς
 15 τοὺς φερθήκαμε. Γιατί βρίσκονται ἐδῶ ἐκεῖνοι πὺν τοὺς ἔστειλε
 μαζί μας ἡ πόλις γιὰ ὀδηγοὺς, δείχνοντάς μας ἔτσι τὴν φιλίαν της.
 16 Ὅταν ὅμως πάμε κάπου καὶ δὲν ὑπάρχουν τροφίμα ν' ἀγοράσου-
 με, εἴτε σὲ βαρβαρικήν εἴτε σὲ ἐλληνικὴν χώραν, τότε τ' ἀρπάζου-
 17 με ἀπὸ ἀνάγκη καὶ ὄχι ἀπὸ αὐθάδεια. Γι' αὐτὸ καὶ τοὺς Καρδοῦ-
 χους καὶ τοὺς Ταύχους καὶ τοὺς Χαλδαίους, παρ' ὅλο πὺν δὲν
 ἦταν ὑποταγμένοι στὸ μέγαλον βασιλεῖα καὶ ἦταν πολὺ φοβεροί, ὅμως
 τοὺς κάναμε ἐχθροὺς, ἐπειδὴ ἤμασταν ὑποχρεωμένοι ν' ἀρπάζου-
 με τὰ τροφίμα, μὰ καὶ δὲ μᾶς τὰ πρόσφεραν νὰ τ' ἀγοράσουμε.
 18 Ἐνῶ τοὺς Μάκρωνες, παρόλο πὺν ἦταν βάρβαροι, τοὺς θεωρού-
 σαμε φίλους, μᾶς καὶ δὲν παίρναμε τίποτα δικό τοῦς με τὴν δία,

13-23
 λόγος τοῦ
 ὁφώντα.

γιατί μᾶς ἔδιναν τροφίμα ν' ἀγοράσουμε ὅσαμποροῦσαν. Ὅσο γιά 19
 τοὺς Κοτυωρίτες, πού λέτε πῶς εἶναι δικοί σας, ἂν τοὺς ἔχουμε ἀρ-
 πάξει κάτι, οἱ ἴδιοι εἶναι αἴτιοι. Γιατί δέ μᾶς φέρθηκαν σάν φίλοι,
 παρὰ ἔκλεισαν τίς πύλες καί οὔτε μέσα στήν πόλιν μᾶς δέχονταν,
 οὔτε ἔξω ἀπό τά τείχη ἔστελναν τροφίμα ν' ἀγοράσουμε. Κι ἔλεγαν
 πῶς αἴτιος γιά ὅλα αὐτά ἦταν ὁ ἀρμοστής πού στείλατε σεῖς στά
 Κοτύωρα. Ὅσο γιά κείνο πού εἶπες, δηλαδή πῶς μερικοί μῆταν 20
 μέ τή δία καί μένουν μέσα στά σπίτια, ἐμεῖς ζητήσαμε ἐπίμονα νά
 δεχτοῦν τοὺς ἄρρωστους. Ἐπειδή ὁμως δέν ἄνοιγαν τίς πύλες, γι'
 αὐτό ἀπό τό μέρος πού ἦταν εὐκολο νά μποῦμε στήν πόλιν, ἀπό κεί
 μῆκαμε, χωρίς νά κάνουμε καμιά πράξη βίας. Τώρα οἱ ἄρρωστοί
 μας μένουν μέσα στά σπίτια, ἔοδεύουν ὁμως ἀπό τά δικά τους, καί
 φυλάμε τίς πύλες γιά νά μή θοίσκονται οἱ ἀνήμποροι στήν ἐξουσία
 τοῦ ἀρμοστή σας, παρὰ νά εἶναι στό χέρι μας νά τοὺς μεταφέρου-
 με, ἅμα τό θελήσουμε. Ἐμεῖς οἱ ὑπόλοιποι, ὅπως βλέπετε, μένουμε 21
 στό ὑπαιθρο στήν παράταξή μας, ἔτοιμοι, ἂν κανένας μᾶ εὐεργε-
 τεῖ νά τοῦ ξεπληρώσουμε τήν εὐεργεσία, κι ἂν μᾶς ὀλέατ', νά τόν
 ἀποκρούσουμε. Σχετικά πάλι μέ τίς φοδέρεις πού ἔκαμες, τῶς δη- 22
 λαδή, ἂν τό νομίζετε ἀπαραίτητο θά κάμετε συμμάχους το Κορύ-
 λα καί τοὺς Παφλαγόνες γιά νά μᾶς χτυπήσετε, νά ξέρεῖς πῶς
 ἐμεῖς στήν ἀνάγκη θά σᾶς πολεμήσουμε καί τοὺς δυό. Γιατί ὡς
 τώρα κάναμε πόλεμο ἐνάντια σέ ἄλλους πολύ περισσότερους σας.
 Ἄν τό κρίνουμε ὁμως χρήσιμο νά κάνουμε φίλο καί τόν ἀρχηγό 23
 τῶν Παφλαγόνων —πού μαθαίνομε πῶς θέλει νά πάρει τήν πόλιν
 σας καί τοὺς παραθαλάσσιους τόπους— θά προσπαθήσουμε νά
 γίνουμε φίλοι του δοιθώντας τον νά ἐκτελέσει τήν ἐπιθυμία του».

Ὑστερ' ἀπ' αὐτά τά λόγια, οἱ ἄλλοι ἀπεσταλμένοι φάνηκαν 24
 καθαρά πῶς ὀργίστηκαν μέ τόν Ἑκατόνυμο γιά ὅσα εἶχε πει. Τότε
 σηκώθηκε καί μίλησε ἓνας ἄλλος, κι εἶπε πῶς δέν ἦρθαν γιά νά
 κάμουν πόλεμο, παρὰ γιά νά δώσουν ἀποδείξεις τῆς φιλίας τους.
 «Καί ἂν ἐρθετε στή Σινώπη, ἐκεῖ θά σᾶς ὑποδεχτοῦμε προσφέρο-
 ντάς σας δῶρα· τώρα πάντως θά παρακαλέσουμε τοὺς Κοτυωρίτες
 νά σᾶς δώσουν ὅσαμποροῦν. Γιατί ὀλέπομε πῶς ὅλα ὅσα εἶπατε εἶ-
 ναι ἀληθινά». Ἀπ' αὐτήν τή στιγμή καί οἱ Κοτυωρίτες τοὺς ἔοτελ- 25
 ναν δῶρα καί οἱ στρατηγοί τῶν Ἑλλήνων φιλοξενοῦσαν τοὺς ἀπε-

24-25

*Συμφωνία τῶν
 ἀπεσταλμένων
 Σινωπέων.*

σταλμένους τῶν Σινωπέων καί ἀναμεταξὺ τοὺς εἶχαν μεγάλη καὶ φιλική συζήτηση. Ἰδιαίτερα ὁμῶς ζητοῦσαν πληροφορίες γιὰ τὴν παραπέρα πορεία, πάνω σέ θέματα ποὺ ἔπρεπε νὰ τὰ ξέρουν καὶ οἱ δυὸ μεριεῖς.

ΚΕΦ.6

1-10

Ὁ Ἐκατόνυμος συμβουλεύει τοὺς Ἕλληνες νὰ συνεχίσουν τὴν πορεία μὲ καρδιά.

- 1 Ἔτσι πέρασε ἡ μέρα ἐκείνη. Τό ἄλλο πρωὶ οἱ στρατηγοὶ συγκέντρωσαν τοὺς στρατιῶτες κι ἀποφάσισαν νὰ φωνάξουν καὶ τοὺς ἀπεσταλμένους τῶν Σινωπέων καὶ νὰ σκεφτοῦν μαζὶ τοὺς γιὰ τὴν ὑπόλοιπη πορεία. Γιατί καὶ μέ τὰ πόδια ἂν χρειαζόταν νὰ βαδίσουν, εἶχαν τὴ γνώμη πὼς οἱ Σινωπεῖς θὰ τοὺς ἦταν χρήσιμοι, ἐπειδὴ ἤξεραν καλὰ τὴν Παφλαγονία. Καὶ ἀπὸ τὴ θάλασσα ἂν πήγαιναν, πάλι νόμιζαν πὼς θὰ ἔχουν τὴν ἀνάγκη τῶν Σινωπέων, γιατί μονάχα αὐτοὶ τοὺς φαίνονταν πὼς θὰ μπορούσαν νὰ δώσουν
- 2 ἄρκετά πλοῖα στό στρατό. Κάλεσαν λοιπὸν τοὺς ἀπεσταλμένους καὶ ζητοῦσαν τὴ γνώμη τους, καὶ εἶχαν τὴν ἀπαίτηση, μιά ποὺ κι αὐτοὶ κι ἐκεῖνοι ἦταν Ἕλληνες, πρῶτα πρῶτα νὰ τοὺς καλοδεχτοῦν δείχνοντάς τους φιλική διάθεση καὶ ὕστερα νὰ τοὺς δώσουν
- 3 τίς καλύτερες συμβουλές. Τότε σηκώθηκε ὁ Ἐκατόνυμος, ποὺ στὴν ἀρχὴ δικαιολογήθηκε γιὰ κείνο ποὺ εἶχε πεῖ πρωτύτερα, πὼς τάχα θὰ κάνουν φίλο τους τὸν ἀρχηγό τῶν Παφλαγόνων. Αὐτό, λέει, δὲν τό εἶπε γιατί εἶχαν σκοπὸ νὰ πολεμήσουν ἐνάντια στοὺς Ἕλληνες, παρὰ γιὰ νὰ τονίσει πὼς θὰ προτιμοῦσαν τὴ φιλία τῶν Ἑλλήνων, ἐνῶ μπορούσαν νὰ γίνουν φίλοι τῶν βαρβάρων. Κι ἐπειδὴ τὸν παρακαλοῦσαν νὰ τοὺς συμβουλευεῖ, προσευχήθηκε
- 4 στοὺς θεοὺς, καὶ μίλησε ἔτσι: «Ἄν σὰς δώσω τίς συμβουλές ποὺ νομίζω καλύτερες, τότε μακάρι νὰ μοῦ στείλουν οἱ θεοὶ πολλὰ καλὰ. Ἀλλιώτικα, ἂς γίνεῖ τό ἀντίθετο. Γιατί αὐτό ποὺ λένε πὼς εἶναι ἱερὴ συμβουλή, νομίζω πὼς παρουσιάστηκε σέ μένα μέ τούτη τὴν περίπτωσι. Πραγματικά, ἂν ἀποδειχτεῖ πὼς τώρα σὰς δίνω καλές συμβουλές, πολλοὶ θὰ ὀρεθοῦν νὰ μέ παινέσουν· ἂν ὁμῶς κα-
5 κές, τότε πολλοὶ θὰ μέ καταριοῦνται. Ξέρω λοιπὸν πὼς ἐμεῖς θὰ ὀροῦμε πολὺ μεγαλύτερες δυσκολίες ἂν πάτε ἀπὸ τὴ θάλασσα, γιατί θὰ χρειαστεῖ νὰ σὰς δώσουμε πλοῖα. Ἐνῶ ἂν πάτε ἀπὸ τὴ
6 στεριά, ἐσεῖς θὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ πολεμάτε. Ὡστόσο, πρέπει νὰ σὰς πῶ τὴ γνώμη μου, γιατί γνωρίζω καὶ τὴ χώρα τῶν Παφλαγόν-
7 ων καὶ τὴ δύναμή τους. Ἡ Παφλαγονία ἔχει καὶ κάμπους ὠραιοί-

τατους καὶ δουνά πάρα πολύ ψηλά. Πρώτα πρώτα λοιπόν ξέρω τὸ σημεῖο, ἀπ' ὅπου εἶναι ἀνάγκη νά μπεῖτε ἴσια μέσα στή χώρα. Γιατί δέν εἶναι δυνατό νά μπεῖτε ἀπὸ ἄλλο μέρος, παρὰ μονάχα ἀπὸ κεῖ πού οἱ δουνοκορφές ὑψώνονται στίς δυὸ ἄκρες τοῦ δρόμου. Ἐκεῖνοι πού κρατοῦν αὐτές τίς κορυφές θά μπορούσαν νά εἶναι κύριοι τῆς περιοχῆς, κι ἂν ἀκόμα εἶναι πολύ λίγοι. Καί στήν περιπτώση αὐτῇ, οὔτε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τῆς γῆς δέ θά τά κατάφεραν νά περάσουν. Αὐτό τὸ μέρος δέδαια εἶμαι πρόθυμος νά σᾶς τὸ δείξω, ἂν θέλετε νά στείλετε μαζί μου κάποιον. Ὑστερα ξέρω καί 8 τοὺς κάμπους πού ἔχουν, καθὼς καί τὸ ἵππικό τους, πού οἱ βάρβαροι τὸ νομίζουν καλύτερο ἀπὸ ὁλόκληρο τὸ ἵππικό τοῦ μεγάλου βασιλιᾶ. Τώρα τελευταῖα μάλιστα τοὺς κάλεσε ὁ βασιλιάς, ἀλλὰ αὐτοὶ δέν πῆγαν, γιατί ὁ ἀρχηγός τους εἶναι πολύ περήφανος. Ἄν 9 ὁμως τά καταφέρετε καὶ πατήσετε κρυφὰ τὰ δουνά τους ἢ ἂν τοὺς προλάβετε καὶ τά κυριέψετε, καὶ ἂν μπορέσετε πολεμώντας στό κάμπο νά νικήσετε τὸ ἵππικό τους καὶ τὸ πεζικό τους, πού ξεπρνάει τίς δώδεκα χιλιάδες, τότε θά φτάσετε στὰ ποτάμια τῆς χώρας. Πρώτα πρώτα στό Θερμώδοντα,²⁰⁸ πού ἔχει πλάτος τρία πλέθρα. Αὐτόν νομίζω πὼς εἶναι δύσκολο νά τὸν περάσετε, γιατί καὶ μπουστά σας θά θρῖσκονται πολλοὶ ἐχθροί, καὶ πίσω θά σᾶς ἀκολουθοῦν ἄλλοι. Ὑστερα στόν Ἰρη,²⁰⁹ πού ἔχει κι αὐτὸς πλάτος τρία πλέθρα. Ἐπειτα στόν Ἀλη,²¹⁰ πού τὸ φάρδος του δέν εἶναι λιγότερο ἀπὸ δύο στάδια καὶ πού γιὰ νά τὸν περάσετε εἶναι ἀπαραίτητα τὰ πλοῖα. Ἀλλὰ αὐτὰ ποιὸς θά σᾶς τὰ δώσει; Δέ θά καταφέρετε

208. Ὁ Θερμώδοντας εἶναι ποταμὸς τῆς Παφλαγονίας, πού χύνεται στόν Εὐξείνιο Πόντο. Σήμερα λέγεται Τερμέ – Τσαί.

209. Πρόκειται γιὰ ποταμὸ τοῦ Πόντου, πού θρῖσκόταν ἀνάμεσα στό Θερμώδοντα καὶ τὸν Ἀλη. Ἡ σημερινή του ὀνομασία εἶναι Γεσίλ – Ἰρμάκ.

210. Ὁ Ἀλης ὀνομάζεται τώρα Κιζίλ – Ἰρμάκ, δηλαδή κόκκινος ποταμός, ἐπειδὴ τὰ νερά του παίρνουν κόκκινο χρῶμα στίς πηγές, ἀπὸ τὰ γύρω ἀργιλόδη στρώματα. Εἶναι ὁ μεγαλύτερος ποταμὸς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ χύνεται στόν Εὐξείνιο Πόντο.

- ἀκόμα νά περάσετε οὔτε τόν Παρθένιο,²¹¹ ὅπου θά φτάσετε ἂν
 10 περάσετε τόν Ἄλνι. Ἐγώ λοιπόν ἔχω τή γνώμη πώς ἡ πορεία θά σᾶς
 εἶναι ὄχι δύσκολη, παρὰ ὀλωσδιόλου ἀδύνατη. Ἐνῶ ἂν ταξιδέψετε
 ἀπό τή θάλασσα, εἶναι δυνατό, πλέοντας παρ᾽ Ἀλλήλα, στή στε-
 ριά, νά φτάσετε στή Σινώπη, κι ἀπό κεῖ στήν Ἡράκλεια.²¹² Ἀπό
 τήν Ἡράκλεια δέ θά ὁρεῖτε δυσκολία στό ταξίδι, εἴτε ἀπό τή στε-
 ριά τό κάμετε εἴτε ἀπό τή θάλασσα. Καί τοῦτο, γιατί σ' αὐτή τήν
 πόλη ὑπάρχουν πολλά πλοία.

11-14

*Οἱ Ἕλληνες
 ἀποφασίζουν
 νά ταξιδέψουν
 μέ πλοία.*

- 11 "Ὅταν τέλειωσε τό λόγο του, μερικοί ὑποψιάζονταν ὅτι αὐτά
 τά εἶπε ἐξαιτίας τῆς φιλίας του μέ τόν Κορύλα, πού ἦταν καί ἀντι-
 πρόσωπός του στή Σινώπη. Ἄλλοι νόμισαν πώς ὁ σκοπός του ἦταν
 νά πάρει δῶρα²¹³ γι' αὐτήν τή συμβουλή. Κι ἄλλοι ὑποψιάζονταν
 πώς τά εἶπε, γιά νά μήν περάσουν μέσα ἀπό τή χώρα τῶν Σινω-
 πέων καί τή λεηλατήσουν. Πάντως οἱ Ἕλληνες ἀποφάσισαν νά
 συνεχίσουν τήν πορεία τους ἀπό τή θάλασσα. Κατόπι μίλησε ὁ
 12 Ξενοφώντας καί εἶπε: «Σινωπεῖς, οἱ στρατιῶτες προτιμοῦν νά
 προχωρήσουν σύμφωνα μέ τή συμβουλή σας. Τό ζήτημα ὁμως
 μπαίνει ἔτσι: Ἄν πρόκειται τά πλοία πού θά μᾶς δώσετε νά εἶναι
 ἀρκετά, ὥστε οὔτε ἕνας στρατιώτης μας νά μὴ μείνει ἐδῶ, τότε
 πρόθυμα θά ταξιδέψουμε. Ἀλλά ἂν πρόκειται ἄλλοι νά μείνουν
 ἐδῶ κι ἄλλοι νά ταξιδέψουν, δέ σκοτεύομε νά μποῦμε στά καρᾶδια.
 13 Γιατί ξέρομε πώς ὅπου εἴμαστε δυνατοί, ἐκεῖ μποροῦμε καί νά γλι-
 τώσουμε καί νά προμηθευτοῦμε τρόφιμα. Ἀντίθετα, ἂν κάπου
 ὁρεθοῦμε κατώτεροι ἀπό τοὺς ἐχθροὺς, εἶναι ὀλοφάνερο πώς θά
 καταντήσουμε νά γίνουμε δοῦλοι». Ὅταν τ' ἀκουσαν οἱ Σινωπεῖς,

211. Ὁ Παρθένιος ἦταν ποταμῶς τῆς Παφλαγονίας, πού σήμερα λέγεται Μπαρτάν ἢ Παρτίν – Τσαί.

212. Ἦταν ἐλληνική πόλη στὸν Εὐξείνιο Πόντο, ἀποικία τῶν Μεγαρέων.

213. Τὰ δῶρα θά τὰ ἔπαιρνε ἀπὸ τὸν Κορύλα δέδωκα, ἀφοῦ κατὰ τὴ γνώμη τῶν Ἑλλήνων αὐτὸν ἠθέλε νά ἐξυπηρετήσει ὁ Ἐκατόννυμος, μέ ὅσα εἶπε στοὺς στρατιῶτες.

Τό γνωστότερο περσικό νόμισμα, ὁ δαρεικός. Ἀπεικονίζει ἕναν τοξότη, πού φαίνεται πώς παριστάνει τό βασιλιά Δαρεῖο. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο).

τοὺς πρότρεψαν νά στείλουν ἀπεσταλμένους στήν πόλη τους. Καί 14 στέλνοιν τόν Καλλιμαχο τόν Ἀρκάδα, τόν Ἀρίστωνα τόν Ἀθηναῖο καί τό Σαμόλα τόν Ἀχαιο. Τοῦτοι ξεκίνησαν καί πῆγαν.

Σ' αὐτό τό μεταξύ ἔδλεπε ὁ Ξενοφώντας πολλούς Ἕλληνες 15 ὀπλίτες καί πελταστές καί τοξότες καί σφεντονήτες καί ἱππεῖς, πού εἶχαν ἀποκτήσει μεγάλες ἱκανότητες ἀπό τήν ἀσκήσιν τους στίς μάχες, νά εἶναι συγκεντρωμένοι στόν Πόντο, ὅπου ποτέ δέν ἐτοιμάστηκε τόσο μεγάλη δύναμη μέ λίγα χρήματα. Τοῦ φάνηκε λοιπόν καλό νά γτιάξει μιὰ πολιτεία, κι εἴτσι νά δώσει στήν Ἑλλάδα καινούρια χώρα καί δύναμη. Γιατί εἶχε τή γνώμη πώς αὕτη ἡ 16 πόλη θά γίνεῃ μεγάλη, ὑπολογίζοντας καί τόν ἀριθμό τῶν στρατιωτῶν κι ἐκείνους πού κατοικοῦσαν τριγύρω στόν Πόντο. Ἐκαμε θυσία γι' αὐτόν τό σκοπό, προτοῦ τό ἀνακοινώσει στούς στρατιώτες, καί κάλεσε τό Σίλανό τόν Ἀμπρακιώτη²¹⁴ πού ἦταν κάπο-

15-27

*Σχέδια τοῦ
Ξενοφῶντα
καί ἀντιδρά-
σεις ἄλλων.*

²¹⁴ Ἐτοι λεγόταν αὐτός ὁ μάντης γιατί καταγόταν ἀπό τήν Ἀμπρακία ἢ Ἀμβρακία τῆς Ἠπείρου. Ἡ θέση τῆς πόλης αὐτῆς ἦταν κοντά στόν Ἀραχθο ποταμό, ἴσως ἐκεῖ πού βρίσκεται ἡ σημερινή Ἄρτα.

- 17 τε μάντης τοῦ Κύρου. Τοῦτος ὁμως φοβήθηκε μήπως γίνουν αὐτά καί ἐγκατασταθεῖ κάπου ὁ στρατός. Γι' αὐτό ἀνακοινώνει στοὺς στρατιῶτες πῶς ὁ Ξενοφώντας θέλει νά τοὺς ἐγκαταστήσει ἐδῶ καί νά χτίσει πόλη, γιά νά κερδίσει γιά λογαριασμό του δόξα καί
- 18 δύναμη. Ἀλλά ὁ ἴδιος ὁ Σιλανός ἤθελε νά γυρίσει στήν Ἑλλάδα ὅσο μπορούσε γρηγορότερα. Γιατί εἶχε μαζί του φυλαγμένους τρεῖς χιλιάδες δαρεικούς πού πήρε ἀπό τόν Κύρο, τότε πού διήλκε ἀληθινή ἢ προφητεία του στίς θυσίες, ὅτι γιά δέκα μέρες δέ θά
- 19 τόν πολεμοῦσε ὁ βασιλιάς. Ὅταν τ' ἄκουσαν οἱ στρατιῶτες, ἄλλοι νόμισαν πῶς ἦταν προτιμότερο νά ἐγκατασταθοῦν ἐκεῖ, οἱ περισσότεροι ὁμως δέν τό ἤθελαν. Τότε ὁ Τιμασίωνας ἀπό τή Δάρδανο καί ὁ Θῶρακας ὁ Βοιωτός λένε σέ κάποιους Ἡρακλειῶτες καί Σινωπεῖς ἐμπόρους, ὅτι, ἂν δέν προμηθεύουν χρήματα στοὺς στρατιῶτες γιά νά ἔχουν στό ταξίδι τὰ ἀπαραίτητα, ὑπάρχει κίνδυνος νά μείνει στόν Πόντο μιά τόσο μεγάλη δύναμη. Γιατί ὁ Ξενοφώντας σκέφτεται - καί παρακάλεσε κι ἐμᾶς νά κάνουμε τό ἴδιο - μόλις ἐρ-
- 20 θουν τὰ πλοῖα, τότε νά πει ξαφνικά στό στρατό: «Στρατιῶτες, σᾶς ὀλέπομε νά ὀρίσκεστε τώρα σέ ἀμηχανία καί γιά τό τί θά γίνει μέ ὅσα χρειάζονται στό ταξίδι καί γιά τό πῶς θά ἀνακουφίσετε τοὺς δικούς σας, γυρίζοντας στήν πατρίδα. Ἄν ὁμως θέλετε, διαλέξτε ἓνα μέρος ἀπό τή χώρα πού κατοικεῖται ὀλόγυρα στόν Πόντο, κι ἐκεῖ πού σᾶς ἀρέσει ἀράξετε. Τότε ὅποιος θέλει μπορεί νά γυρίσει στήν
- 21 πατρίδα· κι ἂν κανένας προτιμᾷ, ἄς μείνει ἐδῶ. Πλοῖα ὑπάρχουν, καί μ' αὐτά μπορείτε νά ἐπιτεθεῖτε ξαφνικά, σέ ὅποιον τόπο θέλετε». Αὐτά πού ἄκουσαν οἱ ἔμποροι, τὰ ἀνακοίνωσαν στίς πόλεις τους. Ἐστειλε μάλιστα μαζί τους ὁ Τιμασίωνας, πού καταγόταν ἀπό τή Δάρδανο, καί τό συμπατριώτη του τόν Εὐρύμαχο καί τό Θῶρακα τό Βοιωτό, γιά νά ποῦν τὰ ἴδια πράγματα. Οἱ Σινωπεῖς κι οἱ Ἡρακλειῶτες, μόλις τ' ἄκουσαν, στέλνουν ἀπεσταλμένο στόν Τιμασίωνα καί τόν παρακαλοῦν νά πάρει χρήματα καί νά φροντί-
- 22 σει νά φύγει ὁ στρατός. Ἐκεῖνος τ' ἄκουσε μέ εὐχαρίστηση καί λέει τὰ παρακάτω σέ συγκέντρωση τῶν στρατιωτῶν: «Δέν πρέπει, στρατιῶτες, νά σκέφτεστε τήν ἐγκατάστασή σας ἐδῶ, οὔτε νά προτιμᾶτε τίποτε ἄλλο περισσότερο ἀπό τήν Ἑλλάδα. Μαθαίνω ὁμως ὅτι μερικοί κάνουν θυσίες γι' αὐτόν τό σκοπό, χωρίς νά σᾶς τό
- 23 ἀνακοινώσουν. Ἐγώ σᾶς ὑπόσχομαι πῶς, ἂν φύγετε ἀπό δῶ μέ τὰ

καράδια, θά σᾶς δίνω μισθό ἓνα κυζικηνό²¹⁵ στόν καθένα τό μή-
να, ἀρχίζοντας ἀπό τήν πρωτομηνιά. Καί θά σᾶς πάω στήν Τρω-
άδα, ἀπ' ὅπου μέ ἔστειλαν ἐξορία, καί θά ἔχετε γιά δική σας τήν
πατρίδα μου. Γιατί μέ τή θέλησή τους θά μέ δεχτοῦν. Θά σᾶς πάω 24
ἀκόμα ὁ ἴδιος σέ μέρος, ἀπ' ὅπου θά πάρετε πολλά χρήματα. Μά
ἐκτός ἀπ' αὐτά, γνωρίζω καλά τήν Αἰολίδα καί τή Φρυγία καί
τήν Τρωάδα καί ὁλόκληρη τή χώρα τοῦ Φαρνάδαζου²¹⁶, πρῶτα
πρῶτα γιατί κατάγομαι ἀπ' αὐτά τά μέρη, ἔπειτα γιατί ἔκαμα ἐκ-
στρατεία²¹⁷ ἐκεῖ μαζί μέ τόν Κλέαρχο καί μέ τό Δερκυλίδα». Τό- 25
τε σηκώθηκε ὁ Θῶρακας ὁ Βοιωτός, πού φιλονικούσε μέ τόν Ξε-
νοφῶντα γιά τό ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ, καί εἶπε πῶς, ἂν φύγουν
ἀπό τόν Πόντο, θά ὀρεθοῦν στή Χερσόνησο, μιά χώρα ὁμορφη
καί πλούσια. Ἐκεῖ θά μπορεῖ νά ἐγκατασταθεῖ ὁποῖος θέλει, ἐνῶ
ὁποῖος δέν τό θέλει, θά γυρίσει στήν πατρίδα του. Εἶναι ὁμως
ἀστεῖο, ἀφοῦ ὑπάρχει στήν Ἑλλάδα πολλή καί γόνιμη γῆ, νά ἀ-
ναζητοῦν τέτοια στίς βαρβαρικές χώρες. «Ὡσπου νά φτάσετε 26
πάντως ἐκεῖ, εἶπε, ὑπόσχομαι κι ἐγώ ὅπως καί ὁ Τιμασίωνας, πῶς
θά σᾶς πληρώνουμε μισθό». Αὐτά δέδαια τά ἔλεγε, γιατί ἤξερε τί
ὑποσχέθηκαν οἱ Ἡρακλειῶτες κι οἱ Σινωπεῖς στόν Τιμασίωνα,
γιά νά τόν καταφέρουν νά φύγουν μέ τά πλοῖα. Στό διάστημα 27
αὐτό ὁ Ξενοφώντας δέ μιλοῦσε καθόλου.

Ὑστερα σηκώθηκαν οἱ Ἀχαιοί Φιλήσιος καί Λύκωνας κι ἔ-
λεγαν πῶς ἦταν φοβερό νά προσπαθεῖ ὁ Ξενοφώντας ἰδιαίτερα
νά τοὺς πείσει νά μείνουν ἐκεῖ γιά πάντα καί νά θυσιάξει γιά τήν
ἐγκατάσταση (χωρίς νά τό ξέρεי ὁ στρατός), δημόσια ὁμως νά
μὴν κάνει κουδέντα γιά τήν ὑπόθεσι.

Τότε ὁ Ξενοφώντας ἀναγκάστηκε νά σηκωθεῖ καί νά πει τά 28

28-33

*Ὁ Ξενοφώντας
δίνει ἐξηγή-
σεις καί συμ-
φωνεῖ μέ τήν
προτάση τῶν
ἄλλων.*

215. Ὁ κυζικηνός ἦταν ἓνα χρυσό νόμισμα πού ἰσοδυναμοῦσε μέ εἴκοσι
ἀττικές δραχμές. Τό ὄνομά του τό πήρε ἀπό τή πόλη Κυζικό.

216. Φαρνάδαζος ὀνομαζόταν ὁ σατράπης τῆς Βιθυνίας καί τῆς Φρυγίας.

217. Πρόκειται γιά τήν ἐποχή πού πῆγε ὁ Δερκυλίδας στόν Ἑλλησποντο
ἐχοντας τό ἀξίωμα τοῦ ναυάρχου, δηλαδή τό 441 π. χ.

- παρακάτω: «Ὅπως δέλεπετε, στρατιῶτες, ἐγὼ κάνω ὅσες θυσίες μπορῶ καί γιά δικό σας καί γιά δικό μου ὄφελος, προσπαθώντας νά πετύχω, μέ τά λόγια καί τίς σκέψεις καί τίς πράξεις μου, 'κείνα πού πρόκειται νά ὠφελήσουν καί σᾶς καί μένα. Καί τώρα θυσίαζα γι' αὐτό τό ζήτημα, ἄν δηλαδή εἶναι προτιμότερο νά ἀρχίσω νά σᾶς μιλῶ καί νά ἐνεργῶ σχετικά μέ τούτη τήν ὑπόθεση ἢ νά
- 29 μὴν τήν ἀγγίξω καθόλου. Μά ὁ μάντης Σιλανός μου εἶπε, κι αὐτό εἶναι τό πιό σημαντικό, πώς τά σημάδια ἀπό τίς θυσίες εἶναι καλά. Γιατί ἤξερε πώς κι ἐγὼ κάτι γνωρίζω ἀπό μαντική, ἐπειδή πάντοτε δορίσκομαι στόν τόπο πού γίνονται οἱ θυσίες. Εἶπε λοιπόν πώς ἔδλεπε, παρατηρώντας τά σπλάχνα τῶν ζώων, κάποια σκευωρία καί ὑπουλόγητα πού μέ ἀφοροῦσε, γιατί εἶχε τή συναισθηση πώς ὁ ἴδιος μηχανευόταν συκοφαντίες σέ βάρος μου. Καί πραγματικά εἶπε ἐδῶ κι ἐκεῖ, πώς ἐγὼ σκόπευα νά ἀρχίσω νά
- 30 ἐφαρμοζῶ τά σχέδιά μου χωρίς τή συγκατάθεσή σας. Μά ἐγὼ, ἂν σᾶς ἔδλεπα νά δορίσκεστε σέ δύσκολη θέση, θά ἀναζητοῦσα κάποιον τρόπο, ὥστε νά μπορέσετε νά κυριέψετε μιὰ πόλη. Καί τότε ὅποιος ἤθελε ἄς γύριζε στήν πατρίδα, ὅποιος δέν ἤθελε, ἄς ἔμενε ὥσπου νά ἀποχτήσῃ ἀρκετά γιά νά ὠφελήσῃ καί τοὺς δικούς
- 31 του. Τώρα ὁμως δέλεω πώς οἱ Ἡρακλειώτες κι οἱ Σινωπεῖς καί πλοῖα σᾶς στέλνουν γιά νά φύγετε καί μερικοὶ ὑπόσχονται πώς θά σᾶς δώσουν μισθό ἀπό τήν πρωτομηνιά. Γι' αὐτό μου φαίνεται πώς εἶναι προτιμότερο νά πᾶμε μέ σιγουριά ὅπου θέλομε, παίρνοντας καί μισθό γι' αὐτήν τήν ἀσφάλεια. Φτάνω μάλιστα στό σημεῖο νά παραιτηθῶ ἀπό κείνα τά σχέδια, καί ὅσοι μ' ἐπισκέπτονταν καί μου ἔλεγαν πώς εἶναι ἀνάγκη νά τά πραγματοποιήσω, τώρα νομίζω πώς πρέπει νά σταματήσουν κι αὐτοὶ νά μοῦ τό
- 32 λένε. Γιατί ἔχω τούτη τή γνώμη: ὅταν εἴστε πολλοὶ μαζί, ὅπως σ' αὐτή τήν περίσταση, καί τό σεβασμό προκαλεῖτε στοὺς ἄλλους καί τά ἀπαραίτητα ἔχετε - ἀφοῦ ὅταν εἶναι κανεῖς δυνατότερος ἀπό κάποιον, τότε μπορεῖ νά πάρῃ τήν περιουσία του, - Ἄν ὁμως χωριστεῖτε κι ἡ δύναμή σας διασπαστεῖ, τότε οὔτε τρόφιμα μπο-
- 33 ρεῖτε νά προμηθεύεστε, οὔτε νά φύγετε ἀπό δῶ χαρούμενοι. Εἶμαι λοιπόν κι ἐγὼ μέ τή γνώμη σας, δηλαδή νά τραδηῶμε γιά τήν Ἑλλάδα, κι ἂν κανένας πιαστεῖ νά φεύγῃ προτοῦ ὁλόκληρος ὁ στρατός δορεθῇ σέ μέρος ἀσφαλισμένο, αὐτός νά περάσῃ ἀπό

δίκη σά νά ἔχει διαπράξει ἀδίκημα. Σέ ὅποιον φαίνονται αὐτά καλά, εἶπε, νά σηκώσει τό χέρι». Ὅλοι σήκωσαν τά χέρια τους.

Μά ὁ Σιλανός φώναζε καί προσπαθοῦσε νά τοὺς πείσει πῶς ἦταν σωστό νά φύγει ὅποιος ἤθελε. Οἱ στρατιῶτες ὅμως δέν τό δέχονταν, καί τόν φοβέριζαν πῶς θά τόν τιμωρήσουν, ἂν τόν πιᾶ-
σουν νά προσπαθεῖ νά τό σκάσει.

Μόλις πληροφορήθηκαν οἱ Ἡρακλειῶτες πῶς οἱ Ἕλληνες ἦ-
ταν ἀποφασισμένοι νά φύγουν καί πῶς ὁ ἴδιος ὁ Ξενοφώντας
εἶχε δεχθεῖ τήν ἀπόφαση, τοὺς στέλνουν τά πλοῖα, ἀλλά τοὺς γέ-
λασαν σχετικά μέ τά χρήματα πού εἶχαν ὑποσχεθεῖ στόν Τιμασί-
ωνα καί στό Θώρακα (γιά τήν πληρωμή τῶν στρατιωτῶν). Τότε
ἐκεῖνοι πού ὑποσχέθηκαν πῶς θά δίνουν μισθό, τά ἔχασαν καί
φοβόνταν τό στρατό. Γι' αὐτό πῆραν καί τοὺς ἄλλους στρατη-
γούς, πού τοὺς εἶχαν ἀνακοινώσει τίς προηγούμενες ἐνέργειές
τους (ὅλοι μαζεύτηκαν ἐκεῖ, ἐκτός ἀπό τό Νέωνα τόν Ἀσιναιο,
τόν ὑποστράτηγο τοῦ Χειρίσοφου - ἀφοῦ ὁ Χειρίσοφος δέν εἶχε
ἔρθει ἀκόμα) καί πηγαίνουν στόν Ξενοφῶντα καί τοῦ λένε πῶς
μετάνιωσαν καί πῶς τοὺς φαίνεται προτιμότερο, μιά πού ὑπάρ-
χουν πλοῖα, νά πάνε στό Φάση²¹⁸ ποταμό καί νά κυριέψουν τή
χώρα τῶν Φασιανῶν. Βασιλιάς τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ἔτυχε νά
εἶναι ὁ ἐγγονός τοῦ Αἰήτη²¹⁹. Ὁ Ξενοφώντας ὅμως ἀποκρίθηκε
πῶς δέν μπορούσε νά ἀνακοινώσει τίποτε ἀπ' αὐτά στοὺς στρα-
τιῶτες. «Ἐσεῖς, τοὺς εἶπε, συγκεντρώστε τους, ἂν θέλετε, καί πέ-
στε τα». Τότε ὁ Τιμασίωνας ἀπό τή Δάρδανο πρότεινε νά μήν
καλέσουν σέ συνέλευση τό στρατό, παρὰ νά προσπαθήσει κάθε
στρατηγός νά πείσει τοὺς λοχαγούς του. Ἐφυγαν κι ἔκαναν ἔτσι.

Οἱ στρατιῶτες πληροφορήθηκαν τά ὅσα γίνονταν, καί ὁ Νέ-
ωνας διάδωσε πῶς ὁ Ξενοφώντας κατάφερε νά κάμει τοὺς ἄλλους
στρατηγούς ν' ἀλλάξουν γνώμη καί πῶς σκέφτεται νά ξεγελάσει

34-37

*Διαμαρτυρίες
τοῦ μάντη. Οἱ
ἄλλοι στρα-
τηγοὶ ἀποσύ-
ρουν τίς προ-
τάσεις τους.*

ΚΕΦ. 7

1-4

*Ἀνησυχία τῶν
στρατιωτῶν,*

218. Ὁ Φάσης ποταμός ὁρίζεται στήν Κολχίδα καί χύνεται στόν Εὐξείνιο Πόντο.

219. Αὐτός θά ἦταν ἀπόγονος ἐκείνου πού φύλαγε στήν Κολχίδα τό χρυ-
σόμαλο δῆγμα, τοῦ πατέρα τῆς Μήδειας.

ἀπό τῆ
διάδοσιν πῶς
θά γυρίσουν
στό Φάση.

2 τὸ στράτευμα καὶ νά τό ξαναοδηγήσει στόν ποταμό Φάση²²⁰.
Στό ἄκουσμα τῶν πληροφοριῶν αὐτῶν οἱ στρατιῶτες ὀργί-
στηκαν κι ἔκαναν συγκεντρώσεις ἢ μαζεύονταν ὁμάδες ὁμάδες
καί ὑπῆρχε μεγάλος φόβος μήπως ἐπαναλάβουν ἐκεῖνα πού εἶχαν
κάμει καί στούς ἀπεσταλμένους τῶν Κόλχων καί στούς ἀγορανό-
μους (ὅσους δέν πρόλαβαν νά πάνε στή θάλασσα, τοὺς πετροδό-
3 λησαν)²²¹. Ὁ Ξενοφώντας τότε πῆρε εἶδησι τίς κινήσεις αὐτές,
καί νόμισε πῶς εἶναι σωστό νά καλέσει γρήγορα σέ συνέλευση
τοὺς στρατιῶτες, καί νά μὴν τοὺς ἀφήσει νά συγκεντρωθοῦν μό-
νοι τους. Ἐδωσε λοιπὸν διαταγὴ στόν κήρυκα νά τοὺς καλέσει σέ
4 συνέλευση. Κι οἱ στρατιῶτες μόλις τὸν ἄκουσαν, ἔτρεξαν ἀπό
παντοῦ μέ μεγάλῃ προθυμίᾳ. Τότε ὁ Ξενοφώντας δέν κατηγόρησε
τοὺς στρατιηγούς, πού εἶχαν πάει καί συζητήσαν μαζί του, παρὰ
εἶπε τοῦτα τὰ λόγια:

5-12 Ὁ Ξενοφώντας
ἀποκλείει
τὴν ἀλήθεια
τῶν διαδό-
σεων.

5 «Μαθαίνω, στρατιῶτες, ὅτι κάποιος μέ συκοφαντεῖ, πῶς ἐγώ
τάχα σᾶς ξεγέλασα καί σκοπεύω νά σᾶς ὀδηγήσω στό Φάση. Σᾶς
ἐξορκίζω στό ὄνομα τῶν θεῶν νά μ' ἀκούσετε, καί ἂν ἀποδειχτεῖ
πῶς ἔκαμα κάτι κακὸ γιὰ σᾶς, δέν πρέπει νά φύγω ἀπ' αὐτό τό
μέρος προτοῦ τιμωρηθῶ. Ἄν ὅμως φανοῦν πῶς μέ βλάπτουν ἐ-
κείνοι πού μέ κατηγοροῦν λέγοντας ψευτιές, τότε πρέπει νά τοὺς
6 φερθεῖτε ὅπως τοὺς ταιριάζει. Ἐσεῖς ξέρετε βέβαια, εἶπε, ἀπό
ποῦ ὀγαίνει ὁ ἥλιος καί ποῦ βασιλεύει, καί πῶς, ἂν ἔχει σκοπὸ
κανεῖς νά πάει στήν Ἑλλάδα, πρέπει νά βαδίζει πρὸς τὴ δύση.
Ἀντίθετα, ἂν θέλει νά πάει στοὺς θαρῶδάρους, πρέπει νά βαδίζει
ἀνατολικά. Ὑπάρχει λοιπὸν ἄνθρωπος, πού θά μπορούσε νά σᾶς
παραπλανήσει καί νά σᾶς κάμει νά πιστέψετε πῶς ὁ ἥλιος ὀγαίνει
7 ἀπὸ τὴ δύση καί βασιλεύει στήν ἀνατολή; Μά ἐκτός ἀπ' αὐτό
ξέρετε καί τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ ἅμα φυσάει βοριάς, ὀδηγεῖ ἐκεῖ-

220. Ὑπάρχουν δυὸ ποτάμια μέ τό ὄνομα αὐτό: τό ἓνα στή χώρα τῶν
Χαλϋθῶν καί τό ἄλλο στή χώρα τῶν Κόλχων.

221. Γιὰ τὰ ἐπεισόδια αὐτὰ γίνεται λόγος στό Πέμπτο Βιβλίο, κεφ. 7,
παράγρ. 17, 19 καί 24.

νον πού ταξιδεύει ἔξω ἀπό τόν Πόντο στήν Ἑλλάδα, ἐνῶ ἅμα
 φυσάει νοτιάς, τόν πηγαίνει πρὸς τὸ Φάση. Λένε ἀκόμα πὼς τὰ
 ταξίδια γιὰ τὴν Ἑλλάδα εἶναι καλὰ, ἅμα φυσάει βοριάς. Εἶναι
 λοιπόν δυνατό νά σᾶς παρουσρεῖ κανεῖς καί νά μπεῖτε στὰ πλοῖα
 μέ νοτιά; Ἴσως ὁμως ὀρεθεῖ κάποιος νά πεῖ, πὼς θά σᾶς δάλω 8
 στὰ καρδιάια ὅταν εἶναι γαλήνη. Μά ἐγὼ θά ταξιδέψω μέ ἓνα
 πλοῖο, ἐνῶ ἐσεῖς τὸ λιγότερο μέ ἑκατό. Πὼς λοιπόν μπορῶ ἢ νά
 σᾶς ἀναγκάσω νά ταξιδέψετε μαζί μου χωρὶς νά το θελετε, ἢ νά
 σᾶς ξεγελάσω καί νά σᾶς πάω ὅπου μοῦ ἀρέσει; Ἄς ὑποθέσουμε 9
 ὁμως ὅτι παρουσληθηθήκατε καί παρουσρθηθήκατε ἀπὸ μένα νά πά-
 τε στὸ Φάση, καί πὼς ἀποδιωαζόμεστε σέ κείνη τὴ χώρα. Θά κα-
 ταλύετε βέδαια πὼς δέ ὀρίσκεστε στήν Ἑλλάδα. Τότε ἐγὼ πού
 σᾶς ἔχω ξεγελάσει θά εἶμαι ἓνας, ἐνῶ ἐσεῖς οἱ ξεγελασμένοι κοντά
 δέκα χιλιάδες, καί μάλιστα ὀλισμένοι. Σέ ποία περιπτώση τάχα
 θά μποροῦσε νά τιμωρηθεῖ σκληρότερα ἓνας ἄνθρωπος, παρὰ ὅ-
 ταν κάνει τέτοια σχέδια γιὰ τόν ἑαυτό του καί γιὰ σᾶς; Μά αὐτὰ 10
 εἶναι λόγια ἀνθρώπων ἡλίθιων καί ἐκείνων πού μέ φθοноοῦν γιὰ
 τὴν ἐκτίμηση πού μοῦ δείχνετε. Δέν εἶναι ὁμως σωστό νά μέ φθο-
 νοοῦν· γιατί ἐγὼ ποιόν ἐμποδίζω νά λέει, ἂν μπορεῖ, κάτι χρησιμο-
 στὶς συνελεύσεις σας, ἢ νά πολεμᾷ, ἂν τὸ ἔχει ὀρεξη, γιὰ λογα-
 ρισμὸ δικό σας καί δικό του, ἢ νά φροντίζει ἄγρυπνα γιὰ τὴν
 ἀσφάλειά σας; Μήπως ὅταν ἐκλέγετε τοὺς ἀρχηγούς σας, ἐγὼ εἶ-
 μαι ἐμπόδιο σέ κανένα; Παραχωρῶ τὴ θέση μου, ἂς εἶναι ἄλλος
 ἀρχηγός, φτάνει νά ἀποδείξει πὼς ἐργάζεται γιὰ τὸ καλὸ σας.
 Ἀλλὰ σταματῶ, γιατί εἶναι ἀρκετὰ ὅσα εἶπα σχετικά μέ τὴν ὑπό- 11
 θεση τοῦτη. Ἄν ὁμως κάποιος ἀπὸ σᾶς ἔχει τὴ γνώμη πὼς μπο-
 ροῦσε νά ξεγελαστεῖ ὁ ἴδιος ἢ κανένας ἄλλος μ' αὐτά, ἂς μᾶς
 διαφωτίσει λέγοντάς το. Πάντως, ὅταν νομίζετε πὼς ἔχουν εἰπω- 12
 θεῖ ἀρκετὰ, νά μὴ φύγετε, πρῶτον ἀκούσετε κάτι πού ὀλέπω νά
 παρουσιάζεται στὸ στρατό. Αὐτὸ ἂν πείσει στοὺς στρατιῶτες κι
 ἂν ἀλωθεῖ ὅσο φαίνεται, εἶναι καιρὸς νά σκεφτοῦμε γιὰ τοὺς
 ἑαυτοὺς μας, γιατί ὑπάρχει φόδος μήπως ἀποδειχτεῖ πὼς εἴμαστε
 οἱ χειρότεροι κι οἱ πῖο ξεδιάντροποι ἄντρες ἀπέναντι σέ θεοὺς
 καί σέ ἀνθρώπους, σέ φίλους καί σ' ἐχθρούς».

13-26

Ὅταν τ' ἀκουσαν οἱ στρατιῶτες, ἀποροῦσαν καί τὸν παρα- 13 *Ἐπεισόδια*

πού ἐκθέτουν
τό στρατό.

- καλοῦσαν νά τοὺς πεί τί συμβαίνει. Τότε ξαναρχίζει νά μιλάει:
«Ξέρετε δέδαια, πὼς ἀπάνω στὰ δουνά ὑπάρχουν κάποιοι θαρ-
ρακοὶ συνοικισμοί, πού ἔχουν φιλίες μέ τοὺς Κερασούντιους.
Ἄπ' αὐτοὺς κατέβαιναν μερικοὶ ἄνθρωποι καί σᾶς πουλοῦσαν
ζῶα γιά τίς θυσίες καί ὅ,τι ἄλλο εἶχαν. Μοῦ φαίνεται μάλιστα
πὼς κάποιοι ἀπό σᾶς ἀνέθηκαν στό πίο κοντινό ἅπ' αὐτά τὰ μέ-
14 ρη, ἀγόρασαν κάτι καί ξανάφυγαν. Μόλις ἔμαθε ὁ Κλεάρετος ὁ
λοχαγός πὼς ἐκεῖνο τό χωριό ἦταν καί μικρό καί ἀφρούρητο, μιά
καί οἱ κάτοικοί του εἶχαν ἐμπιστοσύνη στοὺς φιλικούς δεσμούς,
θαδίζει τή νύχτα καταπάνω του γιά νά τό λεηλατήσει, χωρὶς νά
15 μᾶς πεί τίποτα. Καί εἶχε στό μυαλό του νά μὴν ξαναγυρίσει στό
στράτευμα, ἂν τό κυριέψει, παρὰ νά μπεῖ στό καράδι πού ὀρί-
σκονταν κι οἱ σύντροφοί του κι ἀρμένιζαν κοντά στή στεριά, νά
βάλει μέσα ὅ,τι ἀρπάζει, καί φεύγοντας νά ταξιδέψει ἔξω ἀπό
τόν Πόντο. Αὐτές τίς συμφωνίες εἶχαν κάμει μαζί του οἱ σύντρο-
φοι πού ὀρίσκονταν μέσα στό καράδι, ὅπως μέ πληροφορήσαν
16 πρὶν ἀπό λίγο. Φώναξε λοιπόν ὁ Κλεάρετος ὅσους στρατιῶτες
κατάφερε νά πείσει καί τοὺς ὀδήγησε καταπάνω στό χωριό. Μά
τόν πρόλαβε ἡ μέρα, ἐνῶ ἀκόμα δάδιζε, καί οἱ ντόπιοι μαζεύ-
τηκαν σέ ὀχυρωμένες τοποθεσίες καί χτυπώντας τοὺς ἀπό μακριά
κι ἀπό κοντά σκοτώνουν τόν Κλεάρετο καί ἀρκετοὺς ἀπό τοὺς
ἄλλους, ἐνῶ κάτι λίγοι καταφέρνουν καί γυρίζουν στήν Κερα-
17 σούντα. Αὐτά ἔγιναν τή μέρα πού ἐμεῖς ξεκινούσαμε νά ἔρθουμε
ἐδῶ μέ τὰ πόδια. Μερικοὶ μάλιστα ἀπό κείνους πού θά ἔρχονταν
μέ τό καράδι ὀρίσκονταν ἀκόμα στήν Κερασούντα· δέν εἶχαν
προλάβει νά ὀγοῦν ἀπό τό λιμάνι στ' ἀνοιχτά. Ὑστερ' ἅπ' αὐτά,
ὅπως λένε οἱ Κερασούντιοι, ἔρχονται ἀπό τό χωριό τρεῖς ἄντρες
ἀπό τοὺς πίο σεβάσιμους γέροντες, ζητώντας νά παρουσιαστοῦν
18 στή συνέλευσή μας. Ἐπειδὴ ὁμως δέ μᾶς ὄρηκαν, ἔλεγον στοὺς
Κερασούντιους πὼς δέν μποροῦσαν νά ἐξηγήσουν γιὰτί ἀποφα-
σίσουμε νά τοὺς ἐπιτεθοῦμε. Κι ὅταν, προσθέτουν, τοὺς ἐδεδαίω-
σαν πὼς αὐτή ἡ ἐπίθεση δέν ἔγινε μέ συνεννόηση ὅλων μας, ἐκεῖ-
νοι εὐχαριστήθηκαν καί σκόπευαν νά ταξιδέψουν ὡς ἐδῶ, γιά νά
μᾶς περιγράψουν τὰ ἐπεισόδια καί νά μᾶς προτρέψουν νά πά-
19 ρουμε καί νά θάψουμε τοὺς νεκροὺς. Ἀλλά μερικοὶ ἀπό τοὺς
Ἕλληνες πού εἶχαν γλιτώσει, ἔτυχε νά ὀρίσκονται ἀκόμα στήν

Κερασούντα. Καί μόλις ἔμαθαν πρὸς τὰ πού κατευθύνθηκαν οἱ δάρδαροι, καί οἱ ἴδιοι τόλμησαν νά τοὺς χτυπήσουν μέ πέτρες καί τοὺς ἄλλους παρακινοῦσαν νά κάνουν τό ἴδιο. Ἔτσι οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι σκοτώνονται μέ λιθοβολισμό, κι ἦταν κι οἱ τρεῖς σεβάσμιοι γέροντες καί μάλιστα ἀπεσταλμένοι.

Ἦτοτε ἅπ' αὐτό, ἔρχονται οἱ Κερασούντιοι καί μᾶς ἀναφέρουν ὅσα ἔγιναν. Στό ἄκουσμά τους ἡμεῖς οἱ στρατηγοὶ στενοχωρηθήκαμε γιὰ τὰ ἐπεισόδια καί σκεφτόμασταν μαζί μέ τοὺς Κερασούντιους μέ ποιό τρόπο νά θάψουμε τοὺς Ἕλληνες νεκροὺς. Ἐκεῖ ὅμως πού καθόμασταν πιό πέρα ἅπ' τὸ στρατόπεδο, ἀκούσαμε ξαφνικά μεγάλο θόρυβο: «Χτύπα τον, ρίχνε τον»· καί στή στιγμή δέλετομε πολλοὺς πού ἔτρεχαν κρᾶτώντας πέτρες στά χέρια, κι ἄλλους πού ἔσκυθαν κι ἔπαιρναν ἀπὸ χάμω.

Οἱ Κερασούντιοι τότε, ἐπειδὴ ἔτυχε νά ἔχουν δεῖ καί τὰ ἐπεισόδια πού ἔγιναν στήν πόλη τους, φοβήθηκαν καί τραβᾶνε πρὸς τὰ πλοῖα. Κι ἀπὸ μᾶς ὅμως μερικοὶ τὰ χρειάστηκαν, μὰ τό Δία. Ἀλλὰ ἐγὼ ἔτρεξα κοντά τους καί τοὺς ρώτησα τί συμβαίνει. Κάποιοι ἅπ' αὐτοὺς δέν ἤξεραν τίποτα, ὥστόσο κρατοῦσαν πέτρες μέσ στα χέρια. Τέλος θοῇκα ἕναν πού ἤξερε τί γινόταν, καί μοὺ λέει πὼς οἱ ἀγορανόμοι²²² συμπεριφέρονται μέ μεγάλη σκληρότητα στοὺς στρατιῶτες. Σ' αὐτό τό διάστημα δέλεπαι κάποιος τὸν ἀγορανόμο Ζήλαρχο πού πήγαινε πρὸς τὴ θάλασσα καί τὸν φώξε δυνατά. Μόλις οἱ ἄλλοι τό ἄκουσαν, ὁρμῶν καταπάνω του, σά νά εἶχε φανεῖ ἀγριογούρουνο ἢ ἐλάφι. Οἱ Κερασούντιοι πάλι, ὅταν τοὺς εἶδαν νά τρέχουν πρὸς τό μέρος τους, νόμισαν πὼς δίχως ἄλλο ἢ ἐπίθεση γίνεται ἐνάντιά τους, καί γι' αὐτό φεύγουν τρεχάτοι καί λέφτουν μέσα στή θάλασσα. Μαζί τους ὅμως ἔπεσαν μερικοὶ κι ἀπὸ μᾶς, καί ὅποιος ἔτυχε νά μὴν ξέρει κολύμπι πνίγηκε. Καί τί νομίζετε πὼς ἔπαθαν αὐτοί; Δέν εἶχαν κάμει κανένα κακό, φοβήθηκαν ὅμως μήπως μᾶς εἶχε πιάσει λύσσα σάν τὰ σκυλιά. Ἄν λοιπὸν αὐτὰ συνεχιστοῦν, σκεφεῖτε ποιά κατάσταση θὰ δημιουργηθεῖ γιὰ τὸ στρατό.

²²² Ἀγορανόμοι ὀνομάζονταν ἐκεῖνοι πού εἶχαν τὴν ἐπιδὲψη στήν ἀγορὰ τὼν τροφίμων. Στό στρατόπεδο φέρονταν σκληρὰ στοὺς στρατιῶτες καί πολλὰ φορὲς τοὺς χτυποῦσαν.

27-33
Κάνδινοι από
τὴν ἀπειθα-
σχία τῶν στρα-
τιωτῶν.

- 27 Πρῶτα πρῶτα ὅλοι ἐσεῖς δὲ θά ἔχετε τὸ δικαίωμα οὔτε πό-
λεμο νά κάνετε ἐνάντια σ' ὅποιον θέλετε οὔτε καὶ νά τὸν σταμα-
τήσετε, παρὰ ὅποιος τύχει θά ὀδηγεῖ μόνος τὸ στρατὸ ὅπου θε-
λήσει. Καὶ ἂν σὰς ἐρθοὺν τίποτε ἀπεσταλμένοι γιὰ νά σὰς ζητή-
σουν εἰρήνη ἢ κατὰ ἄλλο, θά τοὺς σκοτώσει ὅποιος τὸ ἐπιθυμήσει
κι ἔτσι θά γίνῃ αἴτιος νά μὴν ἀκούσετε τοὺς λόγους ἐκείνων πού
28 ἐρχοῦνται νά συζητήσουν μαζί σας. Ὑστερα ἐκείνους πού θά ἐκλέ-
ξετε σεῖς ὅλοι γιὰ ἀρχηγούς, δὲ θά τοὺς λογαριάζουν καθόλου, κι
ἂν κανεὶς ἐκλέξῃ τὸν ἑαυτό του στρατηγὸ καὶ θέλῃ νά φωνάζει
«χτύπα! χτύπα!», αὐτὸς θά εἶναι ἱκανὸς καὶ τὸν ἀρχηγό του νά
σκοτώσει ἀδίκαστο καὶ ὅποιον ἀπλό στρατιώτη θελήσει, φτάνει
νά ὑπάρχουν ἐκεῖνοι πού θά πειθαρχήσουν στὰ λόγια του, ὅπως
29 ἐγίνε καὶ τώρα. Σκεφτεῖτε ἀκόμα τί κακὸ σὰς ἔχουν κάμει αὐτοί
οἱ αὐτοδιορισμένοι στρατηγοί. Πρῶτα πρῶτα ὁ Ζήλαρχος ὁ ἀγο-
ρανόμος καὶ ἂν σὰς ἐόλαψε, ἐφυγε μὲ τὸ πλοῖο χωρὶς νά τιμω-
ρηθεῖ. Ἄν ὅμως δὲ σὰς ἐόλαψε, ἐφυγε ἀπὸ τὸ στρατό, γιατί φο-
30 ὤθηθε μὴπως ἀδίκῃ σκοτωθεῖ, χωρὶς νά τὸν δικάσετε. Ἐκεῖνοι
πάλι πού πετροβολῶσαν τοὺς ἀπεσταλμένους γέροντες, κατάφε-
ραν ὥστε μονάχα ἐσεῖς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες νά μὴ νιώθετε σιγουριά
στὴν Κεραισσύντα, ἐκτὸς ἂν πηγαίνετε ἐκεῖ μὲ στρατιωτικὴ δύ-
ναμη. Ὅσο γιὰ τοὺς νεκροὺς πού πρωτύτερα μᾶς πρότρεπαν οἱ
ἴδιοι πού τοὺς σκότωσαν νά τοὺς θάψουμε, κι αὐτοὺς τὰ κατὰ-
φεραν νά μὴν ὑπάρχει ἀσφάλεια νά τοὺς σηκώσουμε γιὰ θάψιμο,
οὔτε κι ἂν λάμε κρατώντας τὸ κηρύκειο²²³. Γιατί ποιὸς θά δεχτεῖ
νά πάει σὰν κήρυκας, ἀφοῦ ἔχει σκοτώσει τοὺς κήρυκες ἄλλων;
31 Γι' αὐτὸ παρακαλέσαμε τοὺς Κεραισσύντιους νά τοὺς θάψουν.
Ἄν λοιπὸν αὐτὰ πού ἐγίναν σὰς φαίνονται καλὰ, δηλώστε το κα-
θαρὰ, ὥστε καθενὰς χωριστὰ νά περιφουρήσῃ τὸν ἑαυτό του
καὶ νά προσπαθεῖ νά κατασκηνώσῃ σὲ μέρος, πού θά ἔχει πολὺ
ψηλὰ ὀχυρωμένους τοποθεσίες, ἐπειδὴ αὐτὰ θά γίνονται κάθε τό-
32 σο. Ἄν ὅμως νομίζετε πὼς τέτοιες πράξεις εἶναι ἔργα θηρίων καὶ

223. Τὸ κηρύκειο ἦταν ἓνα ραβδί – σύμβολο, πού, ὅταν οἱ κήρυκες τὸ
κρατοῦσαν, ἦταν ἱεροὶ καὶ ἀπαράβιαστοι. Τοὺς σέβονταν ὅλοι καὶ κανέ-
νας δὲν τολμοῦσε νά τοὺς ὀλαφτεῖ ἢ νά τοὺς προσβάλλῃ. Τὸ κηρύκειο παρί-
στανε δυὸ γίδια ἀντιμέτωπα.

Κήρυκας πού κρατάει τό γνωστό σύμβολο
τῆς ἱερῆς του ἀποστολῆς, τό κηρύκειο.
(Ἀγγειογραφί ι).

ὄχι ἀνθρώπων, προσπαθήστε νά τίς σταματήσετε. Ἀλλιώτικα, γιά
ὄνομα τοῦ Δία, πῶς θά θυσιάσουμε στούς θεούς μέ εὐχαρίστηση,
ἀφοῦ κάνομε ἀσέβειες ἤ πῶς θά πολεμοῦμε τούς ἐχθρούς, ἂν σκο-
τώνουμε ὁ ἓνας τόν ἄλλο; Καί ποιά πολιτεία θά μάς δεχτεῖ φίλι- 33
κά, ἅμα βλέπει νά ἔχουμε τέτοια ἀκαταστασία; Ἡ ποιός θά μάς
φέρει μ' ἐμπιστοσύνη ν' ἀγοράσουμε τροφίμα, ἀφοῦ κάνομε ἀδι-
κίες σέ τόσο σοβαρά ζητήματα; Καί τόν ἔπαινο τοῦ νομιζομε πῶς
θά πάρουμε ἀπ' ὅλους, ποιός θά ὀρεθεῖ νά μάς τόν δώσει, ἀφοῦ
εἴμαστε τέτοιοι; Γιατί ξέρω πῶς ἐμεῖς θά λέγαμε, γιά ἀνθρώπους
πού τά κάνουν αὐτά, πῶς εἶναι τιποτένιοι».

Ὑστερ' ἀπό τό λόγο τοῦ Ξενοφῶντα σηκώθηκαν ὅλοι κι ἔλε- 34
γαν πῶς πρέπει νά τιμωρηθοῦν αὐτοί πού ἔκαναν τήν ἀρχή γιά
τέτοιες πράξεις, κι ἀπό δῶ καί πέρα νά μὴν τοὺς ἐπιτρεπεται πιά
νά παρανομοῦν. Κι ἂν κανένας ξανακάνει παρανομίες, νά τόν
τιμωρήσουν μέ θάνατο. Ἐλεγαν ἀκόμα νά κάμουν δίκες γιά ὅ-
λους τοὺς στρατηγούς, καθὼς καί γιά τίς περιπτώσεις πού ἀδική-
θηκαν μερικοί, ἀπό τότε πού σκοτώθηκε ὁ Κύρος. Καί ὀρισαν
τούς λοχαγούς γιά δικαστές. Τέλος μέ πρόταση τοῦ Ξενοφῶντα 35
καί μέ τή συμβουλή τῶν μάντηδων ἀποφάσισαν νά καθαρί-
σουν ²²⁴μέ θυσίες τό στράτευμα. Καί τό καθάρισαν.

34-35

*Μέτρα γιά τήν
ἀντιμετώπιση
τοῦ κακοῦ.*

224. Γιά νά ἐξιλεώσουν τοὺς θεοὺς πού θά εἶχαν ὀργιστεῖ ἀπό τή σκληρή
καί ἀδικη συμπεριφορὰ τῶν Ἑλλήνων, πού σκότωσαν τοὺς πρεσβεῖς τῶν

ΚΕΦ.8

*Πρόστιμο σέ
τρεῖς στρα-
τηγούς.*

2-7

*Στρατιῶτες
κατηγοροῦν
τόν Ξενοφῶντα
ὅτι τοῦς
χτύπησε.*

- 1 Εἶχαν ἀποφασίσει στή συνέλευση νά λογοδοτήσουν καί οἱ στρατηγοί στό δικαστήριο γιά τίς προηγούμενες πράξεις τους. Στή λογοδοσία καταδικάστηκαν ὁ Φιλῆσιος κι ὁ Ξανθικλῆς νά πληρώσουν εἴκοσι μνές²²⁵ πρόστιμο, γιατί δέν εἶχαν ἐπιστατήσει καλά νά φυλάχτουν τά πράγματα πού ἦταν φορτωμένα στά πλοῖα. Ὁ Σοφαίνετος πάλι καταδικάστηκε νά πληρώσει δέκα μνές, γιατί τόν εἶχαν ἐκλέξει, κι αὐτός παραμέλησε τά καθήκοντά του. Μερικοί κατηγοροῦσαν καί τόν Ξενοφῶντα, ἐπιμένοντας πώς τοῦς χτύπησε καί γενικά πώς τοῦς κακομεταχειριζόταν.
- 2 Τότε ὁ Ξενοφώντας ζήτησε ἀπό κείνον πού τόν πρωτοκατηγόρησε, νά πει πού τόν χτύπησε. Κι ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Στό μέρος πού πεθαίναμε ἀπό τό κρύο καί πού τό χιόνι ἦταν πάρα
- 3 πολὺ». Ὁ Ξενοφώντας ὁμως εἶπε: «Μά ἂν σᾶς κακομεταχειρίζο-
μουν σέ ἐποχή πού ἦταν θαρυχειμωνιά, ὅπως λές, καί μᾶς ἔλειπε τό ψωμί, καί δέν εἶχαμε κρασί οὔτε γιά μυρωδιά, κι ἤμασταν κουρασμένοι ἀπό τοῦς πολλοὺς κόπους, καί μᾶς ἀκολουθοῦσαν οἱ ἐχθροί, τότε παραδέχομαι πώς εἶμαι πιό θάναυσος κι ἀπό τά
- 4 γαῖδουρια. Γιατί λένε πώς αὐτά δέν κουράζονται νά συμπεριφέ-
ρονται θάναυσα. Πές μου ὁμως ποιά ἦταν ἡ αἰτία πού σέ χτύ-
πησα. Σοῦ ζητοῦσα κάτι καί δέ μοῦ τό ἔδινες; Ἀπαιτοῦσα νά
- 5 μοῦ γυρίσεις τίποτε δανεικά; Ἡ μήπως ἤμουν μεθυμένος καί σοῦ φέρθηκα ἄσχημα;». Ἐπειδὴ ἐκεῖνος εἶπε πώς δέν ὑπῆρχε καμιά τέτοια αἰτία, τόν ξαναρώτησε ὁ Ξενοφώντας ἂν εἶναι ὀπλίτης, ἀλλά ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε ὅχι. Πάλι τόν ρώτησε ἂν εἶναι πελταστής. Ἐκεῖνος ἀπάντησε πώς δέν ἦταν, παρὰ πώς οἱ σύ-
ντροφοί του τόν ἔβαλαν νά ὀδηγεῖ ἓνα γαῖδουρι, παρόλο πού δέν
- 6 ἦταν δούλος. Τότε ὁ Ξενοφώντας τόν ἀναγνώρισε καί τόν ρώτη-
σε: «Μήπως εἶσαι σύ πού εἶχες μεταφέρει τόν ἄρρωστο;» - «Ναί
μά τό Δία, εἶπε. Ἐσύ μ' ἔβαλες ἀναγκαστικά νά τόν πάρω καί
- 7 σκόρπισες τίς ἀποσκενές τῶν συντρόφων μου». «Μά τό σκόρπι-

Κόλχων, γι' αὐτό χρειαζόταν ἡ θρησκευτική τελετή τοῦ καθαρμοῦ· αὐτή γινόταν μέ θυσιές.

225. Ἡ μνά ἦταν νομισματική μονάδα στήν ἀρχαία Ἑλλάδα, πού ἰσοδυναμοῦσε μέ ἑκατό δραχμές τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

σμα, εἶπε ὁ Ξενοφώντας, ἔγινε κάπως ἔτσι. Ἔδωσα τίς ἀποσκευές σ' ἄλλους νά τίς κουβαλήσουν, μέ τή διαταγή νά τίς φέρουν σέ μένα, κι ὅταν τίς πῆρα ὅλες σέ καλή κατάσταση, σοῦ τίς γύρισα πίσω, ἀφοῦ κι ἐσύ μοῦ παρουσίασες τόν ἄρρωστο. Ἀκούστε ὁμῶς, εἶπε, πῶς ἔγιναν τά πράγματα, γιατί ἀξίζει τόν κόπο νά σᾶς τά πῶ.

Ἐνας στρατιώτης δέν μπορούσε πιά νά θαδίζει κι ἔμενε πίσω. Ἐγώ δέν ἤξερα τίποτ' ἄλλο γι' αὐτόν, παρὰ μονάχα πῶς ἦταν κάποιος δικός μας. Σέ ἀνάγκασα λοιπόν νά τόν πάρεις, γιά νά μή σκοτωθεῖ· γιατί, ὅσο μπορῶ νά θυμᾶμαι, ξοπίσω μᾶς ἔρχονταν ἐχθροί». Ὡς ἐδῶ συμφώνησε ὁ ἄνθρωπος. «Σ' ἔστειλα μπροστά, 9 συνέχισε ὁ Ξενοφώντας, ὕστερα ὁμῶς πλησιάζοντας μέ τοὺς ὀπισθοφυλάκες σέ ὁρίσκω νά σκάδεις ἕνα λάκκο γιά νά χῶσεις μέσα τό στρατιώτη, κι ἐγώ σταμάτησα καί σέ παίνεσα. Μά τήν ὥρα 10 πού στεκόμασταν ἐκεῖ, ὁ στρατιώτης μάζεψε τό πόδι του καί ὅλοι φώναξαν πῶς ζεῖ, ἐνῶ ἐσύ εἶπες: «Ἄς ζήσει ὅσο θέλει, ἐγώ πάντως δέν τόν κουβαλᾶω πιά». Τότε σέ χτύπησα· ἔχεις δίκιο· γιατί μοῦ ἔδωσες τήν ἐντύπωση πῶς ἤξερες ὅτι ἦταν ζωντανός. «Καί 11 τί, εἶπε τοῦτος, μήπως ὅταν σοῦ τόν παρουσίασα, δέν πέθανε;» «Κι ἐμεῖς ὅλοι θά πεθάνουμε, ἀπάντησε ὁ Ξενοφώντας, ἀλλά δέν πρέπει γι' αὐτό νά μᾶς θάψουν καί ζωντανούς».

Ὅλοι φώναξαν πῶς ἔπρεπε νά τόν εἶχε χτυπήσει περισσότε- 12 ρο. Τότε ὁ Ξενοφώντας παρακινοῦσε καί τοὺς ἄλλους νά ποῦν γιατί τίς ἔφαγε ὁ καθένας. Κι ἐπειδὴ δέ σηκώνονταν, αὐτός ἔλε- 13 γε: «Παραδέχομαι, στρατιῶτες, πῶς χτύπησα μερικοὺς πού δέν πειθαρχοῦσαν. Ὅσους δηλαδή κοίταζαν νά σωθοῦν μέ τό δικό σας ἀγῶνα, πού προχωροῦσατε παραταγμένοι καί πολεμοῦσατε ὅπου ἦταν ἀνάγκη, ἐνῶ ἐκεῖνοι ἄφηναν τή θέση τους κι ἔτρεχαν μπροστά, προσπαθώντας νά λεηλατοῦν καί νά ἔχουν περισσότερα λάφυρα ἀπό σᾶς τοὺς ἄλλους. Ἄν ὁμῶς αὐτό τό κάναμε ὅλοι, ὅλοι θά χανόμασταν. Γι' αὐτό ἂν ἔδλεπα καμιά φορά κάποιον νά 14 τεμπελιάζει καί νά μή δείχνει διάθεση νά σηκωθεῖ, ἀλλά θεληματικά νά ἀφήνεται στοὺς ἐχθροὺς, τόν χτυποῦσα καί τόν ἀνάγκαζα νά προχωρεῖ. Γιατί κι ἐγώ κάποτε πού ἦταν βαρυνχιμωνιά, περι- μένοντας μερικοὺς πού ἐτοίμαζαν τίς ἀποσκευές τους, ἔμεινα

8-11
Ἐξιστόρηση
τοῦ ἐπεισο-
δίου.

12-22
Δικαιολογία
τῆς συμπε-
ριφορᾶς τοῦ
Ξενοφῶντα.

- καθισμένος πολλήν ὥρα κι ὕστερα πρόσεξα πώς μέ μεγάλη δυ-
 15 σκολία σηκώθηκα καί τέντωσα τά πόδια μου. Ἀπό τότε λοιπόν
 πού τό δοκίμασα στόν ἑαυτό μου, ὅποιον ἄλλον ἔδλεπα νά κάθε-
 ται καί νά χαζεύει, τόν ἔδιωχνα. Γιατί τό νά κινιέται κανεῖς καί
 νά φέρονται σάν ἄντρας, συντελεῖ στο νά ἀποκτά τό σῶμα θερμο-
 τητα καί εὐλυγισία. Ἐνῶ τό νά κάθεται καί νά μένει ἀκίνητος,
 ἔδλεπα πώς κάνει νά παγώνει τό αἷμα καί νά σαπίζουν τά δά-
 χτυλα τῶν ποδιῶν, πράγματα πού κι ἐσεῖς ξέρετε πώς τά ἔπαθαν
 16 πολλοί. Κάποιον ἄλλο πάλι, πού ἔμεινε πίσω γιά ξεκούραση, κι
 ἐμπόδιζε καί σᾶς πού ἦσασταν μπροστά κι ἐμᾶς τοὺς τελευταίους
 νά προχωροῦμε, ἴσως τόν ἐχτύπησα μέ γροθιά, γιά νά μή χτυπη-
 17 θεῖ ἀπό τή λόγχη τῶν ἐχθρῶν. Ἐτοι ὅλοι αὐτοί ἔχουν τό δικαί-
 ωμα τώρα πού γλίτωσαν, ἂν ἔπαθαν ἄδικα κάτι κακό ἀπό μένα,
 νά ζητήσουν τήν τιμωρία μου. Ἄν ὅμως ἔλεφταν στά χέρια τῶν
 ἐχθρῶν, θά πάθαιναν φοβερά κακά, χωρίς νά μποροῦν νά ζητή-
 18 σουν τήν τιμωρία κανενός. Ὁ λόγος μου εἶναι ἀπλός, πρόσθεσε.
 Ἄν ἐτιμώρησα κανένα γιά τό καλό του, νομίζω σωστό νά θρῶ
 τήν τιμωρία πού θά ἔδρισκαν οἱ γονεῖς γιά τά παιδιά τους κι οἱ
 δάσκαλοι γιά τοὺς μαθητές. Κι οἱ γιατροί ἀκόμα καίνε καί κό-
 19 βουν, γιά τό καλό τοῦ ἀρρώστου. Στήν περίπτωση πάλι πού ἔχετε
 τή γνώμη πώς αὐτά τά ἔκανα ἀπό σκληρότητα, σκεφτεῖτε πώς
 ἐγώ, μέ τή βοήθεια τῶν θεῶν, ἔχω περισσότερο θάρρος τώρα πα-
 ρά τότε καί πώς εἶμαι τολμηρότερος καί πίνω περισσότερο κρασί,
 20 ἀλλά δέ χτυπῶ κανένα. Γιατί σᾶς ὀλέπω σέ περίοδο γαλήνης. Ὅ-
 ταν ὅμως εἶναι κακοκαιρία καί φορτοῦνα στή θάλασσα, δέ ὀλέ-
 πετε πώς καί μόνο ἀπό μιᾶ μικρή κίνηση θυμώνει ὁ κυδερνήτης
 τοῦ πλοίου μέ κείνους πού εἶναι στήν πρύμνη κι ὁ βοηθός του μέ
 κείνους πού εἶναι στήν πλώρη; Γιατί σέ τέτοια περίσταση καί μι-
 κρά λάθη νά γίνον, εἶναι ἱκανά νά τοὺς καταστρέψουν ὅλους
 21 μαζί. Ἀλλά καί σεῖς ἀνεπιφύλαχτα κρίνате πώς τοὺς χτυποῦσα
 δίκαια. Γιατί ἦσασταν κοντά καί κρατοῦσατε ξίφη, ὄχι ψήφους,
 καί μπορούσατε νά τοὺς βοηθήσετε, ἂν θέλατε. Ὅμως, μά τό Δία,
 οὔτε αὐτοὺς βοηθοῦσατε, οὔτε καί μαζί μου χτυποῦσατε ἐκείνους
 22 πού ἀπειθαρχοῦσαν. Ἐτοι δώσατε τό δικαίωμα στοὺς κακοὺς νά
 ἔχουν ἄσχημη συμπεριφορά, ἀφήνοντας τοὺς ἀτιμώρητους. Γιατί
 νομίζω πώς ἂν κοιτάξετε μέ προσοχή, θά ὁρεῖτε πώς οἱ ἴδιοι πού

ἦταν τότε πάρα πολύ ἀπειθαρχοί, ἔχουν καί τώρα πολύ ἀσχημη
 συμπεριφορά. Ὁ Βοῖσκος λόγον χάρις, ὁ πυγμαῖος ἀπό τή Θεο- 23
 σαλία, τότε προσπαθοῦσε μέ κάθε τρόπο νά μὴ σηκώνει ἀσπίδα.
 γιατί, τάχα, ἦταν ἄρρωστος, ἐνῶ τώρα, ὅπως μαθαίνω, ἔχει γδύ-
 σει πολλοὺς Κοτυωρίτες. Ἄν ἔχετε λοιπόν μυαλό, σ' αὐτόν νά 24
 κάνετε τό ἀντιθετο ἀπὸ κείνο ποῦ κάνουν στά σκυλιά. Τά ἀγρία
 σκυλιά δηλαδή τὴν ἡμέρα τὰ δένουν, ἐνῶ τὴ νύχτα τ' ἀφήνουν
 ἐλεύθερα. Ἐσεῖς, ἂν εἴστε μυαλωμένοι, τὴ νύχτα θά τὸν δένετε
 καί τὴν ἡμέρα θά τὸν ἀφήνετε ἐλεύθερο. Ἀπορῶ ὁμως, πρόσθε-
 σε, ποῦ ἂν ἔγινε σέ μερικοὺς ἀπὸ οἷς μισητός, τό θυμάστε καί τό 25
 διηγίεστε, ἐνῶ ἂν προφύλαξα κανέναν ἀπὸ τό κροῦ ἢ ἂν ἐδιώξα
 ἐχθρό ἀπὸ κοντά του ἢ ἂν τοῦ προμήθευα κάτι, ὅταν ἦταν ἄρρω-
 στος ἢ ὅταν εἶχε ἀνάγκη, αὐτά δὲν τὰ θυμάται κανένας. Δέ θυ-
 μάστε ἀκόμα οὔτε ἂν παῖνεσα τὸν ἄντρα ποῦ ἔκαμε μιὰ καλὴ
 πράξη, οὔτε ἂν τίμησα, ὅσο μπόρεσα, ἓνα στρατιώτη ποῦ γάνηκε
 γενναίως στή μάχη. Καί ὁμως εἶναι ὥραϊο καί δίκαιο καί ἱερό καί 26
 εὐχάριστο νά θυμάται κανεῖς τὰ καλά, περισσότερο παρὰ τὰ κα-
 κά». Τότε σηκώθηκαν ὅλοι κι ἔφερναν στή μνήμη τοὺς τὰ ὅσα
 τοὺς εἶχε προσφέρει. Καί τό ἀποτέλεσμα ἦταν πὼς τὰ πράγματα
 τακτοποιήθηκαν.

23-26

*Τό παράδειγμα
 τοῦ Βοῖ-
 σκου. Συμπέ-
 ρασμα τοῦ Ξε-
 νοφῶντα.*

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΤΟ

ΚΕΦ.1

1-13

Οἱ Ἕλληνες
μέ γιορτές
καί χορούς
διασκεδάζουν
τούς ἀπε-
σταλμένους
Παφλαγόνες.

- 1 Ὑστερ' ἀπ' αὐτά, ὅσον καιρό ἔμεναν στά Κοτύωρα, ἄλλοι
ζοῦσαν ἀγοράζοντας τὰ τροφίμα κι ἄλλοι ἀρπάζοντάς τα ἀπό τὴν
Παφλαγονία. Κι οἱ Παφλαγόνες²²⁶ ὁμως λήστευαν μέ μεγάλη πι-
δεξοσύνη ἐκείνους πού σκόρπιζαν ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ, καί προ-
σπαθοῦσαν νά κακοποιοῦν ὅσους κατασκήνωναν τὴ νύχτα μακριά.
Αὐτό ἦταν αἰτία νά ὁρίσκονται σέ ἐχθρικότατες σχέσεις ἀναμετα-
2 ξῦ τους. Ὁ Κορυλάς, πού ἔτυχε τότε νά εἶναι διοικητὴς τῆς Παφλα-
γονίας, στέλνει στοὺς Ἕλληνες ἀπεσταλμένους μέ ἄλογα καί ὁμορ-
φες στολές, γιὰ νά τοὺς ποῦν πῶς ἦταν πρόθυμος νά συνεννοηθεῖ
3 μαζί τους, ὥστε νά μὴ θλάφτει ὁ ἓνας τὸν ἄλλο. Ἀλλὰ οἱ στρατη-
γοὶ ἀποκριθῆκαν πῶς γι' αὐτά θά πάρουν ἀποφασὴ μαζί μέ τὸ
στράτο, φιλοξένησαν ὁμως πρόθυμα τοὺς ἀπεσταλμένους. Γιὰ τὴ
φιλοξενία προσκάλεσαν κι ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες ὅσους νόμι-
4 ζαν πῶς ἄξιζαν μιὰ τέτοια τιμὴ. Τότε θυσιάσαν μερικά ἀπὸ τὰ
θόδια πού εἶχαν πάρει ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς καί ἄλλα ζῶα, καί σέρβι-
σαν ἄφθονα φαγητά, πού τὰ ἔτρωγαν ξαπλωμένοι πάνω σέ
δεντροφύλλα, κι ἔπιναν τὸ κρασί σέ ποτήρια καμωμένα ἀπὸ κέρα-
5 τα ζῶων, πού τὰ ἔθρισκαν σ' αὐτὸ τὸν τόπο. Ὅταν ἔκαμαν σπον-
δές καί τραγοῦδησαν τὸν παιάνα, σηκώθηκαν πρῶτοι κάποιοι
στρατιῶτες πού ἦταν ἀπὸ τὴ Θράκη καί χόρευαν ὀπλισμένοι, ἐνῶ
ἔπαιζε ἡ φλογέρα, καί πηδοῦσαν ψηλά κι ἐλαφρά, κάνοντας φι-
γοῦρες χορευτικές μέ τὰ μαχαίρια τους. Τέλος ὁ ἓνας χτυπάει τὸν
6 ἄλλο καί τὸν πληγώνει, ὅπως νόμισαν ὅλοι. Ὁ πληγωμένος ἔπεσε
στή γῆ μέ πιδέξιο τρόπο. Κι οἱ Παφλαγόνες ἔδωξαν δυνατές φω-
νές. Τότε ὁ νικητὴς ἔδωλε τὰ ὅπλα τοῦ ἄλλου καί τὰ πήρε καί
δῆλκε ἀπὸ τὸ μέρος πού χόρευαν, τραγουδώντας τὸ τραγοῦδι τοῦ

226. Ἐτοὶ ὀνομάζονται οἱ κάτοικοι τῆς Παφλαγονίας. Ἡ χώρα αὐτὴ ὁρι-
σκοταν στὸ βορινὸ τμῆμα τῆς Μ. Ἀσίας, ἀνάμεσα στὴ μεγάλη Φρυγία,
στὴν Καππαδοκία, στὴ Βιθυνία καί στὸν Εὐξεῖνο Πόντο.

Σιτάλκα²²⁷. Ἄλλοι Θράκες κουδάλισαν ἔξω τὸ νικημένο, πού τάχα ἦταν νεκρός, ἐνῶ στήν πραγματικότητα δέν εἶχε πάθει τίποτα. Ὑστερα σηκώθηκαν Αἰνιάνες καί Μάγνητες καί χόρευαν, ὅπλισμένοι κι αὐτοί, ἕνα χορό πού λέγεται καρπαία²²⁸. Ὁ τρόπος τοῦ χοροῦ ἦταν ἔτσι δά: ὁ ἕνας ἀφήνει τὰ ὅπλα καταγῆς σιμά του κι ἀρχίζει τάχα νά ὀδηγᾷ τὰ βόδια καί νά σπέρνει, συχνά ὁμως γυρίζει πρὸς τὰ πίσω τὸ κεφάλι σά νά φοβᾶται. Ξαφνικά παρουσιάζεται ὁ ἄλλος πού κάνει τὸ ληστή. Μόλις τὸν δεῖ ὁ πρῶτος ἀπὸ μακριά, ἀρπάζει τὰ ὅπλα καί τρέχει νά τὸν συναντήσῃ μπροστά στὰ βόδια πιάνει πόλεμο μαζί του. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔκαναν ρυθμικά, σύμφωνα μέ τὸ σκοπὸ πού ἔπαιζε ἡ φλογέρα. Στὸ τέλος ὁ ληστής δένει τὸ ξευγολάτη καί τὸν παίρνει καί φεύγει μαζί μέ τὰ βόδια. Καμιά φορά ὁμως γίνεται τὸ ἀντίθετο. Τότε ὁ ξευγολάτης δένει πρὸς τὰ πίσω τὰ χέρια τοῦ ληστή, τὸν ζεύει πλάι στὰ βόδια καί τὸν κεντᾷ μαζί μ' αὐτά. Κατόπιν ἄρχιζε τὸ χορὸ κάποιος πού ἦταν ἀπὸ τὴ Μυσία, κρατώντας μιά μικρὴ ἀσπίδα ἀπὸ κλωνάρια ἱτιάς στὸ κάθε του χέρι. Τοῦτος χορεύοντας, τὴ μιά ἔκανε πῶς πολεμοῦσε ἐνάντια σὲ δυὸ ἀντίπαλους, τὴν ἄλλη χρησιμοποιοῦσε τὶς ἀσπίδες ἀντιμετωπίζοντας τὸν ἕνα μονάχα, καί ἄλλοτε πάλι στριφογύριζε γρήγορα κι ἔκανε τοῦμτες πρὸς τὰ πίσω, κρατώντας τὶς ἀσπίδες. Ἔτσι παρουσιαζόταν ἕνα ωραῖο θέαμα. Στὸ τέλος χόρεψε τὸν περσικὸ χορὸ χτυπώντας τὶς ἀσπίδες, καί γονάτιζε καί ξανασηκωνόταν. Καί ὅλα αὐτὰ τὰ ἔκανε ρυθμικά, σύμφωνα μέ τὸ σκοπὸ τῆς φλογέρας²²⁹.

Πάνω στήν ὥρα, μῆτηκαν ξαφνικά στρατιῶτες ἀπὸ τὴ Μαντί- 11

227. Ὁ Σιτάλκας ἦταν βασιλιάς τῶν Θρακῶν συνήθιζαν νά τραγουδοῦν κάποιο τραγοῦδι γιὰ νά τὸν τιμήσιν.

228. Καρπαία λέγεται ἕνας χορὸς τῶν βόρειων Ἑλλήνων, πιθανότατα μακεδονίτικος.

229. Ἡ φλογέρα λεγόταν **αὐλός** στήν ἀρχαία γλῶσσα. Ἦταν, ὅπως καί σήμερα, ἕνα πνευστὸ μουσικὸ ὄργανο, πού κατασκευαζόταν ἀπὸ καλάμι ἢ ξύλο ἢ ἄλλη ὕλη.

νεια σηκώθηκαν και μερικοί άλλοι από τη Ἀρκαδία φορώντας ὅσο γίνεται πιό ὁμορφο ὄπλισμό, και περπατοῦσαν ρυθμικά με τὸ σκοπὸ τοῦ ἐνοπλοῦ χοροῦ ποὺ ἔπαιζε ἡ φλογέρα. Ὑστερα τραγούδησαν τὸν παιάνα καὶ χόρεψαν, ὅπως γίνεται ὅταν πηγαίνουν στοὺς ναοὺς τῶν θεῶν οἱ ἱερεῖς ποιμένες. Μὲ κατάπληξη εἶδαν οἱ Παφλαγόνες ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἐνοπλοὺς χοροῦς.

- 12 Τότε ὁ Μυρσός, βλέποντάς τους νὰ τὰ ἔχουν χαμένα, κατάφερε κάποιον ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία ποὺ εἶχε ἀγοράσει μιὰ χορεύτρια, νὰ τὴ φέρει μέσα, ἀφ' οὗ πρώτα τὴ στόλισε ὅσο μπορούσε πιό ὁμορφα καὶ τῆς ἔδωσε μιὰ ἐλαφρὰ ἀσπίδα. Ἐκείνη χόρεψε μὲ πολλὰ λιγίσματα τὴν πυρριχὴ²³⁰. Τότε χάλασε ὁ κόσμος ὑπὸ τὰ χειροκροτήματα, κι οἱ Παφλαγόνες ρώτησαν ἂν πολεμοῦσαν μαζί τους καὶ γυναῖκες. Οἱ στρατιῶτες ἀπάντησαν πὼς αὐτὲς ἦταν ποὺ ἔκαμαν τὸ βασίλειο νὰ τὸ δίνει στὰ πόδια καὶ νὰ φύγει ἀπὸ τὸ στρατόπεδο²³¹. Ἔτσι τελείωσε ἡ νύχτα τούτη.

14-17

Οἱ Ἕλληνες
φτάνουν στὴ
Σινώπη, ὅ-
που ἔρχεται
κι ὁ Χειρί-
σοφος.

- 14 Τὴν ἄλλη μέρα ὁδήγησαν τοὺς ἀπεσταλμένους στοὺς στρατεύματα. Οἱ στρατιῶτες σκέφτηκαν πὼς ἦταν καλὸ νὰ μὴ δῶναι τοὺς Παφλαγόνες οὔτε νὰ κακοπαθοῦν ἀπὸ κείνους. Ὑστερ' ἀπ' αὐτὸ οἱ ἀπεσταλμένοι ἔφυγαν. Κι οἱ Ἕλληνες, μὲ τὴν ἐντύπωση πὼς διαθέτουν ἀρκετὰ πλοῖα, μπῆκαν μέσα κι ἄρχισαν ν' ἀρμενίζουν μέρα καὶ νύχτα, ἔχοντας τὸν καιρὸ κατάτρυμα καὶ μὲ τὴν Παφλαγονία
- 15 πρὸς τ' ἀριστερά. Τὴν ἄλλη μέρα φτάνουν στὴ Σινώπη κι ἄραξαν στὴν Ἀρμήνη²³², ποὺ ἦταν ἐπίνειο αὐτῆς τῆς πόλης. Οἱ Σινωπεῖς

230. Ἡ πυρριχὴ ἦταν ἐνοπλὸς χορὸς, ποὺ συνοδεύοταν ἀπὸ μουσικὸ ὄργανο καὶ τραγούδι. Σ' αὐτὸν παρουσιαζόνταν ὅλες οἱ κινήσεις τῶν πολεμιστῶν τὴν ὥρα τῆς μάχης, ἀμυντικές καὶ ἐπιθετικές. Τὸν ἐπινόησε ὁ Κρητικὸς Πύρριχος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο πῆρε καὶ τὸ ὄνομα.

231. Αὐτὸ δέδοται τὸ λένε εἰρωνικά, ἂν θυμηθοῦμε μάλιστα τὴν τύχη ποὺ εἶχαν διὸ ἑταίρες, ὅταν οἱ Πέρσες τοῦ Ἀρταξέρξη μπῆκαν στοὺς στρατοπεδο τοῦ Κύρου (αὐτὰ ἀναφέρονται στὸ Βιβλ. Πρῶτο, κεφ. 10, παράγρ. 2-3).

232. Τὸ ἐπίνειο αὐτὸ ἀπέχει ἀπὸ τὴ Σινώπη 50 στάδια. Ἡ σημερινή του ὀνομασία εἶναι Ἀκ – Λιμάν.

δέδαια κατοικοῦν στήν Παφλαγονία, εἶναι ὅμως ἄποικοι τῶν Μηλιοίων. Αὐτοί τότε στέλνουν στούς Ἑλλήνες γιά δῶρα τρεῖς χιλιάδες μέδιμνους²³³ κριθαρένιο ἀλεύρι καί χίλιες πεντακόσιες στάμνες γεμάτες κρασί. Ἐδῶ ἦρθε κι ὁ Χειρίσοφος ἔχοντας μιά τριη- 16 ρη. Οἱ στρατιῶτες περίμεναν πώς θά τοὺς φέρεي κάτι γυρίζοντας πίσω. Μά δέν ἔφερε τίποτα, παρὰ μονάχα τοὺς ἀνακοίνωσε πώς γιά τίς πράξεις τους τοὺς ἐπαινεῖ ὁ ναύαρχος Ἀναξιίδιος, καθώς καί οἱ ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι, καί τοὺς ὑπόσχεται πώς θά τοὺς δώσει μισθό, ἂν ἔρθουν ἔξω ἀπό τόν Πόντο.

Ἐκεῖ στήν Ἀρμῆνη ἔμειναν οἱ στρατιῶτες πέντε μέρες. Ὅσο 17 ὅμως αἰσθάνονταν ὅτι πλησιάζουν στήν Ἑλλάδα, τόσο περισσότερο τώρα παρὰ πρωτύτερα τοὺς ἐμπαινε στό μυαλό πώς πρέπει νά γυρίσουν στήν πατρίδα ἔχοντας κάτι μαζί τους.

Νόμισαν λοιπόν ὅτι, ἂν ἐκλέξουν ἕναν ἀρχηγό, αὐτός θά μπο- 18 ρέσει καλύπτεται, παρὰ ἂν εἶναι πολλοί, νά διοικεῖ τό στρατό μέρα καί νύχτα. Ἀκόμα ὁ ἕνας, ἂν χρειαστεῖ νά μείνει ἀπαρτήρητος σέ κάποια ἐνέργεια, εὐκολότερα μπορεῖ νά κρυφτεῖ, κι ἂν εἶναι ἀνάγκη νά προλάβει κάτι, λιγότερο θά καθυστερήσει. Γιατί δέ θά χρειάζόταν νά κουδεντιάσουν πολλοί ἀναμεταξύ τους, παρὰ μονάχα νά τελειώσει ἐκεῖνο πού ἀποφάσισε ὁ ἕνας. Αντίθετα, τόν προηγούμενο καιρό οἱ στρατηγοί τά ἔκαναν ὅλα σύμφωνα μέ τή γνώμη τῆς πλειοψηφίας. Ἐνῶ ἔκαναν αὐτές τίς σκέψεις, στραφῆ- 19 καν πρός τόν Ξενοφῶντα. Πῆγαν οἱ λοχαγοί καί τόν συνάντησαν καί τοῦ εἶπαν τή γνώμη τῶν στρατιωτῶν καί, ἐκφράζοντάς του καθέννας τήν ἐκτίμησή του, προσπαθοῦσε νά τόν πείσει νά γίνει αὐτός ἀρχηγός. Ὁ Ξενοφώντας ἀπό τή μιά μεριά τό ἠθέλε, γιατί 20 σκεφτόταν πώς ἔτσι καί ἡ ὑπόληψή του ἀνάμεσα στούς φίλους θά μεγαλώσει περισσότερο καί ἡ φήμη του θά φτάσει στήν πατρίδα μεγαλύτερη, κι ἀκόμα πώς μπορούσε ἐξαιτίας του ν' ἀποκτήσουν οἱ στρατιῶτες κάτι καλό. Αὐτές οἱ σκέψεις τόν ξεσήκωσαν, ὥστε 21 νά θέλει νά γίνει ἀρχηγός μέ ἀπόλυτη ἐξουσία. Ἀπό τήν ἄλλη

18-21

Οἱ Ἑλλήνες
θέλουν ἀρχη-
γό μέ ἀπόλυ-
τη ἐξουσία
τόν Ξενοφώ-
ντα.

233. Ὁ μέδιμνος ἦταν σκεῦος πού χρησίμευε γιά τό μέτρον τῶν στερεῶν, προπάντων τοῦ σιταριοῦ, καί χωροῦσε περίπου 48 κιλά.

ὅμως, κάθε φορά που σκεφτόταν ὅτι τὰ μελλούμενα δέν μπορεῖ νά τὰ γνωρίζει κανένας ἄνθρωπος, καί πώς γι' αὐτό ὑπῆρχε φόβος, μήπως χάσει καί τή δόξα πού εἶχε κερδίσει πρωτύτερα, δέν ἤξερε τί νά κάνει.

22-23

Τί ἔδειξαν
τά σημάδια
κι οἱ θυσίες.

- 22 Τή στιγμή πού ὁρισκόταν σέ ἀμηχανία γιά τό τί νά ἀποφασίσει, τοῦ φάνηκε προτιμότερο νά ζητήσει τή συμβουλή τῶν θεῶν. Πρόσταξε τότε νά τοῦ φέρουν δυό ζῶα κι ἔκανε θυσία στό Δία τό βασιλιά, γιατί σ' αὐτόν τοῦ εἶχε ὀρίσει τό Μαντεῖο τῶν Δελφῶν νά θυσιάζει²³⁴. Εἶχε μάλιστα τή γνώμη πώς αὐτός ὁ θεός τοῦ εἶχε στείλει τό ὄνειρο πού εἶδε, ὅταν ἄρχιζε μέ τοὺς ἄλλους στρατηγούς
- 23 νά φροντίζει γιά τό στρατό²³⁵. Κι ὅταν ξεκινοῦσε ἀπό τήν Ἐφεσο γιά νά παρουσιαστεῖ στόν Κύρο, θυμόταν πώς ἔκραζε ἓνας ἀετός πρὸς τὰ δεξιά του, καθισμένος ὅμως. Ὁ μάντης πού τόν συνόδευε τοῦ εἶπε πώς αὐτό τό σημάδι ἦταν σημαντικό, ὅχι συνηθισμένο, καί πώς προφήτευε δόξα, μά καί κόπους μεγάλους. Γιατί τὰ ὄρνια κάνουν ἐπιθέσεις ἐνάντια στόν ἀετό πού ὁρίζεται καθισμένος.
- 24 Πρόσθεσε ὅμως ὅτι δέν ἐσήμαινε πλούτη, ἀφοῦ ὁ ἀετός πετώντας προπάντων παίρνει τήν τροφή του. Ὅταν λοιπόν ἔκανε τή θυσία, ὁ θεός τοῦ προφήτεψε καθαρά πώς δέν εἶχε ἀνάγκη ἀπό ἄλλη ἐξουσία καί πώς δέν ἔπρεπε νά τή δεχτεῖ, ἂν τόν ἐκλέξουν ἀρχηγό. Αὐτά τότε ἔτσι ἔγιναν.

25-31

Ποῦ στηρίζει
τὴν ἀρνησὶν
ὁ Ξενοφώντας.

- 25 Κατόπι συγκεντρώθηκε ὁ στρατός, καί ἔλεγαν ὅλοι νά ἐκλέξουν ἓναν ἀρχηγό. Μόλις πῆραν αὐτή τήν ἀπόφαση, πρότειναν τόν Ξενοφώντα. Καί ἐπειδὴ φαινόταν καθαρά πώς θά τόν ἐκλέξουν, ἂν κανένας φέρει τό ζήτημα σέ ψηφοφορία, ὁ Ξενοφώντας σηκώ-
- 26 ῖθηκε καί μίλησε ἔτσι: «Σάν ἄνθρωπος πού εἶμαι, στρατιῶτες, μέ συγκινεῖ ἡ ἐκτίμησή σας. Σᾶς χρωστῶ εὐγνωμοσύνη γι' αὐτό, καί εὐχομαι νά δώσουν οἱ θεοί νά μπορέσω νά σᾶς κάμω κάτι καλό. Τό

234. Βλ. Βιβλ. Τρίτο, κεφ. 1 παράγρ. 6.

235. Βλ. Βιβλ. Τρίτο, κεφ. 1 παράγρ. 11 – 12.

νά ἐκλέξετε ὅμως ἐμένα ἀρχηγό σας, ἐνῷ θρίσκειται ἐδῶ ἄντρας Σπαρτιάτης, μοῦ φαίνεται πὼς δέν εἶναι ὠφέλιμο γιά σᾶς, καί δυσκολότερα θά πετύχετε ἀπό τοὺς Σπαρτιάτες κάτι πού θά χρειάζεστε. Νομίζω ἀκόμα πὼς αὐτό γιά μένα εἶναι ἐπικίνδυνο. Γιατί ὀλέπω πὼς καί ἐνάντια στήν πατρίδα μου δέν ἔπαψαν νά 27 πολεμοῦν, παρὰ ὅταν τήν ἀνάγκασαν νά παραδεχτῇ πέρα γιά πέ-
ρα πὼς οἱ Λακεδαιμόνιοι τήν ἐξουσιάζουν. Ὅταν τό παραδέχτη- 28
καν αὐτό, μονομιάζ σταμάτησαν τόν πόλεμο, καί δέν πολιορκη-
σαν πιά ἀπό κεί κι ὕστερα τήν πόλη. Ἄν λοιπόν ἐγώ, παρόλο
πού τά ὀλέπω αὐτά, φαινόμουν πὼς, ὅπου μπορῶ, ἐκεῖ προσπα-
θῶ νά ἀδυνατίσω τήν ἐξουσία τους, σκέφτομαι μήπως πολὺ γρη-
γορά μέ κάμουν νά δάλω γνώση. Ὅσο γιά τή σκέψη πού κάνετε, 29
πὼς δηλαδή θά γίνονται λιγότερες ἐξεγέρσεις, ὅταν ὑπάρχει ἓνας
ἀρχηγός παρὰ ὅταν ὑπάρχουν πολλοί, νά ξέρετε καλά πὼς ἂν
ἐκλέξετε ἄλλον δέ θά μέ θρεῖτε ἐμένα νά ἀπειθαρχῶ. Γιατί ἔχω τή
γνώμη πὼς ἐκεῖνος πού ἀντιστέκεται στόν ἀρχηγό του στήν περὶ-
οδο τοῦ πολέμου, αὐτός ἀντιστέκεται στήν ἴδια τή σωτηρία του.
Ἄν ὅμως ἐκλέξετε ἐμένα δέ θά παραξενεψῶ ἂν θρεῖτε μερικοὺς
δυσαρρεστημένους καί μαζί σας καί μαζί μου». Ὅταν τά εἶπε αὐ- 30
τά, σηκώθηκαν πολὺ περισσότεροί κι ἔλεγον πὼς αὐτός πρέπει
νά γίνεῖ ἀρχηγός. Ὁ Ἀγασίας μάλιστα ὁ Στυμφάλιος εἶπε πὼς θά
ἦταν ἀστείο, ἂν τά πράγματα ἦταν ὅπως τά ἔθεσε ὁ Ξενοφώντας.
«Θά θυμώσουν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἂν ἐκεῖνοι πού θρίσκονται σ'
ἓνα συμπόσιο δέν ἐκλέξουν Σπαρτιάτη νά τό διευθύνει: Ἄν αὐτό
εἶναι ἔτοι, εἶπε, τότε φυσικά οὔτε λοχαγοί δέν μπορούμε νά εἴμα-
στε ἐμεῖς, ἐπειδὴ καταγόμεστε ἀπὸ τὴν Ἀρκαδίᾳ». Τότε οἱ στρα-
τιῶτες θορυβώντας ἐπιδοκίμασαν, γιατί ὁ Ἀγασίας εἶχε μιλῆσει
σωστά. Ὁ Ξενοφώντας ὅμως, ἐπειδὴ ἔδλεπε πὼς ἦταν ἀνάγκη νά 31
ἀντισταθεῖ περισσότερο, σηκώθηκε κι εἶπε: «Γιὰ νά δεδαιωθεῖτε,
στρατιῶτες, σᾶς ὀρκίζομαι σέ ὅλους τοὺς θεοὺς καί τίς θεές πὼς
ἐγώ μολὶς κατάλαθα τὴ γνώμη σας, ἔκανα θυσιᾶς γιά νά μάθω ἂν
ἦταν ὠφέλιμο καί σέ σᾶς νά μοῦ ἀναθέσετε αὐτό τό ἀξίωμα, καί
σέ μένα νά τό ἀναλάβω. Καί οἱ θεοὶ μοῦ ἔδωσαν μέ τίς θυσιᾶς
τόσο φανερά σημάδια, ὥστε κι ἓνας ἄνθρωπος πού δέν ἔχει ἰδέα
ἀπὸ μαντικῆ, θά μπορούσε νά καταλάβει πὼς ἐγὼ πρέπει νά στα-
θῶ μακριά ἀπὸ τὴ διοίκηση τοῦ στρατοῦ».

32-33

Ἐκλογή τοῦ
Χειρίσοφου.

- 32 Ἔτσι ἐκλέγουν τὸ Χειρίσοφο, πού ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐκλογή του σηκώθηκε κι εἶπε: «Πρέπει νὰ ξέρετε, στρατιῶτες, πὼς οὔτε ἐγὼ θὰ ἀπειθαρχοῦσα, ἂν ἐκλέγατε ἄλλον. Προσφέρατε πάντως ὑπηρεσία στὸν Ξενοφῶντα μὲ τὸ νὰ μὴν τὸν ἐκλέξετε, γιατί καὶ τώρα ἀκόμα τὸν συκοφαντοῦσε μὲ ὅλα τὰ μέσα ὁ Δέξιππος στὸν Ἀναξίβιο, παρόλο πὺ προσπαθοῦσα νὰ τὸν κάνω νὰ σωπάσει. Τοῦ ἔλεγε δηλαδὴ πὼς πιστεύει ὅτι ὁ Ξενοφώντας θὰ προτιμοῦσε νὰ διοικεῖ τὸ στρατό τοῦ Κλέαρχου μαζί μὲ τὸν Τιμασίωνα πὺ κατὰγεται ἀπὸ τὴ Δάρδανο, παρὰ μὲ μένα πὺ εἶμαι ἀπὸ τὴ Λακωνία. Ἀφοῦ ὁμως ἐκλέξατε ἐμένα, πρόσθεσε, θὰ προσπαθῶ μὲ κάθε τρόπο νὰ σὰς ὠφελῶ. Τώρα νὰ κάνετε ὅλες τίς ἐτοιμασίες πὺ χρειάζονται γιὰ νὰ ταξιδέψουμε αὔριο, ἂν μὰς κάνει καλὸν καιρό. Θὰ τραθῆξουμε γιὰ τὴν Ἡράκλεια, ὅπου πρέπει νὰ προσπαθήσουμε ὅλοι ν' ἀράξουμε. Ὅσο γιὰ τὰ ἄλλα, θὰ τὰ σκεφτοῦμε ὅταν πᾶμε ἐκεῖ».

ΚΕΦ.2

1-8

Οἱ Ἕλληνες
ζητοῦν ἀπὸ
τοὺς Ἡρα-
κλειῶτες
χρήματα.

- 1 Ἀπὸ κεῖ τὴν ἄλλη μέρα μῆκαν στὰ πλοῖα καὶ ξεκίνησαν μὲ καλὸν καιρό, ταξιδεύοντας δυὸ μέρες κοντὰ στὴ στεριά. Καὶ καθὼς ἀρμενίζαν γιὰ τὸ γιὰ τὸ, [παρατηροῦσαν τὴν παραλία τοῦ Ἰάσονα, ὅπου λένε πὼς ἄραξε ἡ Ἀργώ, καὶ τὰ μέρη ὅπου χύνονται τὰ νερά τῶν ποταμῶν, πρῶτα τοῦ Θερμῶδοντα, ὕστερα τοῦ Ἰοῦ, κατόπι τοῦ Ἄλῃ καὶ τελευταῖα τοῦ Παρθενίου. Ὅταν τὸν προσπέρασαν κι αὐτόν²³⁶] ἔφτασαν στὴν Ἡράκλεια, μιά πόλη ἐλληνική, ἀποικία τῶν Μεγαρέων, πὺ δρίσκεται στὴ χώρα τῶν Μαριανδυνῶν. Ἀραξαν στὴν Ἀχερουσιάδα Χερσόνησο, ἀπ' ὅπου λένε πὼς ὁ Ἡρακλῆς κατέθηκε στὸν Ἄδη γιὰ νὰ βρεῖ τὸ σκύλο Κέρβερο· ἐκεῖ καὶ σημεῖρα ἀκόμα δείχνουν τὰ σημάδια, πὺ φανερώνουν πὼς τὸ κατέδασμα ἐγινε σὲ βάθος μεγαλύτερο

236. Μερικοὶ ἀθετοῦν τὸ τμήμα πὺ εἶναι μέσα στὶς ἀγκύλες, νομίζοντας πὼς ταυριάζει στὸ Βιβλίον Πέμπτο, κεφ. 6, παρὰ γρ. 9, ἀφοῦ ἐκεῖ μιλάει γιὰ τὰ μέρη αὐτὰ καὶ τὰ βλέπει κανεὶς πλέοντας ἀπὸ τὰ Κοτύωρα στὴ Σινώπη κι ὄχι ἀπὸ τὴ Σινώπη στὴν Ἡράκλεια.

από δυό στάδια. Σ' αὐτό τό μέρος οἱ Ἡρακλειῶτες στέλνουν 3
 στούς Ἕλληνες γιά δῶρα τρεῖς χιλιάδες μέδιμνους κριθαρένιο
 ἀλεύρι, δυό χιλιάδες στάμνες γεμάτες κρασί, εἴκοσι βόδια καί ἑ-
 κατό πρόβατα. Ἐδῶ, ἀνάμεσα στόν κάμπο, τρέχει ἕνας ποταμός
 πού λέγεται Λύκος, κι ἔχει πλάτος δυό πλέθρα. Τότε συγκεντρώ- 4
 θηκαν οἱ στρατιῶτες καί σκέφτονταν ἄν ἔπρεπε, φεύγοντας ἀπό
 τόν Πόντο, νά κάμουν τήν ὑπόλοιπη πορεία τους ἀπό τή στεριά ἢ
 ἀπό τή θάλασσα. Μά τήν ὥρα πού συζητοῦσαν, σηκώθηκε ὁ Λύ-
 κωνας ὁ Ἀχαιοῦς καί εἶπε: «Ἀπορῶ, στρατιῶτες, μέ τοὺς στρα-
 τηγούς μας, πού δέ φροντίζουν νά μᾶς προμηθεύουν μισθό γιά ν'
 ἀγοράζουμε τροφίμα. Γιατί αὐτά πού μᾶς δώρισαν οἱ Ἡρακλειῶ-
 τες, δέ θά φτάσουν νά συντηρηθεῖ ὁ στρατός οὔτε γιά τρεῖς μέρες.
 Καί δέ βλέπω τόπο, ἀπ' ὅπου θά μπορούσαμε νά προμηθευτοῦμε 5
 τροφίμα ὅσο θά ταξιδεύουμε. Ἐγώ λοιπόν τή γνώμη πώς πρέπει
 νά ζητήσουμε ἀπό τοὺς Ἡρακλειῶτες τό λιγότερο τρεῖς χιλιάδες
 κυζικηνοὺς - ἄλλος εἶπε ὄχι λιγότερους ἀπό δέκα χιλιάδες - καί
 νά ἐκλέξουμε ἀντιπρόσωπους τοῦτη τῇ στιγμή πού συνεδριάζουμε,
 γιά νά τοὺς στείλουμε στήν πόλη καί νά πληροφορηθοῦμε τήν ἀ-
 πάντηση πού θά μᾶς δώσουν, ὥστε νά πάρουμε ἀνάλογες ἀπο-
 φάσεις». Ὑστερ' ἀπ' αὐτά πρότειναν γιά ἀντιπρόσωπους πρῶτα 6
 τό Χειρίσοφο, ἐπειδὴ τόν εἶχαν ἐκλέξει ἀρχηγό. Μερικοὶ πρότει-
 ναν καί τόν Ξενοφῶντα, ἄλλοι ὁμῶς ἀπόκρουσαν ἐπίμονα τήν
 πρόταση. Γιατί κι οἱ δυό τους εἶχαν τήν ἴδια γνώμη, δηλαδή νά
 μὴν πιέζουν ἐλληνικὲς καί φιλικὲς πόλεις νά τοὺς προσφέρουν κά- 7
 τι δίχως τῇ θέλησῇ τους. Ἐτσι, ἀφοῦ αὐτοὶ δέ φαίνονταν πρό-
 θυμοι νά πάνε, στέλνουν τό Λύκωνα τόν Ἀχαιοῦ, τόν Καλλιμάχο
 τόν Παφρόasio καί τόν Ἀγασία τόν Στυμφάλιο. Τοῦτοι πῆγαν
 στήν Ἡράκλεια καί ἀνακοίνωσαν τίς ἀποφάσεις τοῦ στρατοῦ.
 Λένε μάλιστα γιά τό Λύκωνα πὼς τοὺς ἀπειλῆσε κιόλας, ἂν δέν
 ἔκαναν αὐτά πού τοὺς ζητοῦσαν. Ὅταν οἱ Ἡρακλειῶτες τ' ἄκου- 8
 σαν, ἀπάντησαν πὼς θά σκεφτοῦν. Ἀμέσως ὁμῶς μάζεψαν ἀπό
 τοὺς ἀγροὺς τὰ πράγματά τους, χάλασαν τήν ἀγορά κι ἐθαλν τὰ
 ψώνια μέσα στήν πόλη, ἐκλείσαν τίς πόρτες καί φάνηκαν ἐπάνω
 στὰ τεῖχη ὀπλισμένοι στρατιῶτες.

Τότε ἐκεῖνοι πού δημιούργησαν αὐτὴ τὴν ἀνωμαλία, κατηγο- 9 Ὁ στρατός

9-16

χωρίζεται σέ
τοία μέρη,

- ροῦσαν τοὺς στρατηγούς²³⁷ πὼς τοὺς χάλασαν τὰ σχέδια. Γι' αὐτό συγκεντρώθηκαν οἱ Ἀρκάδες καὶ οἱ Ἀχαιοί, ἔχοντας ἐπικεφαλῆς προπάντων τὸν Καλλίμαχο τὸν Παρράσιο καὶ τὸ Λύκωνα
- 10 τὸν Ἀχαιο· κι ἔλεγαν ἀναμεταξύ τους πὼς ἦταν ντροπὴ νὰ κυβερνᾷ τοὺς Πελοποννήσιους καὶ τοὺς Σπαρτιάτες ἕνας Ἀθηναῖος, ποὺ δὲν εἶχε φέρεи οὐτ' ἓνα στρατιωτὴ μαζί του, καὶ νὰ κοπιᾶζουν αὐτοί, ἐνῶ ἄλλοι νὰ παίρνουν τὰ κέρδη, ἀφοῦ μάλιστα μόνοι τους εἶχαν ἐξασφαλίσει τὴ σωτηρία τοῦ στρατοῦ. Γιατί, ἔλεγαν, ἐκείνοι ποὺ τὴν πέτυχαν ἦταν Ἀρκάδες καὶ Ἀχαιοί, ἐνῶ τὸ ἄλλο στράτευμα δὲν προσέφερε τίποτα - καὶ πραγματικά περισσότεροι ἀπὸ τοὺς μισοὺς στρατιῶτες ἦταν Ἀρκάδες καὶ Ἀ-
- 11 χαιοί. Ἄν εἶχαν λοιπὸν μυαλό, ἔπρεπε νὰ ἐνωθοῦν καὶ νὰ ἐκλέξουν στρατηγούς ἀπόλυτα δικούς τους, ὁπότε θὰ προσπαθοῦσαν, προχωρώντας, νὰ πετύχουν καὶ τίποτε λάφυρα. Αὐτὰ ἀποφάσι-
- 12 σαν. Γι' αὐτὸ ἄφησαν τὸ Χειρίσοφο ὅσοι Ἀρκάδες ἢ Ἀχαιοί ὀρίσκονταν κοντά του, καθὼς καὶ τὸν Ξενοφῶντα, ἐνώθηκαν, καὶ διαλέγουν ἀπὸ μέσα ἀπὸ τοὺς ἴδιους δέκα στρατηγούς. Τοῦτοι πῆραν τὴν ἀπόφαση νὰ κάνουν ἐκεῖνα ποὺ θὰ ἀποφασίζει ἡ πλειοψηφία. Ἔτσι καταργήθηκε ἡ γενικὴ ἀρχηγία τοῦ Χειρίσοφου,
- 13 ἔξι ἢ ἑφτά μέρη, ἀπὸ τότε ποὺ τὸν εἶχαν ἐκλέξει. Ὁ Ξενοφώντας ὁμῶς ἠθέλε νὰ προχωρήσει μαζί τους, γιατί εἶχε τὴ γνώμη πὼς μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὑπῆρχε μεγαλύτερη σιγουριά, παρὰ ἂν πῆγαινε καθέννας χωριστά. Ἀλλὰ ὁ Νέωνας προσπαθοῦσε νὰ τὸν καταφέρει νὰ φύγει μόνος, γιατί ἔμαθε ἀπὸ τὸ Χειρίσοφο πὼς ὁ Κλέανδρος, ποὺ ἦταν διοικητὴς στὸ Βυζάντιο, εἶπε πὼς θὰ ἐρθεи στὸ
- 14 λιμάνι τῆς Κάλτης²³⁸ μὲ τριήρεις. Καὶ τοῦ ἔδωσε τέτοια συμβουλή, γιὰ νὰ ταξιδύσουν αὐτοί²³⁹ κι οἱ στρατιῶτες τους μὲ τὰ κα-

237. Ἐννοοῦν τὸ Χειρίσοφο καὶ τὸν Ξενοφῶντα ποὺ, μὴ θέλοντας νὰ πᾶνε ὡς ἀντιπρόσωποι στὴν Ἡράκλεια, ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ ναυαγήσουν τὰ σχέδια τῶν στρατιωτῶν γιὰ τὴ χρηματοδότησή τους.

238. Τὸ λιμάνι τῆς Κάλτης ὀρισκόταν ἀνάμεσα στὴν Ἡράκλεια καὶ στὸ Βυζάντιο. Σήμερα ἡ τοποθεσία λέγεται Κερπέ.

239. Ἐννοεῖ τὸ Νέωνα καὶ τὸ Χειρίσοφο.

ράδια, καὶ ὄχι ἄλλος κανένας. Καὶ ὁ Χειρίσοφος, ἀπὸ τῆς μιᾶς ἐπειδὴ ἦταν στενοχωρημένος μετὰ ὅσα ἐγιναν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην ἐπειδὴ ὕστερ' ἀπ' αὐτὰ μισοῦσε τοὺς στρατιῶτες, δίνει τὴν ἄδεια στὸ Νέωνα νὰ κάνει ὅ,τι θέλει. Τότε ὁ Ξενοφώντας σκέφτηκε γιὰ λίγο 15 νὰ ξεφορτωθῇ τοὺς στρατιῶτες καὶ νὰ φύγει μόνος. Μὰ καθὼς ἐθυσίαζε στὸν ὁδηγὸ Ἡρακλῆ καὶ τὸν ρωτοῦσε ἂν ἦταν ὠφελιμότερο καὶ προτιμότερο νὰ συνεχίσει τὴν πορεία μετὰ τοὺς στρατιῶτες ποὺ τοῦ ἀτόμειναν ἢ νὰ τοὺς ἀφήσει, ὁ θεὸς μετὰ τὴς θυσιῶν τοῦ ἔδωσε σημάδι νὰ πάει μαζί τους. Ἔτσι χωρίζεται ὁ στρατὸς σὲ 16 τρία μέρη: Ἀπὸ τῆς μιᾶς οἱ Ἀρκάδες καὶ οἱ Ἀχαιοὶ ποὺ ἦταν περισσότερο ἀπὸ τέσσερις χιλιάδες, ὅλοι τοὺς ὀπλίτες, ἀπὸ τὴν ἄλλην μετὰ τὸ Χειρίσοφο ὡς χίλιοι τετρακόσιοι ὀπλίτες καὶ ἑφτακόσιοι πελταστές, ποὺ ἦταν οἱ Θράκες τοῦ Κλέαρχου, καὶ τέλος ἴσαμε χίλιοι ἑφτακόσιοι ὀπλίτες μετὰ τὸν Ξενοφῶντα καὶ κάπου τετρακόσιοι πελταστές. Ὅσο γιὰ ἵππικόν, μονάχα ὁ Ξενοφώντας εἶχε γύρω στοὺς σαράντα ἵππεις.

17-19

Ἀναχώρηση.

Πρῶτοι φεύγουν οἱ Ἀρκάδες παίρνοντας πλοῖα ἀπὸ τοὺς Ἡ- 17 ρακλείωτες, γιὰ νὰ ἐπιτεθοῦν ξαφνικά ἐναντία στοὺς Βιθυνοὺς καὶ ν' ἀρπάξουν ὅσα λάφυρα μποροῦσαν. Καὶ ἀποδιδάζονται στὸ λιμάνι τῆς Καλπῆς, πάνω κάτω στὸ κέντρο τῆς Θράκης²⁴⁰. Ὁ Χει- 18 ρίσοφος πάλι ἄρχισε μονομιᾶς νὰ βαδίζει ἀπὸ τὴν πόλιν τῶν Ἡρακλείων καὶ προχωροῦσε μέσα στὴ χώρα. Καὶ μόλις μῆκε στὴ Θράκην, ἄρχισε νὰ βαδίζει κοντὰ στὴ θάλασσα, γιατί ἦταν ἄρρωστος. Ὅσο γιὰ τὸν Ξενοφῶντα, αὐτὸς πῆρε πλοῖα καὶ ἔκανε 19 ἀπόδραση στὸ μέρος ποὺ χωρίζεται ἡ Θράκη ἀπὸ τὴν χώρα τῆς Ἡρακλείας, καὶ προχώρησε στὸ ἐσωτερικόν.

(Παραπάνω διηγηθήκαμε μετὰ ποιὸν τρόπο καταργήθηκε ἡ γε- 1 νικὴ ἀρχηγία τοῦ Χειρίσοφου καὶ πῶς διασπάστηκε τὸ στράτευμα τῶν Ἑλλήνων. Τὸ καθένα ἀπὸ τὰ τρία σώματα ἔκαμαν τοῦτα 2

ΚΕΦ. 3

1-9

Ἐπίθεση τῶν

240. Πρόκειται γιὰ τὴν Θράκην ποὺ ὁριοκρίναν στὴν Μ. Ἀσίαν, δηλαδὴ στὴν Βιθυνίαν.

Θρακῶν καὶ
ταλαιπωρία
τῶν Ἀρκάδων.

- δῶ: Οἱ Ἀρκάδες, μόλις ἀποδιδάστηκαν στοῦ λιμάνι τῆς Κάλπης, προχωροῦν πρὸς τὰ πρῶτα χωριά, πού ἦταν μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα τριάντα πάνω κάτω στάδια. Κι ὅταν ξημέρωσε, ὁδηγοῦσε κάθε στρατηγὸς τὸ λόχο του σ' ἓνα χωριό. Ἄν τύχαινε ὁμῶς νὰ τοὺς φανεῖ κάποιον πῶς ἦταν μεγαλύτερο ἀπὸ τ' ἄλλα, σ' αὐτὸ
- 3 ὁδηγοῦσαν οἱ στρατηγοὶ δυὸ δυὸ τοὺς λόχους. Ὅρισαν ἐπίσης κι ἓνα λόφο, ὅπου ἔπρεπε ὅλοι νὰ μαζεῦνται. Καί ἐπειδὴ ἔκαναν τὴν ἐπίθεση ξαφνικά, καὶ πολλοὺς αἰχμάλωτους ἔπιασαν καὶ
- 4 πολλὰ πρὸδρατα ἄρπαξαν. Μά οἱ Θράκες πού γλίτωσαν, ἄρχισαν νὰ συγκεντρώνονται καὶ ξεφυγαν πολλοὶ μέσα ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ὀπλιτῶν, γιατί οἱ ἴδιοι ἦταν πελταστές. Ὅταν πιά εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἄρκετοί, πρῶτα πρῶτα κάνουν ἐπίθεση ἐνάντια στοῦ λόχου τοῦ Σμίκρητα, ἐνός στρατηγοῦ ἀπὸ τοὺς Ἀρκάδες, ἐνῶ πηγαινε στοῦ συμφωνημένο μέρος κουβαλώντας μαζί του πολλὰ λά-
- 5 φυρα. Γιά κάμποση ὥρα οἱ Ἕλληνες βαδίζοντας πολεμοῦσαν κιόλας. Μά ὅταν διαβάναν μιὰ χαράδρα, τοὺς παίρνουν κυνήγι οἱ Θράκες, σκοτώνουν μάλιστα τὸν ἴδιο τὸ Σμίκρητα κι ὅλους ὅσοι πηγαιναν μαζί του. Ἀπὸ ἓναν ἄλλο λόχον πού τὸν διοικοῦσε ὁ Ἡγήσανδρος, ἓνας ἀπὸ τοὺς δέκα στρατηγοὺς, ἄφησαν μονάχα ὀχτῶ ἄντρες. Γλίτωσε μαζί μέ αὐτοὺς κι ὁ ἴδιος ὁ Ἡγήσανδρος.
- 6 Τότε συνενώθηκαν καὶ οἱ ἄλλοι λόχοι, μερικοὶ μέ μεγάλο κόπο, οἱ ὑπόλοιποι χωρὶς νὰ δοκιμάσουν δυσκολία. Οἱ Θράκες ὁμῶς, ὕστερ' ἀπὸ κείνη τὴν ἐπιτυχία, ἄρχισαν νὰ φωνάζουν δυνατὰ ὁ ἓνας στὸν ἄλλον καὶ νὰ συγκεντρώνονται τὴ νύχτα μέ μεγάλη δραστηριότητα. Καί μόλις ξημέρωσε, παρατασσόταν ἱππικὸ πολὺ καὶ πελταστικὸ γύρω στοῦ λόφου, ὅπου ἦταν στρατοπεδευμένοι οἱ Ἕλληνες, μαζεῦνταν ἀδιάκοπα κι ἄλλοι καὶ χτυποῦσαν ἀνεμπόδι-
- 7 στα τοὺς ὀπλίτες. Γιατί οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν οὔτε τοξότη οὔτε ἀκοντιστὴ οὔτε ἱππέα, ἐνῶ οἱ Θράκες περνοῦσαν δίπλα τους ἐφιπποὶ καὶ τοὺς χτυποῦσαν μέ τὰ ἀκόντια. Κι ἂν καμιά φορὰ οἱ Ἕλληνες ὁμοῦσαν καταπάνω τους, ἐκεῖνοι εὐκόλα ξεφυγαν, ἐνῶ ἄλλοι δικοὶ τους ἔκαναν ἐπίθεση ἀπὸ ἄλλα σημεῖα. Ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες τότε πληγώνονταν πολλοί, ἀπὸ τοὺς ἀντίπαλους ἀντίθετα κανένα. Ἔτσι δὲν μπορούσαν νὰ κουνήσουν ἀπ' αὐτὸ τὸ μέρος καὶ στοῦ τέλος μάλιστα οἱ Θράκες δὲν τοὺς ἄφηναν νὰ
- 9 πάρουν καὶ νερό. Ἀρχισαν τότε νὰ συζητοῦν γιὰ εἰρήνη, ἐπειδὴ

δρίσκονταν σέ μεγάλη δυσκολία. Καί εἶχαν καταλήξει σέ συμφωνία γιά ὅλα τὰ ἄλλα σημεῖα, μονάχα πού οἱ Ἕλληνες ζητοῦσαν ὁμηρους κι οἱ Θράκες δέν ἤθελαν νά δώσουν. Σ' αὐτό τόν ὄρο σκόνταψαν οἱ διαπραγματεύσεις. Ἡ κατάσταση λοιπόν τῶν Ἀρκάδων ἦταν αὕτη.

Στό μεταξὺ ὁ Χειρίσοφος, μέ σιγουριά προχωρώντας παρα- 10
 λιακά, φτάνει στό λιμάνι τῆς Κάλπης. Ὅταν τέλος ὁ Ξενοφώντας 10
 δάδιζε στά μεσόγεια, τρέχοντας οἱ ἱππεῖς του μπροστά συναντοῦν
 κάτι γέροντες, πού πηγαιναν πρὸς τό μέρος ἐκεῖνο. Τοὺς ὁδήγη-
 σαν στόν Ξενοφόντα κι αὐτός τοὺς ρωτᾷ ἂν εἶδαν πουθενά ἄλλο
 ἑλληνικό στράτευμα. Ἐκεῖνοι τόν πληροφόρησαν γιά ὅσα εἶχαν 11
 γίνει, καί τοῦ εἶπαν πὼς αὐτὴν τῇ στιγμή οἱ Ἕλληνες δρίσκονται
 περικυκλωμένοι πάνω σ' ἓνα λόφο ἀπ' ὅλους τοὺς Θράκες. Τότε
 ἔδωκε ἀρκετὴ φρουρά νά φυλάει αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, γιά νά
 τοὺς ἔχει ὁδηγοὺς ὅπου χρειαστεῖ. Ὑστερα τοποθέτησε δέκα σκο-
 ποὺς γύρω στό στρατόπεδο, συγκέντρωσε τοὺς ἄντρες καί τοὺς
 εἶπε: «Στρατιῶτες, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Ἀρκάδες ἔχουν σκοτωθεῖ, 12
 καί οἱ ὑπόλοιποι εἶναι πολιορκημένοι πάνω σ' ἓνα λόφο. Ἐγώ
 ὁμως τῇ γνώμῃ πὼς ἂν ἐκεῖνοι χαθοῦν, οὔτε γιά μᾶς πιά θά ὑπάρ-
 χει σωτηρία, ἀφοῦ οἱ ἐχθροὶ εἶναι τόσο πολλοὶ κι ἔχουν πάρει
 τόσο μεγάλο θάρρος. Τό καλύτερο πού ἔχομε νά κάμουμε λοιπόν 13
 εἶναι νά τρέξουμε νά τοὺς βοηθήσουμε ὅσο γίνεται γρηγορότερα,
 γιά νά πολεμήσουμε μαζί τους, ἂν εἶναι ἀκόμα ζωντανοί, καί νά
 μὴ μείνουμε μονάχοι, ἔτσι πού νά μὴν ἔχομε συντρόφους στοὺς
 κινδύνους. Γιατί ἀπὸ δῶ δέ θά μπορούσαμε νά πᾶμε κρυφά σέ 16
 κανένα μέρος, ἀφοῦ ὁ δρόμος γιά νά ξαναγυρίσουμε στὴν Ἠρά- (14)
 κλεια εἶναι μακρινός, καθὼς κι ἐκεῖνος πού πρέπει νά περάσουμε
 γιά νά φτάσουμε στη Χρυσόπολη²⁴¹. Κι οἱ ἐχθροὶ δρίσκονται κο-
 ντά μας. Ἀντίθετα, γιά τό λιμάνι τῆς Κάλπης, ὅπου λογαριάζομε
 πὼς θά ὀρίσκεται ὁ Χειρίσοφος, ἂν ἔχει γλιτώσει, ὁ δρόμος εἶναι
 πολὺ κοντινός. Ἐκεῖ ὁμως οὔτε πλοῖα ὑπάρχουν γιά νά μποῦμε
 μέσα καί νά ταξιδεύουμε, οὔτε θά ἔχομε τροφίμα. ἔστω γιά μιὰ

10-11

Χειρίσοφος
καὶ Ξενοφώντας

12-15(18)

Λόγος τοῦ
Ξενοφόντα.

241. Ἡ πόλη αὕτη ὀρίσκεται στά βόρεια τῆς Καλχηδόνας, κοντὰ στό Βό-
 σπορο, τό σημερινό Σκουταρι.

- 17 μέρα, ἂν ἀποφασίσουμε νά μείνουμε λίγο. Στήν περίπτωση πάλι
 (15) πού θά ἐξοντωθοῦν οἱ πολιορκημένοι, θά εἶναι χειρότερο νά περ-
 νοῦμε τοὺς κινδύνους μονάχα μέ τοὺς στρατιῶτες τοῦ Χειρῖσοφου,
 παρὰ νά γλιτώσουν ἐκεῖνοι, νά συγκεντρωθοῦμε ὅλοι στό ἴδιο μέ-
 ρος καί νά φροντίζουμε γιά τήν κοινή σωτηρία. Πρέπει λοιπόν νά
 πάρουμε θάρρος καί νά προχωρήσουμε, γιατί τώρα εἶναι εὐκαιρία
 ἢ νά θροῦμε δοξασμένο θάνατο ἢ νά κάμουμε ἕνα ὠραιότατο κα-
 18 τὸρθωμα, γλιτώνοντας τόσους πολλοὺς Ἕλληνες. Γιατί ὁ θεός μπο-
 (16) ρεῖ νά τακτοποιήσῃ τά πράγματα ἔτσι, θέλοντας νά ταπεινώσῃ ἐκεῖ-
 νους πού εἶχαν περίσσιο ἐγωϊσμό κι ἔλεγαν μεγάλα λόγια,²⁴² κι ἀ-
 ντίθετα ἐμᾶς, πού τό καθετί τό ἀρχίζομε ρωτώντας τοὺς θεοὺς, νά
 μᾶς δοξάσῃ περισσότερο ἀπὸ κείνους. Ἀλλά πρέπει νά ἀκολουθεῖ-
 14 τε καί νά εἶστε πολὺ προσεκτικοί, γιά νά μπορείτε νά ἐκτελεῖτε ὅλες
 (17) τίς διαταγές. Τώρα ἂς προχωρήσουμε, ὥσπου νά μᾶς φανεῖ κατάλ-
 ληλη ἢ ὥρα γιά δεῖπνο, καί τότε νά στρατοπεδέψου·ε. Ὅσο θα-
 δίζομε, ὁ Τιμασίωνας μέ τό ἱππικό νά πηγαίνει μπροστά, χωρίς νά
 μᾶς χάνει ἀπὸ τά μάτια του, καί νά κατασκοπεύει τά πιά πέρα, γιά
 νά μή μᾶς ξεφύγῃ τίποτε».
- 15 Αὐτά εἶπε καί μῆκε ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ. Ἔστειλε ὁμως
 (18) κι ἀπὸ τοὺς γυμνήτες μερικοὺς ἄντρες εὐκίνητους στίς πλავιές
 19-23 καί στά ὑψώματα, γιά νά εἰδοποιήσουν ἂν ἔδλεπαν πούθενά κά-
Πρὸς τό λό-
φο γιά νά δο-
θηθοῦν τοὺς
Ἀρκάδες.
 19 τι. Τοὺς ἔδωσε μάλιστα τήν ἐντολή νά καίνε καθετί πού θά συ-
 ναντοῦσαν καί μπορούσε νά καεῖ. Τότε οἱ ἱππεῖς σκορπίστηκαν
 σέ ὅλη τήν ὁμαλή ἑκταση κι ἔβαζαν φωτιά οἱ πελταστῆς περνοῦ-
 σαν κι ἐκεῖνοι στά ὑψώματα κι ἔκαιγαν καθετί πού ἔδλεπαν γιά
 κάψιμο, καί τό ὑπόλοιπο στράτευμα ἔ·ανε τό ἴδιο, ἂν συναντοῦ-
 σε κάτι πού εἶχε μείνει ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἔτσι ὁλόκληρη ἡ χώρα
 ἔδινε τήν ἐντύπωση πὼς καιόταν καί τό στράτευμα πὼς ἦταν
 20 πολυάριθμο. Ὅταν νόμισαν πὼς ἡ ὥρα ἦταν κατάλληλη, ὄγκηκαν
 ἀπὸ τὸν κάμπο καί στρατοπέδεψαν ἐπάνω σ' ἕνα λόφο, ὥστε
 καί τίς φωτιές πού ἀνάδαν οἱ ἐχθροὶ ἔδλεπαν, πού ὀρίσκονταν
 μακριὰ τους πάνω κάτω σαράντα στάδια, καί οἱ ἴδιοι ἀνάβαν
 21 ὅσο μπορούσαν περισσότερες. Μόλις δείπνησαν, δόθηκε ἡ διατα-

242. Σ' αὐτό τό σημεῖο ὁ Ξενοφώντας ἐννοεῖ ὅπωςδήποτε τοὺς Ἀρκάδες.

γή νά σδήσουν ὅλες τίς φωτιές· τή νύχτα ἔδαλαν φρουρούς καί πλάγιασαν νά κοιμηθοῦν. Κι ὅταν ξημέρωσε, προσευχήθηκαν στούς θεούς, παρατάχτηκαν καί ξεκίνησαν ὅσο μπορούσαν γρηγορότερα, ἔτοιμοι γιά μάχη. Ὁ Τιμασίωνας ὁμως καί οἱ ἱππεῖς, 22 προχωρώντας μαζί μέ τούς ὁδηγούς, ἔφτασαν χωρίς νά τό καταλάβουν ἐπάνω στό λόφο, ὅπου θρίσκονταν πολιορκημένοι οἱ Ἕλληνες. Ἀλλά δέ δλέπουν οὔτε φιλικό οὔτε ἐχθρικό στρατεύμα (αὐτά τά ἀνακοινώνουν στόν Ξενοφώντα καί στούς στρατιῶτες), παρὰ μερικές γριουῦλες καί γέροντες καί λίγα πρόβατα καί βόδια ἐγκαταλειμμένα. Γι' αὐτό στήν ἀρχή παραξενεῦονταν μή ξε- 23 ροντας τί εἶχε γίνει, ὥστερα ὁμως ἔμαθαν ἀπό τούς ἀνθρώπους πού εἶχαν βρεῖ ἐκεῖ, πώς οἱ Θράκες μόλις βράδιασε σηκώθηκαν κι ἔφυγαν, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἔκαναν τό ἴδιο πρωί πρωί. Ἀλλά δέν ἤξεραν πού πῆγαν.

Ὅταν τ' ἄκουσαν ὁ Ξενοφώντας κι οἱ στρατιῶτες του, πρῶτα 24 ἔφαγαν κι ὥστερα ἐτοίμασαν τίς ἀποσκευές τους καί ξεκίνησαν, θέλοντας νά συναντηθοῦν μέ τούς ἄλλους στό λιμάνι τῆς Κάλπης, ὅσο γινόταν πιο γρήγορα. Καθώς προχωροῦσαν, ἔβλεπαν πάνω στό δρόμο πού ὁδηγοῦσε στήν Κάλπη τίς πατημασιές τῶν Ἀρκάδων καί τῶν Ἀχαιῶν. Κι ὅταν πῆγαν ἐκεῖ, παῖσχαροι εἶδαν ὁ ἓνας τόν ἄλλο καί φιλιόνταν σάν ἀδελφοί. Τότε οἱ Ἀρκάδες ρώ- 25 τησαν τούς στρατιῶτες τοῦ Ξενοφώντα γιατί ἔσδησαν τίς φωτιές. «Ἐμεῖς, ἔλεγαν, στήν ἀρχή πού δέ δλέπαμε πιά τίς φωτιές, νομίζαμε πώς θά ἐπιτεθεῖτε τή νύχτα ἐνάντια στούς ἐχθρούς. Εἶχαμε τή γνώμη μάλιστα πώς κι ἐκεῖνοι αὐτό φοδῆθηκαν κι ἔφυγαν, γιατί ἴσα ἴσα τήν ἴδια στιγμή ἄρχισαν νά φεύγουν. Ὅταν ὁμως 26 περνοῦσε ἡ ὥρα κι ἐσεῖς δέν ἐρχόσασταν, νομίσουμε πώς πληροφορηθήκατε τήν κατάστασή μας, φοδηθήκατε καί τό σκάσατε γρήγορα πρὸς τή θάλασσα. Τότε ἀποφασίσαμε νά ἐρθοῦμε ἐκεῖ πού πηγαίνατε. Ἔτσι φτάσαμε κι ἐμεῖς ἐδῶ.

24-26

*Συνάντηση
τῶν Ἑλλήνων.*

Ἐκεῖνη τήν ἡμέρα λοιπόν στρατοπέδωσαν στό γιαλό, κοντά 1 στό λιμάνι. Ὁ τόπος αὐτός πού ὀνομάζεται λιμάνι τῆς Κάλπης, θρίσκεται στή Θράκη τῆς Ἀσίας· ἡ Θράκη τοῦτη πάλι ἀρχίζει ἀπό τήν εἴσοδο τοῦ Πόντου κι ἀπλώνεται ὥς τήν Ἡράκλεια, πού εἶναι δεξιὰ μας, καθὼς ταξιδεῦομε πρὸς τόν Πόντο. Ἡ ἀπόσταση 2

ΚΕΦ. 4

1-8

*Τό λιμάνι
τῆς Κάλπης.*

- ἀπὸ τὸ Βυζάντιον ὡς τὴν Ἡράκλεια, ὅταν τὸ καράδι ἀρμενίζει μὲ
 κουπιά, εἶναι ταξίδι μιᾶς μεγάλης μέρας τοῦ χρόνου. Ἀνάμεσα σ'
 αὐτὲς τὶς δυὸ δὲν ὑπάρχει καμιᾶ ἄλλη πολιτεία οὔτε φιλική οὔτε
 ἑλληνική, παρὰ κατοικοῦν Θράκες Βιθυνοί. Καὶ ὅποιους πιά-
 σουν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες νὰ ἔχουν ναυαγήσει ἢ νὰ ξεμπαρκάρουν
 ἐκεῖ μὲ κάποιον ἄλλο τρόπο, λένε πῶς τοὺς φέρονται μὲ μεγάλη
 3 σκληρότητα. Ὅσο γιὰ τὸ λιμάνι τῆς Κάλπης, αὐτὸ δρῖσκεται στὴ
 μέση τοῦ δρόμου ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια ὡς τὸ Βυζάντιον, ὅταν ταξι-
 δεύει κανεὶς μὲ πλοῖο ἀπὸ τῆς μιᾶς πολιτείας στὴν ἄλλη. Ὑπάρχει
 ἀκόμα ἐκεῖ ἓνα ἀκρωτήρι, ποὺ ὅσο μέρος του προχωρεῖ μέσα στὴ
 θάλασσα εἶναι ἓνας ἀπόκρημνος βράχος κι ἔχει ὕψος, στὸ χαμη-
 λότερο σημεῖο, ὡς εἴκοσι ὀργιές, ἐνῶ ἡ ράχη του ποὺ ἀπλώνεται
 στὴ στεριά, ἔχει πλάτος ἀπάνω κάτω τέσσερα πλῆθρα. Κι ὁ χώρος
 τῆς ράχης αὐτῆς εἶναι ἀρκετὸς νὰ χωρέσει δέκα χιλιάδες κατοί-
 4 κους. Κάτω ἀπ' αὐτὸν τὸ βράχο καὶ στὴ δυτικὴ του μεριά, ὑπάρ-
 χει ἓνα λιμάνι μὲ ἀμμονδερὴ ἀκροθαλασσιά. Καὶ μιὰ δροῦση μὲ
 γλυκὸ καὶ ἄφθονο νερὸ τρέχει δίπλα στὴ θάλασσα, στὴν περιοχὴ
 ὅπου δεσπάζει τὸ ἀκρωτήρι. Ὑπάρχουν ἀκόμα κοντὰ στὴ θάλασ-
 σα καὶ ἄλλων λογίων δέντρα, προπάντων ὅμως μερικά ποὺ εἶναι
 5 κατάλληλα γιὰ νὰ φτιάχνουν μὲ τὰ ξύλα τους καράδια. Ὅσο γιὰ
 τὸ βουνό, αὐτὸ προχωρεῖ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας ὡς εἴκοσι
 στάδια, κι εἶναι ἀπὸ χῶμα καὶ δίχως πέτρες. Ὑπάρχει καὶ μιὰ
 παραθαλάσσια ἔκταση μεγαλύτερη ἀπὸ εἴκοσι στάδια, ποὺ εἶναι
 6 γεμάτη ἀπὸ δέντρα κάθε λογῆς, πολλὰ καὶ ψηλόκορμα. Ἡ ὑπόλοι-
 πη χώρα εἶναι μεγάλῃ καὶ εὐφορῇ, καὶ δρῖσκονται σ' αὐτὴ χωριά
 πολλὰ καὶ μὲ ἀρκετοὺς κατοίκους. Γιατί ἡ γῆ παράγει καὶ κριθά-
 ρια καὶ σιτάρια καὶ ὅλα τὰ ὀσπρία καὶ μελίνες²⁴³ καὶ σουσάμια
 καὶ σύκα ἀρκετὰ καὶ σταφύλια πολλὰ, ποὺ κάνουν γλυκόπιτο
 7 κρασί, κι ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα, ἐκτός ἀπὸ ἐλιές. Τέτοια ἦταν ἡ χώρα.
 Οἱ Ἕλληνες τότε κατασκήνωσαν στὴν ἀκρογιαλιά, γιατί δὲν ἤθε-
 λαν νὰ στρατοπεδέψουν στὸ μέρος ὅπου θὰ μπορούσε νὰ χτιστεῖ
 πολιτεία. Τοὺς φαινόταν πῶς καὶ μονάχα τὸ νὰ πᾶνε σ' αὐτὴν τὴ
 θέση θὰ ἔδειχνε κάποια ὑστεροδουλία, ἀφοῦ μερικοὶ ἤθελαν νὰ

243. Γιὰ τὴ μελίνη βλ. σημείωση 36.

χτίσουν ἐκεῖ πόλη. Γιατί οἱ περισσότεροὶ στρατιῶτες δὲν εἶχαν 8
φύγει ἀπὸ τὴν πατρίδα τοὺς γιὰ νὰ γίνουν μισθοφόροι ἀπὸ φτώ-
χεια, παρὰ ἐπειδὴ ἄκουγαν τὴν ἀνθρωπιά τοῦ Κύρου· ἄλλοι πάλι
πῆγαν καὶ τοῦ πρόσφεραν ἄντρες, ἄλλοι εἶχαν ξοδέψει ἀπὸ πάνω
καὶ χρήματα· μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν φύγει κρυφὰ ἀπὸ τοὺς
πατεράδες καὶ τὶς μητέρες τοὺς κι ἄλλοι εἶχαν ἀφήσει τὰ παιδιὰ
τοὺς, μὲ σκοπὸ ν' ἀποχτήσουν περιουσίες καὶ νὰ ξαναγυρίσουν
πίσω, μιά καὶ μάθαιναν πὼς ὅλοι ποὺ ὑπηρετήσαν κοντὰ στὸν
Κύρο ὠφελήθηκαν πολὺ. Τέτοιοι ἄνθρωποι ἦταν, καὶ γι' αὐτὸ
λαχταροῦσαν νὰ γυρίσουν στὴν Ἑλλάδα.

Ἄρκεσε ὁ ἔκτος ἡμέρας ἀπὸ τὴν ἡμέραν ποὺ ἐγένετο ἡ 9
συγκέντρωση τῶν στρατιωτῶν, θυσιάζε γιὰ νὰ μάθει ἂν μπορού-
σαν νὰ κινηθοῦν. Γιατί ἦταν ἀνάγκη νὰ δοῦν τὸ στρατὸ γιὰ νὰ
προμηθευτεῖ τροφίμα, κι ἀκόμα σκεφτόταν πὼς ἔπρεπε νὰ θάψει
τοὺς νεκροὺς. Ἐπειδὴ τὰ σημάδια ἀπὸ τὶς θυσιῆς ἦταν καλὰ, ξε-
κίνησε μαζί μὲ τοὺς Ἀρκάδες, κι ἔθαψαν τοὺς περισσότερους νε-
κροὺς στὸν τόπο ὅπου ἔπεσε ὁ καθένας. Γιατί ἦταν πιά πέντε
μέρες ποὺ εἶχαν σκοτωθεῖ, καὶ γι' αὐτὸ ἦταν ὀλωσδιόλου ἀδύνα-
το νὰ τοὺς σηκώσουν. Μερικοὺς μάλιστα τοὺς μαζεψαν ἀπὸ τοὺς
δρόμους καὶ τοὺς ἔθαψαν πρόχειρα, ὅσο μπορούσαν καλύτερα.
Ὅσο γιὰ τοὺς ποὺ δὲν ἔδρισκαν, τοὺς ἔφτιαξαν ἓνα μεγάλο
κενοτάφιο κι ἔβαλαν ἐπάνω στεφάνια. Ὅταν τὰ ἔκαμαν αὐτά, 10
γύρισαν στὸ στρατόπεδο. Τότε δείπνησαν καὶ κοιμήθηκαν. Τὴν
ἄλλῃ μέρᾳ ὁμοῦ μαζεύτηκαν ὅλοι οἱ στρατιῶτες. Τοὺς σὺναξαν
ἰδιαίτερα οἱ λοχαγοὶ Ἀγασίας ὁ Στυμφάλιος καὶ Ἰερώνυμος ὁ
Ἡλείος, καὶ οἱ πρὸς ἡλικιωμένοι Ἀρκάδες. Καὶ πῆραν τὴν ἀπό- 11
φαση, ἂν κανένας ἀπὸ τοὺς δῶ καὶ πέρα προτείνει νὰ χωριστεῖ τὸ
στράτευμα, αὐτὸς νὰ τιμωρηθεῖ μὲ θάνατο, κι ἀκόμα νὰ φύγουν
δαδίζοντας ἀπὸ τὴ στεριά μὲ τὸ σχηματισμὸ ποὺ εἶχαν πρωτύ-
τερα, καὶ νὰ διοικοῦν οἱ προηγούμενοι στρατηγοί. Ὁ Χειρίσοφος
στὸ μεταξὺ εἶχε πεθάνει ἀπὸ ἓνα φάρμακο ποὺ ἤπιε γιὰ νὰ τοῦ
περάσει ὁ πυρετός, καὶ στὴ θέση του μῆκε ὁ Νέωνας ὁ Ἀσι-
ναῖος. Ὅσοι ἀπ' αὐτὰ σηκώθηκαν ὁ Ἄρκετος καὶ εἶπε: «Στρα- 12
τιῶτες, ὁλοκάθαρα φαίνεται πὼς τὸ ταξίδι πρέπει νὰ τὸ κάμουμε
μὲ τὰ πόδια, γιατί δὲν ἔχομε πλοῖα. Καὶ μάλιστα εἶναι ἀνάγκη νὰ

9-16

Ἐνταφιασμός
νεκρῶν. Πα-
ραμονή στὴν
Κάλπη.

- ξεκινήσουμε τώρα, αφού και νά θέλουμε νά μείνουμε δέν υπάρχουν τρόφιμα. Ἐμεῖς λοιπόν, εἶπε, θά θυσιάσουμε, ἐνῶ ἐσεῖς πρέπει νά ἐτοιμάζεστε γιά μάχη, περισσότερο τώρα ἀπό κάθε ἄλλη 13 φορά. Καί τοῦτο, γιατί οἱ ἐχθροί ἔχουν πάρει θάρρος». Τότε ἄρχισαν οἱ στρατηγοί νά θυσιάζουν. Τή θυσία τήν παρακολουθοῦσε ὁ μάντης Ἀρηξίωνας ἀπό τήν Ἀρκαδία, γιατί ὁ Σιλανός ὁ Ἀμπρακιώτης πρὶν ἀπό καιρό εἶχε ναυλώσει ἓνα πλοῖο καί τό ὅσασε ἀπό τήν Ἡράκλεια. Τά σημάδια ὅμως τῆς θυσίας δέν ἦταν εὐνοϊκά γιά τήν ἀναχώρηση, κι ἔτσι τήν ἡμέρα ἐκείνη δέ μετα- 14 κινήθηκαν. Ἀλλά μερικοί ἔφτασαν στό σημεῖο νά ποῦν ὅτι ὁ Ξενοφώντας, θέλοντας νά χτίσει πόλη στό μέρος ἐκεῖνο, κατάφερε τό μάντη νά πεῖ πῶς οἱ θυσίες δέ δείχνουν καλά σημάδια γιά τήν 15 ἀναχώρησή τους. Γι' αὐτό τήν ἄλλη μέρα ὁ Ξενοφώντας διαλάλησε πῶς μπορούσε ὅποιος ἤθελε νά παρακολουθήσει τή θυσία, κι ἔδωσε ἐντολή, ἂν ὑπάρχει κανένας μάντης, νά σταθεῖ κοντά, γιά νά παρατηρήσει κι αὐτός. Ἐτσι ἄρχισε νά θυσιάζει, ἐνῶ τριγύρω 16 ὄρισκονταν πολλοί. Ξαναθυσίασε τρίτη φορά γιά νά δεῖ ἂν μπορούσαν νά φύγουν, μά τά σημάδια ἦταν ἀντίθετα. Τότε οἱ στρατιῶτες στενοχωρέθηκαν, γιατί καί τά τρόφιμα πού εἶχαν κουδάλῃσει μαζί τους σώθηκαν καί πουθενά δέν ἔβρισκαν ν' ἀγοράσουν.

17-22

Ἑλληνική
τροφίμων.

- 17 Τότε συγκεντρώθηκαν πάλι καί ὁ Ξενοφώντας ξαναμίλησε: «Στρατιῶτες, ὀλέπετε πῶς ἀπό τή μιά οἱ θυσίες δέν εἶναι εὐνοϊκές γιά τό ταξίδι μας, ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη χρειάζεστε τρόφιμα. Μοῦ φαίνεται λοιπόν πῶς εἶναι ἀνάγκη νά θυσιάζουμε γι' αὐτόν 18 τό σκοπό». Τότε σηκώθηκε κάποιος κι εἶπε: «Εἶναι φυσικό νά μή φαίνονται ἀπό τίς θυσίες καλά σημάδια. Γιατί, ὅπως ἔμαθα χτές τυχαῖα ἀπό κάποιον πού ἦρθε μέ καράβι, ὁ Κλέανδρος ὁ ἀρμοστής²⁴⁴ τοῦ Βυζαντίου σκοπεύει νά ἔρθει ἀπό κεῖ μέ πλοῖα φορ- 19 τηγὰ καί πολεμικά». Τότε νόμισαν ὅλοι πῶς ἦταν σωστό νά περιμένουν, ὑπῆρχε ὅμως ἀνάγκη νά θοῦν γιά νά θροῦν τρόφιμα. Γι' αὐτό τό ζήτημα ξανάκαμε τρεῖς φορές θυσία, μά τά σημάδια ἦταν

244. Αὐτή τήν ὀνομασία εἶχε ὁ στρατιωτικός διοικητής πού ἔστειλε νά Σπάρτη σέ πόλεις, πού ἦταν ὑποτελεῖς τῆς ἢ τῆς κατεῖχε προσωρινά.

ἀντίθετα. Στό τέλος οἱ στρατιῶτες ἄρχισαν νά πηγαίνουν καί στή σκηνή τοῦ Ξενοφώντα, φωνάζοντας πώς τοὺς λείπουν οἱ τροφές. Ἐκεῖνος ὁμως δήλωσε πώς δέν πρόκειται νά τοὺς θγάλει ἀπὸ τὸ στρατόπεδο, ἂν οἱ θυσίες δέν πάνε καλά. Τὴν ἄλλη μέρα ξανα- 20 θυσίαζε, καί σχεδὸν ὁλόκληρος ὁ στρατός, ἀπὸ τὴν ἔγνοια πού εἶχε, συγκεντρώθηκε γύρω στό θωμό. Μά τὰ ζῶα δέν ἐπαρκοῦσαν γιὰ θυσία. Ὡστόσο οἱ στρατηγοὶ δέν ἔδωξαν τοὺς στρατιῶτες, 21 παρὰ τοὺς συνάθροισαν. Καί ὁ Ξενοφώντας τοὺς εἶπε: «Ἴσως οἱ ἐχθροὶ δοῖσκονται συγκεντρωμένοι καί θά χρειαστεῖ νά πολεμήσουμε. Ἄν λοιπὸν ἀφήσουμε τίς ἀποσκευές μας ἐκεῖ πού ἡ τοποθεσία εἶναι ὀχυρὴ καί θαδίσουμε ἐτοιμασμένοι γιὰ μάχη, τότε μπορεῖ οἱ θυσίες νά δεῖξουν καλὰ σημάδια». Ὅταν τ' ἀκουσαν οἱ 22 στρατιῶτες, φώναξαν πώς δέ χρειάζοταν νά πάνε σέ κείνο τὸ μέρος, παρὰ ἔπρεπε νά θυσιάσουν ὅσο γινόταν γοηγορότερα. Πρόδοτα ὁμως δέν ὑπῆρχαν πιά, κι ἔτσι ἀγόρασαν δόδια ἀπ' αὐτὰ πού ἦταν ξεμένα στ' ἀμάξια, καί τὰ θυσίαζαν. Καί ὁ Ξενοφώντας παρακάλεσε τὸν Κλεάνορα τὸν Ἀρκάδα νά θυσιάσει ἀντὶ γι' αὐτόν, μῆπως μὲ τὴν ἀλλαγὴ γίνεи κάτι. Μά οὔτε τότε οἱ θυσίες ἐδειξαν καλὰ σημάδια.

Ὁ Νέωνας, πού στό μεταξύ εἶχε γίνεи στρατηγός σέ ἀντικατά- 23 σταση τοῦ Χειρίσοφου, ὅταν εἶδε σέ πόσο δύσκολη κατάσταση δοῖσκονταν οἱ στρατιῶτες ἀπὸ τίς πολλὲς ἐλλείψεις, θέλησε νά τοὺς προσφέρει κάποια ὑπηρεσία. Καθὼς δοῖκε λοιπὸν ἕναν Ἡρακλειώτη, πού ἔλεγε πώς ξέρεи ἐκεῖ κοντὰ κάτι χωριά ἀπ' ὅπου μποροῦσαν νά πάρουν τροφίμα, διαλάλησε πώς ὅποιος ἤθελε ἦταν ἐλεύθερος νά πάει, γιατί τώρα θά εἶχαν ὁδηγό. Ἔτσι ὁγαίνονν οἱ στρατιῶτες μὲ μικρὰ δόρατα, μὲ ἄσκια καί μὲ ταγάρια καί μὲ ἄλλα ἀργεῖα, πάνω κάτω δυὸ χιλιάδες ἄντρες. Ὅταν ὁμως 24 μῆταν στὰ χωριά καί σκορπίστηκαν γιὰ ν' ἀρχίσουν τὴ ληλασία, τοὺς κάνουν ἐπίθεση πρῶτα πρῶτα οἱ ἱππεῖς τοῦ Φαρνάδαζου. Γιατί τοῦτοι εἶχαν ἐρθεи νά δοηθήσουν τοὺς Βιθυνοὺς, θέλοντας μαζί τους νά ἐμποδίσουν, ἂν μποροῦσαν, τοὺς Ἑλλήνες νά μπουν στή Φρυγία. Τότε σκοτώνονται ἀπὸ τοὺς ἱππεῖς ὡς πεντακόσιοι ἄντρες, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι τράβηξαν ἀπάνω στὰ βουνὰ καί σώθηκαν. Σέ λίγο κάποιοι ἀπὸ κείνους πού ξέφυγαν ἀνακοι- 25

23-27

*Ἐπιδρομὴ
τῶν Ἑλλή-
νων.*

νώνει στό στρατόπεδο τὰ ὅσα ἔγιναν. Καί ὁ Ξενοφώντας, ἐπειδὴ οἱ θυσίαι δέν ἔδειχναν καλὰ σημάδια τούτῃ τὴν ἡμέρα, πῆρε ἕνα δόδι πού ἦταν ζεμένο στό ἀμάξι, γιατί δέν ὑπῆρχαν ἄλλα ζῶα γιὰ θυσία, τό θυσίασε κι ὕστερα ἔτρεξε νά τοὺς βοηθήσει, μαζί μέ ὁ-
 26 λους τοὺς ἄλλους πού ἦταν ὡς τριάντα χρόνων. Ἔτσι πῆραν ὁ-
 σους εἶχαν γλιτώσει καί γυρίζουν στό στρατόπεδο. Μά πρὸς τό
 βασίλειμα τοῦ ἡλίου, ὅταν οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἀρχίσει νά δειπνοῦν
 κι ἦταν πολὺ στενοχωρημένοι, ξαφνικά μερικοὶ Βιθυνοί, ὀργι-
 νοντας ἀπὸ τὴ δασωμένη περιοχή, ἔπесαν ἀπάνω στοὺς στρατιώ-
 τες τῆς προφυλακῆς καί ἄλλους σκότωσαν κι ἄλλους κυνήγησαν
 27 ὡς τό στρατόπεδο. Ἀπὸ τίς δυνατές φωνές πού ἀκοῦσθηκαν τότε,
 οἱ Ἕλληνες ὅλοι ἔτρεξαν στὰ ὅπλα. Δέν τοὺς φαινόταν ὁμῶς πῶς
 θὰ εἶχαν ἀσφάλεια, ἂν κυνηγοῦσαν τοὺς ἐχθροὺς καί μετακινού-
 σαν τό στρατόπεδο, καθὼς ἦταν σκοτάδι, γιατί τὰ γύρω μέρη ἦ-
 ταν δασωμένα. Γι' αὐτό πέρασαν τὴ νύχτα ὀπλισμένοι καί φυλά-
 γονταν ἀπὸ ἀρκετοὺς φρουροὺς.

ΚΕΦ. 5

1-6

Θάψιμο τῶν
νεκρῶν.

1 Ἔτσι πέρασαν τὴ νύχτα. Μόλις ὁμῶς ξημέρωσε, οἱ στρατηγοὶ
 ὀδηγοῦσαν τοὺς στρατιώτες πρὸς τὴν ὀχυρὴ τοποθεσία,²⁴⁵ κι
 ἐκεῖνοι ἀκολουθοῦσαν μέ τὰ ὅπλα καί τίς ἀποσκευές τους. Καί
 προτοῦ φτάσει ἡ ὥρα τοῦ φαγητοῦ, ἔκαμαν ἕνα χαντάκι καί ὀχύ-
 ρωσαν τὴν εἴσοδο τοῦ ὀχυροῦ, περιχαράκωσαν ὅλη τὴν ἑκταση μέ
 παλούκια κι ἄφησαν τρεῖς πύλες. Στό μεταξὺ ἦρθε ἕνα πλοῖο ἀπὸ
 τὴν Ἡράκλεια κι ἔφερε ἀλεύρι κριθαρένιο καί ζῶα γιὰ θυσίαι
 2 καί κρασί. Ὁ Ξενοφώντας σηκώθηκε πρῶι κι ἀρχισε νά θυσιάσει
 γιὰ νά δεῖ ἂν μποροῦσαν νά ξεκινήσουν, καί τὰ σημάδια τῆς θυ-
 σίας ἀπὸ τό πρῶτο ζῶο κιόλας φάνηκαν καλὰ. Τελειῶσαν πιά οἱ
 θυσίαι, ὅταν ὁ μάντης Ἀρηξίωνας ὁ Παρράσιος εἶδε ἕναν ἀετό
 καλοσημάδο,³⁴⁶ καί τότε προτρέπει τὸν Ξενοφῶντα νά ὀδηγήσει
 3 τό στράτευμα. Ἔτσι πέρασαν τό χαντάκι, ἀκούμπησαν τὰ ὅπλα

245. Γι' αὐτὴ τὴν τοποθεσία βλ. Βιβλ. Ἑκτο, κεφ. 4, παράγρ. 21.

246. Καλοσημάδος ἦταν ὁ ἀετός, ὅταν ἐρχόταν ἀπὸ τὰ δεξιά.

στή γῇ κι ἔδωσαν ἐντολή μέ τόν κήρυκα νά γευματίσουν οἱ στρατιῶτες καί ὕστερα νά θγοῦν ὀπλισμένοι, ἀφήνοντας ἐκεῖ τοὺς ἁ-
μαχους καί τοὺς αἰχμάλωτους. Βγήκαν λοιπόν ὅλοι οἱ ἄλλοι ἐ- 4
κτός ἀπό τό Νέωνα, γιατί νόμισαν πῶς ἦταν προτιμότερο νά τόν
ἀφήσουν νά φυλάει τό στρατόπεδο. Οἱ λοχαγοί ὅμως κι οἱ στρα-
τιῶτες του ντράπηκαν νά μὴν ἀκολουθήσουν τοὺς ἄλλους πού ἔ-
φευγαν, καί γι' αὐτό τόν ἄφησαν ἐκεῖ μαζί μέ κείνους πού ἦταν
πάνω ἀπό σαράντα πέντε χρονῶν. Αὐτοὶ ἔμειναν, ἐνῶ οἱ ὑπόλοι-
ποι ἄρχισαν νά προχωροῦν. Προτοῦ περάσουν ὅμως δεκαπέντε 5
στάδια, βρῆκαν κάτι νεκροῦς. Καί ὅταν ἡ οὐρά τοῦ στρατεύματος
ἔφτασε στό μέρος πού βρέθηκαν οἱ πρώτοι νεκροί, τότε ἔθαψαν
ὅλους ὅσοι βρισκόνταν σ' ὁλόκληρη τήν ἑκταση πού ἔλιανε ἡ πα-
ράταξη. Ἐθαψαν ἐκείνους καί συνέχισαν τήν πορεία, κι ὅταν
ξανάφτασε ἡ οὐρά στοὺς πρώτους ἄταφους, ἔθαψαν πάλι μέ τόν 6
ἴδιο τρόπο ὅσους βρισκόνταν σέ ὅλο τό μάκρος τῆς παράταξης.
Τέλος πῆγαν στό κεντρικό σημεῖο, ὅπου ἐνώνονταν οἱ δρόμοι
τῶν χωριῶν. Ἐκεῖ βρισκόνταν πεσμένοι πολλοὶ νεκροί, πού τοὺς
μάζεψαν καί τοὺς ἔθαψαν.

Ἦταν περασμένο πιά τό μεσημέρι, ὅταν ἔφεραν τό στρατό 7
ἔξω ἀπό τά χωριά κι ἔπαιρναν τά τρόφιμα, ὅσα βρισκόνταν μέσα
στήν ἑκταση πού ἦταν ἡ φάλαγγα. Μά ξαφνικά βλέπουν τοὺς
ἐχθροὺς πού περνοῦσαν κάτι λόφους ἀπό τήν ἀπέναντι μεριά,
δηλαδή πολλοὺς ἵππεις καί πεζοὺς παραταγμένους γιά μάχη.
Γιατί εἶχαν ἔρθει μέ δυνάμεις ὁ Σπιθριδάτης καί ὁ Ραθίνης, σταλ-
μένοι ἀπό τό Φαρνάβαζο. Ὅταν οἱ ἐχθροὶ εἶδαν τοὺς Ἕλληνες, 8
σταμάτησαν δεκαπέντε στάδια μακριά τους. Ἀμέσως τότε ὁ Ἀ-
ρηξίωνας, ὁ μάντης τῶν Ἑλλήνων, κάνει θυσίες, πού ἀπό τό πρῶ-
το ζῶο κιόλας ἔδειξαν καλὰ σημάδια. Τότε ὁ Ξενοφώντας λέει:
«Μοῦ φαίνεται, στρατηγοί, πῶς πρέπει νά τοποθετήσουμε πίσω 9
ἀπό τή φάλαγγα μερικοὺς λόχους ἐφεδρικοὺς, γιά νά τρέξουν νά
βοηθήσουν σέ κάποιο σημεῖο, ἂν χρειαστεῖ, καί γιά νά πάθουν οἱ
ἐχθροὶ σύγχυση, ὅταν πέσουν ἐπάνω σέ στρατό παραταγμένο καί
ἀκέραιο». Ὅλοι ἔβρισκαν σωστή τήν πρότασή του. «Ἐσεῖς λοι- 10
πόν, πρόσθεσε, προχωρεῖτε τό δρόμο πού ὁδηγεῖ καταπάνω
στοὺς ἐχθροὺς, γιά νά μὴ σταματήσουμε, μιά πού τοὺς εἶδαμε καί
μᾶς εἶδαν κι ἐκεῖνοι. Κι ἐγώ θά ἔρθω ὅταν ξεχωρίσω τοὺς λόχους

7-13

*Προετοιμασία
τῶν Ἑλλή-
νων γιά μάχη.*

- πού θά τοποθετήσουμε στό τέλος, σύμφωνα μέ τήν πρότασή μου
- 11 πού κι ἐσεῖς τή ὀρθήκατε σωστή». Τότε οἱ ἄλλοι προχωροῦσαν ἡσυχοί, ἐνῶ αὐτός πῆρε τά τρία τελευταῖα τάγματα, πού τό καθένα εἶχε διακόσιους ἄντρες, κι ἔδωσε διαταγή στό πρώτο νά ἀκολουθεῖ τή δεξιὰ πτέρυγα σέ ἀπόσταση ενός πλεθρου, μέ ἀρχηγό τό Σαμόλα τόν Ἀχαιο. Τό δεύτερο τό χώρισε ἀπό τ' ἄλλα γιά ν' ἀκολουθεῖ στή μέση, μέ ἀρχηγό τόν Πυρρία τόν Ἀρκάδα. Τό τρίτο, τέλος, τό τοποθέτησε πίσω ἀπό τήν ἀριστερή πτέρυγα, κι ἔ-
- 12 ὅαλε ἀρχηγό τό Φρασία τόν Ἀθηναῖο. Προχωρώντας οἱ πρῶτοι ἔφτασαν σ' ἕνα φαράγγι μεγάλο καί δυσκολοπέραστο, καί σταμάτησαν, γιατί δέν ἤξεραν ἂν ἔπρεπε νά τό περάσουν ἢ ὄχι. Τότε εἰδοποιοῦν τοὺς στρατηγούς καί λογαγοὺς νά φτάσουν μπροστά.
- 13 Ὁ Ξενοφώντας παραξενεύτηκε, μή ξέροντας τί ἦταν ἐκεῖνο πού ἐμπόδιζε τήν πορεία καί μονομιᾶς, μόλις ἄκουσε τήν εἰδοποίηση, τρέχει ὅσο μποροῦσε γρηγορότερα. Ὅταν μαζεύτηκαν ὅλοι, ὁ Σοφαίνετος, πού ἦταν ὁ πιό ἡλικιωμένος ἀπό τοὺς στρατηγούς, εἶπε πῶς δέν ἄξιζε τόν κόπο νά σκέπτονται ἂν ἔπρεπε νά περάσουν ἕνα τέτοιο φαράγγι.

14-21
Λόγος τοῦ
Ξενοφώντα.

- 14 Καί ὁ Ξενοφώντας πῆρε διαστικά τό λόγο κι εἶπε: «Ξέρετε, φίλοι μου, πῶς ποτέ ὥς τώρα δέ σᾶς ἔριξα σέ κίνδυνο μέ τή θέλησή μου. Γιατί βλέπω πῶς μέ τή γενναιότητά σας δέ χρειάζεστε
- 15 δόξα, ἀλλά σωτηρία. Τώρα ὁμως ἡ κατάσταση εἶναι τοῦτη: χωρίς μάχη δέν εἶναι δυνατό νά φύγουμε ἀπό δῶ πέρα. Γιατί ἂν ἐμεῖς δέν ἐπιτεθοῦμε ἐνάντια στοὺς ἐχθροὺς, ὅταν φεύγουμε θά μᾶς
- 16 ἀκολουθήσουν καί θά μᾶς ἐπιτεθοῦν ἐκεῖνοι. Σκεφτεῖτε λοιπόν ποῖο ἀπό τά δυό εἶναι προτιμότερο, νά στρέψουμε τά ὅπλα μας πρὸς τοὺς ἐχθροὺς καί νά διαδίσουμε καταπάνω τους ἢ νά τά κρεμάσουμε πίσω μας καί νά τοὺς βλέπουμε νά μᾶς κάνουν ἐπίθε-
- 17 ση. Γνωρίζετε, ὁἰῶμαι, πῶς τό νά φεύγει κανεῖς μπροστά στοὺς ἐχθροὺς δέ δείχνει καθόλου γενναιότητα, ἐνῶ τό νά τοὺς κυνηγάει, αὐτό δίνει θάρρος ἀκόμα καί σ' τοὺς πιό δειλοὺς. Ὅσο γιά μένα, θά προτιμοῦσα μέ τοὺς μισοὺς στρατιῶτες νά κυνηγήσω τόν ἐχθρό, παρά μέ τοὺς διπλάσιους νά φύγω μπροστά του. Ἐχω μάλιστα τή γνώμη πῶς ἂν τοὺς ἐπιτεθοῦμε, οὔτε σεῖς οἱ ἴδιοι δέν πιστεύετε πῶς θά μᾶς ἀντισταθοῦν· ἐνῶ ἂν φύγουμε, ὅλοι ξέρομε

πώς θά τολμήσουν νά μᾶς κυνηγήσουν. Ἀφοῦ ὁμως πρόκειται νά 18
πολεμήσουμε, δέν ἀξίζει ν' ἀρπάξουμε αὐτή τήν εὐκαιρία, δηλα-
δή νά περάσουμε τό δύσκολο τοῦτο φαράγγι καί νά τό ἀφήσουμε
πίσω μας; Γιατί θά ἤθελα νά παρουσιαστοῦν ὅλα εὐκολοπέραστα
στούς ἐχθρούς, ὥστε νά φύγουν· ἐνῶ ἐμεῖς κι ἀπό τόν τόπο τοῦτο
πρέπει νά μάθουμε πῶς δέν ὑπάρχει σωτηρία ἂν δέ νικήσουμε.
Πραγματικά πῶς εἶναι δυνατό νά διαδοῦμε τόν κάμπο χωρίς νά 19
νικήσουμε τούς ἱππεῖς; Καί πῶς νά περαστοῦν τά δουνά πού ἔ-
χομε περάσει, ἂν μᾶς κυνηγοῦν τόσοι πελταστές; Ἐγώ ὁμως πα-
ραξενεύομαι, πῶς μπορεῖ νά ὀρεθεῖ κανεῖς νά νομίσει ὅτι τό φα-
ράγγι τοῦτο εἶναι πιό ἐπικίνδυνο ἀπό τά ἄλλα μέρη πού περάσα-
με ὡς τώρα. Μά ὅταν φτάσουμε ζωντανοί στή θάλασσα, πόσο 20
μεγάλο φαράγγι θά μᾶς φανεῖ ὁ Πόντος; Ἐκεῖ οὔτε πλοῖα θά
ὑπάρχουν νά μᾶς πάρουν οὔτε τροφίμα γιά νά συντηρηθοῦμε, ἂν
μεινουμε, παρὰ θά χρειαστεῖ, μόλις φτάσουμε, μονομιᾶς κιόλας
νά φύγουμε, γιά νά ὀροῦμε τροφίμα. Γι' αὐτό εἶναι προτιμότερο 21
νά πολεμήσουμε τώρα πού ἔχομε φάει, παρὰ αὔριο νησιτικοί.
Ὅλα τά σημάδια, φίλοι μου, εἶναι εὐνοϊκά, καί ἀπό τίς θυσιές κι
ἀπό τά πετούμενα πουλιά κι ἀπό τά ζῶα πού σφάζομε. Ἄς θα-
δίσουμε καταπάνω στούς ἐχθρούς. Μιά πού μᾶς εἶδαν, δέν πρέ-
πει νά δειπνήσουν εὐχάριστα οὔτε νά στρατοπεδεύουν ὅπου θέ-
λουν».

Τότε οἱ λοχαγοί τόν πρότρεπαν νά πηγαίνει μπροστά καί κα- 22
νένας δέν εἶχε ἀντίρρηση. Κι ἐκεῖνος δάδιζε ἐπικεφαλῆς, ἀφοῦ
ἔδωσε διαταγή νά περάσουν ὅλοι τό φαράγγι, ἀπό τό μέρος πού
ὀρισκόταν καθένας. Γιατί εἶχε τή γνώμη πῶς ἔτσι συγκεντρωμέ-
νος ὁ στρατός θά μπορούσε νά περάσει γρηγορότερα, παρὰ ἂν
διάβαιναν ἕνας ἕνας μέ τή σειρά ἀπό τό γεφύρι πού ὀρισκόταν
ἐπάνω στό φαράγγι. Ὅταν πέρασαν, ὁ Ξενοφώντας θαδίζοντας 23
πλάι στή φάλαγγα ἔλεγε: «Στρατιῶτες, θυμηθεῖτε σέ πόσες μάχες
ἔχετε νικήσει ὡς τώρα μέ τή βοήθεια τῶν θεῶν, σκοπεύοντας τόν
ἴδιο στόχο, καί τί παθαίνουν ἐκεῖνοι πού τό δάζουν σά πόδια
μπροστά στούς ἐχθρούς. Ἀκόμα δάλτε στό μυαλό σας τοῦτο, πῶς
δηλαδή ὀρισκόμαστε κοντά στίς πύλες τῆς Ἑλλάδας. Ἀκολουθεῖ- 24
τε λοιπόν τόν ὁδηγό - Ἡρακλῆ καί δίνετε θάρρος ὁ ἕνας στόν

22-25

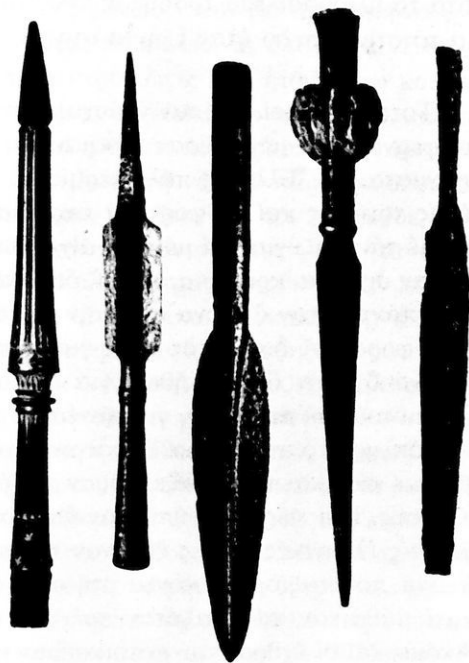
*Πρός συνά-
ντηση τοῦ
ἐχθροῦ.*

ἄλλο, φωνάζοντας μέ τά ὀνόματά σας²⁴⁷. Θά εἶναι εὐχάριστο νά διηγηθεῖ κανεῖς τώρα καί νά κάμει μιὰ γενναία πράξη, κι ἔτσι ν' ἀφήσει σέ ὅποιους θέλει μιάν ἀνάμνηση γιά τόν ἑαυτό του».

- 25 Αὐτά ἔλεγε περνώντας κοντά στή φάλαγγα καί τήν ἴδια στιγμή ἔμπαινε ἐπικεφαλῆς. Τοποθέτησαν καί τοὺς πελταστῆς ἀπό τίς δύο πλευρές, κι ἄρχισαν νά προχωροῦν ἐνάντια στοὺς ἐχθροὺς. Στό μεταξύ δόθηκε διαταγή νά σηκώνει καθένας τά δόρατα στό δεξιόν ὦμο, ὥσπου νά δοθεῖ τό σημεῖο μέ τή σάλπιγγα. Ὑστερα νά τά κατεβάσουν καί νά τά κρατοῦν στραμμένα γιά ἐπίθεση, νά περπατοῦν ἀργά καί νά μὴν κυνηγοῦν κανένα τρέχοντας. Τότε ἄρχισε νά κυκλοφορεῖ ἀνάμεσα στοὺς στρατιῶτες τό σύνθημα «Δίας - σωτήρας, Ἡρακλῆς - ὁδηγός». Κι οἱ ἐχθροὶ ἔμεναν στή θέση τους, νομίζοντας πῶς ἡ τοποθεσία ἦταν ἀσφαλισμένη. Ὅταν ὅμως ζύγωναν, οἱ Ἕλληνες πελταστῆς ἔτρεχαν ἐνάντια στοὺς ἐχθροὺς ἀλαλάζοντας, προτοῦ νά τοὺς διατάξει κανένας. Μά κι οἱ ἐχθροὶ ὄρμησαν καταπάνω τους, καί οἱ ἱππεῖς καί τά πλήθη τῶν Βιθυνῶν, καί τρέπουν σέ φυγή τοὺς πελταστῆς. Τήν ὥρα πού οἱ ὀπλίτες προχωροῦσαν γρήγορα γιά νά τοὺς συναντήσουν, ἀκούστηκε ἡ σάλπιγγα καί ἄρχισαν νά ψέλνουν τόν παιάνα, κι ὕστερα ἔδωλαν πολεμικῆς κραυγῆς καί κατέβασαν τά δόρατα. Τότε πιά δέν μπορούσαν ν' ἀντισταθοῦν οἱ ἐχθροὶ, παρὰ τό ὅσα λαν στά πόδια. Ὁ Τιμασίωνας καί οἱ ἱππεῖς τοὺς κυνηγοῦσαν καί σκότωναν ὅσους μπορούσαν, γιατί οἱ Ἕλληνες ἦταν λίγοι. Ἐτσι σκορπίστηκε ἡ ἀριστερή πτέρυγα τῶν ἐχθρῶν, πού ἀπέναντί της ἦταν τό ἐλληνικό ἱππικό, ἐνῶ ἡ δεξιὰ συγκεντρώθηκε πάνω σ' ἓνα λόφο, ἐπειδὴ δέν καταδιωκόταν πολὺ. Οἱ Ἕλληνες τοὺς εἶδαν πού ἔμεναν στή θέση τους καί νόμισαν πῶς ἦταν πάρα πολὺ εὐκολο καί πάρα πολὺ ἀκίνδυνο νά θαδίσουν καταπάνω τους. Ἐψαλαν λοιπὸν τόν παιάνα καί μονομιᾶς ἔκαμαν ἐπίθεση, ἀλλά

26-32
Ἐπίθεση νικηφόρα τῶν Ἑλλήνων.

247. Εἶναι ψυχολογημένη ἡ ἐνέργεια αὐτή, γιατί συντελεῖ στό νά κεντρίσει περισσότερο τὴ φιλοτιμία τῶν πολεμιστῶν. Κάτι παρόμοιο εἶχε κάμει καί ὁ Νικίας στή Σικελία, μονάχα πού ἐκεῖνος φώναζε ὄχι μόνο τά προσωπικά ὀνόματα τῶν τριηράρχων, ἀλλὰ καί τά ὀνόματα τῶν πατέρων καί τῆς φυλῆς τους (βλ. Θουκυδ. Ζ', 69, 2).

Αίχμες δοράτων.

οί ἐχθροί δέν ἀντιστάθηκαν. Τότε τοὺς κυνήγησαν οἱ πελταστές, ὥσπου σκορπίστηκε καί ἡ δεξιὰ πτέρυγα. Σκοτώθηκαν ὁμως λί-
γοι, γιατί οἱ ἵππεις τῶν ἐχθρῶν ἦταν πολλοί καί προξενοῦσαν
φόβο. "Όταν οἱ Ἕλληνες εἶδαν καί τό ἵπλικό τοῦ Φαρνάδαζου νά 30
εἶναι ἀκόμα συνταγμένο καί τοὺς Βιθυνοὺς ἵππεις νά εἶναι μαζε-
μένοι κοντά του καί νά βλέπουν ἀπό κάποιον λόφο ἐκεῖνα πού
γίνονταν, ἐνιωθάν βέβαια πῶς ἦταν κουρασμένοι, νόμισαν ὁμως
πῶς ἔπρεπε καί ἐνάντια σ' αὐτοὺς νά βαδίσουν ὅπως μπορούσαν,
γιά νά μὴν τοὺς ἐπιτρέψουν νά ξεκουραστοῦν καί πάρουν θάρ-
ρος. Συντάχτηκαν λοιπόν κι ἀρχίζουν νά προχωροῦν. Τότε οἱ ἵπ- 31
πεις τῶν ἐχθρῶν τό βάζουν στά πόδια κι ἔτρεχαν πρὸς τὴν κατη-
φοριά, σά νά τοὺς κυνηγοῦσε ἵπλικό. Γιατί τοὺς περίμενε πῶς
πέρα ἓνα φαράγγι πού δέν τό ἤξεραν οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ τοῦτοι
σταμάτησαν τό κυνηγητό, ἐπειδὴ ἦταν ἀργά. Γύρισαν ὕστερα σὲ 32
μέρος ὅπου ἔγινε ἡ πρώτη σύγκρουση κι ἔστησαν τρόπαια, καί

κατά τό ἡλιοδασίλεμα τράδῃξαν πρὸς τὴ θάλασσα. Ἡ ἀπόσταση γιὰ τό στρατόπεδο ἦταν ἐξήντα στάδια, πάνω κάτω.

ΚΕΦ. 6

1-4

Προμήθεια
τροφίμων.

- 1 Τότε οἱ ἐχθροὶ ἄρχισαν ν' ἀσχολοῦνται μέ τίς ὑποθέσεις τους κι ἔφερναν ὅσο μπορούσαν πιό μακριά τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα. Οἱ Ἕλληνες πάλι περιμέναν τὸν Κλέανδρο νά ἐρθεῖ μέ τίς τριήρεις καὶ τὰ φορηγὰ καράδια, καὶ κάθε μέρα ἔδγαιναν μέ τὰ ὑποζύγια καὶ μέ τοὺς αἰχμάλωτους καὶ ἄφοδα κουδालοῦσαν σιτάρια, κριθάρια, κρασί, ὄσπρια, μελίνες καὶ σῦκα. Γιατί τὰ πάντα ἦταν ἄφθονα σ' αὐτὴν τὴ χώρα, ἐκτός ἀπὸ τό λάδι.
- 2 Κάθε φορά πού ὁ στρατός ἔμενε γιὰ ν' ἀναπαυθεῖ, εἶχε τό δικαίωμα νά δγαίνει ὅποιος ἤθελε γιὰ λεηλασία, καὶ τὰ κρατοῦσαν ὅλα, αὐτοὶ πού πηγαιναν, γιὰ τὸν ἑαυτό τους. Ὅταν ὁμως ἔδγαινε ὁλόκληρο τό στρατεύμα, ἂν κανένας χωριστὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἔδρισκε κάτι καὶ τό ἄρπαζε, πῆραν τὴν ἀπόφαση αὐτό νά ἀνήκει σέ ὅλους. Καὶ τώρα πιά ὑπῆρχαν ἄφθονα τὰ πάντα. Γιατί κι ἀπ' ὅλες τίς ἐλληνικὲς πόλεις ἔφερναν τρόφιμα νά τὰ πούλῃσουν κι ἐκεῖνοι πού ταξίδευαν κοντά στὴ στεριά μέ χαρὰ ἄραζαν ἐκεῖ, γιατί μάθαιναν πὼς χτιζόταν πολιτεία καὶ πὼς ὑπῆρχε λιμάνι.
- 4 Ἀκόμα καὶ οἱ ἐχθροὶ πού κατοικοῦσαν κοντὰ ἔστελναν ἀπεσταλμένους στὸν Ξενοφῶντα, γιατί ἄκουσαν πὼς σ' αὐτό τό μέρος χτιζεὶ πόλη, καὶ τὸν ρωτοῦσαν τί ἔπρεπε νά κάνουν γιὰ νά εἶναι μαζί του φίλοι. Κι ἐκεῖνος τοὺς ἔδειχνε στοὺς στρατιῶτες.²⁴⁸
- 5 Στό μεταξὺ ἔρχεται ὁ Κλέανδρος φέρονοντας δυὸ τριήρεις, ἀλλὰ κανένα φορηγό. Τὴν ὥρα πού ἔφτασε, ἔτυχε νά δορίσκονται οἱ στρατιῶτες ἔξω καὶ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν πᾶει γιὰ λεηλασία σὲ ἄλλο μέρος τοῦ δουνού κι εἶχαν πιάσει πολλὰ πρόδῶτα. Μὰ φοδῆθηκαν μήπως τοὺς τὰ πάρουν, καὶ γι' αὐτό παρακαλοῦν τό Δέξιππο, ἐκεῖνον πού τό ἴσκασε²⁴⁹ ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα μέ

5-11

Ἐπεισόδιο
ἐξαιτίας τοῦ
Δέξιππου.

248. Αὐτό τό ἔκανε γιὰ νά τοὺς δώσει νά καταλάβουν πόση ἀξία θά εἶχε ἡ ἰδρυση μιᾶς πολιτείας σ' αὐτὴν τὴ θέση.

249. Γιὰ τὴ συμπεριφορά αὐτὴ τοῦ Δέξιππου μᾶς μῆλσε ὁ Ξενοφώντας στὸ Βιβλίο Πέμπτο, κεφ. 1, παράγρ. 15.

τὴν πεντηκόντορο, νὰ τοὺς τὰ γλιτώσει, καὶ γιὰ πληρωμὴ νὰ κρα-
 τήσῃ ὁ ἴδιος μερικά, δίνοντάς τους πίσω τὰ ὑπόλοιπα. Ἐκεῖνος 6
 τότε μονομιᾶς διώχνει τοὺς στρατιῶτες ποὺ ἦταν γύρω καὶ ποὺ
 ἔλεγαν πὼς τὰ προόδατα ἀνῆκαν σὲ ὁλόκληρο τὸ στρατό, καὶ κα-
 τόπι πάει στὸν Κλέανδρο καὶ τοῦ λέει πὼς προσπαθοῦν νὰ τοῦ τ'
 ἀρπάξουν. Καὶ τοῦτος δίνει διαταγὴ νὰ τοῦ παρουσιάσουν τὸν
 ἔνοχο. Ὁ Δέξιππος τότε ἔπιασε κάποιον καὶ τὸν ὀδηγοῦσε, ἀλλὰ 7
 τὸν συνάντησε ὁ Ἀγασίας καὶ τοῦ τὸν παίρνει, γιατί ἦταν στρα-
 τιώτης τοῦ λόχου του. Μὰ οἱ ἄλλοι στρατιῶτες ποὺ ἦταν ἐκεῖ ἀρ-
 χισαν νὰ χτυποῦν μέ πέτρες τὸ Δέξιππο, ἀποκαλώντας τὸν προ-
 δότη. Πολλοὶ ναῦτες ὁμως φοβήθηκαν καὶ τράδῃξαν πρὸς τὴ θά-
 λασσα, πράγμα ποὺ ἔκαμε κι ὁ Κλέανδρος. Ἀλλὰ ὁ Ξενοφώντας 8
 κι οἱ ἄλλοι στρατιῶοι τοὺς ἐμπόδιζαν νὰ φεύγουν κι ἔλεγαν στὸν
 Κλέανδρο πὼς ἦταν ἀσήμαντη ἡ ὑπόθεση καὶ πὼς ἀφορμὴ νὰ γί-
 νουν αὐτά, ἦταν ἡ ἀπόφαση τοῦ στρατοῦ σχετικά μέ τὰ λάφυρα.
 Ὁ Κλέανδρος ὁμως καὶ ἐρεθισμένος ἀπὸ τὸ Δέξιππο καὶ στενο- 9
 χωρημένος ποὺ τὸν εἶχε πιάσει ὁ φόβος, εἶπε πὼς θὰ φύγει καὶ
 πὼς θὰ κηρύξῃ σ' ὅλες τίς πόλεις νὰ μὴν τοὺς δέχονται, παρὰ νὰ
 τοὺς θεωροῦν ἐχθροὺς. Καὶ πρέπει νὰ σημειωθεῖ πὼς οἱ Λακε-
 δαιμόνιοι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν ἀρχηγοὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Γι' 10
 αὐτὸ οἱ Ἕλληνες ἔκριναν πὼς δημιουργήθηκε μιὰ κατάσταση ἁ-
 σχημῆ, καὶ τὸν παρακαλοῦσαν νὰ μὴν κάνει αὐτά ποὺ ἔλεγε.
 Μὰ ἐκεῖνος ἐδήλωσε πὼς δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ διαφορετικά, ἐκτός
 ἂν τοῦ παραδώσουν τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἄρχισε τὸ πετροδόλημα,
 καὶ τὸν ἄλλο ποὺ πήρε ἀπὸ τὸ Δέξιππο τὸν ἔνοχο. Τοῦτος ὁ τε- 11
 λευταῖος ποὺ ἀπαιτοῦσε νὰ τοῦ παραδώσουν ἦταν ὁ Ἀγασίας,
 σταθερὸς φίλος τοῦ Ξενοφόντα. Ἐξαιτίας του μάλιστα τὸν συκο-
 φαντοῦσε ὁ Δέξιππος. Τότε βρέθηκαν σὲ δύσκολη θέση οἱ στρα-
 तिῶοι, καὶ γι' αὐτὸ συγκέντρωσαν τοὺς στρατιῶτες. Μερικοὶ βέ-
 δαια δὲ λογάριάζαν καὶ πολὺ τὸν Κλέανδρο, ἀλλὰ ὁ Ξενοφώντας
 εἶχε τὴ γνώμην πὼς δὲν ἦταν ἀσήμαντος ἄνθρωπος, καὶ σηκώθηκε
 κι εἶπε:

12-18

Λόγοι τοῦ Ξε-
 νοφόντα καὶ
 τοῦ Ἀγασία.

«Στρατιῶτες, ἐγὼ νομίζω πὼς τὸ πράγμα εἶναι σοβαρό, ἂν 12
 δηλαδή θὰ σηκωθεῖ νὰ φύγῃ ὁ Κλέανδρος, ὅπως φοβερίζει, μέ
 τέτοια ἀπόφαση. Γιατί οἱ ἐλληνικὲς πόλεις βρῖσκονται κοντά, ἀλ-

- λά οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶναι ἀρχηγοί σέ ὁλόκληρη τήν Ἑλλάδα. Καί ἐκτός ἀπ' αὐτό, ἔχουν τήν ἰκανότητα καί καθέννας τους χωριστά νά
- 13 κάνουν ὅ,τι θέλουν στίς πόλεις. Ἄν λοιπόν αὐτός πρῶτα μᾶς ἐμπο-
δίσει νά φτάσουμε στό Βυζάντιο, ἔπειτα εἰδοποιήσει τοὺς ἄλλους
ἀρμοστές νά μὴ μᾶς δέχονται στίς πόλεις τους γιατί τάχα δέν πει-
θαρχοῦμε στοὺς Λακεδαιμόνιους καί δέ λογαριάζομε τοὺς νό-
μους, κι ἂν αὐτὴ ἡ φήμη γιὰ μᾶς φτάσει στὸν Ἀναξίδιο τὸ ναύαρχο,
θά εἶναι δύσκολο καί νά μείνουμε ἐδῶ καί νά ταξιδέψουμε.
Γιατί στήν τωρινὴ ἐποχὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι κυθερνοῦν τὰ πάντα
- 14 καί στὴ στεριά καί στὴ θάλασσα. Δέν εἶναι λοιπόν σωστό, ἐξαιτίας
ἐνὸς ἀνθρώπου ἢ δυο, ἡμεῖς οἱ ἄλλοι νά στερηθοῦμε τήν Ἑλλάδα,
παρὰ πρέπει νά ὑπακούμε στίς διαταγές τους, ἀφοῦ καί οἱ πόλεις
- 15 ἀπ' ὅπου καταγόμαστε πειθαρχοῦν σ' αὐτούς. Ἄκουσα πρὶν λίγο
πῶς ὁ Δέξιπλος εἶπε στὸν Κλέανδρο ὅτι ὁ Ἀγασίας δέ θά ἔκανε
αὐτὴ τὴν πράξη, ἂν δέν ἔπαιρνε διαταγὴ ἀπὸ μένα. Ἄν λοιπόν ὁ
ἴδιος ὁ Ἀγασίας θεδαιώσῃ πῶς ἐγὼ εἶμαι ὑπεύθυνος γι' αὐτά,
τότε σᾶς ἀπαλλάσσω ἀπὸ τὴν κατηγορία κι ἐσᾶς κι ἐκεῖνον. Καί
στὴν περίπτωση ποὺ ἐγὼ ἄρχισα νά ρίχνω πέτρες ἢ κάπως ἄλλω-
τικά μεταχειρίστηκα δία, θά θεωρήσω τὸν ἑαυτό μου ἄξιο τῆς
- 16 σκληρότερης τιμωρίας, καί θά τὴ δεχτῶ πρόθυμα. Ἐχῶ ὅμως τὴ
γνώμην πῶς, ἂν ὁ Δέξιπλος κατηγορεῖ καί κανέναν ἄλλο, πρέπει κι
αὐτός νά παρουσιαστῇ μπροστά στὸν Κλέανδρο γιὰ νά τὸν κρίνει.
Γιατί μονάχα ἔτσι θά γλιτώσετε σεῖς ἀπὸ τὴν κατηγορία. Ἐνῶ,
ὅπως ἔχουν τώρα τὰ πράγματα, εἶναι τρομερὸ νά νομίζουμε πῶς θά
δροῦμε στήν Ἑλλάδα ἔπαινο καί δόξα, κι ἀντὶ γι' αὐτά νά μὴν κρι-
θοῦμε οὔτε ὅμοιοι μέ τοὺς ἄλλους, παρὰ νά ἐμποδιζόμαστε νά μεί-
νουμε στίς ἐλληνικὲς πόλεις». Ὑστερὰ σηκώθηκε ὁ Ἀγασίας κι
- 17 εἶπε: «Σᾶς ὀρκίζομαι, στρατιῶτες, στοὺς θεοὺς καί στίς θεές, πῶς
οὔτε ὁ Ξενοφώντας οὔτε κανέναν ἄλλο ἀπὸ σᾶς μοῦ εἶπε νά πάρω
τὸν ἄνθρωπο. Παρὰ ὅταν εἶδα νά σέρνεται ἕνας γενναῖος στρατιώ-
της τοῦ λόχου μου ἀπὸ τὸ Δέξιπλο, αὐτὸν ποὺ ξέρετε πῶς σᾶς
πρόδωσε, μοῦ φάνηκε τρομερὸ. Γι' αὐτό, ὁμολογῶ, τὸν τράδηξα
- 18 καί τοῦ τὸν πῆρα. Τώρα ἐσεῖς νά μὴ μέ παραδώσετε. Ὅπως εἶπε ὁ
Ξενοφώντας, θά παραδοθῶ ὁ ἴδιος στὸν Κλέανδρο, γιὰ νά μέ κρί-
νει καί νά μέ κάμει ὅ,τι θέλει. Ἀπ' ἀφορμὴ τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ δέν
πρέπει ν' ἀνοίξετε πόλεμο μέ τοὺς Σπαρτιάτες, παρὰ νά κοιτάξετε

νά σωθεῖτε καί νά πάει ὁ καθένας σας μέ ἀσφάλεια ἐκεῖ πού θέλει. Διαλέχτε μονάχα μερικούς ἀπό σᾶς καί στείλτε τους μαζί μου στόν Κλέανδρο, ὥστε ἂν ἐγώ ξεχάσω κάτι, νά τό ποῦν αὐτοί καί νά τό κάμουν γιά λογαριασμό μου».

Τότε ὁ στρατός τοῦ ἔδωσε τήν ἄδεια νά διαλέξει ὁ ἴδιος 19 ὅποιους ἤθελε καί νά τοὺς πάρει νά πάει, κι ἐκεῖνος προτίμησε τοὺς στρατηγούς. "Υστερα ἀπ' αὐτά πῆγε στόν Κλέανδρο ὁ Ἀγασίας μέ τό στρατιώτη πού εἶχε τραθήξει ἀπό τό Δέξιππο καί μέ τοὺς στρατηγούς. Οἱ στρατηγοί τοῦ εἶπαν: «Μᾶς ἔστειλε, Κλέανδρε, σέ σένα ὁ στρατός καί σέ παρακαλεῖ, ἂν μᾶς κατηγορεῖς 20 ὅλους, νά μᾶς κρίνεις ἐσύ ὁ ἴδιος καί νά μᾶς μεταχειστεῖς ὅπως θέλεις. "Αν ὅμως κατηγορεῖς ἕναν ἢ δύο ἢ καί περισσότερους, τό βρίσκει σωστό νά σοῦ παραδοθοῦν οἱ ἴδιοι γιά νά τοὺς δικάσεις. "Ωστε ἂν ἡ κατηγορία βαρύνει κάποιον ἀπό μᾶς, ἐμεῖς θρискόμαστε μπροστά σου. "Αν βαρύνει κανέναν ἄλλο, νά μᾶς τό πéis. Γιατί κανείς, ἀπ' ὅσους παίρνουν ἀπό μᾶς διαταγές, δέν θ' ἀρνηθεῖ νά παρουσιαστεῖ μπροστά σου». "Υστερα προχώρησε ὁ Ἀγασίας καί 21 εἶπε: «Ἐγώ εἶμαι, Κλέανδρε, πού ἔδωσα διαταγή νά χτυποῦν τό Δέξιππο καί τοῦ πῆρα τοῦτον τό στρατιώτη πού ὀδηγοῦσε. Γιατί 22 ξέρω πώς ὁ στρατιώτης εἶναι ἕνας ἄντρας γενναῖος, ἐνῶ ὁ Δέξιππος διαλέχτηκε ἀπό τό στρατό νά κυβερνᾷ τήν πεντηκόντορο πού ζητήσαμε ἀπό τοὺς Τραπεζούντιους γιά νά μαζέψουμε πλοῖα νά μᾶς μεταφέρουν, κι αὐτός τό ἔσκασε καί πρόδωσε τοὺς στρατιώτες πού μαζί τους εἶχε γλιτώσει. "Ἐτσι καί τοὺς Τραπεζούντιους στε- 23 ρήσαμε μιά πεντηκόντορο καί φανήκαμε ἀπό φταίξιμο τοῦ Δέξιππου πώς δέν εἴμαστε τίμιοι ἄνθρωποι, καί, ὅσο περνοῦσε ἀπό τό χέρι του, καταστραφήκαμε²⁵⁰. Γιατί ἤξερε, ὅπως κι ἐμεῖς, ὅτι ἦταν δύσκολο προχωρώντας μέ τά πόδια καί τά ποτάμια νά περάσουμε καί νά φτάσουμε ζωντανοί στήν Ἑλλάδα. Ἀπό ἕνα τέτοιον ἄνθρωπο λοιπόν τράβηξα τό στρατιώτη καί τόν πῆρα. "Αν ὅμως 24 τόν ὀδηγοῦσε ἐσύ ἢ κανένας ἄλλος ἀπό τοὺς δικούς σου, κι ὄχι

19-28

Ἀντιπροσωπεῖα στόν Κλέανδρο.

250. Ὁ Δέξιππος ἔκαμε ὅ,τι θα συντελοῦσε στήν καταστροφή τους, ἀφοῦ πῆρε τό καράβι πού τοὺς ἔδωσαν οἱ Τραπεζούντιοι, γιά νά μαζέψουν μ' αὐτό ἄλλα νά τοὺς μεταφέρουν στήν πατρίδα.

ἐκεῖνος πού μᾶς τό ὅσκασε, νά εἶσαι θέδβαιος πῶς δέν ἐπρόκειτο νά κάμω τίποτε ἀπ' αὐτά πού ἔκαμα. Καί πρέπει νά ξέρεις ὅτι ἂν μέ σκοτώσεις τώρα, θά σκοτώσεις ἕνα γενναῖον ἄντρα, ἐξαιτίας ἑνός
 25 δειλοῦ καί κακοῦ». Ὅταν τ' ἄκουσε ὁ Κλέανδρος εἶπε πῶς δέν ἦταν καλή ἡ συμπεριφορά τοῦ Δέξιππου, ἂν πραγματικά τά εἶχε κάμει αὐτά. Εἶχε ὁμῶς τή γνώμη, πρόσθεσε, πῶς κι ἂν ὁ Δέξιππος ἦταν ὁ χειρότερος ἀπό τοὺς ἀνθρώπους, δέν ἔπρεπε νά τόν μετα-
 26 θεωρεῖτε σωστό, κι ὕστερα νά τιμωρηθεῖ. Πηγαίνετε λοιπόν κι ἀφήστε ἐδῶ αὐτό τόν ἄντρα, κι ἅμα διατάξω, τότε νά ἐρθετε γιά τή δίκη. Δέν κατηγορῶ πιά οὔτε τό στρατό οὔτε κανέναν ἄλλο, ἀφοῦ
 27 τοῦτος ὁ ἴδιος παραδέχεται πῶς πῆρε τό στρατιώτη». Ἐκεῖνος πάλι πού τόν ὀδηγοῦσε ὁ Δέξιππος καί τοῦ τόν πῆρε ὁ Ἀγασίας εἶπε: «Ἐγώ, Κλέανδρε, ἂν νομίζεις ὅτι ἔφταιξα σέ κάτι καί γι' αὐτό μ' ἔφεραν σέ σένα, νά ξέρεις πῶς οὔτε χτύπησα κανένα οὔτε τοῦ ἔριξα πέτρες, παρὰ εἶπα μονάχα πῶς τά πρόδωτα ἀνῆκαν σέ ὅλο τό στρατό. Καί τοῦτο, γιατί οἱ στρατιῶτες εἶχαν ἀποφασίσει πῶς, ἂν κάποιος λεηλατήσει γιά λογαριασμό του ὅταν θγαίνουμε γιά νά
 28 ὀροῦμε τροφίμα, τότε τά λάφυρα νά ἀνήκουν σέ ὅλους. Αὐτά εἶπα καί τοῦτος τότε μ' ἔπιασε καί μέ ὀδηγοῦσε σέ σένα γιά νά μὴν τολμήσει νά μιλήσει κανεῖς, παρὰ νά κρατήσῃ ὁ ἴδιος τό μερίδιό του καί νά φυλάξῃ τά πρόδωτα σέ κείνους πού τά εἶχαν ἀρπάξει, ἐνάντια στή συμφωνία τοῦ στρατοῦ». Σ' αὐτά ὁ Κλέανδρος ἀποκρίθηκε: «Ἐπειδὴ εἶσαι συνένοχος, μείνε ἐδῶ γιά νά ἀποφασίσουμε καί γιά σένα».

29-36

Οἱ Ἕλληνες
 προτείνουν
 στόν Κλέ-
 ἀνδρο νά
 ἀναλάβει τήν
 ἀρχηγία.

29 Ὑστερ' ἀπ' αὐτά ὁ Κλέανδρος μέ τοὺς δικούς του ἄρχισαν νά γευματίζουν, ἐνῶ ὁ Ξενοφώντας συγκέντρωσε τό στρατό κι ἔδωσε συμβουλή νά τοῦ στείλουν ἀπεσταλμένους, γιά νά τοῦ προσπέσουν
 30 ν' ἀφήσῃ ἐλευθεροὺς τοὺς δυο ἄντρες. Τότε πῆραν τήν ἀπόφαση νά στείλουν στρατηγούς καί λοχαγούς καί τό Δρακόντιο τό Σπαρτιάτη καί ὅποιους ἄλλους νόμιζαν κατάλληλους, γιά νά παρακαλέσουν τόν Κλέανδρο μέ κάθε τρόπο νά παρατήσῃ τοὺς δυο στρατιώ-
 31 τες. Πῆγε λοιπόν ὁ Ξενοφώντας καί τοῦ λέει: «Στά χέρια σου κρατεῖς τοὺς ἄντρες μας, Κλέανδρε, καί ὁ στρατός σέ ἄφησε στή διάθεσή σου νά κάμεις ὅ,τι θέλεις καί γι' αὐτοὺς καί γιά ὅλους τοὺς

ἄλλους. Τώρα ὁμως σέ θερμοπαρακαλοῦν νά τοὺς δώσεις πίσω
 αὐτοὺς τοὺς δυό καί νά μὴν τοὺς σκοτώσεις, γιατί πολλές ταλαιπω-
 ρίες εἶχαν περάσει πρωτύτερα γιά τό καλό ὅλου τοῦ στρατοῦ. Κι 32
 ἂν πετύχουν αὐτό ἀπό σένα, σοῦ ὑπόσχονται πῶς, ἂν θελήσεις νά
 γίνεις ἀρχηγός τους κι ἂν οἱ θεοὶ φανοῦν εὐνοϊκοί, γιά ἀνταπόδο-
 ση θά σοῦ ἀποδειξοῦν ὅτι καί πειθαρχικοί εἶναι καί ἔχουν ἱκανό-
 τητα, ὑπακούοντας στὸν ἀρχηγό τους καί μέ τή βοήθεια τῶν θεῶν,
 νά μὴ φοβοῦνται τοὺς ἐχθρούς. Φτάνει νά δεχτεῖς ἐσύ νά γίνεις
 στρατηγός τους καί οἱ θεοὶ νά τοὺς εἶναι εὐνοϊκοί. Σέ παρακα- 33
 λοῦν ἀκόμα καί γιά τοῦτο, δηλαδή νά μείνεις κοντά τους καί νά
 τοὺς διοικήσεις. Τότε θά γνωρίσεις ὅχι μονάχα τό Δέξιππο πα-
 ρά κι ἐκείνους, θά δεῖς τί ἄνθρωπος εἶναι ὁ καθένας καί θά τοὺς
 ἐκτιμήσεις σύμφωνα μέ τὴν ἀξία τους». Μόλις τ' ἄκουσε ὁ 34
 Κλέανδρος εἶπε: «Μά τοὺς θεοὺς, στή στιγμή θά σᾶς δώσω ἀπά-
 ντηση. Καί τοὺς δυό ἄντρες σᾶς δίνω πίσω κι ἐγὼ ὁ ἴδιος θά σᾶς
 βοηθήσω. Ἄν μάλιστα οἱ θεοὶ τό ἐπιτρέψουν, θά σᾶς ὀδηγήσω
 στήν Ἑλλάδα. Γιατί τά λόγια σας εἶναι ὁλωσδιόλου ἀντίθετα ἀπό
 κείνα πού μοῦ ἔλεγαν μερικοὶ γιά σᾶς, πῶς δηλαδή προσπαθεῖτε
 νά ἀπομακρύνετε τό στρατό ἀπό τὴ φιλία τῶν Λακεδαιμονίων».

Τότε οἱ ἀπεσταλμένοι, ἐπαινώντας τον, γύρισαν πίσω μέ τοὺς δυό 35
 ἄντρες. Κι ὁ Κλέανδρος ἄρχισε νά θυσιάζει ὥστε νά δῷ τιμὴ συμπε-
 ράσματα γιά τὴν ἀναχώρηση, κι ἔκανε φιλική συναναστροφή μέ
 τὸν Ξενοφῶντα καί δημιουργήσαν ἀνάμεσά τους δεσμούς φιλοξε-
 νίας. Ὅταν μάλιστα εἶδε πῶς οἱ στρατιῶτες ἐκτελοῦσαν μέ πει-
 θαρχία κάθε διαταγὴ πού ἔπαιρναν, τότε ἀκόμα περισσότερο ἤθε-
 λε νά γίνει ἀρχηγός τους. Θυσίαζε ὁμως τρεῖς μέρες κι οἱ θυσίες 36
 δέν ἔδειχναν καλὰ σημάδια. Γι' αὐτό κάλεσε τοὺς στρατηγούς καί
 τοὺς εἶπε: «Οἱ θυσίες δέν ἐπιτρέπουν νά σᾶς ὀδηγήσω ἐγὼ, ἀλλὰ
 δέν πρέπει νά στενοχωριέστε γι' αὐτό. Γιατί, ὅπως φαίνεται, σέ
 σᾶς εἶναι ὀρισμένο ἀπό τοὺς θεοὺς νά ὀδηγήσετε τοὺς στρατιῶτες.
 Ξεκινήστε λοιπόν. Κι ἐμεῖς, ὅταν πάτε στό Βυζάντιο, θά σᾶς κά-
 μουμε ὑποδοχὴ ὅσο γίνεται καλύτερη».

Ὑστερ' ἀπ' αὐτὰ ἀποφάσισαν οἱ στρατιῶτες νά τοῦ χαρίσουν 37
 τά πρόδατα πού ἀνήκαν σ' ὁλόκληρο τό στρατό. Κι ἐκεῖνος τά
 δέχτηκε, μὰ τοὺς τά ξαναγύρισε πίσω. Τότε αὐτὸς ἔφυγε μέ τό κα-

37-38
 Οἱ Ἕλληνες
 στή Χρυσόπολη.

ράδι. Κι οἱ στρατιῶτες πούλησαν τό σιτάρι πού εἶχαν συγκεντρω-
μένο καί ὅλα τ' ἄλλα πού εἶχαν ἀρπάξει καί ξεκίνησαν, θαδίζο-
38 ντας ἀνάμεσα στή χώρα τῶν Βιθυνῶν. Δέ ὄρῃκαν ὅμως νά πάρουν
τίποτα προχωρώντας τόν κανονικό δρόμο, ὥστε νά μήν ἔχουν
ἀδειανά τά χέρια ὅταν πᾶνε σέ φιλική χώρα. Γι' αὐτό ἀποφάσισαν
νά ξαναγυρίσουν πίσω, θαδίζοντας ἓνα μερόνυχτο. Μόλις γύρι-
σαν, ἔπιασαν πολλοὺς δούλους καί πρόβατα. Ὑστερα, μέσα σέ ἕξι
μέρες πῆγαν στή Χρυσόπολη τῆς Καλχηδονίας, ὅπου ἔμειναν ἑφτά
μέρες καί πουλοῦσαν τά λάφυρα.

ΒΙΒΛΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

(“Όσα ἔκαναν οἱ Ἕλληνες στήν ἐκστρατεία τους μέ τόν Κύρο
ὥς τήν ἡμέρα τῆς μάχης, καί ὅσα ἀπό τότε πού σκοτώθηκε ὁ Κύ-
ρος ὥσπου ἔφτασαν στόν Πόντο, κι ἐκεῖνα πού ἔκαναν διαδί-
ζοντας ἀπό κεῖ καί ἀρμενίζοντας ἴσαμε πού πῆγαν στήν εἴσοδο
τοῦ Βόσπορου, στή Χρυσόπολη τῆς Ἀσίας, ὅλα ἔχουν εἰπωθεῖ
στήν προηγούμενη διήγηση).

Τότε ὁ Φαρνάδαξος φοβήθηκε μήπως ὁ ἑλληνικός στρατός
διαδίσει ἐνάντια στή χώρα του· γι’ αὐτό ἔστειλε ἀπεσταλμένους
στόν Ἀναξίδιο τόν ναύαρχο - πού ἔτυχε νά θρίσκειτο στό Βυ-
ζάντιο - καί τόν παρακάλεσε νά περάσει τόν στρατεύμα ἀπό τήν
Ἀσία στήν ἀπέναντι παραλία· καί τοῦ ὑποσχέθηκε πώς, ἂν τό
δεχόταν, θά τοῦ ἔκανε κι ἐκεῖνος ὅ,τι εἶχε ἀνάγκη. Ὁ Ἀναξίδιος
λοιπόν κάλεσε στό Βυζάντιο τοὺς στρατηγούς καί λοχαγούς, καί
τοὺς ἔταξε πώς θά δώσει μισθό στοὺς στρατιῶτες, ἂν περάσουν
ἀντίκρου. Οἱ ἄλλοι εἶπαν πώς θά σκεφτοῦν καί θά τοῦ ἀπαντή-
σουν, ἐκτός ἀπό τόν Ξενοφῶντα, πού ἀποκριθῆκε πώς θ’ ἀφήσει
πιά τόν στρατεύμα, γιατί ἤθελε νά γυρίσει στήν πατρίδα. Ὁ Ἀνα-
ξίδιος ὅμως τόν παρακάλεσε νά περάσει πρῶτα μαζί μέ τοὺς ἄλ-
λους καί ὕστερα νά τοὺς ἀφήσει. Ἐκεῖνος ὑποσχέθηκε πώς ἔτσι
θά κάμει. Μά ὁ Σεύθης ἀπό τή Θράκη στέλνει τόν Μηδοσάδη καί
παρακαλεῖ τόν Ξενοφῶντα νά βοηθήσει νά διαβῇ ὁ στρατός ἀ-
πέναντι, λέγοντάς του πώς ἂν δείξει προθυμία σ’ αὐτό, δέ θά με-
τανιώσει. Ἐκεῖνος ἀπάντησε: «Τόν στρατεύμα θά περάσει ὅπως
δήποτε, καί γι’ αὐτή τή δουλειά δέ χρειάζεται νά πληρώσει οὐτ’
ἐμένα οὔτε κανέναν ἄλλο. Ὅταν ὅμως περάσει, ἐγώ θά φύγω·
ἐκεῖνος τότε ἄς προσφέρει ὅ,τι τοῦ φαίνεται καλό σέ ὅσους μεί-
νουν, πού θά ἔχουν ἀξιόλογες θέσεις μέσα στό στρατό».

“Υστερ’ ἀπ’ αὐτά περνοῦν ὅλοι οἱ στρατιῶτες στό Βυζάντιο.
Ὁ Ἀναξίδιος δέν τοὺς ἔδωσε μισθό, ἀλλά διαλάλησε μέ κήρυκα
νά πάρουν τά ὅπλα καί τίς ἀποσκευές τους καί νά θγοῦν, γιατί
τάχα εἶχε σκοπό νά τοὺς μετρήσει καί νά τοὺς στείλει στήν πα-

ΚΕΦ. 1

*Ἀνακεφα-
λαίωση.*

2-6

*Προτάσεις
τοῦ Ἀναξιδίου
καί τοῦ
Σεύθης.*

7-14

*Ὁ στρατός
θγαίνει ἀπό τόν
Βυζάντιο μέ
δόλο.*

- τριῖδα τους. Τότε οἱ στρατιῶτες ἄρχισαν νά στενοχωριοῦνται, γιατί δέν εἶχαν χρήματα ν' ἀγοράσουν τρόφιμα στό δρόμο, καί
 8 ἐτοιμάζαν τίς ἀποσκευές τους χωρίς διάθεση. Καί ὁ Ξενοφώντας πῆγε στόν Κλέανδρο τόν ἀρμοστή, πού εἶχαν γίνει πρωτύτερα φίλοι, καί τόν ἀποχαιρέτησε, γιατί σκόπευε πιά νά φύγει. Ἐκεῖνος τοῦ εἶπε: «Μήν τό κάμεις αὐτό, ἀλλιώτικα θά κατηγορηθεῖς· ἀφ' οὗ καί τώρα ἀκόμα σέ κατηγοροῦν μερικοί, ἐπειδή ὁ στρατός δέ
 9 ὀγαίνει γρηγόρα ἀπό τήν πόλη». «Μά δέ φταίω ἐγώ γι' αὐτό, ἀπάντησε ἐκεῖνος, παρὰ οἱ στρατιῶτες ἔχουν ἀνάγκη ἀπό τρόφιμα, κι αὐτή εἶναι ἡ αἰτία πού δέν ἔχουν ὄρεξη νά δοῦν». «Πάντως, ἀποκρίθηκε ὁ Κλέανδρος, ἐγώ σέ συμβουλεύω νά δοῖς, κἀνοντας πώς θά πᾶς μαζί τους, κι ὅταν ὁ στρατός δοθεῖ ἔξω ἀπό τήν πόλη, τότε νά φύγεις». «Αὐτά, εἶπε ὁ Ξενοφώντας, θά τά κανονίσουμε ὅταν πᾶμε στόν Ἀναξίδιο». Πῆγαν λοιπόν σέ κεί-
 11 νον κι ἄρχισαν νά τά συζητοῦν. Ὁ Ἀναξίδιος τοὺς παρακίνησε νά κάμουν ἔτσι καί νά δοῦν οἱ στρατιῶτες ἀπό τήν πόλη ὅσο μποροῦσαν γρηγορότερα, μέ τίς ἀποσκευές τους ἐτοιμες, καί πρόσθεσε πώς ἂν κανένας λείπει ἀπό τήν ἐπιθεώρηση καί τήν ἀρίθ-
 12 μηση, ὁ ἴδιος θά κατηγορεῖ τόν ἑαυτό του ἔπειτα. Τότε ἄρχισαν νά δογαίνουν πρώτα οἱ στρατηγοί κι ὕστερα οἱ ὑπόλοιποι. Βρίσκονταν ἔξω ὅλοι μαζεμένοι, ἐκτός ἀπό λίγους, κι ὁ Ἐτεόνικος εἶχε σταθεῖ στίς πύλες γιά νά τίς κλείσει καί νά δάλει τήν ἀμπά-
 13 ρα, μόλις θά ἔδογαινε κι ὁ τελευταῖος. Τότε ὁ Ἀναξίδιος κάλεσε τοὺς στρατηγοὺς καί τοὺς λοχαγοὺς καί τοὺς εἶπε: «Τά τρόφιμα μπορεῖτε νά τά παίρνετε ἀπό τά χωριά τῆς Θράκης, ὅπου ὑπάρχει ἄφθονο κριθάρι καί σιτάρι καί τ' ἄλλα χρειαζόμενα. Ὅταν τά προμηθευτεῖτε, νά τραοήξετε γιά τῇ Χερσονήσο, κι ἐκεῖ θά σᾶς
 14 δώσει μισθὸ ὁ Κυνίσκος» ²⁵¹. Μερικοὶ στρατιῶτες ὁμως πού τ' ἄκουσαν ἢ καί κάποιος ἀπό τοὺς λοχαγοὺς, τά ἀνακοινώνουν στό στράτευμα. Οἱ στρατηγοὶ στό μεταξύ ρωτοῦσαν νά μάθουν ἂν ὁ Σεῦθης ἦταν ἐχθρὸς ἢ φίλος κι ἂν ἔπρεπε νά δοῦν ἀνάμεσα

251. Ὁ Κυνίσκος ἦταν στρατηγὸς ἀπὸ τῇ Σπάρτῃ, πού ὑπηρετοῦσε στὴ Θρακικὴ Χερσονήσο.

ἀπὸ τὸ Ἱερὸ Βουνό²⁵² ἢ, κάνοντας τὸ γύρο, νά περάσουν ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς Θράκης. Ἀλλὰ τῇ στιγμῇ πού τὰ συζητοῦσαν, οἱ 15 στρατιῶτες ἄρπαξαν τὰ ὄπλα κι ἀρχίζουν νά τρέχουν πρὸς τίς πύλες γρήγορα, γιὰ νά ξαναμποῦν μέσα στοῦ τεῖχος. Ὁ Ἑτεόνικος ὁμως καὶ οἱ ἄλλοι πού ἦταν μαζί του, μόλις εἶδαν τοὺς ὀπλίτες νά πλησιάζουν τρέχοντας, κλείνουν τίς πόρτες καὶ βάζουν τὴν ἀμπάρα. Τότε οἱ στρατιῶτες ἄρχισαν νά τίς χτυποῦν καὶ νά λένε 16 πῶς τοὺς γίνεται τρομερὴ ἀδικία, ἔτσι πού τοὺς διώχνουν καὶ τοὺς στέλνουν ἀνάμεσα σ' ἐχθροὺς· καὶ φοβέριζαν πῶς θά κομματιάσουν τίς πύλες, ἂν δέν τίς ἀνοίξουν θεληματικά. Ἄλλοι πάλι 17 ἔτρεχαν πρὸς τὴ θάλασσα, κι ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ μόλου πηδοῦν τὸ τεῖχος καὶ μπαίνουν στὴν πόλη· λίγοι στρατιῶτες πού ἔτυχε νά θοῖσκονται μέσα, μόλις βλέπουν αὐτὰ πού γίνονταν κοντά στίς πύλες, τίς ἀνοίγουν διάπλατα, ἀφοῦ πρῶτα ἔκοψαν τὴν ἀμπάρα μέ τὰ τσεκούρια, κι ὁρμοῦν κι οἱ ἄλλοι μέσα στὴν πόλη. Ὁ Ξενοφών 18 ντας ὁμως, ὅταν εἶδε αὐτὰ πού γίνονταν, φοβήθηκε μήπως ὁ στρατός ἀρχίσει τὴ λεηλασία καὶ δημιουργηθοῦν ἀνεπανόρθωτες συμφορὲς στὴν πόλη καὶ στὸν ἑαυτὸ του καὶ στοὺς στρατιῶτες, καὶ γι' αὐτὸ τρέχει καὶ μπαίνει ὁρμητικά μέσα στίς πύλες μαζί μέ τὸ πλῆθος. Οἱ Βυζαντινοί, μόλις εἶδαν νά ὁρμᾶ μέ δία ὁ στρατός, 19 φεύγουν ἀπὸ τὴν ἀγορὰ καὶ πηγαίνουν ἄλλοι πρὸς τὰ καράβια κι ἄλλοι στὰ σπίτια, ἐνῶ ὅσοι ἔτυχε νά θοῖσκονται μέσα ἄρχισαν νά ὀγαίνουν ἔξω· μερικοὶ πάλι τραβοῦσαν τίς τριῆρεις στὴ θάλασσα, γιὰ νά γλιτώσουν μπαίνοντας μέσα, καὶ γενικά ὅλοι νόμιζαν πῶς ἦταν χαμένοι, σὰ νά κυριεύτηκε ἡ πόλη τους. Κι ὁ Ἑτεόνικος 20 πῆγε νά γλιτώσει στὴν ἀκρόπολη. Τέλος ὁ Ἀναξίδιος ἔτρεξε διαστικά στὴ θάλασσα, μπῆκε σ' ἓνα πλοῖο ψαράδικο καὶ πλέοντας παραλιακά ἀνέδθηκε στὴν ἀκρόπολη· ἀμέσως στέλνει καὶ ζητάει φρουροὺς ἀπὸ τὴν Καλχηδόνα, γιατί εἶχε τὴ γνώμη πῶς ἐκεῖνοι πού θοῖσκονταν στὴν ἀκρόπολη δέν ἦταν ἀρκετοὶ γιὰ νά συγκρατήσουν τοὺς Ἕλληνες.

Ὅταν οἱ στρατιῶτες εἶδαν τὸν Ξενοφώντα, τρέχουν πρὸς τὸ 21

15-20

Οἱ Ἕλληνες
ἐξαγριωμένοι
ξαναμπαίνουν
στοῦ Βυζάντιο.

21-32

Συμβουλὲς τοῦ
Ξενοφώντα.

252. Τὸ Ἱερὸ Βουνό θοῖσκοταν στὴ Θράκη, ἀνάμεσα στὴν Πέρινθο καὶ τὴ Χερσόνησο.

- μέρος του πολλοί καί τοῦ λένε: «Τώρα, Ξενοφώντα, εἶναι εὐκαιρία νά φανεῖς ἄντρας. Ἔχεις μιά πόλη, ἔχεις τριήρεις, ἔχεις χρήματα, ἔχεις πολλούς στρατιῶτες. Ἄν θέλεις, κι ἐσύ μπορείς νά μᾶς ὠφελήσεις κι ἐμεῖς νά σέ κάμουμε μεγάλο». Κι ἐκεῖνος ἀπο-
 22 κρίθηκε, προσπαθώντας νά τοὺς καθησυχάσει: «Σωστά εἶναι τὰ λόγια σας καί θά κάμω αὐτά πού λέτε· ἂν ὁμως θέλετε νά γίνουν, ἀποθέστε τὰ ὅπλα σας καί συνταχθεῖτε, ὅσο μπορείτε γρηγορότερα». Κι ὁ ἴδιος ἔδωσε τὸ πρόσταγμα τοῦτο καί τοὺς ἄλλους παρακίνησε νά τὸ ἀνακοινώσουν καί ν' ἀφήσουν κάτω τὰ ὅπλα.
 23 Μά ἐκεῖνοι καί χωρὶς διαταγὴ συντάχτηκαν· ἔτσι μέσα σε λίγη ὥρα καί οἱ ὀπλίτες μῆκαν στή γραμμὴ πού εἶχε ὀχτῶ ἄντρες θάθος²⁵³, καί οἱ πελταστές ἔτρεξαν καί τοποθετήθηκαν στά δύο
 24 ἄκρα τοῦ στρατοῦ. Τὸ μέρος ἐκεῖνο ἦταν πάρα πολὺ κατάλληλο γιὰ παράταξη: ἦταν χωρὶς σπίτια, ἐπίπεδο, κι εἶχε τὴν ὀνομασίαν Ὑρακικό. Ὅταν πιά τὰ ὅπλα θοίσκονταν χάμω καί οἱ στρατιῶτες εἶχαν καθησυχάσει, ὁ Ξενοφώντας καλεῖ συγκέντρωση καί λέει
 25 τοῦτα δῶ: «Δέν παραξενεύομαι, στρατιῶτες, πού εἶστε ὀργισμένοι καί πού νομίζετε πὼς ὑποφέρετε τρομερά καί πὼς σᾶς ἔστησαν παγίδες. Ἄν ὁμως παρասυρθοῦμε ἀπὸ τὴν ὀργή μας καί τιμωρήσουμε τοὺς Λακεδαιμόνιους πού εἶναι ἐδῶ γιὰ τὸ ξεγέλασμα πού μᾶς ἔκαμαν κι ἂν λεηλατήσουμε τὴν πόλιν πού δέ μᾶς φταίει καθόλου, δάλτε στό μυαλό σας τί θά γίνει ὕστερ' ἀπ' αὐτά.
 26 Πρῶτα πρῶτα θά εἴμαστε φανεροὶ ἐχθροὶ μὲ τοὺς Σπαρτιάτες καί τοὺς συμμάχους τους. Ἐπειτα πόσο τρομερὸς πόλεμος μπορεῖ νά ξεσπάσει ἀπ' αὐτό, εἶναι εὐκόλο νά τὸ συμπεράνουμε, ἀφοῦ ἔχομε δεῖ κι ἔχομε ἀκόμα στή θύμησή μας ἐκεῖνα πού ἐγιναν τελευ-
 27 ταῖα²⁵⁴. Γιατί ἐμεῖς οἱ Ἀθηναῖοι μῆκαμε στὸν πόλεμον μὲ τοὺς

253. Ὀχτῶ ἄντρες θάθος: ὁ λόχος εἶχε, πάνω κάτω, ἑκατὸ στρατιῶτες. Αὐτοὶ στὴν παράταξη ἔμπαιναν σὲ ὀχτῶ σειρές, τὴ μιά πίσω ἀπὸ τὴν ἄλλη. Κάθε σειρά εἶχε δώδεκα στρατιῶτες πού ὁ ἓνας στεκόταν πλάι στὸν ἄλλο.

254. Τελευταῖα: ἐννοεῖ τὰ γεγονότα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καί τίς συμφορές του.

Σπαρτιάτες καὶ τοὺς συμμάχους τοὺς ἔχοντας ὄχι λιγότερες ἀπὸ τρακόσιες τριήρεις, πού θρῖσκονταν ἄλλες στή θάλασσα κι ἄλλες στά ναυπηγεῖα· ἀκόμα εἶχαμε πολλά χρήματα μέσα στήν πόλη καὶ εἰσοδήματα κάθε χρόνο, ἀπὸ τοὺς φόρους πού πλήρωναν οἱ ντόπιοι κι οἱ σύμμαχοι, ὄχι λιγότερα ἀπὸ χίλια τάλαντα· ἔπειτα διοικούσαμε ὅλα τὰ νησιά κι ἐξουσιάζαμε πολλές πόλεις στήν Ἀσία καὶ στήν Εὐρώπη, κι ἀνάμεσά τους τοῦτο τό Βυζάντιο, ὅπου τώρα θρῖσκομαστε· παρ' ὅλα αὐτά θγήκαμε ἐξαντλημένοι ἀπὸ τὸν πόλεμο, καθὼς γνωρίζετε ὅλοι. Τώρα λοιπόν τί φανταζόμαστε 28 πὼς θὰ παθαίναμε, ἀφοῦ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔχουν καὶ τοὺς παλιούς συμμάχους, κι ἀκόμα πῆγαν μέ τό μέρος τους οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ὅλοι οἱ τότε σύμμαχοί τους; Καί, ἐκτός ἀπ' αὐτά, ὁ Τισσαφέρνης καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι θάρβαροι πού ζοῦν στά παράλια εἶναι ἐχθροί μας, καὶ πιό μέγας ἐχθρός μας εἶναι ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς, πού πῆγαμε νά τοῦ πάρουμε τήν ἐξουσία καὶ νά τὸν σκοτώσουμε, ἂν μπορούσαμε. Ἀφοῦ λοιπόν ὅλοι αὐτοὶ εἶναι μαζί, ὑπάρχει κανένας τόσο ἀνόητος πού νά νομίζει πὼς θὰ ἦταν δυνατό νά τοὺς νικήσουμε; Γιά τ' ὄνομα τῶν θεῶν, ἅς μὴν κάνουμε σάν μανιακοὶ 29 κι ἅς μὴ δροῦμε ἄτιμο θάνατο μέ τό νά γίνουμε ἐχθροὶ καὶ στίς πατριδες μας καὶ στοὺς φίλους μας καὶ στοὺς δικούς μας. Γιατί τοῦτοι ὅλοι θρῖσκονται στίς πολιτεῖες πού δίκαια θὰ μᾶς πολεμήσουν, ἂν λεηλατήσουμε τήν πρώτη ἑλληνικὴ πόλη πού συναντήσαμε, ἐνῶ θάρβαρικὴ δέ θελήσαμε ὥς τώρα νά κυριέψουμε, παρόλο πού ἡμασταν καὶ νικητές. Ἐγὼ λοιπόν εὐχομαι, προτοῦ δῶ 30 νά γίνουν ἀπὸ σᾶς αὐτά, ν' ἀνοίξει ἡ γῆ καὶ νά μέ καταπιεῖ. Καὶ σᾶς συμβουλεύω, ἀφοῦ εἶστε Ἕλληνες, νά προσπαθεῖτε νά θρῖσκετε δίκαιη μεταχείριση ὑπακούοντας στοὺς ἀρχηγούς τῶν Ἑλλήνων. Ἄν αὐτό δέν μπορεῖ νά γίνει, πρέπει νά προτιμήσουμε νά ἀδικηθοῦμε γιά νά μὴ χάσουμε τήν Ἑλλάδα. Καὶ τώρα νομίζω 31 πὼς εἶναι σωστό νά στείλουμε ἀπεσταλμένους στὸν Ἀναξίδιο, γιά νά τοῦ πουν πὼς ἐμεῖς μπηκαμε στήν πόλη ὄχι μέ σκοπὸ νά κάμουμε καμιά δίκαιη πράξη, ἀλλὰ γιά νά δοῦμε, μήπως μπορέσουμε νά πετύχουμε κάτι καλὸ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἰδίους· κι ἂν ὄχι, τότε νά τοὺς δεδαιώσουμε πὼς θγαίνομε ἀπὸ τὴν πόλη γιατί πειθαρχοῦμε καὶ ὄχι ἐπειδὴ πέσαμε σὲ παγίδα». Τοὺς φάνηκαν αὐτά 32 καλὰ καὶ στέλνουν τὸν Ἰερώνυμο τὸν Ἥλειο γιά νά τὰ πεῖ, καὶ

33-37

*Ὁ Κοιρατά-
δας στρατηγός.*

τόν Εὐρύλοχο τόν Ἀρκάδα καί τό Φιλήσιο τόν Ἀχαιό. Τοῦτοι ἔφυγαν γιά νά πάνε νά τά ἀνακοινώσουν.

- 33 Δέν εἶχαν σηκωθεί ἀκόμα οἱ στρατιῶτες ἀπό τή συγκέντρω-
ση καί φτάνει ὁ Κοιρατάδας ὁ Θηβαῖος. Αὐτός γύριζε ἐδῶ κι
ἐκεῖ ὄχι σάν ἐξόριστος ἀπ' τήν Ἑλλάδα, παρὰ ἐπιθυμώντας νά
γίνει στρατηγός καί προσφέροντας τίς στρατηγικές του ἱκανότη-
τες, ἄν καμιά πολιτεία ἤ κανένας λαός τίς χρειαζόταν. Τότε πα-
ρουσιάστηκε καί τοὺς εἶπε πῶς ἦταν πρόθυμος νά τοὺς ὀδηγήσει
σ' ἓνα μέρος τῆς Θράκης πού ὀνομαζόταν Δέλτα, ὅπου μπορού-
34 σαν νά προμηθευτοῦν ἄφθονα τροφίμα. Ὡσπου νά φτάσουν ἐκεῖ,
εἶπε πῶς ὁ ἴδιος θά τοὺς δίνει ἄφθονα φαγητά καί πιotá. Οἱ
στρατιῶτες τ' ἄκουσαν κι αὐτά καί τήν ἀπάντηση τοῦ Ἀναξίδιου
- γιατί τοὺς ἀποκρίθηκε πῶς δέ θά μετανιώσουν ἂν πειθαρχή-
σουν, ἀφοῦ καί στοὺς ἐφόρους θά ἀναφέρει τή διαγωγή τους καί
35 ὁ ἴδιος θά σκεφτεῖ ἂν μπορεῖ νά τοὺς κάμει κάτι καλό. Τότε οἱ
στρατιῶτες δέχονται τόν Κοιρατάδα γιά στρατηγό καί ὀγκηκαν
ἔξω ἀπό τό τεῖχος. Ὁ Κοιρατάδας συμφωνεῖ μαζί τους νά ἔρθει
τήν ἄλλη μέρα στό στρατόπεδο καί νά φέρει ζῶα γιά θυσία καί
36 μάντη, καί τροφές καί πιotá γιά τοὺς στρατιῶτες. Μόλις ὁμως
ὀγκηκαν, ὁ Ἀναξίδιος ἔκλεισε τίς πύλες καί διαλάλησε πῶς, ἂν
κανένας στρατιώτης πιαστεῖ μέσα στήν πόλη, θά πωληθεῖ γιά
37 δοῦλος. Τήν ἄλλη μέρα πῆγε ὁ Κοιρατάδας, κονδάλωντας τά ζῶα
γιά τίς θυσίες καί τό μάντη. Τόν ἀκολουθοῦσαν καί εἴκοσι
ἄντρες φορτωμένοι κριθαρένιο ἀλεύρι, κι ἄλλοι εἴκοσι μέ κρασί,
τρεῖς μέ ἐλιές, ἓνας μέ φορτίο ἀπό σκόρδα, ὅσα περισσότερα μπο-
ροῦσε νά σηκώσει, κι ἓνας ἄλλος μέ κρεμμύδια. Αὐτά τά ἄφησε
κάτω σά νά εἶχε σκοπό νά τά μοιράσει, κι ἄρχισε νά θυσιάζει. Ὁ
38 Ξενοφώντας τότε ἔστειλε καί φώναξε τόν Κλέανδρο καί τόν πα-
ρακάλεσε νά μεσολαθήσει νά τοῦ ἐπιτρέψουν νά μπεῖ μέσα στά
τεῖχη, κι ὕστερα νά φύγει ἀπό τό Βυζάντιο μέ πλοῖο. Ἦρθε ὁ
39 Κλέανδρος καί εἶπε πῶς μέ μεγάλο κόπο κατάφερε νά τοῦ δώ-
σουν τήν ἄδεια. Γιατί ἔλεγε ὁ Ἀναξίδιος πῶς δέν ἦταν σωστό οἱ
στρατιῶτες νά ὀρίζονται ἔξω ἀπό τά τεῖχη καί ὁ Ξενοφώντας
μέσα. Ἐλεγε ἀκόμα πῶς οἱ Βυζαντινοὶ μαλώνουν ἀναμεταξύ τους
καί γίνονται ἐχθροὶ ὁ ἓνας μέ τόν ἄλλο. Ὡστόσο, εἶπε, ὁ Ἀνα-
ξίδιος τοῦ δίνει τήν ἄδεια νά μπεῖ, ἂν ἔχει σκοπό νά ταξιδέψει

38-40

*Ὁ Ξενοφώντας
ἀφήνει τό
στρατό.*

μαζί του. Ἀποχαιρέτησε λοιπόν ὁ Ξενοφώντας τοὺς στρατιῶτες 40
καί μπήκε μέσα στό τεῖχος μαζί μέ τόν Κλεάνδρου.

Τήν πρώτη μέρα ὁ Κοιρατάδας θυσίασε, μά δέν ἔδειξαν οἱ
θυσιές καλά σημάδια, οὔτε καί μοίρασε τίποτα στοὺς στρατιῶτες.
Τῇ δεύτερῃ, τὰ ζῶα δορίσκονταν κοντά στό ὄρωμ' οἱ ὁ Κοιρατάδας
ἦταν στεφανωμένοι, ἑτοιμός γιά τή θυσία. Πῆγαν ὁμως κοντά ὁ
Τιμασίωνας πού καταγόταν ἀπό τή Δάρδανο καί ὁ Νέωνας ὁ Ἀ-
σιαῖος καί ὁ Κλεάνορας ὁ Ὀρχομένιος κι ἔλεγαν στόν Κοιρατάδα
νά μή θυσιάσει, γιατί δέν πρόκειται νά ἀναλάβει τήν ἀρχηγία τοῦ
στρατοῦ, ἂν δέν τοὺς δώσει τὰ τροφίμα. Ἐκεῖνος τότε δίνει δια-
ταγή νά τὰ μοιράσουν. Μά ἐπειδὴ ἔλειπαν πολλὰ καί δέν ἦταν 41
δυνατό νά συμπληρωθεῖ μιᾷς ἡμέρας τροφή γιά τόν κάθε στρα-
τιώτη, πῆρε τὰ ζῶα κι ἔφυγε, ἐγκαταλείποντας καί τό ἀξίωμα
τοῦ στρατηγοῦ.

Ὁ Νέωνας ὁ Ἀσιναιῖος κι οἱ Ἀχαιοὶ Φρυνίσκος, Φιλήσιος 1
καί Ξανθικλῆς, καθὼς κι ὁ Τιμασίωνας ἀπὸ τή Δάρδανο, ἔμειναν
ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ, προχώρησαν στὰ χωριά τῆς Θράκης πού
δορίσκονται ἀπέναντι στό Βυζάντιο κι ἐκεῖ στρατοπέδευαν. Φιλο- 2
νικοῦσαν ὁμως οἱ στρατηγοὶ μετὰξὺ τους, γιατί ὁ Κλεάνορας καί
ὁ Φρυνίσκος ἠθέλαν νά πάνε στό Σεύθη. Ἀλλὰ ὁ Νέωνας προτι-
μοῦσε νά πάνε στή Χερσόνησο, γιατί εἶχε τή γνώμη πὼς, ἂν ἔ-
μπαιναν στήν ἐξουσία τῶν Λακεδαιμονίων, αὐτὸς θά ἔπαιρνε τήν
ἀρχηγία ὁλόκληρου τοῦ στρατοῦ. Ὁ Τιμασίωνας μέ τή σειρά του
ἠθέλε νά ξαναγυρίσουν στήν Ἀσία, γιατί νόμιζε πὼς τότε θά
μποροῦσε νά ἐπιστρέψει στήν πατρίδα του. Καί οἱ γνώμες τῶν
στρατιωτῶν δέν ἦταν διαφορετικές. Ὅσο περνοῦσε ὁ καιρὸς, ἄλ- 3
λοι ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες πουλοῦσαν τὰ ὄπλα τους σ' αὐτό τό μέ-
ρος κι ἔφευγαν ὅπως μπορούσαν, κι ἄλλοι τὰ ἔδιναν κι ἔμεναν
στὶς πόλεις μαζί μέ τοὺς κατοίκους. Κι ὁ Ἀναξίδιος χαίροταν 4
μαθαίνοντας πὼς διαλύεται ὁ στρατός, γιατί νόμιζε πὼς μ' αὐτὰ
πού γίνονται προσφέρει ἐξαιρετικές ὑπηρεσίες στό Φαρνάδαζο.

Ὅταν ὁμως ἔφευγε ὁ Ἀναξίδιος ἀπὸ τό Βυζάντιο, τὸν συν- 5
άντησε στήν Κύζικο ὁ Ἀρίσταρχος, πού διαδέχτηκε τόν Κλέ-
ανδρο ὡς ἀρμοστής τοῦ Βυζαντίου. Ἐλεγον μάλιστα πὼς σὲ λίγο
ἐρχεται καί ὁ Πῶλος, πού διαδεχόταν τό ναύαρχο στόν Ἑλλή-

40-41

*Παραίτηση τοῦ
Κοιρατάδα.*

ΚΕΦ. 2

1-4

Διαφωνίες.

5-16

*Ὁ Ἀρίσταρχος
καί ἡ
τακτικὴ του.*

- 6 σποντο. Παραγγέλνει λοιπόν ο Ἀναξίδιος στὸν Ἀρίσταρχο νά πουλήσει ὅσους ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες τοῦ Κύρου ὄρεϊ νά ἔχουν μείνει στὸ Βυζάντιο. Ὁ Κλέανδρος ἀντίθετα κανένα δὲν εἶχε πουλήσει, παρὰ καὶ τοὺς ἄρρωστους τοὺς λυπόταν καὶ τοὺς περιποιοῦσαν, ἀναγκάζοντας τοὺς κατοίκους νά τοὺς δέχονται στὰ σπίτια τους. Πάντως ὁ Ἀρίσταρχος, μόλις πῆγε, πούλησε τὸ λιγότερο
- 7 τετρακόσιους. Ὃταν ὁ Ἀναξίδιος ταξιθεύοντας γιαλὸ γιαλὸ ἔφτασε στὸ Πάριο,²⁵⁵ στέλνει ἄνθρωπο στὸ Φαρνάδαζο γιὰ νά τοῦ θυμίσει τίς συμφωνίες. Τοῦτος ὅμως ἐπειδὴ ἔμαθε πὼς ἦρθε ὁ Ἀρίσταρχος ἀρμολογῆς στὸ Βυζάντιο καὶ πὼς ὁ Ἀναξίδιος δὲν εἶναι πιά ναύαρχος, ἀδιαφόρησε γιὰ τὸν τελευταῖο, ἐνῶ μὲ τὸν Ἀρίσταρχο ἄρχισε νά κάνει τίς ἴδιες συμφωνίες πού εἶχε κάμει
- 8 μὲ τὸν Ἀναξίδιο γιὰ τοὺς στρατιῶτες τοῦ Κύρου. Τότε ὁ Ἀναξίδιος φώναξε τὸν Ξενοφῶντα καὶ τὸν παρακαλεῖ νά πάει μὲ κάθε τρόπο καὶ μέσο καὶ ὅσο γίνεται γρηγορότερα στὸ στράτευμα. Τοῦ παραγγέλνει ἀκόμα νά τὸ συγκρατήσει καὶ νά συγκεντρώσει ὅσους μπορέσει περισσότερους ἀπὸ κείνους πού σκόρπισαν ἐδῶ κι ἐκεῖ, νά τὸ ὀδηγήσει στὴν Πέρινθο²⁵⁶ κι ἀπ' αὐτὴν κατόπι νά τὸ περάσει στὴν Ἀσία, ὅσο γίνεται πιὸ σύντομα. Τοῦ δίνει κι ἓνα πολεμικὸ καράδι μὲ τριάντα κουπιά κι ἓνα γράμμα, στέλνει μαζί του κι ἓναν ἄντρα γιὰ νά διατάξει τοὺς Περσικοὺς νά συνοδεύουν ἀμέσως τὸν Ξενοφῶντα μὲ τ' ἄλογά τους ἐκεῖ πού ὀρισκό-
- 9 ταν ὁ στρατός. Ἔτσι ὁ Ξενοφώντας περνᾷ τὴν Προποντίδα καὶ φτάνει στὸ στρατόπεδο. Οἱ στρατιῶτες μὲ εὐχαρίστηση τὸν δέχτηκαν καὶ στὴ στιγμή τὸν ἀκολούθησαν πασίχαροι, μὲ τὴν ἰδέα
- 10 ὅτι θὰ περνοῦσαν μαζί του ἀπὸ τὴ Θράκη στὴν Ἀσία. Μὰ ὁ Σεύθης πληροφορηθῆκε πὼς ὁ Ξενοφώντας βαδίζει πρὸς τὰ ἐκεῖ, καὶ τοῦ ξανάστειλε τὸ Μηδοσάδην μὲ πλοῖο, παρακαλῶντας τὸν νά τοῦ πάει τὸ στρατό. Σὲ ἀντάλλαγμα τοῦ ὑποσχόταν καθετί, πού νόμιζε πὼς θὰ μπορούσε νά τὸν πείσει. Ἐκεῖνος ὅμως ἀποκρί-

255. Τὸ Πάριο ἦταν παραθαλάσσια πόλις τῆς Μ. Ἀσίας στὴν Προποντίδα.

256. Γιὰ τὴν Πέρινθο βλ. σημείωση 58.

θηκε πώς ἦταν ἀδύνατο νά γίνει ὅτιδήποτε ἀπ' αὐτά. Ὁ Μηδο-
 σάδης ἄκουσε τήν ἀπάντησι κι ἔφυγε. Ὅταν οἱ Ἕλληνες πῆγαν 11
 στήν Πέρινθο, ὁ Νέωνας μέ ἓνα μέρος τοῦ στρατοῦ, πού ἔφτανε
 τοὺς ὀχτακόσιους ἄντρες, στρατοπέδευε χωριστά. Ὁλόκληρο τό
 ἄλλο στράτευμα ἦταν συγκεντρωμένο κοντά στό τεῖχος τῶν Πε-
 ρινθίων. Ὑστερ' ἀπ' αὐτά ὁ Ξενοφώντας προσπάθησε νά βρεῖ 12
 πλοῖα, γιά νά περάσουν ἀπέναντι ὅσο γινόταν πιό γρήγορα. Στό
 ἀναμεταξύ ἦρθε ἀπό τό Βυζάντιο ὁ Ἀρίσταρχος ὁ ἄρμοστής μέ
 δύο τριήρεις. Τοῦτος, μιλημένος ἀπό τό Φαρνάβαζο, καί στοὺς
 καρδοκύρηδες ἀπαγόρευε νά περάσουν τό στρατό, καί στοὺς
 στρατιῶτες πῆγε κι εἶπε νά μὴ διαδοῦν ἀπέναντι, στήν Ἀσία. Ὁ 13
 Ξενοφώντας ὅμως τοῦ δήλωσε πώς ὁ Ἀναξίδιος ἔδωσε αὐτῇ τήν
 ἐντολή καί τόν ἔστειλε ἐκεῖ γι' αὐτόν τό σκοπό. Τότε ὁ Ἀρί-
 σταρχος ξαναμίλησε: «Ὁ Ἀναξίδιος δέν εἶναι πιά ναύαρχος,
 ἐνῶ ἐγὼ εἶμαι ἄρμοστής ἐδῶ. Κι ἂν πιάσω κανέναν ἀπό σᾶς στή
 θάλασσα, θά τόν δουλιάξω». Αὐτά εἶπε καί μῆκε μέσα σ'αὐτήν τεί-
 χη. Τὴν ἄλλη μέρα στέλνει καί καλεῖ τοὺς στρατηγούς καί τοὺς
 λοχαγούς τοῦ στρατοῦ. Τὴν ὥρα πού ἔβρισκονταν πιά κοντά στό 14
 τεῖχος, ἀνακοινώνει κάποιος στὸν Ξενοφόντα πώς θά τόν πιά-
 σουν, ἂν μπεῖ μέσα, καί πώς ἢ θά τόν σκοτώσουν ἀμέσως ἢ θά
 τόν παραδώσουν στό Φαρνάβαζο. Μόλις τ' ἄκουσε ὁ Ξενο-
 φώντας στέλνει τοὺς ἄλλους, ἐνῶ αὐτὸς εἶπε πώς ἤθελε νά κάνει
 κάποια θυσία. Πραγματικά πῆγε καί θυσιάσε, ζητώντας νά μάθει 15
 ἂν τοῦ ἐπιτρέπουν οἱ θεοὶ νά προσπαθῇ νά ὀδηγήσει τό στρα-
 τό στό Σεύθη. Γιατί ἔβλεπε πώς δέν ἦταν σίγουρο τό πέρασμα,
 ἀφοῦ εἶχε τριήρεις ἐκεῖνος πού σκόπευε νά τοὺς ἐμποδίσει, κι οὐ-
 τε ἤθελε νά πάει στή Χερσόνησο καί νά κλειστεῖ ἐκεῖ, γιατί ὁ
 στρατός θά δοκίμαζε μεγάλες στερήσεις. Κι ἔτσι θά ἀναγκαζόταν
 νά ὑπακούει στὸν ἄρμοστή τοῦ τόπου, ἐνῶ οἱ στρατιῶτες δέν ἐ-
 πρόκειτο νά προμηθευτοῦν καθόλου τροφίμα. Ἐκεῖνον αὐτὲς οἱ 16
 σκέψεις τὸν ἀπασχολοῦσαν. Στό μεταξὺ γύρισαν ἀπὸ τὸν Ἀρί-
 σταρχο οἱ στρατηγοὶ καί οἱ λοχαγοὶ καί τοῦ ἀνακοίνωσαν πώς
 τοὺς εἶπε νά φύγουν τώρα, νά πάνε ὅμως τό βράδυ. Ἔτσι γάνη-
 καν περισσότερο καθαρά τὰ κακὰ του σχέδια.

Τότε ὁ Ξενοφώντας εἶχε τὴ γνώμη πώς οἱ θυσίαι ἦταν καλο- 17
 σημάδες καί γιά τὸν ἑαυτό του καί γιά τό στρατό, καί πώς ἦταν

17-22

Ὁ Ξενοφώντας
στό Σεύθη.

σίγουρος ὁ πηγεμός στό Σεύθη. Πήρε λοιπόν τόν Ἀθηναῖο λοχαγὸ Πολυκράτη καί ἀπὸ κάθε στρατηγὸ - ἐκτός ἀπὸ τὸ Νέωνα - τὸν πιὸ ἐμπιστὸ του στρατιώτη κι ἔφυγε τὴ νύχτα γιὰ τὸ στρατό-
 18 πεδο τοῦ Σεύθη, ποὺ ἦταν ἐξήντα στάδια μακριά. Ὅταν πλησίαζαν ἐκεῖ, συναντᾶνε φωτιές χωρὶς νὰ ὑπάρχουν φρουροί. Στὴν ἀρχὴ νόμισε πὼς ὁ Σεύθης εἶχε μεταφέρει ἄλλου τὸ στρατό του. Ἀλλὰ σὲ λίγο ἄκουσε θόρυβο καὶ τοὺς στρατιώτες ποὺ ἔδιναν πληροφορίες ὁ ἓνας στὸν ἄλλο, καὶ κατάλαβε πὼς ὁ Σεύθης ἔδωσε διαταγὴ ν' ἀνάψουν τίς φωτιές πιὸ μπροστὰ ἀπὸ τὴ θέση τῶν νυκτοφρουρῶν. Κι αὐτὸ γιὰ νὰ δοῦνται οἱ φρουροὶ σὲ μέρος σκοτεινὸ καὶ νὰ μὴ διακρίνονται οὔτε πόσοι ἦταν οὔτε ποῦ, ἐνῶ ἐκεῖνοι ποὺ πλησίαζαν νὰ μὴ μένουν ἀπαράτηρητοι, παρὰ νὰ
 19 φαίνονται καθαρὰ ἀπὸ τὴ λάμψη τῆς φωτιᾶς. Ὅταν τὸ κατάλαβε, στέλνει μπροστὰ τὸ διερχομὲν ποὺ εἶχε, προστάζοντάς τον νὰ πεῖ στό Σεύθη πὼς ὁ Ξενοφώντας εἶναι κοντὰ καὶ θέλει νὰ τὸν συναντήσῃ. Οἱ φρουροὶ τὸν ρώτησαν ἂν πρόκειται γιὰ τὸν Ξενοφόντα τὸν Ἀθηναῖο, ἐκεῖνον ποὺ ἦταν στό στρατό τοῦ Κύρου.
 20 Μόλις εἶπε πὼς εἶναι αὐτός, πῆδησαν ἀπάνω στ' ἄλογα κι ἔτρεχαν. Σὲ λίγο ἔφτασαν ὡς διακόσιοι πελταστῆς, ποὺ πῆραν τὸν Ξενοφόντα κι ὅσους εἶχε μαζί του καὶ τοὺς ὀδήγησαν στό Σεύθη.
 21 Τοῦτος ἦταν ὀχυρωμένος μέσα σ' ἓναν πύργο, ποὺ γύρω γύρω ὑπῆρχαν ἄλογα ποὺ φοροῦσαν χαλινάρια. Γιατί τόσο πολὺ φοβόταν τοὺς ἐχθροὺς, ὥστε τὴν ἡμέρα τᾶιζε μὲ χορτάρι τὰ ἄλογα, ἐνῶ τὴ νύχτα προφυλαγόταν ἔχοντάς τα μὲ τὰ χαλινάρια στό στό-
 22 μα.²⁵⁷ Ἐλεγαν μάλιστα, πὼς καὶ παλιότερα ὁ πρόγονός του ὁ Τῆρης, στὴν ἴδια χώρα, ἔχασε πολλοὺς ἄντρες καὶ φορηγὰ ζῶα ἀπὸ τοὺς ντόπιους, παρόλο ποὺ εἶχε πολὺ στρατό. Οἱ ἐχθροὶ αὐτοὶ ἦταν οἱ Θυνοί, ποὺ φημίζονταν πὼς εἶναι οἱ πιὸ φοβεροὶ πολεμιστῆς σὲ νυχτερινές μάχες.

23-30

Υποδοχὴ καὶ
 σπῆξη τῆς
 σὸν πύργο
 τοῦ Σεύθη.

23 Ὅταν ζύγωσαν, ὁ Σεύθης ἔδωσε διαταγὴ νὰ δάλουν μέσα τὸν Ξενοφόντα καὶ δυὸ δικούς του, ὁποιοὺς ἤθελε. Τὴν ὥρα ποὺ μπῆκαν, πρῶτα πρῶτα χαιρέτησαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, κι ὕστερα

257. Εἶχε δηλαδή ἑτοίμα τὰ ἄλογα γιὰ νὰ φύγῃ, ἂν ἔκαναν ἐπίθεση οἱ ἐχθροί.

ἄρχισαν τίς προλόσεις μέ κρασί πού θρισκόταν μέσα σέ κεράτι-
νες κοῦπες, σύμφωνα μέ τό θρακικό ἔθιμο. Δίπλα στό Σεύθη ἔ-
στεκε κι ὁ Μηδοσάδης, πού πήγαινε σάν ἀντιπρόσωπός του
παντοῦ. Κατόπιν ἄρχισε νά μιλάει ὁ Ξενοφώντας. «Μοῦ ἔστειλες, 24
Σεύθη, πρῶτα στή Χαλκηδόνα τοῦτον ἐδῶ τό Μηδοσάδης καί μέ
παρακαλοῦσες νά φροντίσω νά περάσει ὁ στρατός ἀπό τήν Ἀσία
στή δική σου χώρα. Καί, ὅπως μοῦ εἶπε ὁ Μηδοσάδης, ὑποσχό-
σουν πώς, ἂν τό κατάφερνα, θά μέ εὐεργετοῦσες». Μόλις τά εἶπε,
ρώτησε τό Μηδοσάδης ἂν αὐτά ἦταν ἀληθινά, κι ἐκεῖνος ἀπάντησε
«ναί». «Ξαναῆθε ὁ Μηδοσάδης, ὅταν ἐγώ ἀπό τό Πάριο πέρασα 25
ἀπέναντι γιά νά συναντήσω τό στρατό, καί μοῦ ἔδωσε τήν ὑπό-
σχεση πώς, ἂν σοῦ φέρω τοὺς στρατιῶτες, καί φίλο καί ἀδερφό
θά μέ θεωρεῖς σέ ὅλα καί θά μοῦ δώσεις ὅσα παραθαλάσσια μέρη
ἐξουσιάζεις». Ὑστερα ξαναρώτησε τό Μηδοσάδης ἂν τοῦ τά εἶπε 26
αὐτά, κι ἐκεῖνος συμφώνησε πάλι. «Ἐλα λοιπόν, εἶπε, νά διηγη-
θεῖς στό Σεύθη ποιά ἀπάντηση σοῦ ἔδωσα, πρῶτα στή Χαλκη-
δόνα». «Μοῦ ἀποκρίθηκες πώς ὁ στρατός θά περάσει στό Βυ- 27
ζάντιο καί γι' αὐτό δέν ὑπάρχει ἀνάγκη νά πληρώσει τίποτα οὐ-
τε σέ σένα οὔτε σέ ἄλλον. Κι ἀκόμα μοῦ εἶπες πώς ἐσύ θά φύγεις,
μόλις περάσεις ἀπέναντι. Κι ἔκαμες ἔτσι, ὅπως ἔλεγες». «Καί τί 28
σοῦ ἔλεγα, ὅταν ἦρθες στή Σηλυβρία;»²⁵⁸ «Μοῦ εἶπες πώς δέν
ἦταν δυνατό νά γίνει τίποτε, γιατί θά πᾶτε στήν Πέρινθο κι ὕστε-
ρα ἀπό κεῖ θά περάσετε στήν Ἀσία». «Τώρα λοιπόν, εἶπε ὁ Ξενο- 29
φώντας, θρίσκομαι ἐδῶ κι ἐγώ, κι ἕνας ἀπό τοὺς στρατηγούς,
αὐτός ὁ Φρυνίσκος, κι ἕνας λοχαγός, τοῦτος ὁ Πολυκράτης. Ἐξω
ἀπό τόν πύργο θρίσκονται κι ἄλλοι, δηλαδή ὁ πιό ἐμπιστος στρα-
τιώτης κάθε στρατηγοῦ, ἐκτός ἀπό τό Νέωνα τό Λακεδαιμόνιο,
πού δέν ἔστειλε. Γι' αὐτό ἂν θέλεις νά ἔχει μεγαλύτερο κύρος ἢ 30
συμφωνία, φώναξέ τους κι ἐκείνους. Πήγαινε, Πολυκράτη, καί
πές τους πώς ἐγώ προστάζω ν' ἀφήσουν ἔξω τά ὅπλα τους, ὅταν
μποῦν· κι ἐσύ ὁ ἴδιος ν' ἀφήσεις τό μαχαίρι σου, κι ὕστερα νά
μπεῖς».

31-38

Ὅταν τ' ἄκουσε ὁ Σεύθης, εἶπε πώς σέ ὅλους τοὺς Ἀθη- 31 *Συμφωνία*

258. Σηλυβρία λεγόταν μιὰ πόλη τῆς Θράκης, κοντά στήν Προποντίδα,
πού ἦταν ἀποικία τῶν Μεγαρέων.

Ἑλλήνων
καί Σεύθη.

- ναίους ἔχει ἐμπιστοσύνη. Γιατί ξέρει πώς ἀνάμεσα σ' αὐτόν καί σέ κείνους ὑπάρχει συγγένεια²⁵⁹ κι ἔτσι τοὺς θεωρεῖ ἀγαπημένους φίλους. Ὑστερα μῆταν κι οἱ ἄλλοι πού ἦταν ἀπαραίτητοι, καί ὁ Ξενοφώντας ρώτησε τὸ Σεύθη πρῶτα πρῶτα σέ τί ἤθελε νά χρησιμοποιήσει τὸ στρατό. Ἐκεῖνος ἔδωσε τούτη τὴν ἀπάντηση:
- 32 «Ὁ Μαισάδης ἦταν πατέρας μου, καί στὴν ἐξουσία του ἀνῆκαν οἱ Μελανδίτες, οἱ Θυνοὶ καί οἱ Τρανίψες. Ἀπ' αὐτὴν τὴ χώρα διώχτηκε ὁ πατέρας μου, ὅταν ἡ κατάσταση τῶν Ὀδρουσῶν δὲν ἦταν καλὴ, κι ἀρρώστησε καί πέθανε. Ἐγὼ ἀνατράφηκα ὀρφανὸς
- 33 κοντὰ στὸ Μήδοκο τὸν τωρινὸ βασιλιά. Μά ὅταν ἔγινα νέος, δὲν μπορούσα νά ζῶ καί νά κάθουμι σέ ξένο τραπέζι. Γι' αὐτὸ κάθισα σάν ἰκέτης σ' ἓνα σκαμνὶ καί τὸν παρακαλοῦσα νά μοῦ δώσει ὅσους ἄντρες μπορούσε, ὥστε καί κείνους πού μᾶς ἐδιώξαν ἀπὸ τὴ χώρα νά κατορθώσω νά ἐκδικηθῶ καί νά ζῶ χωρὶς νά τρώγω
- 34 στὸ τραπέζι του. Τότε μοῦ δίνει τοὺς ἄντρες καί τὰ ἄλλα πού θὰ δεῖτε, ὅταν ξημερώσει. Καί τώρα πιά ζῶ λεηλατώντας μ' αὐτοὺς τὴν πατρικὴ μου χώρα. Ἄν ὅμως ἐσεῖς ἐρθετε μαζί μου, νομίζω πὼς μέ τὴ βοήθεια τῶν θεῶν εὐκόλα θὰ πάρω τὴν ἐξουσία. Γι'
- 35 αὐτὴν τὴ δουλειά σᾶς χρειάζομαι». «Κι ἂν ἐρθομε μαζί σου, ρώτησε ὁ Ξενοφώντας, τί θὰ μπορούσες νά πληρώσεις στοὺς στρατιῶτες καί στοὺς λοχαγούς καί στοὺς στρατηγούς; Πές μας γιὰ νά
- 36 τὰ ἀνακοινώσουν αὐτοὶ στὸ στρατό». Ἐκεῖνος ὑποσχέθηκε νά πληρώσει ἓνα κυζικηνὸ στὸν καθένα στρατιώτη, δυὸ στὸ λοχαγὸ καί τέσσερις στὸ στρατηγὸ καί νά τοὺς χαρίσει ὅση γῆ θέλουν καί δόδια γιὰ ζευγάρι καί ὀχυρωμένη τοποθεσία κοντὰ στὴ θάλασσα.
- 37 «Καί ἂν, εἶπε ὁ Ξενοφώντας, παρ' ὅλες τίς προσπάθειές μας δὲν τὰ καταφέρουμε, ἀλλὰ σταθεῖ ἐμπόδιο ὁ φόδος τῶν Λακεδαιμονίων, τότε θὰ δεχτεῖς στὴ χώρα σου ὅποιον θελήσει νά ἐρθεῖ

259. Ἡ γνώμη γιὰ συγγένεια ἀνάμεσα στοὺς Ἀθηναίους καί τοὺς Θράκες ὀφείλεται, ἴσως, στὴ σύγχυση τῶν ὀνομάτων Τήρης, πού ἦταν πρόγονος τοῦ Σεύθη καί πρῶτος βασιλιάς τῶν Ὀδρουσῶν τῆς Θράκης, καί Τηρέας, πού παντρεύτηκε τὴν Πρόκνη, τὴν κόρη τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀθήνας Πανδίο-να. Ὁ Τηρέας ἦταν καί αὐτὸς βασιλιάς Θρακῶν πού δὲν κατοικοῦσαν ὁμως στὴ Θράκη, παρὰ στὴ σημερινὴ Φωκίδα. (Βλ. καί Θουκυδ. Β', 29).

κοντά σου;» Ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Καί σάν ἀδέρφια θά τοὺς 38 μεταχειριστῶ καί στό ἴδιο τραπέζι μέ μένα θά καθήσουν καί θά ἔχουμε μαζί ὅλα ὅσα θά μπορέσουμε ν' ἀποκτήσουμε. Ὅσο γιά σένα, Ξενοφώντα, καί τήν κόρη μου θά σοῦ δώσω γυναίκα κι ἂν ἔχεις κόρη, θά τήν ἀγοράσω γιά γυναίκα μου, σύμφωνα μέ τό θρακικό ἔθιμο. Ἀκόμα θά σοῦ χαρίσω γιά νά μένεις τή Βισάνθη,²⁶⁰ πού εἶναι ἡ πιό ὁμορφη ἀπό τίς παραθαλάσσιες τοποθεσίες πού ἔχω».

Ὁ Ξενοφώντας καί οἱ δικοί του τ' ἄκουσαν αὐτά, ἔδωσαν τά 1 δεξιὰ τους χέρια στό Σεύθη κι ἔπιασαν τό δικό του, κι ὕστερα ἔφυγαν. Προτοῦ ξημερώσει, ἔφτασαν στό στρατόπεδο καί ἀνακοίνωσαν, ὁ καθένας σέ κείνους πού τοὺς ἔστειλαν, τίς συμφωνίες. Ὅταν ξημέρωσε, ὁ Ἀρίσταρχος κάλεσε πάλι τοὺς στρατηγούς. Ἐκεῖνοι ὁμῶς ἀποφάσισαν νά μὴν πᾶνε σ' αὐτόν, παρὰ νά 2 συγκεντρώσουν τό στράτευμα. Καί συγκεντρώθηκαν ὅλοι, ἐκτός ἀπό τοὺς στρατιῶτες τοῦ Νέωνα πού εἶχαν στρατοπεδεῖν ὥς δέκα στάδια μακριά. Μόλις μαζεύτηκαν, σηκώθηκε ὁ Ξενοφώντας 3 κι εἶπε τοῦτα ἐδῶ: «Στρατιῶτες, ὁ Ἀρίσταρχος μέ τίς τριῆρεις του μᾶς ἐμποδίζει νά περάσουμε ἀπέναντι, ὅπως θέλομε. Ἐτσι δέν ὑπάρχει ἀσφάλεια, ἂν μποῦμε στά πλοῖα. Ὁ ἴδιος μάλιστα μᾶς προστάζει νά προχωρήσουμε στή Χερσόνησο, περνώντας μέ τή βία τό Ἱερό Βουνό. Κι ἂν τό κυριέψουμε αὐτό καί φτάσουμε στή Χερσόνησο, τότε λέει πῶς δέ θά σᾶς ξαναπουλήσει γιά δούλους, ὅπως ἔκαμε ὅταν ὀρισκόμασταν στό Βυζάντιο. Ὑπόσχεται ἀκόμα 4 πῶς δέ θά σᾶς ξεγελάσει πιά, παρὰ θά σᾶς δώσει μισθό, καί πῶς δέ θά ὀλέπει μέ ἀδιαφορία νά σᾶς λείπουν τά τροφίμα, ὅπως συμβαίνει τώρα. Αὐτά μᾶς λέει. Ὁ Σεύθης πάλι ὑπόσχεται πῶς 4 θά σᾶς εὐεργετήσῃ, ἂν πᾶτε μαζί του. Τώρα λοιπόν σκεφτεῖτε τί προτιμᾶτε, νά μέινετε ἐδῶ καί ν' ἀποφασίσετε γι' αὐτά, ἢ νά γυρίσετε 5 πρῶτα στά χωριά ὅπου ὑπάρχουν τροφίμα. Ἡ δική μου γνώμη πάντως εἶναι, μιά πού ἐδῶ οὔτε χρήματα ἔχομε γιά ν' ἀγο-

ΚΕΦ. 3

1-6

*Οἱ Ἕλληνες
ἐνεργοῦν
ἀνεξάρτητα
ἀπό τή
θέληση τοῦ
Ἀρίσταρχου.*

260. Ἡ Βισάνθη ἦταν πόλη τῆς Θράκης κοντά στήν Προποντίδα. Ἀργότερα τήν ὀνόμασαν Ραιδεστό.

οράζουμε τρόφιμα οὔτε μᾶς ἀφήνουν νά τά παίρνουμε χωρίς πληρωμή, νά γυρίσουμε πάλι στά χωριά, ὅπου οἱ κάτοικοι σάν ἀδυνατότεροι ἀπό μᾶς δέ μᾶς ἐμποδίζουν νά τά προμηθευόμαστε. Ἐκεῖ ἔχοντας τά τρόφιμα, καί ἀκούοντας ποιές ἀνάγκες ἔχει ὁ καθένας μας, θά προτιμήσουμε ἐκεῖνο πού θά μᾶς φανεῖ πώς εἶ-
 6 ναι καλύτερο. Σέ ὅποιον, πρόσθεσε, φαίνονται αὐτά καλά, νά σηκώσει τό χέρι». Ὅλοι τά σήκωσαν. «Πηγαίνετε τώρα, εἶπε στό τέλος, καί ἐτοιμάστε τίς ἀποσκευές σας. Καί μόλις σᾶς διατά-
 7 ξουν, νά ἀκολουθεῖτε ἐκεῖνον πού θά ὀδηγεῖ τό στρατό».

7-14

Ὁ στρατός ἀ-
 ποφασίζει νά
 πάει στό
 Σεύθη.

7 Ὑστερα ἀπ' αὐτά ὁ Ξενοφώντας βιάζετο ἐπικεφαλῆς, κι οἱ στρατιῶτες ἀκολουθοῦσαν. Ὁ Νέωνας ὁμοῦ καί ἄλλοι, πού τοὺς ἔστειλε ὁ Ἀρίσταρχος, προσπαθοῦσαν νά τοὺς καταφέρουν νά γυρίσουν πίσω, ἀλλά ἐκεῖνοι δέν ἄκουαν. Θά εἶχαν προχωρήσει ὡς τριάντα στάδια, ὅταν τοὺς συνάντησε ὁ Σεύθης. Μόλις τόν εἶδε ὁ Ξενοφώντας τόν παρακάλεσε νά πλησιάσει, γιά νά τοῦ πεῖ ἐκεῖνα πού τοῦ φαίνονταν ὠφέλιμα, σέ τρόπο πού νά τόν ἀκοῦν ὅσο τό δυνατό περισσότερο στρατιῶτες. Ἐκεῖνος πλησίασε, καί ὁ Ξενοφώντας εἶπε:

8 «Ἐμεῖς λάμε σέ μέρος, ὅπου οἱ στρατιῶτες θά ὀρίσκουν τρόφιμα. Ἐκεῖ θ' ἀκούσουμε καί τίς δικές σου προτάσεις καί τοῦ Ἀρίσταρχου τοῦ Λακεδαιμόνιου, καί τότε θά προτιμήσουμε ἐκεῖ-
 9 νες πού θά μᾶς φανοῦν πιό ὠφέλιμες. Πάντως ἂν μᾶς ὀδηγήσεις σ' ἕναν τόπο πού θά ἔχει ἄφθονα τρόφιμα, θά νομίσουμε πώς ἐσύ
 10 μᾶς φιλοξενεῖς». Καί ὁ Σεύθης ἀπάντησε: «Ξέρω πολλά χωριά, πού ὀρίζονται σέ κοντινὴ ἀπόσταση τό ἕνα μὲ τ' ἄλλο, κι ἔχουν ὅλα τά τρόφιμα. Αὐτά ἀπέχουν ἀπό μᾶς τόσο, ὅσο χρειάζεται νά περπατήσετε γιά νά φάτε μέ ὀρεξη». «Ὄδηγήσέ μας λοιπόν ἐκεῖ»,
 10 εἶπε ὁ Ξενοφώντας. Ὅταν ἔφτασαν σ' αὐτά τά χωριά κατὰ τό ἀπόγευμα, συγκεντρώθηκαν οἱ στρατιῶτες, καί ὁ Σεύθης τοὺς εἶπε τοῦτα ἐδῶ: «Ἐγώ, στρατιῶτες, ἔχω ἀνάγκη νά σᾶς πάρω μαζί μου γιά νά κάμω πόλεμο. Σᾶς ὑπόσχομαι πώς θά δίνω στὸν καθένα σας ἀπὸ ἕνα κυζικηνό, ἐνῶ στοὺς λοχαγοὺς καί στοὺς στρατηγούς θά δίνω τό συνηθισμένο μισθό. Μά ἐκτός ἀπ' αὐτά, θά τιμῆσω καί ὅποιον ἀξίζει. Ὅσο γιά φαγητά καί πιotά, θά τά παίρνετε ἀπὸ τὴ χώρα ὅπως γίνεται καί σήμερα. Ὅλα ὁμοῦ τά λάφυρα ἔχω τὴν ἀπαιτησι νά εἶναι δικά μου, γιά νά τά πουλῶ

καί νά σᾶς δίνω τό μισθό. Τούς αἰχμάλωτους πού θά μᾶς ξεφεύ- 11
γουν καί θά δραπετεύουν, οἱ δικοί μου στρατιῶτες θά εἶναι ἱκα-
νοί νά τοὺς κυνηγοῦν καί νά τοὺς ἀναζητοῦν. Ἄν ὅμως κάποιος
ἀντιστέκεται, θά προσπαθήσουμε μέ τή βοήθεια σας νά τόν ὑπο-
τάξουμε». Τότε τόν ρώτησε ὁ Ξενοφώντας. «Καί σέ πόση ἀπό- 12
στασι, μακριά ἀπό τή θάλασσα, θά ἔχεις τήν ἀπαίτηση νά ἔρχε-
ται μαζί σου ὁ στρατός;». Ἐκεῖνος ἀπάντησε: «Σέ κανένα μέρος
δὲ θά βαδίζουμε περισσότερο ἀπὸ ἑπτὰ μέρες, ἐνῶ σέ πολλά θά
βαδίζουμε λιγότερο». Ὑστερ' ἀπ' αὐτά, ἔδωσαν τήν ἄδεια σέ ὁ- 13
ποιον ἤθελε νά μιλῇ. Καί συμφωνοῦσαν πολλοί πῶς ἐκεῖνα
πού ἔλεγε ὁ Σεῦθης ἦταν πέρα γιὰ πέρα λογικά. Γιατί ἦταν χει-
μῶνας καί οὔτε γιὰ τήν πατρίδα τους μποροῦσαν νά ταξιδέψουν
ὅποιοι ἤθελαν, οὔτε νά μείνουν σέ φιλική χώρα, στήν περίπτωση
πού θά ἦταν ἀνάγκη νά ζοῦν ἀγοράζοντας τρόφιμα. Ἀντίθετα,
νόμιζαν πῶς θά ἔχουν μεγαλύτερη ἀσφάλεια, ἂν ἔμεναν μαζί μέ
τό Σεῦθι σέ ἐχθρική χώρα καί τρέφονταν ἐκεῖ, παρὰ ἂν ἦταν
μόνοι τους. Καί μέσα σέ τόσα καλά πού ὑπῆρχαν, τό νά πάρουν
ἀπὸ πάνω καί μισθό, αὐτό τό θεωροῦσαν ἀνέλπιστο κέρδος. Τότε 14
ὁ Ξενοφώντας εἶπε: «Ἄν ἔχει κανένας ἀντίρρηση, ἅς μιλῇ,
διαφορετικά θά θέσω τό ζήτημα σέ ψηφοφορία». Ἐπειδὴ κανέ-
νας δὲν εἶχε ἀντίθετη γνώμη, τά πρότεινε γιὰ ψηφοφορία, καί
ἐγκρίθηκαν ὅλα ἀπὸ τό στρατό. Καί ἀμέσως εἶπε στό Σεῦθι πῶς
θά τόν ἀκολουθήσουν στίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις του.

15-20

*Ὁ Ἡρακλείδης
καί τό περίεργο
ἔθιμο.*

Κατόπι τά τάγματα κατασκήνωσαν χωριστά, ἐνῶ ὁ Σεῦθης 15
κάλεσε σέ δεῖπνο τοὺς στρατηγούς καί τοὺς λοχαγούς, σ' ἓνα
κοντινό χωριό πού ἦταν στήν ἐξουσία του. Ὅταν θρῖσκονταν στίς 16
πύλεις κι ἦταν ἑτοιμοί νά μποῦν γιὰ τό δεῖπνο, συνάντησαν κά-
ποιον Ἡρακλείδη ἀπὸ τή Μαρώνεια.²⁶¹ Αὐτός πλησίαζε καθε-
ναν ἀπὸ κείνους πού νομιζε πῶς μποροῦσαν νά δώσουν κάτι
στό Σεῦθι. Πρῶτα πρῶτα ζύγωσε μερικοὺς Παριανούς, πού εἶ-
χαν ἔρθει γιὰ νά κάμουν φιλική συμφωνία μέ τό Μήδοκο, τό βα-
σιλιά τῶν Ὀδρυσῶν, κι εἶχαν κουδάλῃσει δῶρα καί στὸν ἴδιο καί

261. Ἡ Μαρώνια ἦταν μιὰ πόλη ἐλληνική στὴ θρακικὴ παραλία, ἀνάμε-
σα στὰ Ἀδδῆρα καί στὸ Δορίσκο.

- στή γυναίκα του. Σέ τούτους εἶπε πῶς ὁ Μήδοκος ὁρίσκεται στό ἐσωτερικό τῆς χώρας, δώδεκα μέρες δρόμο, ξεκινώντας ἀπό τή θάλασσα, ἐνῶ ὁ Σεύθης τώρα πού πήρε μέ τό μέρος του τόν ἐλ-
 17 ληνικό στρατό, θά ἐξουσιάζει τήν παραθαλάσσια περιοχή. Ἀφ' οὗ λοιπόν εἶναι γείτονάς σας, θά ἔχει ὅλη τή δύναμη νά σᾶς εὐεργετῇ καί νά σᾶς δλάφτει. Γι' αὐτό, ἂν ἔχετε μυαλό, θά τοῦ δώσετε ὅ,τι κουδάλατε μαζί σας. Καί φυσικά ἐκεῖνος θά ἔχει καλύτερες δισθέσεις ἀπέναντί σας, παρά ἂν τά χαρίσετε στό Μήδοκο πού τώρα κατοικεῖ μακριά σας». Μέ αὐτό τόν τρόπο προσπαθοῦσε νά
 18 τοὺς καταφέρει. Κατόπι πλησίασε τόν Τιμασίωνα ἀπό τή Δάρδανο, πού ἔμαθε πῶς εἶχε καί κούπες καί χαλιά βαρβαρικά, καί τοῦ ἔλεγε πῶς ἦταν συνήθεια, ὅταν ὁ Σεύθης καλοῦσε σέ δειπνο, νά τοῦ προσφέρουν δῶρα οἱ καλεσμένοι. «Ἄν ὁ Σεύθης γίνει μεγάλος ἐδῶ, θά ἔχει τή δύναμη καί στήν πατρίδα σου νά σέ πάει καί σέ τούτη τή χώρα νά σέ κάμει πλούσιο». Τέτοιες συμβουλές πῆγαινε κι ἔδινε στόν καθένα. Τέλος ζύγωσε καί τόν Ξενοφῶντα
 19 καί τοῦ εἶπε: «Εὐς καί ἀπό σπουδαία πόλη κατάγεσαι καί στό Σεύθη ἡ φήμη σου εἶναι μεγάλη. Δέν ἀποκλείεται μάλιστα νά τό ὄρεῖς σωστό καί ὀχυρωμένες θέσεις νά πάρεις σέ τοῦτο τό μέρος - ὅπως ἔγινε καί μέ ἄλλους δικούς σας - καί ἔκταση γῆς. Γι' αὐτό πρέπει νά τιμήσεις τό Σεύθη μέ δῶρα ὅσο γίνεται πιό μεγάλο-
 20 πρεπα. Αὐτά σοῦ τά λέω γιά τό καλό σου. Γιατί ξέρω πολύ καλά πῶς ὅσο πολυτιμότερα δῶρα τοῦ χαρίσεις, τόσο μεγαλύτερες εὐεργεσίες θά σοῦ κάμει». Ὁ Ξενοφώντας τ' ἄκουσε καί ὀρυσκόταν σέ δύσκολη θέση, ἐπειδή διάδοξε ἀπό τό Πάριο πρὸς τά δῶ χωρὶς νά ἔχει τίποτε ἄλλο, παρά ἓνα δούλο καί τά ἀπαραίτητα γιά τό ταξίδι.
 21 Σέ λίγο μῆκαν γιά τό δειπνο οἱ καλύτεροι ἀπό τοὺς Θράκες πού ἦταν ἐκεῖ καί οἱ στρατηγοί καί οἱ λοχαγοί τῶν Ἑλλήνων καί κάποιοι ἀντιπρόσωποι σταλμένοι ἀπό τίς πατρίδες τους· ὅλοι δειπνοῦσαν καθισμένοι κυκλικά. Ἐπειτα ἔφεραν γιά ὅλους τρίποδα τραπέζια, ὡς εἴκοσι, πού ἦταν γεμάτα ἀπό κομματιασμένα κρέατα. Ὑπῆρχαν ἀκόμα καί ψωμιά ζυμωτά, μεγάλα, μπηγμένα
 22 πάνω σέ πιρουνία μαζί μέ τά κρέατα. Τά τραπέζια αὐτά τά τοποθετοῦσαν κάθε φορά προπάντων μπροστά στοὺς ξένους. Γιατί ὑπῆρχε ἓνα ἔθιμο - καί πρῶτος ἄρχισε τότε νά τό ἐφαρμόζει ὁ

21-25
 Τό δειπνο.

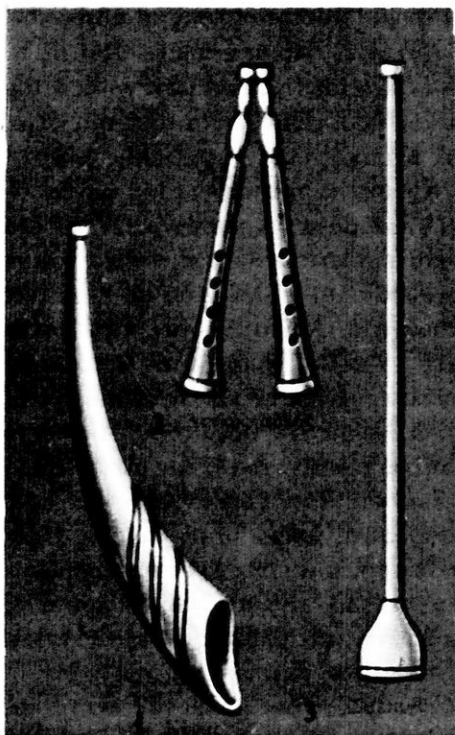
Σεύθης: ἔπαιρνε δηλαδή τὰ ψωμιά πού ἦταν πρὸς τὸ μέρος του, τὰ ἔκοβε κομμάτια καὶ τὰ ἔριχνε σ' ὅποιους νόμιζε. Καί μέ τὰ κρέατα ἔκανε τὸ ἴδιο, καὶ δέν κρατοῦσε, παρὰ μονάχα ὅσο τοῦ ἔφτανε νά φάει. Μά κι οἱ ἄλλοι, ὅσοι εἶχαν κοντά τους τραπέζια, 23 ἔκαναν τὸ ἴδιο μέ τὸ Σεύθη. Κάποιοις ὁμως στρατιώτης ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία πού τὸν ἔλεγαν Ἀρύστα κι ἦταν τρομερός φαγάς, ἀδιαφοροῦσε γιὰ κάτι τέτοια κεράσματα, πῆρε στὰ χέρια του ἓνα ψωμί ὥς τρία κιλά, ἔβαλε καὶ κρέατα πάνω στὰ γόνατά του κι ἄρχισε νά τρώει. Τοὺς κερνοῦσαν καὶ κρασί μέσα σέ κεράτινες 24 κούπες, κι ἔπιναν ὅλοι. Μονάχα ὁ Ἀρύστας, ὅταν πῆγε κοντά του ὁ οἰνοχόος²⁶² κρατώντας τὴν κούπα, κοίταξε τὸν Ξενοφῶντα πού δέν ἔτρωγε πιά, καὶ τοῦ εἶπε: «Δώσε σέ κείνον νά πιεῖ. Γιατί εἶναι χωρὶς δουλειά, ἐνῶ ἐγὼ ἀκόμα δέν ἀδειάζω». Ἄκουσε ὁ 25 Σεύθης τὴν κουδέντα καὶ ρώτησε τὸν οἰνοχόο τί τοῦ ἔλεγε. Ἐκεῖνος τοῦ εἶπε, γιατί ἤξερε ἑλληνικά. Τότε ἔδωκαν ὅλοι τὰ γέλια.

26-33

Ἐνῶ συνεχιζόταν τὸ φαγοπότι, μπῆκε μέσα κάποιος Θρα- 26 κιώτης μέ ἓνα ἄσπρο ἄλογο, ἔπιασε μιά κούπα γεμάτη κρασί καὶ εἶπε: «Πίνω στήν ὑγείά σου, Σεύθη, καὶ σοῦ χαρίζω τοῦτο τὸ ἄλογο. Ὅταν εἶσαι καθάλα ἐπάνω του, μπορεῖς νά κυνηγᾷς καὶ νά πιάνεις ὅποιον θέλεις ἢ νά φεύγεις ἀπὸ τὴ μάχη χωρὶς νά φοβᾶσαι τοὺς ἐχθροὺς». Ἄλλος ἔφερε ἓνα δοῦλο καὶ τοῦ τὸν χάρισε 27 πίνοντας στήν ὑγεία του, κι ἄλλος φορέματα γιὰ τὴ γυναῖκα του. Ὁ Τιμασίωνας ἔκαμε τὴν πρόποση καὶ τοῦ δώρισε μιά ἀσημένια κούπα κι ἓνα χαλί, πού ἄξιζε δέκα μνές. Τότε σηκώθηκε κάποιος 28 Ἀθηναῖος, πού τὸν ἔλεγαν Γνήσιππο, καὶ εἶπε πῶς ὑπάρχει ἓνα ὠραιότατο, παλιό ἔθιμο, δηλαδή ἐκεῖνοι πού ἔχουν, χαρίζουν στό βασιλιά γιὰ νά τὸν τιμήσουν, σέ ὅσους ὁμως δέν ἔχουν, σ' αὐτοὺς δίνει ὁ βασιλιάς. «Ἔτσι, εἶπε, θά μπορῶ κι ἐγὼ νά σοῦ προσφέρω κάτι καὶ νά σέ τιμῶ». Ὅσο γιὰ τὸν Ξενοφῶντα, αὐτὸς δέν ἤξε- 29 ρε τί νά κάμει. Καί μάλιστα ὁρισκόταν καθισμένος σέ τιμητικὴ θέση, δηλαδή στό πιό κοντινὸ μέ τὸ Σεύθη κάθισμα. Τὴ στιγμὴ ἐκεῖνη πρόσταξε ὁ Ἡρακλείδης τὸν οἰνοχόο νά τοῦ δώσει τὴν

*Δῶρα στὸ
Σεύθη.*

262. Οἰνοχόος λεγόταν ἓνας εἰδικὸς ὑπηρετής, πού στὰ συμπόσια τῶν ἀρχαίων ἔδωζε ἀπὸ τὸν κρατῆρα κρασί στὰ ποτήρια τῶν συνδαιτυμόνων.

1. Κέρας
2. Διπλός αὐλός
3. Σάλπιγγα

κούπα. Καί ὁ Ξενοφώντας, πού ἦταν πιωμένος λίγο, τήν πήρε καί
 30 σηκώθηκε μέ θάρρος κι εἶπε: «Ἐγώ, Σεύθη, σοῦ δίνω τόν ἑαυτό
 μου καί τοὺς συντροφούς μου, νά μᾶς ἔχεις φίλους πιστούς. Κα-
 νένας δέν ἔρχεται χωρίς τή θέλησή του, ἀντίθετα ὅλοι τους θέ-
 31 λουν περισσότερο ἀπό μένα νά εἶναι φίλοι σου. Τώρα βρίσκονται
 ἐδῶ καί δέ σοῦ ζητοῦν τίποτε, παρὰ σοῦ προσφέρουν τόν ἑαυτό
 τους καί εἶναι πρόθυμοι νά κοπιᾶζουν καί νά κινδυνεύουν γιά
 χάρη σου. Μαζί τους, ἂν θέλουν οἱ θεοί, θά πάρεις πίσω πολλή
 πατρική σου χώρα, καί θά κυριέψεις ξένη. Θ' ἀποχτήσεις ἄλλα
 πολλά, πολλοὺς ἄντρες κι ὁμορφες γυναῖκες, πού δέ θά χρειάζε-
 32 ται νά τοὺς ἀρπάξεις κάνοντας ἐπιδρομές, παρὰ θά ἔρχονται οἱ
 ἴδιοι νά σοῦ φέρουν δῶρα». Τότε ὁ Σεύθης σηκώθηκε κι ἤπια
 μαζί μέ τόν Ξενοφόντα ὅλο τό κρασί τῆς κούπας, κι ἔχυσαν

ἀντάμα τίς τελευταῖες σταλαγματιές στή γῆ. Ὑστερ' ἀπ' αὐτά μῆτηκαν μέσα κάτι ἄνθρωποι πού ἔπαιζαν φλογέρες, φτιαγμένες μέ κέρατα, σάν τίς σάλπιγγες, καί ἄλλοι πού, μέ τρομπέτες ἀπό ἀκατέργαστα βοδινά δέρματα, ἔπαιζαν κάτι χορευτικούς σκοπούς, σά νά βαρουῖσαν ἄρπα. Κι ὁ ἴδιος ὁ Σεῦθης ὀρθώθηκε κι 33 ἔδγαλε μιά πολεμική κραυγή καί πήδηξε πολύ ἐλαφρά, σά νά προφυλαγόταν ἀπό κανένα βέλος. Τελευταία μῆτηκαν μέσα καί γελωτοποιοί.

Ὅταν ὁ ἥλιος πῆγαινε νά βασιλέψει, τότε σηκώθηκαν οἱ Ἑλ- 34 ληνες κι εἶπαν πῶς ἦταν ὥρα νά δάλουν νυχτοφρουρούς καί νά τοὺς δώσουν τό σύνθημα. Παρακάλεσαν ὁμῶς τό Σεῦθι νά διατάξει νά μὴν μπεῖ κανένας ἀπό τοὺς Θράκες στό ἐλληνικό στρατόπεδο τῆ νύχτα. «Γιατί, ἔλεγαν, καί οἱ ἐχθροί μας εἶναι Θράκες, κι ἐσεῖς οἱ φίλοι μας». Τὴν ὥρα πού ἔδβαιναν, σηκώθηκε μαζί 35 τοὺς κι ὁ Σεῦθης, πού δέν ἔμοιαζε καθόλου γιὰ μεθυσμένου. Μόλις δῆκε, πήρε παρᾶμερα τοὺς στρατηγούς καί τοὺς εἶπε: «Φίλοι μου, οἱ ἐχθροί μας δέν ξέχουν ἀκόμα τὴ συμμαχία πού κάμαμε. Γι' αὐτό, ἂν τοὺς ἐπιτεθοῦμε προτοῦ φυλαχτοῦν ὥστε νά μὴν πιστοῦν αἰχμάλωτοι, καί προτοῦ ἐτοιμαστοῦν γιὰ νά μᾶς ἀποκρούσουν, εἶναι δυνατό νά πέσουν στὰ χέρια μας καί ἄνθρωποι πολλοὶ καί πράγματα». Συμφώνησαν οἱ στρατηγοί σ' αὐτά καί τοῦ 36 εἶπαν νά μπεῖ ἐπικεφαλῆς τοὺς. Ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Ἐτοιμαστεῖτε καί περιμένετε. Κι ἐγώ, μόλις εἶναι ὥρα, θά ἔρθω, θά πάρω μαζί μου τοὺς πελταστῆς κι ἐσᾶς, καί θά σᾶς ὀδηγήσω μέ τὴ βοήθεια τῶν θεῶν». Ὁ Ξενοφώντας τότε εἶπε: «Σκέψου, ἀφοῦ πρό- 37 κεῖται νά διαδίσουμε τὴ νύχτα, μήπως ἡ ἐλληνικὴ συνηθεια εἶναι προτιμότερη ἀπὸ τὴ δική σας. Στίς πορεῖες δηλαδὴ πού κάνομε τὴν ἡμέρα, ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ ὀρίσκεται ἐκεῖνο τό σῶμα πού προσαρμόζεται κάθε φορὰ στό ἔδαφος, δηλαδὴ τὴ μιά οἱ ὀπλίτες, τὴν ἄλλη οἱ πελταστῆς κι ἄλλοτε οἱ ἱππεῖς. Ἐνῶ στίς νυχτερινές πορεῖες συνηθίζουν οἱ Ἕλληνες νά δάζουν μπροστά τό 38 πιό ἀργοκίνητο σῶμα. Γιατί σπανιότατα διασκορπίζονται καί 39 δραπετεύουν οἱ στρατιῶτες, χωρὶς νά πάρει εἰδηση ὁ ἕνας τὸν ἄλλο. Κι ἐκεῖνοι πού σκορπίζονται, πολλές φορές πέφτουν ὁ ἕνας ἀπάνω στὸν ἄλλο, δέ γνωρίζονται, κι ἔτσι κάνουν καί παθαίνουν ζημιές ἀναμεταξύ τοὺς». Ὁ Σεῦθης ἀπάντησε: «Σωστά εἶναι αὐτά 39

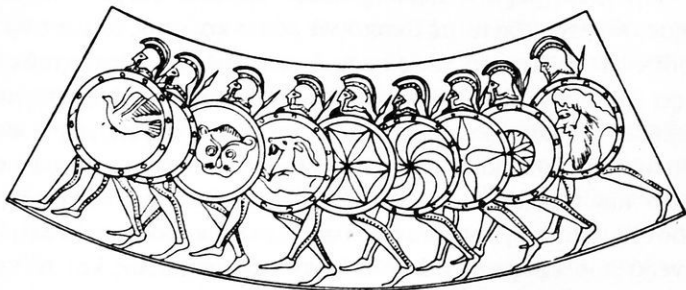
34-39

Συνεννοήσεις
γιὰ ἐπίθεση.

40-48
Πορεία και
κατάληψη
χωριών.

πού λέτε και γι' αυτό θά δεχτώ τή δική σας συνήθεια. Θά σās δώσω γιά ὁδηγούς ἀπό τούς πιό ἡλικιωμένους ἐκείνους πού ξέρουν καλύτερα τόν τόπο, ἐνῶ ἐγώ θά ἀκολουθήσω τελευταῖος μέ τούς ἱππεῖς. Γιατί ἔτσι, ἂν χρειαστεῖ νά σās βοηθήσω, γρήγορα θά ὀρεθῶ στήν πρώτη γραμμή». Γιά σύνθημα ὄρισαν τήν Ἀθηνά, ἐξαιτίας τῆς συγγένειας ἀνάμεσα σέ Ἀθηναίους καί Θράκες. Τά κουδέντιασαν αὐτά κι ὕστερα πῆγαν ν' ἀναπαυτοῦν.

40 Κατά τά μεσάνυχτα ἦρθε ὁ Σεύθης μέ τούς ἱππεῖς, πού φοροῦσαν τούς θώρακες, καί μέ τούς πελταστές ὀπλισμένους. Ἐδω-
σε στούς Ἑλλήνες τούς ὁδηγούς, καί τότε ἀρχίζαν νά θαδίζουν
μπροστά οἱ ὀπλίτες, ἀκολουθοῦσαν ἔπειτα οἱ πελταστές, ἐνῶ τό
41 ἱππικό ἀποτελοῦσε τήν ὀπισθοφυλακή. Ὅταν ξημέρωσε, ὁ Σεύ-
θης πῆγε καβάλα στ' ἄλογο στίς πρῶτες γραμμές καί μίλησε ἐπαι-
νετικά γιά τή συνήθεια τῶν Ἑλλήνων. Ἐλεγε πώς πολλές φορές
ἔτυχε νά θαδίζει τή νύχτα καί παρ' ὅλο πού εἶχε μαζί του λίγο
στρατό, ὥστόσο ἔεκοψε αὐτός καί τό ἱππικό ἀπό τούς πεζοῦς.
«Ἐνῶ τώρα, μόλις ξημέρωσε, ὀρεθῆκαμε ὅλοι συγκεντρωμένοι μέ
τάξη. Ἀλλά ἐσεῖς ἡσυχάστε μένοντες λιγάκι ἐδῶ, κι ἐγώ κάτι
42 πάω νά δῶ καί θά ξαναγυρίσω». Αὐτά εἶπε καί τράθηξε ἀπό ἓνα
μονοπάτι προχωρώντας στό δουνό. Ὅταν πῆγε σέ μέρος πού
ὑπῆρχαν πολλά χιόνια, πρόσεξε νά δεῖ μήπως φαίνονταν πατημα-
σιές ἀνθρώπων πού κατευθύνονταν πρὸς τά μπρός ἢ ἀντίθετα. Κι
ἐπειδὴ ἔδλεπε ἀπάτητο τό δρόμο, ξαναγύρισε γρήγορα καί τούς
43 εἶπε: «Φίλοι μου, καλά θά πάνε τά πράγματα, ἂν θέλει ὁ θεός.
Ὅποσδήποτε θά πέσουμε ἀπάνω στούς ἐχθρούς, προτοῦ νά μās
πάρουν εἶδηση. Ἐγώ ὅμως θά πάω μπροστά μέ τούς ἱππεῖς, ὥστε
μόλις δοῦμε κανέναν ἄνθρωπο, νά μὴν τόν ἀφήσουμε νά ξεφύγει
καί νά εἰδοποιήσει τούς ἐχθρούς. Ἐσεῖς νά ἔρχεστε ὕστερ' ἀπό
μās. Κι ἂν μείνετε πίσω, νά ἀκολουθεῖτε τά χνάρια τῶν ἀλόγων.
Μόλις περάσουμε τά δουνά, θά φτάσουμε σέ χωριά πολλά καί
44 πλούσια». Κατά τό μεσημέρι ὀρισκόταν ἐπάνω στίς δουνοκορφές.
Ἀπό κεῖ εἶδε τά χωριά, καί τότε γύρισε καβάλα στ' ἄλογό του κι
εἶπε στούς ὀπλίτες: «Τώρα θ' ἀφήσω τούς ἱππεῖς νά τρέξουν πρὸς
τόν κάμπο, καί τούς πελταστές νά κάμουν ἐπίθεση στά χωριά.
Ἐσεῖς νά μās ἀκολουθεῖτε ὅσο γίνεται πιό γρήγορα γιά ν' ἀπο-
45 κρούσετε ὅποιον μās ἀντισταθεῖ». Τήν ὥρα πού ἄκουσε τά λόγια

Ἕλληνες ὀπλίτες. (Παράσταση ἀπό ἀγγείου).

αὐτά ὁ Ξενοφώντας, κατέθηκε ἀπὸ τ' ἄλογό του. Ὁ Σεύθης τὸν ρώτησε: «Γιατί κατεβαίνεις, ἀφοῦ εἶναι ἀνάγκη νὰ διαστούμε;» «Ξέρω, ἀποκρίθηκε ὁ Ξενοφώντας, πὼς δέ χρειάζεσαι μονάχα ἐμένα. Ἀλλὰ οἱ στρατιῶτες θὰ τρέξουν γοηγορότερα καὶ προθυμότερα, ἂν ὁδοιζῶ ἐπικεφαλῆς τοὺς πεζός». Ὑστερὰ ὁ Σεύθης 46 ἔφυγε παίρνοντας μαζί του καὶ τὸν Τιμασίωνα, πού εἶχε σαράντα, πάνω κάτω, Ἕλληνες ἵππεις. Ὁ Ξενοφώντας τότε πρόσταξε νὰ ὀγοῦν ἀπὸ τοὺς λόχους οἱ ἄντρες πού ἦταν ὡς τριάντα χρόνων, μὲ ἐλαφρὺ ὅπλισμό. Μαζί μ' αὐτοὺς προχωροῦσε τρέχοντας, 47 ἐνῶ τοὺς ὑπόλοιπους τοὺς ὀδηγοῦσε ὁ Κλεάνορας. Κι ὅταν ἔφτασαν στὰ χωριά, ὁ Σεύθης μὲ τριάντα ἵππεις τὸν πλησίασε καὶ τοῦ εἶπε: «Νά τα, Ξενοφόντα, ἐκεῖνα πού σοῦ ἔλεγα. Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν μένουν στίς θέσεις τους. Καὶ μονάχοι οἱ ἵππεις τράδηξαν πρὸς ὅλες τίς κατεθύνσεις κυνηγώντας, καὶ φοβοῦμαι μήπως οἱ ἐχθροὶ συγκεντρωθοῦν κάπου καὶ μᾶς χτυπήσουν. Γι' αὐτὸ πρέπει καὶ μέσα στὰ χωριά νὰ μείνουν μερικοὶ ἀπὸ μᾶς, γιατί εἶναι γεμάτα ἀπὸ ἀνθρώπους». «Ἐγώ, ἀπάντησε ὁ Ξενοφώντας, μὲ 48 τοὺς δικούς μου θὰ πιάσω τὰ ὑψώματα. Ἐσύ νὰ διατάξεις τὸν Κλεάνορα ν' ἀπλώσει τὴ φάλαγγά του μέσα ἀπὸ τὸν κάμπο κοντὰ στὰ χωριά». Ὅταν ἔγιναν αὐτά, συγκεντρώθηκαν πάνω κάτω χίλιοι αἰχμάλωτοι, δυὸ χιλιάδες βόδια καὶ δέκα χιλιάδες ἄλλα ζῶα. Τότε πέρασαν τὴ νύχτα σ' αὐτὸ τὸ μέρος.

ΚΕΦ. 4

1-6

*Στά χωριά
τῶν Θυνῶν.*

- 1 Τὴν ἄλλη μέρα ὁ Σεύθης ἔκαψε ὀλότελα τὰ χωριά καὶ δὲν ἄφησε οὐτ' ἓνα σπίτι, μὲ σκοπὸ νὰ κάμει καὶ τοὺς ἄλλους νὰ φοβηθοῦν γι' αὐτὰ πού τοὺς περιμένουν, ἂν δὲν ὑποταχτοῦν. Ὑστερα ξανάφυγε. Κι ἔστειλε τὸν Ἡρακλείδη στὴν Πέρινθο γιὰ νὰ πούλῃσει τὰ λάφυρα, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ δώσει μισθὸ στοὺς στρατιῶτες. Τότε κι αὐτός κι οἱ Ἕλληνες στρατοπέδευαν στὸν κάμπο τῶν Θυνῶν²⁶³, πού ἄφησαν τὰ χωριά τους κι ἔφυγαν γιὰ
- 3 τὰ δουνά. Μὰ τὸ χιόνι ἦταν ἄφθονο καὶ τὸ κρῦο τόσο πολὺ, ὥστε τὸ νερὸ πού ἔφερναν γιὰ τὸ δεῖπνο πάγωνε καθὼς καὶ τὸ κρασί μέσα στὰ δοχεῖα. Ἐπίσης ξεπάγιαζαν τ' αὐτιά καὶ οἱ μύτες πολ-
- 4 λῶν Ἑλλήνων. Τότε ἔγινε φανερό γιατί οἱ Θράκες συνηθίζουν νὰ φοροῦν στὰ κεφάλια καὶ στ' αὐτιά τους δέρματα ἀπὸ ἄλεπούδες, καὶ χιτῶνες πού σκεπάζουν ὄχι μονάχα τὸ στήθος, ἀλλὰ καὶ τὰ μεριά. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγῳ, ὅταν εἶναι ἐπάνω στ' ἄλογά τους, δέ φοροῦν γλαμύδες²⁶⁴, παρὰ μαντῦες πού φτάνουν ἴσαμε τὰ πόδια
- 5 τους. Τότε ὁ Σεύθης ἄφησε μερικοὺς αἰχμάλωτους καὶ τοὺς ἔδω-σε διαταγὴ νὰ ποῦν στοὺς Θυνοὺς πού ὀρίσκονταν ἀπάνω στὰ δουνά, ὅτι ἂν δὲν κατέδουν στὰ σπίτια τους καὶ δὲν κάνουν ὅ,τι τοὺς διατάζει, θά κάψει καὶ τὰ δικά τους χωριά καὶ τὰ σιτάρια, καὶ θά πεθάνουν ἀπὸ τὴν πείνα. Γι' αὐτὸ ἄρχισαν νὰ κατεβαίνουν καὶ γυναῖκες καὶ παιδιὰ καὶ γέροι, ἐνῶ οἱ νέοι ἔμειναν στὰ
- 6 χωριά πού ὀρίσκονταν στὰ ριζοδοῦνια. Μόλις τὸ πληροφορήθηκε ὁ Σεύθης παρακάλεσε τὸν Ξενοφῶντα νὰ πάρει τοὺς πιὸ νέους ἀπὸ τοὺς ὀπλίτες καὶ νὰ τὸν ἀκολουθήσει. Ξεκίνησαν τὴ νύχτα, καὶ μόλις ξημέρωσε ἔφτασαν στὰ χωριά. Οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς γλίτωσαν, γιατί τὸ δουνὸ ἦταν κοντὰ· ἀλλὰ ὅσους ἔπιασε ὁ Σεύθης τοὺς σκότωσε χτυπώντας τους μὲ τὰ ἀκόντια, χωρὶς νὰ τοὺς λυπηθεῖ. Ἀποφάσισε τότε νὰ μείνουν ἐδῶ, ὥστε ἐκεῖνοι πού ἀνέδηκαν στὰ δουνά νὰ μὴν παίρνουν τροφίμα οὔτε ἀπὸ τοῦτα

263. Θυνοὶ ἦταν μιὰ φυλὴ τῆς Θράκης, κοντὰ στοῦ Σαλμυδησσό τοῦ Εὐξεινίου Πόντου.

264. Ἡ γλαμύδα ἔμοιαζε μὲ τὸ μανδύα, μονάχα πού ἦταν πιὸ κοντὴ ἀπ' αὐτόν.

τά χωριά. Ὁ ἴδιος κατέθηκε καὶ κατασκήνωσε στὸν κάμπο, ἐνῶ ὁ Ξενοφώντας μέ διαλεγμένους στρατιῶτες τοῦ στρατοπέδευσε στὸ ψηλότερο χωριὸ τοῦ βουνοῦ, κι οἱ ἄλλοι Ἕλληνες κοντὰ στοὺς Θράκες, πού τοὺς ὀνόμαζαν ὀρεινοὺς.

Λίγες μέρες ὕστερ' ἀπ' αὐτὰ οἱ Θράκες ἄρχισαν νά κατεβαί- 12
νουν ἀπὸ τὸ βουνό καὶ νά συζητοῦν μέ τὸ Σεύθη γιὰ ἀνακωχή
καὶ γιὰ ὁμηροῦς. Ὁ Ξενοφώντας τότε πῆγε στὸ Σεύθη καὶ τοῦ
εἶπε πῶς οἱ στρατιῶτες τοῦ ἔχουν κατασκηνώσει σὲ ἀκατάλληλο
μέρος καὶ πῶς οἱ ἐχθροὶ εἶναι κοντὰ τους. Καὶ πρόσθεσε ὅτι μέ
μεγαλύτερη εὐχαρίστηση θά στρατοπέδευαν ἔξω, σὲ ὄχυρές τοπο-
θεσίες, παρὰ σὲ σπίτια, ὅπου κινδυνεύουν νά ἀφανιστοῦν. Ὁ
Σεύθης ὁμως τοῦ εἶπε νά μὴ φοβᾶται καὶ τοῦ ἔδειξε ὁμηροῦς τῶν
ἐχθρῶν, πού τοὺς εἶχε στὰ χέρια του. Μερικοὶ μάλιστα κατέθη- 13
καν ἀπὸ τὸ βουνό καὶ παρακάλεσαν καὶ τὸν ἴδιο τὸν Ξενοφόντα
νά τοὺς βοηθήσει νά κάμουν τὴν ἀνακωχή. Τοῦτος τὸ δέχτηκε καὶ
τοὺς ἔδωσε θάρρος, δεδαιώνοντάς τους πῶς δὲν πρόκειται νά πά-
θουν κανένα κακό, φτάνει νά κάνουν ὅ,τι διατάζει ὁ Σεύθης. Μά
ἐκεῖνοι τὰ ἔλεγον, προσπαθώντας νά κάνουν κατασκοπεΐα. Αὐτὰ 14
ἔγιναν τὴν ἡμέρα. Ἀλλὰ τὴν ἀκόλουθη νύχτα κατεδαίνουν οἱ
Θυνοὶ ἀπὸ τὸ βουνό καὶ τοὺς κάνουν ἐπίθεση. Ὁδηγός τους ἦταν
ὁ νοικοκύρης κάθε σπιτιοῦ. Γιατί ἀλλιῶτικα ἦταν δύσκολο, μέσα
στὸ σκοτάδι, νά θρῖσκουν τὰ σπίτια στὰ χωριά, ἀφοῦ μάλιστα τὰ
εἶχαν περιτριγυρίσει μέ μεγάλα παλούκια γιὰ νά τὰ προφυλάξουν
ἀπὸ τὰ ζῶα. Ὅταν ἔφτασαν στίς πόρτες τῶν σπιτιῶν, ἄλλοι ἐρι- 15
χναν μέσα ἀκόντια, ἄλλοι τίς χτυποῦσαν μέ ρόπαλα, πού ἔλεγον
πῶς τὰ κρατοῦσαν γιὰ νά κόψουν τίς μύτες τῶν δοράτων, κι ἄλλοι
ἔδαζαν φωτιά. Ἀκόμα καὶ τὸν Ξενοφόντα φώναζαν μέ τ' ὀνομά-
του καὶ τὸν προκαλοῦσαν νά θγεῖ νά τὸν σκοτώσουν, ἀλλιῶτικα
τὸν φοβέριζαν πῶς θά καεῖ ἐκεῖ πού θρῖσκεται. Εἶχαν ἀρχίσει 16
πιὰ νά φαίνονται φλόγες ἀπὸ τίς στέγες, καὶ οἱ στρατιῶτες τοῦ
Ξενοφόντα μέσα στὰ σπίτια φόρεσαν τοὺς θώρακες καὶ κρατοῦ-
σαν ἀσπίδες, μαχαίρια καὶ κράνη. Τότε ὁ Σιλανός, ἓνα παλικάρι
δεκαοχτὼ χρονῶν ἀπὸ τὴ Μάκιστο²⁶⁵, βαραίει μέ τὴ σάλπιγγα

12-19
Οἱ Θυνοὶ
κάνουν
ἐπίθεση.

265. Ἡ Μάκιστος ἦταν πόλη τῆς Τριφυλίας.

Ἀσπίδα, θώρακας, ξίφος καὶ κράνος με διπλό λοφίο, ἀπὸ ἐρυθρόμορφη ὑδρία τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. (Παρίσι, Μουσεῖο Λουβρὸν).

συναγερμό. Ἀμέσως καὶ οἱ Ἕλληνες, πού ἦταν στὰ ἄλλα σπίτια,
 17 τραδοῦν τὰ ξίφη ἀπὸ τὰ θηκάρια καὶ ὀρמוῦν ἔξω. Μά οἱ Θράκες
 ρίχνουν τίς ἀσπίδες πάνω στὶς ράχες τους, ὅπως συνήθιζαν, καὶ
 τό βάζουν στὰ πόδια. Μερικοὶ μάλιστα κρεμάστηκαν ἀπὸ τὰ πα-
 λούκια, γιατί ἐμπλέξαν οἱ ἀσπίδες τους τῇ στιγμῇ πού προσπα-
 θοῦσαν νά πηδήσουν ἀπὸ πάνω, κι ἔτσι πιάστηκαν αἰχμάλωτοι.
 Ἄλλοι πάλι σκοτώθηκαν, γιατί δέν κατάφεραν νά βροῦν τὴν
 πόρτα καὶ νά βγοῦν. Τοὺς ὑπόλοιπους οἱ Ἕλληνες τοὺς κυνήγη-
 18 σαν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Τότε μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Θινοὺς γύρισαν
 πίσω μέσα στοῦ σκοτάδι, καὶ χτυποῦσαν μὲ τὰ ἀκόντιά τους τοὺς
 Ἕλληνες πού ἔτρεχαν δίπλα σ' ἓνα φλεγόμενο σπίτι. Γιατί μπο-
 ροῦσαν νά δλέπουν ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ μέρος πού δρισκονταν αὐ-
 τοί, στοῦ φωτισμένο πού ἦταν ἐκεῖνοι. Ἐτσι πλήγωσαν καὶ τὸν Ἱ-
 ερώνυμο καὶ τοὺς λοχαγοὺς Εὐδοέα καὶ Θεογένη τὸ Λοκρό.

Κανένας ὁμως δέ σκοτώθηκε, κήκαν μονάχα τὰ ρούχα μερικῶν στρατιωτῶν κι οἱ ἀποσκευές τους. Στό μεταξύ ὁ Σεύθης ἔτρεξε νά 19 τοὺς βοηθήσει, μαζί μέ τοὺς ἑφτά ἱππεῖς πού θρίσκονταν μπροστά μπροστά στό στρατό του, καί μέ τό Θρακιώτη σαλπικτή. Ἀπό τή στιγμή πού πήρε εἶδηση τήν ἐπίθεση καί ὅσην ὥρα ἔτρεχε γιά νά τοὺς βοηθήσει, σ' ὅλο αὐτό τό χρονικό διάστημα θαρροῦσε ἡ σάλπιγγά του. Ἔτσι κι αὐτό, ἐκτός ἀπό τ' ἄλλα, ἔκαμε νά φοδηθοῦν οἱ ἐχθροί. Ὅταν ἔφτασε πιά κοντά στοὺς Ἑλλήνες, τοὺς χαιρετοῦσε σφίγγοντάς τους τὰ χέρια καί τοὺς ἔλεγε πῶς περιμένε νά θρεῖ πολλοὺς σκοτωμένους.

Ἦστερ' ἀπ' αὐτὰ ὁ Ξενοφώντας τόν παρακαλεῖ νά τοῦ παρα- 20 δώσει τοὺς ὁμηρους καί, ἂν θέλει, νά πάει μαζί του νά τοὺς χτυπήσουν ἀπάνω στό θουνό· ἀλλιῶς νά τόν ἀφήσει νά πάει μόνος του. Τήν ἄλλη μέρα λοιπόν ὁ Σεύθης τοῦ δίνει τοὺς ὁμηρους, πού 21 ἦταν ἄντρες ἡλικιωμένοι καί οἱ προεστοί, ὅπως ἔλεγαν, τῶν ὀρειῶν, κι ἔρχεται κι ὁ ἴδιος μέ τό στρατό του. Καί τώρα πιά, ὁ στρατός του ἦταν τριπλάσιος ἀπό πρῶτα. Γιατί πολλοί ἀπό τοὺς Ὀδρύσες²⁶⁶ κατέβαιναν ἀπό τὰ θουνά γιά νά πάρουν μέρος στίς πολεμικές του ἐπιχειρήσεις. Ἐπειδὴ μάθαιναν τὰ κατορθώματά του. Ὅταν οἱ Θυνοὶ εἶδαν ἀπό πάνω ἀπό τό θουνό πολλοὺς 22 ὀπλίτες καί πελταστὲς καί πολὺ ἱππικό, κατέθηκαν καί παρακαλοῦσαν νά κάμουν εἰρήνη. Ὑπόσχονταν πῶς θά ἐκτελοῦν κάθε διαταγὴ τοῦ Σεύθης καί τοῦ πρότειναν νά τοῦ δώσουν ἐγγυήσεις πῶς θά φυλάξουν τήν ὑπόσχεσή τους. Ὁ Σεύθης τότε φώναξε τόν 23 Ξενοφόντα καί τοῦ γνωστοποίησε τίς προτάσεις τους, ἀλλὰ τοῦ εἶπε πῶς δέ θά ἔκανε μαζί τους εἰρήνη, ἂν αὐτὸς ἤθελε νά τοὺς τιμωρῇ γιά τήν ἐπίθεση πού εἶχαν κάμει. Ἐκεῖνος ὁμως 24 ἀπάντησε: «Κατὰ τὴ γνώμη μου καί τώρα θά τιμωρηθοῦν ἀρκετά, γιατί θά εἶναι δοῦλοι ἀντὶ ἐλευθεροί». Εἶπε πάντως στό Σεύθη πῶς τοῦ δίνει μιὰ συμβουλή, νά πιάνει γιά ὁμηρους ἐκείνους πού ἔχουν πολὺ μεγάλη ἱκανότητα νά δολάφουν, ἐνῶ τοὺς γέρου-

20-24

*Οἱ ἐχθροὶ
ὑποτάσσονται.*

266. Προκειται γιά μιὰ θρακικὴ φυλὴ, πού κατοικοῦσε τὴν περιοχὴ τοῦ ἄνω Ἑβρου κατὰ τὴ μυθολογία παλαιότατο βασίλειά τους εἶχαν τὸν Ὀρφέα.

νά τούς αφήνει στά σπίτια τους. Ἐκεῖνοι λοιπόν συμφώνησαν ὅλοι νά ὑποταχτοῦν μ' αὐτούς τούς ὄρους.

ΚΕΦ. 5

1-8

Δυναρέσκεια
Σεύθη-Ξενο-
φώντας.

- 1 "Ὑστερα ὁ στρατός περνάει τά δουνά καί φτάνει στούς Θρά-
κες πού κατοικοῦν πάνω ἀπό τό Βυζάντιο, σέ μιά περιοχὴ πού
ὀνομάζεται Δέλτα.²⁶⁷ Αὐτὴ ἡ χώρα δέν ἀνῆκε πιά στό Μαισά-
2 δη.²⁶⁸ παρὰ στὸν Τήρη.²⁶⁹ πού ἦταν Ὀδρῦσης. Ἐδῶ ἦρθε κι ὁ
Ἡρακλείδης, μέ τά χρήματα ἀπὸ τό ξεπούλημα τῶν λαφύρων.
Τότε ὁ Σεύθης ἔφερε τρία ἀμάξια πού τά ἔσερναν μουλάρια, για-
τί δέν εἶχε περισσότερα, κι ἄλλα πού τά ἔσερναν δόδια, φώναξε
τὸν Ξενοφώντας καί τοῦ εἶπε νά διαλέξει γιὰ τὸν ἑαυτό του, καί
τά ὑπόλοιπα νά τά μοιράσει στοὺς στρατηγούς καί στοὺς λοχα-
3 γούς. Ὁ Ξενοφώντας ὁμῶς εἶπε: «Ἐμένα τό ἴδιο μοῦ κάνει, ἂν
πάρω ἄλλη φορὰ. Τώρα χάρισέ τα στοὺς στρατηγούς καί στοὺς
4 λοχαγούς πού μέ ἀκολούθησαν». Ἔτσι ἓνα ἀπὸ τά ἀμάξια παίρ-
νει ὁ Τιμασίωνας πού καταγόταν ἀπὸ τὴ Δάρδανο, ἓνα ὁ Κλεά-
νορας ὁ Ὀρχομένιος καί τό τρίτο ὁ Φρυνίσκος ὁ Ἀχαιός. Τά
ἄλλα, πού σέρονταν ἀπὸ δόδια, τά μοίρασε στοὺς λοχαγούς.
Μισθό τοὺς πλήρωσε μονάχα γιὰ εἴκοσι μέρες, ἐνῶ εἶχε περάσει
ἓνας μῆνας. Γιατί ὁ Ἡρακλείδης εἶπε πῶς δέν εἶχε κερδίσει πε-
5 ρισσότερα ἀπὸ τό πούλημα τῶν λαφύρων. Τότε ὁ Ξενοφώντας
ἀγανάκτησε καί εἶπε μέ ὄρκο: «Μοῦ φαίνεται, Ἡρακλείδη, πῶς
δέ νοιάζεσαι ὅσο πρέπει γιὰ τό Σεύθη. Ἄν φρόντιζες γι' αὐτόν,
θά ἐρχόσουν καί θά ἔφερνες ὁλόκληρο τό μισθό. Κι ἂν δέν μπο-
ροῦσες μέ ἄλλο τρόπο νά ὀρεῖς χρήματα, ἔπρεπε νά δανειστεῖς ἢ
6 νά πουλήσεις ἀκόμα καί τά ροῦχα σου». Στενοχωρέθηκε ἀπ' αὐτά

267. Ἦταν ἡ περιοχὴ τῆς Θράκης πού θρῖσκóταν ἀνάμεσα στό Βυζάντιο καί στό Σαλμυδησσό.

268. Μαισάδης λεγόταν ὁ πατέρας τοῦ Σεύθη (δλ. Βιβλ. Ἐβδομο, κεφ. 2, παράγρ. 32).

269. Ἐδῶ δέν πρόκειται γιὰ τὸν Τήρη τὸν πρόγονο τοῦ Σεύθη, παρὰ γιὰ τό ὀασιλιά τῶν Ὀδρυσῶν, πού ἦταν σύγχρονος τοῦ Σεύθη.

ὁ Ἡρακλείδης καὶ φοβήθηκε μὴ χάσει τὴ φιλία τοῦ Σεύθῃ. Γι' αὐτὸ ἀπὸ κείνη τὴν ἡμέρα ἄρχισε νὰ τοῦ συκοφαντῇ τὸν Ξενοφῶντα, ὅσο μποροῦσε. Ἔτσι ἀπὸ τὴ μιά οἱ στρατιῶτες κατηγοροῦσαν τὸν Ξενοφῶντα, ἐπειδὴ δὲν ἔπαιρναν μισθό, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ Σεύθῃς ἦταν ὀργισμένος μαζί του, γιατί τοῦ ζητοῦσε ἐπίμονα χρήματα γιὰ νὰ πληρώσει. Καί ὥς τότε τοῦ ὑπενθύμιζε πάντα πὼς θὰ τοῦ δώσει τὴ Βισάνθη καὶ τὸ Γάνος²⁷⁰ καὶ τὸ Νεὸ Τεῖχος²⁷¹, μόλις φτάσει στὴ θάλασσα. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ἐκείνη ἔπαψε πιά νὰ τοῦ κάνει λόγο γι' αὐτά. Γιατί ὁ Ἡρακλείδης τὸν ἔκαμε νὰ πιστέψει μὲ τίς διαβολές του, πὼς ἦταν ἐπικίνδυνον νὰ παραδώσει τοποθεσίες ὀχυρωμένες σὲ ἄνθρωπο ποὺ εἶχε στρατό.

Ὑστερ' ἀπ' αὐτά, ὁ Ξενοφώντας ἄρχισε νὰ σκέφτεται τί πρέπει νὰ κάνει ἀπὸ δῶ κι ἐμπρός, σχετικά μὲ τὴν ἐκστρατεία στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας. Μὰ ὁ Ἡρακλείδης παρουσίασε στὸ Σεύθῃ τοὺς ἄλλους στρατηγούς καὶ τοὺς συμβούλεψε νὰ τοῦ ποῦν πὼς κι αὐτοὶ μποροῦν νὰ ὀδηγήσουν τὸ στρατὸ ἐξίσου καλὰ μὲ τὸν Ξενοφῶντα. Τοὺς ὑποσχέθηκε μάλιστα πὼς μέσα σὲ λίγες μέρες θὰ τοὺς δώσει συνολικὰ μισθὸ γιὰ δυὸ μῆνες, καὶ τοὺς παρακινούσε νὰ ἐκστρατεύουν μαζί μὲ τὸ Σεύθῃ. Ἀλλὰ ὁ Τιμασίωνας¹⁰ εἶπε: «Ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ πάω σὲ πόλεμο χωρὶς τὸν Ξενοφῶντα, κι ἂν ἀκόμα πρόκειται νὰ πάρω μισθὸ γιὰ πέντε μῆνες». Μὲ τὸν Τιμασίωνα συμφώνησαν καὶ ὁ Φρυνίσκος κι ὁ Κλεάνορας. Τότε ὁ¹¹ Σεύθῃς τὰ ἔθαζε μὲ τὸν Ἡρακλείδη, ποὺ δὲν προσκάλεσε καὶ τὸν Ξενοφῶντα. Γι' αὐτὸ τώρα καλοῦν μονάχα ἐκεῖνον. Ὁ Ξενοφώντας ὅμως κατάλαβε τὴν πανουργία τοῦ Ἡρακλείδη, πὼς προσπαθοῦσε δηλαδὴ νὰ τὸν συκοφαντήσει στοὺς ἄλλους στρατηγούς, καὶ γι' αὐτὸ παρουσιάζεται μαζί μὲ ὅλους τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς λοχαγούς.

Τότε ὁ Σεύθῃς τοὺς κατάφερε ὅλους νὰ ἐκστρατεύουν μαζί¹² του καί, ἔχοντας πρὸς τὰ δεξιὰ τὸν Πόντο, προχωροῦν μέσα ἀπὸ τὴ

9-11

*Κοινὴ στάση
τῶν Ἑλλήνων
στρατηγῶν.*

12-14

*Στὸ Σάλμν-
δησό.*

270. Γάνος ἦταν πόλη θρακικὴ κοντὰ στὴν Προποντίδα.

271. Τὸ Νεὸ Τεῖχος ἦταν φρούριο στὴν ἴδια περιοχὴ.

χώρα τῶν Θρακῶν πού ὀνομάζονται Μελινοφάγοι καί φτάνουν στό Σλαμυδησό. Σ' αὐτό τό σημεῖο πολλά καράβια ἀπό κείνα πού ταξιδεύουν στόν Εὐξεινο Πόντο λέφτουν στή στεριά καί ναυαγοῦν. Γιατί τά νερά τῆς θάλασσας εἶναι ρηχά σέ μεγάλη ἔκταση.

- 13 Κι οἱ Θράκες πού κατοικοῦν σ' αὐτά τά μέρη χωρίζουν μέ ὁρόσημα τόν τόπο, καί λεηλατεῖ ὁ καθένας τά πλοῖα πού ναυαγοῦν στήν περιοχή του. Προτοῦ νά βάλουν αὐτά τά ὁρόσημα, καθώς ἔλεγαν, πολλοί σκοτώνονταν ἀναμεταξύ τους τήν ὥρα τῆς λεηλα-
- 14 σίας. Ἐδῶ θρίσκονταν πολλά κρεβάτια, κιθῶτια, χειρόγραφα, καί ὅλα τ' ἄλλα πού μεταφέρουν οἱ καραδοκῦρηδες μέσα σέ ξύλινα κασόνια. Ἀπό κεῖ λοιπόν, ὥστερ' ἀπό τήν ὑποταγή τῆς περιοχῆς αὐτῆς, γύρισαν πίσω.

- 15 Τότε πιά ὁ Σεύθης εἶχε στρατό περισσότερο ἀπό τόν ἑλληνικό. Γιατί καί ἀπό τοὺς Ὀδρύσες εἶχαν κατεβεῖ ἀκόμα πιά πολλοί, κι ἐκεῖνοι πού ὑποτάσσονταν κάθε φορά τόν ἀκολουθοῦσαν στίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις. Τέλος στρατοπέδεψαν στόν κάμπο πού ἀπλωνόταν πάνω ἀπό τή Σηλυδρία, ὡς τριάντα στάδια μακριά ἀπό τή θάλασσα. Ὁ μισθός ὅμως δέν ἔλεγε ἀκόμα νά φανεῖ. Ὅσο γιά τόν Ξενοφῶντα, καί οἱ στρατιῶτες ἦταν ὀργισμένοι μαζί του καί ὁ Σεύθης δέν τοῦ φερνόταν πιά φιλικά. Ὅσες φορές μάλιστα ὁ Ξενοφώντας θέλησε νά τόν συναντήσει, ἔκανε πῶς εἶναι ἀπασχολημένος.

ΚΕΦ. 6

1-6

Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ
Θίδρωνα στό
Σεύθη.

- 1 Σ' αὐτό τό διάστημα, θά εἶχαν περάσει πιά δυό μῆνες, ἔρχονται ὁ Χαρμίνος ὁ Λάκωνας καί ὁ Πολύνικος, σταλμένοι ἀπό τό Θίδρωνα, καί λένε πῶς οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀποφάσισαν νά πᾶνε νά πολεμήσουν τόν Τισσαφέρην. Ὁ Θίδρωνας μάλιστα εἶχε ξεκινήσει κιόλας γιά τήν ἐκστρατεία, καί χρειάζεται αὐτόν τό στρατό καί βεβαιώνει πῶς θά δίνει γιά μισθό ἓνα δαρεικό στόν κάθε στρατιῶτη τό μήνα, διπλάσια στοὺς λοχαγούς καί τετραπλάσια στοὺς στρατηγούς. Ὅταν ἔφτασαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὁ Ἡρακλείδης ἔμαθε μονομιᾶς πῶς ἔχουν ἔρθει γιά νά πάρουν τοὺς στρατιῶτες, κι εἶπε στό Σεύθη πῶς κάτι εὐχάριστο συμβαίνει. «Γιατί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔχουν ἀνάγκη τό στρατό, ἐνῶ ἐσύ δέν τόν χρειάζεσαι πιά. Κι ἂν τοὺς τόν δώσεις, ἀπό τή μιά θά τοὺς εὐχαριστήσεις κι ἀπό τήν ἄλλη δέ θά σοῦ ξαναζητήσουν οἱ στρατιῶτες μισθό, παρὰ
- 2

Ἀσημένιο τετρά-
δραχμο, τοῦ ἀπει-
κονίζοντος πιθανότατα
τὸν Τισσαφέρνη.
(Λονδίνo, Βρετανικό
Μουσείο)

θά φύγουν ἀπὸ τῆ χώρα». Ὅταν ὁ Σεύθης τ' ἄκουσε, λέει νὰ τοῦ 3
φέρουν τοὺς ἀπεσταλμένους. Καὶ μόλις τοῦ εἶπαν πὼς ἔχουν ἔρθει
γιά τὸ στράτευμα, ἐκεῖνος τοὺς ἀπάντησε ὅτι τοὺς τὸ δίνει κι ὅτι θέ-
λει νὰ εἶναι φίλος καὶ σύμμαχός τους. Τοὺς κάλεσε κιόλας νὰ τοὺς
φιλοξενήσει καὶ τοὺς ἔκαμε ἓνα μεγαλόπρεπο γεῦμα. Δὲν κάλεσε
ὅμως τὸν Ξενοφῶντα, οὔτε κανέναν ἀπὸ τοὺς ἄλλους στρατηγούς.
Οἱ Λακεδαιμόνιοι τότε ρώτησαν τί λογῆς ἄνθρωπος ἦταν ὁ Ξενο- 4
φώντας, κι ὁ Σεύθης ἀποκρίθηκε πὼς στὰ ἄλλα δὲν ἦταν κακός,
εἶχε ὅμως μεγάλη ἀδυναμία στοὺς στρατιῶτες. Αὐτὸ ἦταν τὸ με-
γαλύτερό του ἐλάττωμα. Ἐκεῖνοι ρώτησαν: «Μήπως προσπαθεῖ νὰ
παρασύρει μέ τῇ γνώμῃ του τοὺς ἄντρες;» «Βεβαίωτατα», ἀπά-
ντησε ὁ Ἡρακλείδης. «Θά μᾶς φέρει τάχα ἀντίσταση, πού θά πά- 5
ρουμε τὸ στρατό;» ρώτησαν. «Ἄν ἐσεῖς, εἶπε ὁ Ἡρακλείδης, συ-
γκεντρώσετε τοὺς στρατιῶτες καὶ τοὺς ὑποσχεθεῖτε μισθό, τότε θά
ἀδιαφορήσουν γιὰ κείνον καὶ θά φύγουν μαζί σας». «Καὶ πὼς θά 6
τὰ καταφέρουμε νὰ τοὺς συγκεντρώσουμε;» ξαναρώτησαν. «Αὐ-
ριο τὸ πρῶί, εἶπε ὁ Ἡρακλείδης, θά σᾶς ὀδηγήσουμε σ' αὐτούς.
Καὶ εἶμαι βέβαιος πὼς ἅμα σᾶς δοῦν, μέ μεγάλη εὐχαρίστηση θά
ἔρθουν μαζί σας». Ἔτσι πέρασε ἐκείνη ἡ μέρα.

Τὸ ἄλλο πρῶί ὀδηγοῦν τοὺς Λάκωνες στὸ στρατὸ ὁ Σεύθης κι 7
ὁ Ἡρακλείδης, καὶ συγκεντρώνονται ὅλοι οἱ στρατιῶτες. Οἱ δύο

7-10
*Προτάσεις τῶν
ἀπεσταλμένων.*

Κατηγορίες
κατά τοῦ
Ξενοφώντα.

ἀπεσταλμένοι εἶπαν: «Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀποφάσισαν νά πολεμή-
σουν τόν Τισσαφέρνη, πού σᾶς ἔχει κάμει κακό. Ἄν ἔρθετε λοιπόν
μαζί μας, καί τόν ἐχθρό θά ἐκδικηθεῖτε καί καθέννας σας θά παίρ-
νει ἓνα δαρεικό τό μήνα, ὁ λοχαγός διπλάσια κι ὁ στρατηγός τε-
8 τραπλάσια». Οἱ στρατιῶτες τ' ἄκουσαν μ' εὐχαρίστηση, καί στή
στιγμὴ σηκώνεται πάνω κάποιος ἀπό τοὺς Ἀρκάδες γιά νά κα-
τηγορήσει τόν Ξενοφώντα. Μπροστά θρῖσκόταν κι ὁ Σεύθης, γιατί
ἤθελε νά ξέρει τί θά γίνηι, καί σταμάτησε σέ μιά θέση ἀπ' ὅπου
μποροῦσε νά ἀκούει μαζί μέ τό διερμηνέα του. Καταλάβαινε ὁμως
9 κι ὁ ἴδιος πολλά ἑλληνικά. Τότε λοιπόν ὁ στρατιωτῆς ἀπό τήν Ἀρ-
καδία λέει: «Ἐμεῖς, Λακεδαιμόνιοι, καί πρωύτερα θά ἐρχόμα-
σταν μαζί σας, ἀλλά ὁ Ξενοφώντας τά κατάφερε νά μᾶς ὀδηγήσει
ἐδῶ. Καί παρόλο πού ἐμεῖς δέ σταματήσαμε τίς πολεμικές ἐπιχει-
ρήσεις ὁλόκληρη τῇ βαρυχειμωνιά, οὔτε μέρα οὔτε νύχτα, ἐκεῖνος
ἔχει τά κέρδη ἀπό τοὺς κόπους μας. Γιατί ὁ Σεύθης τόν Ξενοφώ-
ντα προσωπικά ἔκαμε πλούσιο, ἐνῶ ἐμᾶς δέ θέλει νά μᾶς δώσει τό
10 μισθό μας. Ἔτσι - πρῶτος ἐγώ τό λέω - ἂν ἔβλεπα τόν Ξενοφώ-
ντα νά σκοτώνεται μέ λιθοβολισμό καί νά τιμωρεῖται γιά τίς περι-
πέτειες πού μᾶς ἔκαμε νά περάσουμε τραδώντας μας ἐδῶ κι ἐκεῖ,
θά μοῦ φαινόταν σά νά εἶχα πάρει τό μισθό μου καί δέ θά στενο-
χωριόμουν καθόλου γιά τοὺς κόπους μου». Ὑστερ' ἀπ' αὐτόν ση-
κώθηκε κι ἄλλοι κι εἶπαν τά ἴδια. Κατόπιν ὁ Ξενοφώντας μίλησε
ἔτσι:

11-36

Λόγος τοῦ
Ξενοφώντα.
Ἀπόκρουση
τῶν
κατηγοριῶν.

11 «Ὅπως φαίνεται, ὅλα πρέπει νά τά περιμένει ἓνας ἄνθρωπος,
ἀφοῦ ἀκόμα κι ἐγώ κατηγοροῦμαι ἀπό σᾶς, πού ἔχω τῇ γνώμῃ πώς
ἔδειξα πάρα πολύ μεγάλη προθυμία γιά τά ζητήματά σας. Πρῶτα
πρῶτα εἶχα ξεκινήσει γιά τήν πατρίδα μου καί γύρισα πίσω, ὄχι μά
τό Δία γιατί ἔμαθα πώς εἶστε εὐτυχισμένοι, παρὰ ἀντίθετα, ἐπειδή
ἄκουα πώς θρῖσκεστε σέ δύσκολη θέση κι ἤθελα νά σᾶς βοηθήσω,
12 ἂν μποροῦσα. Ὅταν σᾶς συνάντησα, ἐνῶ τοῦτος ἐδῶ ὁ Σεύθης μοῦ
ἔστειλε πολλοὺς ἀπεσταλμένους καί μοῦ ὑποσχόταν πολλά, ἂν σᾶς
κατάφερνα νά πάτε μαζί του, ἐγώ δέ δοκίμασα νά τό κάμω, ὅπως ἐ-
σεῖς οἱ ἴδιοι ξέρετε, παρὰ σᾶς ὀδήγησα σέ μέρος ἀπ' ὅπου νόμιζα
πώς θά περάσετε στήν Ἀσία πάρα πολύ γρήγορα. Γιατί εἶχα τῇ
γνώμῃ πώς αὐτό ἦταν τό καλύτερο γιά σᾶς, κι ἤξερα πώς τό θέλετε
13 κιόλας. Ἀφοῦ ὁμως ἦρθε ὁ Ἀρίσταρχος μέ τριήρεις καί μᾶς ἐμπό-

δισε νά περάσουμε ἀπέναντι, τότε, ὅπως ἦταν φυσικό, σᾶς συγκέν-
 τρωσα γιά νά σκεφτοῦμε μαζί τί ἔπρεπε νά κάμουμε. Ἐσεῖς λοιπόν 14
 καθώς ἀπό τή μιὰ μαθαίνατε πώς ὁ Ἀρίσταρχος σᾶς διατάζει νά
 τραδήξετε γιά τή Χερσόνησο, κι ἀπό τήν ἄλλη πώς ὁ Σεύθης προ-
 σπαθοῦσε νά σᾶς καταφέρει νά κάνετε μαζί του ἐκστρατεία, ὅλοι
 δέν εἶπατε νά πᾶτε μέ τό Σεύθη, κι ὅλοι σας δέν πήρατε αὐτή τήν
 ἀπόφαση; Γιατί λοιπόν ἔφταιξα ἐγώ, ἀφοῦ σᾶς ὁδήγησα ἐκεῖ πού ἀ-
 ποφασίσατε ὅλοι; Στό τέλος ὁ Σεύθης σᾶς ξεγέλασε στό ζήτημα τοῦ 15
 μισθοῦ. Ἄν βλέπατε πώς ἐγώ τόν ἐπαινῶ γι' αὐτή του τή διαγωγή,
 τότε δίκαια θά μέ κατηγοροῦσατε καί θά μέ μισοῦσατε. Μά τώρα
 ἐγώ ἔχω μιὰ ψυχρότητα μέ τό Σεύθη πού δέν τήν ἔχει κανένας ἀπό
 σᾶς, παρόλο πού πρωτύτερα ἤμουν πολύ φίλος του. Πώς λοιπόν,
 ἀφοῦ προτιμῶ ἐσᾶς κι ὄχι ἐκεῖνον, μπορεῖτε δίκαια νά μέ κατηγο-
 ρεῖτε γιά πράγματα πού ἔχω ἀντίθετη γνώμη ἀπό τή δική του;

Θά μπορούσατε νά πεῖτε δέδαια πώς μοῦ εἶναι δυνατό νά 16
 παίρνω ἀπό τό Σεύθη ἐκεῖνα πού ἀνήκαν σέ σᾶς καί νά σᾶς ξεγελῶ
 μέ πανουργίες. Ἀλλά εἶναι φανερό πώς ἂν ὁ Σεύθης μοῦ ἔδινε
 κάτι, δέ θά μοῦ τό πρόσφερε μέ τό σκοπό νά τό χάσει κι ἐκεῖνο καί
 νά πληρώσει ἄλλα σέ σᾶς. Ἀντίθετα, νομίζω πώς αὐτό θά τό ἔκανε
 μέ σκοπό νά μὴν πληρώσει σέ σᾶς τά πολλά, δίνοντας σέ μένα λίγα.
 Στήν περίπτωση λοιπόν πού νομίζετε ὅτι τά πράγματα εἶναι ἔτσι, 17
 μπορεῖτε τούτη τή στιγμή νά κάμετε γιά τοὺς δύο μας μάταιη τή
 δοσοληψία, παίρνοντας ἀπ' αὐτόν χρήματα. Γιατί ἂν πῆρα κάτι
 ἀπό τό Σεύθη, εἶναι φανερό πώς θά ἀπαιτήσῃ νά τοῦ τό δώσω
 πίσω καί θά εἶναι δίκαιη ἢ ἀπαίτησή του, ἂν δέν τοῦ ἐξασφαλίσω
 τήν ὑπόθεση γιά τήν ὁποία δωροδοκήθηκα. Νομίζω ὅμως πώς
 χρειάζομαι πάρα πολλά γιά νά ἔχω ἐκεῖνα πού σᾶς ἀνήκουν. Γιατί 18
 σᾶς ὀρκίζομαι σ' ὅλους τοὺς θεοὺς καί τίς θεές πώς δέν πῆρα οὔτε
 κεῖνα πού μοῦ ὑποσχέθηκε ὁ Σεύθης ἀτομικά. Εἶναι κι αὐτός ἐδῶ
 καί μ' ἀκούει, καί ξέρεῖ ἂν κάνω ψεύτικο ὄρκο. Θά παραξενευτεῖτε 19
 ὅμως περισσότερο, ὅταν σᾶς ὀρκιστῶ πώς ἐγώ δέ δέχτηκα οὔτε
 ὅσα πῆραν οἱ ἄλλοι στρατηγοί οὔτε ἀκόμα ἐκεῖνα πού πῆραν μερι-
 κοὶ λοχαγοί. Καί γιατί τάχα φέρθηκα ἔτσι; Εἶχα τή γνώμη, στρα- 20
 τιώτες, πώς ὅσο περισσότερο τόν ὠφελοῦσα στήν περίοδο πού εἶχε
 φτώχειες, τόσο στενότερος φίλος μου θά ἦταν, ὅταν ἀποκτοῦσε
 δύναμη. Μά τώρα πού τόν βλέπω εὐτυχισμένο, καταλαβαίνω καί

- 21 τίς διαθέσεις του. Μπορεί όμως να με ρωτήσει κανένας, δέν ντρέ-
 πεσαι να ξεγελιέσαι τόσο άνόητα; Ναι, μά τό Δία, θά ένιωθα
 ντροπή, άν είχα ξεγελαστεί από κάποιον έχθρό. Άλλά όταν πρό-
 κείται για φίλο, νομίζω πώς είναι χειρότερο να τόν ξεγελάς, παρά
 22 να τήν παθαίνεις έσύ άπ'αυτόν. Έπειτα, άν είναι ανάγκη να προ-
 φυλάγεται κανείς από φίλους, ξέρω πώς έσείς πήρατε όλες τίς
 προφυλάξεις, ώστε να μήν τοῦ δώσετε άφορμή, πού να δικαιολο-
 γεί τήν άρνησή του να σάς πληρώσει όσα ύποσχέθηκε. Γιατί ούτε
 τόν δάψαμε καθόλου, ούτε άδιαφορήσαμε για τίς ύποθέσεις του,
 23 ούτε φανήκαμε δειλοί, όπουδήποτε κι άν μάς είπε να πάμε. Είναι
 όμως δυνατό να πείτε, πώς έπρεπε τότε να πάρω έγγυήσεις, για να
 μήν μπορεί να μάς ξεγελά, κι άν ακόμα τό ήθελε. Όσο γι'αυτά,
 ακούστε εκείνα πού ποτέ δέ θά έλεγα μπροστά του, άν δέ μοῦ φαι-
 νόσατε ότι είστε πέρα για πέρα άδικοι κριτές ή πολύ άχάριστοι
 24 άπέναντί μου. Θυμηθείτε δηλαδή σέ ποιá κατάσταση δοισκόσα-
 στε, όταν έγω σάς πήρα καί σάς οδήγησα στό Σεῦθη. Τότε πού
 πλησιάζατε στήν Πέρινθο²⁷², δέν έκλεισε τίς πύλες ό Άρίσταρχος
 ό Λακεδαιμόνιος καί σάς έμπόδιζε να μπείτε μέσα; Έπειτα στρα-
 τοπεδέψατε στό ύπαιθρο, μέσα στήν καρδιά τοῦ χειμώνα, κι άγο-
 ράζατε τά τρόφιμα πού τά δλέπατε λιγοστά, όπως λιγοστά ήταν
 25 καί τά χρήματα πού είχατε για να ψωνίζετε. Κι ήταν ανάγκη να
 μείνουμε στή Θράκη, γιατί είχαν αποκλείσει μερικές τριήρεις τό
 λιμάνι καί μάς έμπόδιζαν να περάσουμε άπέναντι στήν Άσία. Άν
 όμως έμενε κανείς εκεί, θά ήταν ύποχρεωμένος να δοίσκεται σέ
 έχθρική χώρα, όπου θά είχε άντιμέτωπους πολλούς ίππεις καί πελ-
 26 ταστές. Έμεις δέβαια είχαμε όπλίτες καί ίσως θά μπορούσαμε
 μ'αυτούς, θαδίζοντας όλοι μαζί, να φτάσουμε στά χωριά καί να
 πάρουμε λίγο σιτάρι. Μά δέν είχαμε τά μέσα να κυνηγήσουμε καί
 να πιάσουμε αϊχμάλωτους καί ζώα. Γιατί ούτε ίππικό ούτε πελτα-
 27 στικό δοήκα συγκροτημένο. Άς ύποθέσουμε λοιπόν πώς έκανα
 σύμμαχο τό Σεῦθη, χωρίς να τοῦ ζητήσω καθόλου μισθό. Τάχα
 νομίζετε άπ'αυτό πώς σκέφτηκα άντίθετα πρός τά συμφέροντά
 σας, άφού έσείς τότε δοισκόσατε σέ μεγάλη ανάγκη, ένώ εκείνος

272. Για τήν Πέρινθο όλ. σημείωση 58.

εἶχε ἵππεῖς καὶ πελταστὲς ποὺ σὰς ἦταν ἀπαραίτητοι; Γιατί χορησι- 28
μοποιώντας τους θρόσκατε ἄφθονο σιτάρι στὰ χωριά καὶ πῆρατε
μεγάλο μερίδιο σὲ ζῶα καὶ αἰχμάλωτους, ἐπειδὴ ἀπὸ φόβο σὲ κεί-
νους ἀναγκάζονταν οἱ Θράκες νὰ φεύγουν μὲ μεγάλη διασύνη.

Ἔτσι ἀπὸ τότε ποὺ ἦρθε μαζί μας τὸ ἵππικό τοῦ Σεύθη, δέν 29
εἶδαμε κανέναν ἐχθρό. Ἐνῶ ὡς ἐκείνο τὸν καιρὸ οἱ ἐχθροὶ μᾶς
ἀκολουθοῦσαν μὲ θάρρος, καὶ μὲ τὸ ἵππικό καὶ τὸ πελταστικό τους
μᾶς ἐμπόδιζαν παντοῦ νὰ σκορπιζόμαστε λίγοι λίγοι καὶ νὰ παίρ-
νουμε πῶς πολλὰ τροφίμα. Ἄν λοιπὸν ἐκείνος ποὺ σὰς ἔδωσε αὐτὴ 30
τὴν ἀσφάλεια δὲ σὰς πληρώσε ἀπὸ πάνω καὶ μὲ μεγάλο μισθό,
αὐτὸ εἶναι τὸ σκληρὸ πάθημά σας ποὺ ἐξαιτίας του νομίζετε πῶς
δέν πρέπει νὰ μὲ ἀφήσετε μὲ κανένα τρόπο ζωντανό; Καὶ τώρα πῶς
φεύγετε; Δέν περάσατε τὸ χειμῶνα μὲ ἄφθονα τροφίμα, κι ἔχετε 31
περισσεύματα ὅσα πῆρατε ἀπὸ τὸ Σεύθη; Γιατὶ ξοδεύατε τίς σο-
δεῖές τῶν ἐχθρῶν. Δὲ φτάνουν ὅμως αὐτά, παρὰ οὔτε ἓνα δικό σας
δέν εἶδαμε σκοτωμένο, οὔτε χάσατε κανένα ποὺ νὰ πιάστηκε αἰχ-
μάλωτος. Καὶ ἂν πρωτύτερα εἶχατε δεῖξει γενναιότητα πολέμω- 32
ντας τοὺς βαρβάρους τῆς Ἀσίας, δὲ σὰς ἔμεινε κι ἐκεῖνο κέρδος, κι
ἀκόμα δέν κερδίσατε τώρα μιὰν ἄλλη δόξα μὲ τὸ νὰ κάμετε πόλεμο
καὶ νὰ νικήσετε τοὺς Θράκες τῆς Εὐρώπης; Ἐγὼ νομίζω πῶς αὐτά
ποὺ σὰς κάνουν τώρα νὰ ὀργίζεστε μαζί μου εἶναι εὐεργεσίες ποὺ
σὰς τίς ἔστειλαν οἱ θεοὶ κι ἔπρεπε νὰ τοὺς χρωστᾶτε εὐγνωμοσύνη.
Τὰ σχετικά μὲ σὰς ἔτσι περίπου εἶναι. Ἐλάτε ὅμως, γιὰ τ' ὄνομα 33
τῶν θεῶν, ἐξετάστε τὴ δική μου κατάσταση. Πρὶν ἀπὸ καιρὸ ποὺ
ξεκινοῦσα γιὰ τὴν πατρίδα, ἔφευγα ἀκούοντας νὰ μοῦ κάνετε πολ-
λοὺς ἐπαίνους, καὶ ἐξαιτίας σας εἶχα μιὰ καλὴ φήμη ἀνάμεσα
στοὺς ἄλλους Ἕλληνες. Ἀκόμα μοῦ εἶχαν ἐμπιστοσύνη κι οἱ Λακε-
δαιμόνιοι, ἀλλ' ὅμως δὲ θὰ μὲ ξανάστελναν νὰ σὰς συναντήσω.
Τώρα ὅμως φεύγω, καὶ ἀπὸ τὴ μιὰ μὲ ἔχετε συκοφαντήσει στοὺς 34
Λακεδαιμόνιους, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐξαιτίας σας ἔγινα μισητός στὸ
Σεύθη. Ἐνῶ ἐγὼ περιμένα πῶς μὲ τὴ δοῆθαι σας θὰ τὸν εὐεργετή-
σω κι ἔτσι θὰ ἔχω ἓνα καλὸ καταφύγιο καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό μου καὶ
γιὰ τὰ παιδιά μου, ἂν κάμω καμιά φορὰ²⁷³.

273. Ὁ Ξενοφώντας, ὅπως φαίνεται ἐδῶ, δέν ἔχει κάμει ἀκόμα παιδιά.

- 35 Μά ἔσεῖς, πού ἔξαιτίας σας μισήθηκα πολύ καί μάλιστα ἀπό ἀνθρώπους ἀρκετά δυνατότερούς μου, ἔχετε τέτοια γνώμη γιά μένα, παρόλο πού δέν παύω οὔτε σήμερα ἀκόμα τίς προσπάθειες γιά νά σᾶς προσφέρω ὅ,τι καλό μπορῶ.
- 36 Τώρα μέ κρατᾶτε στά χέρια σας καί δέ μέ πιάσατε νά φεύγω ἤ νά δρατετεύω. Ἄν λοιπόν κάμετε ἐκεῖνα πού λέτε, νά ξέρετε πῶς θά σκοτώσετε ἕναν ἄνθρωπο πού ἀγρύπνησε πολλές φορές γιά σᾶς καί πέρασε μαζί σας πολλούς κόπους καί κινδύνους, κι ὅταν εἶχε σειρά κι ὅταν δέν εἶχε. Ἐναν ἄνθρωπο, πού μέ τή δοήθεια τῶν θεῶν νίκησε μαζί σας τοὺς βαρβάρους κι ἔστησε πολλά τρόπαια, καί πού ἀγωνίστηκε, ὅσο μποροῦσε, νά σᾶς πείσει νά μὴ γίνετε
- 37 ἐχθροί μέ κανέναν Ἑλληνα. Ἔτσι τώρα ἐλεύθεροι μπορεῖτε νά πηγαίνετε ὅπου θέλετε καί στή στεριά καί στή θάλασσα. Καί τούτη τή στιγμή σᾶς παρουσιάζεται μιὰ μεγάλη εὐτυχία, ἀφοῦ πρόκειται νά ταξιδέψετε ἐκεῖ πού ἐπιθυμοῦσατε ἀπό καιρό, ἔπειτα σᾶς ἔχουν ἀνάγκη ἄνθρωποι πάρα πολύ δυνατοί, σᾶς προσφέρεται μισθός καί, τό σπουδαιότερο, ἔχουν ἔρθει γιά ἀρχηγοί σας οἱ Λακεδαιμόνιοι, πού θεωροῦνται οἱ ἰσχυρότεροι ἀπ' ὅλους. Τώρα, λοιπόν, νομίζετε πῶς ἦρθε ἡ κατάλληλη εὐκαιρία νά μέ σκοτώσετε διαστικά
- 38 διαστικά; Δέν τό κάματε αὐτό τότε πού θρισκόμασταν σέ δύσκολες στιγμές, ἔσεῖς πού τά θυμάστε τόσο καλά ὅλα, παρὰ καί πατέρα μέ ὀνομάζατε καί μοῦ ὑποσχόσαστε πῶς θά μέ φέροντε πάντα στό μυαλό σας, σάν εὐεργέτη. Δέν εἶναι ὁμως ἀχάριστοι οὔτε αὐτοί πού ἦρθαν τώρα νά σᾶς πάρουν. Γι' αὐτό ἔχω τή γνώμη πῶς οὔτε σ' αὐτούς δέ θά κάμετε καλή ἐντύπωση, δείχνοντας τέτοια διαγωγή ἀπέναντί μου». Αὐτά εἶπε καί σταμάτησε.
- 39 Τότε σηκώθηκε ὁ Χαρμίνος ὁ Λακεδαιμόνιος κι εἶπε: «Μά τοὺς δυό θεοὺς²⁷⁴, μοῦ φαίνεται πῶς ἄδικα εἶστε ὀργισμένοι μέ τοῦτο τὸν ἄντρα. Κι ἐγὼ ὁ ἴδιος μπορῶ νά τὸν ὑπερασπίσω σάν

39-41
Οἱ Λακεδαιμόνιοι δικαιο-
λογοῦν τὸν

Τ' ἀπόχτησε ἀργότερα, ἀφοῦ ἡ πιθανότερη χρονολογία τοῦ γάμου του εἶναι ὕστερα ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Κορώνειας (394 π.Χ.). Οἱ δυό γιοί του εἶχαν τὰ ὀνόματα Γρύλλος καί Διόδωρος.

274. Ἐννοεῖ τοὺς Διόσκουρους, δηλαδή τὸν Κάστορα καί τὸν Πολυδεῦκη, πού τοὺς λάτρεναν οἱ Λακεδαιμόνιοι.

μάρτυρας. Γιατί ὁ Σεύθης, ὅταν τὸν ρώτησα ἐγὼ μὲ τὸν Πολύνικο τί λογῆς ἄνθρωπος ἦταν ὁ Ξενοφώντας, σέ τίποτε ἄλλο δέν μπόρεσε νά τὸν κατηγορήσει, παρὰ εἶπε μονάχα πὼς ἀγαπᾷ ὑπερβολικά τοὺς στρατιῶτες. Καί πρόσθεσε πὼς αὐτό εἶναι τὸ μεγαλύτερό του ἐλάττωμα καί γιὰ μᾶς τοὺς Λακεδαιμόνιους καί γιὰ τὸν ἴδιο τὸ Σεύθη». Ὑστερα σηκώθηκε ὁ Εὐρύλοχος ἀπὸ τοὺς Λουσοὺς τῆς 40 Ἀρκαδίας καί εἶπε: «Μοῦ φαίνεται, Λακεδαιμόνιοι, πὼς αὐτό πρῶτα πρῶτα τὸ στρατηγικὸ κατόρθωμα πρέπει νά κάμετε γιὰ μᾶς, δηλαδή νά τὰ καταφέρετε νά πληρωθοῦμε τὸ μισθό μας ἀπὸ τὸ Σεύθη, εἴτε μὲ τὸ καλὸ εἴτε μὲ τὸ ἄγριο, καί νά μὴ μᾶς πάρете ἀπὸ δῶ, ἂν δέν τὸ πετύχετε». Ὁ Πολυκράτης πάλι ὁ Ἀθηναῖος, θαλτὸς 41 ἀπὸ τὸν Ξενοφόντα, εἶπε: «Βλέπω, στρατιῶτες, πὼς ἐδῶ δοῖσκειται κι ὁ Ἡρακλείδης, ὁ ἄνθρωπος ποὺ πῆρε καί πούλησε ὅσα λάφυρα ἀποκτήσαμε μῆς μὲ κόπους. Δέν ἔδωσε ὅμως τὰ χρήματα ἀπὸ τὸ ξεπούλημα οὔτε στοῦ Σεύθη οὔτε σέ μᾶς, παρὰ τὰ κράτησε ὁ ἴδιος σάν κλέφτης. Ἄν ἔχουμε λοιπὸν μυαλό, δέ θά τὸν ἀφῆσουμε νά τὸ κουνήσει, ἂν δέ μᾶς τὰ δώσει. Γιατί αὐτός, πρόσθεσε, δέν εἶναι ἀπὸ τῇ Θράκῃ, παρὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, καί ὥστόσο ἀδικεῖ τοὺς Ἕλλη- νες».

Τ'ἄκουσε αὐτὰ ὁ Ἡρακλείδης καί φοβήθηκε πολὺ, γι' αὐτὸ σί- 42 μωσε τὸ Σεύθη καί τοῦ λέει: «Ἄν εἴμαστε ἄνθρωποι γνωστικοί, πρέπει νά φύγουμε ἀπὸ τὸ μέρος τοῦτο, ποὺ τὸ ἐξουσιάζουν οἱ Ἕλληνες». Κι ἀνέβηκαν ἐπάνω στ' ἄλογά τους κι ἔφυγαν γρήγορα, τραβώντας πρὸς τὸ δικό τους στρατόπεδο. Ἀπὸ κεῖ ὁ Σεύθης 43 στέλνει τὸν Ἀδροξέλημ τὸ διερμηνέα του στὸν Ξενοφόντα καί τοῦ προτείνει νά μείνει κοντά του μὲ χίλιους ὀπλίτες, τάζοντας νά τοῦ δώσει καί τίς παραθαλάσσιες τοποθεσίες καί ὅλα ὅσα τοῦ εἶχε ὑποσχεθεῖ. Κατόπι τοῦ λέει, φανερώνοντας τάχα μυστικό, πὼς ἔμαθε ἀπὸ τὸν Πολύνικο, ὅτι ἂν πέσει ὁ Ξενοφώντας στὰ χέρια τῶν Λακεδαιμονίων, ὅπωςδήποτε θά σκοτωθεῖ ἀπὸ τὸ Θίδρωνα. Μά κι ἄλλοι πολλοὶ ἔστελναν αὐτές τίς πληροφορίες στὸν Ξενο- 44 φόντα, πὼς δηλαδή τὸν εἶχαν συκοφαντήσει κι ἔπρεπε νά προφυλάγεται. Κι ἐκεῖνος μόλις τ'ἄκουσε πῆρε δυὸ ζῶα καί τὰ θυσίασε στοῦ Δία τὸ βασιλιά γιὰ νά μάθει ποιὸ ἀπὸ τὰ δυὸ τοῦ ἦταν προτιμότερο καί ὠφελιμότερο, νά μείνει κοντά στοῦ Σεύθη μὲ τοὺς ὄρους ποὺ τοῦ πρότεινε ἢ ν' ἀναχωρήσει μαζί μὲ τὸ στρατό. Κι ὁ Δίας τοῦ

*Ξενοφόντα.
Ἄλλες
ὁμιλίες.*

*42-44
Προτάσεις
τοῦ Σεύθη
στὸν
Ξενοφόντα.*

προφήτεψε νά φύγει.

ΚΕΦ. 7

1-11

Συνάντηση

Μηδοσάδη

και

Ξενοφώντα.

- 1 Ὁ Σεύθης μετακινήθηκε ἀπό ἐκεῖ πού θρῖσκόταν καί στρατοπέδεψε μακρότερα, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες κατασκήνωσαν σέ χωριά ἀπ' ὅπου σκόπευαν νά πάρουν ἄφθονα τρόφιμα κι ὕστερα νά τραθήξουν πρὸς τή θάλασσα. Τά χωριά ὅμως τοῦτα ἀνήκαν στό Μηδοσάδη, δοσμένα ἀπό τό Σεύθη. Γι' αὐτό ὁ Μηδοσάδης στενοχωριόταν πολύ, ὅσο ἐδίλεπε νά ξοδεύονται ἀπό τοὺς Ἕλληνες οἱ σοδειές πού ὑπῆρχαν στά χωριά. Πῆρε λοιπόν ἕναν Ὀδρῦση, τόν πιό δυνατό ἀπό κείνους πού εἶχαν κατέθει ἀπό τά θουνά, πῆρε καί μιὰ τριανταριά ἱππεῖς κι ἔρχεται καί φωνάζει τόν Ξενοφώντα νά ὀγεί ἀπό τό στρατόπεδο. Ἐκεῖνος πηγαίνει, ἔχοντας μαζί του μερικοὺς λοχαγοὺς κι ἄλλους φίλους του. Τότε ὁ Μηδοσάδης τοῦ λέει: «Κάνετε ἀδικία, Ξενοφώντα, ληστεύοντας τά χωριά μας. Γι' αὐτό σᾶς προειδοποιούμε, ἐγὼ γιά λογαριασμό τοῦ Σεύθη καί τοῦτος ἐδῶ σάν ἀπεσταλμένος τοῦ Μήδοκου, πού εἶναι βασιλιάς στό ἐσωτερικό τῆς χώρας, νά φύγετε ἀπό τόν τόπο μας. Ἀλλιῶτтика δέ θά σᾶς ἐπιτρέψουμε αὐτό πού κάνετε· κι ἂν ἐσεῖς ἐξακολουθήσετε νά ληστεύετε τή χώρα μας, θά σᾶς ἀντιμετωπίσουμε σάν ἐχθροὺς». Ὅταν τ' ἄκουσε ὁ Ξενοφώντας ἀποκρίθηκε: «Εἶναι δύσκολο νά σοῦ ἀπαντήσω, ἔτσι πού μιλάς. Θά πῶ ὅμως μερικά πράγματα γιά χάρη τοῦ νεαροῦ, γιά νά μάθει ποιοὶ εἶστε σεῖς καί
- 5 ποιοὶ ἐμεῖς. Ἐμεῖς λοιπόν προτοῦ νά γίνουμε φίλοι σας, βαδίζαμε μέσα σ' αὐτὴν τή χώρα καί πηγαίναμε ὅπου θέλαμε, λεηλατώντας
- 6 τὴν καί καίγοντάς τὴν κατὰ τὴ διάθεσή μας. Κι ἐσύ, ὅσες φορὲς ἐρχόσουν καί μᾶς ἐθρίσκες σάν ἀπεσταλμένος, κατασκήνωνες κοντά μας, χωρὶς νά φοδᾶσαι κανέναν ἐχθρό. Ἐσεῖς, ἀντίθετα, δέν πατοῦσατε σέ τούτῃ τή χώρα, κι ἂν ἐρχόσαστε καμιά φορά, κατασκηκώνετε μέ τά ἄλογα χαλινωμένα σά νά ἦταν ἰσχυρότεροι ἀπό
- 7 σᾶς οἱ κάτοικοι τοῦ τόπου. Ἀφοῦ ὅμως γινήκατε φίλοι μας καί ἐξαιτίας μας ἐξουσιάζετε μέ τὴ βοήθεια τῶν θεῶν τούτῃ τή χώρα, φτάσατε στό σημεῖο νά μᾶς διώχνετε ἀπ' αὐτήν, ἐνῶ τὴν πῆρατε ἀπό μᾶς, πού τὴν εἶχαμε στὴν ἀπόλυτη ἐξουσία μας. Γιατί, τό ξέ-
- 8 ρεῖς κι ὁ ἴδιος, οἱ ἐχθροὶ δέν ἦταν ἱκανοὶ νά μᾶς διώξουν. Καί τό νομίζεις σωστό νά μᾶς ὀγάλεις ἀπὸ δῶ χωρὶς νά μᾶς προσφέρεις δῶρα καί νά μᾶς περιποιηθεῖς γιά τό καλὸ πού σοῦ κάμαμε. Ἀντίθετα μάλιστα, τὴν ὥρα πού ἐτοιμαζόμαστε νά φύγουμε, δέ μᾶς ἐπι-

τρέπεις, όσο περνάει από τό χέρι σου, οὔτε νά κατασκοπῶσουμε. Τά λές αὐτά καί δέν ντρέπεται οὔτε τοὺς θεοὺς οὔτε τόν ἄνθρωπο 9 τοῦτο, πού τώρα σέ βλέπει πλούσιο, ἐνῶ προτοῦ γίνεις φίλος μας ζοῦσες ἀπό τή ληστεία, ὅπως ὁμολόγησες ὁ ἴδιος²⁷⁵. Ἀλλά γιατί 10 τά λές αὐτά σέ μένα; ῥώτησε. Δέν εἶμαι πιά ἐγὼ ἀρχηγός τοῦ στρατοῦ παρὰ οἱ Λακεδαιμόνιοι, πού τοὺς τόν παραδώσατε γιά νά τόν πάρουν ἀπό δῶ. Καί τουλάχιστο δέ μέ φωνάξατε, ἔξοχοι ἄνθρωποι²⁷⁶, γιά νά τοὺς παραδῶσω ἐγὼ τό στρατό καί νά τοὺς προξενήσω τώρα εὐχαρίστηση, ὅπως τοὺς δυσαρέστησα τότε πού τόν ὁδήγησα σέ σάς». Ὅταν τ'ἄκουσε ὁ Ὀδρύσης εἶπε:

«Ἐγώ, Μηδοσάδης, νιώθω τῇ γῇ νά μέ καταπίνει, ἀπό τή ντρο- 11 πῇ μου γι' αὐτά πού ἄκουσα. Ἄν τά ἤξερα πρωτίτερα, οὔτε θά ἐρχόμουνα μαζί σου. Τώρα φεύγω. Γιατί οὔτε ὁ Μηδοκος ὁ βασιλιάς θά μέ παινοῦσε, ἂν ἐδγαζα ἔξω ἀπό τή χώρα ἀνθρώπους πού μᾶς εὐεργέτησαν». Αὐτά εἶπε κι ἀνέθηκε πάνω στό ἄλογό του κι ἐφυγε 12 μαζί μέ τοὺς ἄλλους ἱππεῖς, ἐκτός ἀπό τέσσερις ἢ πέντε. Ὁ Μηδοσάδης ὁμῶς στενοχωριόταν ἀπό τή λεηλασία τοῦ τόπου, καί γι' αὐτό παρακάλεσε τόν Ξενοφῶντα νά φωνάξει τοὺς δυό Λακεδαιμόνιους. Τοῦτος πῆρε μαζί του τοὺς πιό κατάλληλους κι ἦρθε στό 13 Χαρμῖνο καί στόν Πολύνικο, καί τοὺς εἶπε πῶς ὁ Μηδοσάδης θέλει νά τοὺς δεῖ γιά νά τοὺς δηλώσει ὅσα καί στόν ἴδιο, πῶς πρέπει δηλαδή νά φύγουν ἀπό τή χώρα. Νομίζω λοιπόν, πρόσθεσε, πῶς 14 ἔσεῖς μπορείτε νά πάρετε τό μισθό πού χρωστάνε στοὺς στρατιῶτες. Φτάνει νά πεῖτε πῶς σᾶς παρακάλεσε ὁ στρατός νά τόν βοηθήσετε νά πάρει τό μισθό του ἀπό τό Σεῦθη εἴτε τό θέλει εἴτε ὄχι, καί πῶς σᾶς ὑποσχέθηκε νά ἔρθει μαζί σας πρόθυμα, ἂν τό πετύχετε. Πέστε ἀκόμα πῶς σᾶς φαίνονται δίκαιες οἱ ἀπαιτήσεις τῶν στρατιωτῶν καί πῶς τοὺς ὑποσχέθήκατε πῶς θά φύγετε τότε μονάχα, ὅταν ὁρῶν τό δίκιο τους». Οἱ Λακεδαιμόνιοι τ'ἄκουσαν κι ἀποκρίθη- 15 καν πῶς θά τά πῶν αὐτά καί ἄλλα, ὅσα μπορούσαν νά σκεφτοῦν

12-19
Μηδοσάδης
καί Λακε-
δαιμόνιοι.

275. Αὐτό τό εἶχε πεῖ ὁ Σεῦθης (βλ. Βιβλ. Ἐδόμο, κεφ. 2, παράγρ. 34). ἰσχύει ὁμῶς γιά τό Μηδοσάδη.

276. Εἰρωνικά τοὺς προσφωνεῖ ἐτοι ὁ Ξενοφώντας, ἐπειδὴ αὐτό πού ἔκαμαν ἦταν πολὺ ἄπρεπο.

καλύτερα. Καί ξεκίνησαν ἀμέσως μαζί μέ ὅλα τὰ κατάλληλα πρόσωπα. Μόλις ἔφτασαν, ὁ Χαρμίνος εἶπε: «Ἄν ἔχεις, Μηδοσάδῃ, νά μάς πεῖς κάτι πές το, ἀλλιώτικα ἔχομε νά σοῦ ποῦμε ἐμεῖς».

- 16 Ὁ Μηδοσάδης τότε ἀπάντησε πολύ ἄτολμα: «Κι ἐγώ κι ὁ Σεύθης λέμε τό ἴδιο πράγμα, σᾶς ζητοῦμε δηλαδή νά μή δλάφτετε τοὺς ἀνθρώπους πού ἔχουν γίνει φίλοι μας. Γιατί ὅποιοδήποτε κακό τοὺς κάνετε, εἶναι σά νά τό παθαίνουμε ἐμεῖς, ἀφοῦ θοῖσκονται
- 17 στήν ἐξουσία μας». «Ἐμεῖς, ἀπάντησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, εἴμαστε πρόθυμοι νά φύγουμε, μόλις πάρουν τό μισθό τους ἐκεῖνοι πού σᾶς δοῖθησαν σ'αὐτή τήν ὑπόθεση²⁷⁷. Διαφορετικά θά ἐρθοῦμε τώρα γιά συμπαράστασή τους καί γιά νά ἐκδικηθοῦμε τοὺς ἀνθρώπους πού τοὺς ἀδίκησαν, πατώντας τοὺς ὅρκους. Ἄν μάλιστα εἴστε κι ἐσεῖς ἀπό κείνους, τότε θ'ἀρχίσουμε νά τιμωροῦμε
- 18 ἀπό σᾶς». Ὑστερα μίλησε ὁ Ξενοφώντας: «Θά θέλατε, Μηδοσάδῃ, νά δώσετε τό δικαίωμα στοὺς κατοίκους τῆς χώρας πού θοῖσκώμαστε, ἀφοῦ παραδέχεστε πώς εἶναι φίλοι σας, ν'ἀποφασίσουν ἂν πρέπει νά φύγετε σεῖς ἀπό τόν τόπο τους ἢ ἐμεῖς;»
- 19 Ὁ Μηδοσάδης σ'αὐτά εἶπε ὅχι, παρακάλεσε ὅμως ἐπίμονα τοὺς δυό Λακεδαιμόνιους νά πᾶνε στό Σεύθη καί νά τοῦ ζητήσουν τό μισθό, γιατί εἶχε τή γνώμη πώς θά τόν καταφέρουν. Ἄν δέν ἤθελαν νά πᾶνε, τοὺς εἶπε νά στείλουν μαζί του τόν Ξενοφώντα καί τοὺς ὑποσχέθηκε πώς θά τόν δοῖθῃ. Τούς πρόσπεσε μονά-
- 20 χα νά μὴν καίνε τὰ χωριά. Τότε στέλνουν τόν Ξενοφώντα καί μαζί του ὅσους φαίνονταν πώς εἶναι πιό πιδέξιοι γιά τέτοια δουλειά. Ἐκεῖνος πῆγε κι εἶπε στό Σεύθη: «Δέν ἤρθα, Σεύθη, γιά νά σοῦ ζητήσω κάτι, παρὰ γιά νά σοῦ δώσω νά καταλάβεις, ἂν μπορῶ,
- 21 πώς ἄδικα ὀργίστηκες μέ μένα, ἐπειδὴ σοῦ ζητοῦσα ἐπίμονα, γιά λογαριασμό τῶν στρατιωτῶν, ἐκεῖνα πού τοὺς ὑποσχέθηκες. Αὐτό τό ἔκανα, γιατί εἶχα τή γνώμη πώς εἶναι τό ἴδιο ὠφέλιμο σέ σένα
- 22 νά πληρώσεις τό μισθό, καί σέ κείνους νά τόν πάρουν. Γιατί, πρῶτα πρῶτα, ξέρω πώς ὕστερα ἀπό τοὺς θεοὺς, αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι πού σέ ἀνάδειξαν, ἀφοῦ σ'ἔκαναν βασιλιά σέ μεγάλη χώρα καί σέ πολλοὺς ἀνθρώπους. Ἐτοί δέν εἶναι δυνατό μιά πράξη σου καλή ἢ

20-47

Ὁ Ξενοφώντας
μιλάει
στό Σεύθη.

277. Δηλαδή στό νά ἐξουσιάζετε τή χώρα καί τοὺς κατοίκους τῆς.

κακή νά μείνει κρυφή. Ἐπειτα γιά σένα, πού εἶσαι τόσο σπου- 23
δαῖος ἄνθρωπος, νόμιζα πώς εἶναι σοδαρό πράγμα νά φανεῖς πώς
ἔδωξες τοὺς εὐεργέτες σου μέ τόσο ἀχάριστο τρόπο. Σοδαρό εἶναι.
ἀκόμα νά σέ παινοῦν ἔξι χιλιάδες ἄνθρωποι. Μά τό σπουδαιότερο
ἀπ' ὅλα εἶναι νά ἔχουν οἱ ἄλλοι ἐμπιστοσύνη σ' αὐτά πού ὑπόσχε-
σαι. Γιατί βλέπω πώς τά λόγια τῶν ἀναξιόπιστων ἀνθρώπων γυρί- 24
ζουν ἀπό δῶ κι ἀπό κεῖ χωρίς σκοπό, χωρίς δύναμη καί χωρίς
ὑπόληψη. Ἐνῶ τά λόγια ἐκείνων πού εἶναι γνωστοί πώς ἀγαποῦν
τὴν ἀλήθεια, δέν μποροῦν νά καταφέρουν λιγότερα, σέ ὥρα ἀνά-
γκης, ἀπὸ ὅ,τι καταφέρνει ἡ θεία τῶν ἄλλων. Κι ἂν θέλουν νά δά-
λουν γνώση σέ μερικοὺς, εἶμαι θέβαιος πώς περισσότερο τόπο πιά-
νουν οἱ δικές τους φοβέρες, παρὰ οἱ τιμωρίες ἄλλων. Καί ἂν αὐτοί
οἱ ἄνθρωποι τάζουν σέ ἄλλους κάτι, δέν κατορθώνουν λιγότερα
ἀπὸ κείνους πού δίνουν ἀμέσως αὐτό πού ὑπόσχονται.

Ἀλλὰ θυμήσου κι ἐσὺ τί πλήρωσες πρῶτα κι ὕστερα μᾶς ἔκα- 25
μες συμμαχοῦς. Ξέρεις θέβαια πώς δέν ἔδωσες τίποτα. Σέ πίστε-
ψαν ὅμως πώς ἔλεγες τὴν ἀλήθεια, κι ἔτσι παρακίνηρες τόσοι
ἄνθρώπους νά κάμουν ἐκστρατεία μαζί σου καί νά δημιουργήσουν
μιά ἐξουσία πού δέν κάνει μονάχα τριάντα τάλαντα, ὅσα νομίζουν
τώρα τοῦτοι πώς πρέπει νά πάρουν, ἀλλὰ πολὺ περισσότερα. Αὐ- 26
τὴ λοιπὸν τὴν ἐμπιστοσύνη πρῶτα πρῶτα, πού σ' ἔκαμε καί βασι-
λιά, τὴν πουλᾷς γι' αὐτὸ τό χρηματικὸ ποσό. Γιὰ φέρε ὅμως στή 27
θύμησή σου, πόσο δύσκολο θεωροῦσες τότε τό νά πετύχεις ἐκεῖνα
πού ἔχεις σήμερα στὴν ἐξουσία σου. Ἐγὼ ξέρω καλά πώς θά εὐχό-
σουν πιὸ πολὺ νά καταφέρεις ὅσα ἔχεις κάμει σήμερα, παρὰ ν' ἀ-
ποχτήσεις πολὺ περισσότερα χρήματα ἀπ' αὐτά. Καί μοῦ φαίνεται 28
πώς θά ἔχεις μεγαλύτερη ζημιὰ καί ντροπὴ ἂν δέν τά ἐξασφαλίσεις
τώρα, ἀπὸ τό νά μὴν τά ἀποκτοῦσες τότε. Τό ἴδιο, εἶναι πιὸ δυσά-
ρεστο νά γίνεις ἀπὸ πλούσιος φτωχός παρὰ νά μὴν πλουτίσεις ἀπὸ
τὴν ἀρχή, καί πιὸ θλιβερό νά παρουσιαστεῖς ἰδιώτης, ἐνῶ εἶσαι
δοσιλιάς, παρὰ νά μὴν ἔχεις ἀνέδει ποτέ στό θρόνο.

Ἐπειτα ξέρεις πώς ἐκείνους πού ἔγιναν τώρα ὑπῆκοοί σου 29
δέν τοὺς κατάφερες μέ τὴ φιλία σου νά τοὺς κυδερνᾷς, παρὰ μέ τὴ
θεία, καί πώς θά προσπαθοῦσαν νά ξαναγίνουν ἐλευθεροί, ἂν δέν
τοὺς συγκρατοῦσε ὁ φόβος. Σέ ποιὰ περίπτωσι, λοιπὸν, ἔχεις τὴ 30
γνώμη πώς θά σέ φοβόνταν περισσότερο καί θά πειθαρχοῦσαν στίς

διαταγές σου; ἂν ἔδλεπαν τοὺς στρατιῶτες νά σέ συμπαθοῦν τόσο πολὺ ὥστε καί τώρα νά μείνουν πρόθυμα κοντά σου, ἂν τό θελήσεις, καί κατόπι νά ξανάρθουν, μόλις παρουσιαστῇ ἀνάγκη κι ἂν ἔδλεπαν ἄλλους ἑτοιμοὺς νά τρέξουν ἐδῶ στή στιγμή ὅταν τό ζητήσεις, γιατί θά εἶχαν ἀκούσει ἀπ'αὐτοὺς ἄφθονους ἐπαίνους γιά σένα; ἢ ἂν ὑποψιάζονταν πῶς κανένας δέ θέλει νά ἔρθει μαζί σου, καί πῶς οἱ στρατιῶτες συμπαθοῦν περισσότερο ἐκείνους παρὰ ἐσένα, γιατί δέ σοῦ ἔχουν ἐμπιστοσύνη ἐξαιτίας αὐτῶν πού ἔκαμες;

- 31 Ἔπειτα, τοὺς Θράκες δέν τοὺς ὑποδουλώσες ἐπειδὴ ἦταν λιγότεροι ἀπὸ μᾶς στόν ἀριθμό, παρὰ ἐπειδὴ δέν εἶχαν ἀρχηγούς. Γι'αὐτό ὑπάρχει τώρα καί τοῦτος ὁ κίνδυνος, μήπως πάρουν γιά ἀρχηγούς μερικοὺς ἀπὸ κείνους πού ἔχουν τή γνώμη πῶς ἀδικήθηκαν ἀπὸ σένα, ἢ καί δυνατότερους ἀκόμα, δηλαδή τοὺς Σπαρτιάτες. Αὐτό μπορεῖ νά γινεῖ, ἂν οἱ στρατιῶτες ὑποσχεθοῦν πῶς θά ἐκστρατέψουν πολὺ πρόθυμα μέ τοὺς Λακεδαιμόνιους, στήν περίπτωση πού σοῦ ζητήσουν ἐπίμονα τό μισθό τους, κι ἐκείνοι συμ-
- 32 φωνήσουν μαζί τους, ἐπειδὴ ἔχουν ἀνάγκη τό στρατό. Πάντως εἶναι φανερό πῶς οἱ Θράκες, πού τώρα εἶναι ὑποδουλωμένοι σέ σένα, μέ μεγαλύτερη προθυμία θά ἔρχονταν νά σέ πολεμήσουν, παρὰ πού θά δάδιζαν μαζί σου ἐνάντια σ'ἄλλους. Γιατί ὅσο ἐσύ εἶσαι κυρίαρχος, αὐτοί θά εἶναι δούλοι, ἐνῶ, ἂν ἐσύ νικηθεῖς, αὐτοί θά γίνουν ἐλεύθεροι.
- 33 Μά ἂν εἶναι ἀνάγκη νά φροντίσεις κάπως καί γιά τή χώρα σου, γιατί εἶναι δική σου, μέ ποιό τρόπο νομίζεις πῶς θά ἦταν δυνατό νά μείνει περισσότερο ἄδωλη; Ἄν οἱ στρατιῶτες πάρουν τά χρήματα πού ἀπαιτοῦν καί φύγουν εἰρηνικά ἢ ἂν μείνουν καί φέρονται σά νά εἶναι σέ χώρα ἐχθρική, κι ἐσύ προσπαθεῖς μέ ἄλλους περισσότερους ἀπ' αὐτούς, πού κι ἐκείνοι θά ἔχουν ἀνάγκη
- 34 ἀπὸ τροφίμα, νά στρατοπεδέψεις ἀπέναντί τους; Καί σέ ποιᾷ περίπτωση, θά ξοδευτοῦν περισσότερα χρήματα, ἂν πληρώσεις σέ τοὺς τοὺς τό μισθό, ἢ ἂν συνεχίζεις νά τοὺς χρωστᾷς, χρειαστεῖ ὁμως νά πάρεις ἄλλους πιό δυνατοὺς μισθοφόρους;
- 35 Μά ὁ Ἡρακλείδης μοῦ δήλωσε, πῶς αὐτά τά χρήματα τοῦ φαίνονται πάρα πολλά. Στήν πραγματικότητα ὁμως αὐτό τό ποσό εἶναι γιά σένα πολὺ λιγότερο τώρα, εἴτε τό κρατήσεις εἴτε τό πληρώ-

σεις, ἀπό ὅ,τι σοῦ ἦταν τό ἕνα δέκατο, προτοῦ νά ῥθοῦμε μεις στή χώρα σου.

Γιατί ἐκεῖνο πού κάνει ἕνα χρηματικό ποσό νά φαίνεται μεγά- 36
λο ἢ μικρό δέν εἶναι ὁ ἀριθμός, παρὰ ἡ οἰκονομική ἀντοχή ἐκείνου
πού τό πληρώνει ἢ πού τό παίρνει. Κι ἐσένα τώρα τό χρονιάτικο
εἰσόδημά σου θά εἶναι περισσότερο, ἀπ' ὅ,τι ἦταν πρωτύτερα ὅλο
σου τό διός.

Ἐγώ, Σεύθη, ἐνδιαφερόμουν γιά σένα, ἐπειδή σέ θεωροῦσα φίλο 37
μου, ἀποδύλοντας καί στό νά φανεῖς ἐσύ ὅτι ἀξιζες τά ἀγαθὰ πού
σοῦ χάρισαν οἱ θεοί, καί στό νά μὴ χάσω κι ἐγώ τήν ὑπόληψή μου
μέσα στό στρατό. Γιατί πρέπει νά ξέρεις καλὰ πώς ἐγώ τώρα, κι ἂν 38
τό ἤθελα, οὔτε θά μπορούσα μέ τοῦτον τό στρατό νά δῶλω κανέ-
ναν ἐχθρό, οὔτε θά ἤμουν ἱκανός νά σέ ξαναδοηθῶ. Τέτοιες εἶ-
ναι οἱ διαθέσεις τῶν στρατιωτῶν ἀπέναντί μου. Καί ὅμως ἐσένα 39
τόν ἴδιο δάζω μάρτυρα μαζί μέ τοὺς θεοὺς πού ξέρουν τά πράγμα-
τα, πώς οὔτε σοῦ πῆρα τίποτα γιά νά δώσω στοὺς στρατιῶτες, οὔτε
ζήτησα ποτέ ὥς τώρα γιά λογαριασμό μου κάτι πού ἀνῆκε σέ κεί-
νους, οὔτε σοῦ ἀπαίτησα ὅσα μοῦ ὑποσχέθηκες. Σοῦ ὀρκίζομαι 40
μάλιστα πώς καί νά μοῦ τά ἔδινες, δέ θά τά ἐπαιρνα, ἐκτός ἂν
ἐπρόκειτο, μαζί μέ μένα, νά πάρουν κι οἱ στρατιῶτες ἐκεῖνα πού
τοὺς χρωστής. Γιατί θά ἦταν ντροπὴ νά τακτοποιήσω τίς δικές μου
ὑποθέσεις καί ν' ἀφήσω, ἀπό ἀδιαφορία, τίς δικές τους ἀτακτο-
ποίητες, ἀφοῦ μάλιστα μοῦ ἔδειξαν τόση ἐκτίμηση. Αὐτά ὅλα δέ- 41
δαια φαίνονται σὸν Ἡρακλείδῃ πώς εἶναι ἀνοησιές, μπροστά στό
νά κερδίζει χρήματα μέ κάθε τρόπο. Ἀλλά ἐγώ, Σεύθη, νομίζω
πώς γιά ἕναν ἄνθρωπο, ὅταν τύχει νά εἶναι ἀρχηγός, δέν ὑπάρχει
πιὸ ὁμορφο καί πιὸ λαμπρὸ ἀπόκτημα ἀπὸ τὴν ἀρετὴ, τὴ δικαιο-
σύνη καί τὴ γενναιότητα. Ἐκεῖνος πού τά ἔχει αὐτά εἶναι πλού- 42
σιος, γιατί γύρω του ὑπάρχουν πολλοὶ πού εἶναι φίλοι, καί ἄλλοι
πού λαχταροῦν νά γίνουν. Ἐπειτα, ὅταν εἶναι εὐτυχισμένος,
ὑπάρχουν ἐκεῖνοι πού θά μοιραστοῦν τὴ χαρὰ μαζί του, κι ἂν δυ-
στυχήσει, δέν τοῦ λείπουν ἄνθρωποι πού θά τὸν βοηθήσουν.

Ἀλλά ἂν οὔτε ἀπὸ τίς πράξεις μου πίστεψες πώς ἤμουν γκαρ- 43
διακός σου φίλος, οὔτε ἀπὸ τὰ λόγια μου μπορεῖς νά τὸ καταλά-
βεις, πρέπει ὅμως νά νιώσεις ὅλα ἐκεῖνα πού εἶπαν οἱ στρατιῶτες.
Γιατί ὀρισκόσουν ἐκεῖ κι ἀκουγες ὅσα ἔλεγαν αὐτοὶ πού θέλουν νά

44 μέ κατακρίνουν. Μέ κατηγοροῦσαν δηλαδή στούς Λακεδαιμόνιους πώς ἐσένα λογάριάζα περισσότερο ἀπό κείνους, καί γιά τόν ἑαυτό τους παραπονιόνταν, πώς ἐνδιαφερόμουν πιά πολύ νά πηγαίνουν καλά οἱ δικές σου ὑποθέσεις παρά οἱ δικές τους. Ἐλεγαν ἀκόμα
45 πώς ἀπό σένα ἐπαιρνα καί δῶρα. Γιά ποιό λόγο ὁμως νομίζεις πώς μέ κατηγορήσαν ὅτι δέχτηκα τά δῶρα σου; Ἐπειδή εἶδαν πώς σοῦ ἔχω κάποια ἔχθρα ἢ ἐπειδή κατάλαβαν τήν καλή μου διάθεση γιά
46 τά ζητήματά σου; Ἐγώ πιστεύω πώς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν τή γνώμη ὅτι ἐκεῖνος πού παίρνει ἀπό κάποιον δῶρα, πρέπει νά τοῦ εἶναι ἀφοσιωμένος. Κι ἐσύ, προτοῦ σοῦ προσφέρω καμιά ὑπηρεσία, μέ δέχτηκες μέ χαρά πού φαινόταν στά μάτια σου καί στά λόγια σου καί στά δῶρα πού μοῦ πρόσφερες καί δέ χορταίνεις νά μοῦ ὑπόσχεσαι ἐκεῖνα πού σκόπευες νά μοῦ κάμεις. Καί τώρα πού κατάφερες αὐτά πού ἐπιθυμοῦσες κι ἔγινες, ὅσο περνοῦσε ἀπό τό χέρι μου, πάρα πολύ μεγάλως, τό θαστάει ἡ καρδιά σου νά ἀδια-
47 φορεῖς γιά τό ὅτι ἔχασα τήν ὑπόληψή μου στό στρατό; Εἶμαι ὁμως σίγουρος πώς θ' ἀποφασίσεις νά πληρώσεις καί πώς ὁ χρόνος θά σοῦ σταθεῖ δάσκαλος καί δέ θά ἀνέχσαι νά βλέπεις νά σέ κατηγοροῦν, ἐκεῖνοι πού ἀπό μόνοι τους σέ εὐεργετοῦσαν. Σέ παρακαλῶ μονάχα, ὅταν πληρώνεις τά χρήματα νά προσπαθήσεις νά μέ ἀνε-
δοᾶσεις στή συνειδηση τῶν στρατιωτῶν ἔτσι, ὅπως ἤμουν τότε πού μέ πῆρες σύμμαχο».

48-54

Ὁ Σεύθης
ἀποφασίζει
νά πληρώσει.

48 Μόλις τ' ἄκουσε ὁ Σεύθης, καταράστηκε τόν ἄνθρωπο πού ἦταν ἡ αἰτία καί δέν πληρώθηκε ὁ μισθός ἀπό τόσον καιρό στούς στρατιώτες. Ὅλοι ὑποψιάστηκαν πώς αὐτός ἦταν ὁ Ἡρακλείδης.
«Γιατί ἐγώ, εἶπε ὁ Σεύθης, δέ σκέφτηκα ποτέ νά κρατήσω τά χρή-
49 ματα, καί θά τά πληρώσω». Τότε τοῦ ξαναεἶπε ὁ Ξενοφώντας:
«Ἀφοῦ ἔχεις στό μυαλό σου νά τά δώσεις, σέ παρακαλῶ νά τοῦς τά στείλεις τώρα μέ μένα. Ἔτοι δέ θ' ἀφήσεις νά φτάσει ἐξαιτίας σου ἡ ὑπόληψή μου στό στρατό σέ ὀλωσδιόλου διαφορετικῇ θέσῃ, ἀπό
50 ἐκεῖ πού ἦταν τήν ἐποχή πού ἤρθαμε καί σέ ὀρθήκαμε». Ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Οὔτε οἱ στρατιώτες θά σέ τιμούν λιγότερο ἐξαιτίας μου, κι ἂν μείνεις κοντά μου μέ χίλιους μονάχα ὀπλίτες, ἐγώ θά σοῦ δώσω καί τοῦς τόπους πού σοῦ ὑποσχέθηκα κι ὅσα ἄλλα σοῦ ἔτα-
51 ξα». Ὁ Ξενοφώντας τοῦ ξαναεἶπε: «Αὐτά πού λές δέν εἶναι δυνα-
τό νά γίνουν, ἄφησέ μας λοιπόν νά φύγουμε». «Καί ὁμως, εἶπε ὁ

Σεύθης, ξέρω πώς είναι μεγαλύτερη σιγουριά για σένα να μείνεις
 ἐδῶ, παρά να φύγεις». Ἐκεῖνος ἀπάντησε: « Σ' εὐχαριστῶ πού 52
 γνοιάζεις για μένα, μά δέν εἶναι δυνατό να μείνω. Πάντως, ἂν
 πάω σέ κανένα μέρος πού θά ἔχω μεγαλύτερη ὑπόληψη ἀπ' ὅση
 ἐδῶ, νά ξέρεις πώς αὐτό θά εἶναι καλό καί για σένα». Τότε τοῦ λέει 53
 ὁ Σεύθης: «Χρήματα δέν ἔχω παρά κάτι λίγα, δηλαδή ἓνα τάλαντο
 καί σου τό δίνω». Ἐχω ὅμως ἑξακόσια βόδια, ὡς τέσσερις χιλιά-
 δες πρόβατα καί γύρω στούς ἑκατόν εἴκοσι αἰχμάλωτους. Πάρ' τα
 αὐτά, καθώς καί τοὺς ὁμηροὺς ἐκείνων πού σ' ἔδλαψαν²⁷⁸ καί πῆ-
 γαινε στό καλό». Μά ὁ Ξενοφώντας τοῦ εἶπε γελώντας: « Κι ἂν
 αὐτά δέν εἶναι ἀρκετά να τοὺς πληρώσω τό μισθό, για ποιο λόγο
 να τοὺς πῶ ὅτι πῆρα τό τάλαντο; Δέν εἶναι τάχα προτιμότερο μιά
 καί θρίσκομαι σέ κίνδυνο, να φυλαχτῶ ἀπό τό λιθοβολισμό, τώρα
 πού σκοπεύω να γυρίσω στήν πατρίδα; Γιατί ἄκουσες τίς φοδέρεις
 τῶν στρατιωτῶν». Ἐκείνη τή μέρα λοιπόν ἔμεινε ἐκεῖ.

Τό ἄλλο πρωί ὁ Σεύθης τοὺς ἔδωσε ὅσα ὑποσχέθηκε κι ἔστειλε 55
 μαζί τοὺς ἐκείνους πού θά ὀδηγοῦσαν τά ζῶα. Οἱ στρατιῶτες ὡς
 ἐκείνη τή στιγμή, ἔλεγον πώς ὁ Ξενοφώντας πῆγε στό Σεύθη για να
 κατοικήσει στή χώρα του καί για να πάρει ὅσα τοῦ εἶχε ὑποσχε-
 θεῖ. Μά μόλις τόν εἶδαν, ἄρχισαν να τρέχουν κοντά του χαρούμε-
 νοι. Ὁ Ξενοφώντας πάλι ὅταν εἶδε τό Χαρμῖνο καί τόν Πολύνικο, 56
 τοὺς εἶπε: « Αὐτά ἐδῶ σῶθηκαν ἐξαιτίας²⁷⁹ σας για τό στρατό καί
 σᾶς τά παραδίνω». Ἐσεῖς να τά πουλήσετε καί να δώσετε τά χρήμα-
 τα στοὺς στρατιῶτες». Ἐκεῖνοι λοιπόν τά πῆραν κι ὕστερα ἔδωκαν
 μερικoὺς να τά ἐμπορευτοῦν. Ἐτσι τά πούλησαν, ἀλλά κατηγο-
 ρήθηκαν²⁸⁰ πολύ μέ τούτη τή δουλειά. Σ' αὐτό τό διάστημα ὁ 57

55-57

Ὁ Ξενοφώντας
 φέρνει
 τὴν πληρωμὴ
 στό στρατό

278. Για τοὺς ὁμηροὺς βλ. Βιβλ. Ἐδομο, κεφ. 4, παρ. 20.

279. Ὁ Ξενοφώντας για να εὐχαριστήσῃ τοὺς δύο Λακεδαιμόνιους πα-
 ρουσιάζει σάν δική τους ἐπιτυχία ἐκεῖνα πού ἔδωσε ὁ Σεύθης για τό
 στρατό.

280. Φαίνεται πώς ἡ διαχείριση τῶν λαφύρων καί τῶν χρημάτων δέν ἔγ-
 νε τίμια καί γι' αὐτό τοὺς κατηγοροῦσε ὁ στρατός.

Ξενοφώντας δέν τούς ζύγωνε, παρὰ ὀλοφάνερα ἐτοιμαζόταν νά γυρίσει στήν πατρίδα του. Γιατί ἀκόμα δέν εἶχαν πάρει στήν Ἀθήνα τήν ἀπόφαση νά τόν ἐξορίσουν²⁸¹. Πῆγαν ὅμως καί τόν συνάντησαν οἱ φίλοι πού εἶχε στό στρατόπεδο, καί τόν παρακάλεσαν νά μὴ φύγει, προτοῦ ὀδηγήσει τό στρατό στό Θίδωωνα καί τοῦ τόν παραδώσει.

ΚΕΦ. 8

1-8

*Οἱ Ἕλληνες
στή Λάμψακο
καί στήν
Πέργαμο.*

- 1 Ἀπό τό μέρος αὐτό πέρασαν ἀπέναντι στή Λάμψακο²⁸². Ἐκεῖ συνάντησε τόν Ξενοφόντα ὁ μάντης Εὐκλείδης ὁ Φλιάσιος,²⁸³ ὁ γιός τοῦ Κλεαγόρα, πού εἶχε ζωγραφίσει τά ὄνειρα²⁸⁴ στό Λύκειο²⁸⁵. Τοῦτος χάριξε πού γλίτωσε ὁ Ξενοφώντας καί τόν ρωτοῦσε πόσα χρήματα κουδαλοῦσε μαζί του. Ἐκεῖνος τόν δεδαίωσε μέ ὄρκο πώς δέν εἶχε οὔτε ὅσα τοῦ χρειάζονταν γιά νά γυρίσει στήν πατρίδα, ἐκτός ἂν πουλοῦσε τό ἄλογό του καί τίς ἀποσκευές πού ἔφερνε
- 3 μαζί του. Μά ὁ Εὐκλείδης δέν τόν πίστευε. Τότε οἱ Λαμψακηνοί, γιά νά φιλοξενήσουν τόν Ξενοφόντα, τοῦ ἔστειλαν δῶρα, κι αὐτός πρόσφερε θυσία στόν Ἀπόλλωνα. Στή θυσία κάλεσε καί τόν Εὐκλείδη, πού ὅταν εἶδε τά σπλάχνα τῶν ζώων, εἶπε πώς τόν πιστεῦει

281. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀποφάσισαν νά ἐξορίσουν τόν Ξενοφόντα κατὰ τό 394 π. χ. Για τὰ αἶτια τῆς ἐξορίας βλ. στήν Εἰσαγωγή τοῦ διδίου.

282. Ἡ Λάμψακος ἦταν πολιτεία τῆς Μ. Ἀσίας καί ὀρισκόταν στά παράλια τοῦ Ἑλλησποντου, ἀπέναντι στήν Κωλλίπολη τῆς Θράκης.

283. Φλιάσιος λέγεται ὁ Εὐκλείδης, ἐπειδὴ καταγόταν ἀπό τό Φλιούντα, μιά πόλη πού ὀρισκόταν στά ΒΔ τῆς Νεμέας, κοντά στόν Ἀσωπό ποταμό.

284. Ὑπάρχουν διάφορες ἐκδοχές γιά τή σημασία τοῦ σημείου αὐτοῦ. Ἄλλοι δηλαδή νομίζουν πώς ὁ Κλεαγόρας ζωγράφιζε εἰκόνες πού παρίσταναν ὄνειρα, ἄλλοι πώς εἶχε γράψει διδῶλιο μέ τίτλο «Ἐνύπνια ἐν Λυκεῖῳ» καί ἄλλοι ἄλλα. Πιθανότερη φαίνεται ἡ πρώτη γνώμη.

285. Τό Λύκειο ὀρισκόταν στήν Ἀθήνα, κοντά στόν Ἰλισό ποταμό, καί ἦταν τόπος ἀφιερωμένος στόν Ἀπόλλωνα. Εἶχε ἄλσος καί γυμναστήριο μέ στοές. Σ' αὐτό διδάξε ὁ Ἀριστοτέλης.

ὅτι δέν ἔχει χρήματα. «Ξέρω ὁμῶς, πρόσθεσε, πῶς κι ἂν πρόκειται
καμιά φορά ν' ἀποκτήσεις χρήματα, θά παρουσιαστεῖ κάποιο
ἐμπόδιο ἴσως ἀπό σένα τόν ἴδιο²⁸⁶, ἂν ὄχι ἀπό πούθενά ἄλλου». Συμφώνησε σ' αὐτά καί ὁ Ξενοφώντας, ἐνῶ ὁ Εὐκλείδης συνέχισε:
«Γιατί ὁ γαλήνιος Δίας σ' ἐμποδίζει». Καί τόν ρώτησε ἂν τοῦ
πρόσφερε ὡς τώρα θυσία, «ὅπως συνήθιζα ἐγώ γιά χάρη σας νά τοῦ
κάνω θυσίες καί ὀλοκαυτώματα²⁸⁷ στήν πατρίδα». Ὁ Ξενοφώντας
ἀπάντησε πῶς ἀπό τότε πού ἔφυγε ἀπό τήν Ἀθήνα δέν εἶχε θυσιά-
σει σ' αὐτόν τό θεό. Γι' αὐτό ὁ Εὐκλείδης τόν συμβοῦλεψε νά τοῦ
προσφέρει θυσία, ὅπως ἦταν συνηθισμένος, βεβαιώνοντάς τον πῶς
αὐτό θά τόν ὠφελήσει. Τήν ἄλλη μέρα ὁ Ξενοφώντας πῆγε στό
Ὁφρύνιο²⁸⁸ καί θυσιάζει καίγοντας χοίρους ὀλόκληρους, σύμφω-
να μέ τό πατροπαράδοτο ἔθιμο. Οἱ θυσίες ἐδείξαν καλά σημάδια.
Αὐτή τή μέρα ἔρχονται ὁ Βίωνας καί ὁ Ναυσικλείδης, γιά νά δώ-
σουν χρήματα²⁸⁹ στούς στρατιῶτες, καί φιλοξενοῦνται ἀπό τόν Ξε-
νοφόντα. Ἐκεῖνοι ἀγόρασαν τό ἄλογο πού εἶχε πούλησει στή Λάμ-
ψακο καί πῆρε πενήντα δαρεικοὺς καί τοῦ τό ἔδωσαν πίσω, χωρὶς
νά δεχτοῦν νά πάρουν ἀπό τόν Ξενοφόντα τήν ἀξία του. Αὐτό τό
ἔκαναν ἐπειδή ὑποψιάστηκαν πῶς τό εἶχε πούλησει ἀπό φτώχεια κι
ἐπειδή εἶχαν ἀκούσει πῶς τό ἀγαποῦσε ὑπερβολικά. Ἀπό κεῖ ὅα-

286. Θέλει νά πεῖ πῶς ὁ Ξενοφώντας δέ νοιάζεται γιά χρήματα καί γι' αὐτό, κι ἂν τοῦ τύχαιναν, μπορεῖ νά μὴν ἐκμεταλλευόταν τήν εὐκαιρία νά τά πάρει.

287. Ὑπῆρχαν μερικές περιπτώσεις πού οἱ ἀρχαῖοι ἔκαναν ὀλόκληρο τό ζῶο θυσιάζοντάς το (ὀλοκαυτεῖν), ἐνῶ τίς περισσότερες φορές μεγάλο μέρος ἀπό τά κρεάτά του τό χρησιμοποιοῦσαν γιά νά συμποσιάσουν ὅσοι δορίσκονταν ἐκεῖ.

288. Τό Ὁφρύνιο ἦταν πολιτεία τῆς Τρωάδας παραθαλάσσια. Τά ἐρεῖπιά του ὑπάρχουν κοντά στό Ἑρέν – κιόϊ.

289. Τά χρήματα αὐτά τά ἔφεραν ἀπό τό Θίδωνα.

- δίζοντας μέσα από την Τρωάδα²⁹⁰ ξεπέρασαν τό δουνό Ἰδη²⁹¹ κι ἔρχονται πρώτα στήν Ἄντανδρο²⁹². Ὑστερα προχώρησαν παραλιακά στή Μυσία,²⁹³ ὅπου πῆγαν στόν κάμπο τῆς Θήδης.²⁹⁴
- 8 Ἀπό τό μέρος αὐτό, προχωρώντας ἀνάμεσα στό Ἄδραμύτιο²⁹⁵ καί στό Κυτώνιο²⁹⁶, ἦρθαν στόν κάμπο τοῦ Κάικου²⁹⁷ κι ἔφτασαν στήν Πέργαμο²⁹⁸ τῆς Μυσίας. Ἐδῶ φιλοξενεῖται ὁ Ξενοφώντας

290. Τρωάδα ἦταν ἡ χώρα πού ἀπλωνόταν στό ΒΔ μέρος τῆς Μ. Ἀσίας, γνωστή ἀπό τόν περίφημο Τρωικό πόλεμο.

291. Ἰδη (σήμερα Κάζ-Ντάγ) ἦταν δουνό σά νότια τῆς Τρωάδας. Ἡ ψηλότερη κορυφή του εἶναι 1769 μ. Σ' αὐτό τό δουνό κατὰ τή μυθολογία, ὁ Πάρης ὁ γιός τοῦ Πρίαμου ἔδωσε τό περίφημο μῆλο στήν Ἀφροδίτη, ἀφοῦ τή θεώρησε ὡραιότερη, συγκρίνοντάς την μέ τήν Ἀθηνᾶ καί τήν Ἥρα.

292. Ἄντανδρος ἦταν πολιτεία στήν Αἰολίδα τῆς Μ. Ἀσίας, στό μυχο τοῦ Ἀδραμυτηνοῦ κόλπου.

293. Μυσία λεγόταν ἡ περιοχὴ τῆς ΒΔ. Μ. Ἀσίας πού ὁρισκόταν ἀνάμεσα στήν Προποντίδα, στόν Ἑλλήσποντο, τό Αἰγαῖο, τή Λυδία, Φρυγία καί Βιθυνία, προπάντων ὁμως τό ΒΑ. καί μεσαῖο μέρος τῆς περιφέρειας αὐτῆς.

294. Ἡ Θήδη ἦταν πολιτεία τῆς Τρωάδας, στόν Ἀδραμυτηνό κόλπο.

295. Τό Ἀδραμύτιο ὁρισκόταν σά Δ.παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, νότια στό δουνό Ἰδη, ἀπέναντι στή Μυτιλήνη.

296. Τό Κυτώνιο ἦταν πόλη τῆς Μυσίας, σά σύνορα τῆς Λυδίας, κοντά στόν Ἀδραμυτηνό κόλπο.

297. Κάικος λεγόταν ὁ σπουδαιότερος ποταμός τῆς Μυσίας. Πηγάζει ἀπό τό δουνό Τήμος, περνάει ἀπό τήν πεδιάδα πού πῆρε τ'ὄνομά του καί χύνεται στή θάλασσα, ἀνάμεσα στίς ἀρχαίες πόλεις Ἐλαία καί Πιτάνη.

298. Ἡ Πέργαμος ἦταν πόλη πού ὁρισκόταν στή Μυσία τῆς Μ. Ἀσίας, στή ὁρινή ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Κάικου.

ἀπό τὴν Ἑλλάδα, τὴ γυναῖκα τοῦ Γογγύλου²⁹⁹ τοῦ Ἑρετριώτη ποῦ
 ἦταν μητέρα τοῦ Γοργίωνα καὶ τοῦ Γογγύλου. Αὐτὴ τοῦ λέει πῶς 9
 κάποιος Πέρσης, ὁ Ἀσιδάτης, θρίσκει στὸν κάμπο καὶ πῶς, ἂν
 πάει τὴ νύχτα μὲ τρακόσιους ἄντρες, μπορεῖ νὰ πάρει καὶ τὸν ἴδιο
 καὶ τὴ γυναῖκα του καὶ τὰ παιδιὰ του καὶ τὰ πράγματά του, ποῦ
 ἦταν πολλά. Γιὰ ὁδηγούς μάλιστα σ'αὐτὴ τὴν ἐπιχείρηση τοῦ
 ἔστειλε τὸν ξάδερφό της καὶ τὸ Δαφναγόρα, ποῦ τὸν εἶχε σὲ πολὺ
 μεγάλη ἐκτίμηση. Μαζί μ'αὐτούς ὁ Ξενοφώντας ἔκαμε θυσίαι, καὶ ὁ 10
 Βασίλης ὁ μάντης ἀπὸ τὴν Ἥλιδα ποῦ τὴν παρακολουθοῦσε, εἶπε
 πῶς τὰ σημάδια της ἦταν πολὺ καλὰ γιὰ τὸν Ξενοφῶντα καὶ πῶς
 ἦταν δυνατό νὰ πιαστεῖ ὁ Ἀσιδάτης. Ξεκίνησε λοιπὸν ὕστερ'ἀπὸ 11
 τὸ δείπνο μαζί μὲ τοὺς πρὶν ἀφοσιωμένους λοχαγούς καὶ μὲ τοὺς
 στρατιῶτες ποῦ τοῦ στάθηκαν πιστοὶ σ'ὅλες τίς περιστάσεις, γιατί
 ἤθελε νὰ τοὺς ἀνταμείψει. Πῆγαν ὅμως μαζί του, χωρὶς νὰ τὸ θέ-
 λει, κι ἄλλοι στρατιῶτες ἑξακόσιοι πάνω κάτω μὰ οἱ λοχαγοὶ ἔφευ-
 γαν γρήγορα γιὰ νὰ μὴ μοιράσουν μὲ τοὺς ἄλλους τὸ μερίδιό τους,
 σὰ νὰ ἦταν κιόλας ἔτοιμα τὰ λάφυρα. Κατὰ τὰ μεσάνυχτα ποῦ 12
 πῆγαν ἐκεῖ, οἱ δούλοι ποῦ θρίσκονταν γύρω στὸν πύργο τοὺς ξέφυ-
 γαν μαζί μὲ τὰ περισσότερα πράγματα, γιατί οἱ Ἕλληνες ἀδιαφό-
 ρησαν γι'αὐτά, στὴν προσπάθειά τους νὰ πιάσουν τὸν ἴδιο τὸν
 Ἀσιδάτη καὶ νὰ δάλουν χέρι στὸ δίος του. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν μπο- 13
 ροῦσαν νὰ κυριέψουν τὸν πύργο πολεμώντας – γιατί ἦταν ψηλὸς
 καὶ μεγάλος κι εἶχε προμαχῶνες καὶ ἄντρες πολλοὺς καὶ πολεμάρ-
 χους – προσπάθησαν νὰ τὸν τρυπήσουν. Μὰ τὸ πάχος τοῦ τοίχου 14
 ἦταν ὀχτῶ πηλὶνα πλιθιά, καὶ γι' αὐτὸ τὸ τρύπημά του τέλειωσε τὰ
 ξημερώματα. Ἔτσι, μόλις φάνηκε φῶς, κάποιος ἀπὸ μέσα τρύπησε
 πέρα γιὰ πέρα μὲ σουβλά ποῦ περνοῦν τὰ βόδια, τὸ μερί τοῦ πρὶν
 κοντινοῦ στρατιώτη. Κι ὕστερ' ἀπ' αὐτὸ ρίχνοντας βέλη πρὸς τὰ ἑ-
 ξω, ἔκαναν ἐπικίνδυνον ἀκόμα καὶ τὸ πέρασμα ἀπὸ κεῖ. Μὲ τίς φωνές 15

9-22
 Ἐνάντια
 στὸν
 Ἀσιδάτη.

299. Ὅταν οἱ Πέρσες πολιορκήσαν καὶ κατέστρεψαν τὴν Ἑρέτρια, μονά-
 χα ὁ Γογγύλος πῆγε μὲ τὸ μέρος τους καὶ γι' αὐτὸ οἱ συμπατριῶτες του τὸν
 ἐξόρισαν. Τότε ὁ μεγάλος βασιλιάς γιὰ ἀνταμοιβὴ τοῦ χάρισε μερικές πό-
 λεις (βλ. Ξενοφ. Ἑλληνικά Βιβλ. Γ', κεφ. 1, παράγρ. 6).

- πού ἔδγαζαν καί τίς φωτιές πού ἄναψαν ἀπό τόν πύργο, παίρνουν εἶδηση καί τρέχουν νά τοὺς βοηθήσουν ὁ Ἰταμένης³⁰⁰ μέ τό στρατό του καί ὀπλίτες Ἀσσύριοι ἀπό τήν Κομανία. Πήγαν καί ὡς ὀγδόντα Ὑρκάνιοι ἱππεῖς, μισθοφόροι κι αὐτοί τοῦ βασιλιᾶ, καί πάνω κάτω ὀχτακόσιοι πελταστές, ἄλλοι ἀπό τό Παρθένιο³⁰¹ κι ἄλλοι ἀπό τήν Ἀπολλώνια³⁰² κι ἀπό γειτονικά μέρη. Ἐφτασε ἀκόμα καί ἱππικό.
- 16 Τότε πιά ἦταν καιρός νά σκεφτοῦν πῶς θά ἀναχωρήσουν. Πήραν λοιπόν ὅσα βόδια ὑπῆρχαν καί τ' ἄλλα ζῶα καί τοὺς αἰχμαλώτους, σχηματίσαν γύρω ἓνα πλαῖσιο καί τά ὀδηγοῦσαν. Ἐπαψαν ἀπό δῶ κι ἔμπρός νά κοιτάνε τή λεηλασία καί πρόσεχαν μήπως ἡ κανονική ἀναχώρηση καταλήξει σέ ἄτακτη φυγή, ἂν ἄφηναν τά λάφυρα κι ἔφευγαν, γιατί τότε καί οἱ ἐχθροί θά ἀποκοτοῦσαν μεγαλύτερη θρασύτητα καί οἱ στρατιῶτες θά ἔχαναν τό θάρρος τους. Ἐνῶ τώρα ὑποχωροῦσαν μέ τέτοιο τρόπο, σά νά σκόπευαν νά δώσουν μάχη
- 17 γιά τά λάφυρα. Βλέποντας ὅμως ὁ Γογγύλος πῶς οἱ Ἕλληνες ἦταν λίγοι, ἐνῶ οἱ ἐχθροί πολλοί, θγαίνει κι αὐτός μέ τό στρατό του, χωρίς τή συγκατάθεση τῆς μητέρας του, γιά νά πάρει μέρος στήν ἐπιχείρηση. Ἐτρεξε ἀκόμα σέ βοήθεια καί ὁ Προκλῆς ἀπό τήν Ἀλίσαρνα καί τήν Τευθρανία, πού ἦταν ἀπόγονος τοῦ Δημάρα-
- 18 του³⁰³. Μά οἱ στρατιῶτες τοῦ Ξενοφῶντα πιέζονταν τώρα πολύ ἀπό τοὺς τοξότες καί τοὺς σφεντονῆτες καί γι' αὐτό ἄρχισαν νά προχωροῦν σέ σχηματισμό κύκλου, ὥστε νά ἔχουν τίς ἀσπίδες στραμμένες πρὸς τό μέρος ἀπ' ὅπου ἔρχονταν τά δέλη. Ἐτοι μέ κόπο περνοῦν τόν ποταμό Κάικο, πληγωμένοι πάνω κάτω οἱ μισοί.
- 19 Ἐδῶ πληγώνεται κι ὁ λοχαγός Ἀγασίας ὁ Στυφάλιος, πού ἀδιά-

300. Ἰταμένης λεγόταν ὁ διοικητής τῆς Κομανίας, ἐνός φρουρίου πού θρυσκόταν κοντά στήν Πέργαμο.

301. Πρόκειται γιά πόλη τῆς Παφλαγονίας, κοντά στόν ὁμώνυμο ποταμό, πού ἀπέχει 8 χλμ. ἀπό τή θάλασσα.

302. Ἡ Ἀπολλωνία ἦταν πολιτεία τῆς Μυσίας, ἀνατολικά τῆς Περγάμου.

303. Γιά τό Δημάρατο βλ. σημείωση 9.

κοπα πολεμοῦσε τοὺς ἐχθροὺς. Τέλος οἱ Ἕλληνες σώθηκαν μέ δια-
κόσιους πάνω κάτω αἰχμάλωτους καί μέ τόσα ζῶα, ὅσα τοὺς
χρειάζονταν γιά τίς θυσίες. Τήν ἄλλη μέρα θυσίασε ὁ Ξενοφώντας 20
καί τή νύχτα θγάζει ὅλο τό στρατό του γιά νά προχωρήσει ὅσο
μποροῦσε μακρύτερα μέσα στή Λυδία. Αὐτό τό ἔκαμε γιά νά μή
φοδᾷται ὁ Ἀσιδάτης πῶς θρίσκοταν κοντά του, κι ἔτσι νά μένει
ἀπροφύλαχτος. Ὁ Ἀσιδάτης ὁμως ὅταν ἔμαθε πῶς ὁ Ξενοφώντας 21
εἶχε θυσίασει γιά νά δει ἂν πρέπει νά ξαναπάει νά τόν πολεμήσει
καί πῶς ἐσκόπευε νά θαδίσει ἐναντίά του μέ ὁλόκληρο τό στρατό,
πηγαίνει καί μένει σέ κάτι χωριά πού θρίσκονταν κάτω ἀπό τό
Παρθένιο κι ἦταν ὀχυρωμένα. Ἐκεῖ τόν συναντοῦν οἱ στρατιῶτες 22
τοῦ Ξενοφόντα καί πιάνουν τόν ἴδιο καί τή γυναῖκα του καί τά
παιδιά του, τά ἄλογα καί ὅλη τήν περιουσία του. Ἐτσι διγῆκαν
ἀληθινά τά σημάδια πού ἔδειξαν οἱ προηγούμενες θυσίες.

Ὑστερα οἱ Ἕλληνες ξαναγυρίζουν στήν Πέργαμο. Ἐκεῖ ὁ Ξε- 23
νοφώντας ἀποχαιρέτησε τό θεό μέ θυσίες. Γιατί καί οἱ Λακεδαιμό-
νιοι καί οἱ λοχαγοί καί οἱ ἄλλοι στρατηγοί κι οἱ στρατιῶτες συμ-
φώνησαν νά πάρει διαλεγμένα καί ἄλογα καί δόδια καί ἄλλα λά-
φυρα. Ἐτσι εἶχε τή δυνατότητα νά φαίνεται κι αὐτός γενναϊόω-
ρος στοὺς ἄλλους. Σέ λίγο ἦρθε ὁ Θίδρωνας καί πῆρε τοὺς στρα- 24
τιῶτες, τοὺς ἔνωσε μέ τόν ἄλλο ἐλληνικό στρατό κι ἄρχισε νά πολε-
μαί ἐνάντια στόν Τισσαφέρην καί στό Φαρνάδαζο. (Διοικητές 25
στή χώρα τοῦ μεγάλου βασιλιά, ἐκεῖνη πού περάσαμε, ἦταν αὐτοί
ἐδῶ: Ὁ Ἀρτίμας στή Λυδία, ὁ Ἀρτακάμας στή Φρυγία, ὁ Μιθρα-
δάτης στή Λυκαονία καί στήν Καππαδοκία, ὁ Συνέννησης στήν Κι-
λικία, ὁ Δέρνης στή Φοινίκη καί στήν Ἀραβία, ὁ Βέλεσης στή Συ-
ρία καί στήν Ἀσσυρία, ὁ Ρωπάρας στή Βαβυλώνα, ὁ Ἀρδάκας
στή Μηδία καί ὁ Τιριδάζος στήν περιοχή τῶν Φασιανῶν καί τῶν
Ἑσπεριτῶν. Οἱ Καρδοῦχοι καί οἱ Χάλυδες, οἱ Χαλδαῖοι καί οἱ
Μάκρωνες, οἱ Κόλχοι καί οἱ Μοσσύνιοι, οἱ Κοῖτοι καί οἱ Τιθα-
ρηνοί, ὅλοι αὐτοί ζοῦσαν ἀνεξάρτητοι. Στήν Παφλαγονία διοικη-
τῆς ἦταν ὁ Κορύλας, στή Βιθυνία ὁ Φαρνάδαζος καί στήν Εὐρω-
παϊκή Θράκη ὁ Σεύθης. Ὅλος ὁλος ὁ δρόμος πού θαδίσαμε στόν 26
πηγεμό γιά τήν ἐκστρατεία καί στό γυρισμό ἦταν διακόσιοι δεκα-
πέντε σταθμοί, χίλιοι ἑκατόν πενήντα πέντε παρασάγγες, τριάντα

23-24

*Ὁ Θίδρωνας
παίρνει τοὺς
στρατιῶτες.*

25-26

*Διοικητές
στὶς χώρες
πού πέρασαν
οἱ Ἕλληνες.
Διάρκεια
τῆς ἐκστρατείας.*

τέσσερις χιλιάδες ἑξακόσια πενήντα στάδια. Ὅσο γιά τό χρονικό διάστημα πού κάμαμε νά πᾶμε στήν ἐκστρατεία καί νά γυρίσουμε, αὐτό ἦταν ἕνας χρόνος καί τρεῖς μῆνες³⁰⁴).

304. Ἐχει διατυπωθεῖ ἡ γνώμη πὼς τό μέρος αὐτό πού μᾶς μιλάει γιά τοὺς διοικητὲς τῆς χώρας, γιά τό μακρὸς τοῦ δρόμου καί γιά τὴ χρονικὴ διάρκεια τοῦ πηγεμοῦ καί τοῦ γυρισμοῦ τῶν Ἑλλήνων, δέν εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα, παρὰ εἶναι παρμένο ἀπὸ διδλίο ἄλλου συγγραφέα, ἴσως ἀπὸ τὴν «Ἀνάβαση» τοῦ Σοφαίνετου.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ, ΧΑΡΤΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

1. Προτομή του Ξενοφώντα	Σελ. 9
2. Χάρτης της πορείας του Κύρου καί της επι- στροφής των Μυρίων	» 16
3. Τύποι στρογγυλής ασπίδας	» 20
4. Ποδήρης ασπίδα	» 21
5. Ξίφος κλασσικής εποχής	» 26
6. Λαβές ξίφους	» 27
7. Χάρτης της πορείας των Μυρίων από τόν Τι- γορητα ως τά Κούναξα	» 37
8. Ἡ τιάρα (ὄρθια καί γεροτή)	» 45
9. Ἐφιππος πολεμιστής, γυρνώντας πρὸς τὰ πί- σω, χτυπᾷ μὲ τὸ τόξο τὸν ἐχθρὸ πού τὸν κυνηγᾷ »	72
10. Θώρακας ἀπὸ χαλκὸ	» 74
11. Θώρακας μὲ παραστάσεις χαραγμένες στὴν πί- σω πλευρᾷ	» 75
12. Τετράπλευρο πλαίσιο μὲ ἑξὶ λόχους	» 80
13. Λόχοι σὲ διάφορους σχηματισμοὺς	» 81
14. Πέρισης τοξότης	» 82
15. Πέλταστής	» 86
16. Ὀπλίτης	» 100
17. Τὸ πέρασμα τοῦ Κεντροῖτη ποταμοῦ	» 106
18. Ἀκόντιο μὲ θηλιά	» 108
19. Σάλπιγξ	» 109
20. Περικνημίδες	» 125
21. Ἑλληνικά κράνη	» 127
22. Δαρεικὸς (περσικὸ νόμισμα)	» 157
23. Κήρυκας πού κρατᾷ κηρύκειο	» 167
24. Αἰχμές δοράτων	» 195
25. Κέρας, διπλὸς αὐλὸς, σάλπιγγα	» 220
26. Ἑλληνες Ὀπλίτες	» 223
27. Ἀσπίδα, θώρακας, ξίφος καὶ κράνος	» 226
28. Τετράδραχμο μὲ τὴ μορφή τοῦ Τισσαφέρνη	» 231

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Είσαγωγή	Σελ. 5
Βιβλίο Πρώτο, περίληψη	» 14
Βιβλίο Δεύτερο, (Κεφ. 1-6) μετάφραση, σημειώσεις »	18
Βιβλίο Τρίτο, (Κεφ. 1-5)	» 54
Βιβλίο Τέταρτο, (Κεφ. 1-8)	» 91
Βιβλίο Πέμπτο, (Κεφ. 1-8)	» 135
Βιβλίο Έκτο, (Κεφ. 1-6)	» 172
Βιβλίο Έβδομο, (Κεφ. 1-8)	» 203
Πίνακες εικόνων, χαρτών και διαγραμμάτων	» 253

ΕΚΔΟΣΗ Β' 1982 (II) - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 215.000 - ΣΥΜΒΑΣΗ 3664/16.10.81

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ε. ΧΑΤΖΑΡΑ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής